

Crkveno i društveno značenje Glasa koncila od 1963. do 1972.

Mikić, Anto

Doctoral thesis / Disertacija

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:857425>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-04**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

ANTO MIKIĆ

**CRKVENO I DRUŠTVENO ZNAČENJE
*GLASA KONCILA OD 1963. DO 1972.***

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2016.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

ANTO MIKIĆ

**CRKVENO I DRUŠTVENO ZNAČENJE
*GLASA KONCILA OD 1963. DO 1972.***

DOKTORSKI RAD

MENTOR:
prof. dr. sc. Miroslav Akmadža

Zagreb, 2016.

UNIVERSITY OF ZAGREB
CROATIAN STUDIES

ANTO MIKIĆ

**ECCLESIASTICAL AND SOCIAL
IMPORTANCE OF *GLAS KONCILA*
FROM 1963 TILL 1972**

DOCTORAL THESIS

Supervisor:
Professor Miroslav Akmadža, Ph.D.

Zagreb, 2016

INFORMACIJE O MENTORU

Prof. dr. sc. Miroslav Akmadža rođen je 13. ožujka 1967. u Ljubuškom, Bosna i Hercegovina. Nakon osnovne i srednje škole u Ljubuškom, na Pedagoškoj akademiji u Mostaru 1987. stekao je zvanje nastavnika povijesti i zemljopisa. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1992. stekao je zvanje profesora povijesti; 2001. obranio je magistarski rad na temu “Odnosi države i Katoličke crkve u Hrvatskoj od 1945. do 1953. godine”, a 2003. je obranio i doktorsku disertaciju na temu “Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi od 1945. do 1966. i crkveno državni odnosi – Primjer Zagrebačke nadbiskupije”, te stekao akademski stupanj doktora znanosti iz znanstvenog područja humanističke znanosti, znanstveno polje povijest.

U znanstveno-nastavno zvanje docenta izabran 1. listopada 2003., u znanstveno zvanje višeg znanstvenog suradnika 7. ožujka 2007., 1. travnja 2007. u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednog, a 2015. u naslovno znanstveno-nastavno zvanje redovnog profesora.

Do 1990. radio je u O.Š. Srdoči u Rijeci kao nastavnik povijesti i zemljopisa a potom je zaposlen u Policijskoj akademiji u Zagrebu, te istodobno predaje i suvremenu političku povijest Hrvatske na Visokoj policijskoj školi u Zagrebu. Od 2001. zaposlen je na Filozofskom fakultetu u Osijeku (tada Pedagoški fakultet), kao nositelj kolegija hrvatske i svjetske povijesti 20. stoljeća. Na Hrvatskim studijima izvodi nastavu iz nekoliko izbornih kolegija iz hrvatske i svjetske povijesti 20. stoljeća. Mentor je polaznicima doktorskih studija na studijima povijesti Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Hrvatskim studijima u Zagrebu. Od 1. veljače 2008. zaposlen je na Hrvatskom institutu za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje u Slavonskom Brodu. Voditelj je projekta “Demokratski pokret, velikosrpska agresija i Domovinski rat u istočnoj Hrvatskoj”.

U znanstveno zvanje znanstvenog savjetnika izabran je 10. lipnja 2010. Glavni mu je znanstveno-istraživački interes hrvatska povijest nakon Drugog svjetskog rata, osobito crkveno-državni odnosi toga vremena.

Član je Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije i Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti. Od 1. srpnja 2009. član je Upravnog vijeća Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata. Od 18. studenog 2010. član je uredništva časopisa “Tkalčić”.

SAŽETAK

Ovaj rad, na temelju analize sadržaja lista *Glas Koncila* te crkvenih i državnih reakcija koje je taj list izazivao, pokušava odgovoriti na pitanje: kakvo je bilo značenje toga lista u prvih deset godina njegova djelovanja (1963.-1972.) u tadašnjoj crkvenoj i društvenoj sredini?

Nakon kraćeg prikaza povijesnih prilika početka 60-ih godina XX. stoljeća u kojima se list pojavio, osobito u kontekstu tadašnjih crkveno-državnih odnosa, u radu su izneseni osnovni podaci o osnivanju i uvjetima u kojima je *Glas Koncila* djelovao, osobito podaci o njegovoj nakladi, distribuciji i doseg, te su analizirani tragovi njegove prisutnosti u zemlji i svijetu.

Autor rada prikazao je i sistematizirao i sadržaj lista po pojedinim temama: kako onima unutarcrkvenima - osobito vezanima uz Drugi vatikanski koncil i poslijekoncilsku crkvenu obnovu, pa i napetosti koje je ta obnova prouzročila u životu Crkve u zemlji i svijetu – tako i onima društvenima, preko kojih se list borio protiv ateizacije tadašnjega hrvatskoga i jugoslavenskog društva te se zauzimao za uključivanje Crkve u društveni život i punu ravnopravnost vjernika u tadašnjemu društvu.

U radu se iznose i analiziraju i brojne reakcije crkvenih krugova i crkvenih vlasti na sadržaj *Glasa Koncila*, među kojima i neke dosad nepoznate stručnoj i općoj javnosti. Na temelju arhivske građe analiziran je i način na koji su se *Glasmom Koncila* bavile tadašnje državne vlasti, uključujući i sudske postupke protiv lista i jednoga njegovoga autora – Živka Kustića.

KLJUČNE RIJEČI: *Glas Koncila*, katolički tisak, komunistički režim, Vladimir Pavlinić, Živko Kustić, Franjo Šeper, Franjo Kuharić, Hrvatska, Jugoslavija

SUMMARY

This thesis is trying, based on the content analysis of the newspaper *Glas Koncila* and the reactions of state authorities and the Church to that newspaper, to offer an answer to the following question: what was the importance of that newspaper during the first ten years of its existence (1963-1972). At that time its Editor in Chief was Vladimir Pavlinić. The establishment and initial phase of *Glas Koncila* is put into the context of the contemporaneous relations between the state and the Church. They were assessed as of early 1960s as „milder“ - compared to the first few years after the Second World War. Another important context is the renewal of the catholic press whose activities restarted at that time, after they had been almost completely shut down after the Second World War (Chapter II). Further, the thesis presents data on financial and human resource aspects of the newspaper, its circulation its limited way of distribution (because of the contemporary state authorities). It also analyses its presence in the country and abroad, particularly in less accessible areas and amongst Croatian emigrants and missionaries (Chapter III).

The author has structured the content of the newspaper by separate topics in the central part of the thesis (Chapter IV): The Second Vatican Council and post-conciliar renewal; reporting and writing about „cases“ that have marked the life of the Church in the country and in the world at the end of 1960s and beginning of 1970s; the role of the newspaper in mutual informing and connecting of believers in different parts of the country and the world; the attempts of the newspaper to open and improve the internal dialog in the Church (particularly through round tables); opening and promoting the issue of ecumenism; interreligious dialog and dialog with the atheists; the newspaper's attempts to become part of the social dialogue, but also to advocate free work of the Catholic Church and full equality of the believers in the society, as well as different ways of combating the process of atheization of the contemporaneous Croatian and Yugoslav society; the way how the newspaper treated the issue of national consciousness and relation between faith and nation; the newspaper's resistance to link the Church to the Nazi- and fascist Second World War regimes, and finally, the status of the movement Croatian Spring on the pages of that newspaper.

The thesis further on presents and analyses positive and negative reactions in ecclesiastical circles and authorities to the editorial policy and content of *Glas Koncila* and shows some unknown letters of believers groups and ecclesiastical representatives to the editorial staff and Church authorities. The author also analyses within this context the meetings

of the Bishop's Conference of Yugoslavia as they dealt with the issue of Catholic press, amongst others also with *Glas Koncila* (Chapter V).

In the final chapter (Chapter VI) the author presents and analyses the reactions of the contemporaneous authorities as they had very carefully monitored and analysed that newspaper. They would raise their objections against the content to the editorial staff and Church representatives and towards the end of the observed period they initiated several court proceedings against the newspaper and one of their authors: Živko Kustić.

The thesis concludes with the presentation and analysis of the above mentioned court proceedings based on indictments and court transcripts.

KEY WORDS : *Glas Koncila*, Catholic press, communist regime, Vladimir Pavlinić, Živko Kustić, Franjo Šeper, Franjo Kuharić, Croatia, Yugoslavia

SADRŽAJ

I. UVOD.....	1
II. POVIJESNO-DRUŠTVENE OKOLNOSTI NASTANKA I DJELOVANJA GLASA KONCILA	7
1. Uzroci sukoba komunističke vlasti s Katoličkom Crkvom	7
2. Odnosi Katoličke Crkve i države u Hrvatskoj 1945.-1960.	13
3. Položaj i djelovanje Katoličke Crkve u Hrvatskoj 1960.-1972.....	19
4. Crkveni tisak u komunističkoj Hrvatskoj	22
4. 1. Stanje katoličkog tiska u poslijeratnoj Hrvatskoj 1945.-1960.	22
4. 2. Obnova katoličkog tiska u poslijeratnoj Hrvatskoj od 1960.	25
III. GLAS KONCILA: OSNIVANJE, DJELOVANJE, DOSEG	28
1. Osnivanje <i>Glasa (s) Koncila</i> 1962.-1963. godine.....	28
1.1. Crkveni i intelektualni krug iz kojega je potekao <i>Glas (s) Koncila</i>	28
1.2. Osnivanje <i>Glasa s Koncila</i>	32
2. Osnivanje <i>Glasa Koncila</i>	35
2.1. Kadrovski i materijalni uvjeti djelovanja <i>Glasa Koncila</i>	40
2.2. Početak tiskanja i naklada <i>Glasa Koncila</i>	44
2.3. Distribucija <i>Glasa Koncila</i>	49
2.4. Dosezi <i>Glasa Koncila</i>	59
IV. ANALITIČKI PRIKAZ SADRŽAJA GLASA KONCILA (1963.-1972.)	66
1. Drugi vatikanski koncil i postkoncilski obnova	72
1.1. Drugi vatikanski koncil – izvješća o zasjedanjima.....	72
1.2. Drugi vatikanski koncil – provedba i crkvena obnova	77
1.2.1. <i>Glas Koncila</i> u službi promicanja liturgijske obnove u duhu Drugog vatikanskog koncila	79
Uključivanje u polemiku „kalež-čaša“	87

1.2.2. <i>Glas Koncila</i> u promociji tzv. „koncilskog duha“, odn. crkvene obnove u duhu Koncila	88
1.2.2.1. Zalaganje za aktivniju ulogu laika i žena u Crkvi	90
1.2.2.2. Uključivanje mladih u komunikaciju i život Crkve	92
1.2.2.3. <i>Glas Koncila</i> kao poticatelj „buntovništva mladih“ u Hrvatskoj?	97
1.3. <i>Glas Koncila</i> u „procjepu“ između tzv. „progresista“ i „konzervativaca“	99
1.3.1. Učestalo izvješćivanje o stanju u Crkvi u Nizozemskoj	106
„Holandski katekizam“	109
„Status“ kardinala Lea Jozefa Suenensa na stranicama <i>Glasa Koncila</i>	111
1.3.2. Odjeci „krize autoriteta“ u Hrvatskoj na stranicama <i>Glasa Koncila</i>	114
„Krizu autoriteta“ na Svećeničkom tjednu u Zagrebu 1971.	117
Biskupska sinoda u Rimu 1971. godine i „tema celibata“	120
1.4. Rekapitulacija provedbe Drugog vatikanskog koncila na stranicama <i>Glasa Koncila</i>	123
2. <i>Glas Koncila</i> i „slučajevi“ u Crkvi	125
2.1. „Slučajevi“ u Crkvi i „pravo na informaciju“	125
2.2. Crkveni „slučajevi“ u svijetu	127
2.3. Prikaz „slučajeva“ u domaćoj Crkvi	129
2.3.1. „Hercegovački slučaj“	130
2.3.2. „Đakovački slučaj“ – „Bijela knjiga“	132
2.3.3. „Zadarski slučaj“	140
2.3.4. „Riječki slučaj“	144
2.3.5. Ostali, manji „slučajevi“ u Crkvi na stranicama <i>Glasa Koncila</i>	148
3. <i>Glas Koncila</i> u službi povezivanja Crkve i njenih vjernika	150
3.1. Papa i (nad)biskupi na stranicama <i>Glasa Koncila</i>	150
3.2. <i>Glas Koncila</i> kao medij povezivanja ljudi i krajeva	154
3.2.1. Reportaže <i>Glasa Koncila</i>	154
3.2.2. <i>Glas Koncila</i> kao instrument povezivanja domovine i iseljenika	156
3.2.3. Karitativno i socijalno djelovanje <i>Glasa Koncila</i>	162
3.3. Okrugli stolovi <i>Glasa Koncila</i>	171
3.3.1. O pastoralnom stanju u Zagrebu	171
3.3.2. O enciklici „ <i>Populorum progressio</i> “	173
3.3.3. O revolucionarnom „pokretu mladih“ 1968.	174
3.3.4. Nova teologija i Crkva u Hrvata	175
3.3.5. O ulozi katoličkog tiska	177
3.3.6. Dijalog s pastoralnim svećenicima	181

4. Glas Koncila u službi ekumenizma i dijaloga	185
4.1. Ekumenske teme <i>Glasa Koncila</i>	185
4.1.1. Ekumenske geste i susreti na području Jugoslavije.....	190
Intervju s pakračkim episkopom Emilijanom	195
4.1.2. Kritike i polemike s predstavnicima SPC-a.....	197
Polemika vezana uz „jasenovačke žrtve“	201
4.1.3. Prikaz ispravnoga ekumenizma u viđenju <i>Glasa Koncila</i>	204
4.2. Odnos prema protestantima, Židovima i muslimanima.....	206
4.3. Dijalog s ateistima na stranicama <i>Glasa Koncila</i>	212
5. Glas Koncila u borbi za slobodu djelovanja Crkve	221
5.1. Informiranje o teškom položaju Crkve i kršćana u nekim dijelovima svijeta	222
5.2. Zalaganje za „izlazak iz sakristije“	226
5.2.1. Otvaranje radijskih i televizijskih programa i za vjerske sadržaje	232
5.2.2. Dostupnost javnih dvorana i vjerskim sadržajima i programima	234
5.3. Tema izgradnje crkava i drugih vjerskih objekata na stranicama <i>Glasa Koncila</i>	236
5.4. Tema normalizacije odnosa SFRJ i Sv. Stolice u <i>Glasi Koncila</i>	239
6. Glas Koncila protiv ateizacije društva	248
6.1. <i>Glas Koncila</i> protiv ateizacije u školama	249
Uključivanje u javnu raspravu o ulozi škole u pogledu svjetonazora	252
6.2. Protiv ateizacije i u drugim državnim institucijama	254
6.3. Svjedočanstvo o vjeri poznatih osoba	257
Serijal razgovora o vjeri	262
Letovi u svemir	264
6.4. „Crkva nije u suprotnosti sa znanostima“	265
„Znanost potvrđuje katolički nauk“	267
O „nesporazumima“ Crkve i znanosti.....	268
Povijesnost Isusa Krista	270
6.5. I kulturom protiv ateizacije.....	272
Traženje vjerskih elemenata u filmu i kazalištu.....	276
Podsjećanje na povijesni doprinos Crkve u osnivanju kulturnih i znanstvenih ustanova	277

7. Glas Koncila protiv izjednačavanja vjere i nacije, ali i u buđenju/očuvanju nacionalne svijesti 281

- Mariološki i Marijanski kongres Zagreb - Marija Bistrica 287
Odnosi sa Slovencima 291

8. Povijesne teme Glasa Koncila – odbacivanje optužbi za suradnju Crkve s nacizmom i fašizmom..... 293

- 8.1. Uloga Katoličke Crkve u svijetu, osobito pape Pija XII..... 293
8.2. Crkva i Drugi svjetski rat u Hrvatskoj 296
8.3. Tema „kardinala Alojzija Stepinca“ na stranicama lista 298
8.4. „Slučaj“ kardinala Eugenea Tisseranta u *Glasi Koncila*..... 304

9. Glas Koncila i Hrvatsko proljeće 310

- 9.1. Revolucionarna '68. u Europi i Hrvatskoj proljeće 310
9.2. „Studentsko gibanje“ na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu 311
9.3. *Glas Koncila* na rubovima Hrvatskoga proljeća 313
9.4. Nakon sloma Hrvatskog proljeća..... 317
 Korizmena poslanica nadbiskupa Kuharića 321
9.5. Preduvjeti za nastavak dijaloga u interpretaciji *Glasa Koncila* 324
9.6. Utjecaj sloma Hrvatskoga proljeća i pojačane represije na uređivačku politiku *Glasa Koncila* 330

V. REAKCIJE CRKVENIH / VJERNIČKIH KRUGOVA NA SADRŽAJ I UREĐIVAČKU POLITIKU GLASA KONCILA..... 333

1. Pozitivne reakcije (pohvale)..... 333

2. Negativne reakcije (kritike) crkvenih krugova i vlasti na sadržaj Glasa Koncila .. 342

- 2.1. Kritike obrade moralnih i teoloških pitanja u *Glasi Koncila* 342
 Kritike svećeničke korone i reakcija nadbiskupa Šepera 345
 Pismo biskupa Franje Kuharića od 17. kolovoza 1967. 348
2.2. Optužbe za „uvoz progresizma“ i poticanje „osporavatelja“ crkvenoga autoriteta 353
 Kritike kardinala Šepera na račun pisanja *Glasa Koncila*..... 357
 Glas Koncila i katolički tisak – tema zasjedanja BKJ 360
 Pismo nadbiskupa Kuharića od 6. veljače 1971..... 368
 Razgovori nadbiskupa Kuharića o „problematici *Glasa Koncila*“ 370
 Prigovori apostolskog delegata i pronuncija Maria Cagne na račun djelovanja KS-a i pisanja *Glasa Koncila* 372

2.3. „Proigrana šansa“ Čedomila Čekade.....	374
Povijest sukoba <i>Glasa Koncila</i> i Čedomila Čekade	377
3. Razmatranje „mjera“ protiv <i>Glasa Koncila</i>.....	384
VI. INTERES I REAKCIJE DRŽAVNIH VLASTI NA PISANJE I DJELATNOST GLASA KONCILA	388
1. Praćenje sadržaja <i>Glasa Koncila</i> od strane predstavnika vlasti.....	389
1.1. Stavovi vlasti iz pera novinara i kolumnista društvenog tiska	398
1.2. Pokušaji određivanja „dozvoljenih granica“ sadržaja vjerskoga tiska.....	400
1.3. <i> Glas Koncila</i> u Analizama Komisije za vjerska pitanja – od „konzervativnog lista“ do „tribine liberalnih snaga“	405
2. Tema pisanja <i>Glasa Koncila</i> u susretima državnih i crkvenih predstavnika.....	411
2.1. Sastanci s urednicima <i>Glasa Koncila</i>	419
3. Sudski postupci protiv <i>Glasa Koncila</i>	426
Presude uredniku <i>Glasnika sv. Antuna Padovanskog</i> i nakladniku i odgovornom uredniku <i>Malog koncila</i>	427
Prijetnja zabranom <i>Glasa Koncila</i> br. 2, od 22. siječnja 1967.	432
3.1. Zabrana <i>Glasa Koncila</i> br. 4, od 22. veljače 1970. godine.....	435
Prijetnja zabranom br. 1, od 9. siječnja 1972. godine	442
3.2. Zabrana <i>Glasa Koncila</i> br. 21, od 22. listopada 1972.	445
3.3. Suđenje Živku Kustiću kao autoru <i>Glasa Koncila</i>	450
VII. ZAKLJUČAK.....	455
IZVORI I LITERATURA	458
PRILOZI	463
ŽIVOTOPIS AUTORA	481

I. UVOD

U ovome sam radu, koristeći se znanstvenom metodologijom i dostupnim izvorima, nastojao osvijetliti okolnosti nastanka i djelovanja katoličkih novina *Glas Koncila* te prikazati njegovo značenje i to kako na unutarcrvenome, tako i na društvenome planu u prvih deset godina njegova djelovanja (1963.-1972.).

Što se tiče samoga **predmeta** – značenja (engl. importance) *Glasa Koncila* – ja sam mu u ovome radu nastojao prići iz 4 različite perspektive:

- razmatrajući kakvo je značenje imala sama *pojava* toga lista u kontekstu državno-crkvenih odnosa u poslijeratnoj Hrvatskoj i Jugoslaviji (II. poglavlje);
- istražujući što se o *prihvaćenosti* toga lista od strane publike dade zaključiti iz podataka o njegovoj nakladi, dosezima i distribuciji (III. poglavlje);
- zaključujući kakav je bio doprinos objavljenoga sadržaja *Glasa Koncila* u stvaranju javnoga mnijenja u Crkvi i prisutnosti Crkve u tadašnjemu društvu. (IV. poglavlje);
- istražujući kakva je bila *receptija* toga lista od strane publike, odn. kakve je (crkvene i državne) reakcije objavljeni sadržaj *Glasa Koncila* izazvao. (V. i VI. poglavlje).

Što se pak tiče znanstvenih **metoda**, osim onih temeljnih - poput klasifikacije i deskripcije, analize i sinteze te induktivne i deduktivne metode – u ovome su radu primjenjene i druge metode uobičajene u historiografiji i komunikologiji, poput iznošenja i interpretacije povijesno relevantnih izvora, metode dokazivanja i opovrgavanja pojedinih teza iznesenih u dosadašnjim istraživanjima zadane teme, kao i komparativne te metode studije slučaja.

No, izrada ovoga rada od početka je bila obilježena i nemalim poteškoćama, i to kako onima metodološke prirode, tako i onima tehničkim, i to već i kod samog njegovog naslova: "Crkveno i društveno značenje *Glasa Koncila* od 1963. do 1972."

Ponajprije, među poznavateljima povijesti djelovanja tih vjerskih novina ne postoji suglasje čak niti oko toga kad su one zapravo nastale: pokretanjem biltena *Glas s Koncila*, koji je počeo s izlaženjem u jesen 1962., neposredno nakon početka Drugog vatikanskog koncila (1962.-1965.), te je bio umnažan ciklostilskom tehnikom i uređivan od strane fra Zorislava Lajoša, ili pak s pokretanjem tiskanoga izdanja *Glasa Koncila* godinu dana poslije, u jesen

1963., kad je uređivanje preuzeo Vladimir Pavlinić a list počeo izlaziti u novinskome formatu, tiskan novinskom tehnikom.

O tome pitanju čak niti sam *Glas Koncila*, na svojim stranicama iz toga doba, nema jednoznačan stav. Tako je, u prva dva broja iz 1964., u glavi novina bilo istaknuto kako je riječ o II. godištu toga lista. Predmnijevalo se, dakle, kako je list započeo s izlaženjem 1963. godine. No, nakon reakcije čitatelja, kako navodi sam list, to je već u trećem broju 1964. „ispravljeno“, te je u glavi naznačeno da je riječ o III. godištu, a u listu je objavljeno pojašnjenje, prema kojem se time pogreška „rado ispravlja“ i ističe kako *Glas s Koncila* zajedno s *Glasmom Koncila* predstavlja „zapravo jedan te isti slijed“.¹ No, u tome stavu list ipak nije bio dosljedan. Pokazuje se to, primjerice, u vijesti o tragičnoj smrti fra Zorislava Lajoša, urednika *Glasa s Koncila*, u ljeto 1972. kojega u samome naslovu list naziva „prvim urednikom *Glasa Koncila*“², premda u istoj vijesti navodi kako se taj nesretni događaj zbiva „uoči“ **desete** obljetnice izlaženja, dok na istoj stranici (vijest je objavljena na naslovnici), u „glavi“ lista, kao godište toga broja stoji **brojka XI**.

Ja se u ovome radu priklanjam rješenju kojega je ponudio sam list, kad u rujnu 1964., u povodu 10. obljetnice biskupske službe Franje Šepera, ističe kako je on „na početku I. zasjedanja II. Vatikanskog ekumenskog Koncila pokrenuo [je] bilten *Glas s Koncila*, a na početku II. zasjedanja odlučio [je] da se taj bilten nastavi u novinama [istaknuo A.M.] *Glas Koncila*“.³ Po tome se rješenju novine ipak jasno razlikuju od biltena koji mu je prethodio. Slično i na 5. obljetnicu lista, u rujnu 1968., izlazi prigodni, slavljenički broj, a u uvodniku toga broja ponovno se ističe kako se „prije pet godina, 29. rujna 1963., pojavio [se] prvi tiskani broj *Glasa Koncila*“, te kako je „do tada, prva dva godišta svoga života bio [je] *Glas Koncila* tek ručnim strojem umnažani bilten o radu Koncila“.⁴ Na kraju, naslanjam se i na svjedočanstvo Vladimira Stankovića, tadašnjega tajnika osnivača lista, nadbiskupa Šepera, kad se on 2013. godine prisjeća kako je odluka franjevac, prije svega fra Bonaventura Dude, kako više ne mogu izdavati *Glas s Koncila* bila presudna u odluci da se pokrene tiskano izdanje *Glasa Koncila*; odn. kako je, po njegovim riječima, "Dudin 'ne' rodio [je] današnji *Glas Koncila*".⁵ Dakako, fokusirajući se na **novine** *Glas Koncila*, u radu nisam propustio kratko prikazati niti okolnosti

¹ *Ispravak*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 9. veljače 1964., str. 2.

² *Stradao životom prvi urednik Glasa Koncila Zorislav Lajoš*, u: *Glas Koncila*, br. 17, 27. kolovoza 1972., str. 1, 3.

³ „*Ljubavlju provoditi istinu*“, u: *Glas Koncila*, br. 19, 27. rujna 1964., str. 7.

⁴ *5 godina Glasa Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 22. rujna 1968., str. 1.

⁵ Vladimir STANKOVIĆ, *Kako se rodio Glas Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 41, 13. listopada 2013., str. 14.

nastanka i djelovanje **biltena** *Glas s Koncila*, ali taj bilten ne uzimam u obzir kod analitičkog tematskog prikaza sadržaja lista.

Što se pak tiče *značenja* toga lista danas je, dakako, nemoguće u potpunosti *točno* ustanoviti što je on značio svojim tadašnjim čitateljima, kako onima u Crkvi, tako i onima izvan nje: kako je bio prihvaćen, što im je značio, što im je u njegovom sadržaju bilo važnije i privlačnije, a što manje važno i privlačno; zbog čega su ga, uostalom, uopće uzimali u ruke i čitali? Za odgovorima na sva ta legitimna i relevantna pitanja - u nemogućnosti da ih potražim nekim (retroaktivnim) istraživanjem među samim čitateljima – ja u ovome radu tragam *posredno*: istražujući i sistematizirajući sve one podatke, dostupne, ali i (do ovoga rada) javnosti nedostupne reakcije koje je on izazivao, tragajući za znakovima njegove prisutnosti u zemlji, ali i u svijetu, prikazujući podatke o njegovoj nakladi, pokušavajući među ostalim odgovoriti i na pitanje zašto je ona pred kraj istraživanoga razdoblja počela padati. Sve to, dakako, uzimajući u obzir njegov sadržaj, čiji tematski i analitički prikaz kvantitavno čini i najveći dio ovoga rada. No, bez uvida i razumijevanja toga sadržaja sve one reakcije - bilo pozitivne bilo negativne, bilo od strane njegovih čitatelja i crkvenih predstavnika, bilo od strane predstavnika vlasti – jednostavno ne bi bile shvatljive.

I, dok se, pritom, *crkveno značenje* još i moglo koliko-toliko definirati a crkvena javnost, barem u jednome dijelu, „potražiti“ i pronaći kako na samim stranicama toga lista, tako i u drugim dostupnim izvorima, kod drugoga dijela samog naslova – *društvenoga značenja* – ponovno sam naišao na problem, kojega je valjalo rješavati. Naime, 60-te i početak 70-ih godina XX. stoljeća u Hrvatskoj i Jugoslaviji, gdje *Glas Koncila* izlazi i djeluje, nije bilo slobodnoga društva, koje bi se moglo javno i slobodno *očitovati* o *Glasi Koncila*. Listajući tadašnji društveni tisak, na njegovim stranicama nisam mogao uočiti niti jednu *pohvalu* na račun *Glasa Koncila*, ili barem neku objektivnu analizu njegova sadržaja, koja pritom ne bi bila "opterećena" i svojevrsnim "ideološkim ključem". Čak štoviše, način na koji je tadašnji društveni tisak tretirao *Glasa Koncila* u velikoj se mjeri poklapao s onime što su o tim novinama *mislili* i, u analizama za potrebe tadašnjih vlasti, pisali stručnjaci i dužnosnici tadašnje Komisije za vjerska pitanja⁶ koja je, kao dio izvršne vlasti (Izvršnog vijeća Sabora SR Hrvatske), bila zadužena za praćenje vjerskih zajednica i odnose s njima. To će na stranicama ovoga rada na nekoliko primjera "interakcije" između *Glasa Koncila* i pojedinih društvenih novina toga doba biti i

⁶ Ta je Komisija tijekom svoga djelovanja mijenjala svoj naziv, pa ću ju, radi izbjegavanja nesporazuma, nazivati Komisijom za vjerska pitanja, ili skraćeno: Komisija. Kad u radu bude riječi o Komisiji na nekoj drugoj, a ne na razini SR Hrvatske, onda će to biti naznačeno riječima „savezna“, „općinska“, „gradska“ i sl.

prikazano. Stoga sam, umjesto tadašnjega društva, bio prisiljen istražiti kakvo je *značenje Glas Koncila* imao među onima koji su to društvo kontrolirali i usmjeravali, a to je u to vrijeme bila komunistička vlast, odn. spomenuta *Komisija*, koja se *Glasmom Koncila* za potrebe tadašnjih vlasti "bavila".

Dodatna poteškoća s kojom sam se u ovome radu suočio jest i gotovo potpuni izostanak sustavnih i cjelovitih istraživanja njegove teme. Doduše, u posljednjih 50-ak godina, koliko je prošlo od pokretanja *Glasa Koncila*, nekoliko je autora (Mirko Mataušić⁷, Bonaventura Duda⁸, Josip Baloban⁹, Mato Zovkić¹⁰) konstatiralo kako je on odigrao važnu ulogu u prihvatu/prihvaćanju (receptiji) Drugoga vatikanskog koncila u Crkvi u hrvatskome narodu. No, te konstatacije - kako zbog kraćeg formata radova u kojima su iznesene, tako i zbog činjenice da je *Glas Koncila* u njima uglavnom tretiran tek kao „jedan od“ brojnih promotora Drugog vatikanskog koncila u Crkvi u hrvatskome narodu - nisu bile popraćene i koliko-toliko sustavnim analizama njegovog sadržaja, kako bi se ta teza i konkretno potkrijepila.

Jedan se diplomski rad, autorice Anamarije Luković, pozabavio (novim) katehetskim modelima koje je na svojim stranicama, u kontekstu koncilске obnove, promovirao taj list.¹¹ Okolnosti u kojima je nastao *Glas Koncila*, kao i prikaz njegovoga osnutka i djelovanja, bili su predmetom i diplomskoga rada Marije Vuković¹², no taj je rad velikim dijelom baziran na intervjuima s trojicom glavnih urednika *Glasa Koncila* – Vladimirom Pavlinićem, Živkom Kustićem i Ivanom Miklenićem – pri čemu sam objavljeni sadržaj lista, a ni reakcije koje je izazivao nisu, zbog formata toga rada, bile niti su mogle biti predmetom većega interesa njegove autorice. U prigodi pojedinih "okruglih" obljetnica početka izlaženja lista pojavljivale su se, pa i na samim njegovim stranicama, pojedini osvrti na okolnosti njegova nastanka, koje sam u ovome radu i sam (is)koristio. U istim prigodama bile su iznošene i ocjene važnosti njegova djelovanja, no sve su te ocjene uglavnom pretpostavljale kako je (među) onima kojima su bile upućene sadržaj *Glasa Koncila* već poznat a važnost prepoznata, pa nisu imale potrebu bilo što preciznije prikazivati ili dokazivati. Izuzetak, pritom, predstavlja tek knjiga sadašnjega

⁷ Mirko MATAUŠIĆ, *Prihvat Drugog vatikanskog koncila u Hrvatskoj na primjeru katoličkog tiska i odnosa Crkve prema medijima*, u: *Časopis za suvremenu povijest*, 38 (2006.) br. 2, str. 499-521.

⁸ Bonaventura DUDA, *Prihvat II: Vatikanskog koncila u Hrvatskoj (II). Fragmenti za buduće cjelovitije prouke*, u: *Crkva u svijetu*, 31 (1996.) br. 3, 257-261.

⁹ Josip BALOBAN, *Pokoncilski pastoralno-teološki pomaci*, u: *Bogoslovska smotra*, 70 (2000), br. 3-4, str. 563-564.

¹⁰ Mato ZOVKIĆ, *Receptija Drugoga vatikanskog sabora u Crkvi u Hrvata*, u: *Bogoslovska smotra*, 75 (2005.), br. 3, str. 693.-696

¹¹ Usp. Anamarija LUKOVIĆ, *Katehetski novitet prema Glasu Koncila od godine 1962.-1972.*, diplomski rad, mentor doc. dr. sc. Jadranka Garmaz, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu.

¹² Marija VUKOVIĆ, *Glas Koncila (1962./63.-2011.). Nastanak, povijesni prikaz, značenje, glavni urednici*, diplomski rad, mentor doc. dr. sc. Igor KANIŽAJ, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu 2011.

urednika *Glasa Koncila* Ivana Miklenića *Pogledi u Glas Koncila* no ona, kako i njen autor napominje, nije imala znanstvenih pretenzija, te se zadržala uglavnom na publicističkoj razini prikaza toga lista. Izuzetak predstavlja i znanstveni kolokviji o 50. obljetnici izlaženja *Glasa Koncila*, održan 2013. godine u Zagrebu, no zbornik s toga kolokvija do trenutka završetka pisanja ovoga rada još nije tiskan, pa se njime nisam niti koristio.

Stoga se, kad su izvori u pitanju, ovaj rad temelji prije svega na samome sadržaju *Glasa Koncila* kojega je, pritom, valjalo pomno iščitati, prikazati i tematski sistematizirati. Što se tiče „dešifriranja“ autora pojedinih članaka, obzirom da je većina njih u tadašnjemu *Glasi Koncila* pisana bez potpisa svojih autora, ili su pak potpisani akronimima i pseudonimima, najvećma sam se oslonio na *Bibliografiju Glasa Koncila 1962-1973*.¹³, a u nekim slučajevima i na pisano „priznanje“ nekog od autora kako upravo on stoji iza određenog pseudonima.¹⁴

U pogledu povijesnoga okvira u kojemu je list djelovao, osobito u kontekstu tadašnjih državno-crkvenih odnosa, najviše sam se oslanjao na knjige i radove Miroslava Akmadže, u kojima sam pronašao i vrlo značajne *tragove* o mjestu i ulozi katoličkog tiska, pa onda i *Glasa Koncila* u tim odnosima. No, kako se tom temom spomenuti istraživač bavio tek *rubno*, te je tragove trebalo provjeriti i proširiti na njihovome izvoru, odn. u Fondu Komisije za vjerska pitanja, koja je pohranjena u Hrvatskome državnom arhivu u Zagrebu (HDA), koji je i u ovome radu bio najizdašniji izvor podataka. Osim toga, temeljito sam, koliko su mi bile dostupne, istražio i arhivirane ostavštine Franje Šepera, kao osnivača i utemeljitelja toga lista, te Franje Kuharića kao njegovog dugogodišnjeg odgovornog urednika, pohranjene u Nadbiskupskome arhivu u Zagrebu (NAZ). Napokon, pregledao sam i iskoristio i građu pohranjenu u samome Arhivu *Glasa Koncila* koji, međutim, uglavnom ima sačuvanu građu tek od početka 1970. godine. Dio materijala (u preslikama) ustupio mi je i sam prvi glavni urednik *Glasa Koncila* Vladimir Pavlinić iz svog osobno arhiva, što mi je poslužilo kao važan „početni“ putokaz u istraživanju. No, kad sam te materijale kasnije nalazio u Nadbiskupskome arhivu u Zagrebu u njihovim izvornicima, to sam kao njihov izvor navodio NAZ. Jedini izuzetak predstavlja jedno pismo tadašnjega nadbiskupa Kuharića uredništvu *Glasa Koncila* iz 1971. godine, čiji izvornik nisam uspio pronaći na navedenome mjestu. Iz Pavlinićevog osobnog arhiva, osim toga, u radu

¹³ *Bibliografija Glasa Koncila 1962-1973*, Izradila mr. Elizabeta Palanović, Zagreb 1973.

¹⁴ Tako, primjerice, „priznanje“ Tomislava Šagi-Bunića kako je pseudonim „Janko Torbar“ njegov. Usp. Janko TORBAR [Tomislav ŠAGI-BUNIĆ], *Fenomen Glasa Koncila*, u: *Kana*, br. 3, ožujak 1971., str. 6-7; Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Glas Koncila – Božji dar Crkvi u Hrvata*, u: *Glas Koncila*, br. 32, 8. kolovoza 1993., str. 3.

sam koristio i dio njegove uredničke korespondencije s tadašnjom suradnicom lista Smiljanom Rendić.

I, dok materijali iz državnoga arhiva potvrđuju uobičajenu tezu o *Glasu Koncila* kao listu koji je od strane tadašnjih vlasti bio izložen sustavnome praćenju, analizi, pa i pritisku (koji se u najradikalnijem obliku očitovao kroz sudske procese pokrenute protiv toga lista i jednoga njegovog autora – Živka Kustića), dokumenti iz spomenutih crkvenih (kao i Pavlinićevog osobnog) arhiva pokazuju kako je list, odn. njegovo uredništvo, tijekom cijelog promatranog razdoblja, a osobito od 1968. godine, bilo izloženo i brojnim iskazima nezadovoljstva i dijela crkvene javnosti, pa crkvenih vlasti, koji su zbog njegovoga sadržaja, dijelove kojega su doživljavali "spornim", ne samo iskazivali nezadovoljstvo pojedinim postupcima i člancima, nego i razmatrali mogućnosti da se takvim pojavama u *Glasu Koncila* "stane na kraj". Upravo taj, dosad neistražen (izuzmemo li jedno pismo kardinala Šepera biskupu Kuhariću, u kojem on izražava svoje nezadovoljstvo *Glasom Koncila*, kojega je otkrio i dijelom prikazao povjesničar Miroslav Akmadža) segment povijesti djelovanja toga lista, kojega sam nastojao rasvijetliti i prikazati, ujedno smatram i najvećim znanstvenim doprinosom ovoga rada zainteresiranoj, pa i stručnoj, javnosti.

II. POVIJESNO-DRUŠTVENE OKOLNOSTI NASTANKA I DJELOVANJA *GLASA KONCILA*

Pojavu i djelovanje *Glasa Koncila*, dakako, nemoguće je pravo razumjeti ne uzmu li se u obzir ne samo crkvene prilike toga vremena – koje su ponajprije obilježene održavanjem Drugog vatikanskog koncila (1962.-1965.) i pokoncilskom obnovom Katoličke Crkve, nego i društveni kontekst u kojemu se taj list pojavljuje.

A to vrijeme, od prve polovice 60-ih godina XX. stoljeća, kako ću u ovome radu nastojati potvrditi, u odnosima Crkve i države u Hrvatskoj bilo je obilježeno početkom obnove (kakvog-takvog) dijaloga koji će, do kraja toga desetljeća, rezultirati potpisivanjem Protokola između jugoslavenskih vlasti i Svete Stolice 1966. te, napokon, punom obnovom diplomatskih odnosa 1970. godine.

U tome smislu, i pojavu *Glasa Koncila* mogli bismo dijelom shvatiti i kao posljedicu takvih okolnosti, odnosno kao potvrdu stanovitog „zatopljenja“ odnosa između Crkve i države tijekom spomenutog razdoblja. Ili, drugačije rečeno, pojava katoličkog lista poput *Glasa Koncila* nije bila moguća u vremenima koja su toj obnovi dijaloga između države i Crkve u Hrvatskoj prethodila.

Ipak, samo djelovanje *Glasa Koncila*, njegova tematska usmjerenost i društvena relevantnost, smatram, nipošto ne bi mogli biti shvatljivi ne uzmu li se u obzir i (barem dva) desetljeća koja su njegovoj pojavi prethodila, a koja će i u ovome radu biti opisana kao razdoblje netrpeljivosti i sukoba jugoslavenskih komunističkih vlasti i Katoličke Crkve u Hrvatskoj i tadašnjoj Jugoslaviji (dakako, i u drugim zemljama tzv. Istočnog, komunističkog bloka, čime se u ovome radu neću posebno baviti).

1. Uzroci sukoba komunističke vlasti s Katoličkom Crkvom

Premda cjelovit i argumentiran odgovor na to pitanje uvelike nadilazi nakane i mogućnosti ovoga rada, prikaz okolnosti u kojima je djelovala Katolička Crkva u Hrvatskoj u vremenu nakon završetka Drugoga svjetskog rata - koje je bilo obilježeno sukobom s tadašnjim komunističkim vlastima i vrlo ograničenim područjem djelovanja, koje će vremenom, zbog represije kojoj je Crkva bila izložena, neko vrijeme postajati i sve uže – ipak ću započeti s

pitanjem: zašto je do toga sukoba Crkve i države uopće došlo? Je li taj sukob, kako smatraju neki autori, zapravo bio neizbježan?

Za početak, valja konstatirati kako je vlast u poslijeratnoj Jugoslaviji, pa onda i Hrvatskoj, preuzela Komunistička partija. Naime, premda do prvih poslijeratnih izbora za Ustavotvornu skupštinu Demokratske Federativne Jugoslavije (DFJ) 11. studenoga 1945., na kojima je Narodni front, uz apstinenciju građanskih stranaka i brojne izborne manipulacije, osvojio uvjerljivu većinu, te nedugo potom i odluke Ustavotvorne skupštine 29. studenoga 1945., kojom je ukinuta monarhija i uspostavljena Federativna Narodna Republika Jugoslavija (FNRJ), Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) formalno-pravno još uvijek nije bila službeni nositelj vlasti u Jugoslaviji, u stvarnosti je ona upravljala zemljom, odn. njenim najvećim dijelom, još od kapitulacije Njemačke 7. svibnja 1945. godine. Ne bi stoga, smatram, bilo pogrešno zaključiti kako je sukob između jugoslavenskih vlasti i Katoličke Crkve u svojoj biti zapravo sukob KPJ i njene ideologije s jedne, te Katoličke Crkve (ali i drugih vjerskih zajednica, što nije primarni interes ovoga rada) i njenog svjetonazora s druge strane. Uzroci toga sukoba mnogostruki su i obostrani:

Komunistička partija imala je ateistički pogled na svijet, koji je u izravnoj suprotnosti s nazorom na svijet kojega imaju i razvijaju pripadnici vjerskih zajednica. Taj je pogled na svijet (baš kao i onaj vjerski) htio biti sveobuhvatan, odnosno imao je pretenzije protumačiti i promijeniti cjelokupnu stvarnost.¹⁵ Kako je već u jednome prijeratnom tekstu 1936. godine to sažeto izrazio čelnik jugoslavenskih komunista Josip Broz Tito, „po svojim nazorima na svijet, mi, komunisti, smo nosioci dijalektičkog materijalizma, i kao takvi – bezvjerci. Katolici su po filozofskim nazorima idealisti, vjeruju u Boga i crkvene dogme. Među ta dva nazora na svijet **suprotnost je zaista nepomirljiva**“.¹⁶ No, kako Tito dalje navodi, zajednička opasnost od fašizma nalaže suradnju i s vjernicima jer „nama je danas važnije jedinstvo borbe svih

¹⁵ O pretenzijama komunističkoga ateističkog svjetonazora da zamijeni i pojedine funkcije religijskoga svjetonazora u životu pojedinaca i društva vidi: Radmila RADIĆ, *Politička ideologija kao sekularna religija i njena integrativna funkcija*, u: *Dijalog povjesničara-istoričara*, 4, Pečuj, 20. – 22. oktobra 2000., prir. Hans-Georg Fleck, Igor Graovac, Zagreb 2001., str. 466-483.

¹⁶ Navedeno prema: Tomo VEREŠ, *Zaboravljeni tekst Josipa Broza Tita o komunistima i katolicima*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 23. listopada 1977., str. 4. Autor navodi kako je cijeli članak, kojega je Tito kao tadašnji organizacioni sekretar u Politbirou KPJ napisao u mjesecu studenom 1936. u Beču, a „objelodanio mjesec dana kasnije u *Proleteru*, br. 9“, ponovno objavljen u vojvođanskom dnevniku *Magyar Szó* (Mađarska Riječ) od 21. kolovoza 1977. u prilogu „*Kommunistá*“ (Komunist), str. 4, te kako je isti u novije vrijeme „ugledao svjetlo dana na hrvatskosrpskom jeziku u luksuzno opremljenom izdanju *Izbor iz djela*, Sarajevo 1977., sv. 3., str. 18-23; Inače, isti autor (Vereš) u svom djelu *Filozofsko-teološki dijalog s Marxom*., razrađujući tezu prema kojoj upravo ta *sveobuhvatnost* marksističkoga svjetonazora, ali i kršćanstva, predstavlja glavni izazov njihovu međusobnom dijalogu. Tamo će, međutim, zaključiti kako je dijalog ipak moguć, jer su i marksizam i kršćanstvo podvrgnuti zakonu povijesnosti, pa je ta „sveobuhvatnost koja ih obilježava u njima prisutna asimptotički (u težnji) kao posljednji cilj njihovih povijesnih napora i njihove nade, a ne kao jasno vidljiva i završena društvena veličina“. Usp. Tomo VEREŠ, *Filozofsko-teološki dijalog s Marxom*, Zagreb 1981., str. 260.

demokratskih i miroljubivih pokreta za mir, slobodu i napredak nego svjetovni nazori tih pokreta. Ostavimo za sada na stranu spor o raj u nebu, borimo se zajedno sa onima koji vjeruju u raj protiv pakla na zemlji, pakla čiji plamen obuhvaća i katolike i nekatolike. I baš zato da bismo olakšali njihovo pristupanje u frontu mira, slobode i napretka, mi treba da obustavimo sve što bi moglo da vrijeđa vjerske osjećaje“. Pozivajući se u svojim stavovima na pojedine članke Vladimira Lenjina i Karla Marxa, Tito svoj spomenuti članak završava pozivom komunistima:

Ne gubeći iz vida šta nas razdvaja, mi moramo gledati i tražiti ono što nas približava njima. A približava nas, prije svega, zajednička borba za kruh svagdašnji. Zajednička borba za mir i slobodu, protiv rata i fašizma. Zajednička borba za ravnopravnost i slobodu hrvatskog i slovenskog naroda. Zajednička borba protiv šestojanuarskih fašističkih klika, koje su progonile i zatvarale ne samo komuniste nego i katoličke vođe i organizacije. Zajednička borba za život, dostojan čovjeka.

Sličan odnos i metode borbe protiv vjerskih zajednica, ali i suradnje kad su to okolnosti nalagale, od pojedinih je autora prepoznat i rasvijetljen i kad je u pitanju komunistička Rusija još od 20-ih godina XX. stoljeća: od tajne Lenjinove direktive od 19. ožujka 1922., u kojoj se nalaze da „što više predstavnika reakcionarnog klera uspijemo strijeljati, to bolje“, pa sve do ponovnog dopuštanja obnove vjerskog života, pa i same Moskovske patrijaršije Ruske pravoslavne Crkve od strane Josifa Visarionoviča Staljina 1943. godine, u jeku rata protiv Njemačke. Odnos je to kojega pojedini autor opisuju kao „komunistički raspon između iskorijenjenja i instrumentalizacije“. ¹⁷

Po glavnim ideološkim postavkama marksizma, na kojemu je komunistička ideologija gradila svoju doktrinu, religija je uopće bila negativna pojava, „opijum naroda“, i kao takva sredstvo u održavanju stanja potlačenosti masa. Ona je, kao takva, otežavala borbu za oslobođenje potlačenih pojedinaca i naroda, pojava koja pripada prošlosti i smetnja je progresu i razvoju. ¹⁸ Osim toga, u očima promotora komunističke ideologije religija je, kao i nacija,

¹⁷ Ivo BANAC, *Hrvati i Crkva. Kratka povijest hrvatskog katoličanstva u modernosti*, Zagreb-Sarajevo 2013., str 96.

¹⁸ Nisu rijetki autori koji ovakvo shvaćanje Marxa i marksizma smatraju iskrivljenim i vulgarnim. Sam Marx, naime, smatra kako zahtjev za ukidanjem religije treba započeti promjenom otuđene društveno-ekonomske zbilje koja je izvor religioznosti, jer religija postoji samo tamo gdje su proizvodne sile čovjeka nerazvijene, a on sam pritisnut lošim materijalnim uvjetima za život. „Ukidanje religije kao **iluzorne** sreće naroda zahtjev je njegove **stvarne** sreće. Zahtjev da napusti iluzije o svom stanju jest **zahtjev da napusti stanje kome su iluzije potrebne**“ (Usp. *Prilog Kritici Hegelove filozofije prava*, u : Karl MARX - Friedrich ENGELS, *Rani radovi*, Zagreb 1953., str. 81). Stoga, po izvornom Marxovom shvaćanju, borba protiv religije, u smislu *privatne* stvari, ne smije biti administrativna: „Svatko mora imati mogućnost da vrši svoju vjersku kao i svoju tjelesnu potrebu, a da policija u to ne zabada nos“ (Usp. *Kritika Gotskog programa*, Beograd 1959., str 27). Navedeno prema: Tomo VEREŠ, *Filozofsko-teološki dijalog s Marxom*, Zagreb 1981., str. 140-144).

shvaćana kao pojava koja stvara razlike i uzrokuje međuvjerske sukobe, pa je borba protiv nje od strane komunista shvaćena kao svojevrsni samorazumljiv imperativ.

Osim ateističkog svjetonazora, komunistička je partija u svojim programskim dokumentima¹⁹, kako to navodi povjesničar Miroslav Akmadža, predviđala „neke poteze u slučaju dolaska na vlast koji se nisu sviđali kako Katoličkoj Crkvi tako ni drugim vjerskim zajednicama u tadašnjoj Jugoslaviji“. Od tih „poteza“ spomenuti autor osobito ističe „odvajanje Crkve od države i škole od Crkve, pljenidbu crkvene imovine, te postupnu eliminaciju Crkve iz političkog života“.²⁰ Završetkom rata, naime, nije završio i proces kojega mnogi autori nazivaju „uspostavom revolucionarne diktature“²¹, koja je za cilj imala uspostavu kontrole nad cjelokupnim, ne samo političkim, nego i društvenim životom uopće. Pri tome su nositelji te nove diktature upravo vjerske zajednice, a osobito Katoličku Crkvu, smatrali najtežim i najopasnijim protivnikom, jer je upravo Crkva „ostala jedina institucija iz staroga građanskog društva, a u ispovijedanju vjere bila [je] suverena u odnosu prema državi“ te je „samim time bila i jedino utočište mnogih koji su bili otuđeni od novoga poretka“.²²

Osim načelnih razloga, povezanih s programom KP i činjenicom da je Katolička Crkva, kao opozicijska snaga koja će od strane komunističkog režima biti doživljavana kao prijetnja potpunom preuzimanju vlasti u hrvatskome društvu, vodstvo KP s nepovjerenjem je gledalo na crkvene vlasti u Hrvatskoj i zbog uvjerenja da je to vodstvo Crkve podupiralo ustaški režim i okupacijske snage. Premda bi se moglo zaključiti kako je taj stav poslužio tek kao izgovor za obračun s Katoličkom Crkvom i kao čest formalni razlog zbog kojega su nakon završetka rata vođeni brojni sudski procesi protiv pojedinih biskupa i brojnih svećenika, čini se kako taj zaključak ipak ne bi bio sasvim ispravan. Naime, i prije otvorenog sukoba s Katoličkom Crkvom, do kojega će doći tijekom 1945. i u godinama nakon rata, Josip Broz Tito u svom pismu povjereniku za prosvjetu Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije Eduardu Kocbeku od 26. kolovoza 1944. navodi kako „Odnos Katoličke Crkve (ne Crkve u cjelini, već one u Jugoslaviji) prema borbi naroda Jugoslavije za njihovu slobodu nije bila besprijekoran. Ne samo da svećenstvo nije stajalo uza svoj narod u toj njegovoj borbi, već je u ogromnoj svojoj većini bilo aktivno na strani neprijatelja. Bilo je čak i svećenika zločinaca.“ Zbog toga Tito Kocbeku, koji je u pismu od 8. kolovoza 1944. iz Rima bio predložio da se Katoličkoj Crkvi u budućoj Jugoslaviji prizna pravni položaj kojega je ona dotad uživala, odgovara kako, zbog

¹⁹ Usp. *KPJ 1919-1941, Izabrani dokumenti*, Zagreb 1959.

²⁰ Miroslav AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, Zagreb-Slavonski Brod 2013., str. 15.

²¹ Vidi u: Dušan BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb 1999., str. 214.

²² BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, str. 251.

takvog držanja Katoličke Crkve u vrijeme rata, „mi ne možemo ničim garantirati njezin pravni položaj, a ne možemo pristati ni da se odrekne prava da izmijenimo njezin sadašnji položaj bez pristanka Sv. Stolice.“²³

Optužbe za kolaboracionizam Katolička je Crkva, inače, opovrgla i prije završetka rata, u poslanici Poslovnog odbora Biskupskih konferencija Jugoslavije (BKJ), ističući kako su hrvatski katolički biskupi voljni [su], da svaki pojedini slučaj dadu prosuditi i ispitati točno ne samo od stranih crkvenih predstavnika nego i međunarodnih svjetovnih povjerenstava, pa se i na taj način može ustanoviti, da je optužba radi „ratnih zločinista“ samo izlika i sredstvo za istrebljenje onih ljudi, koji su po računu komunizma zapreka ostvarivanju njegovoga stranačkog programa.²⁴

I na strani Katoličke Crkve postojali su razlozi za sukob, odnosno za otpor prema komunizmu, i to ne samo prema njegovoj praksi - koja se u pojedinim dijelovima svijeta i prije kraja Drugog svjetskog rata već pokazala kao neprijateljski nastrojena prema vjerskim zajednicama - nego i prema njegovoj teoriji, odn. doktrini.

Najjasnije je to, na razini opće Crkve, izraženo u enciklici pape Pija XI. „Divini Redemptoris“, objavljenoj 19. 3. 1937., samo pet dana nakon enciklike „Mit brennendem Sorge“, kojom je Papa osudio nacionalsocijalizam u Njemačkoj.²⁵ Relativno brzo nakon objave, već u svibnju 1937., enciklika „Divini Redemptoris“ predstavljena je i vrlo iscrpno prikazana i na hrvatskome jezičnom području, u časopisu *Život*, iz pera njegovog glavnog urednika, isusovca Ante Alfirevića.²⁶

Autor, analizirajući tekst enciklike, komunizam opisuje kao „veliku opasnost“ koja „svojim nasiljem nadvisuje sve dosadašnje progone protiv sv. Crkve“ i koja prijete „da cijeli narodi upadnu u barbarstvo“.²⁷ Kao temeljni razlog pogrešnosti komunističke ideje autor vidi njeno uporište u „Marksovom materijalizmu“ u kome „Bog nema mjesta“ i koji „oduzimlje

²³ Zvonimir DESPOT, *Tito - Tajne vladara*, Zagreb 2009., str. 57-58.

²⁴ Cjelovita poslanica Poslovnoga odbora Biskupske konferencije objavljena u: *Katolički list*, br. 96/1945., str. 12-13, 93-95, a ovdje se navodi prema: *Poslanica episkopata 24. ožujka 1945. u: Stopama pobijenih*, br. 1/2009., str. 7-9. <<http://www.pobijeni.info/userfiles/PoslanicaEpiskopata1945.pdf>> (pregledano 13. siječnja 2015.), u kojoj se kao izvor navodi: Lucijan Kordić, *Mučeništvo Crkve u Hrvatskoj*, Chicago 1988., str. 58-62.

²⁵ Po tvrdnjama koje u svojoj redovitoj kolumni u *Jutarnjem listu* (3. listopada 2009.) iznosi rimski dopisnik toga lista Inoslav Bešker, pozivajući se na *L'Osservatore Romano*, enciklici „Divini Redemptoris“ prethodilo je „široko istraživanje o komunizmu u svim državama svijeta“ koje je 1932. godine pokrenuo tadašnji kardinal državni tajnik Eugenio Pacelli (kasniji Pio XII.), a sama je objava enciklike „Mit brennendem Sorge“, koja je već bila napisana, čekala pripremu teksta enciklike „Divini Redemptoris“, kako bi oba totalitarizma, nacizam i komunizam, bila osuđena praktično istodobno; Usp. Inoslav BEŠKER, *Kad je Papa htio vezu sa Staljinom*, u: *Jutarnji list*, 3. listopada. 2009., <<http://www.jutarnji.hr/kad-je-papa-htio-vezu-sa-staljinom/310988/>> (pristupljeno 13. siječnja 2016.)

²⁶ Ante ALFIREVIĆ, *Pijo XI. protiv komunizma*, u: *Život*, br. 5/1937, str. 193-200. Puni tekst dostupan je i na portalu znanstvenih časopisa Hrčak, gdje se ime časopisa, međutim, pogrešno navodi kao „Obnovljeni život“, što je naslov kojega je taj časopis počeo nositi tek od 1971. kad je, nakon ukidanja 1945., obnovljeno njegovo izlaženje: <<http://hrcak.srce.hr/file/90810>> (pregledano 10. siječnja 2016.)

²⁷ Ante ALFIREVIĆ, *Pijo XI. protiv komunizma*, u: *Život*, br. 5/1937, str. 193.

čovjeku slobodu, svako dostojanstvo čovječje osobe“. Što se tiče posljedica dolaska komunizma na vlast, autor tu nema nikakvih dvojbi, te navodi: „Mjesto privatnog vlasništva uvest će se kolektivizam. 'Buržajska ženidba' prilagodit će se kolektivizmu; nerazrješivost će nestati: slobodna ljubav, pobačaj pozakonjen, naturizam – mladež mora zbaciti sramežljivost. Zajednica (kolektiv) će se brinuti za odgoj djece, pa ženu valja oduzeti kući i obitelji.“²⁸

Teško je procijeniti koliko je ta enciklika bila poznata širim vjerničkim krugovima, no vrlo je izvjesno da su s njenim sadržajem bili upoznati barem biskupi i svećenici na hrvatskome jezičnom prostoru. U prilog toj tezi govori i činjenica da se na nju, u svojoj okružnici svećenicima Krčke biskupije od 17. listopada 1944., poziva krčki biskup Josip Srebrnić, koji pritom ističe kako je komunizam u suštini zao „te njemu nikakvu pomoć ne smije pružiti onaj, koji je pozvan da brani kršćanstvo i građanski poredak od propasti.“²⁹

I mimo spomenute Papine enciklike, pa čak i prije njenog objavljivanja, vodstvo Crkve u Hrvatskoj osuđivalo je komunizam. Tako su biskupi na Biskupskoj konferenciji 1936. izjavili kako na svaki način žele zaštititi vjernike „od te užasne opasnosti za vjeru i civilizaciju“.³⁰ A pred sam kraj rata, kad je već bila izvjesna pobjeda partizanskog pokreta, predvođenog Komunističkom partijom, i saveznika okupljenih u antihitlerovsku koaliciju, sa zasjedanja Biskupske konferencije u Zagrebu 24. ožujka 1945. objavljena je poslanica u kojoj se oštro osuđuju postupci partizanskog pokreta. Biskupi pritom prosvjeduju protiv ubijanja katoličkih svećenika i vjernika kojima su „mrzitelji Katoličke Crkve oduzeli život protupravnim osudama osnovanim na fiktivnim krivicama“.³¹ I sam je nadbiskup Alojzije Stepinac, nakon što je 7. prosinca 1937. preuzeo službu i naslov zagrebačkog nadbiskupa, u više navrata osuđivao komunizam i iskazivao bojazan od njegovog dolaska na vlast u Hrvatskoj.³² Tako u svojoj propovjedi na Marijanskom kongresu u Glogovnici kod Križevaca 15. kolovoza 1940. komuniste naziva družbom zločinaca, koja je u nekim zemljama već stvorila pakao, što želi učiniti i u Hrvatskoj; u propovjedi na Uskrs 13. travnja 1941. komunizam naziva negacijom svake istine i pravde i najvećom zaprekom miru; u okružnici svećenstvu početkom 1943. upozorava kako je komunizam „zaprijetio ne samo kršćanstvu već i svim pozitivnim vrednotama čovječanstva uopće“.³³

²⁸ ALFIREVIĆ, *Pijo XI. protiv komunizma*, str. 194.

²⁹ Miroslav AKMADŽA, *Katolička Crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 17.

³⁰ Josip FRANULIĆ, *Skrajnje pogubna zabluda: jedan pogled u komunističku prošlost*, Makarska 1994., str. 11.

³¹ AKMADŽA, *Katolička Crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 17.

³² Prijeratni istupi nadbiskupa Alojzija Stepinca prikupljeni su, obrađeni i objavljeni u: *Alojzije Stepinac: Propovijedi, poruke, govori 1934.-1940.*, priredio Juraj BATELJA, Zagreb 2000.

³³ Usp. AKMADŽA, *Katolička Crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 16-17.

Osim otpora prema komunističkome svjetonazoru, Katolička je Crkva svoju rezerviranost prema programu Komunističke partije razvila i na temelju svoje opredijeljenosti za samostalnost hrvatske države. Taj je stav najjasnije izrečen u spomenutoj poslanici Biskupske konferencije od 24. ožujka 1945. - koju su u ime Poslovnog odbora BK potpisali njen predsjednik, zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac, te članovi vrhbosanski nadbiskup Ivan Šarić, banjalučki biskup Jozo Garić, đakovački biskup i apostolski administrator Antun Akšamović i križevački biskup Janko Šimrak - a u kojoj se navodi:

Povijest svjedoči, da Hrvatski narod kroz cijelu svoju tisuću tristogodišnju prošlost nije nikada prestao plebiscitarno naglašavati, da se ne odriče svoga prava na slobodu, i nezavisnost, koju on od srca želi i svakom drugom narodu. A kad je u drugom svjetskom ratu ta misao još jače naglašena i oživotvorena u vlastitoj državi, hrvatski su katolički biskupi poštivali volju Hrvatskoga naroda. Nitko prema tome nema prava optuživati bilo kojega građanina Hrvatske države, pa ni hrvatske biskupe za to što poštivaju tu neodstupnu volju Hrvatskoga naroda, kad on na to ima pravo i po Božjem i po ljudskim zakonima.³⁴

Na otpor komunističkim vlastima od strane Katoličke Crkve svakako su utjecala i ubojstva katoličkih svećenika od strane partizanskih snaga, koja su se događala tijekom cijeloga razdoblja Drugog svjetskog rata, pa prema tome nisu samo pojava poslijeratnih zbivanja. Primjerice, po podacima koje iznosi Jozo Tomašević³⁵, tijekom 1941. ubijeno je 6, 1942. 22, 1943. 41, 1944. 60, a tijekom 1945. 205 katoličkih svećenika, dok za 20 ubijenih nije poznato vrijeme stradanja. Po istom izvoru, većina (njih 355) stradala je od strane partizana.³⁶

2. Odnosi Katoličke Crkve i države u Hrvatskoj 1945.-1960.

Poratno vrijeme u odnosima između Crkve i države bit će, kako to primjerice opisuje Akmadža³⁷, obilježeno otvorenom borbom komunističkih vlasti protiv Katoličke Crkve, što se očitovalo uhićenjima, pa i pogubljenjima, brojnih svećenika i biskupa, otežavanjem i

³⁴ Poslanica episkopata 24. ožujka 1945., u: *Stopama pobijenih*, br. 1/2009., str. 9.

³⁵ Jozo TOMAŠEVIĆ, *War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945, Occupation and Collaboration*, Stanford 2001., str. 572.

³⁶ Tablice s brojem stradalih svećenika, kao i različite izvore podataka s različitim procjenama broja žrtava vidi u: Zdenko RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, Zagreb 2006., str. 100-102; Miroslav AKMADŽA, *Katolička Crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str 20-22.

³⁷ Usp. Miroslav AKMADŽA, *Uzroci prekida diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije 1952. godine*, u: *Croatica christiana periodica*, god. XXVII, br. 52, Zagreb 2003., str. 171-202.

onemogućavanjem, a 1952. i zabranom vjeronauka u državnim školama, oduzimanjem crkvene imovine, zabranom vjerskog tiska i drugim oblicima gušenja vjerskih sloboda.

Nepunih 9 dana nakon ulaska partizanskih jedinica u Zagreb, 17. svibnja 1945. uhićen je zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac, te je nad njim proveden istražni postupak pod optužbom za suradnju s okupatorom. Tijekom saslušanja Stepinac je nijekao te optužbe, uz napomenu kako okupatorima smatra prije svega Nijemce i Talijane. Što se tiče suradnje s ustaškim vlastima, istaknuo je kako su se i Crkva i narod, po kršćanskom moralu, morali pokoravati novoj vlasti uspostavljenoj nakon raspada Jugoslavije, podsjetivši i na poziv kojega je u tome smislu uputio i legitimni predstavnik naroda Vlatko Maček. O svojim susretima s poglavnikom Antom Pavelićem je ustvrdio da je na njima uglavnom intervenirao za osuđene logoraše, ili je pak bilo riječi o protokolarnim susretima. Na zadnjem susretu, neposredno prije Pavelićevog odlaska iz Zagreba, Stepincu je, kako je ustvrdio, poglavnik ponudio da u svojstvu vršitelja dužnosti preuzme vlast, što je on odbio, kao i poziv da s Pavelićem napusti zemlju. Tijekom saslušanja Stepinca su ispitivali i o poslanici Biskupske konferencije iz ožujka 1945., pri čemu je nadbiskup ponovio kako i dalje stoji na tezama iz te poslanice. Tako je ponovno branio pravo i želju hrvatskoga naroda na svoju državu, kao i tvrdnju da su zločine, nakon proglašenja NDH, prvi započeli i prouzročili četnici. Što se pak tiče ustaških zločina, Stepinac je ustvrdio da je činio sve što je mogao da se oni spriječe. A o odnosu prema komunističkim vlastima je istaknuo da je spreman prihvatiti svaku onu vlast koju prihvati narod.

Nakon nekoliko saslušanja, nadbiskup Stepinac je 3. lipnja pušten iz pritvora obzirom da, po priznanju suca istražitelja i povjerenika UDB-e Stjepana Bibera navedenom u zapisniku sastavljenom na kraju istražnog postupka, „istraga protiv Stepinca nije urodila onim rezultatima koji bi ga mogli kompromitirati u ovoj mjeri da bi ga se moglo eliminirati kao izrazitog ustaškog saradnika“. Stoga je Stepinac 3. lipnja pušten na slobodu. No, Biber u svom izvješću o istražnom postupku predlaže da se tijekom suđenja ustaškim ministrima ponovno postave pitanja na temelju koji su oni već teretili Stepinca. Na kraju svog izvješća, Biber zaključuje:

1. Sve reakcionarne grupe u svom radu oslanjaju se na kler i obratno. Zbog toga kleru treba posvetiti osobitu pažnju.
2. Uspješna borba protiv klera zavisi od naše mreže u njihovim redovima. Za stvaranje mreže u redovima klera u ovom času najpogodnija su lica koja su poznata kao ustaše ili bar njihovi simpatizeri.

3. Potrebno je hitno pristupiti provjeravanju lica koja rade na prosvjeti od sveučilišnih profesora do osnovnih škola i dječjih obdaništa.³⁸

Dan prije Stepinčevog oslobađanja Josip Broz Tito, koji je stigao u posjet Zagrebu, zajedno s predsjednikom Vlade Federalne Hrvatske Vladimirom Bakarićem i predsjednikom Komisije za vjerske poslove NR Hrvatske Svetozarom Ritigom 2. lipnja 1945. susreo se s predstavnicima Zagrebačke nadbiskupije: biskupom Franjom Salis-Seewisom, generalnim vikarom nadbiskupije koji je na temelju Stepinčeve odluke u vrijeme njegova zatočeništva upravljao nadbiskupijom, biskupom Josipom Lachom, kanonicima Nikolom Borićem, Stjepanom Bakšićem i Nikolom Kolarekom, Andrijom Živkovićem, isusovcem Karlom Grimmom, župnikom Mijom Selecom, te provincijalima dominikanaca i franjevaca.

Biskup Salis-Seewis na tome je susretu izrazio nadu da će Katoličkoj Crkvi i u budućnosti biti omogućeno da vrši svoje poslanje, koje je važno „za mir pojedinca, obitelji i svekolikog društvenog napretka“, te da će nova vlast poštovati proklamirana načela³⁹ o slobodi vjere i savjesti, vjerskog odgoja u školi i katoličkim odgojnim ustanovama, te o pravu na privatno vlasništvo. Također je izrazio nadu u skoro Stepinčevo oslobađanje.

Tito je u svom govoru istaknuo kako će se savezna vlast držati proklamiranih načela te da će vrhovno narodno predstavništvo izdavati zakone koji se tiču odnosa države i Crkve. Osvrćući se na držanje Katoličke Crkve u nedavnom ratu Tito je istaknuo: „Moram vam kazati, da ja kao Hrvat i kao katolik nisam bio zadovoljan s držanjem katoličkog svećenstva u ovim teškim historijskim momentima, koji su koštali velikih žrtava“. Uz dodatak da ne osuđuje kler u cjelini, Tito je pohvalio mlađi kler koji se, po njegovim riječima, odvojio od starijega, a to su sljedbenici Strossmayerove i jugoslavenske ideje. Pritom je priznao da je vjera duboko ukorijenjena u „našem narodu“, i da se odnosi Crkve i države ne mogu rješavati dekretom, jer su takve odluke obično doživjele poraz i „bile štetne za cjelokupnu zajednicu i opće dobro“. Najavio je i izradu elaborata za uređenje međusobnih odnosa. No, pritom je optužio Svetu Stolicu za naklonjenost Italiji, te je izrekao prijedlog, kojega je ocijenio temeljnim pitanjem, dok su sva ostala pitanja sekundarna:

³⁸ Pojednosti i navode sa saslušanja nadbiskupa Stepinca donosim prema: Juraj BATELJA, *Blaženi Alojzije Stepinac svjedok Evanđelja ljubavi*, Knjiga 1, Zagreb 2010., str. 331-346.

³⁹ Vlada Demokratske Federativne Jugoslavije je u ožujku 1945. objavila „Deklaraciju o slobodi vjeroispovijesti i savjesti“.

Ja bih s moje strane rekao, da naša Crkva treba da bude nacionalna, da se više prilagodi naciji [...] Ja moram otvoreno reći, da ja ne preuzimam pravo, da osuđujem Rim, vrhovnu vašu rimsku instituciju, ne to neću. No, moram reći, da kritički gledam na to, jer je uvijek više naginjala Italiji nego našem narodu. Ja bih želio da vidim, da Katolička crkva u Hrvatskoj sada, kad imamo sve uslove tu, ima više samostalnosti. To bih želio, to je osnovno pitanje, to je pitanje koje bi mi željeli riješiti, a sva ostala pitanja, to su sekundarna pitanja, koja će se lako riješiti.⁴⁰

Sutradan, 3. lipnja, nadbiskup Stepinac je pušten iz pritvora a istoga je dana Tito, zajedno s Vladimirom Bakarićem, primio papinog izaslanika opata Ramira Giuseppea Marconea, u čijoj je pratnji bio i njegov tajnik Giuseppe Masucci, pri čemu je papin izaslanik upozorio da je komunistička politika „upravo đavolska“, da mediji napadaju svećenstvo i Svetu Stolicu, da je narod nezadovoljan a djecu se odvraća od kršćanstva.⁴¹

Dan poslije, 4. lipnja, Tito se susreo i sa samim Stepincem. Zagrebački je nadbiskup na tome susretu pozdravio prethodne razgovore vlasti s crkvenim predstavnicima, ali i jasno poručio da jedino Sveta Stolica može donositi odluke u ime Crkve. Stoga je predložio uspostavu konkordata ili barem modus vivendi, poput onoga koji je uspostavljen u Čehoslovačkoj. Tito je, pak, ponovno izrazio sumnju u sklonost Svete Stolice Slavenima, što je Stepinac opovrgnuo. Od svog sugovornika Tito je zatražio i potporu Crkve oko razgraničenja s Italijom u pitanju Istre, na što je nadbiskup uzvratilo da je upravo Crkva najzaslužnija što je Istra još uvijek hrvatska. Zaključno, Stepinac je poručio kako bi se teškoće u odnosima između Crkve i države, uz dobru volju, mogle prebroditi. Akmadža, pozivajući se na izvore⁴², tvrdi kako taj razgovor Tito-Stepinac „nije baš bio srdačan“. ⁴³ Tadašnji javni tužitelj FNRJ Josip Hrnčević, naime, dolazio je Titu upravo u trenutku kad je odlazio Stepinac, „vidno uzbuđen“, a ni Tito, tvrdi, „vidjelo se, nije bio zadovoljan tim razgovorom“. Svom bliskom suradniku, angažiranom vjerniku laiku i predsjedniku Akademskog križarskog bratstva „Mahnić“ Lavu Znidarčiću je, pak, sam Stepinac posvjedočio: „Razgovarali smo muški“.

A kad je i nakon tih razgovora nova vlast nastavila provoditi represivne mjere protiv Katoličke Crkve, katolički su biskupi, na čelu s nadbiskupom Stepincem, na sve to ukazali

⁴⁰ Aleksa BENIGAR, *Alojzije Stepinac – hrvatski kardinal*, Zagreb 1993., str. 463.

⁴¹ Usp. Giuseppe MASUCCI, *Misija u Hrvatskoj*, Madrid 1967, str. 204-205; Usp. i Aleksa BENIGAR, *Alojzije Stepinac – hrvatski kardinal*, str. 466-467.

⁴² Josip HRNČEVIĆ, *Svjedočanstva*, Zagreb 1986., str. 193; Lav ZNIDARČIĆ, *Alojzije Stepinac, O stotoj godišnjici rođenja*, Zagreb 1998., str. 28.

⁴³ Miroslav AKMADŽA, *Katolička Crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 27.

pastirskim pismom vjernicima, koje će u crkvama biti pročitano 30. rujna, te pismom Titu od 22. rujna 1945. godine.⁴⁴ U tim pismima biskupi osuđuju ubijanja i uhićenja svećenika, oduzimanje crkvene imovine, i druge probleme s kojima je Crkva suočena, ali se osvrću i na ateizaciju vjernika, osobito putem odgoja mladeži. Na kraju pisma biskupi traže:

[...] punu slobodu katoličke štampe, punu slobodu katoličkih škola, punu slobodu vjeronauka u svim razredima nižih i srednjih škola, potpunu slobodu katoličkog udruživanja, slobodu katoličke karitativne djelatnosti, potpunu slobodu ljudske ličnosti i njezinih neotuđivih prava, puno poštivanje kršćanskog braka, te vraćanje svih oduzetih zavoda i institucija.⁴⁵

Vlast je najprije bila zatečena, ali će uskoro odgovoriti još oštrijim mjerama, što je kulminiralo najprije uhićenjem, 18. rujna 1946., a nedugo potom, 11. listopada, i osudom nadbiskupa Stepinca od strane vijeća Vrhovnog suda NR Hrvatske na 16 godina zatvora s prisilnim radom i gubitkom političkih i građanskih prava u trajanju od 5 godina.

Da je upravo pastirsko pismo iz 1945., po mišljenju nadbiskupa Stepinca, imalo znatan utjecaj na otvoreno pogoršanje odnosa između Crkve i državnih vlasti, svjedoče i njegove kasnije izjave krašićkome župniku Josipu Vranekoviću: „Sve bi oni meni oprostili, samo da nije onoga, za njih 'nesretnoga' pisma. Pa i to bi mi oprostili da sam ga kasnije opozvao“.⁴⁶

Osim nadbiskupu Stepincu, država je u prvim poratnim godinama pokrenula i provela i brojne sudske postupke protiv svećenika, bogoslova i časnih sestara te je, po podacima republičke Komisije za vjerske poslove, do 1951. iz redova Katoličke Crkve osuđeno ukupno 206 svećenika, 15 bogoslova i 15 redovnica.⁴⁷

U međuvremenu, vlasti su donosile i počele provoditi brojne zakone koji će, među ostalim, biti usmjereni i na materijalno slabljenje Katoličke Crkve i smanjenje njenog utjecaja u društvu.

⁴⁴ Cjeloviti tekst biskupske predstavke Josipu Brozu u: Miroslav AKMADŽA, *Crkva i država, dopisivanje i razgovori između predstavnika Katoličke Crkve i komunističke državne vlasti u Jugoslaviji, 1945.-1952.*, Svezak I., Zagreb 2008., str. 76-78.

⁴⁵ Aleksa BENIGAR, *Alojzije Stepinac – hrvatski kardinal*, str. 501.

⁴⁶ BENIGAR, *Alojzije Stepinac – hrvatski kardinal*, str 502; Na drugome mjestu Vraneković prenosi Stepinčeve riječi: „Nikada ne bi oni mene zatvorili, da nije bilo pastirskog pisma.“ Vidi: BATELJA, sv. 1., str 382, bilj. 1179.

⁴⁷ Usp. AKMADŽA, *Katolička Crkva u komunističkoj Hrvatskoj*, str. 85-86. Cjeloviti popis vidi u: Stjepan RAZUM, *Osuđeni vjerski službenici u Hrvatskoj u razdoblju od 1944. do 1951. godine. Doprinos hrvatskom žrtvoslovlju*, u: *Tkalčić*, br. 11/2007., str. 307-400. Sažeti popis vidi u: Miroslav AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, Rijeka 2004., str. 316-355.

Već tijekom 1945. godine vlasti, tako, donose dvije zakonske odredbe o braku⁴⁸, Zakon o matičnim knjigama⁴⁹, Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji⁵⁰, Zakon o konfiskaciji imovine i izvršenju konfiskacije. Iduće, 1946., donesen je i Zakon o nacionalizaciji privrednih poduzeća, 1947. i Osnovni zakon o eksproprijaciji.⁵¹ Nakon što je godinama, na različite načine, bilo otežavano održavanje nastave vjeronauka u školama⁵², on je Uputom ministra za prosvjetu NR Hrvatske od 31. siječnja 1952. naposljetku i ukinut, a svih je tih godina otežavano i održavanje vjeronauka u crkvama, kao i rad vjerskih škola za spremanje svećenika, koje su isključene iz redovitoga školskog sustava. Početkom 1952. i Katolički bogoslovni fakultet isključen je iz sastava Sveučilišta u Zagrebu.

Osim toga, komunistička je vlast svoje odnose s Katoličkom Crkvom, odnosno njenim svećenicima, pokušala „riješiti“ zaobilaženjem crkvene hijerarhije - osnivanjem staleških društava (udruženja) katoličkih svećenika, služeći se pritom metodama pritisaka, ali i nudeći različite pogodnosti onima koji se u njih učlane. Biskupska konferencija Jugoslavije (BKJ) sa svojeg je zasjedanja 26. travnja 1950. poručila kako se članstvo u tim udruženjima „ne preporuča“ („Non expedit“), a s jesenskoga zasjedanja od 23. do 26. rujna 1952., na temelju uputa Sv. Stolice, svećenicima je pristupanje tim udruženjima i zabranila („Non licet“).⁵³ Na tu su odluku vlasti burno reagirale, optužujući biskupe za zloupotrebu Crkve i vjere u političke svrhe i ograničavanje slobode udruživanja građanima.⁵⁴ A, kako je imala saznanja da iza odluke biskupa stoji preporuka Sv. Stolice, jugoslavenska je Vlada i Sv. Stolici 1. studenoga 1952. uputila prosvjedno pismo, optužujući ju za miješanje u unutarnje poslove FNRJ.⁵⁵ Iste te 1952. godine, već nakon najave od 29. studenoga da će papa Pio XII. 13. siječnja 1953. nadbiskupa Stepinca uvrstiti u kardinalski zbor, Jugoslavija je tu najavu iskoristila kao povod kako bi 17. prosinca 1952. i prekinula diplomatske odnose sa Sv. Stolicom.

⁴⁸ Usp. AKMADŽA, *Katolička Crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 54-56.

⁴⁹ Usp. Miroslav AKMADŽA, *Oduzimanje crkvenih matičnih knjiga u Hrvatskoj u vrijeme komunizma*, u: *Croatica christiana periodica*, br. 61, Zagreb 2008., str. 103-122.

⁵⁰ Usp. Marijan MATICKA, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948.*, Zagreb 1990.

⁵¹ Više o oduzimanju imovine Katoličkoj Crkvi u: AKMADŽA, *Oduzimanje imovine Katoličkoj Crkvi i crkveno-državni odnosi od 1945. do 1966. godine. Primjer Zagrebačke nadbiskupije*, Zagreb 2003.

⁵² Usp. Marin SRAKIĆ, *Zabrana školskog vjeronauka u doba komunizma*, Zagreb 2000.; Usp. i: Katarina SPEHNJAK, *Problemi vjeronauka u školama u Hrvatskoj 1945.-1952. godine*, u: *Dijalog povjesničara-historičara, Pečuh, 19.-21. studenog 1999.*, knj. 2, (Prir: Hans-Georg Fleck, Igor Graovac), Zagreb 2000., str. 601-616.

⁵³ Usp. AKMADŽA, *Katolička Crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 135-139.

⁵⁴ Usp. Pismo đakovačkog biskupa Akšamovića mons. Ritigu od 17. listopada 1952. u: Miroslav AKMADŽA, *Crkva i država – Dopisivanje i razgovori između predstavnika Katoličke crkve i komunističke državne vlasti u Jugoslaviji, Svezak I., 1945. – 1952.*, Zagreb 2008., str. 281-282.

⁵⁵ Usp. AKMADŽA, *Katolička Crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 145.

Ipak, premda su službeni odnosi s Crkvom, odn. Sv. Stolicom, od strane službenoga Beograda prekinuti, od 1953. uglavnom je prestala otvorena represija komunističkih vlasti prema Crkvi, te više nije bilo „ni značajnijih sukoba“, ali ni „konkretnijih poticaja za sređivanje tih odnosa“⁵⁶ između Crkve i jugoslavenskih vlasti. U međuvremenu je donesen i Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica, no u njemu nije bilo većih promjena u pravima vjerskih zajednica.

3. Položaj i djelovanje Katoličke Crkve u Hrvatskoj 1960.-1972.

U listopadu 1958. u Vatikanu umire papa Pio XII. (1939.-1958.), a 28. listopada za novog papu izabran je Angelo Giuseppe Roncali – Ivan XXIII. U njegovom je relativno kratkom mandatu (umro je 3. lipnja 1963.) došlo do znatnih promjena u životu Katoličke Crkve, osobito u njenom otvaranju prema svijetu i pokretanju dijaloga s drugim vjerskim zajednicama, pa i s ateistima i ateističkim režimima u svijetu, što će osobito doći do izražaja održavanjem Drugog vatikanskog koncila (1962.-1965.), ali i u enciklici *Pacem in terris* (Mir na zemlji) od 11. travnja 1963., u jeku tzv. „Kubanske krize“. Za vrijeme njegovog pontifikata Sv. Stolica je pokrenula i široku diplomatsku inicijativu uspostave odnosa sa zemljama srednje i istočne Europe, uključujući i SSSR (poznatu pod nazivom Vatikanske istočne politike - Ostpolitik), kako bi olakšao položaj katoličkih vjernika u tim zemljama s komunističkim režimima.

U Hrvatskoj, pak, 10. veljače 1960. u kućnom pritvoru u župnom uredu u Krašiću umire kardinal Alojzije Stepinac. Iste te godine i sa strane Crkve u Hrvatskoj i od strane vlasti počeli su se pojavljivati signali da je „sazrelo vrijeme“ za „poboljšanje odnosa“. Da se vlasti pripremaju na obnovu kontakata s predstavnicima Katoličke Crkve, uključujući i Sv. Stolicu, pokazuju i upute koje je u tome smislu svim veleposlanstvima u svijetu 12. ožujka 1960. uputio savezni Sekretarijat inozemnih poslova:

U posljednje vrijeme uočavaju se znaci da se Vatikan nastoji prilagoditi novonastaloj situaciji popuštanja u odnosima Istok-zapad, jer ocjenjuju da nekompromisnim stavovima slabe svoju ulogu i značaj pa i u strogo katoličkim zemljama Zapada, a posebno u katoličkim zemljama lagera. Ova tendencija odražava se i u odnosu na našu zemlju. Između ostalog Vatikan je prinuđen na elastičniji stav budući da dio katoličkog klera u našoj zemlji samoinicijativno normalizira odnose s lokalnim vlastima [...] Smatramo, da će smrt Stepinca omogućiti tolerantniji odnos države i Crkve [...] Ako ocijenimo da je realno stupiti u

⁵⁶ AKMADŽA, *Katolička Crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 164.

kontakte učiniti ćemo to prema našem izboru, ali samo neformalno, jer u takvom smo slučaju, prvenstveno zainteresirani za stvaranje određenog *modus vivendi* u kome bi i Vatikan morao preuzeti neke obveze koje bi pomogle naša nastojanja za unutarnjom konsolidacijom odnosa država-Crkva. Ovo je za nas osnovno; diplomatski odnosi pitanje je dalje perspektive.⁵⁷

U srpnju 1960. savezna Komisija za vjerska pitanja izradila je i opsežan elaborat pod naslovom „Odnosi Vatikan – Jugoslavija“ u kome su, među ostalim, navedena i traženja koja bi Jugoslavija postavila u eventualnim razgovorima te se procjenjuju i moguće teme koje bi Katolička Crkva u Jugoslaviji i Sv. Stolica mogli postaviti kao uvjet za sređivanje odnosa.⁵⁸

Istodobno, i Sv. Stolica je počela s pripremama za moguću obnovu kontakata s Jugoslavijom, te je u srpnju 1960. na sjednici Kardinalske komisije za inozemne poslove bilo riječi i o tome pitanju, o čemu je informirana i Biskupska konferencija Jugoslavije⁵⁹, nakon čega su se biskupi sa svog jesenskog zasjedanja vlastima obratili Predstavkom od 3. listopada 1960. U njoj su biskupi izrazili spremnost na razgovore o normalizaciji odnosa između Crkve i države, uz napomenu kako je najvažniji sugovornik s crkvene strane i dalje Sveta Stolica odnosno Papa. U svome pismu biskupi su, istodobno, upozorili i na niz poteškoća s kojima se suočavaju Crkva i njezini vjernici, među kojima su navedeni i provedba ateizacija školske djece, oduzeta crkvena imovina i matične knjige, izgradnja i obnova crkvenih objekata.⁶⁰

Prvi izravni razgovori predstavnika Sv. Stolice i Jugoslavije uslijedili su 1963. godine, susretima podtajnika Kongregacije za izvanredne crkvene poslove Agostina Casarolija i savjetnika u veleposlanstvu SFRJ Nikole Mandića, a kad 3. lipnja 1963. umire papa Ivan XXIII., na sprovodu je bio i jugoslavenski veleposlanik u Italiji Ivo Vejvoda, kao i na svečanosti ustoličenja novoga pape, Pavla VI., krajem istoga mjeseca.

U isto vrijeme, Komisija za vjerska pitanja u svom izvještaju o radu u 1963. godini uočava kako se promjene koje na Drugom vatikanskom koncilu doživljava Katolička Crkva, osobito u smislu dijaloga sa svijetom i promicanja mira u svijetu, odražavaju i na držanje katoličkog klera u Hrvatskoj i njihovom sve pomirljivijem stavu prema „našoj društvenoj stvarnosti“, pa zaključuje:

⁵⁷ Radmila RADIĆ, *Država i verske zajednice 1945-1970*, Knjiga II, Beograd 2002., str. 454–455.

⁵⁸ Elaborat: Odnosi Vatikan – Jugoslavija, u: HDA, KOVZ, kutija 41, Pov. br. 08-131/1960.

⁵⁹ Radmila RADIĆ, *Država i verske zajednice 1945-1970*, Knjiga II, str. 456.

⁶⁰ Pismo Predsjedništva Biskupske konferencije SIV-u FNRJ br. 96-BK-60. od 23. rujna 1960, u: HDA, KOVZ, kutija 41., 08-130-1/1960, str. 3.-14.

Ovako evidentna izmjena Katoličke Crkve u odnosima s državom nužno nameće potrebu da i mi preispitamo svoju taktiku u odnosu na Crkvu jer se ona u sadašnjoj situaciji nužno mora mijenjati.⁶¹

Višegodišnja nastojanja u normalizaciji odnosa između Katoličke Crkve i jugoslavenskih vlasti napokon su, 25. lipnja 1966., rezultirala potpisivanjem „*Protokola o razgovorima koji su vođeni između predstavnika vlade SFRJ i predstavnika Svete Stolice*“, nakon čega je Sveta Stolica za svojeg izaslanika pri vladi SFRJ imenovala mons. Maria Cagnu, a Jugoslavija je u Vatikan poslala Vjekoslava Cvrlju.

Premda su predstavnici Crkve u Hrvatskoj potpisivanje *Protokola* primili s primjetnom dozom rezerviranosti, nakon toga događaja, osobito zbog utjecaja Drugog vatikanskog koncila i koncilske obnove, uslijedila je primjetna pojačana aktivnost Crkve na mnogim područjima, što ću u ovom radu kasnije prikazati i kroz analizu sadržaja *Glasa Koncila* koji je tu aktivnost ne samo pozorno pratio, nego uvelike i poticao.

Da su tu pojačanu aktivnost Katoličke Crkve uočavali i predstavnici vlasti - osobito na području jačanja vjerskoga odgoja i mladih, izdavačke djelatnosti, angažiranja laika, priređivanju velikih crkvenih proslava te zapaženim ekumenskim inicijativama ... - vidi se i iz pojedinih analiza koje su za potrebe predstavnika vlasti pripremane u Komisiji za vjerska pitanja SR Hrvatske.⁶²

Što se pak tiče službenih odnosa Svete Stolice i Jugoslavije, oni su svoj vrhunac u to vrijeme doživjeli uspostavom punih diplomatskih odnosa 14. kolovoza 1970. a već iduće, 1971. godine, predsjednik SFRJ Josip Broz Tito službeno je posjetio Vatikan i susreo se s papom Pavlom VI.

No, ti uspostavljeni „službeni odnosi“ nisu se uvijek u punoj mjeri očitovali i u konkretnim odnosima između Crkve i države u Hrvatskoj i Jugoslaviji, a osobito nisu značili i odustajanje dviju strana od svojih bitnih postavki. Tako su komunističke vlasti i dalje, na različite načine, priječile punu slobodu vjeroispovijesti svojih građana, osobito na području pune i stvarne ravnopravnosti vjernika u javnim i državnim službama, te su nastojale oslabiti i ograničiti djelovanje Katoličke Crkve, a osobito njen utjecaj na mlade i društvo u cjelini, o

⁶¹ Zapisnik sa sjednice Komisije za vjerska pitanja NRH, od 1. i 8. veljače 1964., Prilog izvještaju o radu Komisije za vjerska pitanja Izvršnog vijeća Sabora SR Hrvatske za 1963. godinu, str. 27., u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 6).

⁶² Usp. Neke karakteristike odnosa s Katoličkom crkvom, u: HDA, KOVZ, kutija 70, Pov. br. 222/1-1966.

čemu će u ovome radu, osobito u VI. poglavlju, također još biti riječi. A povijesno razdoblje obuhvaćeno ovim radom završit će ponovnim pogoršanjem odnosa Crkve i države i jačanjem represije tadašnjega režima, koje je uslijedilo nakon sloma Hrvatskoga proljeća 1971. što će, kako ću nastojati prikazati, biti vidljivo ne samo na stranicama *Glasa Koncila*, nego i u konkretnim sudskim postupcima protiv toga lista i nekih njegovih autora.

4. Crkveni tisak u komunističkoj Hrvatskoj

4. 1. Stanje katoličkog tiska u poslijeratnoj Hrvatskoj 1945.-1960.

Svoj najveći procvat u povijesti - kako po pitanju broja listova, tako i po pitanju njihove naklade – katolički je tisak doživio u vrijeme između dva svjetska rata. Tako su uoči početka Drugog svjetskog rata Katolička Crkva i katoličke organizacije imale više od 100 listova.⁶³ Već u vrijeme Drugoga svjetskog rata od 1941. do 1945. dosta je katoličkih listova, zbog ratnih i gospodarskih prilika, obustavilo izlaženje ili smanjilo nakladu.⁶⁴ Prestankom rata 1945. godine prestaje izlaziti gotovo sav katolički tisak na hrvatskome jeziku, jer je komunistička vlast sustavno – uskratom papira, konfiskacijom tiskarskih strojeva i zatvaranjem tiskara – onemogućila djelovanje katoličkih izdavača.⁶⁵ U prvim poratnim mjesecima i godinama zbog takvog su stanja predstavnici Katoličke Crkve u više navrata prosvjedovali kod predstavnika vlasti. Tako se, primjerice, u svojoj predstavi od 21. srpnja 1945. nadbiskup Stepinac žali Vladimiru Bakariću: „Došli smo do stanja, da nas u štampi gotovo svakodnevno napadaju, a ne daju štampati nijednoga katoličkog lista“.⁶⁶

⁶³ U pastirskome pismu iz rujna 1945. Biskupska konferencija navodi postojanje „nekih 100 časopisa, koliko smo ih imali prije rata“, dok se u predstavi katoličkih biskupa Predsjedništvu FNRJ sa sastanka u Ljubljani od 29. srpnja 1947. navodi postojanje 137 predratnih listova na hrvatskom, slovenskom i listovima nacionalnih manjina; Usp: AKMADŽA, *Katolička Crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 100, bilj. 407; str. 101.

⁶⁴ Usp: Juraj Mirko MATAUŠIĆ, *Prihvat Drugog vatikanskog koncila u Hrvatskoj na primjeru katoličkog tiska i odnosa Crkve prema medijima*, u: *Časopis za suvremenu povijest*, 38 (2006.) br. 2, str. 500; Mirko J. MATAUŠIĆ, *Katolički tisak u Zagrebačkoj nadbiskupiji*, u: *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094 – 1994.*, Zbornik u čast kardinala Franje Kuharića, Zagreb 1995., str. 656.

⁶⁵ O ulozi i kontroli medija u svrhu legitimiranja nove, komunističke vlasti, vidi: Katarina SPEHNJAK, *Uloga novina u oblikovanju javnog mnijenja u Hrvatskoj 1945.-1952.*, u: *Časopis za suvremenu povijest*, 25 (1993.), br. 2-3, str. 165-181; Katarina SPEHNJAK, *Javnost i propaganda: Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952.*, Zagreb 2002.

⁶⁶ Nada KISIĆ-KOLANOVIĆ, *Pisma zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca predsjedniku narodne vlade Hrvatske Vladimiru Bakariću 1945.*, u: *Croatia christiana periodica*, god XVI, br. 29, Zagreb 1992., str. 147.

Ipak, najjasnije je nezadovoljstvo Katoličke Crkve odnosom novih vlasti prema katoličkom tisku izraženo u pastirskome pismu Biskupske konferencije u rujnu 1945.:

Katolička štampa je druga bolna točka u životu Katoličke Crkve. Od nekih 100 časopisa, koliko smo ih imali prije rata, danas ni jedan ne izlazi. Kada je tražila dozvolu za izlaženje, navodili su se svi mogući razlozi, da se dozvola ne izda. Spominjala se i nestašica papira. A iz samog zagrebačkog Nadbiskupskog dvora odvezeno je nekoliko vagona papira, spremljena za katoličku štampu. Katoličke tiskare su većinom zatvorene i onemogućene. Zagrebačku Narodnu Tiskaru nastojalo se svim mogućim načinima onemogućiti. Kad nije išto drukčije, onda se ravnatelja tiskare osudilo na gubitak nacionalne časti a tiskaru, koja nije njegovo vlasništvo, zaplijenilo. Tek prije nekoliko dana tiskara nam je na naš protest povraćena⁶⁷. Velika tiskara Katoličkog tiskovnog društva u Ljubljani oduzeta je iz katoličkih ruku. Ista je sudbina zadesila katoličke tiskare u Mostaru, Šibeniku, Mariboru i Sarajevu. Tako se sistematski i po planu postupa s katoličkom štampom. A sloboda je katoličke štampe za Katoličku Crkvu pitanje, o kojem ovisi dobro tolikih duša. Kako će se tim uvjetima moći razvijati katolička štampa, kad joj je oduzeta podloga, tiskare pa i papir?⁶⁸

Da je onemogućavanje vjerskog tiska bilo sustavni dio partijske i državne politike svjedoči i zapisnik sa sjednice Politbiroa CK SKH od 27. prosinca 1946. na kojoj Vladimir Bakarić poručuje kako vjerski tisak treba uništiti, a Ivan Krajačić zaključuje da, ukoliko Agitprop nije u stanju nadzirati vjerski tisak, onda treba postići da on uopće ne izlazi.⁶⁹

Unatoč takvom stanju, ipak je bilo nekoliko pokušaja pokretanja katoličkih listova. Riječki svećenici pokušali su, krajem 1945., pokrenuti svoj list, ali je već prvo izdanje zabranjeno zbog sadržaja.⁷⁰ U Zagrebu je 1945. izašao list zagrebačkih župa *Dobar pastir*, a katoličke su organizacije pokušale pokrenuti i tjednike *Nedjelja* i *Novi život*, no te inicijative nisu zaživjele.⁷¹ Tijekom 1946. godine u Đakovu je izašlo 16 brojeva tjednika *Istina*, u izdanju Biskupskoga ordinarijata u Đakovu, a glavni je urednik bio Ivan Sečkar. Zadnji je broj tiskan 12. svibnja 1946.⁷²

⁶⁷ Nekoliko mjeseci poslije Narodna Tiskara bit će ponovno konfiscirana. Vidi u: AKMADŽA, *Oduzimanje imovine Katoličkoj Crkvi*, str. 133-137.

⁶⁸ *Pastirsko pismo katoličkih biskupa Jugoslavije, izdano s općih Biskupskih Konferencija u Zagrebu, dne 20. rujna 1945.*, str. 3; u: NAZ, *Ostavština Franje Kuharića, korice Spisi 1*.

⁶⁹ Usp. *Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945-1952*, Svezak 1, 1945-1948., priredila Branislava VOJNOVIĆ, Zagreb 2005., str. 282-283.

⁷⁰ Usp. Miroslav AKMADŽA, *Katolička Crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 101.

⁷¹ Usp: Lav ZNIDARČIĆ, *Organizirano djelovanje katoličkih svjetovnjaka na području zagrebačke nadbiskupije (1852-1994)*, u: *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094-1994*, Zbornik u čast kardinala Franje Kuharića, Zagreb 1995., str. 389-390.

⁷² Usp: Tihonija ZOVKO, *Đakovačke tiskare i novine u razdoblju od 1853. do 1948.godine*, u: *Knjižničarstvo*, 15-16/2011-2012. Osijek 2011/2012., str. 48. <<http://www.knjznicarstvo.com.hr/wp->

No, predstavnici Katoličke Crkve s takvim se stanjem nisu mirili. Tema katoličkog tiska bila je česta tema brojnih predstavki predstavnicima vlasti, pa su se tako katolički biskupi sa svog sastanka u Ljubljani krajem srpnja 1947. Vladi FNRJ požalili i na stanje katoličkog tiska:

U čitavoj Jugoslaviji izlaze danas svega četiri vjerska lista za katolike: 1 mjesečnik, dva tjednika i 1 polumjesečnik. Jedan od njih izlazi u Beogradu, 2 u Sloveniji i 1 u Istri (Pazinu). Čitava Hrvatska zajedno s Dalmacijom, Bosna i Hercegovina pa i Bačka i Banat nemaju dakle ni jednog jedinog lista. To znači, da je nekoliko milijuna katoličkih vjernika potpuno lišeno blagodati vjerske štampe. Neka se ne kaže, da se nije ni pokušalo s izdavanjem vjerskim listova na području, gdje žive katolici, koji se u golemoj većini priznavaju Hrvatima. Pokušalo se, ali su ti pokušaju uvijek propali: katolički listovi morali su brzo prestati izlaziti. Našlo se je načina na ih se uguši. Tako jadno izgleda slika katoličke štampe u zemlji, gdje je prije rata izlazilo 75 listova na srpsko-hrvatskom jeziku, 52 lista na slovenskom jeziku i 10 listova na jezicima manjinskih narodnih skupina.⁷³

Jedini katolički list namijenjen široj čitalačkoj publici, kojega spominju i biskupi u navedenom pismu, u prvim poratnim godinama bio je tjednik *Gore srca* kojega je, najprije u Trstu (od 1. travnja 1946.), a potom u Rijeci (od 1. rujna 1946.), uređivao svećenik Božo Milanović (do 1948.), a izdavalo Književno društvo sv. Mohora za Istru. Početna mu je naklada bila 6.000 primjeraka, no narasla je do 40.000.⁷⁴ No, i njegovi su pojedini brojevi bili zabranjivani. Tako je, primjerice, rješenjem javnog tužitelja za Istru od 5. srpnja 1947. jedan broj toga lista zabranjen, a kao razlozi se navode „članak 'Govor jednog ruskog nadbiskupa', te odvratanje omladine od dobrovoljnog rada, prvenstveno nedjeljom, a zatim i to da list nikada ne donosi izvratke 'iz govora druga Tita i ostalih naših rukovodilaca, a Papinim reakcionarnim govorima i poslanicama posvećuje čitave stranice“.⁷⁵ Da bi list mogao nastaviti s izlaženjem, izdavanje je 1948. preuzelo Jeronimsko društvo u Zagrebu, koje je preimenovano u Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, a uređivanje je preuzeo kanonik Pavao Lončar. I u idućim godinama list će se suočavati s problemima nedostatka papira i zabranom pojedinih brojeva

[content/uploads/2012/12/198_Zovko_2011-2012_1-2.pdf](#)> (pregledano 16. siječnja 2016.); Usp. i: Božidar NOVAK, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, Zagreb 2005., str. 463.

⁷³ Predstavka katoličkih biskupa Jugoslavije Predsjedništvu vlade FNRJ sa sastanka u Ljubljani, od 29. srpnja 1947., u: HDA, OF Ritig, kutija 7.

⁷⁴ Božidar NOVAK, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, Zagreb 2005., str. 463.

⁷⁵ NOVAK, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 464.

(dva broja 1949. te jedan 1951.). List je konačno ugašen krajem 1952., kad mu je glavnim urednikom bio Franjo Grundler.⁷⁶

Sljedećih deset godina Katolička Crkva u Hrvatskoj nije imala periodičkih publikacija za puk. Preživjela je tek beogradska *Blagovest*, katolički mjesečnik koji je izlazio na ekavici. U Đakovu je izlazio službeni mjesečnik *Vjesnik Đakovačke biskupije* (koji ima neprekinutu povijest izlaženja od 1873, a do 1945. je bio dvotjednik a potom, do 1948., pod imenima *Obavijesti Biskupskog Ordinarijata* i *Okružnice*, izlazi tek povremeno). List je bio namijenjen svećenstvu, kao i *Službeni vjesnik Zagrebačke nadbiskupije*.

U poratnim godinama, nakon što je 1940. prestala izlaziti zbog talijanskog režima u Istri, od 1950. do 1954. objavljuje se i *Istarska Danica*, katolički kalendar u izdanju „Istarskog književnog društva sv. Ćirila i Metoda u Pazinu“ na čijem je čelu bio Božo Milanović. Ponovno je objavljena krajem 1971., ali je njeno raspačavanje od strane Okružnog javnog tužitelja u Puli zabranjeno zbog dvaju članaka: „Hrvatska i Istra jedno su“ autora dr. Ive Frangeša i „Mladi u Crkvi“, anonimnog autora“.⁷⁷

Vjernici su, tako, mogli računati samo na godišnjake - *Danicu*, kojega je u Zagrebu izdavalo Hrvatsko književno društvo Sv. Ćirila i Metoda i *Dobri pastir* u izdanju Udruženja katoličkih svećenika NR Bosne i Hercegovine u Sarajevu.⁷⁸

4. 2. Obnova katoličkog tiska u poslijeratnoj Hrvatskoj od 1960.

U vrijeme „zatopljenja“ odnosa između Crkve i države stvorile su se i mogućnosti obnove katoličkog tiska. Omogućio je to i Zakon o štampi i drugim oblicima informacija od 31. listopada 1960. godine.⁷⁹ U njemu je bilo predviđeno da svi građani imaju pravo izdavati novine

⁷⁶ Povijest lista i okolnosti u kojima je djelovao obrađena je u diplomskoj radnji Zoran MILIĆ, *Gore srca. Katolički tjedni list 1946-1953.*, Institut za teološku kulturu laika Katoličkog bogoslovnog fakulteta, Zagreb 2002.

⁷⁷ Usp. *Zabrana „Istarske Danice“*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 23. siječnja 1972., str. 15; „*Istarska Danica*“ definitivno zabranjena zbog članka „*Mladi u Crkvi*“, u: *Glas Koncila*, br. 5, 5. ožujka 1972., str. 15.

⁷⁸ Usp: Juraj Mirko MATAUŠIĆ, *Prihvat Drugog vatikanskog koncila u Hrvatskoj na primjeru katoličkog tiska i odnosa Crkve prema medijima*, u: *Časopis za suvremenu povijest*, 38 (2006.) br. 2, str. 500-501; Usp. i ISTI, *Katolički tisak u Zagrebačkoj nadbiskupiji*, u: *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094 – 1994.*, Zbornik u čast kardinala Franje Kuharića, Zagreb 1995., str. 656-657.

⁷⁹ Usp. *Narodne novine*, br. 45/60 i 15/65.

i druge oblike tiska te osnivati i upravljati ustanovama i organizacijama za objavljivanje i širenje informacija.⁸⁰

Među prvim listovima koji je iskoristio nove okolnosti i počeo s izlaženjem bila je *Služba Božja*, liturgijsko pastoralni list kojega je, od 1. studenoga 1960., izdavao Interdijecezanski liturgijski odbor, a uređivao Jure Radić, profesor na Franjevačkoj visokoj bogosloviji u Makarskoj. Uvodnik prvoga broja napisao je zagrebački nadbiskup Franjo Šeper, koji je bio i predsjednik spomenutog Odbora. Prvo godište umnažano je ciklostilom, a od 1962. tiska se u tiskari u zgradi Đakovačke biskupije. Kasnije će izdavanje lista preuzeti Franjevačka visoka bogoslovija Makarska-Dubrovnik. No, i taj je list bio prije svega namijenjen svećenicima i redovnicima.

Prvi list koji se, po svojoj formi i sadržaju, počeo obraćati i „običnim“ vjernicima bio je mjesečnik *Glasnik sv. Antuna Padovanskog*, koji se pojavio u travnju 1962. godine. Izdavala ga je u Zagrebu Provincija Franjevaca konventualaca, a prvi mu je glavni urednik bio franjevac konventualac Ivon Ćuk (najčešće je pisao pod pseudonimom Yves Ivonides). Od 1968. mijenja naziv u *Veritas*, kojega je zadržao do danas.

Početak 1963. franjevci u Splitu list počinju objavljivati list *Marija*, koji je u početku izlazio kao dvomjesečnik, a kasnije (od 1966.) u osam, odn. (od 1968.) u deset primjeraka godišnje. Isusovci u Zagrebu u listopadu 1963. obnavljaju izdavanje časopisa *Glasnik Srca Isusova i Marijina*.⁸¹ *Mariju* je uređivao fra Vjenceslav Glibotić, a *Glasnik Srca Isusova i Marijina*, koji je tiskan u nakladi većoj od 40.000 primjeraka⁸², Franjo Šipušić. Iste, 1963. godine u Bakru počinju izlaziti *Bakarska zvona*.

Teološka učilišta, pak, pokreću specijalizirane teološke časopise: Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu *Bogoslovsku smotru* (1963.), Visoka bogoslovna škola u Splitu *Crkvu u svijetu* (1966.), Franjevačka visoka bogoslovija u Makarskoj zbornik *Kačić* (1967.), Filozofsko-

⁸⁰ Usp. Božidar NOVAK, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 597; I glavni urednik *Glasa Koncila* Vladimir Pavlinić ističe važnost toga Zakona o štampi: „Novo se razdoblje relativne slobode štampe u Jugoslaviji otvorilo s novim Zakonom o štampi i drugim sredstvima informacije, izdanom 1960. godine. Ni prethodnim Zakonom o štampi nije sve to bilo zabranjeno, ali novim Zakonom bilo je izričito dopušteno“, Usp. Vladimir PAVLINIĆ, *Katolička štampa u Hrvatskoj*, u: *Mi Crkva i drugo*, Zbornik bogoslovne tribine, Zagreb 1971., str. 66.

⁸¹ List nije izlazio od prosinca 1945., nakon što su njegovu izdavaču konfiscirani tiskara i zalihe papira. Usp. MATAUŠIĆ, *Prihvat Drugog vatikanskog koncila u Hrvatskoj na primjeru katoličkog tiska i odnosa Crkve prema medijima*, u: *Časopis za suvremenu povijest*, 38 (2006.) br. 2, str. 506, bilj. 21.

⁸² Usp. NOVAK, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, Zagreb 2005., str. 597.

teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu obnavlja izdavanje svog časopisa *Obnovljeni život* (1971.), koji je pod imenom *Život* izlazio od 1919. do 1945. godine.

Od druge polovice 60-ih godina XX. stoljeća pojavljuje se i nekoliko publikacija, namijenjenih različitoj vrsti publike, od strane novoutemeljenog Centra za koncilski istraživanja, dokumentaciju i istraživanje „Kršćanska sadašnjost“ (KS): teološki časopisi *Svesci* (od 1966./1967. izdaje ga Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, a od 1969. KS), i *Svjedočenje – građa i pogledi* u Zagrebu (1968.) te *Služba Riječi* u Zadru (1969.), bilteni *Poslušni Duhu* (1966., u izdanju Glasa Koncila), *Effata* (1969.) i *AKSA – aktualnosti Kršćanske sadašnjosti* (1970.), obiteljska revija *Kana* (1970.).⁸³ Godine 1968. Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda (danas sv. Jeronima) pokreće i književnu reviju *Marulić*, najprije kao zbornik, a od 1969. i kao dvomjesečni časopis za književnost i kulturu.

U isto vrijeme počinje i pokretanje župnih listova. Tako, primjerice, Božidar Novak u svojoj knjizi, prenoseći podatke o nakladi pojedinih listova za 1967. godinu, koje je objavilo glasilo Saveza novinara Jugoslavije, izrijeком spominje župski tromjesečnik iz Slavenskoga Broda *Ministrant* (naklada 7.000 primjeraka), mjesečnik *Naša župa* iz Karlovca (naklada 2.000 primjeraka), dvomjesečnik *Lanterna sv. Marka* iz Korčule (naklada 1.000 primjeraka) te povremeni list *Naš zavjet* iz Makarske (naklada 800 primjeraka).⁸⁴ Da je već u to vrijeme bilo i drugih župskih listova, koje novinarsko glasilo nije evidentiralo, svjedoče i podaci iz Komisije za vjerska pitanja koja, primjerice, 1966. registrira kako u listopadu te godine i Župa sv. Antuna Padovanskog iz Zagreba započinje s izdavanjem župnog lista *Vijesti*, čiji je prvi broj izašao u nakladi od 800, a drugi u 900 primjeraka.⁸⁵

U sklopu *Glasa Koncila* 1966. godine iz rubrike toga lista „Vama djeco“, koja je pokrenuta za Božić 1964., nastaje zaseban list za djecu *Mali koncil*, najprije kao podlistak *Glasa Koncila*, a potom i kao samostalni list za djecu. U početku ga uređuje Marko Majstorović, a od 1968. glavni mu je urednik fra Gabrijel Đurak.

⁸³ Usp. Mario CIFRAK, *Izdavačka djelatnost Kršćanske sadašnjosti kao vrijeme teologije u: Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti*, Zbornik radova sa znanstvenog simpozija o 40. obljetnici djelovanja, Zagreb 2010., str. 54-56; Stipe BAGARIĆ, *Informativna sredstava Kršćanske sadašnjosti*, u: *Isto*, str. 308-325; Božidar NOVAK, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 598.

⁸⁴ Usp: Božidar NOVAK, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 599-600.

⁸⁵ Usp. Mjesečne informacije o aktivnosti i pisanju vjerske štampe, god. III, br. 9, str. 3, u: HDA, KOVZ, kutija 67, Pov. br. 61/1966.

III. GLAS KONCILA: OSNIVANJE, DJELOVANJE, DOSEG

1. Osnivanje *Glasa (s) Koncila* 1962.-1963. godine

1.1. Crkveni i intelektualni krug iz kojega je potekao *Glas (s) Koncila*

Premda je, kako sam već prikazao u prethodnome poglavlju ovoga rada, od početka 60-ih godina XX. stoljeća Crkva u Hrvatskoj dijelom obnovila izdavačku djelatnost, pri čemu se pojavilo i nekoliko periodičkih publikacija namijenjenih široj čitalačkoj publici, ipak je prve prave poslijeratne novine na hrvatskome jeziku Katolička Crkva dobila tek s pokretanjem *Glasa Koncila* u rujnu 1963. godine. Tomu će, pak, prethoditi 11 brojeva biltena *Glas s Koncila* koji je, umnažan ciklostilom, izlazio tjedno od 4. listopada do 19. prosinca 1962., u vrijeme prvog zasjedanja Drugog vatikanskog koncila.

Sažimajući svjedočanstva svjedoka vremena i aktera pokretanja tih novina, moglo bi se zaključiti kako je *Glas (s) Koncila* rođen iz djelatnosti i nastojanja dvaju intelektualnih i vjerničkih krugova:

1. Mladih zagrebačkih teologa koji će nešto kasnije (uglavnom) djelovati u okviru Kršćanske sadašnjosti
2. Ostacima starijih krugova „predratnih“ vjernika laika, čija je djelatnost u crkvenome tisku i aktivnom vjerničko-društvenom životu bila prekinuta dolaskom komunizma na vlast 1945. godine.

Što se tiče prvoga navedenoga kruga, već sam naznačio kako je od početka 60-ih godina XX. stoljeća Crkvu u Hrvatskoj karakteriziralo buđenje brojnih katoličkih inicijativa uzrokovanih, s jedne strane, poticajem kojega je na unutarcrkveni život dalo održavanje Drugog vatikanskog koncila i provođenje postkoncilske obnove Crkve, a s druge strane ponešto promijenjene i „poboljšane“ društvene i političke okolnosti, koje neki autori ocjenjuju pojmom stanovite „liberalizacije društva“. U tim je okolnostima stvoren i, u početku neformalan,

teološki intelektualni krug koji će kasnije „iznjedriti“ i, po svojoj plodonosnosti, najznačajniju poslijekoncilsku crkvenu instituciju u Hrvatskoj – Kršćansku sadašnjost (KS).⁸⁶

Sadašnji sisački biskup Vlado Košić u jednome je svome izlaganju sudionike toga intelektualnog kruga nazvao „zagrebačka teološka škola“⁸⁷, ubrojivši u taj krug Tomislava Janka Šagi-Bunića, Vjekoslava Bajsića, Josipa Turčinovića, Bonaventuru Dudu, Ivana Goluba, Marijana Valkovića, Jerka Fućaka, Adalberta Rebića, Aldu Starića ...

Jedan od pokretača Kršćanske sadašnjosti Josip Turčinović svjedoči kako „isti ljudi koji su pokrenuli KS sudjelovali su naime u svim onim inicijativama koje je bio pobudio Koncil, a među njima je bila jedna od najznačajnijih upravo oživjeli tisak i formiranje nove generacije teologa“.⁸⁸ Da je u toj skupini teologa niknula i ideja pokretanja *Glasa (s) Koncila*, Turčinović i izrijekom navodi kad opisuje kako je taj bilten/novinu „pokrenuo (ga je bio) čovjek **iz istoga kruga i iste generacije** [istaknuo A.M.], o. Zorislav Lajoš, kaptolski franjevac, čovjek pun inicijativa i neutrudiv radnik (poginuo je kasnije nesretno na cesti). Taj bilten je s neočekivano pozitivnim odjecima Koncila na našem tlu ubrzo preobražen u novine koje su dobile i nove urednike i, prošavši niz mijena, žive i danas kao sigurno najglasnija riječ u ovoj Crkvi“.⁸⁹

Da su upravo ljudi, koji će kasnije pokrenuti KS, bili važni i u pokretanju *Glasa Koncila*, tvrdi i Živko Kustić.

Kršćanska sadašnjost od početka je povezana s onim s čime sam se i ja bavio. Ti su ljudi bili također mozak *Glasa Koncila*. *Glas Koncila* bez Šagija, Turčinovića i Bajsića, pa svakako i fra Bonaventure Dude, ne bi mogao postojati. Ja sam ispočetka, došavši sa župe, u novinskom pogledu, bio skoro polupismeni administrativac. Vladimir Pavlinić bio je vrlo sposoban, ali bez spomenutih teologa *Glasa Koncila* ne bi bilo. Može se reći da je Kršćanska sadašnjost na svoj način već djelovala u *Glasi Koncila*. Tomislav Šagi-Bunić je bio i ostao mozak *Glasa Koncila* [...].⁹⁰

⁸⁶ Centar za koncilska istraživanja, dokumentaciju i informacije „Kršćanska sadašnjost“ formalno je utemeljena od strane zagrebačkog nadbiskupa kardinala Franje Šepera 22. veljače 1968., a na prijedlog teologa Josipa Turčinovića, Tomislava Šagi-Bunića i Vjekoslava Bajsića. No, krug teologa koji ju je činio djelovao je i ranije, pa se tako za Božić 1966. pojavio časopis *Svesci – Kršćanska sadašnjost*.

⁸⁷ Usp.: Vlado KOŠIĆ, *Recepcija Koncila u Hrvatskoj – uloga Kršćanske sadašnjosti u tome*, u: *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti*, Zbornik radova sa znanstvenog simpozija o 40. obljetnici djelovanja, Zagreb 2010., str. 23.

⁸⁸⁸⁸ Josip TURČINOVIĆ, *Kršćanska sadašnjost u pokoncilskoj obnovi*, u: *Jeke jednog Koncila*, Radovi Bogoslovske tribine o dvadesetoj godišnjici Drugog vatikanskog koncila (*Spectrum* 7), Zagreb 1984., str. 153. Ovdje navedeno prema Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere*, Zagreb 2010., str. 147.

⁸⁹ Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere*, str. 148.

⁹⁰ Živko KUSTIĆ, *Naše crkvene i društvene prilike u vrijeme djelovanja Kršćanske sadašnjosti*, u: *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti*, st. 45.

Doda li se ovoj ocjeni i svjedočenje fra Zorislava Lajoša kako je i Vjekoslav Bajsić neposredno sudjelovao u stvaranju *Glasova s Koncila*, snimajući na svoj magnetofon i prevodeći „vijesti izvana“⁹¹, uistinu se može prihvatiti teza o tomu kako je *Glas (s) Koncila* stvoren u istome krugu u kojem će se, nekoliko godina kasnije, formirati i Kršćanska sadašnjost.

Osim spomenutih svećenika i teologa, kao jednog od osnivača *Glasa (s) Koncila*, odnosno osoba koje su bile uključene u njegovo pokretanje, „uz. o. Zorislava Lajoša i dra Bonaventuru Dudu“ sam list, u razgovoru kojega je s njim vodio, ubraja i fra Karla Kaića, kasnijeg misionara na Filipinima⁹², premda za tu tvrdnju nisam našao potvrde u drugim dostupnim izvorima.

No, osim spomenutih svećenika i teologa, u novim inicijativama, pa tako i u pokretanju *Glasa (s) Koncila* sudjelovali su i katolički intelektualci – laici. Lav Znidarčić dapače tvrdi, pozivajući se pritom na svoje dnevničke zapise, kako je „katolički dvotjednik (kasnije tjednik) pokrenut [je] na inicijativu katoličkih svjetovnjaka iz Zagreba, i to na blagdana sv. Franje Saleškog (29. siječnja) 1963.“⁹³

Još jedan istaknuti laik toga vremena, odvjetnik Sibe Zazinović, u jednome pismu uredništvu - koje u svome pismu suradnici lista Smiljani Rendić od 25. rujna 1972. citira glavni urednik *Glasa Koncila* Vladimir Pavlinić – tvrdi kako

[...] pokretači vjerskog lista u nas nisu bili samo svećenici, nego u istoj mjeri i laici. O tome sam opširno pisao u odgovoru na članke gđice Smiljane Rendić koje je ona objavila u listu *Svjedočenje*, a koji se je člancima ona bila pridružila dijalogu koji se je o apostolatu laika vodio između o. Tomislava Šagi Bunića i mene. Taj je moj članak bio ciklostilom umnožen pod naslovom „Potrebna razjašnjenja“. Ovdje se neću ponavljati, ali ponovno tvrdim, jer sam i sam u toj akciji sudjelovao, da su u inicijativi za pokretanje vjerskog lista u nas aktivno i ravnopravno sudjelovali i laici. Nažalost, nije bio prihvaćen prijedlog da se uredništvo formira mještovito, od klerika i laika.⁹⁴

I Bonaventura Duda navodi kako se ideja o pokretanju katoličkog lista bila

⁹¹ Usp. *Otac Zorislav javlja: Ovako se rodio Glas Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 7. ožujka 1971.; str. 16; *Isto i u: Glas Koncila*, br. 5, 27. veljače 1993., str. 9.

⁹² Usp. *Otac Karlo Kaić vratio se na Filipine* u: *Glas Koncila*, br. 21, 17. listopada 1971., str. 17.

⁹³ Lav ZNIDARČIĆ, *Organizirano djelovanje katoličkih svjetovnjaka na području zagrebačke nadbiskupije (1852-1994)*, u: *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094-1994*, Zbornik u čast kardinala Franje Kuharića, Zagreb, 1995., str. 390. Obzirom na navedeni nadnevak, očito je da Znidarčić ovdje ne misli na *Glas s Koncila*, koji je pokrenut 1962., nego na *Glas Koncila* kao tiskane novine.

⁹⁴ Pismo Vladimira Pavlinića Smiljani Rendić od 25. rujna 1972., u: *Osobni Arhiv Vladimira Pavlinića*, London.

[...] već duže vrijeme uvriježila u više spontanih i organiziranih razgovora mladih zagrebačkih svećenika i istaknutijih laika, osobito za vrijeme tadanjih tečajeva za svećenike... S istaknutim laicima iz predratne situacije sastajali smo se povremeno i spontano u prostorijama Hrvatskog književnog društva sv. Ćirila i Metoda, nekoć i sada opet sv. Jeronima, gdje je naš Zorislav [Lajoš] bio vrlo rado viđen. Među njima rado spominjem Luku Perinića, Velimira Deželića, Sibin Zaninovića, Milostislava Ciku i druge. Sastajali smo se i na novogodišnjim čestitanjima kod nadbiskupa Šepera.⁹⁵

Da je utjecaj laika na donošenje odluke o pokretanju *Glasa Koncila* bio znatan sugerira i činjenica da je nadbiskup Šeper, uz Odluku o ustanovljenju *Glasa Koncila* od 31. prosinca 1963., imenovao i tročlani direktorij koji je trebao upravljati tom ustanovom, a jednim od trojice njegovih članova imenovan je i katolički laik Milostislav Ciko. I na dužnost upravitelja lista također je bio imenovan laik Sibe Zaninović.⁹⁶

I Živko Kustić iznosi kako je osnivanje katoličkih novina

bila trajna želja i trajno nastojanje nemalog broja preživjelih aktivnih katoličkih laika koji su u raznim organizacijama katoličkog laikata pronijeli crkveni život kroz dva desetljeća između I. i II. svjetskog rata, koji su uslijed događaja II. svjetskog rata uglavnom sišli s pozornice života ili s pozornice javnosti, ali od kojih je određeni broj razmjerno ostarjelih bio željan pomoći da se Crkva pomakne naprijed. Kad je riječ dakle o počecima *Glasa Koncila*, ne smije se prešutjeti činjenica da je bilo nekoliko katoličkih laika koji su biskupima stavljali pred oči: „Treba početi s novinama, bez novina se ne može, postoje i neke šanse...“⁹⁷

Sličnu formulaciju o poticajima „s mnogih [su] strana i iz različitih redova“ koji su, u vezi s potrebom da se pokrene list koji bi informirao o zasjedanju biskupa na Koncilu, pristizali Nadbiskupskom duhovnom stolu u Zagrebu, koristi i Stjepan Bakšić, generalni vikar Zagrebačke nadbiskupije, u uvodnome tekstu prvoga broja *Glasa s Koncila* od 4. listopada 1962. godine.⁹⁸

⁹⁵ Bonaventura DUDA, *Prihvat II: Vatikanskog koncila u Hrvatskoj (II). Fragmenti za buduće cjelovitije prouke*, u: *Crkva u svijetu*, 31 (1996.) br. 3, str. 257-258.

⁹⁷ Živko KUSTIĆ, *Glas Koncila u pokoncilskom vremenu*, u: *Jeka jednog Koncila*, Vlado KOŠIĆ – Anton PERANIĆ (ur.), str. 122; Usp. i: Živko KUSTIĆ, *U matičnom tijeku hrvatskoga katolištva*, u: *Glas Koncila*, br. 32, 8. kolovoza 1993., str. 5.

⁹⁸ Stjepan BAKŠIĆ, *Braćo svećenici! Dragi vjernici!*, u: *Glas s Koncila*, br. 1, 4. listopada 1962., str. 3.

Kako ću kasnije prikazati, početkom zasjedanja Drugog vatikanskog koncila započelo je izlaženje *Glasa s Koncila*. Sadašnji glavni urednik *Glasa Koncila* Ivan Miklenić, pozivajući se na svjedočenje fra Bonaventure Duda⁹⁹, navodi kako neposrednu ideju da se pokrene taj bilten valja pripisati fra Zorislavu Lajošu, te da je ista potom prihvaćena „u krugu o. Zorislava Lajoša, o. Bonaventure Duda i o. Tomislava Šagi-Bunića“.¹⁰⁰

1.2. Osnivanje *Glasa s Koncila*

Bilten *Glas s Koncila* nije osnovan niti pokrenut nekim službenim aktom Izdavača, Nadbiskupskog duhovnog stola u Zagrebu, nego je do konkretne inicijative za njegovim pokretanjem došlo spontano, 2. listopada 1962., na dan kad je nadbiskup Franjo Šeper, zajedno sa svojim koncilskim teologom Tomislavom Šagi-Bunićem, putovao na prvo zasjedanje Drugog vatikanskog koncila.

Fra Bonaventura Duda, prisjećajući se tih dana, navodi:

Od Velike Gospe 1962. naši su biskupi bili u najbližim pripravama za put u Rim. Novi (za neke prvi) pasoši. Novi kofer. A svi uzbuđeni, jer ipak – ne putuje se ni svakog stoljeća na Koncil, opći sabor Crkve. Toga iskustva nitko odavna nije imao. A mi ovdje osjećali smo se sve više kao oni koji „čuju“ mirise iz kuhinje, ali znaju da neće sjediti za stolom. I tako, osobito u razgovorima između kolege i subrata Zorislava, Šagi-Bunića i mene zaiskrila je odjednom misao o nekom biltenu. Zapravo, samu ideju rodio je Zorislav. A Šagi-Bunić, sam zauzet pripravama za put, kao i uvijek, podgrijavao je zamisao da iskre ne utrnu, da se oganj ne ugasi. Ja sam pak igrao ulogu „diabolusa rotae“, što zbori onu iz Izreke (22,13): „Lav je vani, nasred trga poginuo bih“. I tako sam izazivao uvjerenja što sve više uvjeravahu uvjeravatelje. Zorislav pak, vječni Josip Sanjar, sve je više imao viđenja ostvarenja.

I bijaše to dne 2. listopada. Uvečer je imao otputovati nadbiskup Franjo Šeper. S njime biskup Lach i drugi biskupi. U pratnji nadbiskupa, kao njegovo teolog, kolega Šagi-Bunić. Šagi se prije podne došao oprostiti. Opet smo razgovarali, po stoti put, „o nečemu što bi trebalo“, hoćemo li, nećemo li, može li se, ne može li se, kako, otkuda... Otpratio sam ga do crkvice sv. Martina u Vlaškoj ulici. Uvijek se sjećam toga mjesta. Rukujemo se, a on – kako je u ono doba češće znao – prostrijeli onu svoju ondašnju: „Mislite na sud Božji, ako ništa ne poduzmete, kad vam je Bog dao ideja...“

Brzo se vratim Zorislavu. Jedva je dočekao. Pola sata do podne. Valja naći dr. Bakšića, koji je već preuzeo upravu nadbiskupije, kao nadbiskupov vikar. Pohitjesmo na Duhovni stol. Onakvoj bistroj glavi nije

⁹⁹ Bonaventura DUDA, *I tako je počelo*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 8. listopada 1972., str. 2.

¹⁰⁰ Ivan MIKLENIĆ, *Pogledi u Glas Koncila*, Zagreb 2013., str. 25.

trebalo mnogo riječi. Zna on što je tisak, bivši dugogodišnji urednik *Katoličkog lista*. Odmah mu je jasno. Duhovni stol će biti izdavač. Dr. Dragutin Hren, ravnatelj nadbiskupske kancelarije, bit će odgovorni urednik. Zorislav je imenovan glavnim urednikom. Prvi dobrotvor kanonik dr. Grundler. Zatim, u ime Društva sv. Ćirila i Metoda, prof. Luka Perinić, itd. Odmah smo naslovili list. Za to sam „zaslužan“ ja. Bio sam skrupulozan. Zvat ćemo ga „*Glas-s-Koncila*“. Samo Koncil, mišljah, može izdavati „*Glas Koncila*“, a mi samo „s“ Koncila. U prvom tiskanom broju poslije godinu dana, taj je famozni „s“ iščeznuo.

Da, trebat će u svoje vrijeme – na godinu, o desetoj obljetnici smrti – reći više o gospodinu dr. Stjepanu Bakšiću, zagrebačkom kanoniku, profesoru Bogoslovnog fakulteta, piscu, publicistu, tada generalnom vikaru Zagrebačke nadbiskupije. Njegovu razumijevanju *Glas Koncila* mnogo duguje. Prije nego će vlak krenuti onoga 2. listopada navečer, on je saopćio svoju nakanu o biltenu nadbiskupu Šeperu. Jedna široka gesta, prirodna velikodušnicima, značila je odobrenje, potporu: „stojim iza toga. [...]“. Bio je utorak, onoga 2. listopada. A u subotu popodne već su naši franjevački bogoslovi Zagrebom raznosili prve primjerke. Prvi broj nosi nadnevak 4. listopada, na svetkovinu sv. Franje.¹⁰¹

Na svoje prve dane list će se u više navrata osvrtni na svojim stranicama u jubilejskim brojevima¹⁰², a svojevrsnu bibliografiju članaka koji opisuju to vrijeme donio je i Bonaventura Duda.¹⁰³

Impressum prvoga broja *Glasa s Koncila* kao odgovornog urednika navodi kancelara Nadbiskupskog duhovnog stola Dragutina Hrena, dok je (u Impressumu navedeni) organizator i glavni urednik bio fra Zorislav Lajoš iz franjevačkog samostana na zagrebačkom Kaptolu. Osim njega, tekstove (uglavnom vijesti, izvješća i crtice o tijeku samoga zasjedanja Koncila) su pisali i fra Bonaventura Duda, isusovac Mijo Škvorc i drugi suradnici, dok je svojim iskustvom u pripremi tiska izlaženju biltena i kasnijeg lista doprinio i Luka Perinić.

¹⁰¹ Bonaventura DUDA, *I tako je počelo*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 8. listopada 1972., str. 2-3.

¹⁰² Usp. *Glas Koncila od ciklostila do rotacije*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 2. travnja 1967., str. 10-11; *Otac Zorislav javlja: Ovako se rodio Glas Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 7. ožujka 1971., str. 16; Bonaventura DUDA, *I tako je počelo*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 8. listopada 1972., str. 2-3; *500 brojeva Glasa Koncila. Od listopada 1962. do veljače 1983.* u: *Glas Koncila*, br. 5, 27. veljače 1983., str. 9; *Prvi urednik Vladimir Pavlinić o prvim danima Glasa Koncila. Odnokud s višeg mjesta došao je „Stop*, u: *Glas Koncila*, br. 32, 8. kolovoza 1993., str. 4; Živko KUSTIĆ, *U matičnome tijeku hrvatskoga katolištva*, u: *Isto*, str. 5; Smiljana RENDIĆ, *Glas Koncila – promicatelj krugova Pavla VI.*, u: *Isto*, str. 6; Vladimir STANKOVIĆ, *Kako se rodio Glas Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 41, 13. listopada 2013., str. 14.

¹⁰³ Bonaventura DUDA, *Prihvat II: Vatikanskog koncila u Hrvatskoj (II). Fragmenti za buduće cjelovitije prouke*, u: *Crkva u svijetu*, 31 (1996.) br. 3, str. 260.

Za prvi broj *Glasa s Koncila* fra Mirko Mataušić navodi da je umnožen u 6.000 primjeraka¹⁰⁴, dok fra Bonaventura Duda piše da je načinjeno 12.000 primjeraka.¹⁰⁵ U samome *Glasi Koncila* također navode potonju brojku: „Naklada 4.000; naknadna potražnja odmah je povisila nakladu na 12.000 primjeraka“.¹⁰⁶ Do 11. broja naklada je dosegla 25.000 primjeraka. Kako je taj posao premašivao mogućnosti kaptolskih franjevac, u umnažanju toga lista pomagale su i druge redovničke zajednice: Sestre Naše Gospe, trećoredci, isusovci.¹⁰⁷ Bilten je izlazio u formatu A5 na 24 stranice, osim broja 9, koji je brojao 30, i broja 11. koji je imao 40 stranica. Kad je prvo zasjedanje Koncila u Vatikanu završilo, i list je, u prosincu 1962., prestao s izlaženjem.

Što se pak tiče sadržaja tih 11 brojeva biltena, članci objavljeni u njemu odnosili su se isključivo na Koncil, u formi vijesti i crtica.¹⁰⁸

Kad je, nakon smrti pape Ivana XXIII. 3. lipnja 1963., 21. lipnja izabran novi papa – Pavao VI., fra Zorislav Lajoš i njegovi suradnici pripremili su i, ovaj put u tiskari – tiskali prigodnu brošuru *U ime Gospodnje Habemus Papam – imamo Papu*. Premda sama brošura nema nadnevka niti se u Impressumu navodi gdje je tiskana, u *Glasi Koncila* se navodi kako je ona izašla 30. lipnja 1963. u tiskari „Vjesnik“ u nakladi od 40.000 primjeraka.¹⁰⁹

No, i prije izdavanja te prigodne brošure, kaptolski su franjevci, kako tvrdi fra Bonaventura Duda, dali do znanja nadbiskupu Franji Šeperu kako nisu u mogućnosti nastaviti s izdavanjem *Glasa s Koncila*, te mu predložili da taj posao povjeri nekome drugome.¹¹⁰

¹⁰⁴ „Prvi je broj *Glasa s Koncila* umnožen u 5.000 primjeraka, te je nakon potražnje umnoženo još tisuću, a onda je naklada počela rasti, da bi do kraja zasjedanja, tj. do 11. broja povećana na 25.000 primjeraka.“ U: Mirko MATAUŠIĆ, *Prihvat Drugog vatikanskog koncila u Hrvatskoj na primjeru katoličkog tiska i odnosa Crkve prema medijima*, u: *Časopis za suvremenu povijest*, 38 (2006.) br. 2, str. 504, bilj. 14.

¹⁰⁵ „Prvi broj naišao je na neočekivani prihvat. Još ne bijahu prve četiri tisuće ni raznesene Zagrebom, već stigoše prvi naručitelji. Mislim da je prvi došao tražiti još isusovački sakristan. Otisnemo nove četiri tisuće. I još toliko. Više nije izdržao ni ciklostil ni njegovi suradnici. Kod toga se broja – 12.000 – ostalo do kraja.“ U: Bonaventura DUDA, *I tako je počelo*, u: *Glas Koncila* br. 20, 8. listopada 1972., str. 3.

¹⁰⁶ *Ljetopis Glasa Koncila*, u: *Glas Koncila* br. 20, 8. listopada 1972., str. 3.

¹⁰⁷ Mirko MATAUŠIĆ, *Prihvat Drugog vatikanskog koncila u Hrvatskoj na primjeru katoličkog tiska i odnosa Crkve prema medijima*, u: *Časopis za suvremenu povijest*, 38 (2006.) br. 2, str. 504, bilj. 14.

¹⁰⁸ Usp. Mirko MATAUŠIĆ, *Prihvat Drugog vatikanskog koncila u Hrvatskoj na primjeru katoličkog tiska i odnosa Crkve prema medijima*, u: *Časopis za suvremenu povijest*, 38 (2006.) br. 2, str. 504-505.

¹⁰⁹ *Ljetopis Glasa Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 20., 8. listopada 1972., str. 3.

¹¹⁰ Usp. Bonaventura DUDA, *Prihvat II: Vatikanskog koncila u Hrvatskoj (II). Fragmenti za buduće cjelovitije prouke*, u: *Crkva u svijetu*, 31 (1996.) br. 3, str. 259.

2. Osnivanje *Glasa Koncila*

Dok je pokretanje *Glasa s Koncila*, unatoč ne baš obilatoj pisanoj građi, s velikim stupnjem izvjesnosti moguće nedvojbeno rekonstruirati, kod prerastanja toga biltena u novine *Glas Koncila* i promjene uredničke postave još je uvijek ostalo neodgovorenih pitanja i različitih interpretacija.

Kako sam već napomenuo, sa završetkom prve sjednice Drugoga vatikanskog koncila u prosincu 1962., i *Glas s Koncila* prestao je izlaziti. Fra Bonaventura Duda na više je mjesta posvjedočio kako su kaptolski franjevci, koji su objavljivali taj bilten, u više navrata upozoravali nadbiskupa Šepera kako oni neće moći nastaviti taj posao. Primjerice, na predavanju što ga je održao na teološkom simpoziju u Splitu 25. listopada 1995., u povodu 30. obljetnice završetka Drugoga vatikanskog koncila, ističe:

Već za vrijeme drugog zasjedanja Koncila, u jesen 1963. preuzeo ga je novi, srećom dugogodišnji njegov team. No i u tu novu inicijativu, bar početno i inspirativno, ugradio se naš Zorislav. Negdje o Uskrsu 1963. bili smo na audijenciji kod nadbiskupa Šepera gdje smo ga u dužem razgovoru upoznali s koliko je entuzijazma list [*Glas s Koncila*, op. A.M.] prihvatila cjelokupna naša katolička javnost pa bi stoga trebalo sve poduzeti da se tiskani *Glas Koncila* razvije u prave katoličke novine. Ujedno smo upozorili Nadbiskupa da ga kao takva više nećemo moći izdržati u okvirima zagrebačkog franjevačkog samostana. Tom smo prilikom Nadbiskupu predali vrlo važnu promemoriju o daljnjoj postavi i organizaciji *Glasa Koncila*. U njoj već funkiraju sva imena budućeg tima što će od jeseni 1963. vrlo brzo i uspješno oblikovati i ustaliti visoku razinu *Glasa Koncila*. Tu je, uz direktora Josipa Ladiku i umješnog glavnog urednika Vladimira Pavlinića, mnogostruki glasokoncilski kolumnist, a poslije i glavni urednik Živko Kustić.¹¹¹

Na drugome, pak, mjestu fra Bonaventura navodi:

Negdje oko Tri kralja 1963. primio je našu malu delegaciju: istaknute katoličke laike (prof. [Luka] Perinić, pokojni dr. [Milostislav] Ciko, dr. [Sibe] Zazinović i dr.) zajedno s nama da mu izložimo daljnje planove. Uslijedilo je šire savjetovanje sa svećenicima i laicima za vrijeme Svećeničkog tjedna u veljači. Zatim negdje u lipnju odnijesmo Zorislav i ja nadbiskupu Šeperu pismeni prijedlog o osnivanju uredničkog kolegija i o mogućnostima tiskanja.¹¹²

¹¹¹ Bonaventura DUDA, *Prihvat II. Vatikanskog koncila u Hrvatskoj (II). Fragmenti za buduće cjelovitije prouke*, u: *Crkva u svijetu*, 31 (1996.) br. 3, str. 258-259.

¹¹² Bonaventura DUDA, *I tako je to počelo ...*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 8. listopada 1972., str. 3.

Nije sasvim jasno radi li se o dvije odvojene promemorije, ili je ipak riječ o istome pismu, ali različite nadnevke („o Uskrsu“ i „negdje u lipnju“) valja pripisati (pre)velikim vremenskim odmakom od događaja kojih se fra Bonaventura prisjeća. Izglednije je ovo drugo. Naime, nepotpisani autor članka „500 brojeva *Glasa Koncila*. Od listopada 1962. do veljače 1983.“, za kojega Ivan Miklenić pretpostavlja da je riječ o Živku Kustiću¹¹³, navodi kako

u nadbiskupovu arhivu pronađosmo dopis što su ga o. Zorislav Lajoš i o. Bonaventura Duda uputili nadbiskupu Šeperu na blagdan sv. Marka Evanđelista 1963. Pozivajući se na spomenute želje i prijedloge, njih dvojica predlažu da se kao nastavak „*Glas s Koncila*“ pokrenu novine, koji bi mogle biti i tjednik. Smatraju da bi glavni urednik trebao biti 'svećenik zagrebačke dijeceze, a ne redovnik ili laik'. Predlažu imena: dr. [Josip] Ladika, vlč. [Vinko] Kanižaj, [Vladimir] Pavlinić, [Franjo] Muren ...“.¹¹⁴

U nastavku pak navodi kako „kompletne dokumentacije iz tih prvih mjeseci nema niti u nadbiskupovoj arhivi“.

Po svemu sudeći, nadnevak „na blagdan sv. Marka Evanđelista“, odnosno 25. travnja, moglo bi odgovarati onome fra Bonaventurinome „o Uskrsu“, dok je nadnevak „negdje u lipnju“ vjerojatno pogrešan.

Nažalost, spomenutu promemoriju, za koju fra Bonaventura navodi kako je „vjerujem, još uvijek u osobnoj nadbiskupskoj pismohrani, a možda i u arhivu *Glasa Koncila*“¹¹⁵ ni u ostavštini kardinala Šepera u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu ni u Arhivu *Glasa Koncila* nisam uspio pronaći. A samo bi uvid u njen izvorni sadržaj mogao potpuno razriješiti tu dvojbu.

Bilo kako bilo, nedvojbeno je kako su kaptolski franjevci nadbiskupu Šeperu dali do znanja kako nisu u mogućnosti nastaviti posao uređivanja publikacije koja bi pratila zasjedanje Koncila najkasnije u travnju 1963. godine. Premda neki autori tvrde kako je već tijekom ljeta te 1963. godine „okupljena uglavnom predložena ekipa koja je preuzela posao“¹¹⁶ uređivanja budućega *Glasa Koncila*, čini se kako tomu ipak nije tako. Naime, po svjedočenju tadašnjega nadbiskupovog tajnika Vladimira Stankovića, Šeper je još sredinom rujna, neposredno pred nastavak zasjedanja, kaptolskim franjevcima predlagao da naprave prigodnu brošuru u povodu

¹¹³ Ivan MIKLENIĆ, *Pogledi u Glas Koncila*, Zagreb 2013., str. 27, bilj. 12.

¹¹⁴ 500 brojeva *Glasa Koncila*. Od listopada 1962. do veljače 1983.“ u: *Glas Koncila*, br. 5, 27. veljače 1983., str. 9.

¹¹⁵ Bonaventura DUDA, *Prihvat II. Vatikanskog koncila u Hrvatskoj (II). Fragmenti za buduće cjelovitije prouke*, u: *Crkva u svijetu*, 31 (1996.) br. 3, str. 259.

¹¹⁶ Mirko MATAUŠIĆ, *Prihvat Drugog vatikanskog koncila u Hrvatskoj na primjeru katoličkog tiska i odnosa Crkve prema medijima*, u: *Časopis za suvremenu povijest*, 38 (2006.) br. 2, str. 506.

nastavka zasjedanja, poslavši po Stankoviću i dio materijala koji bi se trebali naći u toj brošuri. Međutim, fra Bonaventura Duda je pisanom porukom odgovorio kako taj posao ne može preuzeti. Stanković dalje opisuje:

Kad sam sve to referirao nadbiskupu, on mi reče neka hitno pozovem Vladimira Pavlinića, župnika u žumberačkom Oštrcu, koji se već kao bogoslov bavio pisanjem, prevođenjem s njemačkog i svojevrsnom izdavačkom djelatnošću - dakako, u ciklostilskoj tehnici jer tadašnje vlasti tiskarama nisu dozvoljavale za Crkvu tiskati knjige. [...] Pavlinić je već sljedećeg dana došao na razgovor s nadbiskupom Šeperom koji je od njega zatražio da u ime Nadbiskupskog duhovnog stola počne knjigotiskom izdavati vjerske novine „*Glas Koncila*“. [...] Dudin „ne“ rodio je današnji *Glas Koncila*'.¹¹⁷.

Ostaje, dakako, nejasno zašto je od travnja 1963., kad je dobio promemoriju, pa sve do rujna, neposredno uoči nastavka zasjedanja, nadbiskup Šeper čekao s povjerenjem posla izdavanja novog lista nekome drugome i zašto je još u rujnu očekivao da će kaptolski franjevci ipak biti voljni pripremati taj list.

Za razliku od *Glasa s Koncila*, osnivanje lista *Glas Koncila* popraćeno je službenim, formalnim odlukama njegova osnivača.

Najprije je 10. rujna 1963. nadbiskup Franjo Šeper nadbiskupskog kancelara Dragutina Hrena dekretom imenovao „glavnim i odgovornim urednikom tjednog lista *Glas Koncila* koji će izlaziti za vrijeme trajanja II. Vatikanskog koncila“.¹¹⁸

Nekoliko dana kasnije i Vladimir Pavlinić je, po tvrdnji u navedenom spomenutom članku „500 brojeva *Glasa Koncila* ...“ „13. rujna 1963. dobio od nadbiskupa Šepera dekret u kojemu među ostalim stoji: 'Ovim vam povjeravam tehničko vodstvo i svu organizaciju oko izdavanja lista *Glas Koncila*. Glavni i odgovorni urednik bit će nadbiskupski delegat dr. Dragutin Hren“'. Nekoliko dana kasnije, 16. rujna 1963.¹¹⁹, Pavlinić je prihvatio tu službu.

¹¹⁷ Vladimir STANKOVIĆ, *Kako se rodio Glas Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 41, 13. listopada 2013., str. 14.

¹¹⁸ Odluka o imenovanju Dragutina Hrena glavnim i odgovornim urednikom *Glasa s Koncila*, br. 118/pr. od 10. rujna 1963. u: NAZ, *Ostavština Franje Šepera*, kutija 48, korice 228.

¹¹⁹ Nadnevak „16. rujna“ kao dan kad je Pavlinić nastupio kao „de facto“ glavni urednik *Glasa Koncila* po prvi je put spomenut u *Ljetopisu Glasa Koncila* u: *Glas Koncila*, br. 20, 8. listopada 1972., str. 3. („16. rujna – Pozvan od nadbiskupa Šepera da uz župničku službu pravi *Glas Koncila*, dolazi iz Oštrca u Žumberku na svome motorkotaču, sa susjednim župnikom Živkom Kustićem, s vlastitim pisanim strojem u naprtnjači, svećenik Vladimir Pavlinić u Zagreb, gdje u Bogoslovskom sjemeništu dobiva na privremenu upotrebu sobicu za prolazne goste. To je prvo uredništvo *Glasa Koncila*“). Ivan Miklenić pak taj nadnevak navodi kao dan kad je Pavlinić „u

Krajem godine, 31. prosinca 1963., nakon što je već bilo tiskano prvih šest brojeva novoga lista, nadbiskup Šeper, „u suglasnosti s čl. 3. Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica te s propisima kanonskog prava“ donosi i službenu odluku

[...] da se izdaje vjerski list *Glas Koncila* koji ima isključivo služiti širenju vjerske kulture, tumačenju vjerske problematike, informiranju savjesti vjernika u svijetlu Kristove nauke te o izvještavanju o događajima u katoličkom svijetu i na području vjerskog života uopće, a napose u vezi s II. Vatikanskim koncilom. List će izlaziti dva puta mjesečno, a može se pretvoriti i u tjednik.¹²⁰

Kao odgovorni urednik, Hren će u Impressumu lista biti navođen do svibnja 1964., kad novim odgovornim urednikom biva imenovan novoimenovani pomoćni zagrebački biskup Franjo Kuharić.¹²¹

No, premda je Dragutin Hren formalno imenovan i glavnim i odgovornim urednikom *Glasa Koncila* dekretom od 10. rujna, službu glavnoga urednika u stvarnosti je od samoga početka toga lista obnašao tadašnji župnik u Oštrcu Vladimir Pavlinić, premda se u Impressumu samoga lista njegovo ime, u svojstvu glavnoga urednika, pojavljuje tek od br. 3 od 9. veljače 1964. (u ranijim se brojevima navodi isključivo „odgovorni urednik“ Dragutin Hren).

Da je Pavlinić uređivao i prve brojeve *Glasa Koncila* od njegovog nastanka u rujnu 1963. navodi se i u „Ljetopisu *Glasa Koncila*“ u prigodi 10. obljetnice izlaženja, u kojem se navodi kako je prvi broj iz rujna 1963. „uredio Vladimir Pavlinić“.¹²² Da Pavlinić kao glavni urednik lista djeluje „od rujna 1963.“ list navodi i u vijesti o njegovom imenovanju odgovornim urednikom 23. srpnja 1970. godine.¹²³

Formalni glavni i odgovorni urednik Hren, kako je posvjedočio sam Pavlinić, svoju je službu u listu obnašao „ne imajući gotovo nikada prilike vidjeti ništa napisano prije odlaska u

razgovoru s nadbiskupom Šeperom prihvatio novi dekret po kojemu je ovlašten raditi *Glasa Koncila*“ (usp. Ivan MIKLENIĆ, *Kardinal Franjo Šeper – utemeljitelj katoličkog lista „Glas Koncila“*, u: *Šeper. Veritatem facientes in caritate 3*, Zbornik radova Međunarodnog simpozija, Zagreb 2003., str. 256), a taj datum preuzima i Miroslav Akmadža (Usp. Miroslav AKMADŽA, *Katolička Crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 301). Isti datum navodi i svom pisanom svjedočanstvu i Vladimir Stanković; vidi u: Pismohrana društva *Tkalčić*, 75/2009.

¹²⁰ Odluka o izdavanju *Glasa Koncila* br. 3130/1963 od 31. prosinca 1963. Preslika odluke u: Arhiv *Glasa Koncila*, Ur. br. 0/1963.

¹²¹ Usp. Impressum *Glasa Koncila* br. 9, 10. svibnja 1964., str. 2.

¹²² *Ljetopis Glasa Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 8. listopada 1972., str. 3.

¹²³ Usp. *Novi odgovorni urednik Glasa Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 9. kolovoza 1970., str. 3.

tisak, zbog posve ludog procesa pripremanja građe, kad se redovito sve nosilo u tiskaru sa zakašnjenjem“.¹²⁴

Da je „stekao utisak“ da Hren „ima malo udjela u pripremanju i politici lista“ naveo je i službenik Komisije za vjerska pitanja SR Hrvatske Ivan Ceranić, nakon sastanka kojega je održao s njime 5. veljače 1964., a na kojemu je bilo riječi i o *Glasi Koncila*.¹²⁵ Na tome sastanku i Hren mu je potvrdio kako „oko tih novina ima puno posla, tako da ponekad niti ne stigne pročitati sve rukopise, jer se moraju hitno odnositi u štampariju“, te kako „za pripremanje novina postoji redakcija“.

No, o tome kad je Pavlinić **i formalno** postao glavnim urednikom lista, odnosno kad je to službeno prestao biti kancelar Hren, postoje različiti navodi.

Ivan Miklenić tako navodi kako se to dogodilo već kod spomenute Odluke o ustanovljenju *Glasi Koncila* nadbiskupa Šepera od **31. prosinca 1963.**, kojom je „glavnim urednikom (imenovan) Vladimir Pavlinić“¹²⁶, dok autor članka (izvjesno je kako se radi o Živku Kustiću) „500 brojeva *Glasi Koncila*. Od listopada 1962. do veljače 1983.“ navodi kako „dekret od 23. srpnja 1970., kojim novi nadbiskup Franjo Kuharić imenuje Pavlinića i odgovornim urednikom *Glasi Koncila*, pokazuje da je on već mnogo ranije, najvjerojatnije **od svibnja 1964.** bio imenovan glavnim urednikom“.¹²⁷

¹²⁴ *Odnekud s višeg mjesta došao je „Stop“*, u: *Glas Koncila*, br. 32, 8. kolovoza 1993., str. 4.

¹²⁵ Usp. Zapisnik sa sastanka Ivana Ceranića s Dragutinom Hrenom u: HDA, KOVZ, kutija 57, Pov 202/1964.; Zapisnik je objavljen i u Miroslav AKMADŽA, *Crkva i država. Dopisivanje i razgovori između predstavnika Katoličke crkve i komunističke državne vlasti u Jugoslaviji. Svezak III. 1961-1964.*, Zagreb 2012., str. 489-491.

¹²⁶ Ivan MIKLENIĆ, *Pogledi u Glas Koncila*, Zagreb 2013., str. 31.

¹²⁷ U: *Glas Koncila*, br. 5, 27. veljače 1983., str. 9.

2.1. Kadrovski i materijalni uvjeti djelovanja *Glasa Koncila*

Osim Vladimira Pavlinića¹²⁸, jezgru uredništva, od početka izdavanja *Glasa Koncila* čini i tadašnji župnik u Sošicama Živko Kustić.¹²⁹ Obojica su prvih nekoliko mjeseci obavljali i svoje župničke dužnosti u Oštrcu, odn. Sošicama.¹³⁰

Kao suradnici prvoga broja od 29. rujna 1963. navode se i Mijo Škvorc, Bonaventura Duda, Zorislav Lajoš i Josip Ladika, dok su u „tehničku i organizacijsku pomoć“ bili uključeni Luka Perinić i Milostislav Ciko.¹³¹ U pripremi i realizaciji već od prvih brojeva sudjelovao je i Franjo Muren¹³², a od jeseni 1963. i Tomislav Šagi-Bunić postaje članom uredništva, kao teološki savjetnik i redoviti suradnik.¹³³

Najkasnije od početka veljače 1964. uredništvu će se, kao stalna vanjska suradnica, priključiti i novinarka iz Rijeke Smiljana Rendić, najprije kao autorica rubrike „Mi, ovdje“ s pseudonimom „Berith“, a kasnije i kao autorica brojnih drugih priloga, kronika i članaka, osobito s područja „vaticanistike“ i vijesti iz svijeta.

¹²⁸ Vladimir Pavlinić (1929.) za svećenika je zaređen 28. lipnja 1953. godine, nakon čega odlazi na odsluženje vojnoga roka u Piroat. Pred sam kraj vojnoga roka, 26. prosinca 1954. uhićen je pod optužbom za „neprijateljsku propagandu i podrivanje obrambene moći JNA“ te je pred Vojnim sudom u Nišu osuđen na tri godine zatvora. Kaznu je odslužio u zatvorima Bujanj kraj Niša (1955.-1956.) i Staroj Gradišci (1956.-1957.). Po povratku u Zagreb, u listopadu 1958. biva imenovan upraviteljem župe Oštrc. U *Glasi Koncila* dolazi u rujnu 1963., kao glavni urednik, u kojemu ostaje do listopada 1972. Bio je i prvi glavni urednik kršćanske obiteljske revije *Kana* (1970.-1971.). U listopadu 1972. godine napušta Hrvatsku i svećeničku službu te najprije boravi u Beču (1972.-1973.), gdje je među ostalim bio i dopisnik *Austrijskog radija*. Od prosinca 1973. živi i radi u Londonu, gdje je bio član uredništva *Nove Hrvatske*, a potom jedan od pokretača i glavni urednik lista *Poruka slobodne Hrvatske* (1978.-1983.) i suosnivač Hrvatskog informativnog ureda u Londonu (1990.). Godine 1990. vraća se u Zagreb, gdje sudjeluje u više medijskih projekata: kao glavni urednik tjednika *Croatia Monitor* (1992.), urednik televizijske emisije Udruge domovina i dijaspora (UDD) „Treća strana medalje“ na OTV-u (1995.-1996.), član uredništva *Tjednika* (1996.-1997.) te voditelj novinarske radionice u Hrvatskoj izvještajnoj novinskoj agenciji (1998.-1999.) Godine 2000., nakon odlaska u mirovinu, ponovno napušta Zagreb i vraća se u London, odakle redovito surađuje s mjesečnikom *Kana*. Osim novinarskim radom, bavi se i slikarstvom, grafičkim dizajnom te prevođenjem.

¹²⁹ Živko Kustić (1930.-2014.) za grkokatoličkog svećenika zaređen je 4. svibnja 1958., a svećeničku je službu obavljao na Žumberku: najprije u župi Mrzlo Polje (do 1961.), a potom u Sošicama. Od rujna 1993. član je redakcije *Glasa Koncila*, gdje je bio autorom brojnih članaka, komentara, reportaža ... Najzapaženije su bile njegove kolumne „Pismo seoskog župnika“ koje je, pod pseudonimom „don Jure“, na stranicama toga lista objavljivao punih 30 godina: od studenoga 1964. do prosinca 2004. godine. Bio je glavni urednik više crkvenih medija: *Glasi Koncila* (1973.-1990.), glasila hrvatskih katoličkih zajednica u Njemačkoj *Živa Zajednica* (1991.-1993.) te prvi glavni urednik *Informativne katoličke agencije* (1993. do 1999.). Objavljivao je i u drugim katoličkim listovima, a nakon demokratskih promjena surađivao je i s društvenim medijima.

¹³⁰ Kustić je dužnosti upravitelja župe Sošice oslobođen početkom 1964. godine, te je stalno zaposlen kao član uredništva. Usp. 500 brojeva *Glasa Koncila*. Od listopada 1962. do veljače 1983., u: *Glasi Koncila*, br. 5, 27. veljače 1983., str. 9.

¹³¹ *Ljetopis Glasa Koncila* u: *Glasi Koncila*, br. 20, 8. listopada 1972., str. 3.

¹³² Usp. Ivan Miklenić, *Pogledi u Glas Koncila*, str. 182; Usp. i Vladimir PAVLINIĆ, *Odnekud s višeg mjesta došao je „Stop“*, u: *Glasi Koncila*, br. 32, 8. kolovoza 1993, str. 4.

¹³³ Usp. MIKLENIĆ, *Pogledi u Glas Koncila*, str. 195.

U prvih deset godina postojanja uredništvo i broj suradnika postupno su rasli pa, u listopadu 1972., prema dopisu kojega je Živko Kustić 24. listopada 1972. uputio Tiskari „Zagreb“, na njen upit da im dostavi popis članova redakcije, kako bi im mogli osigurati propusnice za ulazak u krug tiskare¹³⁴, u samoj redakciji *Glasa Koncila* djeluju ovi članovi i suradnici:

Josip Ladika, direktor, Vladimir Pavlinić, (gl. urednik, ali „odsutan“¹³⁵), Živko Kustić, zamjenik glavnog i odgovornog urednika, Gabrijel Đurak¹³⁶, Luka Depolo¹³⁷, Mijo Gabrić¹³⁸, Janko Salmić¹³⁹, Tomislav Šagi-Bunić, Stjepan Hosu¹⁴⁰, korektor, Maja Hosu, pomoćni korektor i Danijel Bulajić, vozač. Uz navedene, u listu je od 1967., među ostalim i kao autor križaljki, stalno surađivao i novinar i enigmatičar Andrija Žic.¹⁴¹ U prvom desetljeću postojanja lista, na administrativnim i pomoćnim poslovima, radili su i Danica Ivančić¹⁴², Viktorija Magdić¹⁴³ te Eugen Sabolić¹⁴⁴ i njegova supruga Ružica Sabolić, koja je vodila računovodstvo i administraciju *Glasa Koncila* od prvih dana njegova postojanja.

No, i mnogi teolozi koji nisu bili članovima uredništva, sudjelovali su u kreiranju njegove uređivačke politike, pa i sadržaja, poput Josipa Turčinovića, Vjekoslava Bajsića, Ivana Goluba i drugih.

¹³⁴ Pismo Živka Kustića tiskari „Zagreb“ od 24. listopada 1972., Arhiv *Glasa Koncila*, Ur. br. 20/1972.

¹³⁵ Osim upravo takve formulacije iz dopisa Živka Kustića od 24. listopada 1972., u Arhivu *Glasa Koncila* nalazim i poziv Okružnog suda u Zagrebu gl. uredniku Vladimiru Pavliniću na raspravu u vezi s prijedlogom Okružnog javnog tužilaštva u Zagrebu za zabranom raspačavanja *Glasa Koncila* br. 21 od 22. listopada 1972., Rasprava je održana 23. listopada, ali je list na njoj predstavljao zamjenik gl. urednika Živko Kustić, što pokazuje da je Pavlinić već prije toga, ali svakako nakon izlaska „spornoga“ broja lista sa 17. na 18. listopada, napustio Hrvatsku i otputovao u Beč, premda će kao glavni urednik u Impressumu lista biti navođen sve do br. 4 (249) od 18. veljače 1973.; Usp. Poziv Okružnog suda Vladimiru Pavliniću od 24. listopada 1972. u: *Arhiv Glasa Koncila*, Ur. br. 17/1972; Zapisnik rasprave od 24. studenoga 1972. u: *Arhiv Glasa Koncila*, Ur. br. 18/1971; Tekst obrane Živka Kustića na raspravi od 24. studenoga 1972., u: *Arhiv Glasa Koncila*, Ur. br. 19/1972.

¹³⁶ U uredništvu lista od 1966., među ostalim i kao voditelj rubrike „Tko je moj bližnji?“ i „Iz naših krajeva“, a od 1968. pa do svoje smrti 1974. bio je i glavni urednik mjesečnika za djecu *Mali koncil*.

¹³⁷ U listu surađivao i ranije kao student, a u uredništvo ulazi nakon svećeničkog ređenja 1966. Najprije je bio voditelj rubrike „Braća naša zaboravljena“, a od 1974. bio je glavni urednik *Malog koncila*.

¹³⁸ U Arhivu *Glasa Koncila* nalazim dekret o imenovanju Mije Gabrića članom uredništva lista 10. svibnja 1970. u: *Arhiv Glasa Koncila*, Ur. br. 23/1970.

¹³⁹ U listu, kao redakcijski novinar, od 1972. godine.

¹⁴⁰ U listu, kao lektor i redaktor, djeluje već od 1963. godine. Mnogi upravo njemu pripisuju zasluge za jezične standarde koje je postavio list. Tako, primjerice, Ivan Golub: „ *Glas Koncila* čuvat će čist hrvatski jezik, otporan na nasilnu srpskohrvastinu. Lektor je nekoć moj gimnazijskih profesor Stjepan Hosu, znalac jezika“, u: Ivan GOLUB, *Običan čovjek*, Zagreb 2013., str. 192; Usp. i Ivan MIKLENIĆ, *Pogledi u Glas Koncila*, str. 177.

¹⁴¹ Usp. MIKLENIĆ, *Pogledi u Glas Koncila*, str. 211-212.

¹⁴² Usp. MIKLENIĆ, *Pogledi u Glas Koncila*, str. 210.

¹⁴³ Usp. MIKLENIĆ, *Pogledi u Glas Koncila*, str. 209-210.

¹⁴⁴ Usp. *Smrt suradnika Glasa Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 9. veljače 1969., str. 15.

Osim uredništva, list je, na temelju spomenute Odluke o utemeljenju od 31. prosinca 1963., dobio i direktorij, svojevrsni „Upravni odbor“, u kojega su imenovani Vladimir Stanković, Milostislav Ciko i Franjo Grundler, dok je upraviteljem lista imenovan Sibe Zaninović. No, taj je direktorij djelovao samo do sredine 1964., nakon čega se više nije sastajao. Novim je upraviteljem (direktorom) 24. siječnja 1965. umjesto Zaninovića imenovan Josip Ladika, koji je i nekoliko mjeseci prije imenovanja stvarno vršio tu službu.¹⁴⁵

Za sadržaj lista, po Zakonu, odgovarao je odgovorni urednik. Prvih je mjeseci, po dekretu od 10. rujna, to bio kancelar Dragutin Hren, sve do 4. svibnja 1964. kad je nadbiskup Franjo Šeper za novog odgovornog urednika *Glasa Koncila* imenovao pomoćnog zagrebačkog biskupa Franju Kuharića.¹⁴⁶ On je tu službu obnašao sve do 3. kolovoza 1970., kad je odgovornim urednikom imenovan glavni urednik Vladimir Pavlinić.¹⁴⁷

Redakcija je najprije bila smještena u jednoj prostoriji, svećeničkom prenoćištu, u Bogoslovskom sjemeništu na zagrebačkom Kaptolu 29, koja nije bila opremljena nikakvom potrebnom infrastrukturom, pa ni telefonom.¹⁴⁸ Kako je taj prostor bio neprikladan za pakiranje i otpremu velikog broja pošiljki, Prvostolni kaptol zagrebački za tu je namjenu *Glasi Koncila* dopustio korištenje kurije kanonika Stjepana Bakšića, koji je preminuo 7. kolovoza 1963, na adresi Kaptol 8. Nadbiskup Šeper u tako ispražnjenu kuriju više nije imenovao novoga kanonika¹⁴⁹, pa će ona nešto kasnije, svakako prije kraja 1963., postati i novim sjedištem uredništva.¹⁵⁰

Što se tiče materijalnih sredstava, Pavlinić navodi kako je inicijalna sredstva, u iznosu od „pola milijuna dinara“ za tiskanje prvih brojeva dobio od nadbiskupa Šepera.¹⁵¹ No, kako su različiti članovi uredništva u više navrata isticali, sve otada list je živio isključivo od vlastitih prihoda, odn. prodaje, čime su dokazivali svoju prihvaćenost od strane vjerničke javnosti,

¹⁴⁵ Usp. MIKLENIĆ, *Pogledi u Glas Koncila*, str. 31-32; Usp. i: *Pisano svjedočenje Vladimira Stankovića*, u: Pismohrana društva *Tkalčić*, 75/2009.

¹⁴⁶ Dekret o imenovanju Franje Kuharića odgovornim urednikom *Glasi Koncila* od 4. svibnja 1964., u: NAZ, *Ostavština Franje Kuharića, korice Imenovanja 1947-1994*.

¹⁴⁷ Usp. Odluka o promjeni odgovornog urednika od 3. kolovoza 1970., u: Arhiv *Glasi Koncila*, Ur. br. 28/1970.

¹⁴⁸ Usp. Vladimir PAVLINIĆ, *Odněkud s višeg mjesta došao je „Stop“*, u: *Glas Koncila*, br. 32, 8. kolovoza 1993, str. 4.

¹⁴⁹ Usp. Ivan MIKLENIĆ, *Kardinal Franjo Šeper – utemeljitelj katoličkog lista „Glas Koncila“*, u: *Šeper. Veritatem facientes in caritate 3*, Zbornik radova Međunarodnog simpozija, Zagreb 2003., str. 259.

¹⁵⁰ Informaciju o promjeni adrese uredništva vidi u: *Obavijesti*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 3. studenoga 1963., str. 16.

¹⁵¹ Usp. Vladimir Pavlinić, *Odněkud s višeg mjesta došao je „Stop“*, u: *Glas Koncila*, br. 32, 8. kolovoza 1993, str. 4.

unatoč kritikama na račun lista kojih, kako ću prikazati u V. poglavlju ovoga rada, također nije nedostajalo.

Živko Kustić tako ističe:

Što svećenstvo s narodom misli o *Glasi Koncila* pokazivalo je time što je naručivalo, raspačavalo i plaćalo. Jer treba posebno istaknuti da *Glas Koncila* za sve druge godine svoga postojanja i djelovanja nije ni od koga, ni od koje crkvene, državne ili bilo koje druge ustanove, nikad primao pomoć za svoje izlaženje. Od početka je živio isključivo do prodaje. Nikakvih subvencija, nikakvih dotacija. Tiskaru smo plaćali novcem koji je dolazio od prodaje novina. I sve druge troškove uredništva i uprave pokrivali smo redovito isključivo tim novcem. Iz toga smo novca još uspijevali od vremena do vremena izdvajati znatne pomoći za razne druge crkvene pothvate.¹⁵²

Osim uključivanja uredništva u različite humanitarne akcije, o čemu je list svoje čitatelje informirao na samim stranicama lista, što ću u ovome radu prikazati nešto kasnije, u poglavlju IV.3.2.3., i podaci iz Arhiva *Glasa Koncila* potvrđuju navod o tome kako je *Glas Koncila* i materijalno pomagao različite crkvene i druge pothvate. Nažalost, zbog već spomenute „praznine“ u tome Arhivu do početka 70-ih godina, pisane molbe različitih crkvenih tijela i inicijativa uredništvu i način njihovog udovoljavanja moguće je pratiti tek od početka 70-ih godina XX. stoljeća. Tako, primjerice, Institut za crkvenu glazbu od uredništva u proljeće 1970. moli donaciju za nabavu glasovira, čemu uredništvo nije pozitivno udovoljilo.¹⁵³ No, zato je udovoljeno molbi tadašnjeg župnika župe bl. Marka Križevčanina Josipa Frkina za posudbom 650.000 starih dinara, namijenjenih troškovima organizacije izvedbe drame „Navještenje“ Paula Claudela u tamošnjoj dvorani¹⁵⁴, kao i molbi za donacijom koju mu je uputila Matica hrvatska u Rijeci u studenome 1971., kojoj je udovoljeno donacijom od 30.000 novih dinara.¹⁵⁵ Isto tako, u Arhivu nalazim i Zahvalnicu Općine Breza *Glasi Koncila* za sudjelovanje u pomoći obiteljima poginulih rudara, nakon rudarske nesreće koja je u proljeće 1970. pogodila jedan tamošnji rudnik.¹⁵⁶

¹⁵² Živko KUSTIĆ, *U matičnom tijeku hrvatskoga katolištva*, u: *Glas Koncila*, br. 32, 8. kolovoza 1993., str. 5.

¹⁵³ Usp. Molba za donacijom od 17. ožujka 1970., u: Arhiv *Glasa Koncila*, Ur. br. 16/1970.

¹⁵⁴ Usp. Molba za posudbom od 3. travnja 1970., u: Arhiv *Glasa Koncila*, Ur. br. 17/1970.

¹⁵⁵ Usp. Molba za donacijom od 11. studenoga 1971., u: Arhiv *Glasa Koncila*, Ur. br. 11/1971.

¹⁵⁶ Usp. Zahvalnica općine Breza *Glasi Koncila* od 24. kolovoza 1970., u: Arhiv *Glasa Koncila*, Ur. br. 33/1970.

2.2. Početak tiskanja i naklada *Glasa Koncila*

Prvi broj *Glasa Koncila* nosi nadnevak 29. rujna 1963., premda je stvarno tiskan 3. listopada 1963. u tiskari „Informator“¹⁵⁷, u formatu A4 dvobojno na 24 stranice u nakladi od 40.000 primjeraka. Do kraja 1963. u tome je formatu izišlo pet brojeva, a od 6., božićnog broja 1963. na dalje, list se tiska u standardnom novinskom formatu, uglavnom na 24 stranice, no u pojedinim prilikama, iz različitih razloga koje ću kasnije u radu navesti, znao je izlaziti i u skraćenom obliku na 16 stranica. Sve do siječnja 1985. izlazio je kao dvotjednik, a onda prelazi na tjedni ritam izlaženja. Nakladnik mu je u periodu koji je predmet ovoga rada bio Nadbiskupskih duhovni stol u Zagrebu, no od 1985. do 2003. list su zajedno izdavale nadbiskupije zagrebačka, splitska, sarajevska, riječka i zadarska, a od 1988. do 1992. suizdavač je bila i Beogradska nadbiskupija.¹⁵⁸

Podatke o nakladi *Glasa Koncila* do 1970. nalazim u njegovom Arhivu¹⁵⁹ i, prema tim podacima, ona po godinama i brojevima izgleda kako je prikazano u *Tablici 1.*

¹⁵⁷ Usp. Vladimir Pavlinić, *Odnekud s višeg mjesta došao je „Stop“*, u: *Glas Koncila*, br. 32, 8. kolovoza 1993., str. 4; Usp. i *Pisano svjedočenje Vladimira Stankovića*, u: Pismohrana društva *Tkalčić*, 75/2009.

¹⁵⁸ Usp. MIKLENIĆ, *Pogledi u Glas Koncila*, str. 142.

¹⁵⁹ Podaci o nakladi od 12. veljače 1972., u: Arhiv *Glasa Koncila*, Ur. br. 5/1972.

Tablica 1: Pregled naklade *Glasa Koncila* od 1963. do 1970. godine

Br/god.	1963.	1964.	1965.	1966.	1967.	1968.	1969.	1970.
1	40.000	46.000	95.000	130.000	159.000	170.000	178.600	179.200
2	46.000	51.700	97.000	130.000	163.000	170.800	180.000	175.000
3	50.000	54.500	105.000	131.000	165.500	169.000	182.000	174.400
4	47.000	62.000	50.000	136.000	167.500	169.000	181.000	176.000
5	46.000	62.000	116.000	137.400	166.000	168.000	178.000	176.000
6	86.000	90.000	106.000	142.500	227.000	168.500	179.000	210.000
7		65.000	145.000	210.000	170.000	168.000	213.000	170.200
8		66.000	108.000	145.000	170.000	214.000	179.000	171.000
9		71.000	107.700	145.000	171.000	170.000	178.000	171.000
10		68.000	110.000	143.000	170.000	170.000	178.000	170.000
11		68.000	108.000	145.000	172.000	170.000	180.000	169.000
12		69.000	107.000	142.000	172.500	170.000	176.800	165.000
13		70.000	107.000	140.500	170.000	169.000	174.500	180.000
14		70.500	105.000	138.500	170.500	170.000	175.000	162.000
15		72.500	102.500	139.500	166.500	168.000	173.500	160.000
16		71.000	103.000	140.000	167.500	168.000	168.000	156.000
17		72.500	103.000	140.000	165.000	168.500	169.500	156.000
18		72.000	105.000	144.000	165.000	170.000	168.000	156.000
19		75.000	107.000	143.000	167.500	168.500	170.000	157.000
20		75.000	126.000	145.000	167.250	170.000	171.500	157.000
21		86.400	108.000	146.000	166.000	171.000	171.000	156.000
22		82.000	110.000	148.000	164.000	171.000	172.000	160.000
23		79.000	120.000	147.000	170.000	171.000	171.200	158.000
24		87.000	200.000	148.000	168.250	171.000	171.000	158.000
25		150.000		234.000	237.900	240.000	245.600	240.000
ukupno	315.000	1.836.100	2.651.200	3.690.400	4.318.900	4.353.300	4.484.200	4.262.800

Nažalost, u Arhivu *Glasa Koncila* nema podataka o nakladi po mjesecima za 1971. i 1972. godinu. No, iz predračuna tiskare za božićni broj 1971. doznajem kako je on tiskan u 220.000 primjeraka¹⁶⁰, dok iz odgovora direktora *Glasa Koncila* Josipa Ladike tvrtki „Jugoreklam“ nalazim podatak kako je planirana prosječna naklada za 1972. godinu 150.000 primjeraka, dok se „dva puta na godinu (Božić, Uskrs)“ list tiskao u nakladi „iznad 200.000 primjeraka“ uz dodatak kako se list „prodaje na svim kontinentima (Evropa, Amerika, Australija, Afrika)“.¹⁶¹

Podaci o nakladi koji se mogu naći na drugim mjestima, ponekad se razlikuju od ovih brojki. Tako, primjerice, u „Ljetopisu *Glasa Koncila*“, objavljenom u povodu 10. obljetnice izlaženja, za br. 6/1963 navedena je naklada od 80.000 primjeraka¹⁶², dok gornja tablica navodi 86.000. No, usporedimo li podatke iz tablice sa službenim podacima koje je, primjerice, za godinu 1967. objavilo glasilo *Naša štampa*¹⁶³, zaključujem kako su podaci iz tablice najvjerodostojniji izvor. Doduše, ipak ga se mora uzeti s određenom dozom rezerve, obzirom na činjenicu da u tablici nisu navedeni podaci o eventualnim neprodanim i vraćenim primjercima, odn. tzv. remitendi.¹⁶⁴

Usporedimo li nakladu *Glasa Koncila* s drugim vjerskim listovima u zemlji, lako ćemo zaključiti kako je riječ o najčitanijem i najutjecajnijem vjerskom listu u Jugoslaviji u to vrijeme. Primjerice, po podacima koje je za godinu 1968. objavilo glasilo Saveza novinara Jugoslavije *Naša štampa*, prosječna naklada po broju za *Glas Koncila* iznosi 170.000 primjeraka, *Mali Koncil* tiskao se u 80.000, ljubljanska *Družina* imala je nakladu od 126.000 po broju, *Pravoslavni misionar* 50.000, *Veritas* i *Glasnik Srca Isusova* po 40.000, *Blagovest* 23.000, *Marija* 16.000, a islamski *Glasnik* i *Kula stražara* Jehovinih svjedoka po 15.000. Javljujući o tim podacima, *Glas Koncila* dodaje kako njima nisu obuhvaćeni svi vjerski listovi, te dodaje kako, po podacima kojima oni raspolažu, nespomenuti ljubljanski list *Ognjišće* ima 70.000, a beogradsko *Pravoslavlje* 30.000 primjeraka.¹⁶⁵

¹⁶⁰ Predračun za Božićni broj *GK* od 4. studenoga 1971., u: Arhiv *Glasa Koncila*, Ur br. 9/71.

¹⁶¹ Odgovor direktora *Glasa Koncila* Josipa Ladike „Jugoreklam“-u od 15. siječnja 1972., u: Arhiv *Glasa Koncila*, Ur. br. 1/1972.

¹⁶² *Ljetopis Glasa Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 8. listopada 1972., str. 3.

¹⁶³ Usp. Božidar NOVAK, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 599-600.

¹⁶⁴ Jedini podatak o remitendi nalazim u pismu Vladimira Pavlinića s početka 1964. godine, i ona je po tom izvoru iznosila 10 %. No, riječ je o samim počecima lista, pa taj podatak ne možemo uzeti kao vjerodostojan i za kasnija razdoblja. Usp. Pismo Vladimira Pavlinića Smiljani Rendić od 8. veljače 1964., u: Osobni Arhiv Vladimira Pavlinića, London.

¹⁶⁵ Usp. *Podaci o vjerskim časopisima u Jugoslaviji za 1968.*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 22. veljače 1970., str. 7.

Ukoliko bismo podatke o nakladi *Glasa Koncila* htjeli usporediti s nakladom drugih javnih glasila u zemlji, bilo bi najprimjerenije tu usporedbu napraviti s tadašnjim tjednicima. Pritom je naklada *Glasa Koncila*, primjerice, manja od tada vrlo popularnog i čitanog *Vjesnika u srijedu* koji 1966. izlazi u prosječnoj nakladi od 300.000 primjeraka¹⁶⁶, ali je veća od *Hrvatskog tjednika* čiji je zadnji broj prije ukidanja 1971. tiskan u nakladi od 130.000 primjeraka.¹⁶⁷

No, za razliku od tih listova, *Glas Koncila* nije imao pristupa redovitim kanalima distribucije putem kioska i drugih prodajnih mjesta, o čemu ću kasnije donijeti nešto više podataka, nego se distribuirao isključivo putem crkvene prodajne mreže.

Premda usporedba s dnevnicima, iz više razloga, ne bi bila primjerena, ipak ovdje donosim i podatke o nakladi nekih poznatijih dnevnih listova iz toga vremena. Zagrebački *Večernji list* tako 1968. ima nakladu od 89.000 primjeraka¹⁶⁸, 1970. 132.348, a 1971. godine 167.575; *Vjesnik* se 1969. tiska u nakladi od 101.738, a 1971. 102.999 primjeraka.¹⁶⁹

I tadašnji poznati katolički novinar i publicist Čedomil Čekada, premda kritičan prema *Glasi Koncila*, u uvodu brošure *Proigrana šansa*, koju ću kasnije u radu (u poglavlju V.2.3.) i iscrpnije prikazati, spominjući nakladu toga lista od 150.000 primjeraka, prizna kako „za jedan mali katolički narod, kao što smo mi Hrvati [...] to je izvanredan uspjeh. To je više, nego da takav list u Americi ili Francuskoj ima milijun pretplatnika. Nije veća naklada ni mnogih poznatih svjetskih katoličkih listova i časopisa. I same nas je iznenadio taj njegov i naš uspjeh“.¹⁷⁰

Što se pak tiče tendencije, iz priložene tablice je vidljivo kako je naklada *Glasa Koncila* rasla sve do kraja 1969., dok je u godini 1970. počela padati. Tu tendenciju list u jednome komentaru i sam priznaje, kad upozorava da „u našoj zemlji [...] ustrajno opada broj ozbiljnih čitatelja vjerska tiska (kao, uostalom, tiska uopće)“, te i sam priznaje da nema odgovor na pitanje zašto je to tako, ali primjećuje: „Nešto se događa, nešto što bi nas moralo barem zabrinuti“¹⁷¹, pri čemu tu svoju zabrinutost list ne izražava samo za svoju nakladu, nago za interes za Crkvu uopće, koji je bio probuđen nadom da će nakon Koncila doći do obnove Crkve,

¹⁶⁶ Usp. Božidar NOVAK, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 571.

¹⁶⁷ Usp. NOVAK, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 664.

¹⁶⁸ Usp. NOVAK, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 565.

¹⁶⁹ Usp. NOVAK, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 668.

¹⁷⁰ Čedomil Čekada, *Proigrana šansa. „Fenomen Glasa Koncila“ u svjetlu činjenica i dokumenata*, Đakovo 1971., str. 7.

¹⁷¹ *Jedno iščezavanje zanimanja*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 16. travnja 1972., str. 2.

koja će se baviti pravim ljudskim pitanjima što se, priznaje list, „uglavnom nije dogodilo, i probušeno zanimanje brzo je splasnulo“.

Da opada interes za tiskom, pa tako i za *Glasom Koncila*, listu je posvjedočio i „župnik Franjo“ iz Turopolja u jednom spontanom „malom okruglom stolu“ toga lista:

Ljudi su se umorili od tiska i praznih obećanja koja im se kroz tisak nude. Osobito od kraja prošle godine [1971.] opažam da je ljudima u mojoj župi sve manje stalo do novina. Pojava je široka.¹⁷²

Taj je pad naklade crkvenih izdanja zabilježila i Komisija za vjerska pitanja SR Hrvatske, koja u „Izvještaju o nekim aktualnim pitanjima iz odnosa prema vjerskim zajednicama u SR Hrvatskoj“ od 15. veljače 1972. zaključuje:

U prvo vrijeme nakon Drugog vatikanskog koncila izgledalo je kao da Katolička Crkva u svojoj aktivnosti doživljava „bum“ i preporod, no ubrzo se pokazalo da je to bio samo privid stvoren vještima iskorištavanjem koncilskih novosti na senzacionalistički i propagandistički način. Nakon ekspanzije vjerske štampe (koje ranije gotovo nije ni bilo), povećanja broja vjernika koji pohađaju vjerske obrede, povećanog broja djece na vjeronaučnoj obuci, što je rezultat moderniziranja pastoralnog rada, poslije rapidnog povećanja broja učenika u vjerskim školama, što je sve karakteriziralo Katoličku Crkvu neposredno nakon Drugog koncila, u posljednje dvije do tri godine aktivnosti Crkve i intenzitet vjerskog života opali su i zadržali se na „normalnoj“ razini (naklada vjerske štampe opada – npr. *Glas Koncila* 1968. god 170.000, a posljednji broj 3/1972 – 143.000) [...] ¹⁷³

Pad naklade možda bi se mogao pripisati i sve ozbiljnijim kritikama određenih crkvenih krugova na račun pisanja i uređivačke koncepcije *Glasa Koncila*. Takvu tezu u prikazu važnijih trenutaka u povijesti *Glasa Koncila* iznosi i sadašnji urednik lista Ivan Miklenić, kad ističe kako se izlazak iz tiska brošure Čedomila Čekade *Proigrana šansa*, „koja je neobjektivno optužila *Glas Koncila* za progresizam“¹⁷⁴, odrazio „na pad naklade“. Kako je ta brošura bila tek vidljiviji izraz puno šire kritičnosti nekih crkvenih krugova na račun *Glasa Koncila*, koja se intenzivirala krajem 60-ih i početkom 70-ih godina XX. stoljeća, što ću prikazati u V. poglavlju ovoga rada, u istom bismo „ključu“ mogli promatrati i početak pada naklade lista i prije *Proigrane šanse* iz

¹⁷² *Mali okrugli stol Glasa Koncila. Tri slučajna gosta i dva-tri važna pitanja naše Crkve*, u: *Glas Koncila*, br. 14, 9. srpnja 1972., str. 10.

¹⁷³ Izvještaj o nekim aktualnim pitanjima iz odnosa prema vjerskim zajednicama u SR Hrvatskoj od 15. veljače 1972., u: HDA, KOVZ, kutija 94, Pov 38/1972.

¹⁷⁴ Ivan MIKLENIĆ, *Pogledi u Glas Koncila*, str. 215. Usp. i: *Isto*, str. 131.

1971. godine. Da je do pada naklade „vjerskih listova“ došlo „zahvaljujući jednim dijelom javnim napadima samih svećenika na njihov progresizam“, smatra i novinar i publicist Ćiril Petešić.¹⁷⁵

A i sam je list, posredno, sličnu tezu puno ranije iznio i na svojim stranicama. Naime, kad su uslijedile kritike na njegov račun, a osobito kad su uslijedili pritisci zbog pisanja o „Đakovačkom slučaju“ - o čemu će u ovome radu biti više riječi u potpoglavlju IV.2.3.2. posvećenom tretiranjem crkvenih „slučajeva“ na stranicama *Glasa Koncila*, te u crkvenim reakcijama koje ću prikazati u poglavlju V. - list prenosi vijest o stanju katoličkoga tiska u SAD-u, kojemu je 1969. počela padati naklada.¹⁷⁶ Navodeći kao uzroke toj pojavi konkurenciju necrkvenoga tiska, opadanje interesa šire javnosti za Crkvu kao ustanovu i zasićenost prevelikim brojem listova, „jer svaka biskupija hoće da ima svoj“, list osobitu pozornost posvećuje ocjeni promatrača kako je glavni uzrok ipak to „da katoličko novinstvo postaje sve više konformističko, da biskupi vrše na njim sve strožu cenzuru, da sve manje dopuštaju katoličkim novinarima slobodno pisati, slobodno tretirati goruće probleme Crkve“ pa to novinarstvo „postaje sve više 'službeno', a sve manje hrabro, otvoreno, konstruktivno“, riječju – „dosadno“. Na kraju se zaključuje kako „jedan katolički list ne vrijedi mnogo ako se odriče uznemiravanja savjesti, navođenja na ozbiljno razmišljanje“ te ako se „pretvori u karamelu“.

Osim s pojačanim kritikama dijela crkvenih krugova na račun *Glasa Koncila*, koji su se najjasnije očitovali u objavi *Proigrane šanse* Ćedomila Ćekade, početak pada naklade toga lista njegov sadašnji glavni urednik Ivan Miklenić povezuje i „s pojavom *Kane* – u čijem su pokretanju sudjelovali članovi uredništva *Glasa Koncila*“.¹⁷⁷

2.3. Distribucija *Glasa Koncila*

Glas Koncila, kao i druge vjerske novine, distribuirale su se gotovo isključivo putem crkvene mreže, te su se prodavale u crkvama.

¹⁷⁵ Usp. Ćiril PETEŠIĆ, *Što se događa u Katoličkoj Crkvi u Hrvatskoj*, Zagreb 1972., str. 20.

¹⁷⁶ *Katoličke novine ne vrijede ako ne uznemiruju*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 5. travnja 1970., str. 3.

¹⁷⁷ Ivan MIKLENIĆ, *Pogledi u Glas Koncila*, str. 131. Prvi glavni urednik *Kane* bio je Vladimir Pavlinić, istodobno i tadašnji glavni urednik *Glasa Koncila*.

Da su pojedini župnici pronalazili načina da list distribuiraju i onim vjernicima koji nisu bili redoviti sudionici misnih slavlja, pokazuje primjer župnika u Gornjim Bogićevcima, koji se potpisao samo imenom Željko, čiji dopis list objavljuje a koji, nakon što mu je stigla uvećana pošiljka božićnoga broja lista 1969., piše:

Prihvatio sam izazov, sazvao župno vijeće i, uz ostalo, riješio pitanje novina. Moji mali apostoli i nekadašnje udruženjarke (Treći red, Misna zadruga, Kruničarsko društvo) uključili su se u apostolat. Novine su začas stigle gotovo u svaku kuću. Osobito tamo gdje mnogi zbog udaljenosti ili duhovne nepokretnosti ne idu redovito u crkvu. Novine su im propovjednik u kući. Inače mnogi još godinama ne bi znali što se to u Crkvi giba. Ne bi čuli poruke Sabora, ni ugledali novog lica Crkve. Zato se više ne srdim na vas. Šaljite i dalje 400 komada.¹⁷⁸

Kanali distribucije katoličkog tiska, među kojima i *Glasa Koncila*, bili su predmetom interesa i državnih vlasti. Tako je Komisija za vjerska pitanja SR Hrvatske na sjednici održanoj 8. travnja 1967., analizirajući izvješće pod naslovom „Problemi i stavovi iz oblasti odnosa s vjerskim zajednicama“¹⁷⁹ u kojemu je obrađena i „Izdavačka djelatnost vjerskih zajednica“¹⁸⁰, konstatirala kako „Katolička Crkva raspolaže sa solidnim kadrovima kako oko uređenja i pripremanja pojedinih listova i publikacija tako i oko raspačavanja, gdje su angažirani pored svećenika i crkveni odbori, ministranti, crkveni pjevački zborovi i najaktivniji vjernici, pa razumljivo da na taj način katolička štampa stiže i u one predjele zemlje gdje se ne raspačava naša štampa“.¹⁸¹

I u Informaciji Komisije o izdavačkoj djelatnosti vjerskih zajednica u SRH, koja je priređena 1966. godine, s nadnevkom 26. svibnja, navodi se kako u distribuciji izdanja Katoličke Crkve

aktivno učestvuje oko 2.000 svećenika i redovnika, preko 3.000 časnih sestara, zatim brojni odbori, ministranti, članovi crkvenih pjevačkih zborova, za vrijeme ljetnih školskih praznika oko 2.500 sjemeništara i bogoslova i najaktivniji vjernici. Sve se to radi po sistemu iz ruke u ruku. U cilju sprovođenja aktivnosti oko izdavačke djelatnosti i njenog raspačavanja svake godine se organizira „Dan

¹⁷⁸ ŽELJKO, *Župnikovo novogodišnje razmišljanje o sebi i svojim župljanima*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 25. siječnja 1970., str. 10.

¹⁷⁹ Osim u prilogu Sjednici Komisije od 8. travnja 1967., cjelovito izvješće vidi i u: HDA, KOVZ, kutija 182, br. 258/1967, uz napomenu na omotu: „Materijal bio na informativnoj sjednici Izvršnog vijeća 13. III. 1967. godine“.

¹⁸⁰ „Problemi i stavovi iz oblasti odnosa s vjerskim zajednicama“, Prilog Zapisniku sjednice Komisije od 8. travnja 1967., str. 2-3, u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 9).

¹⁸¹ Prilog 5 Sjednici Komisije od 8. travnja 1967., str. 2, u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 9).

katoličke štampe“ pod parolom „gdje ne dopire glas svećenika treba da dođe štampana riječ“. U tu svrhu osnovane su i posebne komisije za vjersku štampu pri svim biskupskim ordinarijatima.¹⁸²

Pritom se navodi kako vjerski tisak „dolazi u sve krajeve naše Republike pa i u one najudaljenije u koje ne dopire naša štampa“. Kako bi ilustrirala raširenost vjerskog tiska, spomenuta Informacija navodi:

U selu Brušani (kod Gospića), gdje ima 137 domaćinstava, prodaje se 80 primjeraka *Glasa Koncila*, 30 primjeraka *Glasnika srca Isusova i Marijina*, 20 primjeraka *Bakarskih zvona*, a samo 3 primjerka *Borbe*. Druga štampa u ovo selo ne dolazi. U Pag, koji ima 2.300 stanovnika, na katoličku štampu pretplaćeno je 610 lica [...] u Rijeci su vrlo popularni (među vjernicima) vjerski listovi: *Glasnik sv. Antuna Padovanskog* i *Glasnik srca Isusova i Marijina*, *Glas Koncila* je svaki put formalno razgrubljen, pa se neprestano povećava broj prodanih primjeraka. U selu Brkač, Motovu i Kaldir (okolica Rijeke), dolazi po 150 primjeraka vjerske štampe, a samo 2 primjerka *Borbe* i 7 primjeraka *Glasa Istre*. U Vrbniku na Krku prodaje se preko 100 primjeraka *Glasa Koncila*, a svega 2 primjerka *Borbe*. U okolici Zadra (prema podacima Kotarskog Komiteta SK koji je analizirao čitanje dnevne štampe na svom općinskom području) raspačava se 1144 primjerka *Slobodne Dalmacije*, 1635 primjeraka *Borbe*, 1699 primjeraka *Vjesnika* i 2302 primjerka *Glasa Koncila*.¹⁸³

I sam list, vjerojatno kako bi potaknuo i druge na veći angažmana, povremeno izvješćuje o broju primjeraka katoličkih glasila koji se distribuiraju u pojedinim sredinama. Tako, primjerice, 1966. javlja kako samo franjevci trećoredci u dva samostana u Zadru „raspačavaju 430 primjeraka *Glasa Koncila*, 250 *Malog Koncila* [...]“.¹⁸⁴

List se, dakako, distribuirao i u Srbiji, a župa Bor-Zaječar u proljeće 1966. od strane lista čak je nazvana „rekorderom katoličke štampe“ jer 300 tamošnjih katolika u to je vrijeme redovito nabavljalo čak 317 primjeraka katoličkog tiska, od čega 92 primjerka *Glasa Koncila*.¹⁸⁵

¹⁸² Informacija o izdavačkoj djelatnosti vjerskih zajednica u SRH od 26. svibnja 1966., u: HDA, KOVZ, kutija 67, Pov. br. 64/1966.

¹⁸³ Informacija o izdavačkoj djelatnosti vjerskih zajednica u SRH od 26. svibnja 1966., str. 13-14, u: HDA, KOVZ, kutija 67, Pov. br. 64/1966.

¹⁸⁴ *Glagoljaški samostan u Zadru*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 5. lipnja 1966., str. 6.

¹⁸⁵ *Bor: župa rekorder katoličke štampe*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 10. travnja 1966., str. 9.

Unatoč takvim primjerima angažmana svećenika na terenu, koje je list u više navrata isticao na svojim stranicama, ipak se dade uočiti kako *Glasa Koncila* nije bio do kraja zadovoljan razinom angažmana (pojedinih) svećenika na terenu u promicanju i distribuciji lista.

Tako u razgovoru sa župnikom Ivanca, objavljenom u sklopu reportaže iz toga kraja, autor reportaže Živko Kustić otvoreno pita ne bi li „za kršćanski život u župi bilo korisnije da se proda 300 primjeraka, a ne samo 120 kao sada?“, na što dobiva negativan odgovor.¹⁸⁶ U istome broju lista objavljeno je i pismo jednoga radnika iz Banata, koji se žali kako u gradu s 5000 katolika nije uspio nabaviti primjerak lista, jer u župsku crkvu dolaze samo dva primjerka.¹⁸⁷ I u idućim brojevima, bilo kroz napomene u reportažama, bilo kroz dijalog s čitateljima na stranicama lista, vidi se nastojanje uredništva da poveća broj primjeraka lista koji se distribuira putem župa te da animira svećenike na povećanje broja primjeraka na koji su se preplatili. Početkom 1969., pak, donosi i konkretne podatke o povećanju, ali i o smanjenju broja primjeraka koji primaju pojedine župe.¹⁸⁸ Kako je ta objava kod nekih izazvala i negodovanje, kasnije se list ispričao uz napomenu kako smanjenje broja naručenih primjeraka ne treba doživljavati kao prijekor, jer im to nije bila namjera.¹⁸⁹

Osim redovite distribucije preko crkvene mreže na terenu, list je pokušavao pronaći i druge načine svojeg dolaska do čitatelja. Tako je, primjerice, u manjoj mjeri i poštom slao pojedinačnim pretplatnicima, u početku bez omota što je, kako tvrdi sam list, nekim pretplatnicima bio razlog i za otkazivanje pretplate. „Mnogi su nam stali otkazivati, uz obrazloženje da im je neugodno pred okolinom primiti štampu vjerskog sadržaja“. ¹⁹⁰ Stoga je odlučeno da se list šalje zatvoren u omotnicu, a list pritom zaključuje kako „*Glas Koncila* ima mnogo čitalaca i među nekatolicima, i među nekršćanima, i među onima koji nemaju nikakve vjere“.

1969. godine iz *Glasa Koncila* doznajemo da su se i pred pojedinim crkvama počeli postavljati kiosci „za raspačavanje vjerske štampe“, pa se tako navode crkve sv. Marka i sv. Obitelji u Zagrebu.¹⁹¹

¹⁸⁶ Usp. AK [Živko KUSTIĆ], *Od Varaždina do Lepoglave*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 3. studenoga 1968., str. 9.

¹⁸⁷ Tomo BOSANAC, „*Pitam ja sada vas*“, u: *Glas Koncila*, br. 22, 3. studenoga 1968., str. 14.

¹⁸⁸ *Krivulja naklade Glasa Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 9. veljače 1969., str. 12.

¹⁸⁹ *Ispričavamo se*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 24. veljače 1969., str. 18.

¹⁹⁰ *Mogući pretplatnici! Nema bojazni ...!*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 14. travnja 1968., str. 8.

¹⁹¹ Usp. *Zagreb: Nova katolička dvorana*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 4. svibnja 1969., str. 9.

Postoje potvrde da se *Glas Koncila* mogao pronaći i na pojedinim kioscima u inozemstvu. Tako, kako doznajemo iz dopisa svećenika Mate Zovkića uredništvu, *Glas Koncila* mogao se kupiti na jednome kiosku „Internationale Presse“ na frankfurtskome glavnom kolodvoru.¹⁹²

No, na redovite kioske i druga javna prodajna mjesta u Jugoslaviji *Glas Koncila* nije uspio doći premda je to, najkasnije od 1966., u više navrata pokušavao, za što postoje potvrde iz više izvora.

Tako, primjerice, „don Jure“ (Živko Kustić) u jednome svome tekstu u listu u listopadu 1966. navodi:

Kad sam bio u Zagrebu, čuo sam da su neki od redakcije *Glasa Koncila* pokušali dati novine u kioske, ali im to nije uspjelo. Rekli su mi da su predali molbu, pa da mjesecima ne mogu na nju dobiti odgovora. I čekaju ljudi, šta će drugo.

U tome tekstu, doduše, „don Jure“ poručuje i kako *Glasi Koncila* kiosci možda i ne trebaju, jer „imamo mi više kioska nego *Vjesnik*“, a „svaka crkva u selu i u gradu naš je kiosk [...] i u najzabitnijem selu, gdje nikakvih drugih kioska nema“. No, dodaje, ipak nije pravedno da *Glas Koncila* ostanu jedine novine koje se „legalno štampaju a ilegalno čitaju“ te bi trebalo i vjerskome tisku omogućiti pristup kioscima jer „i ljudi koji ne vjeruju i koji ne žele vjerovati“, i od kojih se „zaista ne očekuje da dođu u crkvu, ili čak u sakristiju“, mogli bi se „barem pošteno informirati o vjeri“. ¹⁹³

Za slobodu i ravnopravnost katoličkog tiska „u pogledu mogućnosti tiskanja i raspačavanja“ založio se i kardinal Franjo Šeper u razgovoru za *Glas Koncila* početkom 1967. godine.¹⁹⁴

Pa i stručni suradnik CK SKH Zlatko Frid u razgovoru za *Glas Koncila* krajem 1967. ustvrdio je kako on osobno ne vidi „nikakvih razloga protiv raspačavanja vjerske štampe u kioscima“¹⁹⁵, no da njegov stav o tome pitanje nije mjerodavan, jer su kiosci „mreža određene privredne organizacije koja slobodno posluje i upravlja svojim poslovima“.

¹⁹² Mato ZOVKIĆ, *Društvo „Borbe“ i „Glasa Koncila“ u Frankfurtu*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 25. listopada 1970., str. 14.

¹⁹³ DON JURE [Živko KUSTIĆ], *Šund, religija i kiosci*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 23. listopada 1966., str. 12.

¹⁹⁴ *Razgovor s kardinalom Šeperom. Kako Katolička Crkva vidi svoj položaj i zadatke u Jugoslaviji*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 22. siječnja 1967., str. 1, 3.

¹⁹⁵ *Nema državne religije ni državnog ateizma*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 19. studenoga 1967., str. 5.

Da se *Glas Koncila* htio distribuirati na „Vjesnikovim“ kioscima i sam je list pisao u proljeće 1967., u članku koji je istražio vijesti kako je knjižara „Naprijed“ na središnjem zagrebačkom trgu prestala prodavati katoličke knjige i časopis *Svesci* Kršćanske sadašnjosti. „Ovo je također prilika“, piše na kraju toga članka, „da izvijestimo mnoge čitatelje koji su se za to zanimali kako nam unatoč svim nastojanjima još nije uspjelo da bi se *Glas Koncila* prodavao u kioscima. Ali ni tu nije riječ ni o kakvoj administrativnoj mjeri, nego o ekonomskoj politici distribucijske mreže kuće 'Vjesnik'“. ¹⁹⁶

Kasnije će list, ipak, izraziti i sumnju u to da je riječ samo o „ekonomskoj politici“ „Vjesnika“. U odgovoru jednoj čitateljici u rujnu 1967., list ističe kako to što *Glasa Koncila* nema na kioscima nema veze sa Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica:

To nam nitko ne tvrdi. Kad je riječ o kioscima velikih novinskih kuća „Vjesnika“ i „Borbe“, sva naša dosadašnja nastojanja pala su u vodu. Nismo čak uspjeli dobiti ni jasnog odgovora s obrazloženjem. Navodno, sve ovisi o slobodnoj odluci distributera, tj. Uprave mreže tih kioska, koja uzima u prodaju ono što joj se isplati, a što neće, ne mora uzeti. ¹⁹⁷

Nešto kasnije, uredništvo lista javno je izrazilo svoje čuđenje kad se slovenski vjerski list *Družina* počeo distribuirati i putem mreže kioska u Sloveniji, uključujući i kioske „Vjesnika“:

„*Glas Koncila*“ još nikako nije uspio kod „Vjesnika“ (gotovo monopoliziranog zagrebačkog prodavača novina) toga postići, ni nakon više uzastopnih zahtjeva. „Vjesnik“ je uvijek imao nekih razloga za izmotavanje, i odgađanje odgovora, no obično bi na kraju izronio uvjet: štampajte kod nas...! Zanimljivo... ¹⁹⁸

A kad je, samo nekoliko tjedana kasnije, slovenska *Družina* izvijestila o obustavi prodaje svojih izdanja na „Vjesnikovim“ kioscima u Ljubljani, o čemu *Glas Koncila* odmah izvješćuje, list ponavlja da je, osim od „Vjesnika“, distribuciju na kioscima zatražio i od „Borbe“, ali mu je stigao negativan odgovor, s obrazloženjem kako je „prodajni prostor za

¹⁹⁶ *Katolička izdanja u zagrebačkim knjižarama*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 26. ožujka 1967., str. 11.

¹⁹⁷ *Sanjarica i Glas Koncila ne i idu u istu vreću*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 24. rujna 1967., str. 15.

¹⁹⁸ *Slovenske vjerske novine u kioscima „Vjesnika“*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 7. siječnja 1968, str. 7.

novine [je] pretrpan, nema više mjesta!“, te kako je jedno slično obrazloženje tome listu stiglo i iz „Vjesnika“.¹⁹⁹

Da nastojanja „da dopremo s *Glasmom Koncila* u kioske propadoše totalno“, doznajemo i od glavnog urednika toga lista Vladimira Pavlinića, u jednom njegovom pismu koje list objavljuje početkom rujna 1968.²⁰⁰

Pitanje prodaje vjerskoga tiska u kioscima, barem onima u Sloveniji, list je ponovno aktualizirao i 1970., kad su se činjenicom da su se slovenske vjerske novine *Družina* i *Ognjišće* pojavili na nekim kioscima u Ljubljani, počele baviti tamošnji predstavnici vlasti i društvenoga tiska. Naime, o tome je pitanju raspravljala i Komisija za komunikaciona sredstva SSRN Ljubljane koja je, kako proizlazi iz izvješća *Dela* (1. srpnja 1970.) odlučila sugerirati trgovačkim poduzećima koje se bave distribucijom tiska da prekinu svoju suradnju s vjerskim izdavačima.²⁰¹

I u Arhivu *Glasa Koncila* nalazim potvrdu da je direktor *Glasa Koncila* Josip Ladika 23. svibnja 1970. podnio Tiskari „Vjesnik“ molbu da se i *Glas Koncila* uvrsti u njegovu distribucijsku mrežu. Iz toga dopisa doznajemo da je takvih molbi bilo i ranije ali one, očito, nisu bile usvojene:

Uglednom Naslovu ovime **ponovo** [istaknuo A.M.] podnosimo molbu da naše novine *GLAS KONCILA* primi u prodaju na svojim prodajnim mjestima /kioscima/ uz drugu štampu. Dakako da smo spremni prihvatiti Vaše uobičajene uvjete koje primjenjujete na prodaju drugih novina i listova.²⁰²

No, iz „Vjesnikovog“ odjela Prodaje novina 9. lipnja 1970. došao je negativan odgovor:

[...] obavještavamo Vas da nismo u mogućnosti preuzeti u prodaju Vašu ediciju, s obzirom na mali prodajni prostor u našim kioscima i nemogućnost adekvatnog izlaganja vlastitih izdanja. Preopterećenost mreže proizlazi iz naše obaveze /reciprociteta/ prema drugim izdavačima, vlasnicima prodajnih mreža u Jugoslaviji, koji također moraju prodavati naša izdanja.²⁰³

¹⁹⁹ *Novo o kioscima. Preuranjena radost*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 28. siječnja 1968, str. 6.

²⁰⁰ V.[ladimir] P.[AVLINIĆ], *Urednikovo pismo s mora*, u: *Glas Koncila*, br. 18, 1. rujna 1968., str. 11.

²⁰¹ Usp. AKSA, *Jesu li vjernici u ovoj zemlji „protivnička stranka“*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 9. kolovoza 1970., str. 3.

²⁰² Dopis *Glasa Koncila* Tiskar „Vjesnik“ od 23. svibnja 1970., u: Arhiv *Glasa Koncila*, Ur. br. 25/1970.

²⁰³ Dopis tiskare „Vjesnik“ *Glasi Koncila* od 9. lipnja 1970., u: Arhiv *Glasa Koncila*, Ur. br. 27/1970. Dopis je potpisao direktor Prodaje Branko Cvetković.

Ipak, nasuprot ranije donesenim tvrdnjama Zlatka Frida kako distributeri kao „privredne organizacije koje slobodno posluju i upravljaju svojim poslovima“²⁰⁴ pa onda i samostalno odlučuju o distribuciji vjerskoga tiska, a suprotno i obrazloženju „Vjesnika“ da je razlog odbijanja *Glasa Koncila* tehničke naravi i „mali prodajni prostor“, uvid u arhivsku građu Komisije za vjerska pitanja pokazuje da pravi razlozi nemogućnosti distribucije *Glasa Koncila* putem redovite mreže ipak treba tražiti drugdje.

Naime, na sjednici Komisije od 22. ožujka 1966. razmotren je prijedlog *Glasa Koncila* „Vjesniku“ da on preuzme njegovu distribuciju. Kako je rečeno u raspravi, „Vjesnik“ je to spreman prihvatiti²⁰⁵, pod uvjetom da njena tiskara preuzme i tiskanje lista, no Komisija je donijela zaključak „da se to ne može dozvoliti“.²⁰⁶ Iz istog izvora doznajem i kako je nekoliko dana ranije sličan stav donijela i Služba za informacije CK SKH, koju je „Vjesnik“ pitao za mišljenje oko zahtjeva Uprave *Glasa Koncila* za distribucijom. Premda je „Vjesnik“ u svome upitu istaknuo kako „ima komercijalnog interesa, kako u korištenju kapaciteta štamparije, tako i u prodaji“, Služba je odgovorila kako „poduzeće 'Vjesnik' nije dužno da ga prodaje preko svoje mreže“ jer „'Glas Koncila' nije član Udruženja novinskih poduzeća“.

Slično, i na sjednici Komisije za vjerska pitanja SR Hrvatske održanoj 8. travnja 1967. raspravljani su zaključci s informativnoga sastanka Izvršnog vijeća SRH od 13. ožujka 1967. koje se, među ostalim, bavilo i izdavačkom djelatnošću vjerskih zajednica. Komisija je, razmatrajući izvješće pod naslovom „Problemi i stavovi iz oblasti odnosa s vjerskim zajednicama“²⁰⁷ u kojemu je obrađena i „Izdavačka djelatnost vjerskih zajednica“²⁰⁸, konstatirala kako je uprava *Glasa Koncila* tražila da se njihov list prodaje i preko „Vjesnikove“ distribucijske mreže, pri čemu je zaključila „da ne bi bilo politički oportuno da se to dozvoli“, kao niti to da se Crkvi omogući „pristup sredstvima javnog informiranja“ i korištenje „javnih prostorija i dvorana za predavanja i diskusije o Crkvi u suvremenom svijetu“.²⁰⁹

²⁰⁴ *Nema državne religije ni državnog ateizma*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 19. studenoga 1967., str. 5.

²⁰⁵ Usp. Informacija iz NIP „Vjesnik“ od 11. veljače 1966., u: HDA KOVZ, kutija 67, Pov. br. 63/1966.

²⁰⁶ Zapisnik Sjednice Komisije za vjerska pitanja SR Hrvatske od 22. ožujka 1966., str. 44, u: HDA KOVZ, kutija 67, Pov. br. 63/1966.

²⁰⁷ Osim u prilogu Sjednici Komisije od 8. travnja 1967., cjelovito izvješće vidi i u: HDA, KOVZ, kutija 182, br. 258/1967, uz napomenu na omotu: „Materijal bio na informativnoj sjednici Izvršnog vijeća 13. III. 1967. godine“.

²⁰⁸ „Problemi i stavovi iz oblasti odnosa s vjerskim zajednicama“, Prilog Zapisniku sjednice Komisije od 8. travnja 1967., str. 2-3, u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 9).

²⁰⁹ „Problemi i stavovi iz oblasti odnosa s vjerskim zajednicama“, Prilog Zapisniku sjednice Komisije od 8. travnja 1967., str. 3, u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 9).

Isti je stav, kako doznajem iz zapisnika jedne kasnije sjednice Komisije, zauzelo i Izvršno vijeće Sabora, koje je „na svojoj sjednici od 13. III. 1967. zauzelo stav da se Crkvi ne mogu staviti na raspolaganje štampa, radio, televizija i javne dvorane za obavljanje njenog crkveno-vjerskog programa, niti da se vjerska štampa raspačava putem distributerske mreže novinskih poduzeća“.²¹⁰

Taj je stav, kako donosi povjesničar Akmadža, promijenjen početkom 1971., te je na sjednici Komisije za vjerska pitanja zaključeno kako „nema zapreka za raspačavanje vjerskog tiska putem kioska, niti potrebe društva da se tome suprotstavlja“²¹¹, no do realizacije izlaska *Glasa Koncila* na kioske ipak nije došlo. A zašto, ostaje otvorenim pitanjem.

I inače su, već od samoga početka izlaženja, *Glasi Koncila* i njegova rasprostranjenost „na terenu“ bili predmetom interesa ne samo Komisije za vjerska pitanja, nego i drugih organa državnih vlasti, pa i Službe državne sigurnosti.

Tako, primjerice, u Uredovnoj zabilješci o obavljenom razgovoru s tadašnjim župnikom u Samoboru Franjom Kuharićem od 18. listopada 1963., službenik koji je obavio taj razgovor Službu DB Zagreb izvješćuje i o tome da „u pogledu vjerske štampe Kuharić uzima 100 komada *Glasi Koncila* i 200 komada *Glasnika sv. Antuna*“ te da se župnik žalio „da je to premalen broj za tako veliku župu kao što je Samobor“.²¹²

Komisija za vjerska pitanja podatke o rasprostranjenosti vjerskoga tiska, pa tako i *Glasi Koncila*, prikupljala je i iz javno dostupnih izvora. Primjerice, u redovitom izvješću „Mjesečne informacije o aktivnosti i pisanju vjerske štampe“, koje je priređivalo Javno tužilaštvo SRH te, među ostalim, dostavljalo i Komisiji, u broju za ožujak 1966. navode se podaci preuzeti iz *Vjesnika zadarske nadbiskupije* „o pretplatnicima vjerskih glasila na otoku Pagu, među kojima su najbrojniji pretplatnici *Glasi Koncila* (230)“ te se, u rubrici s primjedbama, navodi: „Od

²¹⁰ Prilog 7 Zapisniku sjednice Komisije od 30. listopada 1967., str. 3, u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 9).

²¹¹ Miroslav AKMADŽA, *Katolička Crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 393., Usp. i HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 13).

²¹² Dosje UDBA-e i Službe državne sigurnosti o Franji Kuhariću, uvezani dokumenti – dar ministra Ivana Jarnjaka, Zagreb 1995., str. 131-132, u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića.

2.300 stanovnika, zbroje li se pretplatnici svih katoličkih izdanja [...] proizlazi da je svaki treći stanovnik pretplatnik na neku od vjerskih edicija“.²¹³

Na upit Sekretarijata za informacije Izvršnoga vijeća Sabora od 26. prosinca 1972.²¹⁴, *Glas Koncila* je dostavio i precizne podatke o stranim zemljama u koje se list dostavlja, zajedno s pripadajućem brojem primjeraka. Iz toga dopisa, tako, za 1972. godinu doznajemo da se *Glas Koncila* dostavljao u Austriju (1.272), Australiju (124), Argentinu (28), Belgiju (83), Čehoslovačku (20), Englesku (6), Francusku (260), Nizozemsku (100), Italiju (94), Kanadu (772), SR Njemačku (8.082), Norvešku (44), Novi Zeland (4), Švedsku (70), Švicarsku (920) te Sjedinjene Američke Države (252 primjerka po broju).²¹⁵

Bilo je čak i interesa da se *Glas Koncila* u pojedinim zemljama zasebno tiska i distribuira.

Tako svećenik Vinko Kanižaj, u ime hrvatskih svećenika misionara u Australiji, u pismu *Glasi Koncila* 16. rujna 1972. pita za mogućnost da se taj list, u sažetome obliku i u mjesečnoj nakladi, te uz dodatak vezan uz vjerski život hrvatskih iseljenika u toj zemlji, zasebno tiska u Australiji u nakladi od 1.500 do 2.000 primjeraka. Brigu za organizaciju i tiskanje takvoga prilagođenoga izdanja *Glasa Koncila* preuzeli bi sami misionari, a od *Glasa Koncila* traže tek suglasnost te ih zanima bi li taj list u tome slučaju tražio neku novčanu naknadu, jer bi ostao bez svojih pretplatnika u toj zemlji.²¹⁶

Na poledini toga pisma direktor Ladika je naznačio kako je odgovor poslan 28. rujna 1972., te da u njemu stoji kako „načelno nemamo ništa protiv, ali mora ostati *GK* i dalje po ideji i po koncepciji, da novi materijal po tim idejama mora ostati isti“, dok bi se o materijalnim uvjetima moglo dogovoriti naknadno. Cjeloviti odgovor u Arhivu nisam pronašao, kao niti potvrdu da je spomenuta inicijativa oživotvorena.

²¹³ Mjesečne informacije o aktivnosti i pisanju vjerske štampe, ožujak 1966., Broj 3., god. III, u: HDA, KOVZ, kutija 67, Pov 61/1966.

²¹⁴ Upit Sekretarijata za informacije Izvršnog vijeća Sabora SR Hrvatske *Glasi Koncila* o nakladi za inozemstvo od 26. prosinca 1972., u: Arhiv *Glasa Koncila*, Ur. br. 2/1973.

²¹⁵ Usp.: Dopis *Glasa Koncila* Sekretarijatu za informacije IV Sabora o nakladi za inozemstvo od 11. siječnja 1973., u: Arhiv *Glasa Koncila*, Ur. br. 3/1973.

²¹⁶ Dopis Vinka Kanižaja *Glasi Koncila* od 16. rujna 1972, u: Arhiv *Glasa Koncila*, Ur. br. 37/1972.

2.4. Dosezi *Glasa Koncila*

Osim iz podataka o nakladi i distribuciji, koje sam donio u prethodnome poglavlju, tragove prisutnosti i prihvata *Glasa Koncila* s različitih strana moguće je pratiti i na njegovim stranicama, ponajprije iz reakcija čitatelja koje su pristizale iz zemlje i inozemstva, ali i iz povremenih vijesti o spominjanju toga lista na stranicama svjetskoga tiska.

Tako je, primjerice, postojanje *Glasa Koncila* već 4. ožujka 1964. zabilježio i vatikanski poluslužbeni dnevni list *L'Osservatore Romano* u članku pod naslovom „Koncilsko gibanje u Jugoslaviji“. Osim što je donio informacije o nastanku i rastu, od brošure koju su tiskali kaptolski franjevci pa sve do novina u tadašnjem obliku, vatikanski dnevnik piše i o utjecaju *Glasa Koncila* na širenje ekumenskih ideja:

Glas Koncila širi se diljem države. Zbog njegova ekumenskog značaja novine su rado primili i mnogi pravoslavci. Dok traju zasjedanja, *Glas Koncila* obavještava čitatelje o koncilskim zbivanjima, a sada zacrtava široke perspektive ekumenizma.²¹⁷

Glas Koncila javlja kako je njegova reportaža o proslavi jubileja u crkvi Marije Snježne u Tekijama kod Petrovaradina iz 1966. prevedena na njemački jezik i uvrštena u spomen knjigu *Maria Schnee bei Peterwardein 1716-1966*, autora Michaela Lehmana, objavljenu u Beču, a „istu je reportažu skoro nakon njezina objavljivanja prenijelo više austrijskih katoličkih listova“.²¹⁸

A kad je, u proljeće 1967., izašao 100. broj *Glasa Koncila*, iz čestitki koje su mu pristigle doznajemo i kako je gradišćanski *Crikveni glasnik* (9. travnja 1967.) objavio čestitku u kojoj ističe kako je „postala ova novina ne samo u Jugoslaviji obljubljenjena i stalno oduševljenjem primljena, nego i kod nas u Gradišću“, te kako u Gradišću očekuju da bi *Glas Koncila* i *Mali koncil* tamošnjim čitateljima mogli biti i „most k opširnijemu poznanju književnoga jezika“.²¹⁹

Kako se dalje doznaje iz lista, u povodu 100. broja o *Glasi Koncila* je izvijestila i austrijska katolička novinska agencija *Kathpress*²²⁰, a list je, barem povremeno, nailazio i na odjek u Crkvi u Njemačkoj. Tako, primjerice, u ožujku 1968. list objavljuje demanti informacije

²¹⁷ Vatikanski dnevnik o koncilskom gibanju u Jugoslaviji, u: *Glas Koncila*, br. 6, 29. ožujka 1964., str. 2.

²¹⁸ Reportaža iz „*Glasa Koncila*“ na njemačkom, u: *Glas Koncila*, br. 5, 5. ožujka 1967., str. 7.

²¹⁹ Čestitke *Glasi Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 16. travnja 1967., str. 8.

²²⁰ Katolička novinska agencija o *Glasi Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 28. svibnja 1967., str. 13.

objavljene u *Glasi Koncila* prema kojoj je njemački kancelar Kurt Kiesinger protestant, a potpisuje ga župnik u Magstadtu u Njemačkoj Benedikt Heiminger.²²¹ Iz *Glasi Koncila* doznajemo da se taj list pojavio i na Svjetskom kongresu katoličkog tiska, održanom u srpnju 1968. u Berlinu, kao jedini katolički list iz Jugoslavije.²²²

Iz samoga lista, odnosno iz vijesti AKSA-e koju prenosi, doznajemo kako je i pariška katolička revija *Informations catholiques internationales* u broju 383. (1. svibnja 1971.) donijela „jedno pismo iz Jugoslavije pod naslovom: Novo lice Crkve u Hrvatskoj“, a u kojemu dopisnik toga lista prikazuje stanje u Crkvi u našoj zemlji na temelju Okrugloga stola *Glasi Koncila*²²³, pri čemu se vrlo pohvalno izrazio i o djelovanju toga lista.

Čedomil Čekada, pak, u uvodniku svoje brošure *Proigrana šansa* navodi kako je *Glasi Koncila* u to vrijeme pozitivno ocijenjen i u jednome „uglednom njemačkom časopisu: *Rheinischer Merkur* (28. svibnja 1971., br. 22/26); Felix Kral: 'Sorgen für 'Glasi Koncila'. Bald Konkurrenzblatt“.²²⁴

Da je *Glasi Koncila* „jedan od najčitanijih listova među našim radnicima u inozemstvu, među ostalim zbog rubrike posvećene njima“, ustvrdila je asistentica u Zavodu za migracije i narodnosti Božena Vranješ u članku objavljenom sredinom 1970. u *Tjednom listu omladine Hrvatske – TLO*, a prenosi *Glasi Koncila*.²²⁵

Zanimljivi su i tragovi prisutnosti *Glasi Koncila* među hrvatskim misionarima i radnicima na drugim kontinentima.

Tako, u studenome 1965. list na svojoj zadnjoj stranici donosi svjedočanstvo hrvatskog franjevca misionara Karla Kaića koji taj list, uglavnom s nekoliko mjeseci zakašnjenja, dobiva na daleke Filipine²²⁶, a i misionar u Zambiji Ilija Dilber²²⁷ moli uredništvo da mu osigura da i u tu afričku zemlju dobiva primjerke lista.²²⁷ Kad je ta „akcija“ prikupljanja sponzora među

²²¹ Njemački kancelar je ipak - katolik, u: *Glasi Koncila*, br. 7, 24. ožujka 1968., str. 14.

²²² „*Glasi Koncila*“ u Berlinu, u: *Glasi Koncila*, br. 17, 18. kolovoza 1968., str. 16.

²²³ Usp. *Crkva u Hrvatskoj pozitivno prikazana francuskoj javnosti*, u: *Glasi Koncila*, br. 10, 16. svibnja 1971., str. 9; Inače, nezadovoljan načinom na koji su *Glasi Koncila* i AKSA prenijeli i interpretirali taj tekst, *Veritas* o tomu „slučaju“ donosi vrlo kritički intonirat tekst, sugerirajući čak da bi stvarni autor, ili barem izvor za taj članak, mogao biti i netko od članova uredništva *Glasi Koncila*. Usp. *Drugi o nama. Novo lice Crkve u Hrvatskoj*, u: *Veritas*, br. 7, srpanj 1971., str. 170, 194.

²²⁴ Usp. Čedomil ČEKADA, *Proigrana šansa. „Fenomen Glasi Koncila“ u svjetlu činjenica i dokumenata*, Đakovo 1971., str. 5.

²²⁵ Usp. *Djelovanje Crkve među našim ljudima izvan domovine*, u: *Glasi Koncila*, br. 15, 26. srpnja 1970., str. 16

²²⁶ Karlo KAIĆ, *Pozdrav s Filipina*, u: *Glasi Koncila*, br. 22, 14. studenoga 1965., str. 2.

²²⁷ *Pismo našeg afričkog misionara*, u: *Glasi Koncila*, br. 17, 27.. kolovoza 1967., str. 14.

čitateljima uspješno dovršena, misionar Ilija iz Zambije šalje i pismo, kojega list objavljuje²²⁸, a slanje lista obećava mu i kasnije, 1968. godine.²²⁹ Listu je iz Indije u više navrata pisao i tadašnji misionar Ante Gabrić, hvaleći poimence mnoge članke i rubrike iz toga lista.²³⁰

A radnik Zdravko Vretenar sa sjevera Kanade zahvaljuje uredništvu što i njemu, „u ovoj pustinji bez crkava i svećenika“ ipak dostavlja primjerak *Glasa Koncila*.²³¹ Početkom 1968. list objavljuje i pismo jedne svoje čitateljice iz Švedske.²³²

Više je potvrda kako se *Glas Koncila* čitao i među pravoslavnima.

Tako, primjerice, protojerej Spiro N. Dameski, paroh pri hramu Sv. Bogorodice u Bitolju, pohvaljuje „cenjeni i uzorno uređivani list“ u kojemu „i laici mogu [...] čitati vrlo korisne stvari“.²³³ I jedna pravoslavna obitelj (J.) iz Brežica potvrđuje kako se list „i kod nas u Sloveniji rado čita“, te predlaže da se jedna stranica uredi i na slovenskome jeziku te da *Glas Koncila* „postane ekumenski časopis“. Također svjedoče kako su „bili dirnuti kad ste naznačili broj tekućeg računa za pomoć postradalim pravoslavnim crkvama u Skoplju“.²³⁴

Iz pisma-izvješća nadbiskupu Franji Šeperu jednoga suradnika lista, grkokatoličkog svećenika i publiciste Romana Miza, o boravku u Beogradu krajem 1964., doznajemo kako je primjerke *Glasa Koncila* uočio i u knjižnici tamošnje pravoslavne teologije. Pišući, pak, o okolnostima razgovora kojega je za *Glas Koncila* vodio s pakračkim episkopom Emilijanom, Miz svjedoči kako je i sam episkop „pretplaćen na katoličku štampu *Glas Koncila*, *Blagovest* i druge listove. Kako iz tih listova čita na propovijedima članke“. U istome pismu Miz navodi kako ga je, za boravka u Beogradu, nazvao i banjalučki vladika Andrej koji ga je zamolio „da mu pošaljemo više primjeraka *Glasa Koncila*, jer ih on rastura 'po Beogradu““. Dodaje kako se u Beogradu susreo i s dalmatinskim episkopom Stefanom, koji je također izrazio svoje oduševljenje *Glasm Koncila*. „Rekao je: 'Pa to nije samo *Glas Koncila*, to je Glas ekumene. Ja sam okružnicom naredio svim svojim parohijama i parosima da se pretplate na taj list““,

²²⁸ Ilija DILBER, *Prvi afrički doživljaji brata Ilije*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 14. travnja 1968., str. 10.

²²⁹ *Brat Ilija javlja se iz Zambije*, u: *Glas Koncila*, br. 24, 1. prosinca 1968., str. 10.

²³⁰ *Pismo našeg misionara iz Indije. Glas Koncila donosi mu domovinu u Indiju*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 17. studenoga 1968., str. 11; Ante GABRIĆ, *Glas iz Indije*, u: *Glas Koncila*, br. 25, Božić 1970., str. 11; Ante GABRIĆ, *Pismo našeg misionara iz Bengalije (Indija). Kako je naš don Luka rasplakao Bengalce*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 5. ožujka 1972., str. 10.

²³¹ *Pismo Glasu s dalekog sjevera Kanade*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 24. travnja 1966., str. 13

²³² *Pismo iz Švedske*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 28. siječnja 1968, str. 15.

²³³ *Iz dopisa čitalaca*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 8. ožujka 1964., str. 11.

²³⁴ *Iz dopisa čitalaca*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 8. ožujka 1964., str. 11.

navodi Miz, dodajući kako je Stefan ipak i „stavljao [je] neke primjedbe na račun jezika“ u *Glasu Koncila*.²³⁵

Isti autor drugdje tvrdi kako mu je i episkop moravički Sava posvjedočio kako „redovito prati“ *Glas Koncila*, te ga je pohvalio: „Lepo je uređen i sviđa mi se“.²³⁶

Da su i „gotovo svi svećenici Makedonske pravoslavne Crkve“ redoviti čitatelji *Glasa Koncila*, ustvrdio je u razgovoru za taj list njihov arhiepiskop Dositej, nedugo nakon što je ta Crkva proglasila svoju autokefalnost, uz opasku kako i on redovito čita i cijeni taj list.²³⁷

Nakon što je list 1964. godine pokrenuo akciju „Ekumenski četvrtak“, u nju se uključio i srpski pravoslavni svećenik „u jednom malenom srpskom selu rumunjskog Banata“, kojemu je primjerke lista poslala jedna vjernica iz Vukovara.²³⁸ Osim što ga je *Glas Koncila* potaknuo na uključivanje u molitvenu akciju za jedinstvo kršćana, taj pravoslavni svećenik izražava zadovoljstvo sadržajem lista u kojem je, kako piše, „pročitao mnoge divne stvari iz savremenog života Crkve“.

I jedan pravoslavni monah iz manastira Hilandar na Atosu u pismu katoličkom svećeniku Vjeki Čuliću, koje je on onda proslijedio redakciji, potvrđuje kako se taj list čitao i u tamošnjim samostanima. „Ovdje kod nas ima još par mlađih koji ovaj list sa velikim interesovanjem prati i sa još većim zadovoljstvom čita“, piše taj monah, a prenosi *Glas Koncila*.²³⁹

O jednom zanimljivom putu kojim je *Glas Koncila*, odnosno njegovi članci koji se odnose na islamski svijet, počeo stizati i do arapske publike, i to na arapskome jeziku, otkrio je njegov glavni urednik Vladimir Pavlinić.

Pojašnjavajući kako je i zašto napravio reportažu iz Egipta, Pavlinić otkriva kako ga je u tu zemlju pozvao jedan arapski funkcionar, među ostalim i zato što, kako mu je otkrio, taj list prate i „muslimani Egipćani koji borave u Zagrebu, kao studenti ili članovi različitih

²³⁵ Izvješće Romana Miza nadbiskupu Franji Šeperu o boravku u Beogradu od 10. do 12. ožujka 1964.; u: NAZ, Prezidijal Šeper, br. 52/Pr/1964.

²³⁶ R[oman] M[IZ], „Mnogo ima dodirnih točaka“, u: *Glas Koncila*, br. 6, 29. ožujka 1964., str. 2.

²³⁷ Anto BAKOVIĆ, *Za Glas Koncila govori: makedonski arhiepiskop o svojoj Crkvi*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 3. studenoga 1968., str. 3.

²³⁸ I. JANKOVIĆ, *Glas iz Rumunjske*, u: *Glas Koncila*, br. 18, 13. rujna 1964., str. 11.

²³⁹ Vjeko ČULIĆ, „*Glas Koncila*“ na Atosu, u: *Glas Koncila*, br. 1, 10. siječnja 1965., str. 11.

predstavništava“, pa se „članci *Glasa Koncila* koji se odnose na islamski svijet, u Parizu prevode na arapski“. ²⁴⁰

Premda je danas vjerojatno i nemoguće pouzdano utvrditi utjecaj kojega je *Glas Koncila* imao na svoje čitatelje, zanimljivo je prenijeti i dojmove njegovih autora prigodom boravka „na terenu“. Tako je reporter i urednik lista Živko Kustić jednom prilikom posvjedočio:

Kao reporter u jednom zabitnom bosanskom selu čuo starca koji je već jedva hodao kako mi kaže: „A, čitam ja Šagi-Bunića“! Shvatio sam da je važan dio hrvatskog pismenog naroda baš Šagi-Bunićeve članke doživljavao na radićevski način. Ljudi su to čitali i razumjeli. Činjenica je da je naša dotadašnja politička crkvena i narodna prošlost ostavila mnogo pismenih ljudi koji su se nečemu od tiska nadali. Zapanjilo me je što taj jedva pokretni i naoko jedva pismeni starac u Bosni, u zabitnom katoličkom selu, te članke s razumijevanjem čita. ²⁴¹

Da je *Glas Koncila* imao utjecaja i među vjernicima u Vojvodini, svjedoči i razgovor sa skupinom vjernika prenesen u reportaži iz Novoga Sada, pri čemu jedan pravnik ističe kako bi Crkva „morala odgovarati današnjem čovjeku“ te kako bi u njoj svi skupa trebali rješavati „zajedničke probleme“ i „starati o svakom svom članu“, a ne da samo svećenik „sam i s visoka o svemu odlučuje“. Na pitanje reportera otkud mu te misli, umjesto njega odgovara jedna djevojka:

Glas Koncila nam je ulio taj mentalitet, da u crkvi nije svaki sam s Bogom. Ja sam prije to tako osjećala kao da je dosta da ja dođem u crkvu i obavim svoju pobožnosti. Što su me se ticali drugi?! ²⁴²

Kako su list relevantnim doživljavali i neki nekatolici u Bosni, svjedoči dopis jednoga povremenog čitatelja, muslimana iz Žepča, koji je posvjedočio o dobrom međureligijskom ozračju, kojem doprinosi i tamošnji katolički svećenik. ²⁴³

Iz jednog članka-reportaže iz Krasnoga na Velebitu doznajemo kako već 1966. godine „gotovo svaka kuća prima *Glas Koncila* ili *Mali koncil* ili koji od glasnika“ te kako se prošle

²⁴⁰ Vladimir PAVLINIĆ, *Susreti u dolini Nila. Bilješke s puta po Egiptu*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 17. svibnja 1970., str. 11.

²⁴¹ Živko KUSTIĆ, *Naše crkvene i društvene prilike u vrijeme djelovanja Kršćanske sadašnjosti*, u: *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti*, str. 45.

²⁴² AK [Živko KUSTIĆ], *Od Đakova do Šangaja (2). Njive se bijele za žetvu*, u: *Glas Koncila*, br. 8., 20. travnja 1969., str. 12.

²⁴³ IBNUS-SEBIL, *Pismo mladog muslimana. „Naš velečasni Pero“*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 10. ožujka 1968., str. 7.

godine, kad je u tome kraju sniman film „Tifusari“, „poznati naš filmski režiser Bulajić silno [se] iznenadio kad je vidio u župskom uredu kako poštar donosi velike pakete *Glasa Koncila* i glasnika“, jer se „kod nas vrlo slabo čita dnevna štampa, jer još ne postoji navika čitanja, pa se začudio da se u zabačenom ličkom selu čita toliko vjerske štampe“.²⁴⁴

Glavni urednik lista Vladimir Pavlinić u jednome je predavanju na bogoslovskoj tribini u Zagrebu 1968. godine istaknuo kako „osim vjernika sela i grada [*Glas Koncila*] čitaju s velikim interesom ateisti, komunistički aktivisti i funkcionari, mnogi inovjerci, osobito pravoslavni kler i mnogi pravoslavni laici – intelektualci, muslimani i drugi“.²⁴⁵

U samome listu nalazim nekoliko različitih potvrda da se *Glas Koncila* čitao i po tadašnjim vojarnama u Jugoslaviji. Kad se u javnosti aktualiziralo to pitanje, o čemu ću kasnije u radu nešto više reći, časopis *Informator* piše kako vojnici na odsluženju vojnoga roka imaju pravo primati i čitati vjerski tisak²⁴⁶, a da su ga neki vojnici u to vrijeme i primali, pokazuju pisma uredništvu skupine vojnika iz jedne vojarne u Skopju²⁴⁷, vojnika Mate Batora iz vojarne u Požarevcu²⁴⁸, (uz zanimljivu napomenu kako ga on, nakon čitanja, proslijedi pravoslavnome svećeniku u tome gradu, te su obojica zadovoljni sadržajem toga lista), kao i prijedlozi i sugestije vojnika Antuna Mirovića iz Beograda.²⁴⁹

Iz korespondencije zagrebačkih (nad)biskupa Šepera i Kuharića s pojedinim crkvenim institucijama u srednjo i istočnoeuropskim zemljama pronalazim i tragove prisutnosti *Glasa Koncila* na tamošnjim katoličkim učilištima i biskupijama. Tako, primjerice, rektor poljske Katoličke teološke akademije u Varšavi u pismu nadbiskupu Šeperu 10. svibnja 1966. predstavlja svoju instituciju i predlaže razmjenu knjiga i periodike, izravno spominjući i *Glas Koncila*. Na poleđini pisma rukom je napisan nalog: „Slati *Bogoslovsku smotru* i *Glas Koncila*“, a u naknadnoj bilješci: „*Glas Koncila* se šalje od 11. X. 1966.“²⁵⁰ A 19. veljače 1968. svećenik Martin Hrbča iz Trnave u Čehoslovačkoj (danas Slovačkoj), - iz konteksta bi se moglo zaključiti da je riječ o tajniku tamošnjega biskupa - u pismu biskupu Kuhariću moli da se primjerci *Glasa*

²⁴⁴ Zorislav LAJOŠ, *Koncil na Velebitu* u: *Glas Koncila*, br. 9, 8. svibnja 1966., str. 7.

²⁴⁵ Vladimir PAVLINIĆ, *Katolička štampa u Hrvatskoj*, u: *Mi Crkva i drugo*, Zbornik bogoslovске tribine, Zagreb 1971., str. 68.

²⁴⁶ Usp. *Vojnik ima pravo na vjersku štampu*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 22. rujna 1968., str. 17.

²⁴⁷ *Vojnici o Glasu Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 3. studenoga 1968., str. 14.

²⁴⁸ Usp. Mato BATOR, *Iz pisma vojnika*, u: *Glas Koncila*, br. 18, 13. rujna 1970., str. 13.

²⁴⁹ Antun MIROVIĆ, *Vojnik želi propovijed*, u: *Glas Koncila* br. 16, 10. kolovoza 1969., str. 12.

²⁵⁰ Vidi u: NAZ, Prezidijal Šeper br. 114/Pr/1966.

Koncila šalju biskupu Amrozu Laziku u Trnavu. Toj je molbi vjerojatno udovoljeno, jer je biskup Kuharić rukom označio i potpisao kako je „odgovorio 1.3.'68.“.²⁵¹

Pa i pojedini svećenici i redovnici/redovnice iz tih zemalja povremeno su se javljali listu. Tako se 1970. *Glasu Koncila* pismom javlja i jedna redovnica, čitateljica, koja svoj primjerak lista dobiva u Čehoslovačku²⁵², a poljski kapucin Wenanty Padewski početkom 1966. javlja se uredništvu iz Krakowa te svjedoči kako od sredine 1965. prati list, dobivajući ga „preko poljskog ureda za rasturanje štampe“²⁵³, usput hvaleći i njegov „bogat sadržaj“.

²⁵¹ Pismo Martina Hrbče biskup Franji Kuhariću od 19. veljače 1968., u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, korice Spisi 2.

²⁵² Marija B., *Glas iz Čehoslovačke*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 11. listopada 1970., str. 14.

²⁵³ *Glas iz Poljske*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 23. siječnja 1966., str. 7.

IV. ANALITIČKI PRIKAZ SADRŽAJA *GLASA KONCILA* (1963.-1972.)

Prije nego u ovome radu prijedem na njegov tematski prikaz, uvodno navodim tri bitne napomene važne za razumijevanje sadržaja *Glasa Koncila*.

Prva se napomena tiče obima sadržaja, odnosno **tematske usmjerenosti** tih novina.

Naime, za razliku od svog „prethodnika“ – biltena *Glas s Koncila* - koji je osnovan isključivo radi praćenja događaja i odluka s Drugoga vatikanskog koncila, te u svome sadržaju nije izlazio iz toga okvira, čini se kako je uredništvo *Glasa Koncila* od samoga početka imalo tendenciju taj okvir proširiti te se, na način „pravih“ novina, baviti i drugim temama. Ta je tendencija vidljiva već od prvoga broja, a vremenom će postajati i sve vidljivijom. Tako se već u prvome broju list ne bavi samo događajima s Koncila, nego donosi vijest o pastirskome pismu američkih biskupa protiv rasne mržnje²⁵⁴, a u rubrici „S katoličkih antena“ prenosi i nekoliko vijesti iz života Crkve koje nisu izravno vezane uz sam Koncil (posjet indijskoga nadbiskupa Zagrebu, o odnosu Crkve u Francuskoj prema radničkim pravima i štrajku rudara, prijenos zemnih ostatak Leopolda Mandića u kapucinsku crkvu u Padovi, ali i spomen Boga u burundijskome Ustavu)²⁵⁵. U drugome broju, uz poneku vijest nevezanu na sam Koncil, list objavljuje i priču o poginulome pilotu, vjerniku Yvesu Brunaudu²⁵⁶, u trećemu preporuča i neke katoličke knjige²⁵⁷, a već u četvrtome, uz vijest o Papinom obraćanju znanstvenicima, aktualizira i odnos vjere i znanosti, citirajući izjave o vjeri jednoga nobelovca vjernika²⁵⁸ te, u novoj rubrici - „Ljudi naših dana“ - donosi priču o humanitarnom djelovanju liječnika Thomasa Dooleya u Vijetnamu i Laosu.²⁵⁹ Riječju, list sve više proširuje područje svojega pisanja, ostajući dakako na području crkvenih i vjerskih tema, no njihov sadržaj i način obrade sve više ukazuju na činjenicu da vjera nije stvar koja bi se mogla zadržati „u sakristiji“, nego ona zahvaća i sva druga područja života (ljudska prava, znanost, kulturu...).

Nije, stoga, slučajno da će takva, „šira“, uređivačka koncepcija, kad su u pitanju sadržaj i ciljevi lista, biti navedena i u samoj Odluci nadbiskupa Šepera o osnivanju *Glasa Koncila* od 31. prosinca 1963., prema kojoj će novoutemeljeni list „isključivo služiti širenju vjerske kulture,

²⁵⁴ *Katolička Crkva protiv rasne mržnje. Katolički biskupi Amerike ohrabruju vjernike u borbi za građanska prava*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 29. rujna 1963., str. 21.

²⁵⁵ Vidi u: *Glas Koncila*, br. 1, 29. rujna 1963., str. 23-24.

²⁵⁶ *Svjedočanstvo s Breguetovih aviona*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 20. listopada 1963., str. 11-12.

²⁵⁷ *Nove knjige*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 3. studenoga 1963., str. 16.

²⁵⁸ *Crkva i moderna znanost. Misli jednog nobelovca*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 17. studenoga 1963., str. 6.

²⁵⁹ *Heroji nisu umorni*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 17. studenoga 1963., str. 11-12.

tumačenju vjerske problematike, informiranju savjesti vjernika u svjetlu Kristove nauke te izvještavanje o događajima u katoličkom svijetu i na području vjerskog života uopće, a napose u vezi s II. Vatikanskim Koncilom“.²⁶⁰

Da je takva orijentacija i kod nekih čitatelja - a kako ću kasnije u radu prikazati, i kod državnih vlasti - dovela do nedoumica oko toga je li *Glas Koncila* takvom uređivačkom koncepcijom izašao iz „dozvoljenog“, vjerskog područja, na sebi svojstven način problematizira i „don Jure“ (Živko Kustić) u „Pismu seoskog župnika“ u proljeće 1966. godine.²⁶¹ Kroz raspravu s jednim čitateljem (izmišljenim ili stvarnim, to u toj rubrici nikad nije bilo do kraja jasno) koji ga, nakon čitanja uskrsnog broja lista uvjerava kako to uopće nisu vjerske novine, jer se bave preširokim krugom tema, „don Jure“ i njega i druge čitatelje poučava kako vjera nisu samo „molitve, krunica, misa, pričest, krštenje, crkveno vjenčanje, sprovod, svete slike, katekizam“, nego ona prožima sav život. „Još će vam netko reći da ni Deset zapovijedi Božjih ne spada u vjersku štampu, jer tamo piše da se ne smije ubijati, krasti, žene mijenjati itd. – a sve su to pitanja javnog društvenog života“, poentira na kraju autor toga teksta.

Nakon što je uočeno da se *Glas Koncila* ne bavi samo izvješćivanjem s Drugog vatikanskog koncila, što bi se iz njegovog naziva moglo predmnijevati, list je čak primio i prijedloge čitatelja da promijeni ime pod kojim izlazi, na što uredništvo, još početkom 1964., odgovara ovako:

Svima koji su list dosada pratili, očito je da se *Glas Koncila* nije orijentirao isključivo na izvješćivanje o zbivanjima na samom Saboru i oko njega, iako mu je to bio prvenstveni zadatak. Pokretač lista i uredništvo imali su od početka na umu da tako shvaćeno promatranje Koncila, s toga uskog, vanjskog gledišta, ne bi dopiralo dublje u onu silno zamašnu problematiku koja je iziskivala potrebu toliko golemog pothvata kao što je sazivanje općeg crkvenog sabora. To je mnogostrana i teška problematika Crkve i kršćanstva uopće u današnjem i budućem svijetu. To je problematika današnjeg čovjeka na svim prostranstvima Zemlje, u svim njegovim djelatnostima, težnjama, stremljenjima, čovjeka vijanog i trganog tolikim sukobima i previranjima u njemu i izvan njega.²⁶²

Dobar sažetak tematske usmjerenosti *Glasa Koncila* napravio je Mijo Škvorc u jubilarnome 100. broju lista, definirajući ga kao „papinski i koncilski orijentiran“ list, kojega

²⁶⁰ Odluka o izdavanju *Glasa Koncila* br. 3130/1963 od 31. prosinca 1963. Preslika Odluke u: Arhiv *Glasa Koncila*, Ur. br. 0/1963.

²⁶¹ *Jesu li ovo vjerske novine?*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 24. travnja 1966., str. 13.

²⁶² *Zar i dalje „Glas Koncila“?*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 9. veljače 1964.

zanima „sva problematika suvremenoga katolicizma u suvremenom svijetu“, pri čemu osobito ističe događaj Koncila kao središnji događaj koji je odredio sadržaj i *Glasa Koncila* i to:

- u kronikama samih zasjedanja, pri čemu „ništa nismo željeli iskriviti ili na svoju tumačiti“, te su „lojalno iznosili diskusije, otvorenu borbu mišljenja, glasovanja i sve zaključke Koncila“;
- u prenošenju koncilskih inicijativa iz cijeloga svijeta, a onda i „motreći naše prilike i teškoće ubrzo smo pomnije bilježili koncilsku jeku u našim stranama i sve kršćansko gibanje u zemlji“;
- u nastojanju za međusobno upoznavanje vjernika iz različitih krajeva kroz „reportaže o vjerskom životu“, ali i „male vijesti, domaći vjerski portreti, žrtve, uspjesi naših župa“;
- u orijentaciji prema mladima i budućnosti, jer je i Koncil „želio orijentirati one koji stvaraju buduće stoljeće“;
- na karitativno djelovanje kroz rubriku „Tko je moj bližnji?“ i akciju za Fond Pape Ivana XXIII.²⁶³

Druga napomena tiče se **načina** na koji je list obrađivao spomenutu tematiku.

Riječ je o uređivačkoj koncepciji prema kojoj se *Glas Koncila* pojavljuje u formi vjerskih novina²⁶⁴, a ne biltena, časopisa ili kojeg drugog oblika periodičkih publikacija. Da je riječ o svjesnoj odluci tadašnjega uredništva (ili glavnoga urednika), a ne „slučajnoj“ tendenciji, pokazuje ponajprije sam sadržaj lista već od prvih brojeva: u svima njima – isprva doduše još uvijek manje vješto i pomalo „nabacano“, no s vremenom sve „izbrušenije“ – uvelike prevladavaju **informativni sadržaji** kroz različite novinarske vrste, držeći se pravila novinarske struke: vijesti, izvješća, intervjui, crtice, komentari, reportaže ... Premda se iz današnje perspektive to nekome i ne mora činiti kao začuđujući podatak, on ipak zavrjeđuje osobitu pozornost, osobito uzme li se u obzir činjenicu da ni glavni urednik *Glasa Koncila* Vladimir Pavlinić, kao niti njegov prvi suradnik u redakciji Živko Kustić, nisu imali ni prethodnoga novinarskog iskustva ni formalne novinarske izobrazbe. Vjerojatno je u tome

²⁶³ Usp. M[ijo ŠKVORC], *Sto brojeva u službi Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 2. travnja 1967., str. 3.

²⁶⁴ U božićnome dvobroju iz 1964., uz podnaslov *Novo lice Crkve*, u samu je „glavu“ lista dodano i „Vjerske novine“.

procesu formiranja lista kao *novina* bitnu ulogu odigrala i Smiljana Rendić²⁶⁵, koja je već na prijelazu iz 1963. u 1964. godinu postala stalnom vanjskom suradnicom *Glasa Koncila* a koja je, za razliku od svojih urednika, imala prethodnog novinarskog iskustva.²⁶⁶

Takav je pristup povremeno dovodio do napetosti između uredništva i onih koji su mu slali svoje priloge, očekujući da oni budu objavljeni na stranicama lista. Svjedoči tomu i intervencija uredništva, koje je krajem 1964. imalo potrebu u dva objavljena članka²⁶⁷ pojasniti kriterije pod kojima se tekstovi u *Glasi Koncila* objavljuju. U tim se napisima ponajprije staje u obranu novinarske struke te ističe kako „kao i svaki ozbiljan posao, i pisanje za novine ima svoju tehniku, i tu tehniku treba poznavati, ako se za novine hoće pisati“, dodajući kako se u suprotnome „[...] pravi tek loše novinstvo, koje svojim diletantizmom čini lošu uslugu upravo ugledu Crkve kojoj štampa služi i kojoj dobronamjerni diletanti žele upravo u štampi služiti“. Dodajući kako ne očekuju od svih svojih suradnika da postanu profesionalni novinari, uredništvo ih ipak poziva da bi morali „naučiti barem osnove novinarskog posla, to jest shvatiti da su novine **vijesti o događajima**, a ne više ili manje pjesnički **zapisi o ličnim osjećajima** [istaknulo samo uredništvo] kolikogod ti osjećaji bili plemeniti i religiozni“. Stoga, poučava nepotpisani autor navedenoga priloga, a time odaje i bitnu odrednicu uređivačke politike svoga lista, „u novinama sve je vijest: kratka ili proširena, 'suha' ili komentirana, opisana ili samo zabilježena, osvjetljena tumačenjem ili obogaćena refleksijama, ali uvijek **vijest**: izvještaj o događaju. I onaj tko piše za novine mora pustiti događaje, to jest **činjenice**, da govore same“.²⁶⁸

Sličan stav o temeljnoj orijentaciji *Glasa Koncila* – biti informativan, odnosno biti vjerske *novine* - ponovit će kasnije i njegov drugi glavni urednik Živko Kustić. Sudjelujući na tribini *Spectrums*, na primjedbu kako *Glas Koncila* možda ne bi trebao samo „pisati novinske informacije o papi i nadbiskupu“, te kako bi trebao više pisati „na vjerničkom temelju, teološki“, odgovara:

²⁶⁵ Da upravo njoj urednici *Glasa Koncila* mogu zahvaliti usvajanje novinarskog zanata, ustvrdio je u jednome intervjuu i sadašnji glavni urednik Ivan Miklenić: „Ona je bila vrhunska novinarka, koja se povezala s urednicima te ih učila novinarskim vrstama i samu zanatu“ (Vedran OBUČINA, *U našim medijima mora doći do triježenjenja*, u: *Vijenac*, 17. listopada 2013.)

²⁶⁶ Smiljana Rendić, prije angažmana u *Glasi Koncila*, 1960. godine radila je u riječkome listu *La Voce del Popolo*, a nakon toga u časopisu *Pomorstvo*, sve do prisilnog umirovljenja krajem 1972. godine, nakon pokretanja sudskoga procesa kojemu je izvrgnuta zbog članka „Izlazak iz genitiva ili drugi hrvatski preporod“, a koji je objavljen u časopisu *Kritika*, svibanj/lipanj 1971.

²⁶⁷ *Pisati za novine*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 22. studenoga 1964., str. 14.; *Pisati za novine. Povodom događaja*, u: *Glas Koncila*, br. 25, 25. prosinca 1964., str. 22-23.

²⁶⁸ *Pisati za novine*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 22. studenoga 1964., str. 14.

Od novina načiniti teološku reviju ili glasnik? Onda ne bismo više imali katoličke novine. A glasnika s pobožnim dobrim štitom imamo. I teoloških revija također imamo. Novine su novine zato što donose vijesti. U novinama je sve vijest. Liturgijski je komentar vijest o nedjeljnom Evanđelju. Ništa u novinama ne smije biti što na neki način nije vijest, inače novine nisu dobre. Ili da se dogovorimo da Crkvi ne trebaju novine nego glasnici! Onda to recimo, a ne tražimo da se novine pretvore u glasnik.²⁶⁹

I Smiljana Rendić, u jednome članku u povodu 10. obljetnice izlaženja *Glasa Koncila*, braneći temeljno usmjerenje toga lista, također je imala potrebu pojasniti kako su „novine [su], po samoj svojoj naravi, informativne: novine se ne prave od pobožne pedagoške edifikatorike, nego od tekućih zbivanja i komentara tih zbivanja“.²⁷⁰ Na istome mjestu autorica priznaje kako ustrajavanje na takvoj koncepciji ne prolazi bez otpora, te kako su „u nas, sada, otpori tim strujanjima jači nego drugdje u Crkvi“.

Treća napomena tiče se **programske orijentacije** lista koja je uvelike odudarala od katoličkih listova iz ranijih vremena.

List, naime, nije bio pretežito apologetski nastrojen i nije, osobito prema kraju 60-ih godina, bježao od „osjetljivih tema“ i otvaranja **unutarcrkvenoga dijaloga**, pa i kritike, kao i otvaranja dijaloga s društvom u kojem je list djelovao. Takva je programska usmjerenost bila naslonjena na promjene koje je u općoj Crkvi pokrenuo Drugi vatikanski koncil – i obzirom na unutarnje reforme same Katoličke Crkva, ali i s obzirom na njeno otvaranje dijaloga sa svijetom. No, takva je programska orijentacija često nailazila i na kritike, pa i otpor, dijela crkvene javnosti. Ponajprije dijela crkvene hijerarhije koja je, kako ću kasnije u radu prikazati, očekivala da u unutarcrkvenim prijeporima koji su dijelom obilježili kraj 60-ih i početak 70-ih godina XX. stoljeća taj list obrani njen crkveni autoritet i stane na njenu stranu. Osim toga, list je nailazio i na kritike dijela laikata, predratnih crkvenih djelatnika u crkvenome tisku, koji se nisu slagali s programskom orijentacijom *Glasa Koncila*, što ću također detaljnije prikazati u V. poglavlju ovoga rada.

²⁶⁹ Živko KUSTIĆ, „*Glas Koncila*“ u *pokoncilskom vremenu*, u: *Jeke jednog Koncila*, Vlado KOŠIĆ – Anton PERANIĆ (ur.), Zagreb 1984., str. 152.

²⁷⁰ Smiljana RENDIĆ, *U čemu je novost i posebnost Glasa Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 8. listopada 1972., str. 5.

Sam list nije krio da se njegova uređivačka koncepcija bitno razlikuje od predratnoga katoličkog tiska²⁷¹, te da takva orijentacija izravno proizlazi iz promjene (samo)percepcije Crkve. Kako je to, primjerice, pojasnila Smiljana Rendić, predratne su katoličke novine izdavane „u doba kad su katolici shvaćali Crkvu kao opsjednutu tvrđavu“²⁷², što je koncept kojega je Drugi vatikanski koncil upravo tih godina napuštao.

²⁷¹ Usp.: Zlatko KUNTARIĆ, *Katoličkih novina prije rata nije bilo*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 22. listopada 1972., str. 17. U tome pismu uredništvu *Glasa Koncila* taj nekadašnji „istaknuti katolički javni radnik, djelatnik i na polju tiska“, u svojoj reakciji na članak Smiljane Rendić *U čemu je novost i posebnost Glasa Koncila*, (u: *Glas Koncila*, br. 20, 8. listopada 1972., str. 5.), osobito na ocjenu neimenovanog ateiste, kojega Rendić citira, o „agresivnom diletantizmu“ predratne katoličke štampe, osim što opovrgava optužbe o diletantizmu, navodi i to kako se u to vrijeme radilo „o angažiranom tisku, kojega se ne može i ne smije zvati 'katoličkim tiskom'. Mi smo urednici bili kršćanski orijentirani, ali nismo stvarali 'katoličku' štampu“. Inače, taj je članak, uz dva druga, bio predmet optužbe i zabrane raspačavanja toga broja *Glasa Koncila*, po svemu sudeći zbog ocjene dr. Kuntarića prema kojoj je „i *Glas Koncila* [je] djelo sadašnjih prilika: djelo je **ograničene slobode tiska**, što više **ograničeno u radu strahom**“ (istaknuo A.M.).

²⁷² Smiljana RENDIĆ, *Glas Koncila – promicatelj krugova Pavla VI.*, u: *Glas Koncila*, br. 32, 8. kolovoza 1993., str. 6.

1. Drugi vatikanski koncil i postkoncilska obnova

1.1. Drugi vatikanski koncil – izvješća o zasjedanjima

Drugi vatikanski koncil (1962.-1965.), vjerojatno najznačajniji crkveni događaj u cijelom XX. stoljeću, na više je načina odredio i sadržaj *Glasa Koncila*.

List ne samo da je pratio samo odvijanje Koncila i izglasavanje njegovih konstitucija, dekreta i deklaracija, nego je svojim čitateljima iz pera ponajboljih hrvatskih teologa toga vremena te dokumente pristupačnim, neakademske stilom uporno i tumačio, ali i aktualizirao, odn. povezivao s konkretnim crkvenim i društvenim prilikama toga vremena. Osim toga, list je bio uporan i u nastojanjima da potakne provedbu nekih od zaključaka Koncila i u konkretnoj Crkvi u hrvatskome narodu, u kojoj je djelovao.

Koncilom se *Glas Koncila* zasigurno nadahnjivao i kod svojeg stalnog nastojanja oko stupanja u dijalog i poticanja dijaloga, kako među članovima Crkve na svim razinama (hijerarhija, svećenstvo, teolozi, vjernici laici ...), nego i s pripadnicima i predstavnicima drugih Crkava (osobito SPC-a) i vjerskih zajednica (prije svega muslimanskom).

Praćenje, pak, pokoncilske obnove, osobito one na Zapadu, listu će priskrbiti i mnoge od kritika i pritisaka od strane dijela svojih čitatelja, ali i dijela crkvenoga vodstva.

Kad su posrijedi događaji na samome Koncilu, *Glas Koncila* vrlo je pažljivo - koliko su mu to uvjeti u kojima je djelovao i ograničeni izvori informacija koje je imao dopuštali - pratio njegova zasjedanja. U tu je svrhu, u vrijeme koncilski zasjedanja, već od br. 2, 20. listopada 1963., uveo i posebnu rubriku, „Dnevnik Koncila“²⁷³, u kojoj je donosio vijesti povezane sa zasjedanjima. No, i izvan te rubrike, pa i izvan vremena zasjedanja, list je prenosio novosti vezane uz koncilske rasprave.²⁷⁴

U sklopu tih izvješća, *Glas Koncila* redovito bi prenosio i sažetke istupa biskupa iz Jugoslavije na Koncilu. Tako, primjerice, ističe pozornost na koju je naišao prijedlog nadbiskupa Franje Šepera u prilog obnove stalnog đakonata, kao i istupe drugih biskupa iz

²⁷³ U: *Glas Koncila*, br. 2, 20. listopada 1963., str. 2-3; br. 3, 3. studenoga 1963., str. 2-3; br. 4, 17. studenoga 1963., str. 2-3; br. 5, 8. prosinca 1963., str. 2-4.

²⁷⁴ Usp. npr. *Između drugog i trećeg zasjedanja*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 2. kolovoza 1964., str. 1, 3.

Jugoslavije²⁷⁵, zalaganje biskupa Frane Franića za otvaranje dijaloga s ateistima²⁷⁶, ili pak prijedlog biskupa Franje Kuharića da se u nacrtu o vjerskoj slobodi „priznaju i osude sablazni koje su nedostojni članovi Crkve dali svijetu tokom stoljeća, a svijet neka se opomene 'da, ne obazirući se na naše grijehе, promatra Istinu vječnog Evandjelja i najneviniji život Gospodina našega Isusa Krista'“²⁷⁷

U skladu sa svojom uređivačkom politikom, list u svojim izvješćima, prikazima i intervjuima nije bježao niti od „kontroverznih“ tema vezanih uz samo održavanje Koncila. Primjerice, kad su neke svjetovne novine u svijetu, pa i kod nas, u listopadu 1964. prenijele vijesti kako je Koncil zapao u svojevrsnu krizu, te kako je skupina koncilskih otaca zatražila i posredovanje samog pape Pavla VI. da Koncil može samostalno donositi odluke, *Glas Koncila* o tome otvoreno izvješćuje (uz napomenu da se pritom služi izvorima u francuskom i talijanskom tisku), ali i tvrdi kako tu „nema senzacije“ te se „tako duboka pitanja i tako različiti stavovi vrlo brzo i s mnogo dobronamjernosti svode u normalan i konstruktivan tok“²⁷⁸

Nije prešućivao ni vijesti o iznenadnim obratima do kojih je dolazilo tijekom koncilskih sjednica. Tako, primjerice, otvoreno javlja kako je došlo do velikih promjena u pripremi tzv. „Trinaeste sheme“, koja će kasnije prerasti u Pastoralnu konstituciju o Crkvi u suvremenom svijetu „Gaudium et spes“²⁷⁹

No, tematici Koncila list je, prije svega, prilazilo polazeći od njegovih dokumenata – konstitucija, dekreta i deklaracija – i rasprava koje su na Koncilu o njima vođeni, pa i prije nego bi isti bili konačno usvojeni.²⁸⁰ A nakon usvajanja pojedinih dokumenata list bi o tome najprije javio²⁸¹, ponekad donio i prikaze svjetskoga tiska²⁸², a na završetku zasjedanja često bi tome

²⁷⁵ Usp. *Naši biskupi na Koncilu*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 3. studenoga 1963., str. 3-4.

²⁷⁶ Usp. *Značajan prijedlog splitskog biskupa. Odnos prema ljudima bez vjere*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 20. listopada 1963., str. 3.

²⁷⁷ *Oci su raspravljali o problemima: ateizma, braka, blagostanja i mira u svijetu*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 17. listopada 1965., str. 2.

²⁷⁸ *Koncil razdvojen?*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 25. listopada 1964., str. 5.

²⁷⁹ Usp. „*Trinaesta shema*“ iz temelja izmijenjena, u: *Glas Koncila*, br. 11, 13. lipnja 1965., str. 2.

²⁸⁰ Tako, primjerice, o Konstituciji o liturgiji u *Prvi rezultati Sabora – na vidiku. Kako će izgledati misa?*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 17. studenoga 1963., str. 4.

²⁸¹ Tako, npr. u: *Papa u zajednici s biskupima prihvatio i svečano proglasio: Dogmatsku konstituciju o Crkvi, Dekret o ekumenizmu, Dekret o istočnim Crkvama*, u: *Glas Koncila*, br. 24., 6. prosinca 1964., str. 1.

²⁸² Usp. *Odsada možemo uživati u većoj spoznaji Božjih planova*, u: *Glas Koncila*, br. 24., 6. prosinca 1964., str. 3.

posvećivao i redakcijske komentare.²⁸³ Nakon službenog usvajanja, list bi u pravilu najprije donio sažeti prikaz²⁸⁴, a potom često i širi prikaz pojedinih dokumenata.

List, tako, izvješćuje o izglasavanju pojedinih poglavlja buduće konstitucije o Crkvi „Lumen gentium“²⁸⁵ te deklaracijama o vjerskoj slobodi “Dignitatis humanae“²⁸⁶ i odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama „Nostra aetate“.²⁸⁷

Nešto širi prikazi doneseni su, primjerice, kod Konstitucije o Božanskoj Objavi „Dei Verbum“²⁸⁸, Dekreta o apostolatu laika „Apostolicam actuositatem“²⁸⁹, o istočnim katoličkim Crkvama „Orientalium ecclesiarum“²⁹⁰, o pastirskoj službi biskupa u Crkvi „Christus Dominus“²⁹¹ te o obnovi redovničkog života „Perfectae caritas“²⁹², o službi i životu svećenika „Presbyterorum ordinis“²⁹³, o sredstvima društvenog priopćavanja „Inter mirifica“²⁹⁴, o temeljnim postavkama budućeg Dekreta o ekumenizmu „Unitatis redintegratio“²⁹⁵ te kratki prikaz sadržaja Dekreta o odgoju i izobrazbi svećenika „Optatum totius“²⁹⁶, kao i Deklaracije o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama „Nostra aetate“.²⁹⁷

Nekim je dokumentima na stranicama lista dana i veća pozornost. Primjerice, Dogmatska konstitucija o Crkvi, osim što je predstavljena²⁹⁸, kasnije biva obrađena i u intervjuu s koncilskim teologom Tomislavom Šagi-Bunićem²⁹⁹, a potom je objavljen i cijeli niz članaka u kojima se iz pera istoga teologa ta Konstitucija tumačila, po nekim njenim bitnim temama.³⁰⁰

²⁸³ Tako, npr. „*Novo lice Crkve*“, u: *Glas Koncila*, br. 24., 6. prosinca 1964., str. 2.

²⁸⁴ Usp. npr. *Prvi svečani čin saborskog zakonodavstva. Uredba o liturgiji*, u: *Glas Koncila*, br. 6-7, Božić 1963., str. 5.

²⁸⁵ *Sabor iznenađuje. Ubrzanim radom postignuti su već značajni rezultati*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 11. listopada 1964., str. 1, 3-5.

²⁸⁶ *Saborska deklaracija o vjerskoj slobodi*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 11. listopada 1964., str. 4; *Nacrt izjave o vjerskoj slobodi*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 3. listopada 1965., str. 3.

²⁸⁷ *Židovi se ne mogu smatrati narodom bogoubojica*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 11. listopada 1964., str. 5.

²⁸⁸ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Koncilaska konstitucija o Božanskoj Objavi*, u: *Glas Koncila*, br. 24-25, Božić 1965., str. 6; *Kakvu istinu treba tražiti u Bibliji*, u: *Glas Koncila*, br. 12, 20. lipnja 1966., str. 3.

²⁸⁹ *Laički apostoli nisu privremeno rješenje nestašice svećenika*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 8. studenoga 1964., str. 2; Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Dekret o apostolatu laika*, u: *Glas Koncila*, br. 24-25, Božić 1965., str. 8.

²⁹⁰ *Sjedinjeni istočni kršćani utiru put jedinstvu*, u: *Glas Koncila*, br. 22., 8. studenoga 1964., str. 3.

²⁹¹ *Dekret o pastoralnim dužnostima biskupa*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 14. studenoga 1965., str. 3.

²⁹² *Dekret o obnovi redovničkog života*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 14. studenoga 1965., str. 3.

²⁹³ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Svećenik – misterij služenja*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 3. srpnja 1966., str. 3.

²⁹⁴ *Izglasani Dekret o sredstvima društvenog saobraćaja*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 12. siječnja 1964., str. 8.

²⁹⁵ *Stav prema pravoslavnima i protestantima*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 25. listopada 1964., str. 6.

²⁹⁶ *Dekret o odgoju svećenika*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 14. studenoga 1965., str. 5.

²⁹⁷ *Deklaracija o nekršćanskim religijama*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 14. studenoga 1965., str. 3.

²⁹⁸ *Najvažniji dokumenat II Vatikanskog sabora. Dogmatska konstitucija o Crkvi*, u: *Glas Koncila*, br. 25, 25. prosinca 1964., str. 3.

²⁹⁹ *Novost i doseg konstitucije o Crkvi*, u: *Glas Koncila*, br. 25, 25. prosinca 1964., str. 4.

³⁰⁰ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Crkva je misterij*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 10. siječnja 1965., str. 3; *Crkva kao Božji narod*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 24. siječnja 1965., str. 3; *Uz koncilsku Konstituciju o Crkvi. Zajednica Duha Svetoga*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 28. ožujka 1965., str. 3.; *Povodom koncilске Konstitucije o Crkvi. Duh djeluje u*

I u slučaju Konstitucije o božanskoj objavi „Dei verbum“ list prenosi predavanje Tomislava Šagi-Bunića o raspravi koja se vodila³⁰¹, dok u povodu proglašenja Dekreta o ekumenizmu list donosi članak istog autora u kojem se razjašnjavaju temeljni pojmovi vezani uz ekumenski pokret.³⁰²

Velika je pozornost posvećena i Deklaraciji o vjerskoj slobodi. Najprije ju se najavljuje, nakon što je usuglašen konačni prijedlog, pri čemu se, vjerojatno procjenjujući da je taj dio Deklaracije aktualan čitateljima, ističe ovaj tekst: „Nikoga se ne smije siliti da radi ili misli protiv svoje savjesti, i nikoga se ne smije priječiti da privatno ili javno postupa po svojoj savjesti“, dodajući kako „to pravo treba da prizna i zakonodavstvo“.³⁰³ Kasnije je list prenio i predavanje koje je o toj Deklaraciji u Dubrovniku održao splitski biskup Frane Franić³⁰⁴, a u kojem se on, osim za vjersku slobodu kako je izložena u tome dokumentu, zalaže za iskreni dijalog s drugima i drugačijima jer „mi u razgovoru i s drugim vjerama i s ovim svijetom možemo napredovati, možemo nešto dobiti, možemo svjesnije doživjeti svoju vjeru“. Širi prikaz te Deklaracije kasnije će dati teolog Tomislav Šagi-Bunić³⁰⁵, koji će se pritom založiti s jedne strane za razvijanje svijesti kod vjernika da zalaganje za vjersku slobodu ne znači vjerski i moralni relativizam, a s druge strane od države zatražiti da osigura stvarnu jednakopravnost vjernika i onih koji ne vjeruju da slobodno žive svoje uvjerenje, i to ne samo u privatnoj, nego i u društvenoj sferi.

No, najveća pozornost posvećena je tzv. Shemi o prisutnosti Crkve u suvremenom svijetu, odn. budućoj Pastoralnoj konstituciji o Crkvi u suvremenom svijetu „Gaudium et spes“. „Tek ova shema pokazat će koliko je Crkva sposobna izaći iz svojih unutrašnjih problema da se posveti općeljudskim interesima“³⁰⁶, konstatira tako komentator *Glasa Koncila* u listopadu 1964., dok se u istome broju, u prikazu nacрта te sheme i komentarima svjetskoga tiska o njoj, ta shema već u naslovu članka ocjenjuje kao „najzanimljivija“.³⁰⁷ Kasnije list prenosi i istupe

Božjem narodu, u: *Glas Koncila*, br. 10, 30. svibnja 1965., str. 3; *I laici vrše spasiteljsko poslanje Crkve*, u: *Glas Koncila*, br. 14, 25. srpnja 1965., str. 3; *Što je s đakonatom?*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 22. kolovoza 1965., str. 3-4; *Koncil – očitovanje Crkve*, u: *Glas Koncila*, br. 18, 19. rujna 1965., str. 3; *Monarhija ili aristokracija ili demokracija*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 6. veljače 1966., str. 4.

³⁰¹ *Rasprava o Božjoj Objavi. Sveto pismo i Predaja*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 25. listopada 1964., str. 6.

³⁰² Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Povodom proglašenja Dekreta o ekumenizmu. Otvara se nova stranica u povijesti kršćanstva*, u: *Glas Koncila*, br. 25, 25. prosinca 1964., str. 5.

³⁰³ *Izjava o vjerskoj slobodi*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 22. kolovoza 1965., str. 2.

³⁰⁴ [Frane FRANIĆ], *Nauka Koncila o vjerskoj slobodi*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 6. ožujka 1966., str. 5-6.

³⁰⁵ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Uz koncilsku Deklaraciju o vjerskoj slobodi*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 14. travnja 1968., str. 3-4; *Odgovorna sloboda (2). Jedina zadaća države na vjerskom području: osigurati slobodu*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 28. travnja 1968., str. 3.

³⁰⁶ „Obećana zemlja“ II. Vatikanskog Koncila, u: *Glas Koncila*, br. 21., 25. listopada 1964., str. 2.

³⁰⁷ *Koncil se približava najzanimljivijem nacrtu*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 25. listopada 1964., str. 3-4.

(nad)biskupa Franića, Kuharića i Šepera u raspravi o tome dokumentu³⁰⁸, a potom i ponovno nadbiskupa Šepera u okviru rasprave o toj Konstituciji, u kojemu je on progovorio o temi odnosa prema ateizmu.³⁰⁹ Kad je u pitanju taj dio Konstitucije, koji govori o ateistima, list donosi čak i njegov prijevod.³¹⁰

Isti je saborski dokument bio i temom razgovora s teologom Josipom Turčinovićem u studenome 1965., nakon što je on o toj Konstituciji održao predavanje na prvoj tribini „Koncilska misao“, koju je u svrhu promoviranja koncilskih ideja ustanovio kardinal Franjo Šeper.³¹¹ Turčinović je, pritom, pojasnio i razloge zbog kojih upravo ta Konstitucija zavrjeđuje osobiti interes:

Ovo je uopće prvi put da jedan koncil raspravlja o čisto ovozemaljskim, vremenitim problemima. I ti su problemi postali danas u velikoj mjeri novi, okrupnjeli su i narasli do svesvjetskih problema. Spomenimo, na primjer, prijatnu nuklearnog rata, problem ekonomske razvijenosti i istovremeno skrajnje zaostalosti, živu težnju za slobodom i razne oblike diskriminacije i porobljavanja, demografski problem, probleme braka, obitelji, kulture i sl. [...] Tu Koncil nastoji formulirati ono što Crkva kani, može i treba da učini za današnji svijet.³¹²

Naposljetku, nakon završetka Koncila, Pastoralna konstitucija „Gaudium et spes“ još je jedanput prikazana iz pera Mije Škvorca³¹³, dok se naukom o braku sadržanom u tome dokumentu, kao i o povezanosti te Konstitucije s akcijom Crkve za pomoć gladnima u Indiji te antiratnim porukama u tome dokumentu, pozabavio Tomislav Šagi-Bunić.³¹⁴ Iz pera istog autora objavljeno je i još nekoliko tekstova tumačenja te koncilske Konstitucije.³¹⁵

³⁰⁸ *Naši biskupi na Koncilu*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 22. studenoga 1964., str. 4.

³⁰⁹ *Bog kojega niječu ateisti nije pravi Bog u kojega mi vjerujemo*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 3. listopada 1965., str. 1, 5.

³¹⁰ *Problem ateizma u koncilskoj konstituciji „Gaudium et spes“*. *Oblici i korijeni ateizma*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 23. siječnja 1966., str. 3.

³¹¹ List će i kasnije pomno pratiti i najavljavati svako predavanje održano na toj tribini. Voditelj tribine bio je ravnatelj *Glasa Koncila* Josip Ladika.

³¹² F[ranjo] M[UREN], *Razgovarali smo s doktorom Turčinovićem. Crkva i svijet susreću se kao stari znanci*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 28. studenoga 1965., str. 4-5.

³¹³ M[ijo] ŠKVORC, „*Gaudium et spes – radost i nada*“. *Pregled i sadržaj najopširnijeg koncilskog dokumenta Pastirske uredbe o Crkvi u suvremenom svijetu*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 9. siječnja 1966., str. 4.

³¹⁴ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Što je novo u koncilskoj nauci o braku*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 20. veljače 1966., str. 3; *Crkva u pomoć gladnima*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 6. ožujka 1966., str. 3; *Kako izbjeći rat?*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 19. ožujka 1966., str. 3.

³¹⁵ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Uskrli Krist i ostvarenje progressa*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 10. travnja 1966., str. 3; *Koji su temelji zajedništva među ljudima?*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 24. travnja 1966., str. 3.

Osim iz pera spomenutih autora, osobito teologa Šagi-Bunića, koji je bio i svojevrsni „stručni teolog“, pa i „glavni koncilski ideolog“³¹⁶ lista te, u znatno manjoj mjeri, Mije Škvorca, list je pojedine dokumente i odredbe Koncila razjašnjavao i kroz razgovore s nekim članovima crkvenoga učiteljstva.³¹⁷

Važnost svih tih izvješća, prikaza, tumačenja i aktualizacije pojedinih dokumenata Drugoga vatikanskog koncila tim je veća što domaća crkvena javnost službeni cjeloviti prijevod svih dokumenata Drugog vatikanskog koncila, u izdanju Kršćanske sadašnjosti, dobiva tek 1970., punih 5 godina od završetka samoga Koncila, premda su pojedini dokumenti izdavani i ranije. No, šira crkvena, a i šira javnost, s naukom Drugog vatikanskog koncila, osobito za vrijeme samog zasjedanja, mogla se informirati gotovo isključivo sa stranica *Glasa Koncila*, pa stoga nije čudo da je taj doprinos prepoznat i u pojedinim stručnim radovima koji se tiču recepcije koncilskih ideja u Crkvi u hrvatskome narodu.³¹⁸

1.2. Drugi vatikanski koncil – provedba i crkvena obnova

Osim što je izvještavao o događajima i raspravama na Drugom vatikanskom koncilu, te prenosio i tumačio dokumente koji su na njemu usvajani, list je za vrijeme Koncila i nakon njega zauzeto promicao i provedbu njegovih zaključaka u domaćoj Crkvi.

Već od prvoga broja, očito u skladu s odlukom uredništva, *Glas Koncila* je budio velika očekivanja od Koncila, u smislu obnove Katoličke Crkve, ali i novog načina prisutnosti Crkve u svijetu. Tako u prvome broju, koji nosi nadnevak 29. rujna 1963. kad je započelo i 2. zasjedanje Koncila, na naslovnoj stranici donosi dvije izjave, tad već pokojnoga pape Ivana XXIII. koje zvuče kao program cijeloga Koncila: „Koncil će pokazati život i mladost Crkve“; „Rad novog ekumenskog sabora, uistinu, sav je usmjeren na to da bi LICE ISUSOVE CRKVE

³¹⁶ Taj je izraz upotrijebio Živko Kustić: „[...] glavni [je] koncilski ideolog *Glasa Koncila*, i za vrijeme mojeg prethodnika i za vrijeme moje, bio [je] isti hrvatski teolog, koji je *KG* teološki i koncilski usmjeravao – dr. T. Šagi-Bunić, i u razdoblju Pavlinića i u razdoblju Kustića“. Usp. Živko KUSTIĆ, „*Glas Koncila*“ u *pokoncilskom vremenu*, u: *Jeke jednog Koncila*, Vlado KOŠIĆ – Anton PERANIĆ (ur.), Zagreb 1984., str. 138.

³¹⁷ Tako, primjerice, Uredba o liturgiji, u razgovoru s beogradskim nadbiskupom-koadjutorom Gabrijelom Bukatkom: *O plodovima i perspektivama Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 9. veljače 1964., str. 3; te u razgovoru s banjalučkim biskupom Alfredom Pichlerom: *Biskupov „hobi“*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 8. ožujka 1964., str. 3.

³¹⁸ Usp. Juraj Mirko MATAUŠIĆ, *Prihvat Drugog vatikanskog koncila u Hrvatskoj na primjeru katoličkog tiska i odnosa Crkve prema medijima*, u: *Časopis za suvremenu povijest*, 38 (2006.) br. 2, str. 499-521; Bonaventura DUDA, *Prihvat II: Vatikanskog koncila u Hrvatskoj (II). Fragmenti za buduće cjelovitije prouke*, u: *Crkva u svijetu*, br. 31 (1996.) br. 3, str. 251-274; Josip BALOBAN, *Pokoncilski pastoralno-teološki pomaci*, u: *Bogoslovska smotra*, 70 (2000), br. 3-4, str. 559-583.

opet zablistalo u jednostavnijim i čistijim crtama - kao kod njezina rođenja – i da bi joj se vratio onakav izgled kakvom ju je učinio njezin božanski Utemeljitelj – sine macula et ruga, bez ljage i nabora (Ef 5,27)³¹⁹, dok na idućoj stranici ushićeno zaključuje: „Kolik program! Kojih li nada! Kojih obećanja!“³²⁰

U istome broju donosi i glavne misli govora pape Ivana XXIII. kod otvorenja Koncila 1962. godine, sažimajući ga u četiri točke, koje ujedno znače i glavne ciljeve Koncila i onoga što Katolička Crkva njime želi postići:

- doživjeti sebesvijest
- provesti obnovu Crkve
- pozvati druge kršćane na ujedinjenje
- premostiti jaz između Crkve i suvremenog svijeta.³²¹

Da će nakana lista biti „podgrijavati“ reformske procese vezane uz unutarcrkvene promjene, *Glas Koncila* u istome tome prvom broju naznačuje i u članku u kojem se sažeto prikazuju ranije izjave pojedinih sudionika Koncila, te se iznose i očekivanja lista od toga događaja:

Mnogi misle, da sada možemo zbaciti historijske maske i obzire, kojima je povijest hladnokrvno ubijala duh, ideje i zanos. Kad se jednom dotuče **konstantinovskog shvaćanje** sekulariziranoga kršćanstva; kad se ukloni svaka želja za **cezarpapizmom**; kad se izvučemo iz **feudalnih prekonceptija**, radi kojih je **nezdrava klasna podjela** razjedinila prvobitno bratsko kršćanstvo; kad se oslobodimo takozvane **crkvene malograđanštine i formalizma** – doći ćemo na čistinu, gdje se jasnije vidi i svjesnije hoće. [...] Trebalo bi nadalje dokinuti sve teretno, prepuno **historijskog nepotrebnog balasta** i izandalo. Što će nam toliki gotovo nedolični običaji u paraliturgiji i obzirom na relikvije, u odijevanju i naslovima, u nezdravim i malne sujevjernim pobožnostima (Presmiono? Ne plašimo se – misli su iz srca i ustiju onih na vrhu; jedan je postao papa...).³²²

³¹⁹ U: *Glas Koncila* br. 1, 29. rujna 1963., str. 1.

³²⁰ *Novo lice Crkve Isusove*, u: *Glas Koncila*, br. 1., 29. rujna 1963., str. 2-3.

³²¹ Usp. *Sabor je nanovo otvoren i... usmjeren!*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 29. rujna 1963., str. 13.; Usp. i: *Krist, Krist – naš početak. Pavao VI. Crkvi, kršćanima, svim narodima*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 20. listopada 1963., str. 4-7.

³²² *U susret NOVOM PROLJEĆU CRKVE. Želje i proročanstva*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 29. rujna 1963., str. 7-8, 14.

U sličnome tonu i autor meditacije „Stara ili nova“, progovarajući iz pozicije personificirane Crkve, poziva „svoju djecu na **novi** život, uzdišem i tugujem što se mnogi vraćaju na **staro** odakle sam ih jednoć već izvadila“. ³²³

Da su u očima pojedinih čitatelja ovakve i slične ocjene potrebe za reformom Crkve izgledale i kao pretjerana kritika **postojećeg** stanja u Crkvi, te da su takvi čitatelji zbog toga i negodovali, prikazat ću kasnije u ovome radu, u poglavlju V.2.

1.2.1. Glas Koncila u službi promicanja liturgijske obnove u duhu Drugog vatikanskog koncila

Kako je „najvidljivija“, vanjska, promjena proizišla iz Koncila bila ona na području liturgije – uvođenje narodnoga jezika, „okretanje“ oltara, uvođenje koncelebracije ... - ne čudi da je upravo tome segmentu i *Glas Koncila* posvećivao osobitu pozornost.

Već i prije uvođenja konkretnih promjena u liturgijska slavlja u domaćoj Crkvi, list je te promjene najavljivao, primjerice predstavljajući Instrukciju o primjeni Konstitucije o svetoj liturgiji. ³²⁴ Osim toga, list će domaću javnost na te promjene pripremati i javljajući o uvođenju promjena u izgled liturgijskoga slavlja u svijetu. Tako, primjerice, i prije završetka Koncila, u lipnju 1964., javlja o prvoj koncelebriranoj misi latinskoga obreda ³²⁵, o uvođenju narodnoga jezika u liturgiju u SAD-u ³²⁶ i drugim zemljama u svijetu ³²⁷. A kad se u Italiji pojavila jedna knjižica koja je otvoreno kritizirala način na koji se liturgijska obnova provodila, pri čemu je glavna zamjerka bila sve veće odustajanje od latinskoga jezika u njoj, list prenosi Papinu osudu te knjižice i njegovu potporu uvođenju narodnih jezika u liturgijska slavlja. ³²⁸

³²³ [Tomislav ŠAGI-BUNIĆ], *Crkvo, što kažeš o sebi? Stara ili nova?*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 17. studenoga 1963., str. 7.

³²⁴ *Za nekoliko mjeseci: Počinje se provoditi liturgijska obnova*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 22. studenoga 1964., str. 6.

³²⁵ *Prvi put u povijesti latinskog obreda primijenjena koncelebracija*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 7. lipnja 1964., str. 12.

³²⁶ *Sjedinjene Države. Narodni jezik u liturgiji*, u: *Glas Koncila*, br. 12, 21. lipnja 1964., str. 2.

³²⁷ *Kako je svijet prihvatio liturgijsku obnovu*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 13. lipnja 1965., str. 14, *Promjene se tek očekuju*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 20. veljače 1966., str. 14.

³²⁸ *Papa javno ukorio protivnike liturgijske obnove*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 30. travnja 1967., str. 6.

A kad su se primjeri liturgijske obnove počeli pojavljivati i u Hrvatskoj i Jugoslaviji, list te primjere žurno prenosi. Tako, primjerice, prvo podjeljivanje pričesti pod obje prilike „u našoj zemlji“ osobama koje nisu svećenici³²⁹, prvu koncelebriranu misu³³⁰ i sl.

List je pritom nedvosmisleno stajao na stranu onih koji su bili skloni uvođenju liturgijskih promjena. Tako, primjerice, kod dvojbi oko službenoga jezika, odnosno uvođenju narodnoga jezika u liturgiju, list već 12. travnja 1964., i prije nego je Biskupska konferencija donijela upute o tome pitanju, prenosi stav tadašnjeg pomoćnog biskupa senjsko-modruškog Josipa Pavlišića, kako bi „trebalo živi jezik primijeniti u svim liturgijskim činima. Razumije se da ću se ja pridržavati odluka Biskupskih konferencija i Svete Stolice, ali moje je mišljenje sada ovakvo i ne vidim razloga da bih ga mogao mijenjati.“³³¹

No, unatoč zauzimanju za uvođenje narodnoga jezika u liturgiju, list je prenosio i upozorenja onih koji su isticali da latinski jezik i dalje mora biti važan u životu Crkve. Tako, primjerice, prenosi vijest o motu propriu pape Pavla VI. „*Studia latinitatis*“ o upotrebi latinskoga jezika u životu Crkve, pri čemu list tumači kako svećenici i dalje trebaju učiti latinski jezik i kako on treba ostati službenim jezikom Crkve, što opet nije u neskladu s narodnim jezicima u liturgiji: „Kad to bude ostvareno, neće se jedinstvo morati čuvati zajedničkim liturgijskim knjigama na latinskom jeziku. Mnogo slobodnije i s većim pouzdanjem prepuštat će se liturgija živim jezicima“.³³² I u razgovoru s ljubljanskim nadbiskupom Jožem Pogačnikom prenosi njegov stav da se latinski ne bi smio potpuno izbaciti iz Katoličke Crkve i njene liturgije te njegovu ocjenu kako bi „preziranje toga jezika“ vodilo „kulturnoj pauperizaciji“, uz zaključak kako bi trebalo barem zadržati pjevane svečane mise na latinskome jeziku, kao i latinski jezik u privatnim misama.³³³

U približavanju vjernicima smisla obnovljene liturgije, u veljači 1965., neposredno prije početka njene provedbe, list donosi opširan članak u formi pitanja i odgovora³³⁴, a u istome

³²⁹ „*Vino koje rađa djevice*“. U Zagrebu: *Sveta pričest pod obje prilike*, u: *Glas Koncila*, br. 18, 13. rujna 1964., str. 5.

³³⁰ *Prva koncelebracija u našoj zemlji*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 8. studenoga 1964., str. 2-3.

³³¹ „*Stvarnost je živi jezik*“. *Razgovor s preuzv. g. Josipom Pavlišićem, pomoćnim biskupom senjsko-modruškim*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 12. travnja 1964., str. 3.

³³² *Latinski jezik postavlja se na pravo i važno mjesto*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 12. travnja 1964., str. 2.

³³³ AK [Živko KUSTIĆ], „*Crkva mora odložiti feudalno ruho*“. *Razgovor s mons. Drom Jožetom Pogačnikom, nadbiskupom ljubljanskim*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 26. travnja 1964., str. 3

³³⁴ [Giacomo LERCARO], *Povodom velikog datuma Crkve: 7. ožujka – reforma liturgije*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 28. veljače 1965., str. 3-4.

broju – fotografijom stola u gostionici s prigodnim tekstom³³⁵ i kolumnom „don Jure“³³⁶ ukazuju na bit nove liturgije: da Crkva na misi postane obitelj za istim stolom.

U svrhu provedbe liturgijske obnove u duhu Drugog vatikanskog koncila, list je početkom 1965. uveo i posebno rubriku „Put i život“³³⁷, u sklopu koje je pripremao vjernike za promjene koje će uslijediti provedbom koncilске Konstitucije o liturgiji. Tako je, na stranici te rubrike, primjerice, podupirao i nova rješenja u crkvenoj arhitekturi u duhu shvaćanja novih liturgijskih odredbi pa tako, čak i prije nego je počela prilagodba tadašnjih crkava ili izgradnja novih crkvenih prostora u Jugoslaviji novim oblicima u liturgiji, list vjernike priprema na te promjene: „Učini li se nekome da neke moderne crkve odviše naliče suvremenim predavaonicama, kazališnim i kino-dvoranama, ne treba se ni sablazniti ni odbacivati tu misao kao neumjesnu. Prvi kršćani ugledali su se u javne zgrade svoga vremena – koje čudo ako se današnji kršćani ugledaju u današnje javne zgrade?“³³⁸

Kasnije će pojašnjavati i potrebu „okretanja oltara“ prema vjernicima³³⁹, izvijestiti o naputcima koji su dolazili iz Vatikana a odnose se na druge promjene u liturgijskim slavljinama³⁴⁰, uvođenju novih misnih kanona³⁴¹, dopuštenju da se pričest prima i stojeći³⁴² i „na ruku“³⁴³, (ali i javljati kad neki domaći biskupi na prostoru svoje biskupije takvu pričest neće dopuštati³⁴⁴), javljati o dopuštenju da pričest bolesnicima nose i laici.³⁴⁵ List će braniti i tumačiti uvođenje znaka pružanja ruke mira na misnome slavlju³⁴⁶ a u pozitivnom će tonu javljati i o novostima

³³⁵ *Da ne budemo jedni drugima stranci za istim stolom*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 28. veljače 1965., str. 1.

³³⁶ DON JURE [Živko KUSTIĆ], *Samoposluživanje*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 28. veljače 1965., str. 5.

³³⁷ Prvi tekst u toj rubrici napisao je banjolučki biskup Alfred PICHLER: *Ulazimo u Uskrsnu tajnu*, u: *Glas Koncila*, br. 4., 14. ožujka 1965., str. 14.

³³⁸ *Zašto su se prvi kršćani odlučili za bazilike*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 28. ožujka 1965., str. 14.

³³⁹ J[osip] L[ADIKI], *Božja obitelj oko očeva stola*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 18. travnja 1965., str. 17; *Oltar kao obiteljski stol*, u: *Glas Koncila*, br. 18, 1. rujna 1968., str. 16.

³⁴⁰ Usp. *Novosti u obredu Svete mise*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 28. svibnja 1967., str. 3.

³⁴¹ *Uvode se tri nova misna kanona*, u: *Glas Koncila*, br. 14, 7. srpnja 1968., str. 2; *Kanon na hrvatskom*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 4. kolovoza 1968., str. 1; Inače, i prije nego su novi misni kanoni uvršteni u novi prijevod Misala, *Glas Koncila* ih je tiskao u zasebnoj knjižici, te ih nudio putem svojega lista; Usp. *Oglas Ne treba čekati*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 28. rujna 1969., str. 14.

³⁴² *Nepoznati podaci o radu zasjedanja Biskupske konferencije*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 4. kolovoza 1968., str. 5.

³⁴³ „*Pričest na ruku*“ *sve se više širi*, u: *Glas Koncila* br. 15, 27. srpnja 1969., str. 2; *Na teritoriju Jugoslavije dopušteno pričestivanje „na ruku“*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 7. ožujka 1971., str. 4; *Zagrebački nadbiskup dopustio pričest na ruku*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 30. svibnja 1971., str. 14; *Framasuni i pričest na ruku*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 5. ožujka 1972., str. 19; *Pričest na ruku*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 19. ožujka 1972., str. 19.

³⁴⁴ Usp. *Đakovački biskup zabranio pričest na ruku*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 21. ožujka 1971., str. 8.

³⁴⁵ *Laici će moći nositi pričest bolesnicima*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 30. travnja 1972., str. 14.

³⁴⁶ Usp. DON JURE [Živko KUSTIĆ], „*Kupite si rukavice*“, u: *Glas Koncila*, br. 2, 25. siječnja 1970., str. 13; Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Zar rukovanje kod mise?*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 8. ožujka 1970., str. 5-6; *Zašto zapinje 'znak mira'*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 21. veljače 1971., str. 19; *Rukovanje, mir i bakcili*, u: *Glas Koncila*, br. 17, 27. kolovoza 1972., str. 15.

vezanima uz misna slavlja u svijetu, poput uvođenja novih glazbenih oblika u misna slavlja u svijetu.³⁴⁷

Sve te promjene nailazile su i na negodovanja i reakcije dijela čitatelja *Glasa Koncila*, a njihove pisane reakcije uredništvo lista redovito je podvrgavalo kritici te ih koristilo kao novu prigodu za ponovno tumačenje i promicanje uvođenja promjena.

Tako se, primjerice, jedna čitateljica izjasnila protiv oženjenih đakona, uz tvrdnju da ih vjernici u njenoj župi ne žele, na što joj uredništvo odgovara protupitanjem: „Zar doista ne biste htjeli primiti svetu pričest iz ruke jednog zrelog i prokušanog katoličkog javnog radnika [...] I kakvo vam je to kršćanstvo, kakav katolicizam, izjavljivati da bi vas 'pola otpalo' od Crkve kad bi Koncil izglasao ovo ili ono?“³⁴⁸

Jednome su pak čitatelju iz Zadra zasmetale promjene oltara u crkvama te se pita: „Zašto se poništavaju stari oltari koji sliče pravom Božjem žrtveniku a stavlja se stol koji je sličan onima na kojima se prodaje verdura (povrće) na pijaci“. Uredništvo mu odgovara kako je „prvi žrtvenik na kojemu je Isus prikazao prvu misu, bio [je] stol Posljednje večere. Prema tome novi oltari zaista naliče na pravi Božji žrtvenik“. No, zaključuje list, „nitko ne poništava stare oltare koje je izgradila vjera prošlih stoljeća, ali je sasvim u redu da se novi oltari postavljaju u duhu obnovljenih pogleda na svetu liturgiju“.³⁴⁹

I kasnijih godina znale su dolaziti primjedbe čitatelja koji su se opirali „okretanju oltara“ i napuštanju latinskoga jezika u liturgiji, pa tako anonimni čitatelj (koji se predstavio kao „vjernici, Zagreb“) ističe kako se uvedenim „novotarijama“ gubi otajstvenost i mističnost liturgije, koja tako postaje vulgarna. List ga u odgovoru upozorava kako se svojim stavom „Nihil mutetur“ (Ništa ne mijenjati!) nalazi u „najbližoj opasnosti“ da otpadne od Crkve, kao što se u povijesti događalo i mnogim drugima koji su hvalili „okamenjenu prošlost“.³⁵⁰

Odgovarajući, pak, onima koji su se protivili „pričešćivanju stojeći“, list na naslovnoj stranici objavljuje fotografiju pape Pavla VI. koji dijeli pričest vjernicima koji stoje, uz izričitu

³⁴⁷ Usp. *Kako je jedna djevojka doživjela „Džez misu“*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 8. siječnja 1967., str. 8.

³⁴⁸ *Ona je protiv oženjenih đakona*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 8. studenoga 1964., str. 15.

³⁴⁹ *Novi i stari oltari*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 6. veljače 1966., str. 15.

³⁵⁰ Usp. „*Ništa mijenjati!*“, u: *Glas Koncila*, br. 25-26, prosinac 1968., str. 21.

opasku kako to čine jer „neki u Crkvi misle da je to nedostojna novotarija“.³⁵¹ Nešto kasnije, list će donijeti i stručni članak svog suradnika Šagi-Bunića na tu temu.³⁵²

Neke primjedbe koje su dolazile do uredništva na račun provedbe koncilskih zaključaka dale su se naslutiti i u tekstovima „don Jure“. Tako, primjerice, sredinom 1967., u povodu letka „katoličkog pokreta VRATIMO SE OLTARU“, u kojemu se tvrdi kako su „u zagrebačkim crkvama maknuti [su] oltari 'versus populum' (prema narodu) jer su svakako nadležni crkveni poglavari vidjeli nepriličnost obreda u kojemu se okreću leđa svetohraništu“ autor staje u obranu „okretanja oltara“, te dodaje kako je i „sam Kardinal [Šeper] posvetio crkvu i novi oltar licem prema narodu“, a i sam bi papa Pavao VI. koji „ne dopušta ni previše ni premalo“, zasigurno „da to s novim oltarima nije u redu“ i sam reagirao, kao što je reagirao u nekim drugim, stvarno neprikladnima načinima „provedbe“ Koncila.³⁵³ Već u idućemu broju primjećuje, pozivajući se na jedan članak iz beogradskog *Svet-a*, kako čak i novinari ateisti priznaju da je koncilaska obnova liturgije „glavni adut u rukama Katoličke Crkve“ jer je „prije svećenik nešto radio na oltaru, a svijet mu gledao u leđa i zabavljao se svojim pjesmama i molitvama, a sada svaki vjernik vidi što svećenik radi, svi mole zajedno sa svećenikom“.³⁵⁴ Nedugo potom, „don Jure“ će braniti i izmiještanje svetohraništa u crkvama s glavnih na pomoćne oltare.³⁵⁵

Tu „polemiku“ oko uređenja liturgijskih prostora u duhu zaključaka Drugog vatikanskog koncila na određeni će način list „okončati“ razgovorom s kardinalom Šeperom u božićnome broju lista 1967. godine u kojem je istaknuo:

Sve je u tome da se promjene narodu jasno rastumače. Npr., koliko je ponegdje poteškoća i protesta bilo s premještanjem Svetohraništa s glavnog oltara. A da svećenici vjernicima jasno kažu: „Slušajte, svetohraništa u starini nikad nisu bila na oltaru. I u gotičkim crkvama bila su sa strane. I u velikoj većini rimskih crkvi čuva se presv. Sakramenat na pokrajnjim oltarima“. To treba da ljudima razjasnimo. Ako je nama sad zgodnije da oltar bude prema puku, a svetohranište sa strane, onda to nije ništa novo, nego vraćanje na najstariju praksu u Crkvi.³⁵⁶

³⁵¹ Što misli Papa o primanju Pričesti stojeći?, u: *Glas Koncila* br. 12, 15. lipnja 1969., str. 1.

³⁵² Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Stajanje ili klečanje? Pred provedbu novog Obreda mise*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 28. rujna 1969., str. 12-13.

³⁵³ DON JURE [Živko KUSTIĆ], *Tko to čini grimase?*, u: *Glas Koncila*, br. 14, 19. srpnja 1967., str. 10.

³⁵⁴ DON JURE [Živko KUSTIĆ], *Po receptu beogradskog „Sveta“*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 23. srpnja 1967., str. 13.

³⁵⁵ DON JURE [Živko Kustić], *Tko će protiv Pape i tele Luce!*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 24. rujna 1967., str. 10.

³⁵⁶ *Razgovarali smo s nadbiskupom zagrebačkim, kardinalom drom Franjom Šeperom. „Mi ne idemo ni za kakvim političkim katolicizmom“*, u: *Glas Koncila*, br. 25-26, Božić 1967., str. 4.

A nakon što je 1968. objavljen i novi *Misal*, s misnim kanonom na hrvatskome jeziku, list u više navrata potiče župnike da ga počnu primjenjivati, odnosno da počnu s liturgijom na narodnome jeziku. „Teško nam je vjerovati da će još biti u našoj zemlji mjesta u kojima bi narodu o velikim blagdanima bila uskraćena misa na hrvatskom jeziku. Svi razlozi govore za to a ne postoji nikakva zapreka sa strane crkvene vlasti. Ako bi negdje župnik oklijevao, bojeći se da narod to ne bi dobro prihvatio ili shvatio, onda je tu zadatak aktivnih vjernika da župniku na vrijeme izraze svoju želju i da ga uvjere kako će narod to primiti oduševljeno. Jer hoće!“, odgovara tako uredništvo jednome vjerniku koji im piše na tu temu iz svoje župe u Đurmancu.³⁵⁷ Slično i čitatelju koji upozorava kako se u crkvi Majke Božje Lurdske i dalje istodobno održava više misa na različitim oltarima, što je praksa koju je Drugi vatikanski koncil napustio, odgovara kako bi bilo „poželjno saznati što uprave tih crkava navodi da tako postupaju“.³⁵⁸

Takvi su „naputci“ lista nailazili i na kritiku od strane pojedinih svećenika. Tako je, primjerice, fra Karlo Nola reagirao na interpretaciju od strane lista novog Naputka o misnim slavljinama, prema kojemu se „više neće smjeti u isto vrijeme služiti više misa na raznim oltarima“. „Rješavati ovo pitanje ne spada na vaš list“, poručuje tako fra Karlo, a list mu odgovara kako su samo izvijestili o onomu „što je u Naputku novo i radi čega je Naputak napisan“, a svećenici će zasigurno „službenim putem dobiti potrebne instrukcije“.³⁵⁹

I kad je 1969. propisan novi Obred mise, koji će se početi primjenjivati krajem te godine, list o tome najprije javlja, uz pomni opis budućega izgleda misnoga slavlja³⁶⁰, a kasnije, kad se s 1. nedjeljom došašća svugdje u svijetu počeo i primjenjivati, još jedanput opisuje novi misni obred³⁶¹ i donosi prigodni tekst teologa Bonaventure Duda, koji tumači znakove koje nova misa u sebi sadrži³⁶², a nešto kasnije i teološku podlogu toga novoga obreda.³⁶³

Kad su dvojica istaknutih kardinala, Alfredo Ottaviani i Antonio Bacci, krajem 1969. istupili protiv Papine konstitucije „*Missale Romanum*“ kojom se određuje stupanje na snagu

³⁵⁷ *Bar na Božić da bude hrvatski!*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 17. studenoga 1968., str. 15.

³⁵⁸ V. GOLUBOVSKIJ, *Više misa na raznim oltarima*, u: *Glas Koncila* br. 17, 24. kolovoza 1969., str. 15.

³⁵⁹ *Samo jedna misa u isto vrijeme?*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 25. lipnja 1967., str. 15.

³⁶⁰ *Usp. Novi obred mise*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 18. svibnja 1969., str. 1-2.

³⁶¹ *Novi obred mise*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 23. studenoga 1969., str. 10.

³⁶² Bonaventura DUDA, „*Znakovitija*“ *misa*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 23. studenoga 1969., str. 11.

³⁶³ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Misa nije gluma, nego događaj*, u: *Glas Koncila*, br. 24, 7. prosinca 1969., str. 4.

novog Reda mise, list o tome informira svoje čitatelje, prognozirajući kako je malo vjerojatno da će to zaustaviti provedbu liturgijske obnove u Katoličkoj Crkvi u svijetu.³⁶⁴

Nešto kasnije, list na naslovnoj stranici prenosi komentar *L' Osservatore Romano* u kojem se poziva na poslušnost Papi u provođenju novog Obreda mise, te konstatira kako bi, kad je u pitanju nova Papina Uredba kojom je on uveden, „barem oni koji su nedavno branili encikliku *Humanae vitae* morali priznati vrijednost i zakonitost te Papine odluke“, te zaključuje kako njihova borba protiv te Papine odluke pokazuje kako im je Papa „naprosto krinka iza koje kriju privatne, makar i najsvetije misli, možda čak i izlika da bi se tu i tamo odbilo vlastite protivnike, uz mogućnost da se Papino mišljenje odbaci kad nam ne odgovara“.³⁶⁵

U obranu novog Obreda mise list objavljuje i Papin govor na tu temu na generalnoj audijenciji krajem studenoga 1969.³⁶⁶, ali i pozitivne dojmove jednoga talijanskog novinara, koji piše o „novoj misi“.³⁶⁷

Osim liturgijskoga jezika i pojedinih formulacija, te „okretanja oltara“, liturgijske su promjene bile vidljive i u unošenju novih glazbenih oblika u misna slavlja, što je također povremeno nailazilo na otpore i u nas i u svijetu.

List tako javlja o osudi „nekih skretanja u liturgijskoj obnovi“, koja je početkom 1967. stigla iz Vatikana, pri čemu su osobito istaknute tzv. „beat-mise“ u Nizozemskoj³⁶⁸ i Rimu³⁶⁹ koje su, nakon preispitivanja, pa i stanovitih osuda, kasnije, 1969., ipak prihvaćene od strane pape Pavla VI.³⁷⁰ Kad je tzv. „beat-misa“ po prvi put održana i u Hrvatskoj, u Kaštel Sućurcu, uz dozvolu biskupa Franića, list o tome javlja.³⁷¹

Osim toga, *Glas Koncila* pozitivno piše o tzv. „misi ye-ye“ koja je, uz glazbenu pratnju jednog suvremenog vokalno-instrumentalnog sastava - „čupavih mladića s električnim gitarama“ – održavana u jednom kolegiju u Rimu.³⁷²

³⁶⁴ „*Bomba Ottaviani-Bacci*“. *Dva kardinala optužuju papinsku odredbu o novom obredu mise*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 9. studenoga 1969., str. 1-2.

³⁶⁵ *Papu treba slušati i kad nalaže obnovu*, u: *Glas Koncila*, br. 24, 7. prosinca 1969., str. 1.

³⁶⁶ *Papa o novom obredu misu. Nova misa obvezatno vježbalište kršćanske sociologije*, u: *Glas Koncila*, br. 25, Božić 1969., str. 3.

³⁶⁷ *Kako su doživjeli novi obred mise*, u: *Glas Koncila*, br. 25, Božić 1969., str. 2.

³⁶⁸ *Deklaracija o skretanjima u liturgijskoj obnovi*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 22. siječnja 1967., str. 2.

³⁶⁹ *U Rimu dopuštene „beat“-mise*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 28. travnja 1968., str. 16.

³⁷⁰ *Papa pohvalio „mise mladih“*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 24. veljače 1969., str. 8.

³⁷¹ *Kaštel-Sućurac: Beat-misa*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 18. svibnja 1969., str. 9.

³⁷² *Neki su se djedovi i očevi oduševili, drugi sablaznili*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 24. ožujka 1968., str. 13.

A kad je biskup Kuharić primio jednu pritužbu na način na koji mladi slave misu u crkvi sv. Petra u Zagrebu, „da se čak djevojkama dopušta da čitaju neka čitanja u misi, da se vide na misi i djevojke u mini-suknjama, da se za vrijeme mise svira gitara i da se pjevaju neke čudne moderne pjesme od kojih bi se moglo i zaplesati“, list zajedno s Kuharićem, na poziv tamošnjega vjeroučitelja, odlazi na „spornu“ misu mladih i objavljuje vrlo pozitivno intoniranu reportažu.³⁷³ U obranu „električnih gitara“ u crkvi u jednome je tekstu iz 1972. stao i „don Jure“.³⁷⁴

Da je takve glazbene oblike na liturgijskim slavljinama shvaćao kao način „inkulturacije“ Crkve u suvremenu kulturu, kao što se i ranije Crkva inkulturirala u druge kulture, list je pojasnio reagirajući na prosvjed jednoga čitatelja zbog objave fotografije plesa časnih sestara oko oltara.³⁷⁵ List mu odgovara kako je to u kraju iz kojega fotografija dolazi, a nastala je u Africi, dio tradicije tamošnjega naroda, pri čemu „Crkva mudro dopušta da se takvi izrazi domaće pobožnosti uvrste u kršćanske obrede u tim zemljama“. A to što *Glas Koncila* to prenosi ne znači da taj list želi „takvu praksu prenositi k nama, nego samo pokazivati kako je kršćanstvo sposobno da asimilira, usvoji, kulturne vrednote svih naroda, rasa i civilizacija“. Već u sljedećemu broju list prenosi i crticu o tome kako su crni bogoslovi iz Nigerije „za vrijeme svečane Papine mise u bazilici svetog Petra u Rimu, pod Prikazanjem, zaglušno udarali u tam-tam bubnjeve“³⁷⁶, uz svoju opasku kako je „papinska bazilika još uvijek mjerodavna i za najvjernije katolike diljem svijeta“, očito aludirajući upravo na prigovor kojega su dobili u vezi s plesom.

I inače, list je znao „koristiti“ Papin autoritet kako bi „opravdao“ svoje zauzimanje za obnovu Crkve u duhu Drugog vatikanskog koncila, pa tako i onu na području liturgije. Tako, primjerice, izvješćuje s generalne audijencije pape Pavla VI. u siječnju 1965., na kojoj je Papa govorio o promjenama koje u Sv. misu unosi Konstitucija o liturgiji, stavljajući podnaslov članku: „Promjene mogu izgledati bolne, ali katolik ima povjerenja u Papu“.³⁷⁷

Osim promjena u izgledu sv. Mise, koje su bile predmetom najvećeg interesa i javnosti i samoga lista, *Glas Koncila* je javljao i pojašnjavao i neke druge segmente liturgijske obnove.

³⁷³ AK [Živko KUSTIĆ], „Braćo moja, radujmo se Bog je tu!“, u: *Glas Koncila*, br. 6, 22. ožujka 1970., str. 11-12.

³⁷⁴ DON JURE [Živko KUSTIĆ], *Pismo u Rim i pismo iz Rima*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 24. rujna 1972., str. 12.

³⁷⁵ N. V., *Ples u crkvi* u: *Glas Koncila* br. 11, 1. lipnja 1969., str. 19.

³⁷⁶ *Bubnjevi kod Papine mise*, u: *Glas Koncila* br. 12, 15. lipnja 1969., str. 20.

³⁷⁷ *Papa o promjenama u svetoj misi. Kako prihvatiti novosti u liturgiji*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 7. veljače 1965., str. 2.

Tako, primjerice, list pojašnjava i motive reforme liturgijske godine, kalendara i svetačkih slavlja³⁷⁸, te ih kasnije „brani“ od kritika čitatelja³⁷⁹, a drugdje javlja i o promjeni formule sakramenta Potvrde³⁸⁰, pri čemu je „latinska formula zamijenjena istočnjačkom“ te je „ukinut udarac po licu“.

Uključivanje u polemiku „kalež-čša“

Kad je krajem 1968. i 1969. u hrvatskim crkvenim krugovima nastala polemika oko toga koju riječ upotrijebiti u liturgijskim prijevodima kanona – kalež ili čša – *Glas Koncila*, preko svog teološkog stručnjaka/suradnika Tomislava Šagi-Bunića³⁸¹ premda on, greškom³⁸², nije bio potpisan pod rečeni članak, staje na stranu onih koji su bili za riječ „čša“ Iz toga članka, koji se naslanja na sličan članak zadarskog svećenika Josipa Kolanovića, objavljen u *Svescima* (br. 13/1969.), doznajemo i kako je Biskupska konferencija svoju odluku da se uvede riječ „kalež“ donijela „suprotno prijedlozima svih komisija koje su na novom prijevodu radile“, ali i suprotno hrvatskoj neprekinutoj glagoljskoj tradiciji koja koristi riječ „čša“, pa autor članka zaključuje: „Za takav korak – da se naime ukine živa riječ koja ima tu prednost da je već u tisućgodišnjoj liturgijskoj upotrebi u hrvatskom narodu i da se uvede bez potrebe strana riječ, koja se inače nigdje drugdje ne upotrebljava – teško bi se moglo naći opravdanja“.

U idućemu broju D.N. iznosi suprotno mišljenje³⁸³, zalažući se za riječ „kalež“, jer riječ „čša“, koja se počela koristiti nakon što se odustalo od ranijih zajedničkih posuda, po njegovom mišljenju nema zajedničarske, komunitarne dimenzije, pa bi se upotreba riječi „čša“ u kanonu kosila i „s biblijskim tumačenjem“. No, na istome mjestu Šagi-Bunić odvrća kako riječ „kalež“ „u našem narodu nigdje i nikad nije imala komunitarnog (zajedničarskog) značaja, nego uvijek samo klerikalni i usko sakralni“, kao posuda koja se „ne daje vjernicima“ jer je „sveta posuda, rezervirana samo za svećenike“.

³⁷⁸ T.T. [Smiljana RENDIĆ], *Što se događa s kalendarom i svecima?* u: *Glas Koncila* br. 11, 1. lipnja 1969., str. 7.

³⁷⁹ *Što se dogodilo s Novom godinom?*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 11. siječnja 1970., str. 19.

³⁸⁰ Usp. *Nova formula sakramenta Potvrde*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 3. listopada 1971., str. 1.

³⁸¹ [Tomislav ŠAGI-BUNIĆ], *Kako je kalež pobijedio čšu?*, u: *Glas Koncila*, br. 8., 20. travnja 1969., str. 7.

³⁸² Da je riječ o grešci, navedeno je u idućemu broju. Usp. D.N., [Tomislav] Š.[AGI] B.[UNIĆ], „*Kako je kalež pobijedio čšu*“, u: *Glas Koncila*, br. 9, 4. svibnja 1969., str. 7.

³⁸³ D.N., [Tomislav] Š.[AGI] B.[UNIĆ], „*Kako je kalež pobijedio čšu*“, u: *Glas Koncila*, br. 9, 4. svibnja 1969., str. 7.

S time polemika nije bila gotova, pa nešto kasnije hercegovački svećenik Srećko Bošnjak ponovno zagovara „kalež“, pozivajući se i na praksu nekih drugih europskih naroda, a u istome mu broju odgovaraju uredništvo lista, Vjekoslav Bajsić i Bonaventura Duda.³⁸⁴

No, unatoč toj polemici, koja nije vođena samo u *Glasi Koncila*, nego i u nekim drugim časopisima i listovima, BKJ je uskoro ponovno odlučila da se zadrži riječ „kalež“, „zato što je taj izraz narodu razumljiviji, kada se radi o tom da se izrazi pojam te svete misne posude“, uz dodatak kako je riječ „kalež“ upotrijebljena i kod prijevoda *Biblije* u izdanju „Stvarnosti“.³⁸⁵ Unatoč tomu, list i u tome broju nastavlja s tom temom, objavljujući nekoliko dopisa čitatelja, čiji su prijedlozi po tom pitanju također bili podijeljeni.³⁸⁶ No, već u idućemu broju list objavljuje kako prekida svaku daljnju polemiku o tome pitanju, unatoč činjenici da i dalje dobiva dopise na tu temu, jer je odluka BKJ o tome pitanju donesena, a svećenici su joj se „dužni pokoriti“, kao i svaki vjernik, „makar nije dužan da odbaci razloge koji govore za 'čašu'“.³⁸⁷ Premda je završio s polemikom na svojim stranicama, list ipak i dalje izvješćuje o osporavanjima te odluke BKJ, pa tako primjerice prenosi „žaljenje što se Biskupska konferencija, u prijevodu novih anafora, odlučila za riječ 'kalež' umjesto 'čaša'“ koju su izrazili riječki svećenici okupljeni na teološko-pastoralnom tjednu u tome gradu, te su izrazili i nadu „da će riječ 'čaša' opet naći svoje mjesto barem u konačnoj redakciji hrvatskog prijevoda misala“.³⁸⁸

1.2.2. Glas Koncila u promociji tzv. „koncilskog duha“, odn. crkvene obnove u duhu Koncila

Kako sam već napomenuo, uredništvo *Glasa Koncila* nedvosmisleno se stavilo u službu provedbe crkvene obnove u duhu Drugog vatikanskog koncila.

³⁸⁴ Još na temu: KALEŽ – ČAŠA. Uvozni razlozi – protiv hrvatske tradicije, u: *Glas Koncila* br. 12, 15. lipnja 1969., str. 18.

³⁸⁵ Usp. Saopćenje za štampu o plenarnom zasjedanju Biskupske Konferencije Jugoslavije, u: *Glas Koncila* br. 13, 29. lipnja 1969., str. 2.

³⁸⁶ Nastavak diskusije „Kalež čaša“, u: *Glas Koncila* br. 13, 29. lipnja 1969., str. 16.

³⁸⁷ Obustavlja se polemika „čaša-kalež“. U pitanju je poslušnost, ne valjanost, u: *Glas Koncila* br. 14, 13. srpnja 1969., str. 14.

³⁸⁸ Teološko pastoralni tečaj za svećenike u Rijeci, u: *Glas Koncila* br. 15, 27. srpnja 1969., str. 7.

Premda nije teološki list, niti je bio u prvome redu namijenjen teolozima, *Glas Koncila* ipak je, po shvaćanju i nekih njegovih istaknutih teologa suradnika, doprinio razvoju teološke misli u Crkvi u Hrvata u postkoncilskome vremenu.

Teolog Tomislav Šagi-Bunić o tome ovako:

Bilo bi neispravno ako ne bismo konstatirali da je kod nas, s ponovnim rascvatom religiozne štampe, nikla i teološka misao koja pokazuje stanovite značajke svježine i autentičnosti i sposobnosti da raste u svome vremenu i na svome tlu, ali je još daleko prerano da se pokušavaju praviti bilance.³⁸⁹

Kroz *Glas Koncila* domaća se publika, barem površno, mogla upoznati i s radom i djelom poznatih teologa u svijetu. Tako, primjerice, list prenosi razgovor s njemačkim teologom Karlom Rahnerom iz jednoga njemačkog časopisa na temu svećeničkog celibata³⁹⁰, a objavljuje i dva svoja intervjua s tim teologom³⁹¹, članak o teologu Romanu Guardiniju u povodu njegove smrti³⁹², kardinalu Augustinu Bei³⁹³, Thomasu Mertonu³⁹⁴, pa čak i kraći prikaz života i djela protestantskog teologa Karla Bartha.³⁹⁵

No, svoj pravi doprinos promociji ideja i zahtjeva s Drugog vatikanskog koncila list je ipak dao na svoj, novinarski/informativni, način.

Među ostalim, činio je to informirajući o koncilskim raspravama koje su tih godina priređivane diljem zemlje. Tako, primjerice, javlja o osnivanju koncilske tribine „Koncilska misao“³⁹⁶ te najavljuje i izvješćuje sa svih predavanja održanih u sklopu te tribine. Isto tako, list je popratio i pokretanje tribine studenata Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu posvećene promociji koncilskih ideja.³⁹⁷ Na sličan način izvješćuje s predavanja koja su o provedbi smjernica Drugog vatikanskog koncila održali istaknuti vjernici laici u šibenskoj

³⁸⁹ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Prekretnica ili kriza teologije (4)*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 28. siječnja 1968., str. 3.

³⁹⁰ *Jedan razgovor o pitanju svećeničkog beženstva (celibata)*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 22 rujna 1968., str. 6.

³⁹¹ Marko ORŠOLIĆ, *Duh a ne slovo II. vatikanskog koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 5. ožujka 1971., str. 8-9; *Razgovarali smo s teologom Karlom Rahnerom. Raskola u Crkvi neće biti. Crkva se osipa*, u: *Glas Koncila*, br. 18, 10. rujna 1972., str. 8.

³⁹² Mijo ŠKVORC, *Umro Romano Guardini mislilac kršćanske egzistencije*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 20. listopada 1968., str. 11.

³⁹³ T.T. [Smiljana RENDIĆ], *Umro „kardinal ekumenizma“*, u: *Glas Koncila*, br. 24, 1. prosinca 1968., str. 1, 3.

³⁹⁴ T.T. [Smiljana RENDIĆ], *Tragična smrt Thomasa Mertona velikog pjesnika, obraćenika, trapista*, u: *Glas Koncila*, br. 25-26, prosinac 1968., str. 6.

³⁹⁵ *Umro Karl Barth*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 12. siječnja 1969., str. 6.

³⁹⁶ „Koncilska misao“, u: *Glas Koncila*, br. 18, 19. rujna 1965., str. 14.

³⁹⁷ [Luka] DEP[OLO], *Zagrebački bogoslovi osnovali Koncilsku tribinu*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 6. veljače 1966., str. 6.

katedrali u proljeće 1967.³⁹⁸, kao i s nagovora koje su, na temu koncilske Konstitucije „Gaudium et spes“, kroz jedan tjedan na večernjim misnim slavljinama održali riječki studenti.³⁹⁹

1.2.2.1. Zalaganje za aktivniju ulogu laika i žena u Crkvi

List je promovirao potrebu veće uključenosti laika u crkveni život, posve u skladu sa zaključcima Koncila. Tako, primjerice, tumačeći Konstituciju o Crkvi, teolog Šagi-Bunić ističe kako „prema svojem znanju, stručnosti ili odlikama koje posjeduju, laici imaju pravo da pastirima izraze svoje mišljenje o stvarima koje se tiču općeg dobra Crkve. Konstitucija ističe da će laici kadšto imati upravo dužnost da svojim pastirima reknu što bi trebalo izvršiti ili poduzeti ili izmijeniti i slično, na korist cijele Crkve [...] Ipak to iznošenje svoga mišljenja i svojih prijedloga mora svagda biti u istinoljubivosti, hrabrosti i razboritosti, s poštovanjem i ljubavlju prema pastirima“.⁴⁰⁰

No, i prije negoli je Koncil bilo što u tome smislu zaključio, list već u svom drugom broju 1963. javlja kako, za razliku od prvog zasjedanja, na kojemu je bio samo jedan laik, u nastavku zasjedanja sudjeluje njih čak 12, donoseći i njihova imena.⁴⁰¹ Pritom najavljuje i mogućnost da će i žene biti pozvane među promatrače, a kasnije potvrđuje tu mogućnost⁴⁰², te javlja kako se ona i ostvarila.⁴⁰³

„Podgrijavajući“ očekivanje da bi i žene u budućnosti mogle imati istaknutiju ulogu u životu Crkve, list, prenoseći članak iz francuskoga kršćanskog tjednika *Temoignage Chretien*, objavljuje i brojne kritičke glasove francuskih laika o Koncilu. Tako, primjerice, stav novinarka Marcelle Auclair prema kojemu „žene kao da osjećaju da Sabor na njih gleda jednim okom [...] Njihovi problemi jedva da se i čuju. Napose mlađe: žele da se jasnije postave i riješe načela o bračnom životu i moralu. Možda saborski Oci – neoženjeni! – teško shvaćaju žene i njihove nevolje, misli Auclairova. Koliko i među kršćanima smatraju ženu samo vrećom grijeha!“.⁴⁰⁴

³⁹⁸ Šibenik: *Po prvi put kod nas: žena na propovjedaonici*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 16. travnja 1967., str. 6.

³⁹⁹ *Novost koja mnogo obećava. Rijeka: propovijedi mladih laika* u: *Glas Koncila* br. 11, 1. lipnja 1969., str. 9.

⁴⁰⁰ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *I laici vrše spasiteljsko poslanje Crkve*, u: *Glas Koncila*, br. 14, 25. srpnja 1965., str. 3.

⁴⁰¹ Usp. *Svjetošnjaci na drugom dijelu Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 20. listopada 1963., str. 10.

⁴⁰² *I žene na III. zasjedanju koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 18, 13. rujna 1964., str. 3.

⁴⁰³ *Žene na Koncilu*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 11. listopada 1964., str. 2.

⁴⁰⁴ „Koncil“ uz Koncil. *Laici koncilskim ocima*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 23. veljače 1964., str. 3.

U tome smislu list, kasnije, prenosi vijest o odluci francuskih biskupa, koja je odobrena i od Svete Stolice, prema kojoj i žene mogu vršiti službu čitača i voditelja liturgijskog pjevanja.⁴⁰⁵

Prenio je i vijesti o imenovanju prve žene redovitom profesoricom teologije na jednoj Visokoj školi u Njemačkoj⁴⁰⁶, imenovanju prvih žena naučiteljica Crkve, sv. Katarine Sijenske i sv. Terezije Avilske⁴⁰⁷, prvim ženama koje su zaposlene u Državnome tajništvu Svete Stolice⁴⁰⁸, te dopuštenjima pojedinih mjesnih Crkvi u SAD-u i Italiji redovnicama, pa i laikinjama, da dijele pričest⁴⁰⁹, pa čak i o imenovanju jedne žene za župnicu u Brazilu, premda nije ređena za svećenika.⁴¹⁰

Te su poruke nailazile i na interes čitateljica *Glasa Koncila* koje su se listu javljale s pitanjima o stavovima Crkve prema ženama te mogućnostima da se „mjesto žene u Crkvi“ promijeni, pa čak i da žene postanu svećenice Katoličke Crkve. U svojim odgovorima list je priznavao kako je odnos prema ženama „kao nižem biću“, pa i u Crkvi, u prošlosti, pa „još i danas“, znao biti neprimjeren, ali da Crkva priznaje jednakost u dostojanstvu između muškarca i žene:

Žena može biti i filozof i teolog. I ima teologa koji misle da nema nekog **unutarnjeg** razloga protiv toga da bi žena mogla biti svećenik, nego da su njezinu „nesposobnost“ uvjetovali gore spomenuti razlozi iz starine. Drugo je pitanje je li ovom času uputno da ona to bude.⁴¹¹

List je i u drugim prigodama povremeno, najčešće kroz stručne odgovore na upite čitatelj(ic)a, zagovarao ravnopravnost muškaraca i žena u Crkvi, odnosno borio se protiv uvjerenja da je žena „manje vrijedna“, a osobito protiv navodno vjerskih razloga za takva uvjerenja.⁴¹²

⁴⁰⁵ *Francuska: Žene mogu čitati poslanicu*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 10. ožujka 1968., str. 3.

⁴⁰⁶ *Žena predaje teologiju*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 22. veljače 1970., str. 6.

⁴⁰⁷ *Prve žene crkveni naučitelji*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 8. ožujka 1970., str. 2; Bonaventura DUDA, *Prve žene proglašene naučiteljicama Crkve*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 25. listopada 1970., str. 9.

⁴⁰⁸ *Žene u središnjim vatikanskim uredima*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 8. ožujka 1970., str. 2.

⁴⁰⁹ *I žene dijele pričest*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 8. ožujka 1970., str. 2.

⁴¹⁰ *Ana je pravi župnik*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 19. ožujka 1972., str. 20.

⁴¹¹ Usp. *Žena – niže biće?*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 8. studenoga 1970., str. 13.

⁴¹² Usp. B.[onaventura] DUDA, *Žena – nepravda koju Bog ne prihvaća*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 20. veljače 1972., str. 19.

Što se pak tiče laika općenito, i potrebi njihove veće uključenosti u život Crkve, list prenosi korizmenu poslanicu nadbiskupa Šepera posvećenu ulozi laika u Crkvi, pri čemu ističe:

Nadbiskup ističe kako „već dosta dugo mnogi katolici imaju prilično blijedu svijest o tome da su zapravo oni Crkva“. Otud onda krivo shvaćanje „kao da stvar Crkve nije njihova stvar, kao da Crkva pripada svećenstvu ili Crkva naprosto jest svećenstvo“. Osnovni je, dakle, cilj poslanice da svi kršteni ljudi postanu svjesni da su oni Crkva, da se Crkva tiče svakoga kršćanina, jer svaki u njoj ima nešto da izvrši što se bez njege ne može zbiti.⁴¹³

Kasnije, kad je uspostavljen Odbor za apostolat laika BKJ, u kojemu su bili nadbiskup Smiljan Čekada te biskupi Franjo Kuharić i Josip Arnerić, list donosi razgovor sa šibenskim biskupom Arnerićem posvećen provedbi koncilskih zaključaka o laicima u Crkvi u Hrvata, pri čemu je osobito istaknuto to da se u Jugoslaviji neće pokretati nikakve nove laičke organizacije, nego će se laici nastojati uključiti u sve aktivnosti Crkve za koje nije nužan svećenički red.⁴¹⁴

List je promovirao i teološku formaciju laika. Tako već u proljeće 1964., znatno prije nego su se u Hrvatskoj počeli pojavljivati instituti za teološku kulturu laika, donosi članak o teološkim tečajevima za svjetovnjake i dopisnim školama teologije u europskim zemljama.⁴¹⁵ Također je prenio vijest o prvom govoru kojega je jedan laik (Sibe Zaninović) u Hrvatskoj držao s propovjedaonice, prigodom pripreme za obilježavanje 900. obljetnice u šibenskoj katedrali.⁴¹⁶

1.2.2.2. Uključivanje mladih u komunikaciju i život Crkve

Premda se u samome početku nije posebno obraćao mladima⁴¹⁷, list je vrlo brzo uočio veliki potencijal koji leži u tome dijelu „publike“ ali, kako se čini, i važnost poticanja snažnijeg

⁴¹³ *Položaj i zadaci laika u Crkvi. Korizmena poslanica zagrebačkog nadbiskupa*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 8. ožujka 1964., str. 2; Korizmena poslanica potom je objavljena i u cijelosti: *Položaj i zadaci laika u Crkvi*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 29. ožujka 1964., str. 7; br. 7, 12. travnja 1965., str. 4; br. 8, 26. travnja 1964., str. 5; br. 9, 10. svibnja 1964., str. 5; br. 10, 24. svibnja 1964., str. 5-6.

⁴¹⁴ Usp. *Razgovarali smo s biskupom šibenskim Josipom Arnerićem, članom odbora za apostolat laika Biskupske konferencije Jugoslavije. Suradnja laika sa svećenicima*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 11. veljače 1968, str. 3.

⁴¹⁵ *Svakome treba teologija. Teološki tečajevi za svjetovnjake*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 29. ožujka 1964., str. 7.

⁴¹⁶ *Po prvi put u Hrvatskoj svjetovnjak na propovjedaonici*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 31. srpnja 1966., str. 6.

⁴¹⁷ U ovome se radu neće baviti obraćanjem *Glasa Koncila* djeci. Naime, premda je već od br. 2 od 24. siječnja 1965. godine list uveo zasebnu rubriku „Vama, djeco“, ona već od ožujka 1966. godine prerasta u zaseban list za mlade *Mali koncil*.

uključivanja mladih u život Crkve kao sastavni dio obnove Crkve u duhu Drugog vatikanskog koncila.

Prvi veći članak o problemima i razmišljanjima mladih donesen je u lipnju 1964., i to na temelju članka iz francuskoga lista *Paris Match*, koji se temeljio na sociološkim istraživanjima stavova mladih o moralnim i obiteljskim temama.⁴¹⁸

U nekoliko navrata tijekom 1965. godine list svojim člancima tematizira probleme mladih, uglavnom razbijajući predrasude o „raskalašenoj“ i za vjeru nezainteresiranoj mladeži. Tako je, primjerice, Živko Kustić za svog boravka u Bosni, osim reportaža iz Travnika i Zenice, „u jednom gradu Bosne“ napravio i intervju sa skupinom mladih koje je zatekao u crkvi o tome kako oni doživljavaju svoju vjeru i što oni očekuju od Crkve u budućnosti.⁴¹⁹

No, vremenom su se uredništvu sa svojim pitanjima, uglavnom moralne prirode i povezane sa seksualnošću, sve više javljali i mlađi čitatelji, čije je dopise *Glas Koncila* povremeno objavljivao u rubrici „Naši razgovori“, zajedno s odgovorima svojih suradnika.

Iz jednoga takvog dopisa jedne djevojke, Janje, koju je list objavio početkom rujna 1965.⁴²⁰, zbog interesa kojega je to pismo polučilo list je u nekoliko idućih brojeva unutar spomenute rubrike pokrenuo svojevrstu podrubriku – „Ima li ozbiljnih mladića (i djevojaka)?“ - u kojoj je objavljivao stavove mladih čitatelja i čitateljica uglavnom povezanih s pitanjem predbračne čistoće i spolnoga morala. Naposljetku je, počev od broja 21, od 31. listopada 1965., ta podrubrika postala novom rubrikom „Mladi i njihovi problemi“.

Osim odgovora na brojna pitanja mladih i njihova razmišljanja, list je u toj rubrici povremeno polemizirao i s tezama koje je nalazio u društvenome tisku. Tako, primjerice, u travnju 1967. u toj rubrici biva objavljena i kritika nekih stavova dr. Marijana Košičeka objavljenih u *Vjesniku* (23. travnja 1967.), u kojima se on otvoreno zauzeo za tzv. „brak na pokus“, odnosno preporučio mladima da otvoreno stupaju u seksualne odnose sa svojim partnerima prije braka, kako bi se „potpuno upoznali“. List kritizira taj stav i to pozivajući se na „marksističkog pisca Ericha Fromma“ i njegovo djelo *Umijeće ljubavi*, te se Košičekovi savjeti odbacuju kao „već preživjela shvaćanja o braku i ljubavi koja su se razvila u dehumaniziranom i komercijaliziranom industrijskom društvu na Zapadu, u tzv. 'civilizaciji

⁴¹⁸ M[ijo ŠKOVRC], *Za 20 godina oni će vladati svijetom*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 7. lipnja 1964., str. 8; br. 12, 21. lipnja 1964., str. 3-4; br. 14, 19. srpnja 1964., str. 3-5; br. 16, 16. kolovoza 1964., str. 5, 10.

⁴¹⁹ AK [Živko KUSTIĆ], *Mladež koja zna zašto živi*, u: *Glas Koncila*, br. 12, 27. lipnja 1965., str. 7.

⁴²⁰ *Ima li ozbiljnih mladića?*, u: *Glas Koncila*, br. 17, 5. rujna 1965., str. 11.

potrošnje“.⁴²¹ Na temu istupa Marijana Košičeka, list je kasnije donio i pismo jedne čitateljice, „prof. F.“, u kojemu ona listu predlaže da s njime napravi intervju, u kojemu bi ga se upozorilo na „netočnost i društvenu opasnost njegovih napisa“ te da se prenesu i „mišljenja kojeg katoličkog liječnika o tim i takvim problemima“.⁴²²

Umjesto razgovora s nekim katoličkim liječnikom, list ubrzo prenosi dio članka iz „svjetovne“ *Arene*, koji je upozorio na opasnosti spolnih odnosa prije braka i neodgovorno prepuštanje mladih spolnim nagonima.⁴²³

Pitanjem seksualnog odgoja list se, kroz kompilaciju stavova koje je u *NIN*-u objavio, kako ga list predstavlja, „najpoznatiji seksolog u Jugoslaviji“ Aleksandar Kostić, bavio i sredinom 1970. godine.⁴²⁴ U tome se članku ističu Kostićevi stavovi kojima se on protivi brzopletom uvođenju obvezatnog seksualnog odgoja u škole, sve dok se taj predmet cjelovito ne osmisli i pažljivo pripremi, kako od njega ni bi bilo više štete nego koristi. „Zar nije čudno zahtevati da se seksualno vaspitanje što pre uvede u sve naše škole kao obavezan predmet, a nemati još jasnu predstavu što to vaspitanje treba da obuhvati, da li se sme izuzimati iz opšteg vaspitanja, niti ko treba da ga izvodi, ni kako to treba da se čini“, pita se Kostić i dodaje kako je čovjek kao cjelina, „celokupnom svojom vidljivom i nevidljivom telesnom i duševnom organizacijom“ seksualno biće, pa onda i seksualni odgoj mora biti cjelovito, uključujući i ono „što je u čoveku, van genitalnih organa“. Taj se stručnjak požalio i na zanemarivanje odgojne uloge kod tzv. „seksualnog obrazovanja“ koje se kod nas predlaže i uvelike provodi. Analizirajući pak suvremene prilike, Kostić na kraju članka nije bio optimističan, te je najavio kako „celom našem društvu u ovom trenutku predstoji beskompromisna bitka s poplavom pornografije, s pokušajem obezvređivanja svake pristojnosti, s nasiljem nad zdravim smislom i moralom“.

Taj je razgovor naišao i na reakcije čitatelja, pa list tako objavljuje dopis s konkretnim prijedlozima o tome kako bi trebalo ustrojiti seksualni odgoj u školama, koje je poslao jedan zagrebački liječnik pedijatar.⁴²⁵ Jedan je pak čitatelj *Glasa Koncila* zatražio od Crkve da od države zatraži zakonsku zabranu pornografije, na što mu list odgovara kako to „nije posao

⁴²¹ *Nezrelima ni „pokus“ ne pomaže*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 30. travnja 1967., str. 12.

⁴²² PROF. F. *Još o savjetima dr. Marijana Košičeka*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 28. svibnja 1967., str. 14.

⁴²³ *Nagon se ne brine za sreću dvoje ljudi*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 23. srpnja 1967., str. 14.

⁴²⁴ Ž.[ivko] K.[USTIĆ], *Seksualni odgoj na sklisku putu*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 9. kolovoza 1970., str. 6-7; U uvodu članka ističe se kako je Kostić zamoljen za intervju listu, ali ih je on uputio da se, umjesto posebnog intervjua, sami posluže njegovim člancima objavljenima u beogradskom *NIN*-u.

⁴²⁵ Usp. Ante BIJEIĆ, *Seksualni odgoj*, u: *Glas Koncila*, br. 17., 30. kolovoza 1970., str. 15.

Crkve“ te kako bi bilo „sasvim nezgodno da Crkva poziva u pomoć državnu vlast kako bi u društvenoj javnosti nametnula svoja shvaćanja“.⁴²⁶

Nakon što se zagrebački *Vjesnik* (16. kolovoza 1970.) osvrnuo na stavove Aleksandra Kostića, kao i na činjenicu da se „*Glas Koncila* s tim mišljenjem složio“, autor toga članka („Kako da im objasnimo one stvari“) Damir Mikulčić zamjerio je *Glasi Koncila* što „ignorira rad i napore zagrebačkih stručnjaka“, koji također pripremaju program seksualnog odgoja u školama. Možda i zbog tog prigovora, *Glas Koncila* objavljuje razgovor s voditeljem stručne skupine Marijanom Košičekom u kojem je on predstavio načela toga programa, ali u kojem je došlo do izražaja i barem djelomično neslaganje autora toga intervjua s nekim Košičekovim postavkama.⁴²⁷ No, složili su se barem oko toga da je o seksualnome odgoju potrebno uspostaviti širi dijalog, u kojem bi sudjelovali i predstavnici roditelja i vjerskih zajednica, a list je na kraju intervjua pozvao roditelje da se o tome pitanju temeljito informiraju.

Da se rubrika „Mladi i njihovi problemi“ vremenom toliko razvila, da je svojom orijentacijom i zasmetala nekim starijim čitateljima, svjedoči pismo koje je „Juraj M. iz Osijeka“ uputio odgovornom uredniku *Glasa Koncila*, biskupu Franju Kuhariću, a list ga u skraćenom obliku objavljuje u prosincu 1966. Bit te kritike mogla bi se sažeti njegovom konstatacijom da bi list trebao pripaziti da svojim previše pozitivnim pristupom prema mladima ne klizne u svojevrzni „kult mladih“, odnosno da se mladima ne dadne veći značaj negoli ga oni stvarno imaju i trebaju imati. List na tu kritiku odgovara na način da nipošto ne želi umanjiti značaj starijih u odgoju mladih, ali i da mu nije cilj „da se poslušnošću starijima i slijepim povjerenjem u životnu orijentaciju roditelja sačuvaju za Crkvu samo djeca dobrih katoličkih roditelja. Želimo kritički stav suvremene mladeži, njezinu neutaživu želju da sazna istinu, upotrijebiti da joj pokažemo Krista i da ona pođe za njim“.⁴²⁸

U „potragu“ za mladima i njihovim stavovima, list je povremeno zalazio i na mjesta na kojima su se mladi okupljali, pa je tako o vjerskim pitanjima razgovarao s mladima i u poznatim

⁴²⁶ Ante BABIĆ, *Zašto ne pozivamo u pomoć državnu vlast?*, u: *Glas Koncila*, br. 18, 13. rujna 1970., str. 19.

⁴²⁷ Usp. Živko KUSTIĆ, Mijo GABRIĆ, *Razgovor s drom Marijanom Košičekom. Kako će osnovne škole u Hrvatskoj pripremati djecu za ljubav i brak?*, u: *Glas Koncila*, br. 18, 13. rujna 1970., str. 8-9.

⁴²⁸ *Opasnost od „kulta mladih“*, u: *Glas Koncila*, br. 24, 4. prosinca 1966., str. 8-9.

okupljalištima mladih u Zagrebu: klubovima „Jabuka“⁴²⁹ i „Lapidarij“⁴³⁰, studentskom domu „na Savi“⁴³¹ te s mladima okupljenima oko Meštrovićeva „Zdenca života“.⁴³²

A nakon što je list u toj rubrici počeo objavljivati i stavove mladih koji nisu vjernici⁴³³, koji su iznosili razloge zbog kojih nisu vjernici, pa i iskazivali svoje predrasude o kršćanstvu, to je očito naišlo na reakcije čitatelja⁴³⁴, pa list ima potrebu i u jednome komentaru iznijeti razloge zbog kojih to čini. Koristeći sliku Crkve kao „kvasca“, autor komentara ističe.

Samo onaj tko se više uopće ne bi nadao da je moguće tim kvascem zamijesiti u današnjem svijetu pravo Isusovo tijesto, ljutio bi se što ljudi iz Crkve otvorenim očima proučavaju kakvo je brašno taj sadašnji svijet. Eto zbog čega razgovaramo i s mladima koji ne vjeruju, odnosno kojih se pojmovi o vjeri nekako ne slažu s našim priželjkivanjima i mjerilima. Takvi su većina. A Crkva sigurno nije poslana samo malom dijelu izabranih, dobro odgojenih, prirodno sklonih kreposti. Srećom, čim se upustimo u razgovor s takvim mladim ljudima, vidimo da se ispod velike mjere rezignacije i gotovo očajja s obzirom na duhovnost krije neugasiva težnja da „čovjek preraste samoga sebe“, da se čak krije i neugušena svijest da se taj pothvat mora provesti nekako u vezi s Isusom Kristom, nekako na temeljima onoga najboljega što su nam namrla stoljeća kršćanstva. Treba imati hrabrosti upustiti se u rizik takvih traženja, da se doživi radost tako pronađene realne nade. Zaustaviti se ili se sablazniti na jednoj ili drugoj rečenici koja 'vrijeđa pobožne uši' značilo bi nadati se manje od njih, koji priznaju da su na rubu očajja. Preskakati ili ublažavati takve njihove rečenice značilo bi krivotvoriti situaciju. Progutati te veće ili manje „šokove“ da bi se ispod svega osjetilo disanje duše koja je „naturaliter christiana“ [po prirodi kršćanska] – to je rizik u koji se svjesno upuštamo.⁴³⁵

Osim brojnih odgovora na svakodnevne dvojbe mladih u življenju vjere, list je promovirao i molitvene i vjeronaučne skupine u kojima su se, osobito na području grada Zagreba, mladi okupljali. Tako, primjerice, u jednome broju iz 1967., na upit jednoga mladića, nabraja sva poznatija mjesta u Zagrebu u kojima se odvijao studentski vjeronauk⁴³⁶, kasnije povremeno izvješćuje i o posebnim vjeronaučnim skupinama, osobito na području grada

⁴²⁹ Što mladi u klubu „Jabuka“ misle o religiji. Razgovor o nepoznatom, u: *Glas Koncila*, br. 11, 26. svibnja 1968., str. 11.

⁴³⁰ Mijo GABRIĆ, *Susret s mladima u „diskaču“* u: *Glas Koncila*, br. 21, 17. listopada 1971., str. 13.

⁴³¹ Mijo GABRIĆ, *Pogled studenata iz Crkve i u Crkvu*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 31. listopada 1971., str. 15.

⁴³² Mijo GABRIĆ, *Družba na Zdencu života*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 6. kolovoza 1972., str. 17.

⁴³³ Usp. Ž.[ivko] KUSTIĆ, M.[ijo] GABRIĆ, *Razgovor s gimnazijalkama. Tri gimnazijalke za našim okruglim stolom*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 16. travnja 1972., str. 15-16.

⁴³⁴ Usp. „Kako ih nije sram!“, u: *Glas Koncila*, br. 8, 16. travnja 1972., str. 19.

⁴³⁵ *Zašto razgovaramo s mladima koji nisu vjernici*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 28. svibnja 1972., str. 2.

⁴³⁶ *Izgubio sam vjeru u nevjeru*, br. 5, 5. ožujka 1967., str. 12.

Zagreba⁴³⁷, ali i drugdje⁴³⁸, pa čak i sam, u svome uredništvu, povremeno okuplja skupine studenata, polaznike vjeronauka, kako bi izravno prikupio i s čitateljima podijelio njihova iskustva i očekivanja od studentskoga vjeronauka.⁴³⁹

Da su pojedine svjetovne novine, a sasvim izvjesno i neki vladajući forumi, to doživljavale i kao opasnost političkog organiziranja vjernika laika, doznajemo iz pitanja koje je *Glas Koncila* postavio kardinalu Šeperu u razgovoru koji je s njim vodio za Božić 1967. godine⁴⁴⁰, a nešto kasnije i to da su „problem“ okupljanja katoličke omladine neki, poput *Studentskoga lista* (8. travnja 1969.), pokušali tako pristupiti da ga jednostavno negiraju tvrdnjom kako „katoličke mladeži u Zagrebu zapravo i nema“.⁴⁴¹

1.2.2.3. *Glas Koncila* kao poticatelj „buntovništva mladih“ u Hrvatskoj?

Premda to vjerojatno nije bila nakana lista, neki su u načinu na koji je on izvješćivao o nekim sukobima mladih „osporavatelja“ („kontestatora“) i crkvene hijerarhije u zapadnim zemljama, o čemu ću u radu više reći nešto kasnije, mogli vidjeti i ohrabrenje mladima na slične istupe u Hrvatskoj i Jugoslaviji. Primjerice, kad je skupina mladih „osporavatelja“ upala na zasjedanje Francuske biskupske konferencije u svibnju 1968., list o tome događaju izvješćuje prenoseći čak i tekst letka kojega su mladi tamo pročitali, a koji je prepun optužbi na račun biskupa koje se nazivalo skupštinom „velikih svećenika, književnika i farizeja, koja monopolizira Evanđelje i ravna svećeničku kastu“ i koji, umjesto ljudima, „služ[it]e samo bogate i moćne“.⁴⁴²

A kad se su, nekoliko godina kasnije, u „sporna“ pitanja u Crkvi u Hrvatskoj i Jugoslaviji otvoreno uključili i mladi, potpisavši „Deklaraciju o položaju mladih u Crkvi“ koju

⁴³⁷ Tako, primjerice, o vjeronauku kojega je u crkvi Marka Križevčanina predvodio dr. Ivan Golub, u: *Vjeronauk za mlade intelektualce: Razgovor nad otvorenom Biblijom*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 22. listopada 1967., str. 7.

⁴³⁸ Usp. *Aktivnost pulske mladeži*, u: *Glas Koncila*, br. 25-26, Božić 1967., str. 11; Ž[ivko] K[USTIĆ], *Susret s mladima u Banjaluci. Sve o ljubavi i sve o patnji. U biskupovoj školi za život*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 14. travnja 1968., str. 13.

⁴³⁹ Usp. *Što studenti traže na vjeronauku?*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 20. listopada 1968., str. 8-9.

⁴⁴⁰ Jedno od novinarskih pitanja bilo je formulirano ovako: „U posljednje vrijeme neke novine, osobito u Beogradu, upozoravaju javnost na opasnost organiziranja katoličkih laika. I u zagrebačkim novinama bilo je pokušaja da se studentski vjeronauk prikaže kao neka organizacija koja bi bila izvan granica zakona“, Usp. *Razgovarali smo s nadbiskupom zagrebačkim, kardinalom drom Franjom Šeperom. „Mi ne idemo ni za kakvim političkim katolicizmom“*, u: *Glas Koncila*, br. 25-26, Božić 1967., str. 4.

⁴⁴¹ DON JURE [Živko KUSTIĆ], „Jadna majka Hrvatska“, u: *Glas Koncila*, br. 8., 20. travnja 1969., str. 13.

⁴⁴² *Svećenici na biskupskoj konferenciji*, u: *Glas Koncila*, br. 12, 15. lipnja 1969., str. 7.

je sastavilo šest studenata, članova Vijeća Instituta za teološku kulturu laika u Zagrebu, list javlja o toj Deklaraciji⁴⁴³, prenoseći dio njenog sadržaja. U njoj se mladi katolici žale kako su „uvijek na udaru“, te kako su „sve inicijative, ako su nepredviđene, nepoželjne, a sve službe u Crkvi rezervirane za kler i hijerarhiju, dok se ostali 'vjerni puk' tretira kao pasivna potrošačka masa“. U pojedinim slučajevima koji su u to vrijeme bili aktualni, odnosno u postupcima nositelja crkvene vlasti prema pojedinim akterima tih crkvenih slučajeva, potpisnici Deklaracije vide „grubu nehumanost i kršenje zakonitosti u okvirima Crkve“, te pozivaju na „sastanak mladih katolika“ koji bi raspravljao o tim temama. Deklaraciju je, po tvrdnjama *Glasa Koncila*, potpisalo oko 500 zagrebačkih studenata, a dostavljena je i predsjedniku BKJ nadbiskupu Franji Kuhariću te pročitana u nekim zagrebačkim crkvama nakon misa.

Kasnije list prenosi i dio rasprave koju su autori Deklaracije imali na okruglome stolu 13. ožujka 1971., nakon što su primljeni na Vijeću za katehizaciju BKJ⁴⁴⁴, te izvješćuje sa Zbora mladih katolika grada Zagreba, prenoseći na trenutke burnu atmosferu, ali i ističući izostanak bilo kakvih zaključaka s toga skupa⁴⁴⁵, na kojem su sudjelovali i pomoćni zagrebački biskup Josip Salač te nadbiskupski delegat za katehizaciju, i ravnatelj *Glasa Koncila*, Josip Ladika.

U to vrijeme list javlja i o prosvjedu pedesetak srednjoškolaca koji su se okupljali na vjeronauku u župi sv. Petra u Zagrebu koji su - nezadovoljni odnosom svog župnika prema njima i njihovom vjeroučitelju - došli tražiti posredovanje zagrebačkog pomoćnog biskupa Mije Škvorca.⁴⁴⁶ Kasnije, kad je spor između župnika s jedne, te vjeroučitelja i vjeroučenika s druge strane uključivanjem nadbiskupa Kuharića „izgladen“, list o tome ne samo da javlja⁴⁴⁷, nego i tvrdi kako je do rješenja toga „slučaja“, kao i onoga u Rijeci, vezanog uz dominikanca Tihomira Zovka i Synaxis – o čemu će u ovome radu više biti riječi kasnije, u poglavlju u kojem ću prikazati odnos *Glasa Koncila* prema tzv. „slučajevima“ u Crkvi u Hrvatskoj (IV.2.) - „dobrim dijelom“ došlo i „otvorenim pisanjem našeg tiska“ jer, kako se dodaje u komentaru lista, „kad se bolna pitanja zataje i zataškaju, to je kao kad se opasna rana površno zamaže. Bolest se prikrije, ali ozdravljenja nema“.⁴⁴⁸

⁴⁴³ „Deklaracija o položaju mladih u Crkvi“, u: *Glas Koncila*, br. 4, 21. veljače 1971., str. 8.

⁴⁴⁴ „Okrugli stol“ mladih. Sloboda za zrelost, u: *Glas Koncila*, br. 6, 21. ožujka 1971., str. 17.

⁴⁴⁵ Usp. Prvi zbor mladih katolika Zagreba, u: *Glas Koncila*, br. 7, Uskrs 1971., str. 8.

⁴⁴⁶ Mole posredovanje, u: *Glas Koncila*, br. 4, 21. veljače 1971., str. 8.

⁴⁴⁷ Izgladen spor u zagrebačkoj župi Sv. Petra, u: *Glas Koncila*, br. 8, 18. travnja 1971., str. 8.

⁴⁴⁸ Između bontona i vjere, u: *Glas Koncila*, br. 8, 18. travnja 1971., str. 2.

U jeku rasprave o zahtjevima mladih u Crkvi, list preporuča knjigu „*Slučajevi*“ *studenta-vjernika u Crkvi u Hrvatskoj* koju je, pod pseudonimom Janko Torbar, napisao Tomislav Šagi-Bunić, te objavljuje i narudžbenicu kako bi ju čitatelji što lakše nabavili.⁴⁴⁹

1.3. Glas Koncila u „procjepu“ između tzv. „progresista“ i „konzervativaca“

Ne ulazeći dublje u uzroke i pojavnosti jednih i drugih, ovdje ću ipak, makar i površno, pokušati definirati pojmove navedene u naslovu ovoga podpoglavlja.

„Na valu“ Drugog vatikanskog koncila, osobito na Zapadu, pojavili su se i teolozi, pa i pojedini biskupi i kardinali, koji su smatrali kako Koncil nije iskoristio sav potrební reformski potencijal, te kako je crkvenim reformama trebalo otići i puno dalje negoli se to na Koncilu i nakon njega dogodilo. U Hrvatskoj su takvi, u pojedinim crkvenim krugovima, smatrani i nazivani „**progresistima**“ (rjeđe i „naprednjacima“). Nasuprot njih stajali su oni koji su bili protiv bilo kakve, ili barem protiv znatnije obnove Crkve, smatrajući ju nepotrebnom, štetnom i, u krajnju ruku, „sumnjivom“ u smislu odustajanja od tradicionalnoga crkvenoga nauka. Među zagovarateljima crkvene obnove takvi su smatrani i nazivani „**konzervativcima**“ odn. „tradicionalistima“.

Dakako, i jedna i druga struja pritom su doživjele i svoje krajnosti: među „progresistima“ one koji su počeli osporavati i neke priznate katoličke dogme i nauk, te osporavati priznatu ulogu autoriteta u Crkvi (za takve su u nas korišteni izrazi „**osporavatelji**“ ili „kontestatori“), dok je među „konzervativcima“ već i u vrijeme samoga Koncila, bilo onih koji su se protivili bilo kakvim promjenama u Crkvi, pa se čak i isključili iz punog zajedništva s Katoličkom Crkvom, među kojima su bili najpoznatiji tzv. lefebvreovci (po nadbiskupu Marcelu Lefebvreu), a u nas se za takve bio uvriježio izraz „**integristi**“.

Unatoč svoje opredijeljenosti u korist provedbe obnove Crkve u duhu Drugog vatikanskog koncila, čime se pozicionirao bliže „progresistima“ negoli „konzervativcima“ (no, ipak ne među „kontestatore“ premda je, kako ću kasnije iznijeti, bilo i takvih optužbi na njegov račun), list je ipak pokušavao prevladati sukob i pomiriti te dvije crkvene struje.

⁴⁴⁹ Usp. „*Slučajevi*“ *studenta-vjernika u Crkvi u Hrvatskoj*, u: *Glas Koncila*, br. 7, Uskrs 1971., str. 14.

U početku je to činio na način da je oštre podjele i nepomirljivosti između „progresista“ i „tradicionalista“ nijekao, odnosno umanjivao. Tako, primjerice, u jednome komentaru iz studenoga 1965., list poručuje kako razlike između pojedinih crkvenih predstavnika, koje su dolazile do izražaja i na samome Koncilu, nipošto ne znače neku podjelu u Crkvi:

Na kraju dolazimo do toga da ne samo [da] nema nikakvih stranaka u Katoličkoj Crkvi nego da čak ni između Crkve i drugih kršćana nema takvih sukoba kakvi postoje između političkih stranaka. Svi će biskupi ponosno i zadovoljno napustiti koncilsku dvoranu. Svaki je slobodno rekao što je mislio i svi mogu biti zadovoljni što su pridonijeli da se velika Kristova misao potpunije izrazi za ljude našega vremena i za buduća stoljeća.⁴⁵⁰

Protiv podjele Crkve na „progresivnu“ i „konzervativnu“ list se izjašnjavao i iz pera „don Jure“ (Živka Kustića). On, primjerice, u jednome tekstu krajem 1967. ističe kako „mi nismo ni konzervativni ni napredni, nego da smo Crkva Božja u kojoj se, ako treba, možemo i posvaditi i pomiriti, i dogovoriti se i razići se, ali sve ostaje u familiji, i na kraju sve koristi toj familiji“.⁴⁵¹

Nešto kasnije, kad je postalo jasno da su „progresisti“ na Zapadu počeli nailaziti i na sve oštrije osude crkvenih autoriteta, pa i samoga Pape, list je ponešto promijenio pristup toj temi, ističući kako „progresističkih pretjerivanja“ na Zapadu doduše ima, ali da ih nema i u Crkvi u hrvatskome narodu. Jednom će, tako, zaključiti kako se kod nas primjećuje „da se snage u samoj Crkvi polariziraju i uzajamno optužuju za stavove kojih zapravo nitko ne zastupa“.⁴⁵² Zbog toga se autor toga prikaza zalaže da umjesto „lova na vještice“ i „nezdrave polarizacije snaga, uzajamnog etiketiranja, koje najčešće postaje izvrtnje stavova“, poradi na uzajamnom povjerenju koje će „dovesti do prave koncilske obnove.“

Da u Crkvi kod nas, a pogotovo ne u *Glasu Koncila* uopće ne postoji opasnost „osporavateljstva“, barem ne onih „s lijeva“, list je poručio i u jednome komentaru iz druge polovice 1969. poručujući kako su kod nas „neupitni“ i vjernost Papi, i pobožnost prema Mariji i iskustvo „križa“. No, dodaje, „treba iskreno pogledati u oči činjenici da ima još podosta onih koji, iz nepokretnosti i neshvaćanja, osporavaju provođenje koncilskih smjernica“, te se treba

⁴⁵⁰ U Crkvi nema stranaka, u: *Glas Koncila*, br. 23, 28. studenoga 1965., str. 2.

⁴⁵¹ DON JURE [Živko KUSTIĆ], *Evandjelje na Opatijskom festivalu*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 5. studenoga 1967., str. 10.

⁴⁵² Ž.[ivko] K.[USTIĆ], *Jean Danielou: Osporavanje i svjedočenje. Prava knjiga u pravom trenutku* u: *Glas Koncila* br. 11, 1. lipnja 1969., str. 15.

bojati samo jednoga: „da ta struja toliko ne ojača da izazove reakciju lijevih skretanja, kao 'tuk na luk'“. ⁴⁵³

A kad je Ivica Mlinovčić u *Vjesniku* ustvrdio kako u našoj zemlji jedva da ima „katoličkih osporavatelja“, te to uzeo za dokaz da je „koncilska obnova u Crkvi u Hrvatskoj i u cijeloj Jugoslaviji zapravo bojažljiva“, *Glas Koncila* u prigodnom komentaru ističe kako to što kod nas nema „osporavatelja“ poput onih na Zapadu, još uvijek ne znači da među nama ne rastu „sasvim neuvezeni problemi, koji nisu manje uzbudljivi od onih sa Zapada, a koji su to ozbiljniji što su izvornije naši“, ali oni još uvijek nisu u dovoljnoj mjeri izašli u javnost, nego „napetosti rastu“ a „namjesto dijaloga, koji bi vodio jasnoći među različitim grupama i shvaćanjima, vlada uzajamna nepovjerljiva šutnja koja rađa nerazumijevanje i prijeti eksplozijama“. Komentator stoga predlaže otvaranje otvorenog unutarcrkvenog dijaloga o tim spornim pitanjima, a da na čelo koncilske obnove „stanu naši biskupi, da preuzmu sve napore, sve rizike i sve nade takva angažmana“. Taj je komentar, inače, objavljen upravo u trenutku kad su na Visovcu članovi BKJ raspravljali i o „prvim, premda slabašnim, simptomima katoličkog osporavanja u našoj zemlji“. ⁴⁵⁴

U međuvremenu, list će pokušati zauzeti svojevrsnu „srednju liniju“, suprotstavljajući se pretjerivanjima i s jedne i s druge strane, odn. osuđujući i „progresiste“ i „konzervativce“, ali se ipak zauzimajući za koncilsku obnovu. Tomislav Šagi-Bunić to će, jednom prilikom, sažeti ovako:

U ovo pokoncilsko vrijeme, postoje u Crkvi opasnosti, postoje i hereze, ali ne postoje samo u jednom smjeru. Nisu one samo među onima koji su željni novih stvari već i među onima koji žele život zaustaviti, koji misle da je najbolje i najpobožnije ostati kod staroga, ništa ne misliti i nikud ne kretati da ne bismo pogriješili. Postoje ne samo „lijeva skretanja“, nego postoje i „desna skretanja“. Postoje i grijesi propusta, nemara, čekanja, oklijevanja, lijenosti, zadovoljstva samim sobom. Ne griješi samo onaj koji ne prouči dobro Koncila pa se zaleti i načini kakvu glupost, nego ne manje griješi i onaj koji jednako ne prouči Koncila i nikuda ne kreće, nego se samo vlada kao sudac svih koji su nešto pokušali i počeli. ⁴⁵⁵

I u ovome stavu list će se poslužiti Papinim autoritetom, prenoseći njegove istupe u kojima je kritizirao svako pretjerivanje u crkvenim redovima. Tako će, primjerice, javljajući o Papinoj generalnoj audijenciji od 7. rujna 1966., *Glas Koncila*, prenoseći ocjene komentatora

⁴⁵³ *Opasnost od desnih „osporavatelja“*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 12. listopada 1969., str. 2.

⁴⁵⁴ *Što ćemo s „katoličkim osporavanjima“?*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 27. rujna 1970., str. 2.

⁴⁵⁵ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Odgoviti svećenika za novi svijet*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 23. srpnja 1967., str. 3-4.

toga govora, zaključiti kako je „Papa ovim govorom upozorio na pretjeranosti i previše 'konzervativnih' i previše 'progresivnih' elemenata u Crkvi. S 'konzervativne strane ponegdje se oštro kritiziraju i odluke Koncila i crkvena hijerarhija koja ih je počela provoditi u djelo; i te se kritike dižu u ime vjernosti crkvenoj tradiciji [...] Ne manje pretjeranosti ima i na 'progresivnoj' strani“⁴⁵⁶, navodeći i pojedine primjere tih „pretjerivanja“ s obje strana.

Slično i 1968., kad javlja o generalnoj audijenciji na kojoj je papa Pavao VI. ponovno kritizirao „i bezobzirni 'progresizam' i kratkovidni 'integrizam', to jest obje skrajnosti koje se osjećaju u koncilskom gibanju u Crkvi“⁴⁵⁷, te kasnije iste godine kad Papa poručuje kako se zbog „određenih zastranjivanja i pretjerivanja nekih članova Crkve“ ipak neće odustati od provedbe zaključaka Drugog vatikanskog koncila i „novog koncilskog duha“.⁴⁵⁸

A kad je Papa na Veliki četvrtak 1969. upozorio kako u krilu Crkve ima i raskola i raskolnika, te kako je Crkva teško nagrizena „osporavanjem hijerarhijskog ustrojstva“, o čemu list izvješćuje⁴⁵⁹, ali u komentaru toga broja također i dodaje kako je, osim tih koji dovode u pitanje „osnovne vjerske istine“ i preziru „autoritet zakonitog Učiteljstva“, Papa „više puta upozoravao kako su za Crkvu isto toliko, ako ne i više, opasni oni koji u ime tobožnjeg pravovjerja žele zakočiti svaku obnovu, koji žele Crkvu ostaviti zatvorenu u prastare vanjske oblike, do kraja je odvojiti od težnja i problema suvremenog čovjeka, pretvoriti je u muzej“.⁴⁶⁰

I opet, osim na samoga Papu, list se u više navrata pozivao i na druge crkvene autoritete u svijetu, kako bi osnažio svoju poruku o potrebi podjednakog odmaka i od „progresista“ i od „konzervativaca“ želi li se na pravi način promicati koncilsku obnovu Crkve. Tako, primjerice, javljajući o jednome istupu bečkog kardinala Franza Königa u kojem on, analizirajući koncilsku obnovu Crkve i opasnosti koje pred njom stoje, prenosi:

Postoje „jurišnici“, koji pod plaštem obnove ne teže samo za promjenom onoga što je u Crkvi promjenjivo već u nekim zemljama napadaju i na nepromjenjivi sadržaj vjere. [...] Ali obnovu Crkve za kojom teži Vatikanski sabor mogu ugrožavati i takozvani „kočničari“. To su oni koji jednostavno ne žele uvidjeti da je Crkva organizam koji raste, a ne muzejski komad. Stoga, tko drži da se Crkva po nutarnjim

⁴⁵⁶ Usp. *Papa izražava žalost i zabrinutost zbog pretjeranosti i na „konzervativnoj“ i na „progresivnoj“ strani u Crkvi*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 25. rujna 1966., str. 2.

⁴⁵⁷ *Ni bezobzirni „progresizam“ ni kratkovidni „integrizam“*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 12. svibnja 1968., str. 2.

⁴⁵⁸ *Zastranjivanja i pretjerivanja neće odvratiti Crkvu od novog koncilskog duha*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 6. listopada 1968., str. 1-2.

⁴⁵⁹ *Dramatična pitanja o Crkvi*, u: *Glas Koncila*, br. 8., 20. travnja 1969., str. 2.

⁴⁶⁰ *Papa Pavao se ne poriče*, u: *Glas Koncila*, br. 8., 20. travnja 1969., str. 2.

prilagođavanjima izmijenila u svojoj nauci i u svojoj biti, taj je uistinu još malo shvatio što je Crkva, taj još nije prodro dublje od vanjske i historijske pojavnosti Crkve.⁴⁶¹

Suprotstavljajući se „tradicionalistima“, koji su nijekali potrebu bilo kakvih promjena u Crkvi, jer bi one, kako su smatrali, bile suprotne tradicionalnome nauku Crkve, list je isticao tezu prema kojoj Drugi vatikanski koncil zapravo nije uvođenje „novotarija“, nego baš povratak na izvorne i, tijekom crkvene povijesti, zaboravljene prastare crkvene tradicije. Tako, primjerice, prenosi i vijest o govoru pape Pavla VI. članovima Rimske Kurije, u kojemu on ističe kako Koncil, premda je bio „velika novost“, ipak nije suprotan „našim autentičnim tradicijama“ jer je u mnogočemu bio „samo povratak na izvore, obnova izvornih oblika bogoštovlja, mišljenja i prakse“ te nastojanje „da više cijenimo Božje zakone nego običaje koji su nastali tijekom vremena“.⁴⁶²

Krajem 1971. i početkom 1972. list, iz pera Tomislava Šagi-Bunića, pokreće i zasebnu rubriku „Glas kršćanske starine“ kroz koju, donoseći citate kršćanskih pisaca iz prvih stoljeća kršćanstva, list potkrepljuje upravo tezu da koncilska obnova zapravo velikim dijelom znači povratak na izvorne ideje i oblike kršćanstva. Osim toga, kroz tu rubriku, kako to dobro primjećuje i jedan njegov čitatelj, *Glas Koncila* želi „rasvijetliti neke sadašnje dileme u Crkvi kod nas“⁴⁶³, odnosno autoritetom starih crkvenih otaca poduprijeti one koji se u Crkvi u Hrvatskoj zalažu za obnovu u duhu Drugoga vatikanskog koncila.

Tu je tezu list tim više isticao, kad je postalo jasno da se isticanje „suprotstavljanja“ između „stare“ prekoncilske, i „nove“, postkoncilske Katoličke Crkve, počela i politički i ideološki zloupotrebjavati od strane svjetovnoga tiska. Da je prepoznao opasnost takvih zlorababa, list pokazuje odbijajući teze koje se provlače „kroz mnoge članke u domaćoj i stranoj građanskoj štampi“ prema kojima je **„jučerašnju Crkvu trebalo napadati jer je bila reakcionarna, dok se današnja može hvaliti da je napredna“**.⁴⁶⁴

I inače, tadašnje su komunističke vlasti upravo odnos prema Drugome vatikanskom koncilu koristile kao novo sredstvo tzv. „diferencijacije“ među svećenstvom i hijerarhijom, odn. kao novo sredstvo unošenja „podjela“ u Katoličku Crkvu u Jugoslaviji, izrazito se

⁴⁶¹ „Jurišnici“ i „kočničari“, u: *Glas Koncila*, br. 16, 22. kolovoza 1965., str. 4.

⁴⁶² *Božje zapovijedi važnije od crkvenih običaja*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 8. svibnja 1966., str. 2.

⁴⁶³ Marijan ZAGORSKI, *Ante Starčević o slobodi tiska*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 20. veljače 1972., str. 16.

⁴⁶⁴ *Nesporazum oko Ivana Dobroga*, u: *Glas Koncila*, br. 12, 20. lipnja 1966., str. 2.

svrstavajući na stranu onih koji su bili skloniji provedbi koncilske reforme. Pritom su i članove svećeničkih udruženja poticali da ideje Koncila šire među svećenstvom i pukom, smatrajući kako im Koncil, svojim zalaganjem za dijalog i otvorenost Crkve svijetu, ide na ruku.

A na koju je to „vrstu štampe“ list mislio i s kojim se tezama zapravo obračunavao, već u istome broju otkriva „don Jure“, citirajući članak prof. Olega Mandića „Pokolebane tradicije“ objavljenog u *Vjesniku* (10. lipnja 1966.), a u kojemu se „staru“ pretkoncilsku Crkvu označavalo kao onu koja je bila „nazadna“ i društveno štetna, upregnuta u kola „izrabljivača“, dok se s ovom „novom“, pokoncilskom Crkvom ipak daje surađivati jer je postala „naprednija“ i „korisna za društvo“.⁴⁶⁵

No, jednako tako, list je izražavao i svoj odmak od onih koji su Koncil koristili kako bi doveli u pitanje cjelokupni crkveni nauk i moralnu disciplinu. U tome smislu, *Glas Koncila* se više puta jasno izjašnjavao protiv moralnog relativizma i popuštanja u moralnim pitanjima. „Kad već ne možemo zaustaviti bujicu razvrata, kad nam ne uspijeva ljude nagovoriti da se oblikuju prema Evanđelju – takvi 'milosrdni' kršćani gledaju ne bi li se Evanđelje moglo prekrojiti ili barem nategnuti na mjeru svijeta. Ne ide to bez krivotvorenja i sakaćenja Evanđelja“, zaključuje tako komentator lista analizirajući pobornike tzv. „novog morala“.⁴⁶⁶

Isto tako više puta prenosi i Papine poruke u tome smislu, uključujući i njegova upozorenja kako se Koncilu pripisuju i neke namjere koje on nije imao, navodeći tako „prilagođavanje kršćanskog života profanim i svjetskim običajima, takozvano horizontalno usmjerenje religije, upravljene ne više k prvoj i vrhovnoj ljubavi i čašćenju Boga, nego ljubavi prema čovjeku i čašćenju čovjeka“.⁴⁶⁷

Premda je gajio svojevrstni „koncilski optimizam“ i zalagao se za provedbu koncilskih zaključaka, list ipak nije prešućivao ni glasove onih koji su prema koncilskim zbivanjima bili oprezni. Tako, npr., još i prije završetka Koncila donosi razgovor s tadašnjim skopskim biskupom Smiljanom Čekadom koji, prenoseći dojmove sa zasjedanja, ističe:

Nade se tu svačega: retorike, tendencije da se bude originalan, jako izražene želje za prilagođivanje duhu vremena, pokušaja da se taktičkim ustupcima, koji idu do krajnje granice istine, otupe razlike između Katoličke Crkve i drugih kršćanskih konfesija. Čuje se tu svašta: i trijeznih opreznih stavova, i smjelih,

⁴⁶⁵ DON JURE [Živko KUSTIĆ], *Hvala na takvom komplimentu*, u: *Glas Koncila*, br. 12, 20. lipnja 1966., str. 12.

⁴⁶⁶ AK [Živko KUSTIĆ], *Jesu li kršćani postali mekušci?*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 24. siječnja 1965., str. 6.

⁴⁶⁷ *Papa o pitanjima obnove u Crkvi*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 26. siječnja 1969., str. 4.

novotarskih ideja, i naivnih, jedva ozbiljnih prijedloga. – Sve je to bez sumnje zanimljivo, iako svakome ne mora biti simpatično.⁴⁶⁸

Kasnije, pak, kad je Čekada imenovan sarajevskim nadbiskupom, u novom razgovoru za *Glas Koncila*, prenesena je i njegova otvorena bojazan od „nove teologije“, koju je Čekada opisao kao pojavu „laicizacije života, posvjetovnjačenja čitavog našeg sistema, neomodernističkog shvaćanja religije, bježanja od dogmatskih formula i pribjegavanja nekim sinkretističkim formulacijama kršćanstva“.⁴⁶⁹

I tada novoimenovani mostarski biskup koadjutor Pavao Žanić, u svom prvom razgovoru za list, kritički je progovorio o nekim pojavama u Crkvi koje su uslijedile nakon Drugoga vatikanskog koncila:

Mislim da nije dobro sve što je novo zato jer je novo. To bi bila bolest pomodarstva. Ni svako kretanje ne smatram pozitivnim, jer je i razaranje neko kretanje. Omnia probate! Uvijek je u vrtlogu života, u eri vrijenja, potrebno s mnogo razbora promatrati, misliti i trijezno prosuđivati. I teologija mrtvog Boga skriva se u raznim oblicima pod plašt II. Vat. Sabora. U toj se lažnoj i maglovitoj teologiji kapitulantski kaska za duhom materijaliziranog svijeta, bezobzirno se obara katolička dogma, moral i askeza, da bi se ugađalo ušima modernoga čovjeka.⁴⁷⁰

Pa i u nekim drugim tekstovima može se osjetiti rezerviranost prema posljedicama Drugoga vatikanskog koncila, odnosno „nostalgija“ za vremenima koja su mu prethodila. Primjerice, u prikazu knjige *CREDIMUS – Ispovijest vjere Pavla VI.* s komentarom Ferdinanda Holböcka, koju je objavilo HKD sv. Ćirila i Metoda, autor prikaza, teolog Jordan Kuničić, ističe kako „vjera ne vrši svoju ulogu u životu današnjice“ te kako „usporedimo li njezinu jasnoću, određenost i životnost kako je doživljavaju jednostavne duše vjernika s kompliciranošću nekih problematičara, ne treba se čuditi ako se za mnoge duše brod vjere ljulja“. Stoga autor prikaza tu knjigu preporuča i kao „priručnik za ispravnu orijentaciju usred idejnoga meteža“.⁴⁷¹ Inače, popratnu riječ za hrvatski prijevod te knjige napisao je kardinal Šeper, koji se pritom također

⁴⁶⁸ *Razgovaramo s Koncilskim ocima. Staro vino u novim mijehovima*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 2. kolovoza 1964., str. 3.

⁴⁶⁹ *Razgovor s novim sarajevskim nadbiskupom. „Želim biti otac i pastir“*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 28. siječnja 1968., str. 6-7.

⁴⁷⁰ *Razgovor s našim novim biskupima. Mons. Pavao Žanić: „Šteta što nema više svjetla i razboritosti u nama“*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 7. veljače 1971., str. 4-5.

⁴⁷¹ Jordan KUNIČIĆ, *F. Holboeck: CREDIMUS. Između okamenjivanja i ispražnjavanja sadržaja vjere*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 21. veljače 1971., str. 17.

požalio da „u ovoj našoj današnjici, kad tendencije za 'novom interpretacijom' vjerskih istina ne štede ni osnovnih istina te često puta idu tako daleko, da se gubi njihov istinski smisao, vjernici se nerijetko tjeskobno i u nekoj neizvjesnosti pitaju: Što zapravo kao katolik imam vjerovati? Pavao VI. je osjećao ovu tjeskobu vjernika i to ga je potaklo da kaže jasnu i sigurnu riječ kojom će učvrstiti svoju braću u vjeri i koja će ljudima dobre volje poslužiti kao putokaz u ovoj pomutnji ideja“. Kardinal također dodaje kako „nažalost OVO Vjerovanje nije naišlo na publicitet i na pažnju koju zaslužuje. Negdje su ga čak namjerice prešutjeli ili kritizirali“. ⁴⁷²

Ovo istodobno „supostojanje“ na stranicama lista i „progresista“ (u većoj mjeri) i „tradicionalista“, uočili su i analitičari Komisije za vjerska pitanja SR Hrvatskoj. Tako, u jednoj analizi sadržaja *Glasa Koncila* tijekom godina 1968. i 1969. njen priređivač Ivan Ceranić primjećuje kako su na stranicama lista „još uvijek prisutna i konzervativna i reakcionarna stanovišta“, ali su „sve prisutniji autori i stavovi koji se zalažu za koncilsku obnovu, za jedan moderniji pristup aktuelnim problemima“, pa se „stiče utisak da u cjelini *GK* sve više postaje tribina liberalnih snaga unutar Katoličke Crkve“. *Glas Koncila*, stoga, autor analize karakterizira kao „jedno od uporišta reformista, koji međutim odražava ukupna gibanja u Katoličkoj Crkvi“, pa se zato na njegovim stranicama „ukrščaju“ različite ideje i koncepcije:

Što se tiče sadržaja potrebno je istaći da se u tim novinama sve više mogu naći vrlo različita, često sasvim suprotna, gledišta o pojedinim pitanjima. Za takvu fizionomija lista opredijelilo se i samo uredništvo koje naglašava da u *GK* ne pišu istomišljenici, niti dirigirani i cenzurirani informatori, da to nije glasilo nekakve stranke u Crkvi, već da žele slijediti osnovne koncilske kriterije i norme i biti odraz mnogostrukog života Crkve. Stiče se utisak da u tome sve više uspijevaju. ⁴⁷³

1.3.1. Učestalo izvješćivanje o stanju u Crkvi u Nizozemskoj

No, možda i glavno uporište „dojma“ da je *Glas Koncila* blizak „progresističkoj struji“, pa i „kontestatorima“ u Crkvi, njegovi su kritičari najčešće argumentirali tvrdnjom da je taj list u Crkvu u hrvatskome narodu „uvozio“ njihove ideje iz Crkava na Zapadu, osobito iz

⁴⁷² Popratna riječ za Holboeck: „Credimus“ od 30. rujna 1970., u: NAZ, Ostavština Franje Šepera, kutija 9, korice 31.

⁴⁷³ Neke karakteristike sadržaja *Glasa Koncila* (U toku 1968. i 1969. god.), u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 12); Vidi i: Prilog sjednici Izvršnog komiteta CKSKH od 6. travnja 1970. godine, u: HDA, KOVZ, kutija 195, br. 112/70.

Nizozemske, dok je tamošnja Katolička Crkva u očima domaćih „konzervativaca“ slovila kao najistaknutiji primjer „progresističke“ Crkve.

Uistinu, kad se analizira pisanje *Glasa Koncila*, moglo bi se zaključiti kako je zbivanjima u Crkvi u Nizozemskoj posvećena razmjerno veća pozornost negoli ijednoj drugoj zemlji katoličkog Zapada. List, tako, prenosi opširnu reportažu o kršćanstvu u toj zemlji⁴⁷⁴, više vijesti o tzv. „holandskom pastoralnom koncilu“ iz 1967., pri čemu se list ograđuje formulacijom kako ne želi ulaziti „u ocjenu teoloških strujanja u suvremenom holandskom katolicizmu“.⁴⁷⁵

List objavljuje i razgovor s trojicom nizozemskih svećenika, koji su se našli u Hrvatskoj, o tome što se stvarno događa u Crkvi u Nizozemskoj jer, kako priznaje autor intervjua Ivan Golub, „naše obavijesti o Crkvi u Nizozemskoj crpljene su više-manje iz senzacionalističkog vrele“.⁴⁷⁶ A kad je ljubljanska *Družina* objavila dojmove mariborskog pomoćnog biskupa Vekoslava Grmića, nakon što se on vratio iz Nizozemske, gdje je sudjelovao na sjednici tzv. „Pastoralnog koncila“, list prenosi dio toga članka u kojem je život Crkve u Nizozemskoj opisan u dosta pozitivnom svjetlu, te uz napomenu kako je „razlika između Crkve u Nizozemskoj i drugim Crkvama u tome da problemi nisu svuda izbili na površinu, ili još nisu toliko zaoštreni – a to zbog drugačijih prilika ili zbog toga što se umjetno prikrivaju ili ih se neće vidjeti“, dok se Nizozemci s njima suočavaju „sa svom iskrenošću“.⁴⁷⁷

Kasnije će list objaviti izvješće i s tzv. Nizozemskog pastoralnog koncila iz 1969. godine⁴⁷⁸, s kojeg će izvijestiti kako je prošao „u znaku umjerenosti“⁴⁷⁹, te prenosi intervju s tamošnjim primasom, kardinalom Bernardom Janom Alfrinkom, nadbiskupom Utrechta, u kojem on brani Crkvu u Nizozemskoj i ističe kako je ona često metom pretjeranih kritika.⁴⁸⁰ Pa i nakon što su početkom 1970. nizozemski svećenici i laici na još jednom „Pastoralnom koncilu“ zatražili ukidanje obveze svećeničkog celibata, list iz milanskoga *Il Giorna* prenosi dio razgovora s kardinalom Alfrinkom, u kojem se on ne protivi tome zahtjevu uz pojašnjenje

⁴⁷⁴ *Intelektualci, trgovci, radnici, majke – ljudi svih slojeva i položaja koji su shvatili što je glavno u kršćanstvu, koji su našli ideal i žive po njemu*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 25. listopada 1964., str. 8-9.

⁴⁷⁵ *Duhovna mobilizacija svih katolika Nizozemske*, u: *Glas Koncila*, br. 17, 27. kolovoza 1967., str. 4.

⁴⁷⁶ Ivan GOLUB, *Razgovarali smo s Nizozemcima o Nizozemskoj*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 12. siječnja 1969., str. 7.

⁴⁷⁷ *Biskup Vekoslav Grmić vratio se iz Nizozemske. U Nizozemskoj život ne ide preko Crkve*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 3. svibnja 1970., str. 1, 3.

⁴⁷⁸ *Nizozemski pastoralni koncil*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 26. siječnja 1969., str. 6.

⁴⁷⁹ *Pastoralni koncil u Nizozemskoj u znaku umjerenosti*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 4. svibnja 1969., str. 8.

⁴⁸⁰ *Postoji li u Nizozemskoj opasnost raskola? Intervju s kardinalom Alfrinkom*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 26. siječnja 1969., str. 6.

kako je pitanje u tome kako „da se nađe zakon koji će ostavljati mogućnost slobodnog prihvata celibata. Sloboda izbora, koja na stanovit način već postoji, morala bi se učiniti vidljivom“.⁴⁸¹ No, nešto kasnije list prenosi i poruku pape Pavla VI. koji je „sveti celibat svećenika“ nazvao „kapitalnim zakonom u našoj latinskoj Crkvi“ kojega se ne može „napustiti ili staviti u diskusiju“, čime je jasno dao do znanja da neće udovoljiti zahtjevima nizozemskoga „Pastoralnog koncila“ i biskupa koji su ih podupirali.⁴⁸²

Uskoro potom list prenosi i vijesti o mogućnosti susreta kardinala Alfrinka s Papom⁴⁸³, te opširno izvješćuje s toga susreta, kad se on kasnije dogodio.⁴⁸⁴

Ipak, u nekoliko navrata list će poručiti kako se Crkva u Hrvatskoj ne treba ugledati na onu u Nizozemskoj. Tako, primjerice, u jednome tekstu list priznaje kako je „u Holandiji (je) živa opasnost od pretjeranih i neukusnih novotarija“, ali i dodaje kako „kod nas jedva ima pokušaja, a kamoli da bi bilo opasnosti“.⁴⁸⁵ No, u jednome komentaru s početka 1970. - nakon što je nizozemski „Pastoralni koncil“ te godine, sastavljan od tamošnjih svećenika i laika, izglasao ukidanje obveze celibata i pripuštanje žena u svećeničku službu⁴⁸⁶ - list ipak priznaje kako „ono što se događa u Crkvi u Nizozemskoj nije niti može biti naše – ni kao problem ni kao rješenje“, ali i ponavlja kako kod nas opasnost nije „kopiranje“ nizozemskih problema nego sasvim suprotno – to da se „novopokretačke pojave u Crkvi ove zemlje (ono malo što ih ima)“ počne mjeriti „nizozemskim mjerilima“ što bi zapravo dovelo do „paraliziranja svakog koncilskog gibanja kod nas“.⁴⁸⁷

⁴⁸¹ *Intervju s kardinalom Alfrinkom. „Nizozemski put“ katolicizma?*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 8. veljače 1970., str. 18.

⁴⁸² *Rim i Nizozemska. Kako Papa gleda na zahtjev nizozemskih svećenika i biskupa*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 22. veljače 1970., str. 4.

⁴⁸³ *Hoće li Alfrink ipak k Papi?*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 19. travnja 1970., str. 7.

⁴⁸⁴ *O ovome se mnogo govori i komentira, iako se malo zna. Napokon: Nizozemski kardinal Alfrink kod Pape Pavla VI.*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 26. srpnja 1970., str. 4; *Saopćenje nizozemskih biskupa o razgovoru Pape i kard. Alfrinka*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 9. kolovoza 1970., str. 5.

⁴⁸⁵ *Za Holandiju opasno – za nas nužno*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 17. studenoga 1968., str. 2.

⁴⁸⁶ *Usp. Pet točaka siječanjskog zasjedanja nizozemskog „Pastoralnog koncila“*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 25. siječnja 1970., str. 6; *Očitovanje nizozemskih biskupa o tim zahtjevima, kojima ih oni ne odbacuju, ali upozoravaju kako zahtjevi nizozemskih svećenika i laika mogu biti ispunjeni samo „sa Svetim Ocem i s općom Crkvom“*, vidi u: *Očitovanje nizozemskih biskupa*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 8. veljače 1970., str. 7.

⁴⁸⁷ *Dvosjekli mač opreznosti*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 25. siječnja 1970., str. 2.

„Holandski katekizam“

Osim kardinalu Alfrinku, Crkvi u Nizozemskoj i tamošnjim „pastoralnim koncilima“, koji su uzburkavali crkvenu javnost, list je kontinuirano pratio i krizu nastalu objavom tzv. *Holandskog katekizma* koji je, od 1967., kad se pojavio, također izazivao niz sporenja u Crkvi u svijetu, pa i u Hrvatskoj.

Premda je, sudeći po sadržaju jednog pitanja kojega su postavili svome sugovorniku⁴⁸⁸, „naloženi kurs“ bio da se ne piše o *Holandskome katekizmu*, pri čemu oni tvrde da su se toga i pridržavali te su „kroz nekoliko godina šutjeli“ o toj temi, iz sadržaja lista ipak se ne bi moglo zaključiti da je *Glas Koncila* u potpunosti ignorirao vijesti o toj knjizi koja je naišla na popriličan odjek, pa i osude, pojedinih crkvenih krugova.

Dapače, čim se u svjetskom tisku pojavila vijest o tome da je Sveta Stolica zabranila objavu nekoliko prijevoda na svjetske jezike *Holandskoga katekizma*, jer je „Rimska Kurija našla [je] u tome katekizmu trinaest teških tvrdnja protivnih vjeri i četrdeset osam manjih zabluda“.⁴⁸⁹ Kasnije pak prenosi vijest kako kardinalska komisija u tome katekizmu nije pronašla nikakvih „vjerskih zabluda“, premda se „neke formulacije“ u njemu moraju izmijeniti.⁴⁹⁰ No, već u idućemu broju list donosi i širi članak o tome pitanju, priznajući kako je i *L'Osservatore Romano* donio „posebno pojašnjenje“ prema kojemu su zaključci da u *Holandskome katekizmu* nema zabluda „u najboljem slučaju preuranjeni“.⁴⁹¹ *Glas Koncila* stoga dodatno pojašnjava kako „radovi na ispitivanju toga katekizma i na ispravljanju neprikladnih izraza“ još uvijek traju, te kako su i sami nizozemski biskupi predložili neke izmjene. Dodatni je problem, kako pojašnjava list, pojava engleskoga prijevoda toga katekizma, koje „nema odobrenja ni holandskih ni engleskih biskupa“, a na koje se požalio i sam nizozemski kardinal Alfrink.

Kratku rekapitulaciju spora oko *Holandskog katekizma* list donosi i nešto kasnije, kad iz talijanskog tjednika *Vita* prenosi dio razgovora s teologom Janom Visserom, koji je sudjelovao u pokušaju usklađivanja toga katekizma s primjedbama kardinalske komisije, prenoseći i njegovu ocjenu kako se nizozemski episkopat „nalazi u teškoj situaciji“, jer je

⁴⁸⁸ Usp. V[ladimir] PAVLINIĆ, Ž[ivko] KUSTIĆ, *Razgovor s biskupom Vekoslavom Grmićem o suvremenim pitanjima Crkve. Radujmo se – u Crkvi vrije!*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 26. listopada 1969., str. 7.

⁴⁸⁹ *Zabranjen Holandski katekizam*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 24. rujna 1967., str. 4.

⁴⁹⁰ *U holandskom Katekizmu nema zabluda*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 11. veljače 1968, str. 4.

⁴⁹¹ *Holandski katekizam: Zablude ili zabune?*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 25. veljače 1968., str. 2.

katekizam „načinjen po njihovu nalogu i objavljen s njihovim izričitim odobrenjem kao siguran voditelj“, a sad su suočeni s potrebom njegova ispravka.⁴⁹² Kad je kasnije Papinska komisija završila s radom i donijela svoje zaključke o ispravcima koje treba unijeti u taj katekizam, a njegovi autori poručili kako te ispravke ne mogu prihvatiti, list o tome dosta opširno izvješćuje.⁴⁹³

Pa i kad se prijevod tog katekizma pojavio u Italiji, uz dodatak s primjedbama koje je izradila papinska kardinalska komisija, te s Imprimaturom Torinske nadbiskupije, list o tome ponovno javlja, te daje novosti vezane uz sudbinu tog katekizma i u samoj Nizozemskoj⁴⁹⁴, a nešto kasnije i o izlasku njemačkoga prijevoda.⁴⁹⁵

A kad je zagrebačka „Stvarnost“ odlučila objaviti *Holandski katekizam*, u *Glasi Koncila* se pojavio veliki oglas s anketom te izdavačke kuće u kojoj se propituje interes čitatelja za tom knjigom. U tekstu oglasa, međutim, objavljen je i tekst uredništva u kojemu se pojašnjava kako je list o tome katekizmu ponešto pisao, ali „premalo“, te kako su o razlozima te „relativne šutnje“ već govorili. Opisuje se, potom, spor nastao oko toga katekizma, te najavljuje kako će i hrvatsko izdanje, koje će nositi naziv *Novi katekizam*, biti objavljen zajedno s Dodatkom kardinalske komisije, kako je to učinjeno i u nekim drugim zemljama. Objavljuju se također i riječi jednoga od njegovih autora, isusovca Williama Blessa, ali i izjava koju je nakon zasjedanja BKJ o tome katekizmu dao splitski nadbiskup Frane Franić, u kojemu on ističe kako taj katekizam ima i redovito čita, ali i kako u njemu ima „veoma velike opasnosti, jer uz mnoge lijepo proživljeno iznesene vjerske istine ima u toj knjizi šupljina, prešućene su neke vjerske istine“ te kako, po njegovom mišljenju, „za široke slojeve ne vidim da bi od njega bilo koristi“.⁴⁹⁶

Da je uredništvo *Glasi Koncila* „s jednog višeg crkvenog mjesta ove zemlje“ dobilo dopis „kojim se traži da se u *Glasi Koncila* ništa ne piše o *Holandskom katekizmu* [...] kako mu se ne bi pravila reklama“ list je otvoreno ponovio i u razgovoru s ljubljanskim nadbiskupom Jožeom Pogačnikom⁴⁹⁷, koji je pritom izrazio mišljenje da taj Katekizam, koji uskoro izlazi i u hrvatskome prijevodu, „treba prikazati da vjernici saznaju kako mu treba pristupiti“ pri čemu

⁴⁹² *Kako zapravo stoji sada s famoznim holandskim katekizmom*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 24. ožujka 1968., str. 4.

⁴⁹³ *Novo o holandskom katekizmu*, u: *Glas Koncila*, br. 25-26, prosinac 1968., str. 7.

⁴⁹⁴ *Holandski katekizam na talijanskom*, u: *Glas Koncila* br. 13, 29. lipnja 1969., str. 5.

⁴⁹⁵ *Nizozemski katekizam s odobrenjem nadbiskupa*, u: *Glas Koncila* br. 19, 28. rujna 1969., str. 2.

⁴⁹⁶ „*Stvarnost*“ *izdaje Novi (ili Holandski) katekizam*, u: *Glas Koncila*, br. 25, Božić 1969., str. 22.

⁴⁹⁷ *Dva upita nadbiskupu Pogačniku. Svećenički celibat i Holandski katekizam*, u: *Glas Koncila*, br. 12, 21. lipnja 1970., str. 3.

„treba pošteno istaknuti što je u njemu pozitivno, i upozoriti što u njemu nedostaje“, dodajući kako jedan takav test upravo priprema slovenska *Družina*, pa takav stav nadbiskup preporuča i *Glasi Koncila*.

Kad je *Holandski katekizam* objavljen od strane zagrebačke „Stvarnosti“, list o tome donosi kratku vijest⁴⁹⁸, nazivajući ga ipak „glasovitim“, i donijevši informaciju kako su ga preveli „Marijan Grgić i Josip Kolanović“, tadašnji rektor Visoke bogoslovne škole u Zadru i upravo suspendirani voditelj tzv. radne ekipe za pastorizaciju Zadra, čime se daje do znanja kako su u pripremi toga djela sudjelovali tada poznati zadarski svećenici. Nešto kasnije donosi i prikaz te knjige, u kojemu je ona dobila uglavnom pozitivnu ocjenu *GK*-ovog književnoga kritičara.⁴⁹⁹

„Status“ kardinala Lea Jozefa Suenensa na stranicama *Glasi Koncila*

Osim Nizozemske i kardinala Alfrinka, na stranicama *Glasi Koncila* upadljivo je prisutno i praćenje istupa i stavova još jednoga „spornog“ kardinala iz svijeta - belgijskoga briselskog kardinala Lea Jozefa Suenensa.

Već za vrijeme trajanja Koncila, list ga uočava i predstavlja svojim čitateljima.⁵⁰⁰ Kasnije je, pak, ne samo povremeno prenosio njegove stavove⁵⁰¹, nego je *Glas Koncila*, zajedno s Kršćanskom sadašnjosti, 1969. objavio i knjigu *Dotrajalo i živo u Crkvi* - prevedeni razgovor s kardinalom Seunensom izvorno objavljen u listu *Informations Catholiques Internationales* (15. svibnja 1969.).

Taj je razgovor u središte pozornosti crkvene, ali i šire javnosti, došao nakon što ga je, ne spominjući izravno samoga Suenensa, na kardinalskom čestitanju imendana papi Pavla VI. 24. lipnja 1969., kritizirao dekan kardinalskog zbora kardinal Eugene Tisserant, osuđujući „netočne doktrinarne i historijske perspektive, neke proizvoljne strukturalne reformizme, neke uopćavajuće kriticizme, ne pravedne i ne obzirne“.⁵⁰² Kako se doznaje iz istoga izvješća, na taj

⁴⁹⁸ *Nizozemski katekizam na hrvatskom jeziku*, u: *Glas Koncila*, br. 17, 30. kolovoza 1970., str. 12.

⁴⁹⁹ Usp. Marijan Ivan ČAGALJ, *Novi katekizam*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 8. studenoga 1970., str. 14-15.

⁵⁰⁰ *Povjerljivi smješak*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 8. studenoga 1964., str. 7.

⁵⁰¹ Usp. npr.: „Dijalog – najljepši izum našeg stoljeća“, u: *Glas Koncila*, br. 6, 26. ožujka 1967., str. 4.

⁵⁰² Usp. Pavao VI. kardinalima na svoj imendan. „Ne možemo biti neosjetljivi na kritike“, u: *Glas Koncila* br. 14, 13. srpnja 1969., str. 4; Suenens: „Spreman sam platiti cijenu svojih uvjerenja“, u: *Isto*, str. 5; Kardinal Suenens i Kurija, u: *Isto*.

se istup kardinala Tisseranta odmah osvrnuo i sam Papa, pri čemu je „ton Papinih riječi bio blaži i odmjereniji nego tog dekana kardinalskog zbora“, te je on pritom istaknuo kako „prigovore upravljene ovoj Apostolskoj Stolici“ razmatra „s dvostrukim osjećajem dužnosti: osjećajem ponizne i iskrene objektivnosti, spremne uzeti u obzir valjane razloge tih suprotnih stavove, voljne modificirati sadašnje čisto juridičke pozicije, kad se pokaže razboritim to učiniti“. Umjesto apriorne osude „osporavatelja“ i posezanjem za crkvenim kaznama, Papa je, dakle, najavio kako će crkvene vlasti ozbiljno razmotriti prigovore koje dolaze na njihov račun, što list u svojem izvješću osobito ističe.

I u nekoliko drugih članaka *Glas Koncila* staje u obranu kardinala Suenensa, prikazujući ga i dalje važnim sudionikom Drugog vatikanskog koncila, velikim zagovornikom koncilske obnove i prijateljem pape Pavla VI. još iz vremena prije njegovog imenovanja za papu.⁵⁰³ Usto, list brani i svoju odluku da u obliku knjižice objavi razgovor s tim „spornim“ kardinalom, premda su i neki čitatelji prosvjedovali zbog njegove objave.⁵⁰⁴ U prigodnome komentaru tako se ističe kako je postojanje prijevoda toga intervjua na hrvatskome jeziku „korisno i potrebno ne samo za svećenike nego i za sve koji žele biti u toku suvremenih zbivanja u Crkvi“⁵⁰⁵, jer će se i na predstojećoj Sinodi biskupa raspravljati upravo o temama „koje je na svoj način istakao kardinal Suenens“, a i naša će javnost moći bolje prosuditi koliko su objektivni svi komentari „po mnogim katoličkim i nekatoličkim časopisima“, pri čemu su neke „naše novine pisale o događaju pod naslovom 'Kardinal protiv Pape'“. Zbog svega toga, zaključuje se u komentaru, „da intervju nije već objavljen na našem jeziku i svakome dostupan, bile bi moguće najfantastičnije kombinacije koje bi zbunjivale vjernike i svećenike“ i dodaje kako, upravo zato što „ovoga puta nismo zaostali za događajima, nismo dali svjetovnoj štampi priliku da prva izvijesti o 'neugodnim' događajima u Crkvi, nakon čega se mi moramo izvlačiti naknadnim komentarima“. Na kraju list poručuje kako se „ništa od onoga što je u svjetskoj javnosti već poznato ne može niti treba tajiti“, kako je „javno mišljenje snaga s kojom treba otvoreno i pošteno računati“ te kako se „vjernost naših vjernika i klera Svetoj Stolici, katoličko jedinstvo koje nam i u budućnosti potrebno kao što nam je bilo potrebno u prošlosti, ne može se čuvati zatajivanjem nego otvorenošću“.

⁵⁰³ Usp. „Kardinal slavnog intervjua“. *Različitost mišljenja savršeno je normalna u Crkvi*, u: *Glas Koncila* br. 14, 13. srpnja 1969., str. 4; Usp. i: *Kardinal Suenens – novi Atanazije?*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 12. listopada 1969., str. 6.

⁵⁰⁴ Usp. *Dosta se zna iz krnjataka*, u: *Glas Koncila* br. 14, 13. srpnja 1969., str. 15.

⁵⁰⁵ *Uzbuđenje oko „slavnog intervjua“*, u: *Glas Koncila* br. 14, 13. srpnja 1969., str. 2.

I u idućemu broju list donosi intervju kojega je kardinal Suenens dao tjedniku *Paris Match*, u kojemu on brani svoje teze o potrebi ozbiljnog dijaloga o problemima u Crkvi, osobito obzirom na „krizu autoriteta“ i potrebi „reformi njenih pojedinih struktura“⁵⁰⁶, kao i naglaske iz kasnijeg intervjua kojega je dao *Francuskoj televiziji*⁵⁰⁷ a i njegov istup na sastanku europskih biskupa u švicarskom Churu, koji je održan tih dana, također je zauzeo istaknuto mjesto u izvješću s toga skupa, zajedno s istupima teologa Karla Rahnera i Hansa Künga, čije je pismo na skupu pročitao upravo kardinal Suenens.⁵⁰⁸ A kad je baš u to vrijeme (1969.) i „Kršćanska sadašnjost“ objavila prijevod Suenensove knjige *Redovnice i apostolat*, list objavljuje pozitivnu kritiku toga djela iz pera svog suradnika Bonaventure Duda, u kojoj za Suenensa kaže kako je „poznat po svojim koncilskim i pokoncilskim zalaganjima“, te koji je već i prije „stekao ime nizom svojih djela kojima zasijeca u najživlje probleme nutarnje crkvene obnove“.⁵⁰⁹

Naposljetku, kad je kardinal Suenens došao u Zagreb na Mariološki i Marijanski kongres 1971., list s njime radi i intervju u kojem je, osim o mariološkim temama, bilo riječi i o nekim „spornim“ pitanjima postkoncilske obnove, pa i o činjenici da neki upravo njega doživljavaju kao „simbol rastakanja tradicionalnoga katolicizma“.⁵¹⁰

Kasnije je, na upit jednoga slovenskog svećenika je li istina da je kardinal Suenens u Zagrebu bio hladno primljen, list u svome odgovoru donosi još neke okolnosti njegova boravka u Hrvatskoj.⁵¹¹ Tako, među ostalim, piše i o činjenici da je kardinal Šeper na Mariji Bistrici, na misi na kojoj je koncelebrirao i sam Suenens, u svojoj propovijedi „govorio protiv onih koji danas kritiziraju Papu, i u tome su neki vidjeli aluzije na kardinala Suenensa“. Također iznosi i to da prigodom obraćanja visokoga gosta u zagrebačkoj katedrali nije bio osiguran prijevod.

Pa i u sklopu izvješća o Sinodi biskupa 1971. u Rimu⁵¹², na kojemu je potvrđena tradicionalna praksa svećeničkog celibata u Zapadnoj Crkvi, list u izdvojenom članku iznosi protivno mišljenje kardinala Suenensa, u kojemu se on založio za pravo pojedinih biskupskih

⁵⁰⁶ Kard. Suenens: *Intervju nakon intervjua*. „Nemojmo voditi politiku noja“, u: *Glas Koncila* br. 15, 27. srpnja 1969., str. 5.

⁵⁰⁷ *Novi intervju kard. Suenensa*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 28. rujna 1969., str. 5.

⁵⁰⁸ *Sastanak biskupa Evrope u Churu. Između biskupa i svećenika mora postojati veza suodgovornosti*, u: *Glas Koncila* br. 15, 27. srpnja 1969., str. 3-4.

⁵⁰⁹ Bonaventura DUDA, *Redovnice i apostolat*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 28. rujna 1969., str. 14.

⁵¹⁰ Usp. *Razgovarali smo s kardinalom Leom Jozefom Suenensom, prvostolnikom Belgije. Što zapravo misli kardinal Suenens?*, u: *Glas Koncila*, br. 17, 22. kolovoza 1971., str. 8-9.

⁵¹¹ Usp. *Istina o prijemu kardinala Suenensa u Zagrebu* u: *Glas Koncila*, br. 1, 9. siječnja 1972., str. 15.

⁵¹² Smiljana RENDIĆ, *Sinoda biskupa (3)*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 14. studenoga 1971., str. 3-8.

konferencija da, ukoliko tako procijene, pod određenim uvjetima zareduju i oženjene muškarce.⁵¹³

Suenensov stav, kojega dijele i drugi belgijski biskupi, kako „pitanje prihvaćanja oženjenih ljudi za svećeničku službu“ treba proučiti, ali i kako „to proučavanje još ne znači da će uskoro do toga doći“ list prenosi i nešto kasnije⁵¹⁴, kao i vijest o Suenensovom istupu u prilog ređenja žena, te njegov prijedlog da o ređenju oženjenih muškaraca odlučuju biskupske konferencije, a ne Sveta Stolica.⁵¹⁵

Pa i kad je u svibnju 1970. kardinal Suenens dao intervju pariškome dnevniku *Le Monde, Glas Koncila* opširno prenosi naglaske iz toga intervjuja, u kojem je primas Belgije kritizirao papu Pavla VI. da je nekim svojim potezima onemogućio otvorenu raspravu u Crkvi o nekim bitnim temama koje se tiču njene budućnosti, ali i otežao proklamirani kolegijalitet s biskupima u upravljanju Crkvom, navevši pritom temu celibata i zabranu daljnje rasprave o toj temi.⁵¹⁶

1.3.2. Odjeci „krize autoriteta“ u Hrvatskoj na stranicama *Glasa Koncila*

Premda je kroz svoje brojne tekstove poručivao kako kani držati podjednaku „ekvidistancu“ i prema „progresistima“ i prema „konzervativcima“, list je u dijelu svoga sadržaja od strane dijela crkvene javnosti, kako ću kasnije detaljnije prikazati, ipak smatran bliži „progresističkoj struji“ u Crkvi. Te su kritike svoje uporište pronalazile osobito u temama koje se tiču obveznosti svećeničkoga celibata, načinu izbora katoličkih biskupa, odn. promoviranju stava da u tome izboru određenu ulogu trebaju imati i svećenici, pa i vjernici određene biskupije, odnosu prema temi „krize“, pa i „osporavanja“ crkvenoga autoriteta te, osobito, (pre)velikoj pozornosti koju je list posvećivao „spornim“ zbivanjima u svijetu, pa i tzv. „slučajevima“ u Crkvi u Hrvatskoj i Jugoslaviji u postkoncilskome vremenu, što je tema koju ću kasnije obraditi i u zasebnome poglavlju (IV.2.).

⁵¹³ Usp. *Posljednja odlučna intervencija kardinala Suenensa*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 14. studenoga 1971., str. 8.

⁵¹⁴ *Belgija: Biskupi misle na ređenje oženjenih*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 8. ožujka 1970., str. 4.

⁵¹⁵ Usp. *Žensko svećenstvo?*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 25. srpnja 1971., str. 6.

⁵¹⁶ *Nove izjave kardinala Suenensa koje su uzbudile javnost*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 31. svibnja 1970., str. 4, 6.

Neosporno je da je list, u dijelu svojih tekstova, od samih početaka gajio i budio pretjerana očekivanja od Koncila. Tako, primjerice, uz početak 4. zasjedanja, u jesen 1965., *Glas Koncila* prenosi i vijest iz Perua kako su „po prvi put propovijedali mjesto svećenika laici na nedjeljnoj misi“⁵¹⁷, a nekoliko godina kasnije i vijest o tome kako je skupina španjolskih katolika laika predložila Papi svoje kandidate za upražnjeno mjesto biskupa Minorke⁵¹⁸, a francuski laici, uz potporu skupine svećenika, zatražili da se i njih sasluša kod izbora novog pariškog nadbiskupa.⁵¹⁹ Slično i nekoliko mjeseci kasnije list prenosi želju skupine svećenika Kölnske nadbiskupije da i svećenici budu pitani pri izboru tamošnjeg novog nadbiskupa, nakon što je kardinal Josef Frings odstupio zbog starosti.⁵²⁰

No, najotvorenije je o pitanju načina izbora biskupa list progovorio izvješćujući o sporu koji je nastao nakon što je papa Pavao VI., suprotno volji nizozemskog kardinala Alfrinka, imenovao Hadrianusa Johannes Simonisa novim biskupom Rotterdama što je, kako prenosi list, „podiglo val prosvjeda i u Rotterdamskoj biskupiji i u cijeloj crkvenoj provinciji Nizozemske, jer većina vjernika, biskupe i kler uključujući, smatra mons. Simonisa neprikladnim za biskupsku službu, i nametnutim“.⁵²¹ Osim što je u tome članku list jasno stao na stranu onih koji su problematizirali taj izbor⁵²², u samome tekstu izvješća problematizirano je i načelo da Papa bira biskupe:

Problem međutim i jest u tumačenju toga prava: papinsko imenovanje biskupa bez obzira na želje klera i puka nije u Crkvi stvar veoma stara, kroz cijelo prvo tisućljeće nije je bilo, izbor biskupa vršila je stvarno mjesna Crkva, a Papa je taj izbor potvrđivao u znak jedinstva odnosno biskupa s Apostolskom stolicom u Rimu. Pošto je II. vatikanski koncil vratio životu Crkve nauku o biskupskom kolegijalitetu i o mjesnoj Crkvi kao posebno profiliranoj crkvenoj zajednici, normalno je da se u svijest vjernika vraća i zahtjev za starim pravom suodlučivanja u izboru biskupa.⁵²³

⁵¹⁷ *Laici propovijedaju*, u: *Glas Koncila*, br. 18, 19. rujna 1965., str. 4.

⁵¹⁸ *Usp. Svećenici i laici žele birati biskupa*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 11. veljače 1968, str. 4.

⁵¹⁹ *Traže da se i njih sasluša pri izboru biskupa*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 10. ožujka 1968., str. 3.

⁵²⁰ *Svećenici mole da se i njih pita pri izboru novog nadbiskupa*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 21. srpnja 1968., str. 2; *Usp. i: Novinari su pitali kardinala*, u: *Isto*, str. 3.

⁵²¹ S.[miljana] R.[ENDIĆ], *Nov „slučaj“ u Nizozemskoj*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 24. siječnja 1971., str. 8.

⁵²² Nešto će kasnije list ipak prenijeti popuštanje nizozemskih biskupa i prihvaćanje Papine odluke, ali i objaviti razgovor s kardinalom Alfrinkom kojega je donijela turinska *La Stampa*. *Usp. Nizozemski biskupi prihvatili novoga biskupa Simonisa; Intervju s kardinalom Alfrinkom o novim događajima u Nizozemskoj*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 7. veljače 1971., str. 5-6. Kad je Simonis na kraju postao biskupom, list o tome donosi kratku vijest: *Usp. Simonis posvećen za biskupa*, u: *Glas Koncila*, br. 7, Uskrs 1971., str. 4.

⁵²³ S.[miljana] R.[ENDIĆ], *Nov „slučaj“ u Nizozemskoj*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 24. siječnja 1971., str. 8.

O „krizi autoriteta“ list je donosio i tumačenja nekih zapadnih teologa⁵²⁴, koji uglavnom izražavaju razumijevanje za zahtjeve za reformama institucija, pa tako i Crkve, pa i promjeni u odnosu na autoritet nositelja službi, koji su dolazili s mnogih strana, osobito od strane mladih okupljenih na sveučilištima. U tim se člancima, također, izražava i stav kako će se Crkva morati početi pozitivno odnositi prema konstruktivnim kritikama koje dolaze na njen račun. List je često prenosio i istupe pojedinih biskupa i teologa o tome kako ispravno shvatiti bit crkvenoga autoriteta. Tako, primjerice, izvješćuje o istupu bečkoga kardinala Franza Königa u kojem je on istaknuo kako biskup danas mora odustati od nekadašnjeg poimanja svoga autoriteta te više ne može „ulaziti u sve u što je možda nekoć mogao“, te kako „crkveni autoritet ne smije suziti oko sebe prostor slobode više nego je nužno, štoviše on mora štititi slobodan prostor za pojedinca“ te se „orijentirati na načelo 'supsidijarnosti' i 'solidarnosti'“.⁵²⁵

Tzv. „krizu autoriteta“ list je krajem 60-ih i početkom 70-ih aktualizirao i u domaćoj Crkvi, počevši od otvaranja pitanja treba li se autoritet u Crkvi i u nas početi drugačije doživljavati i prakticirati. Tako, primjerice, u razgovoru kojega je list objavio u dva broja u listopadu 1969.⁵²⁶, pomoćni mariborski biskup Vekoslav Grmić dosta se oštro založio za provedbu zaključaka Koncila i to, kako je istaknuo, i promjenom postojećih crkvenih struktura, odn. napuštanjem modela po kojem autoritet proizlazi isključivo iz položaja kojega netko unutar Crkve obnaša, kao i mentaliteta „karijerizma“, zbog kojega se ljudi u Crkvi „boje reći što misle, da time sebi ne presijeku mogućnost napredovanja“.

Osim toga, list je donio i vijesti o nekoliko slučajeva u Hrvatskoj, u kojima se očitovala ta tema – bilo kroz zahtjeve svećenika da i oni sudjeluju, ili barem budu konzultirani, u nekim odlukama koje su pridržane biskupima ili Sv. Stolici. Tako, primjerice, 1968. list javlja kako su i svećenici u Zadru, okupljeni na „svećeničkom danu“, samoinicijativno glasovali za izbor Marijana Oblaka za novoga zadarskog nadbiskupa, te su o rezultatu svojeg glasovanja izvijestili Svetu Stolicu⁵²⁷, a godinu dana kasnije prenosi rezoluciju zadarskih svećenika u kojoj su oni upozorili i na to kako je potrebno „odreći se u pastorizaciji mentaliteta 'vladanja' i institucionalnog 'autoritarizma'“, mijenjati „totalitarno shvaćanje institucije“ i umjesto njega

⁵²⁴ Usp. Bernhard HÄRING, *Kriza autoriteta*, u: *Glas Koncila* br. 18, 7. rujna 1969., str. 5; ISTI, *Putovi za nadvladavanje krize autoriteta*, u: *Glas Koncila* br. 19, 28. rujna 1969., str. 4.

⁵²⁵ *Protiv krivih predodžaba što biskup može i mora*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 31. svibnja 1970., str. 3.

⁵²⁶ V[ladimir] PAVLINIĆ, Ž[ivko] KUSTIĆ, *Razgovor s biskupom Vekoslavom Grmićem. Tko ima telefon s Duhom Svetim? Nemoguće je provoditi novo u starim okvirima?*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 12. listopada 1969., str. 1, 4-5; ISTI, *Radujmo se – u Crkvi vrije! Kršćanstvo mora uvijek nastupati kao kritika postojećega*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 26. listopada 1969., str. 7-8.

⁵²⁷ *10. svećenički dan u Zadru. Što za Crkvu znači informiranje*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 21. srpnja 1968., str. 6.

promicati „više slobode unutar Crkve“, te su zatražili da se biskupi, prije donošenja odluka na zasjedanjima konferencije, „o pojedinim značajnim pastoralnim pitanjima prethodno savjetuju sa svećenicima i vjernicima“. ⁵²⁸ Slično i kod skupštine splitskih svećenika iz 1970., prenoseći vijest AKSA-e, list ističe kako je bilo govora i o potrebi da se razlikuje „evanđeoski“ od „administrativnog“ autoriteta. ⁵²⁹

Da je pitanje „kolegijaliteta“ u upravljanju Crkvom bilo predmetom i rasprava svećenika u Hrvatskoj, koji su razmatrali sudjelovanje svećenika u donošenju odluka na razini biskupije, ali i sudjelovanje laika, članova župskih vijeća, u upravljanju župama, moglo se doznati iz povremenih vijesti koje je list donosio, primjerice s rasprava svećenika na tzv. dekanatskim koronama. ⁵³⁰

„Krizu autoriteta“ na Svećeničkom tjednu u Zagrebu 1971.

No, teme vezane uz „krizu autoriteta“ najjasnije će se, i na stranicama lista, u Hrvatskoj očitovati na XI. Teološko pastoralnom tjednu za svećenike održanom krajem siječnja 1971. u Zagrebu, pri čemu je u jednoj od prihvaćenih rezolucija stajalo i to kako je „zahtjev [je] vremena da svećenici biraju svoje biskupe, kako je to bilo normalno u prvoj Crkvi“. O tome susretu svećenika, čija je središnja tema bila „Svećenik u kršćanskoj zajednici“ list je vrlo iscrpno izvijestio. ⁵³¹

Osim pitanja biranja predstojnika crkvenih zajednica, prezbitera i biskupa, na tome je skupu aktualizirana i tema uvođenja mogućnosti ređenja oženjenih muškaraca za svećenike, drugačija organizacije Crkve – u crkvene zajednice umjesto dosadašnje teritorijalne župe, sudjelovanje svih vjernika u donošenju odluka koje se tiču života Crkve, veća uloga laika u životu crkvenih zajednica, ali i zahtjev da „ubuduće treba ovakve rezolucije mnogo ozbiljnije shvaćati, proučavati ih na različitim skupovima, brinuti se da ih biskupi ozbiljno shvate, da o njima diskutiraju na BK, da javnost izvijeste kako su ih primili“. Riječju, mnoge od tema o

⁵²⁸ *Plodan Svećenički dan u Zadru. Treba se odreći mentaliteta vladanja*, u: *Glas Koncila* br. 16, 10. kolovoza 1969., str. 7.

⁵²⁹ *Godišnja skupština svećenika splitsko-makarske nadbiskupije. Razlikovati evanđeoski i administrativni autoritet*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 17. svibnja 1970., str. 15.

⁵³⁰ *Usp. Svećenici raspravljaju o odgoju svećenika i kolegijalnoj upravi Crkve. Suodgovornost i suodlučivanje idu zajedno*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 8. studenoga 1970., str. 9.

⁵³¹ *Usp. XI. Teološko-pastoralni tjedan za svećenike u Zagrebu. „Dani pomalo dramatični i puni odvažne volje ...“. Dosad najživlji, po značaju najzamašniji i najperspektivniji skup naših svećenika u novije doba. Otvoren govor o mnogim gorućim pitanjima naše Crkve*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 7. veljače 1971., str. 1, 3-4.

kojima su čitatelji *Glasa Koncila* ranijih mjeseci i godina sa stranica toga lista mogli čitati samo kad se radilo o zbivanjima u Crkvi u svijetu, tim su izvješćem i događajem na kojega se to izvješće odnosilo sad postali temom života Crkve u hrvatskome narodu. Ističe to na svoj način i komentar toga broja lista kad naglašava kako se „ovim Tjednom među nama zaista dogodilo nešto novo. Ili se barem do sada najjasnije izrazila naša situacija“ te kako se „usporedivši ovogodišnji Tjedan i njegove rezolucije s prošlogodišnjim, a još više s onima iz prijašnjih godina, opaža [se] kako se područje takozvanih „tabuiziranih tema“ brzo suzuje. Kako se može otvoreno govoriti o svim pitanjima, i kako iz toga ne proizlazi nikakvo katastrofalno rušenje niti sablazan, nego se baš tako rane uviđaju i liječe“.⁵³²

O rezolucijama toga Tjedna, kako se čini, raspravljao je i Poslovni odbor BKJ. Premda se u priopćenju to izričito ne navodi, iz njegova je sadržaja jasno kako su biskupi raspravljali i o problemima svećeničkog identiteta i egzistencije, istaknuvši kako te probleme žele rješavati zajedno sa svećenicima, najavivši kako će na zasjedanje BKJ pozvati i predstavnike klera. No, biskupi pritom poručuju kako će „voditi Božji narod očinskom dobrotom, ali i odlučnom rukom“ te kako ne smiju dopustiti „da se omalovažuje i prezire naša služba“, izražavajući žaljenje što „neki svećenici prelaze granice svoje kompetencije i zahtijevaju od nas rješenja i odluke koje nisu u skladu s duhom Koncila i za koje je isključivo kompetentna Sveta Stolica“.⁵³³ Da su i neki upućeniji čitatelji iz toga priopćenja iščitali osvrt na „sporni“ Teološko-pastoralni tjedan i njegove rezolucije, pokazuje i pismo Marije Grgić iz Zadra, članice Vijeća za sjemeništa i kler pri BKJ, u kojem ona ističe: „Svećeničko pitanje u Hrvatskoj postoji. Ono se ne može sakriti. Ono se ne smije sakriti. Ako se poslovni odbor BKJ sastao samo zato da ušutka postojanje svećeničkog pitanja kod nas, onda nije obavio dobar posao“.⁵³⁴ A da je nedugo potom o Rezolucijama Tjedna raspravljala i BKJ, koja je pritom dala „neke svoje primjedbe i rezerve na rezolucije“, doznaje se iz Priopćenja za tisak sa zasjedanja održanog od 20. do 23. travnja 1971.⁵³⁵, a iz izvješća s konferencije za tisak nakon toga zasjedanja i to da su biskupi „posebno reagirali na one prijedloge svećeničkog tjedna prema kojima bi zajednica vjernika imala pravo sama birati svoga svećenika“ te one dijelove rezolucija koji su se odnosili na

⁵³² Nov izraz angažirane vjere naših svećenika, u: *Glas Koncila*, br. 3, 7. veljače 1971., str. 2.

⁵³³ Usp. Saopćenje za tisak poslovnog odbora BKJ, u: *Glas Koncila*, br. 6, 21. ožujka 1971., str. 6.

⁵³⁴ Šok svećeničkog tjedna, u: *Glas Koncila*, br. 7, Uskrs 1971., str. 9.

⁵³⁵ Usp. Priopćenje za tisak o zasjedanju Biskupske konferencije, u: *Glas Koncila*, br. 9, 2. svibnja 1971., str. 2.

svojevrnsni „kolegijalitet svećenika“ i potrebu da biskup „javno i s valjanim razlozima obrazloži svaku svoju odluku“.⁵³⁶

Da „iz predavanja, diskusija i rezolucije“ Teološko-pastoralnog tjedna „izbija neki dah revolucionarnosti“, nešto kasnije otvoreno je iščitao i sam *Glas Koncila* u svome komentaru⁵³⁷, dodavši kako je razumljivo da „ako u Crkvi ima struktura koje priječe saopćavanje objave, a to znači evangelizaciju svijeta, nije li jasno da se težnja prema objavi pokazuje kao revolucionarno nastojanje za uklanjanjem tih prepreka?“. Stoga list otvoreno predlaže da se postojeće strukture, običaji i zakoni u Crkvi temeljito prouče te se javno raspravi koje su od njih potrebne i pozitivne, a koje štetne, jer će se u protivnome dogoditi da ćemo ili „sve jednako sačuvati, odričući se naviještanja Evanđelja, ili ćemo sve jednako rušiti, što će također voditi u negaciju“.

Kako doznajemo iz lista koji prenosi AKSA-inu vijest, Teološko-pastoralni tjedan, odnosno njegove rezolucije, osudio je u *Vjesniku Đakovačke biskupije* isusovac Stanko Weissgerber, optužujući da je na njemu vođena i „prikrivena akcija protiv celibata koju je vodila mala grupica svećenika“ ali i kako je „ustanova svećeničkog tjedna [...] sad upala u neka zastranjenja i potrebna joj je sanacija“.⁵³⁸ *Glas Koncila* pritom, u istome tekstu, donosi i reakciju voditelja Tjedna Tomislava Šagi-Bunića na te kritike.

Iz lista doznajemo kako su materijali s Teološko-pastoralnog tjedna 1971. u Zagrebu imali odjeka i u svijetu, pa su tako primjerice u obliku izvješća i dokumentacije izdani i od strane grupe „Prospective“ u Bruxellesu.⁵³⁹

Osim u izvješću s Teološko-pastoralnog tjedna u Zagrebu, list je temu ređenja oženjenih muškaraca, pa i ređenja žena, otvarao i u svojim drugim člancima. Tako, primjerice, u razgovoru s generalom franjevačkog reda Konstantinom Koserom, koji nije isključivao mogućnost da bi male, euharistijske zajednice, mogle birati svoje predvodnike, te da tako izabran „svejedno oženjen ili neoženjen, [da] bude zaređen za svećenika“, a doveo je u pitanje i praksu nezaređivanja žena, postavljajući pitanja: „Gdje stoji da je to Božji zakon, Na temelju čega se može pozitivno tvrditi da je sakrament svetoga reda rezerviran samo za muškarce?“⁵⁴⁰

⁵³⁶ Usp. *Konferencija za novinare o plenarnom zasjedanju Biskupske konferencije*. „Ulazimo u krug Europe“, u: *Glas Koncila*, br. 9, 2. svibnja 1971., str. 3.

⁵³⁷ *Revolucija ili objava?*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 21. veljače 1971., str. 2.

⁵³⁸ „Zastranjenje“ *teološko-pastoralnog tjedna za svećenike*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 21. ožujka 1971., str. 6.

⁵³⁹ Usp. *Zagrebački svećenički tjedan postao pristupačan svjetskoj javnosti*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 27. lipnja 1971., str. 15.

⁵⁴⁰ Usp. Ž.[ivko] KUSTIĆ, G.[abrijel] ĐURAK, *Razgovarali smo s Konstantinom Koserom, franjevačkim generalom. Što „vrhovni ujak“ misli o slobodi u Crkvi, o hercegovačkom slučaju, o budućnosti svećeništva*, u: *Glas Koncila*, br. 12, 13. lipnja 1971., str. 3-4.

U istome broju list prenosi i rezultate anketa provedenih među svećenicima u SAD-u, pri čemu se „za fakultativni [neobvezatni] celibat izjasnio [se] 84 posto svećenika između 26 i 35 godina života“.⁵⁴¹

Biskupska sinoda u Rimu 1971. godine i „tema celibata“

Svećenici i njihov položaj u Crkvi i društvu bili su i središnja tema Biskupske sinode u Rimu 1971. godine. U sklopu priprema za tu Sinodu iz Rima je biskupskim konferencijama upućen jedan spis s temama za raspravu, iz kojega list zaključuje kako „nema više nijedne teme o svećeništvu i svećeničkom životu o kojoj se ne bi smjelo raspravljati“, navodeći pritom i pitanje celibata, te dodaje kako će i kod nas o tim pitanjima među svećenicima biti provedena jedna anonimna anketa.⁵⁴² Nakon što su anketni listići bili poslani svećenicima, svećenici okupljeni na okruglim stolovima *Glasa Koncila* izrekli su i više kritika na račun pojedinih formulacija te ankete, kao i sumnji da njen rezultat neće biti do kraja vjerodostojan.⁵⁴³

Uoči odlaska predstavnika episkopata iz tadašnje Jugoslavije na Biskupsku sinodu, članovi BKJ sastali su se 22. lipnja 1971. i sa 70-ak predstavnika svećenika u Jugoslaviji, o čemu list kratko izvješćuje⁵⁴⁴, a kasnije donosi i sadržaj nacрта dokumenta kojega su svećenici izradili za biskupe koji će sudjelovati na Sinodi u Rimu⁵⁴⁵, te ga istodobno i komentira uz ocjenu kako taj Nacrt „nije drugo do sažetak glavnih rezolucija svećeničkog tjedna u siječnju“.⁵⁴⁶ List objavljuje i razgovor s Ivanom Horvatom, predstavnikom „našega svećenstva“ na Sinodi, pri čemu on iznosi i kritike na račun činjenice da svećenici na Sinodi, premda će o njima biti riječ, neće imati pravo riječi, niti će sudjelovati u glasovanjima o rezolucijama.⁵⁴⁷

⁵⁴¹ Usp. *Dvije svećeničke ankete u SAD*, u: *Glas Koncila*, br. 12, 13. lipnja 1971., str. 4.

⁵⁴² *Papa želi saznati što svećenici misle o sebi i svom svećeništvu. Raspravni nacrt o svećeništvu*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 18. travnja 1971., str. 5; Usp. i: *Vijeće za kler BKJ razaslalo svećeničku anketu*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 16. svibnja 1971., str. 2.

⁵⁴³ Usp. [Gabrijel ĐURAK, Živko KUSTIĆ], *Petorica gradskih župnika za okruglim stolom Glasa Koncila. Naviješta li se Evanđelje Zagrebu?*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 16. svibnja 1971., str. 4-5; *Narod ne podnosi svećenika diktatora a prihvaća svećenika suradnika. Naši svećenici za okruglim stolom Glasa Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 30. svibnja 1971., str. 8-9.

⁵⁴⁴ Usp. *Sastanak koji mnogo obećava*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 27. lipnja 1971., str. 1.

⁵⁴⁵ Usp. *Nacrt zajedničkih prijedloga svećenstva Jugoslavije za Sinodu biskupa*, u: *Glas Koncila*, br. 14, 11. srpnja 1971., str. 6.

⁵⁴⁶ *Zorenje zajedničke svijesti*, u: *Glas Koncila*, br. 14, 11. srpnja 1971., str. 2.

⁵⁴⁷ Usp. *Razgovor s predstavnikom našeg svećenstva na Biskupskoj sinodi u Rimu. Hoće li svećenik Ivan Horvat moći u Rimu i govoriti, ili će samo promatrati?*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 19. rujna 1971., str. 3-4.

Kako se održavanje Sinode biskupa približavalo, list je sve češće prenosio vijesti iz svijeta povezane s tom temom, pri čemu je često isticano i problematiziranje obvezatnosti celibata.⁵⁴⁸

Tako, primjerice, javlja kako se oženilo čak 2.000 francuskih svećenika samo u okolici Pariza, od kojih neki i dalje, „više ili manje potajno“, vrše svoju svećeničku službu nakon što su „našli zajednice vjernika koji su ih voljni primiti“, te kako su se neki od njih udružili i u zasebno svećeničko udruženje.⁵⁴⁹

A u odgovorima čitateljima list je znao iskazivati razumijevanje za poteškoće na koje nailaze svećenici nakon ženidbe i tzv. „svođenja na laički stalež“ jer „činjenica da Crkva još uvijek otklanja svaku pastoralnu i apostolsku suradnju“ s tim svećenicima „teška je muka mnogih takvih osoba, jer oni se ženidbom nisu odrekli Crkve ni želje da joj služe, mnogi uporno uvjeravaju da ipak i dalje imaju živo svećeničko zvanje“ o čemu se, kako se zaključuje, „u nekim zemljama prilično raspravlja, i sve se više dižu glasovi u prilog tome da se bar neke pomoćne funkcije u Crkvi takvim ljudima dopuste“.⁵⁵⁰

No, list pritom nije prešućivao činjenicu da je većina crkvenih predstavnika u našoj zemlji sklona zadržavanju obveze svećeničkog celibata. Tako, primjerice, prenosi i cjelovitu izjavu biskupa iz Jugoslavije o tome pitanju, u kojoj se oni zalažu za očuvanje obvezatnosti celibata u Zapadnoj Crkvi i izražavaju svoju potporu i odanost Papi kad on „tumači opravdanost i vrijednost svećeničkog celibata u svjetlu Evanđelja i koncilske nauke“. Biskupi također dodaju kako razumiju da građanski mediji i javnost „ne mogu shvatiti vrijednost celibata, jer se on ne može razumjeti bez svjetla vjere“, ali i dodaju kako ih „veoma [nas] žalosti kad se s takvim nerazumijevanjem koji put piše o celibatu i u kršćanskoj štampi i kad se o njemu s nedovoljnom ozbiljnošću raspravlja u krugovima Crkve“, zaključujući kako „tu diskusiju ne smatramo konstruktivnom“.⁵⁵¹ Nakon što su i u pismu Papi iznijeli takav stav BKJ, stigao je odgovor iz Državnoga tajništva Svete Stolice u kojem im se zahvaljuje što „svećenici i vjerni narod tako ispravno misli o dragocjenom blagu svetog celibata, što se vjerno drže Prvosvećenika pridajući dužnu važnost ovoj časnoj stezi“, o čemu je list izvijestio čitatelje krajem svibnja 1970.⁵⁵²

⁵⁴⁸ Usp. *Ispitivanja o problemima svećeništva; Problemi američkog svećenstva; Španjolska Crkva pred Sinodu*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 3. listopada 1971., str. 3; *Studije o svećeničkom celibatu*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 3. listopada 1971., str. 4.

⁵⁴⁹ Usp. *Pariz: Udruženje oženjenih svećenika*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 8. studenoga 1970., str. 7.

⁵⁵⁰ *Svećenici koji napuštaju zvanje*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 8. studenoga 1970., str. 19.

⁵⁵¹ *Izjava naših biskupa o svećeničkom celibatu*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 8. ožujka 1970., str. 1, 3.

⁵⁵² *Zahvalno pismo našim biskupima*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 31. svibnja 1970., str. 3.

Objava toga pisma otkrila je i to kako je „naša [je] javnost saznala“ za činjenicu da je Sveta Stolica pitala BKJ za stav prema svećeničkom celibatu te da je BKJ na taj upit odgovorila. Stoga je to pismo naišlo, kako tvrdi list, na reakcije „više“ svećenika, koji su uredništvu uputili dopise, među kojima je i jedno skupno pismo koje je potpisalo „28 svećenika jedne naše biskupije“, a u kojima se „izražava žaljenje 'što Biskupska konferencija nije prethodno konzultirala ni svećenike ni narod o tome pitanju“ pa spomenuti svećenici smatraju znakom „ozbiljnog nepoštivanja Sv. Oca obavještavati ga o pitanjima koja nisu prethodno istražena“. Stoga je list na tu temu napravio i objavio kraći razgovor s v. d. predsjednika BKJ nadbiskupom Pogačnikom. U njemu je on pojasnio kako biskupi redovito komuniciraju i sa svećenicima i s vjernicima: „[...] poznajemo ih godinama, pa je sasvim naravno da znamo što većina od njih misli i o tome pitanju“, te se „anketama, glasovanjem, velikim sastancima [...] ne bi postigla željena svrha“. A sve one koji se ne slažu sa stavom kojega je o celibatu BKJ izvijestila Svetu Stolicu pozvao je da, ukoliko to žele, svoje mišljenje dostave „bilo izravno Svetom Ocu, bilo Biskupskoj konferenciji“.⁵⁵³

A kad je Biskupska sinoda posvećena svećeničkoj službi, 30. rujna 1971., napokon i započela, list o njoj vrlo iscrpno izvješćuje⁵⁵⁴, pa tako donosi sažetak i interventa nadbiskupa Kuharića na Sinodi⁵⁵⁵, kao i njegovu Izjavu po završetku Sinode,⁵⁵⁶ u kojoj je on, među ostalim, dijelu tiska koji je izvještavao sa Sinode zamjerio što se „suviše isticala problematičnost celibata, a mislim da je trebalo posvetiti više objektivne i mirne pozornosti razlozima koji su uvjeravali savjest biskupa da potvrde zakon celibata u Katoličkoj Crkvi latinskog obreda“. No, kako je nadbiskup Kuharić u svome interventu na Biskupskoj sinodi prenio i stav dva biskupa istočnoga obreda iz Jugoslavije (Gabrijela Bukatka i Joakima Segedija), u kojem oni „poučeni iskustvom svojih biskupija“ podupiru svećenički celibat, list je kod jednoga od njih u istome broju taj stav i provjerio, pa objavljuje članak u kojem iznosi i razgovor s križevačkim biskupom Joakimom Segedijem.⁵⁵⁷ U njemu on, osim što prenosi dobra iskustva s oženjenim grkokatoličkim svećenicima, donosi i brojne teškoće, prije svega „ekonomske i administrativne

⁵⁵³ *Dva upita nadbiskupu Pogačniku. Svećenički celibat i Holandski katekizam*, u: *Glas Koncila*, br. 12, 21. lipnja 1970., str. 3.

⁵⁵⁴ [Smiljana RENDIĆ], *Sinoda biskupa živo raspravlja o pitanjima svećeništva i svećeničke službe*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 17. listopada 1971., str. 1, 3-5; ISTA, *Nastavlja se Sinoda biskupa*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 31. listopada 1971., str. 3-8; Smiljana RENDIĆ, *Sinoda biskupa (3)*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 14. studenoga 1971., str. 3-8.

⁵⁵⁵ *Intervent nadbiskupa Kuharića na Sinodi u ime našeg episkopata*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 17. listopada 1971., str. 5.

⁵⁵⁶ *Izjava nadbiskupa Kuharića Glasu Koncila nakon Sinode biskupa*, u: *Glas Koncila*, br. 24, 28. studenoga 1971., str. 1-2.

⁵⁵⁷ *Usp. Iskustva dvojice naših biskupa s oženjenim svećenicima* u: *Glas Koncila*, br. 21, 17. listopada 1971., str. 8.

naravi“ (što list posebno grafički ističe, slovima s razmacima, kao da želi sugerirati kako celibat ipak nije supstancijalno, nego više „praktično“, povezan sa svećeničkom službom).

1.4. Rekapitulacija provedbe Drugog vatikanskog koncila na stranicama *Glasa Koncila*

Kako je vrijeme od završetka Drugog vatikanskog koncila odmicalo, a prijepori u Crkvi postajali sve očitiji, postajalo je sve jasnije da provedba zaključaka Koncila ni u svijetu ni u domaćoj Crkvi neće ići onim intenzitetom i tempom kojega su neki - a u pojedinim svojim tekstovima i sam *Glas Koncila* – priželjkivali. List svoje (relativno) nezadovoljstvo tempom provedbe Koncila nije krio, a znao ga je potkrijepiti i upozorenjima koja su u tome smislu dolazila i od pape Pavla VI.⁵⁵⁸

Na tu je razliku između „želja“ i „stvarnosti“ list najprije odgovarao poticanjem na strpljenje. „Nama – nestrpljivima – napose onima koji sve to premalo studiraju – Sabor bi mogao reći otprilike ovo: E, djeco Božja, ne budite kratkovidni, ne budite površni! Želite novi svijet? Obnovljen djelovanjem Crkve? Pravo! Samo znajte da kuća mora imati temelj“⁵⁵⁹, poručuje tako u jednome svome tekstu na stranicama lista Mijo Škvorc.

Isti autor svojevrsnu će „rekapitulaciju“ provedbe koncilske obnove na stranicama lista napraviti i godinu dana nakon završetka Koncila, odgovarajući pritom i na najčešće prigovore koji su se mogli čuti na račun te obnove, kako iz redova „tradicionalista“, tako i od strane predstavnika „progresista“.⁵⁶⁰ Priznajući otvoreno kako se mnogi pitaju nije li „crkvena lađa“ skrenula s pravoga pita, te kako se i u samoj Crkvi osjeća stanovita „pobuna na brodu“, pri čemu se „pojedini svećenici bore protiv biskupa“, „u pojedinim biskupijama i cijelim kompleksima katoličkih biskupija vodila se gotovo smišljena borba protiv celibata“, a „bacaju se u sumnju [i] same objavljene dogmatske istine“, navodeći Papinu nezabludivost, stvarnu prisutnost Kristovu u euharistiji, djevičanstvo Blažene Djevice Marije, nauk o milosti i opravdanju ... S druge pak strane, primjećuje autor članka, „mnogima je žao što se u cijeloj pokoncilskoj Crkvi osjetio zapravo neki umor“ te se „nakon četiri godine [koje] su uzbudivale

⁵⁵⁸ Usp. Pavao VI.: *Buđenje koje je Koncil pokrenuo počinje se uspavljivati*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 25. siječnja 1970., str. 1-2.

⁵⁵⁹ [Mijo ŠKOVRC], „Što je s tim Koncilom?“, u: *Glas Koncila*, br. 5, 8. prosinca 1963., str. 2.

⁵⁶⁰ Usp. Mije ŠKVORC, *Godinu dana nakon Koncila. Zatišje i bura*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 8. siječnja 1967., str. 2-3.

svijet“ prva pokoncilnska godina „kao da ga je vraćala na staro“. No, navodeći pritom konkretne plodove Koncila, ipak zaključuje kako se „katolicizam ne raspada, nego se obnavlja“, te kako „nijedno rođenje nije uspješno bez nekog rizika i boli“.

No, list će u jednome kasnijemu članku, iz 1970., uzrok sporosti provedbe Koncilske obnove detektirati u nositeljima crkvene vlasti, odnosno biskupima.

Umjesto da budu glavni pokretači i pospješitelji obnoviteljskog procesa, mnogi biskupi svoju dužnost i poslije Koncila shvaćaju kao čuvanje primljenog poretka pod svaku cijenu i kao čvrsto držanje uzdi svih gibanja koja idu za tim da se što prije i što brže provede ono što su biskupi sami na Koncilu zaključili (...) Upravni je aparat biskupov u premnogo slučajeva uspio izvršiti svoj utjecaj na biskupa, pa se koncilnska obnova ne promiče, nego se samo „propušta“ na najmanje doze: kao najveći grijeh ocjenjuje se tzv. „trčanje pred rudo“ (kao da Crkva nije dobrano zakasnila sa svojim Koncilom!) (...) Koncilom bi se htjela ostvariti živa zajednica, ali se često osjeća da u crkvenom vodstvu živi strah od svake manifestacije života u zajednici, jer se ne dopušta rizik da se u zajednici pojavi misao, da se rode neki pothvati, da se čuju riječi, ako sve to nije unaprijed isplanirano.⁵⁶¹

Pred kraj razdoblja proučenoga u ovoj radnji, u ljeto 1972., i „don Jure“ će priznati da rezultati obnove u duhu Drugog vatikanskog sabora u našoj Crkvi i nisu baš „spektakularni“:

A što se to lijepo dogodilo u Crkvi ovih godina? Što se promijenilo? Ništa, kažem vam ja: ništa! Samo ste nekoliko oltara okrenuli, namjesto nerazumljiva pjevanja na latinskom pjevate koji put malo razumljivije na hrvatskom. Crkvenih odbora i vijeća ili nemate ili su na papiru. Propovijeda se slabo kao i u stara vremena, na vjeronauku je djece sve manje. A među kršćanima ljubavi ni za lijek. Ništa, pustoš i praznina.⁵⁶²

Svojevrsna rekapitulaciju koncilske provedbe, o 10. obljetnici otvaranja Koncila, na stranicama lista donesena je i u članku Tomislava Šagi-Bunića „Gdje smo s Koncilom poslije deset godina?“⁵⁶³, te Yvesa Congara, čiji komentar u istome broju list prenosi iz milanskoga dnevnika *Il Giorno*.⁵⁶⁴

⁵⁶¹ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, „Svećenik – kome da služi?, u: *Glas Koncila*, br. 4, 22. veljače 1970., str. 12.

⁵⁶² DON JURE [Živko KUSTIĆ], *Rezanje repa*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 23. srpnja 1972., str. 12.

⁵⁶³ U: *Glas Koncila*, br. 21, 22. listopada 1972., str. 3-4.

⁵⁶⁴ Yves CONGAR, *Stvarnost što iskvaruje i stvarnost što se rađa*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 22. listopada 1972., str. 4.

2. *Glas Koncila* i „slučajevi“ u Crkvi

Premda je i ranije, u kontekstu „sporova“ u vezi s Drugim vatikanskim koncilom i njegovom provedbom - osobito u kontekstu napetosti između „progresista“ i „konzervativaca“ – *Glas Koncila* na svojim stranicama prenosio, tumačio i komentirao unutarcrkvene rasprave, polemike, pa i sukobe, do kraja 1967. te teme na njegovim stranicama ipak nisu zauzimale dominantno mjesto. No, od proljeća 1968. dade se uočiti kako list sve upornije i otvorenije počinje prenositi vijesti – najprije iz svijeta, a od proljeća 1970. i iz Hrvatske – o tzv. „slučajevima“ koji su pokazivali otvoreno suprotstavljanje crkvenim autoritetima od strane nekih pojedinaca, svećeničkih i(li) vjerničkih skupina.

Takav je pristup, kako ću nastojati prikazati, s jedne strane nailazio na reakcije i dijela njegovih „običnih“ čitatelja, ali i dijela crkvenih vlasti i neformalnih vjerničkih skupina, pri čemu su one negativne bile vidljivije od pozitivnih. Vremenom će postati sve uočljivije kako svojevrsnu „otvorenost“ prema tim temama uredništvo *Glasa Koncila* sve više počinje smatrati važnim dijelom poslanja toga lista, argumentirajući na različite načine takav svoj pristup.

2.1. „Slučajevi“ u Crkvi i „pravo na informaciju“

Braneći se od sve učestalijih kritika koje je dobivao zbog svoje uređivačke politike, list se često pozivao na „pravo na informaciju“, pa i unutar Crkve, koje je zajamčeno i Dekretom o sredstvima društvenog priopćavanja „*Inter mirifica*“ Drugoga vatikanskog koncila, a nakon izlaska Pastoralne upute (instrukcije) „*Communio et progressio*“ („Zajedništvo i napredak“) 1971., i na taj važan crkveni dokument.

Tako, nakon kritika koje su pristigle zbog vijesti o zbivanjima u Crkvi u Nizozemskoj početkom 1968., list je u svome komentaru imao potrebu progovoriti i o temi prava na informaciju o zbivanjima u Crkvi, pa i onda kad se te informacije dijelu vjernika ne sviđaju. Pritom, kako se pojašnjava, katoličke novine mogu, a „nekad čak i moraju“ javljati i o onim događajima „koje svojom neodređenošću zbunjuju“, a da pritom te događaje ne mogu odmah osuđivati jer se „ne mogu donositi konačni sudovi o procesima koji nisu donijeli konačne rezultate“. To, kako se pojašnjava, dovodi do nesporazuma s onim čitateljima koji očekuje da list o svemu o čemu javlja mora donijeti i svoj stav, te da sve ono što ne osuđuje, list istodobno

i podupire. Premda se prizna kako su ranijih godina o nekim osjetljivim pojavama u Crkvi „do sada šutjeli“, list ističe kako se to pokazalo pogrešnim, jer su o tim zbivanjima pisali necrkveni mediji, koji to „prikažu na svoj način, izazovu sablazan i među vjernicima“, a crkveni mediji onda to pokušavaju, često i bezuspješno, popravljati, ostavljajući dojam da su neugodne događaje pokušali zataškati. „Upravo takav stav katoličke štampe može sablazniti vjernike mnogo više od poštenog, makar i nepotpunog, informiranja o svemu što se događa“, poručuje komentator te zaključuje:

Bez obzira na površne kritike kojima se katoličke novine izlažu kad žele biti zaista novine i kad žele zaista respektirati svoje čitatelje, a ne ih tretirati kao nezrelu djecu, držimo da nam ne preostaje drugo nego sasvim u duhu koncilskog dokumenta „Inter mirifica“ izvještavati o svemu što se događa u Crkvi, a zauzimati određene stavove samo onda kad se nađemo pred određenim rezultatima. I ne osuđivati brže od službene crkvene vlasti.⁵⁶⁵

Da je informiranost u Crkvi preduvjet nastajanja „zrelih kršćana“, poručit će kasnije i Tomislav Šagi-Bunić, pojašnjavajući kako se pitanje provedbe zaključaka Drugoga vatikanskog koncila, pa i problemi koji se pritom javljaju, tiču svih vjernika, članova Crkve, te kako je upravo Koncil, Dekretom o sredstvima društvenog saobraćanja, „htio da svi vjernici dođu do punoljetnosti u crkvenom životu, a to je nemoguće ako ne budu dobro informirani o problemima koji su gorući u današnjoj Crkvi, a onda osobito o onome što je pravi duh Koncila“.⁵⁶⁶ A Smiljana Rendić, prenoseći izvješće s jednoga skupa na tu temu, zaključuje kako je stvaranje javnoga mnijenja u Crkvi nezamislivo bez poštivanja principa slobode katoličkih novinara.⁵⁶⁷

„Vjetar u leđa“ takvome pristupu novinarstvu, pa i ulozi crkvenoga tiska u životu Crkve, *Glas Koncila* je dobio i Pastoralnom uputom o medijima „Communio et progressio“ („Zajedništvo i napredak“), objavljenom početkom lipnja 1971., pa ne čudi da je prikazu toga dokumenta list dao značajnu pozornost, posebno ističući one njegove dijelove koji su odgovarali gledištima njegova uredništva o potrebi veće slobode informiranja unutar Crkve. Primjerice, u podnaslovima prikaza toga dokumenta list ističe kako se njime Crkva izjasnila „Za puno i otvoreno izvješćivanje“, „Protiv pritisaka“ i „Cenzure“, a u istaknutome dijelu teksta

⁵⁶⁵ *Pravo na informaciju*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 24. ožujka 1968., str. 2.

⁵⁶⁶ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Što je vjernost Koncilu i što s njome biva*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 28. rujna 1969., str. 3-4.

⁵⁶⁷ Usp. S.[miljana] R.[ENDIĆ], *Kongres o katoličkom tisku u znaku napetosti borbe za pravo slobodne informacije*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 15. kolovoza 1971., str. 5.

prenosi: „Gotovo je s Crkvom tajne, koja je tisak smatrala vražjim djelom, javno mnijenje prijetnjom, a apologetiku važnijom od činjenica“. ⁵⁶⁸

Osim na stranicama *Glasa Koncila*, tema slobode crkvenoga tiska i informiranja vjernika o zbivanjima u Crkvi široko je otvorena na svećeničkom danu Zadarske nadbiskupije, održanom od 9. do 11. srpnja 1968., čija je središnja tema bila upravo „Komuniciranje u suvremenoj Crkvi“. „Vjernici ne mogu doživjeti suodgovornost ako ne budu o svemu točno informirani. Oni imaju pravo na informaciju. Sistem tajne, koji bi morao čuvati i podržavati autoritet u Crkvi, pokazuje se kao velika opasnost koja priječi da vjernici rastu u zrelosti. Vjernike više ne možemo tretirati kao malu djecu. Katolička štampa mora ih o svemu obavještavati objektivno i iscrpno. Inače prepuštamo te vjernike neobjektivnim i proračunatim informacijama necrkvenih listova i drugih sredstava saobraćanja“, ističe se u prikazu toga skupa. ⁵⁶⁹ Osim toga, i sam list će na tu temu organizirati Okrugli stol, o čemu će u ovome radu više biti riječi na drugome mjestu, u poglavlju IV.3.3.5.

Povremeno je list objavljivao i članke iz stranoga vjerskoga tiska, koji su stajali u obranu katoličkoga tiska i katoličkih novinara, pojašnjavajući kako njihov posao često uključuje i podnošenje velike žrtve jer se svo nezadovoljstvo publike zbog neugodnih događaja o kojima oni pišu često okreće protiv samih novinara koji o njima izvješćuju. ⁵⁷⁰

2.2. Crkveni „slučajevi“ u svijetu

Jedan od prvih crkvenih „slučajeva“, kojima je list posvetio prostor na svojim stranicama, bila je „pobuna“ bogoslova u austrijskom Linzu, koji su odbijali ređenje, tražeći smjenu rektora svog Bogoslovskog sjemeništa. Nakon odvojenih razgovora bogoslova i rektora s tamošnjim biskupom, rektor se povukao sa svoje službe. ⁵⁷¹

⁵⁶⁸Usp. „Zajedništvo i napredak“ – naputak Svete Stolice o sredstvima javnog priopćavanja. Sloboda i pravo informacije u Crkvi. Crkva razmiče granice slobode javnog izvješćivanja prema normama slobodnog građanskog društva, u: *Glas Koncila*, br. 12, 13. lipnja 1971., str. 1-2; O važnosti toga dokumenta u razvoju crkvenoga shvaćanja uloge medija u Crkvi i društvu vidi i: Suzana PERAN, Juraj Mirko MATAUŠIĆ, *Javno mnijenje i dijalog u Crkvi*, u: *Bogoslovska smotra*, 83 (2013.) br. 2, str. 235-261.

⁵⁶⁹ 10. svećenički dan u Zadru. Što za Crkvu znači informiranje, u: *Glas Koncila*, br. 15, 21. srpnja 1968., str. 6.

⁵⁷⁰ Usp. Zar samo krivnja tiska? Zadaća katoličkog novinara teža je danas no igda, u: *Glas Koncila*, br. 15, 25. srpnja 1971., str. 5.

⁵⁷¹ Bogoslovi riješili problem s biskupom u međusobnom povjerenju, u: *Glas Koncila*, br. 7, 24. ožujka 1968., str. 5.

Svoju odlučnost da počne još otvorenije prikazivati prijepore koji se tih godina javljaju u Crkvi u svijetu, list je osobito otvoreno iskazao izvješćujući s 82. kongresa njemačkih katolika, Katholikentaga, koji je 1968. godine održan u Essenu, a s kojega je osobno otišao izvještavati glavni urednik lista Vladimir Pavlinić. „Na ovom Katholikentagu kao da je sve u Crkvi došlo u pitanje. Dominirala je kriza autoriteta. Prvi je na udaru bio Papa, osobito zbog nove enciklike [Humanae vitae], zatim episkopat [...] Bio je to kongres revolta mladih, zahtjeva da se lome stari okviri, da se ruše strukture Crkve, traženja demokracije na polju discipline Crkve, čak na području morala“, prenosi reporter *Glasa Koncila* izvješćujući iz Essena.⁵⁷²

Osim toga, list je počeo sve otvorenije pisati i o disciplinskim postupcima koji su pokrenuti protiv poznatog nizozemskog teologa dominikanca Edwarda Schillebeeckxa⁵⁷³, te nizozemskog biskupa Johannesu Bluysena⁵⁷⁴, koji su pozvani pojasniti neke svoje stavove ili postupke pred Kongregacijom za nauk vjere, kojoj je u to vrijeme na čelu bio utemeljitelj *Glasa Koncila* kardinal Franjo Šeper.

S osobitom upornošću list će kroz punih godinu i pol pratiti i „slučaj Isolotto“, još jedan u nizu „slučajeva 'osporavanja' unutar Crkve“, u kojem je talijanski župnik Enzo Mazzi, zajedno sa skupinom mladih koji su „zaposjeli“ katedralu u Parmi, zatražio od svog nadbiskupa Firence, kardinala Ermenegilda Florita, nakon što mu je ovaj zaprijetio oduzimanjem župničke službe, da „dođe među njih i stupi s njima u dijalog“. I taj slučaj, zaključuje list, „potiče zapravo na veoma ozbiljno pitanje: pitanje autoriteta u Crkvi“. ⁵⁷⁵ A nakon što je sličan slučaj izbio u jednoj župi kod Barija, gdje su vjernici stali u obranu župnika kojega je smijenio tamošnji biskup, list ga naziva „novim Isolottom“. ⁵⁷⁶

Javljajući pak o novome slučaju, tzv. „Amsterdamskoj minišizmi“, u kojoj su četvorica nizozemskih svećenika, studentskih kapelana, zaprijetila da će nastaviti svećeničko djelovanje i ukoliko im budu oduzete svećeničke službe. Jedan od njih, naime, najavio je kako će se oženiti i nastaviti svećeničko djelovanje, a trojica ostalih dali su mu u tome potporu. Opravdavajući se što uopće piše o tome slučaju, autor članka pojašnjava:

⁵⁷² V.[ladimir PAVLINIĆ], *Burni katolički kongres u Essenu*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 22. rujna 1968., str. 9.

⁵⁷³ *Slučaj Schillebeeckx*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 20. listopada 1968., str. 5.; *Nema više govora o „krivovjerju“ teologa Schillebeeckxa*, u: *Glas Koncila* br. 14, 13. srpnja 1969., str. 2.

⁵⁷⁴ „*Slučaj Bluysen*“, u: *Glas Koncila*, br. 22, 3. studenoga 1968., str. 4.

⁵⁷⁵ „*Slučaj Isolotto*“, u: *Glas Koncila*, br. 24, 1. prosinca 1968., str. 5; *Novo iz izoliranog Isolotta*, u: *Glas Koncila* br. 18, 7. rujna 1969., str. 5; *Što se dalje događalo u Isolottu*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 26. siječnja 1969., str. 7; *Kako je danas u Isolottu?*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 5. travnja 1970., str. 10; *Najnovije iz Isolotta. Završen proces „smetačima bogoslužja“*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 25. srpnja 1971., str. 5.

⁵⁷⁶ Usp. „*Novi Isolotto*“, u: *Glas Koncila*, br. 10, 17. svibnja 1970., str. 6.

Pa što se i mi raspisamo o samo četiri dosad tek potencijalna raskolnika, zapitat će možda pokoji naš valjani čitatelj. Pa, evo: pišemo i mi o tome jer „minišizma“, ako je i „mini“, nije tiha: bruji o njoj pomalo cio kršćanski svijet, i ima li baš smisla da naši katolički čitatelji budu o njoj obaviješteni samo iz nekatoličkih novina, od novinara koji nisu stručnjaci za crkvenu materiju?⁵⁷⁷

A kad je, uskoro, taj „slučaj“ okončan dogovorom spornoga svećenika, koji se odlučio oženiti, s biskupom koji mu je, unatoč suspenziji, odlučio ostaviti mogućnost držanja predavanja studentima izvan misnih slavlja, list zaključuje: „Takav ishod amsterdamskog slučaja zacijelo će razočarati one koji su očekivali mnogo veće senzacije. Crkva uvijek može svećeniku koji više nije sposoban živjeti u celibatu odobriti ženidbu, s tim da više ne može vršiti specifično svećeničkih službi“.⁵⁷⁸

U prikazima pojedinih „slučajeva“ list je u očima svojih čitatelja zasigurno mogao ostaviti dojam – a reakcije pojedinih od njih, što ću kasnije u radu prikazati, pokazuju da uistinu i jest – kao da njegovo uredništvo na tzv. „osporavatelje“ („kontestatore“) gleda sa stanovitim odobravanjem. Primjerice, kad je svjetski tisak u prvoj polovici 1970. počeo pisati o mogućoj vizitaciji Apostolskog vizitatora ravenkome nadbiskupu, list prenosi nagađanja o razlozima zbog kojih je njen nadbiskup Salvatore Baldassari došao na „udar“ vizitacije. Pritom se prenose ocjene dijela tiska kako se o „spornome“ nadbiskupu „govori kao o najnaprednijem biskupu Italije“, te se prenose i neki njegovi istupi kojima je on relativizirao opasnost od „osporavateljskih i revolucionarnih“ pokreta u Crkvi, poručujući kako „povijest pokazuje da obnoviteljski pokreti konačno donose dobro“.⁵⁷⁹

2.3. Prikaz „slučajeva“ u domaćoj Crkvi

Prvi pravi „slučajevi“ u Crkvi u hrvatskome narodu, koji bi se mogli povezati s onima u svijetu, u javnosti, pa tako i na stranicama *Glasa Koncila*, počeo će se razvijati od proljeća 1970., premda su neki od tih „slučajeva“ i prije te godine imali manje ili više intenzivnu „povijest“. A, još i prije toga, negdje u vrijeme u kojem se bavio i „slučajevima“ u zapadnoj Crkvi, list se počeo „baviti“ i sukobom između dijela hercegovačkih franjevacu i mostarskoga biskupa, tzv. „Hercegovačkim slučajem“.

⁵⁷⁷ „Amsterdamska minišizma“, u: *Glas Koncila*, br. 4, 24. veljače 1969., str.7.

⁵⁷⁸ „Amsterdamske minishizme“ neće biti, u: *Glas Koncila*, br. 5, 9. ožujka 1969., str. 4.

⁵⁷⁹ *Zašto nadbiskupu Ravenne dolazi apostolski vizitator?*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 8. ožujka 1970., str. 3-4.

U prikazu „slučajeva“ u Crkvi u Hrvatskoj, kojima se bavio *Glas Koncila*, započet ću upravo s tim „Hercegovačkim“, i to ne samo stoga što je on i kronološki bio prvi, nego i zato što je, kako se čini, upravo važući razloge „za“ i „protiv“ izlaska s tim slučajem na stranice svoga lista, uredništvo donijelo neke odluke kojih se i kasnije, kad su se „slični“ slučajevi počeli događati drugdje, zbog svoje vjerodostojnosti moralo držati.

2.3.1. „Hercegovački slučaj“

Premda datira još iz XIX. stoljeća, spor o crkvenoj nadležnosti nad pojedinim župama u Hercegovini između dijecezanskoga biskupa i hercegovačkih franjevacu ponovno je aktualiziran nakon što 1967. godine Kongregacija za evangelizaciju naroda donijela odluku da hercegovački franjevci biskupiji prepuste na upravljanje 5 od 14 preostalih spornih župa, koje franjevci još nisu bili prepustili dijecezanskim svećenicima. Potkraj godine, 13. studenoga 1967., apostolski delegat Mario Cagna na temelju tog naloga sastavio je i Dekret o preuzimanju tih pet župa, a iduće, 1968. godine, mostarski biskup Petar Čule i franjevački provincijal Rufin Šilić potpisali su i sporazum o spornim župama, no Šilić je svoj potpis s toga ugovora ubrzo povukao. Nakon što je u svibnju 1968. istekao krajnji rok za primopredaju, predviđen Dekretom delegata Cagne, u tri „sporne“ župe nastali su neredi: u Mostarskom Gracu vjernici nisu dopustili pristup crkvi biskupijskome svećeniku, u Crnču je novoimenovani župnik čak i fizički napadnut, a u Grudama je ulaz u župnu crkvu zazidan.⁵⁸⁰

Sa serijalom članaka o „Hercegovačkom slučaju“ list je započeo u rujnu 1968. godine.⁵⁸¹

Kako se pojašnjava u uvodnome tekstu, premda se vijesti od „neobičnim, upravo skandaloznim događajima u nekim župama Zapadne Hercegovine“ šire već nekoliko mjeseci, o čemu su pisali *Vjesnik u srijedu* i drugi svjetovni listovi, „*Glas Koncila* sve dosad nije držao prikladnim ni potrebnim da o tome piše“.⁵⁸² No, nakon što je u redakciju pristigao velik broj pisama čitatelja s raznih strana s prigovorom prema kojem „nije dostojno da katoličke novine šute o tako ozbiljnim događajima u životu Crkve u našoj domovini“ te da „široki slojevi vjernika budu o svemu tome obavještavani samo iz građanske štampe ili iz glasina koje se šire

⁵⁸⁰ Usp. Marko PERIĆ, *Hercegovačka afera. Pregled događaja i važniji dokumenti*, Mostar 2002., str. 121-132.

⁵⁸¹ *Što se događa u Hercegovini?*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 22. rujna 1968., str. 12-14; br. 20, 6. listopada 1968., str. 8-11; br. 21, 20. listopada 1968., str. 10.

⁵⁸² *Što se događa u Hercegovini*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 22. rujna 1968., str. 12.

neodgovorno i nekontrolirano“, uredništvo je, kako piše, shvatilo „da zaista ne smijemo više šutjeti“. Dalje se navodi kako su svjesni da je pitanje osjetljivo, jer se radi o sporu u redovima Crkve, te da „kakvo god stanovište zauzeli, može se dogoditi da ne budemo dovoljno objektivni, da povrijedimo osjećaje, a možda i prava, jedne ili druge strane u tome sporu“. No, unatoč tomu riziku, „pošli smo u Hercegovinu s odlukom da ne zauzimamo niti iznosimo svoga suda o pravdi ili krivdi bilo koga. Samo ćemo nastojati vidjeti što se događa, čuti što govore jedni i drugi, pokušati što objektivnije iznijeti događaje pred javnost“.

Nakon što je u tri nastavka list uistinu i objavio taj serijal, donijevši stavove svih uključenih strana u taj slučaj, što je nailazilo i na različite reakcije među čitateljima, od kojih su neke i objavljivane na stranicama samoga lista, list se u jednome uvodniku ponovno osvrnuo na taj svoj postupak.⁵⁸³ Priznajući kako se tom serijom članka *Glas Koncila* kao crkvene novine upustile „u nešto što dosad nisu činile, u otvoreno iznošenje nekih slabosti, bolnih pitanja i gotovo nerješivih problema unutar same crkvene zajednice“ što je, očekivano, donijelo podijeljene reakcije „o tome je li s naše strane bilo pametno o tome pisati, ne bi li ipak bilo najbolje da smo šutjeli“, list ipak daje do znanja kako i ubuduće kani otvorenije „iskreno govoriti o bolnim unutarnjim problemima crkvenoga života“.⁵⁸⁴

Postoji li između tzv. trijumfalizma, koji sve što je u vezi s crkvenim životom nastoji prikazati kao blistavo, uspješno, ponosno i posvećeno, i nezdravog duha kritike, koja ne zna ni poštovati ni ljubiti Crkvu – postoji li, dakle, između te dvije krajnosti zdrava sredina koja bi se mogla nazvati stanovištem iskrenosti koja Crkvu ljubi i ne boji se pogledati u oči stvarnosti, svjesna da Crkvu iznutra oblikuje i vodi Duh Sveti koji je nikada neće napustiti. Odgovor na to dao je nedavno sam Pavao VI. kad je, govoreći o Crkvi kao našem najdražem bližnjem, rekao da bližnjega treba ljubiti i u njegovim slabostima,

ističe se u tome članku te zaključuje kako je „naše [je] uvjerenje da Crkvi zaista nije potrebno velom šutnje i tajne zakrivati svoje unutarnje probleme“.⁵⁸⁵

⁵⁸³ *Govoriti ili šutjeti?*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 3. studenoga 1968., str. 2.

⁵⁸⁴ Kad je u pitanju tzv. „Hercegovački slučaj“, list će to „obećanje“ uglavnom i održati, jer će nastaviti prenositi vijesti koje se tiču spora dijecezanskoga biskupa i dijela franjevački redovnika u Hercegovini. Usp. *U Hercegovačkom pitanju i dalje zastoj*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 8. studenoga 1970., str. 8; „*U hercegovačkom pitanju i dalje zastoj – Zašto?* (Izjava Biskupskog ordinarijata u Mostaru), u: *Glas Koncila*, br. 23, 22. studenoga 1970., str. 15; fra Bogdan CVETKOVIĆ, „*Kompletno vraćam*“, u: *Glas Koncila*, br. 24, 6. prosinca 1970., str. 15; Rufin SILIĆ, *Izjava hercegovačkog Provincijala. Zastoj ili nehوتيčno osvjetljenje „Hercegovačkog slučaja“*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 10. siječnja 1971., str. 13; *Nadbiskup Kuharić istjeran iz Gruda*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 16. svibnja 1971., str. 8.

⁵⁸⁵ *Govoriti ili šutjeti?*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 3. studenoga 1968., str. 2.

2.3.2. „Đakovački slučaj“ – „Bijela knjiga“

Tzv. „Đakovački slučaj“, u crkvenim krugovima poznatiji kao tzv. „Bijela knjiga“⁵⁸⁶ u javnost je izašao nakon članka „Bijela knjiga o crnom biskupu“, autora Miljenka Predragovića, u tjedniku *Vjesnik u srijedu (VUS)* (25. veljače 1970.).⁵⁸⁷

U samoj „Bijeloj knjizi“ na 50-ak stranica iznosi se niz prigovora na način obnašanja biskupske službe od strane đakovačkog biskupa Stjepana Bäuerleina i izražava nezadovoljstvo stanjem u biskupiji, te se traži da Sveta Stolica provede svoju istragu. Potpisalo ju je 10 svećenika Đakovačke biskupije: trojica od njih – Ivan Rogić, Đuka Marić i Marinko Prepunić – bezuvjetno, a ostala sedmorica – Stjepan Bulat, Mitar Dragutinac, Drago Domitrović, Branko-Antun Gilić, Josip Pavlović, Ivan Šešo i Luka Vincetić – „iuxta modum“⁵⁸⁸ (odn. „ne tvrdeći da su optužbe u njoj iznesene točne, jer o tome nemaju izravnih saznanja, nego vjerujući njenim sastavljačima traže da se one ispituju od strane mjerodavnih crkvenih vlasti“).

No, u članku *VUS*-a, osim prigovora iz „Bijele knjige“, autor iznosi i niz optužbi na račun samoga biskupa Bäuerleina, poput tvrdnje da je „zbog osobitih zasluga“ dobio odlikovanje od poglavnika tzv. NDH Ante Pavelića“, da je povrijedio ispovjednu tajnu, da koristi novac biskupije za osobne svrhe i sl.

Glas Koncila o tome je slučaju, odnosno o načinu na koji je on dospio u javnost, najprije pisao 8. ožujka 1970. u komentaru „Crkveni problemi pred svjetovnom javnošću“⁵⁸⁹, a da niti jednom riječju nije spomenuo niti *VUS*, niti „Bijelu knjigu“ niti Đakovačku biskupiju i njenoga biskupa ili svećenike. Nepotpisani komentator pritom je pokušao načelno pomiriti interes svjetovnih medija za unutarcrkvene teme i pravo da o njima pišu s potrebom da svoje unutarnje probleme Crkva ipak rješava „na neki način u krugu obitelji, u okviru Božjeg naroda“.

⁵⁸⁶ Zapravo bi se moglo govoriti o 3 „Bijele knjige“: prvoj – „Izveštaju o prilikama u Đakovačkoj biskupiji“ autora dr. Ivana Rogića, koju je potpisalo još 9 svećenika Đakovačke biskupije, a koja je napisana i predana Apostolskom delegatu Mariju Cagni u Beogradu 24. srpnja 1968.; drugoj – „Druga bijela knjiga“ dr. Đuke Marića i još osam potpisanih svećenika od 29. svibnja 1969. godine te trećoj – „Izveštaj s argumentacijom“ koju je 9 svećenika potpisalo 9. ožujka 1970. godine. Usp. Marin SRAKIĆ, *Cruce et labore – Križem i radom*, Đakovo 2014., str. 589-730.

⁵⁸⁷ Miljenko PREDRAGOVIĆ, *Bijela knjiga o crnom biskupu*, u: *Vjesnik u srijedu*, 25. veljače 1970., str. 24-26.; Isti autor u istome tjedniku tom će se temom baviti i u članku „Još jednom: Bijela knjiga o crnom biskupu“, u: *VUS*, 18. ožujka 1970., str. 8-9.

⁵⁸⁸ Usp. Marin SRAKIĆ, *Cruce et labore – Križem i radom*, str. 601.

⁵⁸⁹ *Crkveni problemi pred svjetovnom javnošću*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 8. ožujka 1970., str. 2.

„Najednom smo suočeni s pojavom da svjetovna štampa počinje otvoreno raspredati domaće unutarnje crkvene probleme (i osobe) na način kako to nikada dosad nije činila. Tu prosvjedi načelno ne bi bili na mjestu, osim kad je riječ o dezinformacijama (kojih ima). Budući da živimo kao javno društveno biće u ovoj zemlji, ne možemo tražiti ni očekivati povlašteni položaj nekog izuzeća od javnosti“. No, komentator potom dodaje kako se „svećenici ili laici koji svjetovnim novinarima pružaju materijale za kritičke napise o odnosu prema pretpostavljenima ili o bilo kojim pitanjima svećeničkog života“ teško mogu opravdati te su „naivni ili neodgovorni“.

U članku se takav stav argumentira pojavom da se crkveni slučajevi, kad ih se promatra izvan crkvenoga konteksta, u necrkvenom tisku tretiraju na način da se ističe ono što je u njima „skandalozno, što draška puku radoznalost i glad za senzacijama“, te se na taj način stvara i produbljuje „jaz nepovjerenja među svećenicima i biskupima, među svećenicima među sobom, među klerom i laicima“.

Stoga će posljedica takvoga tretiranja crkvenih problema, pribojava se komentator, biti to da će se biskupi još čvršće zbiti i zatvoriti „u okvire svoje hijerarhijske razine, izbjegavajući suočenje s problemima koje bi morali mirno i hitno rješavati“, a cijela se Crkva osjeća ugrožena i „gura nas se u stare nakostrušene borbene redove“.

Zbog svega toga autor komentara zaključuje:

Jao obitelji, kojoj njezine nutarnje probleme dolaze rješavati susjedi. Čak i da je riječ o sasvim dobronamjernim susjedima. A susjedi, koji se zaštitnički i savjetodavno upliću u kućne svađe svojih susjeda nisu uvijek dobronamjerni, teško im je oteti se barem malo zluradosti, neukusnoj znatiželji i užitku u čeprkanju po tuđoj nevolji. Zato se ne može lijepo misliti o sinu koji pred ocem traži zaštitu kod susjeda: a ni o obiteljskoj situaciji iz koje moraju takve razmirice izići na veliko zvono.

Crkvene su vlasti, pa i đakovački biskup, bil zadovoljni ovakvim tretiranjem te teme od strane *Glasa Koncila*. Pokazuje to i činjenica da je upravo ovaj zadnji navedeni odlomak iz spomenutog komentara kancelar Đakovačke biskupije Rudolf Šverer pročitao u svome govoru na sastanku svih svećenika i redovnika te biskupije 9. ožujka 1970. kojega je, prema savjetu Apostolske nuncijature, u Đakovu sazvao biskup Bäuerlein.⁵⁹⁰

⁵⁹⁰ Marin SRAKIĆ, *Cruce et labore – Križem i radom*, str. 626. Tijek cijelog sastanka opisan je na str. 625-642.

No, zato je nezadovoljstvo u crkvenim redovima izazvao idući broj *Glasa Koncila* od 22. ožujka 1970., odn. njegov članak „Đakovački slučaj – 'Bijela knjiga'“⁵⁹¹.

U tome se članku ponajprije odgovara samome novinaru *VUS*-a Miljenku Predragoviću koji je *Glas Koncila* optužio da je svojim komentarom iz prošloga broja zapravo uputio prijatnju potpisnicima „Bijele knjige“. Osim što opovrgava tu optužbu, ističući kako je komentar u prošleme broju objavljen u dogovoru s potpisnicima „Bijele knjige“, list ističe kako se *VUS*, odnosno njegov novinar, nisu do kraja držali načela novinarske etike:

Optužbe koje je novinar prenio protiv biskupa, način govora – ne samo o problemima koji bi tek morali biti predmet istrage nego i o samoj ličnosti biskupa Bäuerleina – učinili su nam se neobični za uobičajenu novinarsku etiku. Govoriti o nekome da je politički sumnjiv i da je nezakonito prisvajao tuđu imovinu, to se obično smije tek nakon presude koja bi to potvrdila.

Uz to, u članku se prenosi i informacija o dopisu koji je listu stigao iz Biskupskog ordinarijata u Đakovu, a u kojemu se donose informacije o tamošnjem sastanku svećenika od 9. ožujka te pismo potpore Stolnoga kaptola Đakovačkog biskupu Bäuerleinu.

No, *Glas Koncila* pritom donosi i „drugu stranu“. Izvješćuje tako o pismu osječčkoga župnika Stjepana Bulata, jednog od potpisnika „Bijele knjige“, u kojemu on vjernike upoznaje s demantijem kojega su potpisnici uputili *VUS*-u, uz tvrdnju kako ni on ni drugi potpisnici „nemaju nikakve veze sa člankom u *VUS*-u“. Osim toga, kako prenosi list, on je u tome pismu „upozorio da je viša crkvena vlast možda prije morala voditi računa o tim problemima, pa ne bi bilo došlo do ovakvog izbijanja tih problema u javnost, do sablazni za mnoge“. *Glas Koncila* u istome članku donosi i izvješće svećenika Luke Vincetića, također jednoga od potpisnika „Bijele knjige“, o tijeku sastanka u Đakovu. U tome je izvješću prenesen i intervent još jednoga potpisnika izrečen na tome sastanku – Stjepana Bulata – koji je ponovio neke od optužbi iznesene i u „Bijeloj knjizi“, poput onih „da je svećenstvo razdijeljeno, da biskup ne želi suradnike, da su i oni koji s njime surađuju nejedinstveni te ne žele otvoreno govoriti o problemima biskupije“ te je biskupu predložio da imenuje generalnog vikara, smijeni sadašnjeg ekonomu, riješi probleme u funkcioniranju sjemeništa ...

⁵⁹¹ *Đakovački slučaj – „Bijela knjiga“*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 22. ožujka 1970., str. 14.

Taj je pak članak *Glasa Koncila* izazvao nezadovoljstvo u upravi Đakovačke biskupije. Biskupski ordinarijat u Đakovu uputio je 19. ožujka 1970. prosvjedno pismo biskupu Franji Kuhariću, kao odgovornom uredniku *Glasa Koncila*.⁵⁹²

U pismu, kojega su potpisali tajnik Ćiril Kos i kancelar Rudolf Šverer, ističe se zaprepaštenje spomenutim člankom kojim se, kako se navodi, „*Glas Koncila* nije udaljio daleko od *VUS-a*“. Pritom se pojašnjava kako su oni „zamolili *Glas Koncila* da objavi 'zajedničku rezoluciju' dakle ono u čemu su se složili svi svećenici prisutni na sastanku od 9. ožujka ove godine. Zašto ta rezolucija nije donesena u cijelosti?“.

Iz Biskupije *Glasi Koncila* zamjeraju i to što taj list tvrdi da potpisnici „Bijele knjige“ „nisu krivi, što je prodrla u javnost, i da ništa ne dokazuje činjenica da je ima SK u Slav. Brodu, a u isto se vrijeme hvali, da je i uredništvo posjeduje odavno. Posjeduje je uredništvo, a ne posjeduje je napadnuti Biskup!“

Također se ističe kako je, unatoč tomu što i sam piše kako je na sastanku više puta rečeno da njegova tema nije „Bijela knjiga“, nego pisanja *VUS-a*, *Glas Koncila* ipak donosi „svoje izvode iz 'Bijele knjige', a više je prostora posvetio 'Zahtjevima župnika Bulata', negoli i čemu drugome?“

U pismu se navodi i kako je istina da „smo mi pohvalili 'Uvodnik' iz prošlog broja. A zar sada nije taj isti List učinio nešto protiv čega se borio u prošlom Uvodniku.“

Glasi Koncila zamjeraju i to što prije pisanja spornoga članka nije konzultirao Biskupski ordinarijat te se pitaju „može li uredništvo *Glasa Koncila* dovoljno ocijeniti, hoće li taj i takav članak pozitivno djelovati na javnost i koristiti općem dobru!“

Na kraju se zaključuje kako „*Glas Koncila* ovim člankom nije odigrao svoju ulogu, koja mu je namijenjena“ te kako to „nije prvi puta!“.

„Da je *Glas Koncila* donio ono, što je Biskupski ordinarijat zamolio, da je štampao Rezoluciju, da je 'Bijelu knjigu' jednostavno izostavio, sve bi bilo drugačije“, zaključuje se u prosvjednome pismu.

Da je, osim toga pisma, bilo još prigovora, odnosno pisama na adresu samoga uredništva, pa i prosvjednih akcija pojedinih župnika zbog pisanja o „Đakovačkom slučaju“,

⁵⁹² Cjelovito pismo preneseno je u: SRAKIĆ, *Cruce et labore – Križem i radom*, str. 655-657., a kako se navodi u bilješci br. 665., čuva se u: NAĐ, BF, Bäuerlein, Fascikl/registrator B3, Sjednica 9. III. 1970., Zapisnik.

doznajemo iz samoga lista, u komentaru idućega broja.⁵⁹³ Komentator tako spominje „pet-šest pisama“, ali i to da su im trojica svećenika iz Đakovačke biskupije vratila sve primjerke toga broja, a još četvorica istrgnula list s tim člankom, pa je „nekoliko stotina čitatelja dobilo *GK* broj 6 osakaćen lokalnom cenzurom“. Citirajući pojedine optužbe na svoj račun iz spomenutih pisama, list navodi kako ga se optužuje da spornim člankom „iznosi neistinite stvari, a povlađuje Bijeloj knjizi“, da će „neki izgubiti vjeru radi toga članka“, da list „bezrezervno javno podržava teroriste i daje im upadnim slovima punu podršku“ da je „ovo škandal tisućljetni bez presedana u povijesti Crkve“ te da su „sve nade u *Glas Koncila* propale kod mnogih“.

No, umjesto vlastite obrane, list je naveo kako je o „spornome“ članku austrijska katolička agencija *Kathpress* javila da je njime *Glas Koncila* „označio [je] objavljivanje teških optužbi protiv đakovačkog biskupa Stjepana Bäuerleina u jugoslavenskom ilustriranom listu *Vjesnik u srijedu* kao otvorenu povredu novinarske etike“ jer je i u Jugoslaviji običaj „tako teške stvari iznositi tek nakon što se redovitim sudom dokaže krivnja“. Pozivajući se na tu vijest, list zaključuje kako „vanjski čitatelji shvaćaju da je *GK* branio biskupa Bäuerleina od nedokazanih optužbi, da je zamjerio onakav način pisanja o biskupu“. U nastavku komentara se ističe kako nije *Glas Koncila* taj koji je „slučaj“ iznio u javnost, nego *VUS*, „koji se gotovo u svim tim župama prodaje možda u većem broju nego *GK*“, dok je *Glas Koncila* samo iznio poznate činjenice i stavove svih uključenih strana, te je „zamjerio *VUS*-u, zamjerio svećeniku Grgiću, upozorio da nijedna optužba protiv biskupa nije dokazana, da je to stvar u kompetenciji više crkvene vlasti“. No, kako se dodaje, „nekima to nije dosta“, već bi htjeli „da *Glas Koncila* ipak donese presudu prije provedenog postupka sa strane crkvene vlasti, da osudi one koji traže istragu“. Na kraju se zaključuje kako u nastalome sporu „nije u pitanju jedan članak, ni sam ugled ili uspjeh jednih katoličkih novina“, nego je u pitanju „sav napredak Crkve u ovoj zemlji, u pitanju je hoćemo li vjernike zauvijek smatrati nedoraslom masom, slijepim stadom koje ima onoliko prava da nešto sazna koliko mu mi odmjerimo, ili ćemo konačno povjerovati da su to ljudi, ličnosti, koje će biti zreli i odgovorni ili nikakvi članovi Crkve“.

List će kasnije prenijeti i *AKSA*-inu vijest o otvorenom pismu skupine od 44 vjernika iz Vinkovaca biskupu Bäuerleinu, u kojem oni prosvjeduju zbog premještanja svećenika Luke Vincetića, tumačeći taj premještaj kao „kaznu“ za ulogu toga svećenika u tzv. „Bijeloj knjizi“, uz dopunu kako se cjeloviti tekst toga pisma može pronaći u časopisu *Svjedočenja* KS-a (br.

⁵⁹³ Usp. *Glas Koncila u procijepu cenzura*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 5. travnja 1970., str. 2.

50/70).⁵⁹⁴ Nešto kasnije, kad se đakovački biskup susreo sa skupinom vjernika, potpisnika toga pisma, list prenosi vijest AKSA-e o tome događaju.⁵⁹⁵

Inače, u već spomenutom pismu Biskupskoga ordinarijata u Đakovu od 19. ožujka 1970. biskupu Franji Kuhariću, kao odgovornom uredniku *Glasa Koncila*, i sam je Kuharić bio povrgnut svojevrsnoj kritici.

Naime, potpisnici Ćiril Kos i Rudolf Šverer u njemu su poručili kako ne vjeruju „da je članak tiskan pod vašim okom! A ako nije, onda bi bilo u redu, da uredništvo članke ovakovog značenja pokaže odgovornom uredniku, i da on donese konačnu odluku!“⁵⁹⁶

Iz Kuharićevog je Dnevnika, međutim, jasno kako je i on bio nezadovoljan kritikom kojoj je bio izložen biskup Bäuerlein, te da je u njoj, odnosno u objavi *VUS*-ovog članka, on vidio prije svega političku dimenziju. Naime, već 24. veljače 1970. Kuharić u svome Dnevniku taj članak ocjenjuje kao „objavu rata Crkvi.“ Kuharić, naime, ne vjeruje da bi „ovakav jedan napad na jednoga biskupa mogao biti objavljen samo inicijativom jednoga novinara bez konsultacija s političkim organima. Nije li to uzvrat za članak o Kardinalu?⁵⁹⁷ Nije li to osveta đakovačkom biskupu radi istočne granice?⁵⁹⁸ [...] Ono što je najtragičnije i najžalosnije u tom članku jest to da su si neki svećenici potražili komuniste da ruše svoga biskupa. Osveta je to i za Udruženje!“⁵⁹⁹

Kasnije je Kuharić ipak doveo u pitanje taj svoj zaključak. Nakon što mu je 5. ožujka 1970. Tomislav Šagi-Bunić prenio sadržaj svog telefonskog razgovora s tajnikom republičke Komisije za vjerska pitanja Ivanom Lazićem - u kojem mu je Lazić ustvrdio da su i oni u Komisiji šokirani člankom protiv Bäuerleina u *VUS*-u, te da i sami imaju rezervi prema

⁵⁹⁴ Usp. *Otvoreno pismo đakovačkom biskupu*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 11. listopada 1970., str. 9.

⁵⁹⁵ Usp. AKSA, *Đakovački biskup razgovarao s grupom vjernika*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 22. studenoga 1970., str. 17.

⁵⁹⁶ Marin SRAKIĆ, *Cruce et labore – Križem i radom*, str. 656.

⁵⁹⁷ Misli se na članak zbog kojega je bilo zabranjeno raspačavanje toga primjerka lista „*Nikad nismo izgubili pouzdanje u Boga*“. Kard. Alojzije Stepinac, *nadbiskup zagrebački – 10 godina od blažene smrti*, u: *Glas Koncila* u br. 4, 22. veljače 1970., str. 9.

⁵⁹⁸ Kuharić ovdje aludira na činjenicu da je biskup Bäuerlein na jesenskome zasjedanju BKJ 1969. godine bio među onim biskupima koji su se protivili tomu da se u budućem crkvenom razgraničenju između Đakovačke biskupije i Beogradske nadbiskupije, dijelovi Đakovačke biskupije koji se nalaze sa srbijanske strane međurepubličke granice (Srijem) prepuste Beogradskoj nadbiskupiji. Iz te se rasprave moglo zaključiti da neki biskupi ne prihvaćaju niti međurepubličku granicu između Hrvatske i Srbije kao pravednu i utemeljenu. Kuharić je iz nekih naknadnih razgovora doznao da su sa sadržajem te rasprave, premda ona nije ušla niti u zapisnik sa zasjedanja, upoznati predstavnici vlasti. Usp: NAZ, *Ostavština Franje Kuharića, Dnevničke zabilješke 1969-1973.*, korice 1, Sveš. 1, str. 86-87.

⁵⁹⁹ Dnevnički zapis Franje Kuharića od 24. veljače 1970., u: NAZ, *Ostavština Franje Kuharića, Dnevničke zabilješke 1969-1973.*, korice 1, Sveš. 1, str. 112.

svećeniku Grgiću – Kuharić u svom Dnevniku piše: „Dakle, ako se to može vjerovati, onda [članak u *VUS-u*] ne [bi] bila [bio?] službeno planiran napad na Crkvu“. ⁶⁰⁰

Da su informacije koje je Kuhariću prenio Šagi-Bunić bile vjerodostojne, sugerira i rasprava Komisije za vjerska pitanja o članku *VUS-a* na sjednici od 27. veljače 1972., na kojoj je konstatirano „da je članak nekorektan i nepogodan s obzirom na posljedice koje može imati na odnose s Katoličkom Crkvom u nas, te je zauzeto stanovište o potrebi češćeg informiranja i kontakta Komisije s novinarima koji pišu o problematici rada vjerskih zajednica i odnosima“. ⁶⁰¹

O „Đakovačkom slučaju“ bilo je riječi i na zasjedanju Biskupske konferencije od 7. do 9. travnja 1970. u Zagrebu, s koje je upućena i posebna Izjava. ⁶⁰²

U njoj se navodi kako biskupi priznaju „da prema koncilskom dekretu o sredstvima društvenog saobraćanja svaki čovjek ima pravo biti obaviješten o svim događajima u svijetu i u Crkvi“ ali se „pri tom moraju poštivati moralne norme, osobito norme objektivne istine, pravde, ljubavi i humanosti. Mi ipak sa žalošću moramo konstatirati da su te norme u posljednje vrijeme, u nekim slučajevima, teško pogažene u našem javnom životu, pa i u domaćoj štampi.“

I na konferenciji za novinare upriličenoj nakon zasjedanja, nadbiskup Smiljan Čekada je prenio kako se *Glasi Koncila* prigovara da „u pitanju đakovačkog biskupa nije bio lojalan. Da ste morali otvorenije uzeti đakovačkog biskupa u zaštitu, ovako ste vi zauzeli potpuno neodređeno stanovište. Dopustili ste mogućnost da i ti kontestatori mogu imati pravo. Da niste osudili ni te 'Bijele knjige'. To vam zamjera đakovački biskup. Oni su vam poslali svoj komunike, vi ga niste donijeli u listu, nego ste donijeli izvještaj vlč. Vincetića“.

Na taj prigovor glavni urednik *Glasi Koncila* Vladimir Pavlinić odgovara:

Mi nismo donijeli ni izvještaj Vincetićev, ni komunike, nego smo o obojemu referirali. Međutim, pitanje je sada opet načelno da li štampa treba da nešto osudi ili naprosto da izvješćuje? U pitanju Đakova mi očekujemo da sud donese netko tko je za to kompetentan. Mi pak sada izvješćujemo o stanju stvari, i nismo nikakva suda donijeli ni protiv biskupa ni protiv svećenika, nego smo na način novinstva, po njegovim pravilima, informirali javnost o čemu se radi. A od onih na kojima stoji da donesu sudove čekamo da ih donesu [...] A ako se dobiva dojam da smo mi na strani ovoga ili onoga, to je nutarnja sila informacije, ona sama sobom govori. Pitanje je sada da li neke stvari javnog značaja treba maskirati,

⁶⁰⁰ Dnevnički zapis Franje Kuharića od 5. ožujka 1970., u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, Dnevničke zabilješke 1969-1973., korice 1, Sveš. 1, str. 116.

⁶⁰¹ Zapisnik sa sjednice Komisije za vjerska pitanja od 27. veljače 1970., u: HDA, KOVZ, Zapisnici sjednica Komisije (knjiga 12).

⁶⁰² *Izjava katoličkih biskupa Jugoslavije (o đakovačkom i hercegovačkom slučaju)*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 19. travnja. 1970., str. 5.

prikrivati. Ako same iznesene činjenice nekoga navode da se više prikloni ovamo ili onamo, da smatra da je nešto upereno protiv nekoga – to je krivnja samih činjenica.⁶⁰³

Zbog priopćenja Biskupske konferencije, u kojem je „Đakovački slučaj“ stavljen u istu službenu izjavu sa „Hercegovačkim slučajem“, kao i zbog izjava pojedinih biskupa na konferenciji za tisak nakon zasjedanja, potpisnici „Bijele knjige“ uputili su Biskupskoj konferenciji Otvoreno pismo.⁶⁰⁴

U njemu ponajprije izražavaju žaljenje što se „Đakovački slučaj“ u Izjavi biskupa stavlja u isti kontekst s „Hercegovačkim slučajem“, premda u slučaju Đakova „nije do sada bilo nikakvog postupka sa strane crkvenih vlasti na bilo kojem nivou, niti je doneseno bilo kakvo rješenje, a pogotovo nije donesena nikakva konačna odluka“.

U pismu se, također, žale na činjenicu da ih do sada još nitko iz Crkve nije saslušao, premda su svoje primjedbe na račun vođenja biskupije uputili službenim putem na mjerodavnu crkvenu vlast, te zaključuju:

Zbilja je tragično, da je stvar došla gotovo do vrhovnog foruma, a da nas nitko nije saslušao i izgleda, kao da mi pred crkvenim forumima ne postojimo. Zato smo i posebno zahvalni *Glasi Koncila*, da je on bio jedini koji je barem nešto svjetla unio u stvar onako kako je mi gledamo prema opće usvojenom načelu: *audiatur et altera pars!* Mislimo, da bi protivnim držanjem teško potresao povjerenje u svoju VJERODOSTOJNOST I ISTINOLJUBIVOST!⁶⁰⁵

Pismo sličnog sadržaja sarajevskom je nadbiskupu Smiljanu Čekadi uputio i jedan od potpisnika „Bijele knjige“ Josip Pavlović, župnik u Vinkovcima, 26. travnja 1970. godine. I on izražava čuđenje „da je Đakovački slučaj iznesen zajedno s Hercegovačkim, jer Hercegovački je slučaj jasan i odlučan, dok Đakovački, po svemu sudeći, nije jasan ni Vama ni nadbiskupu Pogačniku, a nije ni odlučan“. Pojašnjavajući kako potpisnici upravo i žele da Sveta Stolica

⁶⁰³ *Naši biskupi govore za tisak*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 19. travnja 1970., str 4.

⁶⁰⁴ Cjelovito pismo objavljeno je u: Marin SRAKIĆ, *Cruce et labore – Križem i radom*, str. 661-668. Premda je poslano i uredništvu *Glasi Koncila*, taj ga list nije objavio. Tek se, ne spominjući da je riječ o Otvorenom pismu, u komentaru *Odjeci biskupske konferencije za štampu* (u: *Glas Koncila* br. 9, 3. svibnja 1970., str. 2) navodi: „Oni koji su izravnije povezani s tzv. 'Đakovačkim slučajem' tuže se što se taj slučaj uspoređuje s Hercegovačkim, a razlika je bitna i jasna. U Hercegovini je, pišu oni, riječ o neprihvaćanju jasne odredbe Svete Stolice, a u Đakovačkoj biskupiji Sveta Stolica nije ni započela istragu, a kamoli da bi bila donijela neko rješenje kojega se netko ne bi pridržavao“.

⁶⁰⁵ Marin SRAKIĆ, *Cruce et labore – Križem i radom*, str. 664.

„prilike u našoj biskupiji ispita i onda da donese odluku“, Pavlović nadbiskupu Čekadi zamjera što na konferenciji za tisak „službeno donosite osude“ te što „pozivate *Glas Koncila* na odgovornost što nas nije osudio“. ⁶⁰⁶ Vjerojatno je isti dopis upućen i *Glasu Koncila* jer u komentaru idućega broja komentator navodi kako je zbog konferencije za novinare uredništvo primilo mnogo pisama, „pohvala, napadaja i kritičkih opaski“, te kako se „oni koji su izravnije povezani s tzv. 'Đakovačkim slučajem' tuže [se] što se taj slučaj uspoređuje s Hercegovačkim, a razlika je bitna i jasna. U Hercegovini je, pišu oni, riječ o neprihvatanju jasne odredbe Svete Stolice, a u Đakovačkoj biskupiji Sveta Stolica nije ni započela istragu, a kamoli da bi bila donijela neko rješenje kojega se netko ne bi pridržavao“. ⁶⁰⁷

2.3.3. “Zadarski slučaj“

Napetosti u odnosima između skupine reformski orijentiranih mlađih zadarskih svećenika i zadarskoga nadbiskupa Marijana Oblaka - koji će kulminirati 1971. i 1972. godine, kad je 18 zadarskih svećenika napustilo svećeničku službu – započele su najkasnije 1968. godine ⁶⁰⁸, što sam u ovome radu dijelom već i „natuknuo“ u poglavlju koje se bavilo *Holandskim katekizmom* (u poglavlju IV.1.3.1.), koji je preveden upravo u krugu zadarskih teologa. No, početak prave „krize“, odn. „slučaja“ na stranicama lista moglo se naslutiti tek iz jedne vijesti, koju *Glas Koncila* preuzima od AKSA-e u ljeto 1970. godine. List, naime, javlja o suspenziji rada Visoke bogoslovne škole u tome gradu, zbog malog broja studenata, ali i o suspenziji rada Kršćanske sadašnjosti – Radne grupe Zadar. Premda se ističe kako je i ta suspenzija „povezana sa suspenzijom bogoslovne škole“, jer je ta grupa i osnovana „uz samu školu“, iz nastavka vijesti ipak se vidi da te suspenzije nisu bile „slučajne“. Naime, članovi te radne grupe, Josip Kolanović, Miljenko Žagar i Josip Balabanić, razriješeni su i dužnosti članova radne ekipe za pastorizaciju Zadra, a „očekuje se da će svojih dužnosti biti oslobođeni i drugi članovi ekipe“. ⁶⁰⁹

⁶⁰⁶ Pismo Josipa Pavlovića nadbiskupu Smiljanu Čekadi od 26. travnja 1970., u: NAZ, Ostavština Franje Šepera, kutija 48, korice 227.

⁶⁰⁷ *Odjeci biskupske konferencije za štampu*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 3. svibnja 1970., str. 2.

⁶⁰⁸ Usp. AKMADŽA, *Katolička Crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 458-462.

⁶⁰⁹ AKSA, *Suspenzije u Zadru*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 9. kolovoza 1970., str. 11.

Nekoliko tjedana kasnije, list prenosi otvoreno pismo koje je nadbiskupu Marijanu Oblaku, zbog te odluke, uputila skupina vjernika Zadarske nadbiskupije, u kojemu izražavaju „duboko negodovanje i nezadovoljstvo s personalnim promjenama što ih je nadbiskup izvršio u pastoralnoj ekipi 'Religiozni centar Poluotok-Zadar'“. Potpisani vjernici su taj čin povezali s provedbom prijetnji koje su iznesene u anonimnom pismu koje je objavio *Glas Koncila* kako su „riječi kardinala dra Franje Šepera izrečene u crkvi sv. Jeronima vama [su] upućene i vašoj braći u KS“, što, kako se nastavlja, „izaziva zabrinutost [...] za razvoj Crkve kod nas općenito jer [...] izgleda da kretanje unutar Crkve u Hrvatskoj vodi zatvaranju, a nipošto prihvaćanju temeljnog zadatka evangelizacije današnjeg društva. Zbog toga panika koja nastaje u redovima naše hijerarhije, koja nastoji samo očuvati postojeći oblik prisutnosti Crkve, namjesto otvorenog pristupa suvremenom čovjeku i njegovim problemima“. Pismo je, kako se navodi, potpisalo 148 vjernika raznih zanimanja.⁶¹⁰

Iz izvješća s konferencije za novinare nakon jesenskoga zasjedanja BKJ na Visovcu 1970. godine doznaje se kako je „Otvoreno pismo“ od strane vjernika upućeno i Biskupskoj konferenciji, i to još početkom ljeta (o čemu *Glas Koncila* u to vrijeme nije izvještavao) te kako je je BK na njega odgovorila jednim dokumentom.⁶¹¹

Glavnog urednika *Glasa Koncila* pritom je zanimalo „treba li taj slučaj sada prešućivati, ili se o tome može također preko sredstava komunikacije tražiti neki lijek. Mi na tom području nailazimo na nerazumijevanja, jer se obavještavanje o tom smatra otkrivanjem naših unutarnjih obiteljskih svađa, stavljanjem prljavštine pred svijet“. Odgovorio mu je nadbiskup Franić, kako je bolje da se pitanja rješavaju „ovako u dijalogu, nego da se odmah izlazi pred vanjski svijet“, ali i kako je riječ o manjoj skupini vjernika – „veoma malen broj, neki intelektualci, skupina koja se sakupila na vjeronauku oko jednog ili drugog svećenika“ – a koja, prema informacijama koje imaju biskupi, „uopće ne odražuju mišljenje nadbiskupije, zadarske Crkve“.

Nadbiskup Kuharić osvrnuo se pak na susret kojega su biskupi na Visovcu upriličili s predstavnicima tih laika, ocijenivši ga korisnim, otvorenim i iskrenim, te potrebnim. Što se, pak, tiče uloge katoličkoga tiska u sličnim situacijama, nadbiskup ističe:

⁶¹⁰ Usp. *Otvoreno pismo vjernika zadarske nadbiskupije svome nadbiskupu*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 27. rujna 1970., str. 15.

⁶¹¹ Usp. *Konferencija za tisak Biskupske konferencije Jugoslavije*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 11. listopada 1970., str. 3-4. Usp. i „*Zadarskom slučaju*“ pristupa se dijalogom. *Razgovor biskupa posrednika sa zadarskim vjericima potpisnicima „Otvorenog pisma“*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 11. listopada 1970., str. 5.

Rekao bih još nešto u odnosu na štampu. To je štampa u obitelji Crkve. I vi kao novinari također ste vjernici, i na vama stoji velika odgovornost, tako da štampa obavješćuje, ali da nekako i uozbiljuje i da problematiku što više produbljuje.

Kad je riječ razgovorima predstavnika episkopata s laicima iz Zadra, iz lista se doznaje kako su održana dva susreta: jedan na samome Visovcu, gdje su biskupi primili troje vjernika, potpisnika „Otvorenog pisma“⁶¹², a drugi u Nadbiskupskom dvoru u Zadru, gdje su delegaciju biskupa činili nadbiskupi Kuharić, Pogačnik i Franić te biskupi Arnerić i Salač, a na susret je došlo 13 laika te „smijenjeni“ svećenici Josip Kolanović, Marijan Grgić i Miljenko Žagar.⁶¹³ Na njemu su prisutni laici stali u obranu svećenika koji su suspendirani sa svojih ranijih službi, dok su trojica svećenika biskupima predstavili svoj rad na promicanju koncilskih ideja u zadarskoj Crkvi. Marijan Grgić konstatirao je, pak, kako je između „nadbiskupa i klera, odnosno nadbiskupa i određene skupine vjernika“ posijano nepovjerenje, i to „sa strane“, te kako je sve počelo „s prevođenjem *Holandskog katekizma*“, kojega su preveli upravo suspendirani zadarski svećenici.

Iz *Glasa Koncila* doznajemo i o odluci zadarskoga nadbiskupa Marijana Oblaka o zabrani raspačavanja knjige *Svećenički celibat – problem Crkve*, čiji je prijevod s nizozemskoga objavio zadarski svećenik Frane Miočić.⁶¹⁴ Za tu je odluku nadbiskup, kako se dodaje, dobio i potporu članova Vijeća za nauk BKJ, nadbiskupa Pogačnika, Franića i Čekade, koji su mu „dali negativnu ocjenu knjige u svome pismu“.

List kasnije prenosi i AKSA-inu vijest o sastanku 29 svećenika zadarske nadbiskupije „na Murteru (šibenska biskupija)“ nakon što je zadarski nadbiskup „neposredno pred sastanak [...] zabranio njegovo održavanje“.⁶¹⁵ Iz kasnijeg će dopisa paškoga župnika čitatelji moći doznati i dodatne pojedinosti toga slučaja⁶¹⁶, a iz AKSA-ine vijesti i o kasnijem susretu

⁶¹² Usp. *S biskupima na samotnu otočiću*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 11. listopada 1970., str. 12.

⁶¹³ „Zadarskom slučaju“ pristupa se dijalogom. *Razgovor biskupa posrednika sa zadarskim vjernicima potpisnicima „Otvorenog pisma“*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 11. listopada 1970., str. 5-6.

⁶¹⁴ *Zadar: Zabrana knjige „Svećenički celibat“*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 27. rujna 1970., str. 15.

⁶¹⁵ Usp. *Zadarski svećenici raspravljali o prijedlozima za biskupsku sinodu*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 8. studenoga 1970., str. 8.

⁶¹⁶ Usp. Grgo BATUR, *Osvrt na vijest o sastanku zadarskih svećenika*, u: *Glas Koncila*, br. 24, 6. prosinca 1970., str. 15.

zadarskoga nadbiskupa sa svećenicima koji su se okupili u Murteru, i to u Zemuniku, mjestu na kojemu su se oni uobičajeno sastajali.⁶¹⁷

List prenosi i poruku zadarskog nadbiskupa s proslave 200. obljetnice župe u Preku na Ugljanu kako je on „za saborsku obnovu“, te kako se napetosti pojavljuju „kada pitamo kako provesti saborsku obnovu“, pri čemu on nije „za revoluciju u zadarskoj nadbiskupiji, niti u Katoličkoj Crkvi, već za evoluciju, za prirodni, postupni razvitak“.⁶¹⁸ Sličnu poruku nadbiskup je poslao i u radijskoj emisiji na Trećemu programu *Radio-Zagreba* početkom 1971., o kojoj list izvješćuje i svoje čitatelje⁶¹⁹, a u kojoj je bilo govora o postkoncilskim zbivanjima u Crkvi, pa i o tzv. „Zadarskome slučaju“. U istoj su emisiji objavljene i izjave dvojice „spornih“ svećenika, Kolanovića i Grgića, koji je pritom poručio kako „danas više trebamo autoritet kompetencije, a dosta nam je autoriteta formalizma“.

Kad se u jesen 1971. „Zadarski slučaj“ ponovno aktualizirao, otvorenim pismom šesnaestorice svećenika zadarskome nadbiskupu, list vrlo otvoreno donosi i prikaz toga pisma, kao i pismo-odgovor u kojem su 43 zadarska svećenika stala u obranu nadbiskupa Oblaka i iznijela niz prigovora na račun potpisnika „pisma šesnaestorice“, ali i razgovor sa samim nadbiskupom na tu temu. Iz toga razgovora doznajemo i što je sve zamjerao svećenicima, koji su već smijenjeni s nekih ranijih dužnosti:

Tražila se gotovo posvemašnja sloboda u organizaciji bogoslužja. Bilo je služenja mise u civilnom odijelu. Nerazborito su se iznosili neki nedomišljeni noviji teološki stavovi o sakramentima, o predbračnom i bračnom moralu, o svećeništvu kao takvom. Ti svećenici također su utjecali na odgoj sjemeništara i bogoslova, što se na mnoge od njih negativno odrazilo, o čemu svjedoče upravo oni dječaci koji su napustili sjemenište. Bila je to prenaplašena kritičnost prema crkvenim strukturama i crkvenoj povijesti u razdoblju kada se mlada osoba mora u prvom redu upoznati s onim pozitivnim u Crkvi za što se želi živjeti i žrtvovati kao svećenik [...] ⁶²⁰

Napokon, u proljeće 1972. list donosi i svojevrsni „epilog zadarskoga slučaja“, prenoseći sadržaj priopćenja kojega su sa sastanka Stolnoga kaptola, Svećeničkog vijeća, dekana i Komisije za ekonomska pitanja Zadarske nadbiskupije uputili njegovi sudionici, a u

⁶¹⁷ AKSA, *Zadarski nadbiskup razgovarao sa svećenicima u Zemuniku*, u: *Glas Koncila*, br. 25, Božić 1970., str. 8.

⁶¹⁸ *Zadarski nadbiskup o koncilskoj obnovi*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 10. siječnja 1971., str. 9.

⁶¹⁹ Usp. *Dalmatinski biskupi i svećenici govorili na Radio-Zagrebu*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 21. veljače 1971., str. 4.

⁶²⁰ Usp. *Opet aktualan „slučaj Zadar“*. *Dva otvorena pisma – još bez konačnog odgovora*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 3. listopada 1971., str. 7-8.

kojemu se zadarske svećenike, koji još uvijek nisu napustili svoju svećeničku službu a ne pristaju na zajedništvo sa zadarskim nadbiskupom, poziva da to učine. Pritom se iznose i brojke prema kojima je od 1966. u toj nadbiskupiji 14 svećenika napustilo svoju službu, a još ih 5 to namjerava učiniti.⁶²¹ I komentar istoga broja lista spominje posljedice „Zadarskoga slučaja“ i izražava žaljenje zbog njegovoga „epiloga“, ocjenjujući da je „sve to moglo biti drugačije, uz samo malo više uzajamnog razumijevanja i poštovanja“.⁶²²

2.3.4. „Riječki slučaj“

I prije negoli je, krajem 1970. i početkom 1971., izbio „Riječki slučaj“ - odn. prosvjedi dijela riječkih svećenika protiv načina rada riječkoga dominikanca Tihomira Zovka s tamošnjim mladim vjernicima, što će kulminirati odlukom riječkoga nadbiskupa Viktora Burića od 20. veljače 1971. da Zovku oduzme kanonske ovlasti svećeničkog propovijedanja i poučavanja - *Glas Koncila* je pratio djelovanje toga riječkoga dominikanca. Tako je, primjerice, 1969. izvijestio s tribine priređene u crkvi riječkih dominikanaca, na kojoj su laici i svećenici razgovarali o propovijedima, što je, sudeći po pismima čitatelja, naišlo na velik odjek među publikom *Glasa Koncila*.⁶²³

Kasnije će iz tih okupljanja vjernika u dominikanskoj crkvi sv. Jeronima u Rijeci nastati i, najprije neformalna a do kraja 1971. i, od strane države priznate, „formalna“ i registrirana vjernička skupina „Synaxis“⁶²⁴, o kojoj će pastoralno skrbiti upravo Tihomir Zovko, a čije će djelovanje list redovito pratiti. Tako, primjerice, vrlo iscrpno izvješćuje s njihovoga susreta na temu „Mladi laik u Crkvi“ održanog u crkvi na riječkoj Kozali, na kojoj su uz molitvene sadržaje dominirali otvorena rasprava o budućnosti Crkve, a usvojeni su i Zaključci vezani uz pastoral mladih u Rijeci, u kojima se traži i sudjelovanje mladih u izboru kateheta te osiguranje prikladnoga prostora za okupljanje mladih vjernika.⁶²⁵ Slično i s „drugog susreta mladih

⁶²¹ Usp. Zadar: *Predloženi putovi za saniranje postojećeg stanja u nadbiskupiji*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 14. svibnja 1972., str. 14.

⁶²² *Kao u mraku*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 14. svibnja 1972., str. 2.

⁶²³ Usp. T.T. [Smiljana RENDIĆ], *Javni razgovor svećenika i laika o propovijedanju*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 29. lipnja 1969., str. 13-14; *Reakcije na članak „Javni razgovor svećenika i laika o propovijedanju*, u: *Glas Koncila*, br. 14, 13. srpnja 1969., str. 15; Tihomir Ilija ZOVKO, *Ne naručeno nego omogućeno*, u: *Glas Koncila* br. 15, 27. srpnja 1969., str. 15.

⁶²⁴ Usp. Andrea ROKNIĆ BEŽANIĆ, *Uloga i djelovanje katoličke zajednice mladih Synaxis u riječkome Hrvatskom proljeću*, u: *Croatica christiana periodica*, 37, br. 71, rujan 2013., str. 158.

⁶²⁵ Andrija VUČEMIL, *Susret mladih u Rijeci*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 11. siječnja 1970., str. 11-12.

katolika Rijeke“ koji je u prosincu 1970. održan na riječkom Trsatu, s kojega list objavljuje prigodni tekst Smiljane Rendić – po formi izvješće protkano osobnim razmišljanjima njene autorice – a sadržajno uglavnom naklonjen mladima i ispunjen razumijevanjem za njihova nastojanja da se pastoral mladih prilagodi njihovim željama i potrebama.⁶²⁶

No, kad su javne vlasti uskratile dozvolu za izdavanje časopisa kojega bi izdavali mladi katolici Rijeke, „synaxisovci“⁶²⁷, „don Jure“ u svojoj kolumni izražava razumijevanje za takvu odluku vlasti:

Ti mladići oko Synaxisa nisu htjeli da reviju izdaje neko već postojeće crkveno tijelo, prijavili su se kao posebna „grupa građana“. Ali tu grupu građana okuplja i drži zajedno vjera. To po našim zakonima ne ide. Grupu građana može okupljati bilo koji zajednički interes, sport, ekonomija, filatelija, briga za zaštitu životinja, turizam, nudizam [...] Ali je vjera je nešto posebno, za nju postoji poseban zakon. Zašto se oni nisu lijepo prijavili kao dio Katoličke Crkve, kao župa, kapelanija, sjemenište, samostan ili što slično? Ne, oni hoće biti nešto posebno [...] ⁶²⁸

Sam „Riječki slučaj“ u *Glasu Koncila* je otvoren viješću o „izvanrednom sastanku riječkog svećenstva“, na kojemu su bili i nadbiskupi Viktor Burić i Josip Pavlišić, a na kojemu je Tihomir Zovko odgovarao na pitanja koja su se ticala njegove vjere „o Presvetom Trojstvu, o Kristovu božanstvu i o pitanju Kristova uskrsnuća“. Neki su riječki svećenici, naime, predložili takav sastanak „u svezi sa zbunjenošću nekih riječkih katoličkih intelektualaca nad nazorima što ih je u propovijedima i konferencijama iznosio“ taj riječki dominikanac, a u raspravama protiv Zovka korišten je i članak „Teror u Crkvi šutnje“ kojega je suradnica *Glasa Koncila* Smiljana Rendić objavila u časopisu *Služba Božja*⁶²⁹, čemu se ona, kako prenosi list, na spomenutom sastanku riječkog svećenstva suprotstavila.⁶³⁰ Na tu je objavu ispravkom reagirala sama Rendić, pojašnjavajući kako je došlo do zabune, jer ona nije sudjelovala na tome, nego na jednome drugome sastanku s riječkim nadbiskupima, ali da poanta i dalje stoji, a ta je da se ona ograđuje „od svih pokušaja da se jedan moj članak, nedavno objavljen u *Službi Božjoj*, bilo kako uporabi protiv Tihomira Ilije Zovka i zajednice mladih „Synaxis“ u Rijeci“.⁶³¹ Iz toga

⁶²⁶ Usp. *Mir s nama (Misli uz susret mladih katolika na Trsatu)*. „Gledajte, oni više nisu ljudi s ulice!“, u: *Glas Koncila*, br. 25, Božić 1970., str. 20.

⁶²⁷ Usp. Časopisu „Synaxis“ uskraćeno dopuštenje za izlaženje, u: *Glas Koncila*, br. 22, 8. studenoga 1970., str. 9.

⁶²⁸ DON JURE [Živko KUSTIĆ], *Smiješan skandal*, u: *Glas Koncila*, br. 25, Božić 1970., str. 16.

⁶²⁹ Smiljana RENDIĆ, *Teror u Crkvi šutnje*, u: *Služba Božja*, XI. (1971.) br. 1, str. 35-46.

⁶³⁰ Usp. *Dijalog riječkog svećenstva u vezi s teološkim mišljenjima oca Tihomira Zovka*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 24. siječnja 1971., str. 12.

⁶³¹ Smiljana RENDIĆ, *Ispravak i razjašnjenje Smiljane Rendić*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 7. veljače 1971., str. 9.

dopisa doznajemo i to kako, da je znala kako će „integristi“, koji „najgorljivije kamenuju moje inozemne kronike u Vašem listu“ koristiti taj njen članak u obračunu sa svojim neistomišljenicima, „nikad ga ne bih napisala“.

A kad je u veljači 1971. riječki nadbiskup Viktor Burić „oduzeo kanonsku misiju poučavanja i propovijedanja Tihomiru Iliji Zovku“ jer, kako stoji u dekretu, njegov „način djelovanja izaziva u posljednje vrijeme sve negativnije reperkusije na pastoralnom pa i na doktrinarnom području“, list je tome slučaju posvetio veliku pozornost.⁶³² Osim što je donio Priopćenje za tisak Nadbiskupskog ordinarijata u Rijeci, list izvješćuje i o sadržaju dekreta kojim je nadbiskup priopćio svoju odluku Zovku i pisma njegovim redovničkim poglavarima, kao i sa sastanka skupine mladih „Synaxis“, te s kasnijeg susreta te skupine s nadbiskupom Burićem i njegovim suradnicima.⁶³³ Osim toga, u dogovoru s nadbiskupom, list je u Rijeku poslao čak trojicu svojih urednika i novinara, predvođenih glavnim urednikom Pavlinićem, koji su s nadbiskupom i njegovim suradnicima svećenicima održali zasebni susret, s kojega je izviješteno u obliku skupnoga intervjua, u kojem je *Glas Koncila* postavljao vrlo konkretna, svojim sugovornicima zasigurno na trenutke i neugodna pitanja, kojima je pokušao dobiti odgovor na pitanje: koji su stvarni razlozi kazne dominikanca Zovka i na koji je način došlo do provjere inkriminacija na temelju kojih je ta kazna izrečena.⁶³⁴ Nakon tog razgovora, članovi uredništva sastali su se s mladima i samim Zovkom, te su s toga skupa izvijestili u formi reportažnog prikaza.⁶³⁵

Da je to izvješće naišlo na brojne reakcije, pa i pisma uredništvu, doznajemo iz komentara idućega broja u kojem se ističe kako „jedni misle da na temelju toga članka mogu oca Zovka bez daljnjega osuditi kao krivovjerca, dok drugi na temelju istoga članka misle da se prema njemu i zajednici 'Synaxis' nepravedno postupilo [...] Iznijeli smo jedne i druge, pa smo sad jednima krivi zato što navodno branimo o. Zovka, a drugima zato što smo ga navodno izložili napadajima javnosti“. U dvije crkve Riječke nadbiskupije taj broj lista nije raspačan, a i „neki svećenici daleko od Rijeke mislili su da ga po savjesti ne smiju pustiti u prodaju“.⁶³⁶

⁶³² *Tko je i što u pitanju u Rijeci? I Rijeka dobila svoj „slučaj“*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 7. ožujka 1971., str. 6-7, 9.

⁶³³ *Susret 65-ero „Synaxista“ s nadbiskupom i svećenicima*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 7. ožujka 1971., str. 6.

⁶³⁴ *Usp. Urednici Glasa Koncila kod nadbiskupa*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 7. ožujka 1971., str. 7, 9.

⁶³⁵ *Usp. Kod skupine mladih (i starih) u crkvi sv. Jeronima*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 7. ožujka 1971., str. 9.

⁶³⁶ *Sudovi i protusudovi oko jednog dekreta*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 21. ožujka 1971., str. 2.

List kasnije prenosi i izvješće sa sastanka riječkih svećenika, na kojemu je bilo riječi o „slučaju Zovko“⁶³⁷, i na kojemu je, na informativnome glasovanju, 31 od 50 svećenika dalo potporu nadbiskupovoj odluci, ali izvješćuje i o problemima u funkcioniranju Instituta za teološku kulturu laika nakon „slučaja Zovko“, jer je on bio i predstojnik toga Instituta, a većina njegovih studenata bili su istodobno i članovi grupe „Synaxis“.⁶³⁸ No, u istome broju list najavljuje i kako će prestati pisati o „Riječkome slučaju“ jer, kako se pojašnjava, količina reakcija koje su prispjele u redakciju „sačinjavali bi dobru knjigu“, te *Glas Koncila* „očito više ne može biti iscrpan kroničar zbivanja – ne dopušta nam to ni prostor, a takvo potanko praćenje toga događaja premašilo bi i karakter ovoga lista“ jer bi, uz ostalo, „i brojne druge skupine mogle tražiti od nas da objavljujemo njihove poruke, pitanja, gledišta, pa bi se sve proširilo i oteglo u nedogled“. Stoga, dok ne bude nekih bitnih novosti vezanih uz taj slučaj, „držimo glavninu afere u njezinu dosadašnjem toku za *Glas Koncila* okončanom“.⁶³⁹

No, već u idućemu broju list objavljuje pismo kojim mu se obratio sam Zovku, uz molbu za objavom.⁶⁴⁰ U njemu on pojašnjava kako se dosad nije htio javno izjašnjavati o svome slučaju „jer se optuženi mora smatrati pravednim sve dotle dok mu se krivnja ne dokaže“. U svome pismu on opovrgava tvrdnje o svojoj nepravovjernosti, izražavajući svoje prihvaćanje Apostolskog vjerovanja, te zaključuje kako su optužbe protiv njega plod ili nerazlikovanja vjere i teologije ili pak namjernog vađenja nekih njegovih izjava iz konteksta. Na kraju poručuje kako njegov ostanak u Rijeci, kao redovnika i poglavara samostana, nisu rezultat nikakvoga neposluha prema odluci riječkoga nadbiskupa, koju on u potpunosti provodi.

I kasnije je prenosio vijesti povezane s tzv. „Riječkim slučajem“, pa tako javlja o ostavci dominikanca Stanka Vukoje na mjesto profesora na Riječkoj teologiji.⁶⁴¹

Da je o „Riječkom slučaju“, kao i o „novim prilikama i strujanjima u našoj Crkvi i o našem tisku“ bilo riječi i na Zasjedanju BKJ u travnju 1971., premda te teme nisu navedene i u priopćenju s toga zasjedanja, doznajemo iz izvješća s Konferencije za novinare upriličene nakon njega.⁶⁴²

⁶³⁷ *Riječki slučaj. Sastanak riječkog svećenstva*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 21. ožujka 1971., str. 14.

⁶³⁸ *Usp. Neprilike s nastavkom rada Instituta za teološku kulturu laika*, u: *Glas Koncila*, br. 7, Uskrs 1971., str. 8.

⁶³⁹ „*Riječki slučaj*“ *premašuje mogućnosti našega izvještavanja*, u: *Glas Koncila*, br. 7, Uskrs 1971., str. 16.

⁶⁴⁰ Tihomir Ilija ZOVKO, „*Vjerujem u Kristovo Božanstvo i Uskrsnuće. „Tužitelji se nisu međusobno složili u tome za koju me stvar osuđuju*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 18. travnja 1971., str. 5.

⁶⁴¹ *Usp. Ostavka riječkog dominikanca*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 16. svibnja 1971., str. 9.

⁶⁴² *Konferencija za tisak o plenarnom zasjedanju Biskupske konferencije. „Ulazimo u krug Europe“*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 2. svibnja 1971., str. 1, 3-4.

2.3.5. Ostali, manji „slučajevi“ u Crkvi na stranicama *Glasa Koncila*

Za razliku od „Hercegovačkog“, „Đakovačkog“ i „Riječkog“ slučaja, o zbivanjima u **Mariji Bistrici** - gdje je nekoliko tisuća vjernika krajem 1971. prosvjedovalo i organiziralo peticiju, te ju uputilo zagrebačkom nadbiskupu Franji Kuhariću kako bi spriječili premještanje tamošnjega kapelana Željka Kasala - list je izvijestio vrlo šturo. Potaknut dvama pismima čitatelja, od kojih mu se u jednome zamjera što o tome još ništa nije pisao, a u drugome upozorava da o tome i ne treba ništa pisati, list je iznio tek kraći pregled bistričkih zbivanja, uz napomenu da je iz svjetovnoga tiska „sva naša javnost, pa i crkvena, toliko informirana da *Glas Koncila* i nema potrebe da u to ulazi, pogotovo imajući u vidu neviđene pritiske s nekih strana, gdje se osjeća velika uznemirenost pred takvim događajima i strah od 'zaraze“, te kratko priopćenje Nadbiskupskog duhovnog stola u Zagrebu, u kojem se najavljuje kako će se tim „slučajem“ uskoro pozabaviti nadbiskup Kuharić, čim se vrati sa Sinode u Rimu.⁶⁴³

U ljeto 1972. list će popratiti i svojevrsni „**Sarajevski slučaj**“, kad je vrhbosanski nadbiskup Smiljan Čekada odbio rediti dvojicu franjevačkih kandidata – Milu Babića i Rudu Barišića – nezadovoljan člancima koje su oni napisali u novopokrenutom studentskom zborniku *Jukić*.⁶⁴⁴

U tim se člancima analizira suvremeno stanje u Crkvi u svijetu i Jugoslaviji te se zalaže za radikalne promjene crkvene organizacije i discipline. Primjerice, Babić pritom založio za „desakralizaciju struktura, najprije izvan Crkve, a zatim u Crkvi“ (str. 12), jer je Crkva „još tako piramidalno ustrojena da je pretpostavljeni podčinjenome bog-despot na zemlji“ (str. 13), a za uzor poželjne organizacije Crkve nudi se izvorno franjevaštvo, koje se „pojavilo kao permanentna kontestacija u Crkvi, kao odbijanje diktature novca, etabliranog poretka i nepromjenjivog društva“ (str. 17).

Kako su čitatelji *Glasa Koncila* mogli doznati, odmah po izlasku Zbornika, nadbiskup je donio i odluku kojom zabranjuje njegovo „čitanje i širenje“, navodeći kako se u trima

⁶⁴³ Usp. „*Bistrički slučaj*“; *Izjava uprave Zagrebačke nadbiskupije o „Bistričkom slučaju“* u: *Glas Koncila*, br. 23, 14. studenoga 1971., str. 15.

⁶⁴⁴ Usp. *Uskraćeno ređenje dvojici franjevaca*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 23. srpnja 1972., str. 14; „Sporni“ članci objavljeni su u prvome broju časopisa *Jukić*, br. 1/1971., pod naslovima „Dijalog“ i „Teologija nekad i danas“ (Mile Babić), te „Osvrt na današnju katoličku teologiju u Jugoslaviji“ (Rudo Barišić).

člancima objavljenima u tome zborniku, „iznose misli, teorije i teze, koje se ne mogu složiti s tradicionalnom, od Crkve odobrenom i prihvaćenom naukom, nego svojom konfuznošću, odsutnošću svake dogmatske preciznosti, svojim stopostotnim modernističkim mentalitetom i mnogim pogrđama na adresu Crkve i njezine hijerarhije teško vrijeđaju katoličku vjersku svijest“.⁶⁴⁵ U istome broju list prenosi i vijest kako su se čak 74 franjevačka studenta teologije solidarizirala sa svojim kažnjenim kolegama, te su nadbiskupu Smiljanu Čekadi uputili prosvjedno pismo, na koje im je on i odgovorio.⁶⁴⁶ Isto tako, list iz službenoga vjesnika Sarajevske nadbiskupije *Vrhbosna* prenosi i kronologiju „Slučaja *Jukić*“⁶⁴⁷, kao i vijest da isusovci, nakon 80 godina, napuštaju upravu Bogoslovskog sjemeništa u Sarajevu.⁶⁴⁸

I u kasnijim će brojevima list donijeti nekoliko vijesti i osvrtu povezanih s tom „aferom“.⁶⁴⁹

Nešto ranije, list će popratiti i tzv. „**Slučaj Cankova**“ u **Mariborskoj biskupiji**, u kojoj je jedan svećenik odbio predati ključeve tamošnje crkve, nakon što je biskup donio odluku da u tu župu pošalje drugoga svećenika.⁶⁵⁰ Nakon što je list, kasnije, objavio kratki dopis slovenskog svećenika Jože Čampe na tu temu⁶⁵¹, na taj je dopis reagirao i tamošnji biskup Maksimilijan Držečnik,⁶⁵² a uredništvo oba ta dopisa objavljuje na slovenskome jeziku, iz čega možda možemo zaključiti i to kako ga nije smatralo osobito zanimljivim i relevantnim za hrvatsku publiku.

⁶⁴⁵ AKSA, *Nadbiskup Čekada zabranio čitanje zbornika „Jukić“*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 6. kolovoza 1972., str. 14.

⁶⁴⁶ AKSA, *Solidarnost s kolegama kojima je uskraćeno svećeničko ređenje*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 6. kolovoza 1972., str. 14.

⁶⁴⁷ *Objavljena povijest afere oko „Jukića“*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 6. kolovoza 1972., str. 14.

⁶⁴⁸ *Isusovci napuštaju Bogosloviju u Sarajevu*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 6. kolovoza 1972., str. 14.

⁶⁴⁹ *Mišljenje o „Sarajevskoj aferi“ oko zbornika „Jukić“*, u: *Glas Koncila*, br. 17, 27. kolovoza 1972., str. 12.

⁶⁵⁰ „*Slučaj Cankova*“, u: *Glas Koncila*, br. 1, 11. siječnja 1970., str. 8; *Smirilo se stanje u pobunjenoj župi. „Proljeće u Cankovi“*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 19. travnja 1970., str. 8.

⁶⁵¹ Jože ČAMPA, *K „slučaju Cankova“*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 3. svibnja 1970., str. 9.

⁶⁵² *Izjava mariborskog biskupa „K slučaju Cankova“*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 17. svibnja 1970., str. 14.

3. Glas Koncila u službi povezivanja Crkve i njenih vjernika

Koliko bi god iz dosadašnjeg dijela ovoga rada, na prvi pogled, moglo izgledati da je *Glas Koncila* svojim djelovanjem – pišući o problemima, razmimoilaženjima pa i sukobima u Crkvi, kako u svijetu tako i u nas – možda bio i dezintegrativni faktor crkvene zajednice, takav bi zaključak bio uvelike pogrešan.

Naime, uza sve pisanje o „slučajevima“ u Crkvi u svijetu i Hrvatskoj, velika većina njegovog sadržaja ipak je povezivala: s jedne strane univerzalnu Crkvu s onom mjesnom i nacionalnom, s druge pak strane vjernike drugih Crkava, denominacija i religija s katolicima, svojim najbrojnijim čitateljima, ali i same katoličke vjernike i njihove krajeve međusobno, kako u njihovim razmišljanjima i „intelektualnim“ potrebama, tako i u njihovim egzistencijalnim „mukama“, pa i materijalnim potrebama.

3.1. Papa i (nad)biskupi na stranicama *Glasa Koncila*

List je tijekom cijelog perioda koji je predmet ovoga rada uporno, iz broja u broj, komunicirao poruke crkvene hijerarhije – od Pape i sv. Stolice, preko apela, poruka i dokumenata kardinala i biskupa iz svijeta i Crkve u Jugoslaviji – prenoseći njihove odluke, javljajući o njihovim pozivima i porukama, prenoseći njihova razmišljanja u brojnim intervjuima ...

Osobito je bila vidljiva usmjerenost i pozornost *Glasa Koncila* na Papu. Vjerojatno neću pogriješiti ukoliko ustvrdim da nije bilo niti jednoga broja toga lista u kojemu barem jedna vijest nije govorila o Papi. Otvoreno to ističe i sam *Glas Koncila* kad, u jednome svome tekstu primjećuje:

Glas Koncila je – a to mu pripisuju i mnogi iz širokog svijeta – više od ikojeg sličnog katoličkog glasila u svijetu uvijek posvećivao mnogo prostora prenošenju Papinih govora, tako da je svaki naš svećenik i vjernik u mogućnosti pratiti Papinu misao, njegovu tjeskobu i traženje, njegovu otvorenost i oprez, ali i nepokolebljivu dosljednost u provođenju koncilskih smjernica.⁶⁵³

⁶⁵³ *Falsificirani Papa. „Svećenici ruše vjeru i Crkvu“*, u: *Glas Koncila* br. 12, 15. lipnja 1969., str. 2.

Tu pozornost na Papu i njegovo djelovanje na stranicama *Glasa Koncila* u svome tekstu u povodu 10. obljetnice lista istaknuo i nadbiskup Franjo Kuharić:

Velik je dio prostora od početka *Glas Koncila* posvećivao zbivanjima u središtu katolicizma; ne samo o Koncilu, povodom kojega se list i pojavio, nego i poslije Rim je imao prvo mjesto interesa na stranicama *Glasa Koncila*. Možda još nismo imali glasila za široke slojeve vjernika koji bi toliko prostora posvećivao Papi, njegovoj riječi, njegovu životu, njegovom učiteljstvu i očinstvu. Izvješćivalo se opširno o papinskim enciklikama i drugim dokumentima, osobito obnoviteljskim pokoncilskim aktima.⁶⁵⁴

Tu bi se pojavu moglo različito tumačiti. S jedne strane kao odraz svijesti njegovog uredništva da je upravo povezanost s Papom jedan od bitnih temelja opstojnosti svake mjesne katoličke Crkve, pa tako i one u hrvatskome narodu, u kojoj je *Glas Koncila* djelovao. Ta se svijest ogledala i u njegovim izvješćima s Koncila, u raspravama o mjestu i ulozi biskupske službe, kad list, primjerice, navodi:

Svaki biskup izravno treba da je u zajednici s Papom. Povijest dokazuje ovu činjenicu: dok su biskupi sjedinjeni s Papom, u isto su vrijeme slobodni i sjedinjeni među sobom. U svakom drugom slučaju brzo padaju pod utjecaj, ako ne i podčinjenosti građanskim vlastima.⁶⁵⁵

No, imajući u vidu konkretne prilike Crkve u Jugoslaviji, pa i njenu noviju povijest, ta bi se urednička odluka mogla razumjeti i kao svojevrsni „refleks“ na činjenicu da je komunistička vlast na tu „univerzalnost“ Katoličke Crkve i povezanost hrvatskih katolika s Rimom gledala kao na „otežavajuću okolnost“ u nakani da umanj i suzbije snagu te Crkve i njen utjecaj u hrvatskome i jugoslavenskome društvu. Ne treba, naime, smetnuti su uma da je u Crkvi u hrvatskome narodu bila poznata i svježja „uspomena“ na sudbinu kardinala Alojzija Stepinca, kao i uvjerenje da je ta njegova sudbina bila povezana i s njegovom vjernošću Papi i Sv. Stolicu. Svega su toga, zasigurno, itekako bili svjesni i u uredništvu *Glasa Koncila*, a još više u sjedištu njegovoga osnivača i nakladnika – Zagrebačkoj nadbiskupiji.

⁶⁵⁴ Franjo KUHARIĆ, *Riječ nadbiskupa zagrebačkog o našoj desetoj obljetnici*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 8. listopada 1972., str. 1.

⁶⁵⁵ *Dnevnik Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 8. prosinca 1963., str. 3.

Bilo kako bilo, *Glas Koncila* Papu prati „na svakome koraku“: na njegovome putu u Svetu zemlju⁶⁵⁶, prenosi njegove božićne poruke⁶⁵⁷, opširno ga prikazuje u povodu 1. obljetnice pontifikata⁶⁵⁸, donosi prikaz njegove prve enciklike „*Ecclesiam suam*“⁶⁵⁹, kao i kasnijih enciklika „*Populorum progressio*“⁶⁶⁰, „*Humanae vitae*“⁶⁶¹ - odajući mu pritom priznanje na hrabrosti što je „imao snage reći istinu premda je znao da time ugrožava svoju popularnost i popularnost Katoličke Crkve“⁶⁶², ali i prenoseći neslaganja svjetskoga tiska, nekih svećenika i teologa, pa i jednoga čitatelja *Glasa Koncila* sadržajem te enciklike, kao i izraze potpore Papi i enciklici.⁶⁶³

To će činiti i u idućim mjesecima kad se rasprava o toj enciklici bude „razmahala“ u svijetu, prenoseći izraze potpore i poslušnosti predstavnika crkvenih vlasti iz brojnih zemalja Europe i svijeta.⁶⁶⁴

List prenosi i njegovu poruku za mir u svijetu⁶⁶⁵, „prati“ ga na njegovom putu u Monte Cassino⁶⁶⁶, vrlo opširno izvješćuje o njegovu putu u Indiju,⁶⁶⁷ najavljuje⁶⁶⁸ i prati⁶⁶⁹ njegov posjet sjedištu UN-a u New Yorku, javlja o uspjehu njegove mirovne inicijative u Vijetnamu,

⁶⁵⁶ *Papa Pavao VI. hodočasti u Svetu zemlju*, u: *Glas Koncila*, br. 6-7, Božić 1963., str. 3; *Kristov namjesnik u Kristovoj domovini*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 12. siječnja 1964., str. 1-6; Tom je posjetu posvećen i niz članaka u br. 2, 26. siječnja, str. 1-7, 10, 12; br. 3, 9. veljače 1964., str. 7.

⁶⁵⁷ *Božićna poruka pape Pavla VI. svijetu*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 12. siječnja 1964., str. 7-8; br. 1, 10. siječnja 1965., str. 1-2; *Papina Božićna poruka mira „svim ljudima ove zemlje“*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 9. siječnja 1966., str. 1-2; *Božićna poruka Pape Pavla VI.: Bez Boga nema Mira – ni čovjeka*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 8. siječnja 1967., str. 1-2; *Božićna poruka Pape Pavla VI.*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 7. siječnja 1968., str. 3; „*Poruka nade*“ *Pavla VI. Danas se sve mijenja i miče snagom nade – ali nada je ranjena*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 12. siječnja 1969., str. 1-2; *Papina novogodišnja poruka svim građanima svijeta. „Mir vama, ljudi godine 1970.“*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 11. siječnja 1970., str. 1; *Papina poruka za Dan mira. „Ljudi godine 1971.!”*, u: *Glas Koncila*, br. 25, Božić 1970., str. 1; „*Ako hoćeš mir, radi za pravdu*“. *Papina novogodišnja poruka mira* u: *Glas Koncila*, br. 1, 9. siječnja 1972., str. 1, 3.

⁶⁵⁸ *21. lipnja godišnjica čudesnog pontifikata*, u: *Glas Koncila*, br. 12, 21. lipnja 1964., str. 6-7.

⁶⁵⁹ S[miljana] R[ENDIĆ], *Krugovi pape Pavla*, u: *Glas Koncila*, br. 17, 30. kolovoza 1964., str. 1-2.

⁶⁶⁰ S[miljana] R[ENDIĆ], *Zasnovati novi, integralni humanizam*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 16. travnja 1967., str. 1-2.

⁶⁶¹ *Nova enciklika pape Pavla VI. o regulaciji poroda*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 4. kolovoza 1968., str. 1; *Enciklika „Ljudskog života“*. *Papa rekao dugo očekivanu riječ o kontroli poroda*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 4. kolovoza 1968., str. 1-2; *Još o enciklici „Humanae vitae“*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 22. rujna 1968., str. 8.

⁶⁶² *Protiv devalvacije ljubavi*, u: *Glas Koncila*, br. 17, 18. kolovoza 1968., str. 2.

⁶⁶³ *Usp. Nakon veoma uzgibanog svjetskog javnog mišljenja Papa tumači encikliku*, u: *Glas Koncila*, br. 17, 18. kolovoza 1968., str. 3; *Odjeci enciklike u svijetu*, u: *Isto*, str. 4; *Odjeci enciklike kod nas*, u: *Isto*, str. 5.

⁶⁶⁴ *Usp. 3000 riječi francuskih biskupa. Sredstva za sprečavanje začeca nikada ne mogu biti dobro*, u: *Glas Koncila*, br. 24, 1. prosinca 1968., str. 4; *Američki biskupi o enciklici Humanae vitae* u: *Isto*

⁶⁶⁵ „*Čujte, ljudi, dobre volje!*“ *Papa zabrinut za mir*, u: *Glas Koncila*, br. 18, 13. rujna 1964., str. 1-3.

⁶⁶⁶ *Papa u Monte Cassinu*, u: *Glas Koncila*, br. 22. 8. studenoga 1964., str. 5.

⁶⁶⁷ BERITH [Smiljana RENDIĆ], *Papa u Indiji*, u: *Glas Koncila*, br. 25, 25. prosinca 1964., str. 7-11.

⁶⁶⁸ *Papa putuje u Ujedinjene Nacije*, u: *Glas Koncila*, br. 18, 19. rujna 1965., str. 1-2; *Papin put u Ujedinjene Narode*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 3. listopada 1965., str. 1-2.

⁶⁶⁹ *Papa u Ujedinjenim Narodima. Jedan dan za mir u svijetu*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 17. listopada 1965., str. 1, 3-4, 7-10.

kojom je postignuto božićno primirje⁶⁷⁰, izvješćuje o njegovu pastoralnom pohodu Fatimi⁶⁷¹, najavljuje⁶⁷², a potom i iscrpno izvješćuje o njegovom pohodu Carigradu i Turskoj⁶⁷³, te ga tumači u kontekstu ekumenskih nastojanja Katoličke Crkve.⁶⁷⁴ Papu Pavla VI. list „prati“ i na njegovom posjetu Kolumbiji.⁶⁷⁵

Pogledaju li se samo pojedini podnaslovi reportaže koju su novinari *Glasa Koncila* napisali s Papinog pohoda Turskoj – „Papa širi ruke prema polumjesecu“, „Pred muslimanskim svetinjama“, „Kako je lijepo i ugodno kad braća stanuju zajedno“, „Papa se križa s tri prsta“ – jasno je vidljivo koliko je ekumenskih i međureligijskih naglasaka list s toga pohoda istaknuo.

No, neke formulacije lista kojima je praćen Papin put u Tursku, osobito Papine tvrdnje „kako katolici i pravoslavni imaju identičnu vjeru, kako su to dvije sestrinske Crkve, kako pravoslavni biskupi imaju snagom apostolskog nasljedstva vlast i brigu za onaj dio Božjega naroda kojim upravljaju“⁶⁷⁶ očit su naišle i na negodovanje i primjedbe dijela čitatelja. Neki svećenici pisali su listu i s pitanjem „smiju li onda uopće primiti u Katoličku Crkvu pravoslavnog vjernika koji bi to zaželio“ te kako se odnositi prema mješovitim ženidbama, na što ih list poziva da se ravnaju prema postojećem crkvenom zakonodavstvu, dok „Papa svojim novim postupcima i riječima poziva sve vjernike, a osobito stručne teologe, da traže nove, prikladnije izraze, da formiraju propise koji će bolje odgovarati novim potrebama Crkve“.

List Papu „prati“ i na njegovom putovanju u Ženevu⁶⁷⁷, naglašeno ga tumačeći kao Papin korak na putu dijaloga s protestantima, opširno izvješćuje s njegova puta u Afriku, odnosno Ugandu⁶⁷⁸, te Dalekome Istoku, od Irana, preko Pakistana do Filipina⁶⁷⁹, te najavljuje

⁶⁷⁰ *Na Papin apel: Božićni mir u Vijetnamu*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 9. siječnja 1966., str. 1.

⁶⁷¹ S[miljana] R[ENDIĆ], *Papa u Fatimi*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 28. svibnja 1967., str. 1-2.

⁶⁷² *Pavao VI. putuje u Tursku*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 23. srpnja 1967., str. 1.

⁶⁷³ Ž[ivko] KUSTIĆ, snimke V[ladimir] PAVLINIĆ, *Papa u Turskoj. Zagrljaj Rima i Carigrada*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 6. kolovoza 1967., str. 1, 7-11.

⁶⁷⁴ *Pavao VI. opet se usudio*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 23. srpnja 1967., str. 2; *Kamo smjera Papa sa svojim ekumenizmom?*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 6. kolovoza 1967., str. 2; I brojni drugi članci toga broja posvećeni su Papinom pohodu Turskoj i reakcijama na taj pohod.

⁶⁷⁵ *Pavao VI. na Euharistijskom kongresu u Bogoti. Evandjelje siromasima*, u: *Glas Koncila*, br. 18, 1. rujna 1968., str. 1, 3-6.

⁶⁷⁶ *Neizbježne nejasnoće i neosnovane bojazni*, u: *Glas Koncila*, br. 17, 27. kolovoza 1967., str. 2.

⁶⁷⁷ T. T. [Smiljana RENDIĆ], *Posjet dvjema svjetskim organizacijama u „protestantskom Rimu“*, u: *Glas Koncila* br. 13, 29. lipnja 1969., str. 1, 3-5; *Papin govor pred Sekretarijatom Svjetskog vijeća Crkava. „Mi smo Petar“*, u: *Isto*, str. 5.

⁶⁷⁸ *Pavao VI. u Africi. Prvi Papa na tlu „Crnoga kontinenta“*, u: *Glas Koncila* br. 16, 10. kolovoza 1969., str. 1, 3-4.

⁶⁷⁹ [Smiljana RENDIĆ], *Put pape Pavla VI. na Daleki Istok. Najveće putovanje što ga je ikad poduzeo jedan Papa. Atentat na Papu u Manili*, u: *Glas Koncila*, br. 24, 6. prosinca 1970., str. 1, 3-4; S[miljana] R[ENDIĆ], *Devet dana u Aziji i Australiji*, u: *Glas Koncila*, br. 25, Božić 1970., str. 3-6.

njegov pohod Udinama, gdje će se pridružiti talijanskom Nacionalnom euharistijskom kongresu⁶⁸⁰, i izvješćuje s toga posjeta.⁶⁸¹

Izvješćuje i o 50. obljetnici njegova ređenja⁶⁸², pa čak i o njegovom 75. rođendanu.⁶⁸³

Dakako, osim Pape, s vjernicima su sa stranica *Glasa Koncila* komunicirali i domaći biskupi, preko poslanica i poruka koje je taj list redovito objavljivao, kroz brojne intervjuje koje su mu dali, a koliko je crkvena hijerarhija *Glas Koncila* doživljavala redovitim sredstvom svoje komunikacije s vjernicima ne samo u prigodama kad su slali svoje blagdanske čestitke čitateljima lista, „katolicima Hrvatima u domovini i izvan domovine“⁶⁸⁴, kao što to primjerice čini biskup Kuharić o Božiću 1969., nego čak i u tako „banalnim“ prigodama kao što je uzvratanje na uskršne i božićne čestitke koje su od vjernika primili, kao što to primjerice čini kardinal Šeper⁶⁸⁵, biskup Mato Garković⁶⁸⁶ i drugi.

3.2. Glas Koncila kao medij povezivanja ljudi i krajeva

3.2.1. Reportaže Glasa Koncila

Ulogu *Glasa Koncila* kao lista koji je na različite načine, a osobito preko svojih reportaža, odigrao veliku ulogu u međusobnom upoznavanju i povezivanju različitih hrvatskih krajeva i vjerničkih sredina, u svojoj ocjeni toga lista u prigodi njegove 10. obljetnice istaknuo je i zagrebački nadbiskup Franjo Kuharić:

Po ovim se novinama naša Crkva u ovoj zemlji upoznavala i povezivala međusobno. U vijestima, reportažama, slikama, razgovorima pojedini su se krajevi, često zabačeni i zaboravljeni zakutci, predstavljali ostaloj zajednici. Vjernici Zagotja saznavali su što se zbiva u Bosni, a oni iz Hrv. Primorja doživljavali su crkveno zajedništvo s onima u Slavoniji; katolici Slovenije i Srbije nisu nam više nepoznati

⁶⁸⁰ *Papa ide u Udine*, u: *Glas Koncila*, br. 18, 10. rujna 1972., str. 1.

⁶⁸¹ Gabrijel ĐURAK, snimke: Mijo GABRIĆ, *Papa na Euharistijskom kongresu u Udinama*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 24. rujna 1972., str. 1, 3-4.

⁶⁸² *Proslava zlatne mise pape Pavla VI.*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 31. svibnja 1970., str. 1-2.

⁶⁸³ *Papin 75. rođendan*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 8. listopada 1972., str. 6.

⁶⁸⁴ Franjo KUHARIĆ, *Božićna čestitka zagrebačkog biskupa. „Bit ćemo osobito slični Bogu u noći kad je on postao toliko sličan nama“*, u: *Glas Koncila*, br. 25, Božić 1969., str. 1; ISTI, *Božićna poruka zagrebačkog nadbiskupa. Oslobođenje ponuđeno čovjeku i cijeloj povijesti*, u: *Glas Koncila*, br. 25, Božić 1970., str. 1.

⁶⁸⁵ U: *Glas Koncila*, br. 7, 2. travnja 1967., str. 2.

⁶⁸⁶ *Zahvala zadarskog nadbiskupa*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 28. siječnja 1968, str. 15.

tuđinci; velegrad i brdsko selo otkrivaju jedno drugome svoje probleme, međusobno se pomažu darivajući uzajamno ono što imaju najbolje.⁶⁸⁷

Samo pak uredništvo lista u tim je svojim reportažama vidjelo i dimenziju nužnog upoznavanja sa stanjem Crkve „na terenu“, kako bi oni koji vode Crkvu i crkvene zajednice mogli planirati i prilagođavati svoje pastoralne planove. Po tumačenju samoga uredništva, tim se reportažama „želi pripomoći velikoj, neophodnoj potrebi Crkve u našoj zemlji da se proučava religiozna situacija na tome tlu, da se studira vjerska razina, da se suočujemo sa stvarnim problemima, da ustanovimo na čemu smo, gdje napredujemo, gdje nazadujemo, gdje propadamo, gdje su izgledi za obnovu i oživljavanje vjere, gdje bi te izgleda tek trebalo tražiti, gdje smo zatajili, gdje ima invencioznih i perspektivnih pokušaja, da se unaprijedi kršćanski život u našem narodu [...]“. Uredništvo također dodaje kako svojim reportažama ne želi „jeftinog trijumfaliziranja, ne žele romantičarskog, barjaktarskog i bubnjarskog veličanja 'nepobjedive vjere našeg kršćanskog puka', ne žele umjetnom maglom skrivati naše slabosti i pogibli“.⁶⁸⁸

U promatranom razdoblju, od 1963. do pred kraj 1972., list je objavio 100-tinjak reportaža iz gotovo svih krajeva u kojima su u bivšoj Jugoslaviji živjeli katolici, ali i dvije reportaže iz susjednih zemalja s brojnom hrvatskom iseljeničkom zajednicom: iz Gradišća u Austriji⁶⁸⁹ te iz talijanske pokrajine Molise⁶⁹⁰, kad je tamošnje „Moliške“ Hrvate na povratku s nacionalnog hodočašća u Rim pohodio kardinal Franjo Šeper. Najčešći autor tih reportaža bio je Živko Kustić, najčešće potpisan kao „AK“. Nekoliko reportaža iz Bosne i Hercegovine potpisuje Stjepan Džalto, a kao autori reportaža u nekoliko se navrata pojavljuju i Vladimir Pavlinić te Anto Baković.

Osim što su čitatelji *Glasa Koncila* imali prilike upoznati različite ljude i krajeve diljem zemlje, list je povremeno objavljivao i reportaže iz svijeta. Tako, primjerice, od Božića 1966. pa sve do rujna 1967. list vrlo opširno, kroz nekoliko nastavaka, donosi reportaže iz Svete zemlje⁶⁹¹, a sredinom iduće godine i višedjelnu reportažu s velikog hrvatskog nacionalnog

⁶⁸⁷ Franjo KUHARIĆ, *Riječ nadbiskupa zagrebačkog o našoj desetoj obljetnici*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 8. listopada 1972., str. 2.

⁶⁸⁸ UREDNIŠTVO GK, *Što hoće naše reportaže. A što ne žele naše reportaže?*, u: *Glas Koncila* br. 13, 29. lipnja 1969., str. 12.

⁶⁸⁹ Vladimir PAVLINIĆ, *Bilješke s puta po Gradišću*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 11. listopada 1964., str. 10.

⁶⁹⁰ Luka DEPOLO, *Tri sela izgubljena među brežuljcima*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 22. listopada 1967., str. 8.

⁶⁹¹ Bonaventura DUDA, *Gradovi našeg spasenja*, u: *Glas Koncila*, br. 25, Božić 1966., str. 12-14; br. 2, 22. siječnja 1967., str. 8-10; br. 6, 26. ožujka 1967., str. 13; br. 7, 2. travnja 1967., str. 13-14; Vladimir PAVLINIĆ,

hodočašća u Fatimu, Lurd, Santiago de Compostellu i Padovu.⁶⁹² Reportažni prikazi objavljeni su i s prvog hrvatskog hodočašća bolesnika u Lurd⁶⁹³, iz jedne zajednice Pokreta svećenika radnika u švicarskom Fribourgu⁶⁹⁴, a jedina zemlja iz koje list objavljuje reportažu bez nekog očitog i konkretnog vjerskog ili crkvenog povoda povezanog s hrvatskim vjernicima bila je Poljska.⁶⁹⁵

3.2.2. *Glas Koncila* kao instrument povezivanja domovine i iseljenika

Od samoga početka svoga djelovanja, *Glas Koncila* bio je povezan i s hrvatskim iseljeništvom. Osim što je sam list bio distribuiran i u inozemstvo, sudeći po objavljenim pismima čitatelja (ona neobjavljena, nažalost, nisu sačuvana u Arhivu *Glasa Koncila*) taj je list bio vrlo dobro primljen od strane čitatelja-iseljenika, odnosno radnika na „privremenom radu“ u inozemstvu, te hrvatskim misionara diljem svijeta.

Od kraja 1968. list uvodi i zasebnu rubriku posvećenu iseljenicima „Naši ljudi izvan domovine“⁶⁹⁶ u kojoj je sustavno pratio, uglavnom crkveni, ali i „obični“ život naših iseljenika.⁶⁹⁷ U toj će rubrici povremeno biti objavljivana i izvješća o stanju među našim iseljenicima, koja će pisati 1969. godine imenovani ravnatelj dušobrižništva Hrvata u inozemstvu Vladimir Stanković.⁶⁹⁸

U zemlji gdje je Riječ postala Tijelo, u: *Glas Koncila*, br. 10, 14. svibnja 1967., str. 1, 8-10; br. 11, 28. svibnja 1967., str. 8-10; br. 12, 11. lipnja 1967., str. 9-11; br. 13, 25. lipnja 1967., str. 9-11; br. 14, 9. srpnja 1967., str. 11-12; br. 15, 23. srpnja 1967., str. 10-11; br. 17, 27. kolovoza 1967., str. 10-11; br. 18, 10. rujna 1967., str. 9-11.

⁶⁹² Vladimir PAVLINIĆ, *Karavana romara preko 4 granice*, u: *Glas Koncila*, br. 12, 26. svibnja 1968., str. 8-10; br. 13, 23. lipnja 1968., str. 9-10; br. 14, 7. srpnja 1968., str. 9-10; br. 15, 21. srpnja 1968., str. 9-12.

⁶⁹³ Živko KUSTIĆ, *Prvo hrvatsko bolesničko hodočašće u Lurd. S nama se vozilo čudo*, u: *Glas Koncila* br. 14, 13. srpnja 1969., str. 12-13; *S našim bolesnicima u Lurdu. Kruh, voda i svijeća*, u: *Isto*, br. 15, 27. srpnja 1969., str. 8-10; *S našim bolesnicima u Lurdu. Čudo pod okom znanosti*, u: *Isto*, br. 16, 10. kolovoza 1969., str. 8-9.

⁶⁹⁴ Stjepan BAGARIĆ, *Kao da vidiš nevidljivo*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 23. siječnja 1972., str. 8.

⁶⁹⁵ Stjepan DŽALTO, *Jasna Gora – bedem poljskog katoličanstva*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 28. rujna 1969., str. 10-11.

⁶⁹⁶ Rubrika *Naši ljudi izvan domovine*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 17. studenoga 1968., str. 10.

⁶⁹⁷ Vidi, npr., prikaz nesreće na gradilištu u Frankfurtu, u kojoj su stradali hrvatski radnici iz okolice Livna; u: Marija Teofila FUNES, *Kod preživjelih u frankfurtskoj nesreći*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 21. ožujka 1971., str. 10.

⁶⁹⁸ Vidi, npr.: Vladimir STANKOVIĆ, *Pismo ravnatelja dušobrižništva Hrvata u inozemstvu. Hrvati glavnina katolika u Švedskoj*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 25. siječnja 1970., str. 14; ISTI, *Sastanak hrvatskih misionara u Austriji*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 8. ožujka 1970., str. 7; ISTI, *Naši ljudi na radu u tuđini – njihove želje i problemi. „Nismo avanturisti, omogućite nam povratak“*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 10. siječnja 1971., str. 1, 4.

No, i prije uvođenja te zasebne rubrike, sustavnije od 1966., list se bavio iseljeničkom tematikom. Tako u dva broja, iz pera Vladimira Stankovića, putopisnom reportažom izvješćuje o boravku kardinala Šepera u SAD, tijekom kojega se susreo i s brojnim hrvatskim iseljeničkim zajednicama.⁶⁹⁹ List prati i posjet kardinala Šepera hrvatskim iseljenicima u Austriji⁷⁰⁰ te biskupa Oblaka SAD-u⁷⁰¹, prikazuje život hrvatskih iseljenika u Austriji, u razgovoru s njihovim dušobrižnikom Marijanom Kopicem⁷⁰², te u Frankfurtu u Njemačkoj u intervjuu s misionarom Bernardom Dukićem⁷⁰³, a prenosi i pismo skupine hrvatskih svećenika misionara u Njemačkoj o pastoralnim prilikama među našim iseljenicima u toj zemlji.⁷⁰⁴

Kasnije list u više nastavaka izvješćuje i s pohoda splitskog nadbiskupa Frane Franića i Vladimira Stankovića hrvatskim vjernicima u Australiji, Novom Zelandu i Južnoj Americi,⁷⁰⁵ a po povratku nadbiskupa Franića o tome pohodu s njime je objavio i prigodni intervju.⁷⁰⁶

U pratnji nadbiskupa Smiljana Čekade, reporter *Glasa Koncila* početkom 1972. posjetio je hrvatske iseljenike u Austriji, Njemačkoj i Nizozemskoj, objavivši po povratku prigodnu reportažu.⁷⁰⁷

Glas Koncila donosi i reportažu o životu hrvatskih iseljenika u Švicarskoj⁷⁰⁸ i Austriji, pri čemu jednu reportažu u dva nastavka započinje razgovorima s iseljenicima u vlaku iz

⁶⁹⁹ Vladimir STANKOVIĆ, *Kardinal Šeper u Americi*, u: *Glas Koncila*, br. 12, 20. lipnja 1966., str. 7-8; br. 13, 3. srpnja 1966., str. 13-14.

⁷⁰⁰ *Kardinal Šeper među našim radnicima u Austriji*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 25. rujna 1966., str. 6; *Kardinalov susret s našim radnicima u Austriji*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 5. veljače 1967., str. 6.

⁷⁰¹ *Biskup Oblak među iseljenicima u Kaliforniji*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 21. srpnja 1968., str. 6.

⁷⁰² *O svijetlim i tamnim stranama života onih koji dolaze trbuhom za kruhom u inozemstvo. Razgovarali smo s dušobrižnikom naših radnika u Austriji*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 28. travnja 1968., str. 9-10.

⁷⁰³ M.[arija] T.[eofil] TUNES, *Razgovor s o. Bernardom Dukićem, misionarom hrvatskih radnika u Frankfurtu*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 16. svibnja 1971., str. 11.

⁷⁰⁴ *Pismo naših svećenika iz Njemačke. Hrvatski misionari o našim vjernicima u Njemačkoj*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 21. srpnja 1968., str. 5.

⁷⁰⁵ V.[ladimir] S.[TANKOVIĆ], *Delegacije hrvatske Crkve u Australiji*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 31. listopada 1971., str. 9-10; Vladimir STANKOVIĆ, *Kronika putovanja splitskoga nadbiskupa po Australiji (2). Susreli smo 20.000 australskih Hrvata*, u: *Glas Koncila*, br. 24, 28. studenoga 1971., str. 9; *Apostolsko putovanje nadbiskupa Franića i svećenika Stankovića po Australiji (3)*, u: *Glas Koncila*, Božić 1971., str. 5; *Izaslanstvo naših biskupa kod Hrvata u Australiji, Novom Zelandu i Južnoj Americi (5). Raspršeni po golemom južnom kontinentu*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 23. siječnja 1972., str. 9-10; *Izaslanstvo naših biskupa kod Hrvata u Australiji, Novom Zelandu i Južnoj Americi (6). Gospi Sinjskoj na Ognjenu Zemlju*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 6. veljače 1972., str. 9, 12; *Putopis pohoda izaslanstva hrvatskih biskupa sunarodnjacima u Australiji, Novom Zelandu i Južnoj Americi, Kod naših u Argentini i Brazilu*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 5. ožujka 1972., str. 9-10.

⁷⁰⁶ *Razgovor s nadbiskupom Franom Franićem o iseljenim Hrvatima koji se neće vratiti. Kako zaustaviti iseljavanje? Kako pomagati iseljenicima?* u: *Glas Koncila*, br. 1, 9. siječnja 1972., str. 8-9.

⁷⁰⁷ Živko KUSTIĆ, *12 dana u Iseljenoj Hrvatskoj*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 2. travnja 1972., str. 10-11; br. 9, 30. travnja 1972., str. 10-11; br. 11, 28. svibnja 1972., str. 11-12.

⁷⁰⁸ V.[ladimir] PAVLINIĆ, *Kod Hrvatske katoličke misije u Švicarskoj*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 3. studenoga 1968., str. 7-8.

Zagreba za tu zemlju, a nastavlja ju iz Innsbrucka⁷⁰⁹, te kasnije donosi još jednu reportažu o hrvatskim iseljenicima u Beču.⁷¹⁰

Objavljene su i putopisne bilješke biskupa Mije Škvorca s pohoda iseljenicima u Njemačkoj⁷¹¹ i Francuskoj⁷¹², kao i s boravka biskupa Arnerića u Njemačkoj⁷¹³, te članak o djelovanju dominikanca Vjekoslava Lasića u Skandinaviji.⁷¹⁴

List javlja i o otvorenju centra „za naše radnike“ u Linzu⁷¹⁵, a u istome broju prenosi dopis hrvatskog misionara iz Frankfurta Bernarda Dukića, kojim on staje u obranu Caritasovog ureda za pomoć hrvatskim iseljenicima u Frankfurtu. Njegov je rad, naime, u *Vjesniku* (9. travnja 1967.) novinar Profaca okarakterizirao kao djelovanje „emigrantskih organizacija [...] neofašista“.⁷¹⁶ Nešto kasnije objavljuje i adrese Caritasovih ureda u njemačkoj biskupiji Mainz u kojima se obavlja socijalna služba „za naše radnike u toj zemlji“.⁷¹⁷

Da su i članovi uredništva lista, povremeno, znali posjetiti hrvatske iseljenike u inozemstvu, kako bi s njima uspostavili odnose i predstavili im djelovanje *Glasa Koncila* doznajemo, primjerice, iz jednoga izvješća iz austrijskog Graza.⁷¹⁸

Iz odgovora jednome čitatelju iz Australije, koji se žali kako u „našoj crkvi“ u tamošnjoj Viktoriji uopće nema za kupiti *Glasa Koncila*, možemo naslutiti kako u nekim iseljeničkim krugovima „politika“ *Glasa Koncila* ipak i nije bila dobro primljena. U svom odgovoru, naime, uredništvo ističe kako ne zna koji su razlozi da pojedini svećenici u iseljeništvu ne naručuju njihove novine.

Možda su to u ponekom slučaju politički razlozi? Svakako, s onim svećenicima koji su politiku pretpostavili apostolskom i evangelizatorskom djelovanju ne možemo u ista kola. Oni su daleko od domovine i njezinih muka, mi živimo ovdje i ovdje želimo preživjeti – kao narod i kao Crkva. Udobno je

⁷⁰⁹ Stjepan DŽALTO, *Naši ljudi i tuđi krajevi*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 17. studenoga 1968., str. 8-9; br. 24, 1. prosinca 1968., str. 8-9.

⁷¹⁰ Vladimir PAVLINIĆ, „Zdravo, hrvatski dušobrižniče!“ *Potrebni i nevoljni „gosti“ radnici – vjetrom raznošeni, Crkva ih sve teže može pratiti*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 20. veljače 1972., str. 8-9.

⁷¹¹ Mijo ŠKVORC, *Prostranstvima Njemačke u pohode našima*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 25. listopada 1970., str. 11-12.

⁷¹² Mijo ŠKVORC, *S našim ljudima u Francuskoj*, u: *Glas Koncila*, br. 12, 13. lipnja 1971., str. 10.

⁷¹³ Josip ARNERIĆ, *Biskup Arnerić o problemima naših ljudi izvan domovine i potrebi naše pomoći. Bolno je gledati ih gdje traže rada i zarade daleko od domovine*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 21. ožujka 1971., str. 9; ISTI, *Vjerski život naših radnika u inozemstvu*, u: *Glas Koncila*, br. 7, Uskrs 1971., str. 13.

⁷¹⁴ Župa oca Vjekoslava obuhvaća više država, u: *Glas Koncila*, br. 17., 30. kolovoza 1970., str. 14.

⁷¹⁵ Antun MRAKOVIĆ, *Otvoren centar za naše radnike u Linzu*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 25. lipnja 1967., str. 11.

⁷¹⁶ Bernard DUKIĆ, *Proglašen popom neofašistom*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 25. lipnja 1967., str. 7.

⁷¹⁷ „Karitas“ za naše radnike u Njemačkoj, u: *Glas Koncila*, br. 1, 7. siječnja 1968, str. 7.

⁷¹⁸ *Urednici Glasa Koncila – gosti naših radnika u Grazu*, u: *Glas Koncila* br. 14, 13. srpnja 1969., str. 14.

iz daljine osuđivati. Odbacujemo kao ubojito lakomislene poneke optužbe što se na nas amo nabacuju iz jednog sasvim drugog podneblja. Rekli smo jasno i opširno u jednom nedavnom broju naših novina što držimo o odnosu kršćanstva i nacionalizma i rodoljublja. Izložili smo to svima, i lijevo i desno.⁷¹⁹

U svojim prikazima života i rada u iseljeništvu, kao i njihovog odnosa s domovinom, list nije donosio uljepšanu, idealiziranu sliku.

Tako, primjerice, prenosi dio članka iz glasila Hrvatske bratske zajednice u SAD-u *Zajedničar* o konvenciji na kojoj je ta organizacija odbila pružiti financijsku pomoć za gradnju novih crkava, koju je od njih zatražio splitski biskup Franić⁷²⁰, uz zaključak kako se „crkvene zajednice u Hrvatskoj nemaju više čemu osobitome nadati od inozemstva, čak ni od iseljenika našega podrijetla“. „Ljudi po svijetu drže da su vjernici sami sebi dužni otkinuti od usta i graditi crkve za sebe. Oni će zacijelo pružati pomoć, ne samo crkvama i drugim ustanovama, u trenucima nekih iznenadnih nesreća, elementarnih katastrofa, ali redovite poslove svaka crkvena zajednica morat će sama financirati“, zaključuje list. Jedan će čitatelj kasnije prigovoriti što u tome članku nije pokazano razumijevanje „i za splitsko-makarskog biskupa dra Franu Franića“ i njegovu molbu, a list priznaje da se članak i tako mogao razumjeti, ali mu je glavna namjera bila ukazati na činjenicu da pomoć iz inozemstva dolazi „sve manje i sve teže, te nam svima skupa, i u Zagrebu i u Splitu, i svuda, ne preostaje drugo nego računati u prvom redu na vlastite žrtve“. ⁷²¹

Iz lista se moglo doznati i za neke pojave među iseljenicima, za koje bi se drugdje teško mogle naći informacije. Primjerice, u jednome dopisu Marijana Kopačića, dušobrižnika za Hrvate izvan domovine, doznajemo kako je u Austriji, kako mu je posvjedočio jedan austrijski kapelan, postala sve raširenija pojava da se naši iseljenici, kako bi izbjegli plaćanje „crkvenoga poreza“, jer smatraju da je pomoć potrebija Crkvi u domovini iz koje su došli, negoli onoj u Austriji, izjašnjavaju kao ateisti, pa čak i kao muslimani. ⁷²²

No, nisu ni iseljenici uvijek bili zadovoljni načinom na koji ih je prikazivao *Glas Koncila*. Svjedoči tomu i pismo upravitelja hrvatskog dušobrižništva u Beču Mate Božića koji, osim nezadovoljstva nekim navodima o životu hrvatskih iseljenika u Beču koje je u svojoj

⁷¹⁹ Pismo iz Australije, u: *Glas Koncila* br. 16, 10. kolovoza 1969., str. 13.

⁷²⁰ *Iseljenici poručuju: Gradite crkve sami!*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 14. travnja 1968., str. 17.

⁷²¹ Dr. J. J., *Lekcija Splitu?*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 28. travnja 1968., str. 15.

⁷²² Marijan KOPIĆ, „*Katolički muslimani*“, u: *Glas Koncila*, br. 2, 25. siječnja 1970., str. 15.

reportaži iznio njen autor Stjepan Džalto⁷²³, uredništvu prigovara i to da je „*Koncil [Glas Koncila]* u posljednje vrijeme dobio PEČAT – KARAKTER – NARAV glasila 'nezavisnih novinara', koji po svom ćeifu oblikuju javno mišljenje u Hrvatskoj.“⁷²⁴ Slično i Josip Čugura, hrvatski dušobrižnik iz Münchena, prigovara listu odnos prema ženama i djevojkama koje su otišle na rad u iseljništvo izražen u reportaži „Kome zvono zvoni“⁷²⁵ u kojima ih se, po mišljenju toga svećenika misionara, prikazuje kao osobe „sumnjive prošlosti“ i nečiste savjesti koje su se „podale razvratu“.⁷²⁶ No, na tu se kritiku kasnije, pismom uredništvu, osvrnula jedna hrvatska iseljenica iz Austrije, stajući u obranu pisca reportaže, ističući kako je sporna reportaža „upravo stvarnost, kruta istina“, te da njen autor nije kriv što je prenio ono što je sam vidio. Ona pak sama ističe kako je taj opis za nju „i za mnoge druge djevojke [je] opomena, poticaj i ohrabrenje da budemo čestiti, poštteni i plemeniti i u tuđem svijetu“.⁷²⁷

A kad je, početkom 70-ih, u Hrvatskoj aktualizirano pitanje demografske krize i potrebe osmišljavanja sustavne demografske politike, list prenosi Pismo koje su biskupi iz Jugoslavije uputili „vjernicima u domovini i izvan domovine“, koje je čitano po crkvama na blagdan sv. Obitelji 28. prosinca 1969., a u kojima se izražava zabrinutost zbog sve većeg iseljavanja koje „otvara vrata mnogostrukim problemima i ljudskim dramama“, dovodi do razdvajanja članova obitelji, ali i do činjenice „da hrvatski narod umire“, te stoga pozivaju vjernike „da se na laku ruku ne odlučuju na odlazak iz obitelji i domovine i da ostanu u trajnoj vezi ljubavi sa svojima u svijetu“.⁷²⁸

Pitanje iseljništva list je, početkom 1971., i teološki promislio u članku Tomislava Šagi-Bunića⁷²⁹, koji je prenesen iz njegove knjige *Crkva i domovina*.

I u ovoj temi *Glas Koncila* je znao ulaziti u polemiku sa svjetovnim tiskom. Tako, primjerice, *Večernji list*, iz pera Zvonimira Milčeca, (9., 10. i 11. kolovoza 1969.), tragom jedne priče koja je nastala u *Glasi Koncila*, objavljuje reportažu o našim redovnicama u inozemstvu. *Glas Koncila* je, naime, na temelju jednoga dopisa čitatelja⁷³⁰ koji je primijetio kako s Glavnoga

⁷²³ Stjepan DŽALTO, *Jasna Gora – Bedem poljskog katoličanstva*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 28. rujna 1969., str. 10-11.

⁷²⁴ Mate BOŽIĆ, *Ljutito pismo iz Beča koje pruža dobre informacije. „Ovakvoj misi nisam nikada prisustvovao“*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 12. listopada 1969., str. 14.

⁷²⁵ Stjepan DŽALTO, *Kome zvono zvoni?*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 8. veljače 1970., str. 16.

⁷²⁶ Usp. Josip ČUGURA, *Osvrt na članak „Kome zvono zvoni“*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 8. ožujka 1970., str. 7.

⁷²⁷ Marija LUKIĆ, *„Kome zvono zvoni“*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 5. travnja 1970., str. 12.

⁷²⁸ *Pismo naših biskupa o problemima naše emigracije. Teško je živjeti umiranje svoga naroda.*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 11. siječnja 1970., str. 1-2.

⁷²⁹ Usp. Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Katolička Crkva u Hrvatskoj i hrvatski radnici u inozemstvu*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 24. siječnja 1971., str. 5-6.

⁷³⁰ Usp. Marko RENIĆ, *Vode časne Njemice naše djevojčice*, u: *Glas Koncila* br. 14, 13. srpnja 1969., str. 15.

kolodvora u Zagrebu jedna redovnica, Njemica, vodi skupinu djevojčica na vlak za Njemačku, na što mu je prijatelj pojasnio kako je riječ o već uobičajenoj pojavi da redovnice sa Zapada, zbog nedostatka zvanja u svojim zemljama, obilaze naše krajeve „pa traže kandidatice za svoj red“.

Reagirali su neki čitatelji, među kojima i svećenici⁷³¹; reagirao je i misionar Hrvata u inozemstvu Marijan Kopic, koji je potvrdio postojanje te prakse i iznio službene podatke, ali i upozorio kako nije riječ ni o kakvoj „ilegalnoj“ praksi, koju bi trebalo onemogućavati ili zbog nje stvarati hysteriju, kao i to kako te djevojke u inozemnim samostanima imaju dobre uvjete života i duhovnog razvoja⁷³². Javila im se i jedna od tih redovnica⁷³³, a kasnije će taj problem opširnim člankom pokušati osvijetliti i ravnatelj inozemne pastve Vladimir Stanković.⁷³⁴

Glas Koncila je, međutim, imao potrebu ograditi se od načina na koji je Milčec prikazao razgovor kojega je, stvarajući tu reportažu, imao s uredništvom toga lista, te je poručio kako „izjave koje pripisuje našim urednicima ne odgovaraju istini, već su proizvoljna rekonstrukcija“.⁷³⁵

Od početka 70-ih godina i u tekstovima koji se tiču života u hrvatskome iseljeništvu počinje se polako osjećati i svojevrsni „nacionalni zanos“, što je pojava na stranicama lista kojoj ću se više posvetiti u poglavlju IV.7. ovoga rada.

Tako, kad je u listopadu 1970. zagrebački nadbiskup Franjo Kuharić, zajedno s ravnateljem inozemne pastve Vladimirom Stankovićem otišao u višednevni posjet hrvatskim iseljenicima u SAD i Kanadi, s njima je putovao i novinar *Glasa Koncila* Živko Kustić. Osim što je taj susret u listu praćen redovitim vijestima i izvješćima,⁷³⁶ čitatelji su o njegovim dojmovima s toga puta mogli čitati i u iscrpnim reportažama, koje su bile nabijene i „nacionalnim zanosom“.⁷³⁷ Tako, osim što ističe svijest hrvatskih iseljenika u SAD-u o svome

⁷³¹ Usp. „Vode časne Njemice naše djevojčice“, u: *Glas Koncila* br. 16, 10. kolovoza 1969., str. 15.

⁷³² Marijan KOPIĆ, *Više svjetla o pitanju naših djevojaka u inozemnim samostanima*, u: *Glas Koncila* br. 16, 10. kolovoza 1969., str. 12.

⁷³³ *Javlja se jedna od „naših djevojčica“ iz Njemačke*, u: *Glas Koncila* br. 16, 10. kolovoza 1969., str. 12.

⁷³⁴ V.[ladimir] S.[TANKOVIĆ], *Hrvatske redovnice u Zapadnoj Evropi*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 5. travnja 1970., str. 6.

⁷³⁵ *Objašnjenje uredništva Glasa Koncila povodom reportaže Z. Milčeca u „Večernjem listu“*, u: *Glas Koncila* br. 17, 24. kolovoza 1969., str. 12.

⁷³⁶ Usp. *Nadbiskup Kuharić u Americi*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 25. listopada 1970., str. 8; *Putovanje nadbiskupa Kuharića po Americi*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 22. studenoga 1970., str. 4; *Povratak nadbiskupa Kuharića iz SAD*, u: *Glas Koncila*, br. 24, 6. prosinca 1970., str. 5.

⁷³⁷ Usp. Ž.[ivko] KUSTIĆ, *Marija Bistrica u glavnom gradu SAD. Hrvati su se u Washingtonu predstavili kao narod*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 8. studenoga 1970., str. 1, 10, 12; ISTI, *Od Omahe do San Franciska*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 22. studenoga 1970., str. 10-12; ISTI, *S Hrvatima na Pacifiku*, u: *Glas Koncila*, br. 24, 6.

hrvatskome podrijetlu i nacionalnoj pripadnosti, list u reportaži iz Washingtona donosi i fotografiju „hrvatskoga oltara Majke Božje Bistričke“, na kojoj se vide hrvatski grb i medaljoni s likovima zaslužnih Hrvatica i Hrvata, među kojima i kralja Zvonimira koji „svjedoči kako je on čvrsto povezo Hrvatsku sa Zapadnom Crkvom i zapadnom kulturom“ te kardinala Alojzija Stepinca koji „evocira najnovije godine Crkve među Hrvatima“.⁷³⁸ A i u istupima nadbiskupa Kuharića, koje list prenosi svojim čitateljima, mogla se iščitati poruka o važnosti očuvanja nacionalne svijesti i ljubavi prema svojoj domovini i narodu, jer „čovjek od rođenja pripada svome narodu i ta ga pripadnost obvezuje da nosi u srcu svu povijest, prošlost, sadašnjost i nadu budućnosti svoga naroda“ a Crkva, kao „druga domovina“, uvijek nas uči „ljubiti Boga, domovinu, narod, obitelj i svakoga čovjeka [...]“.⁷³⁹

Zaključno, i nadbiskup Franjo Kuharić je o 10. obljetnici lista istaknuo i njegov doprinos očuvanju veza između domovinske i iseljene Crkve u hrvatskome narodu:

U ovom za naš narod bolnom vremenu velikoga „exodusa“ – razilaska naših ljudi širom svijeta, u potrazi za radom, ovaj je list nastojao pratiti taj naš svijet na njegovim putovima, pomagati im da se ne gube, da svuda nađu dodir sa svojom Crkvom, preko nje da budu povezani međusobno i s braćom u domovini; pružao je također svoju službu Crkvi u domovini da bude što prisutnija kod sinova i kćeri rasutih tuđinom.⁷⁴⁰

3.2.3. Karitativno i socijalno djelovanje *Glasa Koncila*

Od prvoga broja list je, preko rubrike „Iz dopisa čitalaca“, njegovao i održavao kontakte sa svojim čitateljima, objavljujući njihova pisma s različitim sadržajem, ulazeći povremeno s njima i u manje polemike no, kako se čini, i osluškujući njihove želje i potrebe.

Da bi *Glas Koncila* mogao postati uspješnim sredstvom pružanja pomoći svojim čitateljima koji su imali neku konkretnu materijalnu potrebu, list se uvjerio već ujesen 1964., nepunih godinu dana nakon pokretanja. Naime, u toj je rubrici objavio svjedočanstvo vjere

prosinca 1970., str. 9-10; ISTI, *Kamo ide Amerika*, u: *Glas Koncila*, br. 25, Božić 1970., str. 13-14, 16; ISTI, „*Neću umrijeti, nego živjeti ...*“, u: *Glas Koncila*, br. 1, 10. siječnja 1971., str. 11-12; ISTI, *Ročište američki Kuharića*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 7. veljače 1971., str. 11-12; ISTI, *Kardinal je održao riječ*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 21. veljače 1971., str. 9.

⁷³⁸ Ž.[ivko] KUSTIĆ, *Marija Bistrica u glavnom gradu SAD. Hrvati su se u Washingtonu predstavili kao narod*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 8. studenog 1970., str. 10.

⁷³⁹ *Isto*, str. 12.

⁷⁴⁰ Franjo KUHARIĆ, *Riječ nadbiskupa zagrebačkog o našoj desetoj obljetnici*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 8. listopada 1972., str. 2

jednoga svoga čitatelja, Jakova Butkovića iz Gunje koji, među ostalim, moli i neki savjet za liječenje od tuberkuloze, od koje je bolovao.⁷⁴¹ Nekoliko mjeseci kasnije uredništvo je, opet preko čitatelja, doznalo da je Jakov preminuo, ali je u međuvremenu primio 140 pisama, a njegova supruga Jaga još uvijek prima dopise čitatelja *Glasa Koncila*. Stoga list u studenome 1964. preporuča da čitatelji, osim načelne potpore, i konkretno pomognu toj udovici, koja je ostala sama s četvero malodobne djece.⁷⁴²

Već godinu dana kasnije doznajemo kako je i samo uredništvo ustanovilo svojevrsni „fond solidarnosti“, iz kojega pomaže one koji mu se jave s kakvom konkretnom materijalnom potrebom. List je to javnosti otkrio odgovarajući jednome čitatelju, koji je predložio veću solidarnost sa sugrađanima u potrebi, uz napomenu kako „zasad“ nije u mogućnosti objavljivati sve one pozive u pomoć koji mu dolaze pisanim putem na adresu uredništva, jer bi animiranje i koordiniranje pomoći za te ljude premašivalo mogućnosti sadašnje redakcije.⁷⁴³ No, iz tog se odgovora već naslućuje želja uredništva da po tome pitanje nešto konkretno poduzme. Nedugo potom, s brojem 23, od 28. studenoga 1965., pokrenuta je rubrika „Tko je moj bližnji?“ kojom je list ustanovio fond koji se punio priložima čitatelja, a korišten je za pomoć ugroženim pojedincima i obiteljima. Da je upravo spomenuto pismo čitatelja, s inicijalima B.C., bilo presudni poticaj da list ustanovi tu rubriku s pripadajućim fondom, kasnije je posvjedočio i urednik te rubrike Gabrijel Đurak. Naime, kako je pojasnio, sam je taj čitatelj, osim samog dopisa, „učinio i prvi korak, poslavši uredništvu 'ne čekajući odobrenje' prvi prilog od 3.000 st. dinara“.⁷⁴⁴

Kroz tu će rubriku, u godinama njenog postojanja, brojni čitatelji lista dobiti i konkretnu materijalnu pomoć, još će se brojniji uključiti u različite akcije solidarnosti, a osim novca ili drugih materijalnih dobara, kroz tu će rubriku vremenom i djeca koja su ostala bez roditeljske skrbi pronalaziti svoje nove roditelje ili udomitelje.⁷⁴⁵

A da je upravo ta rubrika i njen pripadajući „fond solidarnosti“ postao i jezgrom obnove Caritasa Zagrebačke nadbiskupije, odn. zagrebačke podružnice Međunarodnoga Caritasa (Caritas Internationalis), koji je bio trajno i usko povezan s rubrikom „Tko je moj bližnji?“ i

⁷⁴¹ *Predanje u volju Božju nije tupa rezignacija*, u: *Glas Koncila*, br. 18, 13. rujna 1964., str. 11.

⁷⁴² *Umro je naš Jakov*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 22. studenoga 1964., str. 14.

⁷⁴³ Usp. „*Sablazan bijede*“, u: *Glas Koncila*, br. 22, 14. studenoga 1965., str. 14.

⁷⁴⁴ Gabrijel ĐURAK, *Deseta obljetnica Glasa Koncila a ova rubrika pred sedmom*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 8. listopada 1972., str. 18.

⁷⁴⁵ *Mali Robert traži nove roditelje*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 28. rujna 1969., str. 18.

sam će list u više navrata „priznati“. ⁷⁴⁶ U povodu 10. obljetnice *Glasa Koncila* i Franjo Kuharić je potvrdio ulogu lista u obnovi zagrebačkog Caritasa:

Glas Koncila pokretač je i organizator međusobnog pomaganja: zajednica zajednici, zajednica i pojedinci pojedincima u nevolji. To je tako bitno u životu Crkve. Tako se rodio i Karitas kao samostalna ustanova – za naše prilike golemo, iako tiho i skrovito djelo ljudske solidarnosti, kršćanske ljubavi, gdje nađoše utočišta nebrojeni koji ga nigdje nisu mogli naći. ⁷⁴⁷

Na važnost toga pothvata jednom će prilikom upozoriti i fra Bonaventura Duda:

Jesmo li svjesni koliko se zamašan karitativni rad razvio iz rubrike „Tko je moj bližnji?“ u *Glasu Koncila*. Da to nije nešto usput, nego nešto vrlo bitno i važno. ⁷⁴⁸

No, postojanje te rubrike i njeno karitativno djelovanje dovest će i do ozbiljnih prigovora listu od strane državnih vlasti, da se njome „nedopušteno miješa“ u poslove države, o čemu će kasnije u radu, u poglavlju VI.1., više biti riječi, pa je u Božićnoj poruci 1965. kardinal Šeper imao potrebu poručiti kako ta akcija treba biti nastavljena, ali „ne kao pretenzija da time rješavamo ekonomske i društvene probleme, već kao bratska pomoć, suosjećanje s članovima iste obitelji“. ⁷⁴⁹

A, nakon što je negativan stav vlasti i društvenih medija prema akciji „Tko je moj bližnji?“ počeo davati i konkretne, negativne posljedice, list je u nekoliko „akcija“ stao u obranu te svoje rubrike.

Da će, u protivnome, i rubrika i taj humanitarni fond trpjeti konkretne posljedice, postalo je jasno kad je, primjerice, krajem travnja 1968. *Glas Koncila* započeo akciju u kojoj je od zadarske tvrtke „Bagat“ dogovorio donaciju nekoliko šivaćih strojeva, koje bi list potom prosijedio ženama u potrebi, a zauzvrat bi promovirao njihove proizvode. No, sredinom svibnja,

⁷⁴⁶ Usp. *Konferencija za tisak o plenarnom zasjedanju Biskupske konferencije*. „Ulazimo u krug Europe“, u: *Glas Koncila*, br. 9, 2. svibnja 1971., str. 4; Usp. i: Smiljana RENDIĆ, *Oklopnici straha u borbi protiv nade*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 31. listopada 1971., str. 13.

⁷⁴⁷ Franjo KUHARIĆ, *Riječ nadbiskupa zagrebačkog o našoj desetoj obljetnici*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 8. listopada 1972., str. 2. O početku primanja neželjene djece od strane zagrebačkog Caritasa vidi i svjedočanstvo njegove voditeljice Jelene Brajše u: Gabrijel ĐURAK, slike: Luka DEPOLO, *Neželjena djeca dobila dom*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 22. listopada 1972., str. 4.

⁷⁴⁸ *Okrugli stol Glasa Koncila (4). Bez informacije nema ni straha ni slobode*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 10. siječnja 1971., str. 6.

⁷⁴⁹ *Božićna poruka i čestitka kardinala Šepera čitaocima Glasa Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 25, Božić 1965., str. 1.

nakon članka Ivica Maštruka u zadarskome *Narodnom listu* (18. svibnja 1968.) u kojem je ta tvrtka pozvana da javno pojasni kako može „pokloniti crkvenoj katoličkoj organizaciji 8 šivaćih strojeva“, iz *Glasa Koncila* se žale kako je „tvornica nakon toga napisa u novinama zašutjela, i mi već tjednima ne možemo dobiti nikakvu vezu s odgovornim ljudima tvornice“. ⁷⁵⁰ No, list poručuje kako će ipak nastaviti s akcijom, jer je već dobio nekoliko rabljenih šivaćih strojeva, a od prihoda čitatelja kupit će i nove strojeve „od raznih tvornica“.

Kao svojevrsni odgovor na takve stavove, u Zagrebu je početkom svibnja održana sjednica Izvršnog komiteta Međunarodnoga Caritasa (Caritas Internationalis), na kojega su došli predstavnici Caritasa iz desetak zemalja, a konferencija za novinare održana je upravo u prostorijama *Glasa Koncila*. ⁷⁵¹

A i „don Jure“ (Živko Kustić) se, na sebi svojstven način, pozabavio kritikama prema kojima Crkva ne bi trebala karitativno djelovati i pomagati siromasima, da se to ne bi shvatilo kao propaganda, nego taj posao treba prepustiti „organima društva“ i Crvenome križu“. ⁷⁵²

Slični prigovori na račun djelovanja Katoličke Crkve, osobito u karitativnoj djelatnosti i radu s mladima, pojavili su se i u Sloveniji, o čemu je hrvatska javnost doznala posredstvom lista *Vjesnik* (16. travnja 1968.) koji je u članku „Prekoračene funkcije“, donio prikaz jednog dokumenta Predsjedništva i Izvršnog odbora Republičke konferencije Socijalističkog saveza Slovenije. Nakon pojave toga članka, *Glas Koncila* izvješćuje o njegovom sadržaju, ali i donosi kraći razgovor s ljubljanskim nadbiskupom Jožem Pogačnikom na tu temu. ⁷⁵³ Već u idućemu broju toj temi i „don Jure“ posvećuje nekoliko rečenica, izražavajući svoju bojazan jer se i on, kako priznaje, bavi nekim poslovima koji se ne shvaćaju kao crkveni posao, poput organizacije hodočašća i davanja besplatnih instrukcija iz matematike i prirode. ⁷⁵⁴

Osim konkretnog djelovanja kroz rubriku „Tko je moj bližnji?“, list je i izvješćivao o karitativnoj i opće-društveno korisnoj djelatnosti Crkve u Hrvatskoj.

Tako, primjerice, 1966. donosi opširnu reportažu o djelatnosti Karmelićanki Božanskog Srca Isusova, odnosno o njihovim domovima za nezbrinutu djecu u Zagrebu i Hrvatskome

⁷⁵⁰ „Bagat pozvan da polaže račun javnosti. Akcija „Šivaći stroj“ ipak ide naprijed, u: *Glas Koncila*, br. 12, 9. lipnja 1968., str. 14.

⁷⁵¹ Usp. *Kad se pomaže, ne pita se tko je koje vjere*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 26. svibnja 1968., str. 3.

⁷⁵² DON JURE [Živko KUSTIĆ], *Kako me Toma isjerao iz „pukotine“*, u: *Glas Koncila*, br. 25-26, prosinac 1968., str. 14.

⁷⁵³ *Povodom komunikeja SSRN Slovenije o djelatnosti Katoličke Crkve. U Ljubljani bez uzbuđenja*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 28. travnja 1968., str. 7.

⁷⁵⁴ DON JURE [Živko KUSTIĆ], *Rog za svijeću*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 28. travnja 1968., str. 10.

Leskovcu⁷⁵⁵, a iduće godine prenosi i zapažanje beogradskog tjednika *Svet* kako smještaj djeteta u Domu za nezbrinutu djecu na zagrebačkom Vrhovcu košta čak tri puta manje, negoli smještaj u istovjetnom domu u vlasništvu države.⁷⁵⁶ List pritom zaključuje kako onaj „tko može jednu društveno korisnu funkciju vršiti mnogo bolje i mnogo jeftinije od drugih sličnih ustanova, može i ono malo što zaradi štedljivo i skromno trošiti, da bi zaštedeno 'bogatstvo' ulagao u nove slične društveno korisne pothvate“ te dodaje kako „to i jest jedina namjena toliko spominjanog bogatstva kojim navodno po svijetu raspolažu katolički redovi“.

U sličnom tonu izvješćuje i o karitativnom djelovanju Marijinih sestara za privatnu njegu bolesnika u Zagrebu.⁷⁵⁷

Svoje karitativno djelovanje list je iskazao i u slučajevima elementarnih nepogoda i humanitarnih katastrofa. Tako je, primjerice, senzibilizirao svoje čitatelje na potrebe potresom pogođene Makedonije⁷⁵⁸, prenoseći i pismo biskupa Jugoslavije koji, među ostalim, pozivaju katoličke vjernike da pomognu stradalima.⁷⁵⁹ U sličnoj situaciji *Glas Koncila* objavljuje reportažu iz potresom pogođenih područja Slavonije⁷⁶⁰, poziva na post za žrtve rudarske nesreće u rudniku Breza u Bosni i Hercegovini, dodajući kako je u Fond solidarnosti za pomoć obiteljima rudara uplatio i novčanu pomoć.⁷⁶¹ Kasnije će javiti i o brzopjavu sućuti kojega je nadbiskupu vrhbosanskom Smiljanu Čekadi u povodu te tragedije uputio papa Pavao VI.⁷⁶²

List se humanitarno iskazao i nakon poplave koja je u listopadu 1964. pogodila Zagreb, pa u br. 22 od 8. listopada prenosi poruku nadbiskupa Šepera⁷⁶³, s pozivom na pomoć nastradalom stanovništvu, te opširnu reportažu⁷⁶⁴ i vijest o pomoći zagrebačkih bogoslova

⁷⁵⁵ *Majke za djecu bez majki*, u: *Glas Koncila*, br. 18, 11. rujna 1966., str. 9.

⁷⁵⁶ *Općinama se samostan - isplati*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 19. veljače 1967., str. 14.

⁷⁵⁷ *Marijine sestre za privatnu njegu bolesnika. Za dva dinara po satu*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 25. lipnja 1967., str. 7.

⁷⁵⁸ *Katolici Skopja nakon potresa. Prikaz skopskog biskupa*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 17. studenoga 1963., str. 10.

⁷⁵⁹ *Biskupi nam pišu. Biskupi Jugoslavije koji zasjedaju na II. Općem Vatikanskom Saboru svima svećenicima i vjernicima svojih biskupija pozdrav i blagoslov*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 8. prosinca 1963., str. 5-6; Dio tog pisma iz *Glasa Koncila* preuzeo je i *Vesnik – Službeni list Makedonske pravoslavne Crkve*. Vidi u: *Zahvala Makedonske pravoslavne Crkve*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 26. travnja 1964., str. 10.

⁷⁶⁰ Roman MIZ, Velent VUK, *Uzdrmana zemlja, kuće i – savjesti. Reportaža s područja postradalog potresom*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 26. travnja 1964., str. 6-7.

⁷⁶¹ *Veliki Petak postimo za žrtve nesreće u rudniku Breza*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 22. ožujka 1970., str. 18; Usp. i: G.[abrijel] Đ[URAK], *Predstavnici „Glasa Koncila“ u Brezi. Fond solidarnosti već ima solidne dugoročne planove za budućnost rudarske siročadi*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 5. travnja 1970., str. 14.

U Arhivu *Glasa Koncila* nalazim i Zahvalnicu općine Breza na primljenoj pomoći od 24. kolovoza 1970., u: *Arhiv Glasa Koncila*, Ur. br. 33/70.

⁷⁶² *Papina sućut povodom katastrofe u Brezi*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 5. travnja 1970., str. 2.

⁷⁶³ *U toplim domovima nastanila se ledena šutnja*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 8. studenoga 1964., str. 1.

⁷⁶⁴ *Poplava u Zagrebu*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 8. studenoga 1964., str. 8-9.

ugroženom stanovništvu.⁷⁶⁵ Prenosi i brzojav pape Pavla VI. te vijest o pomoći koju je uputio poplavljenima⁷⁶⁶, kao i pomoć koju su upućivale druge hrvatske biskupije.⁷⁶⁷ I sam je list bio posrednikom distribucije pomoći, pa su tako hrvatski iseljenici iz Njemačke putem *Glasa Koncila* dostavili novčanu pomoć namijenjenu stradalima od poplava.⁷⁶⁸ Zbog svoje uloge u pomoći poplavljenima uredništvo je, među ostalima, dobilo i zahvalu iz poplavljenog salezijanskog samostana na zagrebačkoj Knežiji.⁷⁶⁹

A, kad je krajem listopada 1969. potres teško pogodio Banju Luku, glavni urednik Vladimir Pavlinić odmah putuje u taj grad te je u idućemu broju objavljena reportaža, koja je već svojim sadržajem pozivala čitatelja da se uključe u akcije pomoći tamošnjemu stanovništvu⁷⁷⁰, a prenosi se i Apel kojega su svećenicima i vjernicima uputili hrvatski biskupi.⁷⁷¹ Osim toga, na izravnom susretu s našim iseljenicima u Beču, gdje je otišao u pratnji Vladimira Stankovića, član uredništva lista Gabrijel Đurak u prigodnom je govoru opisao i stradanje Banje Luke, na što su okupljeni odmah prikupili novac za pomoć u iznosu od „oko milijun st. dinara“.⁷⁷² List je redovito javljao i o pomoći koja Banjoj Luci pristize posredstvom Međunarodnoga Caritasa, ali i iz hrvatskih katoličkih misija u Europi.⁷⁷³ A kad se, kako piše list, pojavila glasina kako se pomoć koja pristize preko zagrebačke podružnice Međunarodnoga Caritasa ne dijeli ravnomjerno, nego samo za katolička sela, list iz pera tadašnje voditeljice zagrebačkog Caritasa i suradnice *Glasa Koncila* Jelene Brajša objavljuje podulji članak o tome što je sve poduzeto u pomoći stradalima u Banjoj Luci.⁷⁷⁴ A kad je 17. prosinca 1969. *Vjesnik u srijedu* upozorio na neprimjerene uvjete smještaja nekih izbjeglica iz okolice Banja Luke, koji su smješteni u Hrvatskoj, Brajša je u članku u *Glasi Koncila* otkrila kako su vlasti brojnim administrativnim mjerama, poput onemogućavanja školovanja djeci u novim sredinama, otežavale humanitarno djelovanje zagrebačkog Caritasa na štetu same djece kojoj je Caritas

⁷⁶⁵ *Pomoć bogoslova u zagrebačkoj katastrofi*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 8. studenoga 1964., str. 9.

⁷⁶⁶ *Brzojav Svetog Oca povodom poplave u Zagrebu; Papina pomoć Zagrebu 5000 dolara*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 22. studenoga 1964., str. 4.

⁷⁶⁷ Vidi, npr. *Đakovačka biskupija u pomoć Zagrebu*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 22. studenoga 1964., str. 7.

⁷⁶⁸ *Dopis iz Njemačke*, u: *Glas Koncila*, br. 24., 6. prosinca 1964., str. 10.

⁷⁶⁹ *Zahvalnica postradalog samostana*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 8. studenoga 1964., str. 15.

⁷⁷⁰ Vladimir PAVLINIĆ, *Katastrofa Banje Luke. U porušenoj Banja Luci*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 9. studenoga 1969., str. 1, 8-10.

⁷⁷¹ *Apel naših biskupa za pomoć Banjoj Luci*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 9. studenoga 1969., str. 7.

⁷⁷² Usp. Gabrijel ĐURAK, *Na Sve Svete kod naših u Beču*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 23. studenoga 1969., str. 14.

⁷⁷³ Usp. *Sve za Banju Luku*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 23. studenoga 1969., str. 18.

⁷⁷⁴ Jelena BRAJŠA, *Kako pomažemo Banju Luku*, u: *Glas Koncila*, br. 25, Božić 1969., str. 7.

pronašao sigurna utočišta.⁷⁷⁵ Kasnije će list, povremeno, javljati i o tijeku obnove sakralnih objekata u banjalučkome kraju.⁷⁷⁶

I kad je krajem 1968. potres pogodio Crnu Goru, list poziv apel za pomoć u obnovi porušenih crkava i drugih crkvenih objekata koji je uputio barski nadbiskupa Aleksandar Tokić.⁷⁷⁷

A kad je potres pogodio kninski i drniški kraj, a društveni mediji javili kako su štete velike i kako ima dosta porušenih kuća, list je pošao u pohod tome kraju, zajedno s predstavnikom Caritasa, kako bi se i sam uvjerio u razmjere štete i potrebu za pomoći. No, kako se ističe u tekstu, ispostavilo se da su vijesti bile pretjerane: da u Kninu gotovo da i nema štete, kao ni u Drnišu, te da šteta ima tek u nekim okolnim selima, prije svega u Lukaru i Kosovu. Stoga su lukarskom župniku odmah uručili prvu materijalnu pomoć, a pomoć koja je stigla iz švicarskoga Caritasa proslijeđena je Crvenome križu u Kninu i Drnišu.⁷⁷⁸ Kasnije, pak, list dijelom korigira to svoje izvješće, nazivajući ga rezultatom „kratka pohoda tome kraju i informacija dobivenih većinom na prvi pogled i po kazivanju“ te se dodaje kako potrebe za pomoći stanovništvu toga kraja itekako ima, te se donose točni podaci o stradalim objektima.⁷⁷⁹

Premda je uglavnom promicao humanitarne i karitativne akcije namijenjene pojedincima i krajevima u Hrvatskoj i Jugoslaviji, nakon što je Sveta Stolica pozvala Caritase diljem svijeta, pa tako i onaj u Zagrebu, da pomognu ublažavanju posljedica prirodne katastrofe u Pakistanu⁷⁸⁰, list je preko svoje rubrike „Tko je moj bližnji?“ pokrenuo akciju skupljanja pomoći za tu svrhu među svojim čitateljima.⁷⁸¹ Kako se kasnije doznaje sa stranica lista, „poziv Svetog Oca preko našeg lista naišao [je] na vrlo dobar odjek među našim čitateljima“.⁷⁸²

⁷⁷⁵ Jelena BRAJŠA, *Zašto su se djeca morala vratiti na ruševina i snijeg*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 11. siječnja 1970., str. 18.

⁷⁷⁶ Usp. *Kako je s banjalučkim crkvama*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 22. studenoga 1970., str. 16.

⁷⁷⁷ *Pismo barskog nadbiskupa. Treba pomoći žrtvama potresa u Crnoj Gori*, u: *Glas Koncila*, br. 24, 1. prosinca 1968., str. 10.

⁷⁷⁸ Usp. J.B., *Što je od potresa stradalo (a što nije)?*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 27. rujna 1970., str. 7.

⁷⁷⁹ Usp. *Naknadno dobiveni podaci – potpunija slika. Što je stradalo od potresa*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 11. listopada 1970., str. 8. Do ovoga je naknadnoga članka došlo nakon što je predsjednik republičke Komisije za vjerska pitanja Zlatko Frid uredniku Vladimiru Pavliniću na susretu 20. lipnja 1969. godine prigovorio da je list u prvoj reportaži pogrešno prikazao razmjere potresa, pri čemu su srpska sela u tome kraju opisana kao pošteđena, a hrvatska kao pogođena. Usp. Zabilješka sa sastanka Zlatka Frida i Vladimira Pavlinića od 20. lipnja 1969., u: HDA, KOVZ, kutija 82, Pov. br. 102/1969; S tim je razgovorom i njegovim rezultatima Frid izvijestio i Komisiju na sjednici 29. rujna 1970. Usp. Zapisnik sa sjednice Komisije za vjerska pitanja od 29. rujna 1970., u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 12).

⁷⁸⁰ Usp. *Papin poziv stigao i u Zagreb*, u: *Glas Koncila*, br. 24, 6. prosinca 1970., str. 5.

⁷⁸¹ Usp. *Goruće pitanje: Pakistan*, u: *Glas Koncila*, br. 24, 6. prosinca 1970., str. 14; *Naša nova velika akcija: Moj dinar za braću u bijedi*, u: *Glas Koncila*, br. 25, Božić 1970., str. 22.

⁷⁸² *Istočni Pakistan je imao prednost*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 10. siječnja 1971., str. 18.

O katastrofi u Pakistanu, u kojemu su nevrijeme i poplave odnijele nekoliko stotina tisuća ljudskih života, list je razgovarao i s humanitarcem Vladimirom Palečekom, voditeljem fonda „Gladno dijete“, kojemu je *Glas Koncila* i inače mjesecima davao medijsku potporu, prateći djelovanje toga Fonda i animirajući čitatelje da mu svojim prilozima pomognu.⁷⁸³ Da su ti apeli naišli na odaziv, pokazuje i vijest o pošiljci pomoći koju je taj Fond sredinom lipnja 1971. uputio izbjeglicama iz Pakistana, koji su utočište našli u Indiji, pri čemu se ističe kako „u prikupljanju novčanih sredstava za tu pomoć osobito značajnog udjela imaju čitatelji dvaju vjerskih novina: *Družine* i *Glasa Koncila*“.⁷⁸⁴

Nedugo potom list, kroz razgovor s predstojnikom zagrebačke „bolnice u Petrovoj“ Brankom Rajhvajnom, poziva čitatelje da se uključe i u akciju izgradnje i opremanja Odjela za maligne bolesti pri Klinici za ženske bolesti i porode u Zagrebu.⁷⁸⁵

Kad je pak 1971. raspisan zajam za izgradnju tunela kroz Učku, u povodu kojega je i porečko-pulski biskup Dragutin Nežić u okružnici „svećenicima i vjernicima hrvatske Istre“ pozvao na uključenje u tu akciju, list osim te okružnice donosi i dodatne izjave za list biskupa Nežića i predstavnika grada Rijeke, pojašnjavajući to činjenicom „da je to, koliko je nama poznato, prvi slučaj da jedan naš biskup izravno poziva svećenike i vjernike na suradnju sa svima ostalim snagama društva u ostvarivanju jednog konkretnog projekta od društveno-gospodarskog značenja“.⁷⁸⁶ Slično i kad je splitski nadbiskup Franić pozvao vjernike da se uključe u zajam za izgradnju autoceste Zagreb-Split, list o tome pozivu informira svoje čitatelje.⁷⁸⁷

Glas Koncila je, počevši od 1964., svoje čitatelje upoznao i s likom i djelom redovnice i humanitarke Majke Terezije, koja je najprije predstavljena u rubrici „Ljudi naših dana“⁷⁸⁸, da bi potom prenio i članak iz njemačkoga časopisa *Neue Illustrierte* o njoj⁷⁸⁹, a nakon što je o toj danas poznatoj misionarki i katoličkoj svetici članak napisao svjetski poznati novinar Curis Bill

⁷⁸³ Usp. Razgovor s ing. Vladimirom Palečekom, glavnim tajnikom Međunarodnog fonda „Gladno dijete“ – očevicem posljedica katastrofe u Istočnom Pakistanu. Gdje zatajuje savjest svijeta, u: *Glas Koncila*, br. 2, 24. siječnja 1971., str. 14.

⁷⁸⁴ Naša pomoć izbjeglicama, u: *Glas Koncila*, br. 14, 11. srpnja 1971., str. 20.

⁷⁸⁵ Usp. Rak proždire žene u najboljim godinama. Izgradnjom Centra za ginekološki karcinom spasile bi se mnoge žene i majke, u: *Glas Koncila*, br. 1, 10. siječnja 1971., str. 13.

⁷⁸⁶ Učka više neće razdvajati. Tunel koji treba da spoji ono što ide zajedno, u: *Glas Koncila*, br. 7, Uskrs 1971., str. 7.

⁷⁸⁷ Splitski nadbiskup poziva na suradnju u izgradnji autoputa Split-Zagreb, u: *Glas Koncila*, br. 8, 18. travnja 1971., str. 9.

⁷⁸⁸ S[miljana] R[ENDIĆ], U sjeni hramova okrutne boginje. Majka Terezija, u: *Glas Koncila*, br. 24., 6. prosinca 1964., str. 9.

⁷⁸⁹ Majka Terezija „kalkutski anđeo“, u: *Glas Koncila*, br. 9, 30. travnja 1967., str. 11.

Pepper, list ponovno piše o Majci Tereziji, služeći se podacima iz toga članka.⁷⁹⁰ I kad je papa Pavao VI. Majku Tereziju odlikovao nagradom za mir pape Ivana XXIII., list o tome javlja.⁷⁹¹

Svojim je čitateljima list također predstavljao i djelovanje misionara Ante Gabrića, uključujući i njegovo djelovanje u prilog siromašnima, objavivši s njime intervju⁷⁹², ali i povremene dopise koje im je slao iz Indije.⁷⁹³

Osim u spomenutoj zasebnoj rubrici i brojnim drugim člancima, *Glas Koncila* je svijest o potrebi kršćanske solidarnosti i blizine ljudima u potrebi osobito razvijao i kroz rubriku „Braća naša zaboravljena“, koja je čitateljima predstavila brojne obične, „male“ ljude i predstavila njihove, mahom teške, životne priče.

⁷⁹⁰ T.T. [Smiljana RENDIĆ], *Čudesni put Skopljanke Agneze*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 23. ožujka 1969., str. 5-6.

⁷⁹¹ *Nagrada mira Majci Tereziji, Skopljanki. Pavao VI.: „Širi se zlo, ali širi se i dobro“*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 24. siječnja 1971., str. 3.

⁷⁹² *U Srcu Ante Gabrića žive skupa Hrvatska i Indija. Razgovarali smo s našim misionarom koji je nakon 31 godine pohodio domovinu*, u: *Glas Koncila* br. 17, 24. kolovoza 1969., str. 9-10.

⁷⁹³ *Usp. Naš indijski misionar piše nam u groznici o „Glasu Koncila“ i „Kani“*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 28. lipnja 1970., str. 16; Ante GABRIĆ, *Glas iz Indije*, u: *Glas Koncila*, br. 25, Božić 1970., str. 11.

3.3. Okrugli stolovi *Glasa Koncila*

Počevši od 1967., *Glas Koncila* je u razdoblju kojim se bavi ovaj rad organizirao 6 okruglih stolova, pri čemu je njihov stvarni broj veći, jer su pojedini okrugli stolovi održavani u nekoliko nastavaka, pa i s različitim sudionicima.

Tim je okruglim stolovima list nastojao proširiti prostor unutarcrkvenoga dijaloga o važnim, nerijetko i spornim temama, koje su bile, pa i ostale, aktualne u životu Katoličke Crkve u hrvatskome narodu, ali i Katoličke Crkve u svijetu uopće.

3.3.1. O pastoralnom stanju u Zagrebu

Prvi okrugli stol priređen je početkom 1967. na temu stanja pastorala u Zagrebu.⁷⁹⁴ Najprije su okupljeni župnici iz prigradskih naselja grada Zagreba (u članku su predstavljeni samo imenima i župom koju vode, bez prezimena: Drago, Nikola, Bernardin, Zvonko, Tepeš, Tadija), koji su iznijeli kako oko 15 % stanovnika prigradskih zagrebačkih naselja redovito dolazi na nedjeljnu misu, još toliko dolazi povremeno, a vrlo rijetko oko polovica stanovnika. Što se tiče pohađanja vjeronauka, iznesen je podatak prema kojemu u nekim naseljima na njega dolazi i više od polovice djece, dok drugdje „iz cijelih naselja novih blokova dolazi jedva tko“, a „škole se još uvijek brinu da se taj broj ne bi povećao“. Premda, kako se dodaje, nema otvorene represije prema djeci koja pohađaju vjeronauk, ipak se iznose primjeri omalovažavanja učenika koja se izjašnjavaju kao vjernici (primjerice, imaju križić oko vrata), te iznose primjeri organiziranja školskih aktivnosti u vrijeme nedjeljne mise za djecu, te školskih sati na kojima se Isus proglašava mitskom, izmišljenom ličnošću.⁷⁹⁵

U drugome susretu okupili su se župnici iz nekoliko župa iz „uže periferije“, koji su ovaj put predstavljeni samo prezimenom i župom koju vode (Kociper, Blažević, Mihelčić, Dionizije Drnić, Đurić, Holi, Friml, Škvorc, Jurak). I oni su se također požalili „da je u jednom

⁷⁹⁴ AK [Živko KUSTIĆ], *Što je s Crkvom u Zagrebu? Zagrebački svećenici za okruglim stolom. Prvi krug Zagreba*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 5. veljače 1967., str. 1, 8-9, 13; *Zagrebački svećenici za okruglim stolom. Drugi krug Zagreba* u: *Glas Koncila*, br. 4, 19. veljače 1967., str. 8-10; *Zagrebački svećenici za okruglim stolom. Gorući problemi u srcu grada*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 5. ožujka 1967., str. 8-9.

⁷⁹⁵ Usp. AK [Živko KUSTIĆ], *Što je s Crkvom u Zagrebu? Zagrebački svećenici za okruglim stolom. Prvi krug Zagreba*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 5. veljače 1967., str. 9, 13.

dijelu zagrebačkih škola neposredno pred Božić vođena izvjesna protuvjerska kampanja“ koju „možemo [je] nazvati blagom, ali ne možemo reći da je nije bilo“. Što se tiče blagoslova kuća, župnici su iznijeli kako „dobar dio vjernika u velikim stambenim blokovima želi da im svećenici dolaze u civilu“ jer se dio vjernika, „možda i bez stvarnog temelja“ ipak boji posljedica ukoliko bi ih javno posjećivao svećenik. No, kako se dodaje, „bila bi teška zabluda kad bismo vjerovali da u gradovima dosta slabo stojimo samo zato što se dugo vršio ili se još uvijek vrši stanovit protuvjerski pritisak“, jer valja priznati da Crkva „još ni izdaleka“ nije iskoristila sve pastoralne mogućnosti koje joj stoje na raspolaganju, poput uspostave posebnog dušobrižništva za studente, srednjoškolce, radničku mladež ...⁷⁹⁶

Da glavna ugroza vjerskoga života ne dolazi od „sistematskog ateizma“, nego od vjerskog indiferentizma, još je više istaknuto u trećem nastavku okruglog stoga, na kojem su se okupili župnici iz župa u središtu Zagreba. Pod dojmom netom završenog Svećeničkog tjedna, na kojem su izneseni i podaci o tome kako u tzv. kršćanskim zemljama na Zapadu svega 7 do 9 posto gradskoga stanovništva redovito vrši vjerske obrede, sugovornici su se otvoreno suočili s pitanjem očekuje li to i gradove u Hrvatskoj? „Situacija je u nas još uvijek procentualno nešto bolja nego u Evropi, ali kamo idemo?“, istaknuo je tako Mijo Škvorc, te dodao: „Računali ovako ili onako, zbrajali, oduzimali, dijelili i množili bilo kojim redom, ispada da se broj Zagrepčana koji nedjeljom redovito dolaze na misu možda penje malo iznad 10 % od sveukupnog broja katolika u gradu“, a ukoliko se nešto ne poduzme, „broj posjetilaca naših crkava past će na kojih 5 %“ jer otprilike toliko djece, izuzme li se redovita priprava na sakramente, dolazi na vjeronauk“.

Biskup Kuharić je čak prenio kako su „već dvije dosadašnje reportaže o ovom pitanju izazvale nemalu zabunu“ kod nekih svećenika i vjernika po našim seoskim župama: „Što će nam reći taj vjerni seoski svijet? Neće li pomisliti: ako Zagrepčani ne idu u crkvu, ne moramo ni mi! Ako oni ne šalju svoju djecu na vjeronauk, zašto da mi našu šaljemo? Je li to pravo da *Glas Koncila* sablažnjava vjernike, da širi defetizam?“, ali odmah i dodao kako „istini treba pogledati u oči“. Na skupu je zaključeno kako župama u gradovima, obzirom na broj vjernika, nedostaje svećenika, te kako je za budućnost vjerskog života presudno bolje „pokriti“ pastoralne potrebe naših gradova.⁷⁹⁷

⁷⁹⁶ Usp. AK [Živko KUSTIĆ], *Zagrebački svećenici za okruglim stolom. Drugi krug Zagreba* u: *Glas Koncila*, br. 4, 19. veljače 1967., str. 8-10.

⁷⁹⁷ Usp. AK [Živko KUSTIĆ], *Zagrebački svećenici za okruglim stolom. Gorući problemi u srcu grada*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 5. ožujka 1967., str. 8-9.

Inače, promišljanjem pastoralnih izazova u gradovima *Glas Koncila* se bavio i u drugim prilikama. Tako, primjerice, u nekoliko reportaža tijekom 1969. godine⁷⁹⁸, kao i nakon reakcija na neke od njih, njihov autor Živko Kustić, kao i uredništvo, zalažu se za drugačiju organizaciju župa, pri čemu bi se, umjesto velikih crkava, možda moglo „otvoriti više manjih bogoštovnih, liturgijskih središta“⁷⁹⁹ u kojima bi se okupljale manje zajednice vjernika. „Zar je zaista još uvijek jedina i najsigurnija mogućnost da se i u gradovima djeluje na način sela, da župni dvorovi budu posljednji modeli drevnih gradskih gospoštija s neprikrivenim feudalnim mentalitetom? Da okupljaju starosjedioce koji više ne prepoznaju svoga grada i doseljenike koji se u njemu još nisu snašli ...?“⁸⁰⁰, pita se tako Kustić u jednoj od navedenih reportaža.

S druge strane, u jednoj seriji teoloških tekstova Tomislav Šagi-Bunić pozabavio se pitanjem hrvatskoga sela, njegova raslojavanja i depopulacije, upozorivši kako i Crkva mora postati svjesna tih promjena te im prilagoditi načine svoga pastoralala.⁸⁰¹

3.3.2. O enciklici „*Populorum progressio*“

Drugi okrugli stol list je priredio u travnju 1967. na temu Papine enciklike „*Populorum progressio*“ – kojom se papa Pavao VI., uočavajući sve veći jaz između razvijenih i nerazvijenih zemalja i naroda, zauzeo za ideju razvoja, ali shvaćenu integralno: kao dobro svih ljudi i cijeloga čovječanstva - u travnju 1967., i na njemu su sudjelovali teolozi Jordan Kuničić, Tomislav Šagi-Bunić, Bonaventura Duda, Vjekoslav Bajsić, Josip Turčinović i Mijo Škvorc.⁸⁰² Kako se pojašnjava već u uvodu teksta, okrugli je stol sazvan zbog „burnih komentara mnogih listova“ koje je ta Papina enciklika izazvala, pri čemu se, kako su istaknuli članovi uredništva lista, koji su na okruglome stolu također sudjelovali, može očekivati „da jedan dio vjernika neće biti spreman da te stavove jednostavno prihvati“ jer su predstavljeni na način „da Crkva sada

⁷⁹⁸ Usp. AK [Živko KUSTIĆ], *Katakomba na rubovima Zagreba*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 9. ožujka 1969., str. 11-12; *Između punih „katakomba“ i praznih katedrala*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 23. ožujka 1969., str. 11-12; *Od Đakova do Šangaja. Novi Sad – grad – kotao i vizija budućnosti*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 6. travnja 1969., str. 10-13.

⁷⁹⁹ *Kakve nam crkve trebaju?*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 23. ožujka 1969., str. 2.

⁸⁰⁰ AK [Živko KUSTIĆ], *Od Đakova do Šangaja. Novi Sad – grad – kotao i vizija budućnosti*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 6. travnja 1969., str. 11.

⁸⁰¹ Usp. Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Seljačko pitanje i Katolička Crkva*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 7. ožujka 1971., str. 5; br. 6, 21. ožujka 1971., str. 3.

⁸⁰² *Enciklika „O razvitku naroda“ pred okruglim stolom Glasa Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 30. travnja 1967., str. 1, 3, 5; *Kako da se angažiramo a da se ne poreknemo*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 14. svibnja 1967., str. 3.

mijenja svoje dogme, da odbacuje tradiciju“ jer je „velik dio javnosti godinama vjerovao da Crkva brani privatno vlasništvo kao neku dogmu“. ⁸⁰³

Takva se motivacija organizacije okrugloga stola nije svidjela Šagi-Buniću, koji je izrazio primjedbu da je mislio kako je pozvan razgovarati o samoj enciklici, i što ona poručuje vjernicima, „a ne o tome što misle neke kapitalističke ili neke socijalističke novine“. Ipak, i u nastavku rasprave istaknuta je činjenica da ovu encikliku, za razliku od ranijih crkvenih stavova, socijalistička štampa hvali, dok je ona naišla na kritike konzervativnoga tiska, jer se čini kao da je Papa prihvatio neka praktična rješenja koja su se u socijalističkim zemljama već pokazala neuspješnima. U nastavku rasprave sugovornici su se uglavnom složili kako je i najnovija Papina enciklika poziv na angažman vjernika u izgradnji svijeta, te da se i vjernici u Hrvatskoj i Jugoslaviji - gdje se, primjerice, radnik katolik „možda godinama uzdržava od sudjelovanja u organima upravljanja, sindikatima i slično, misleći da po kršćanskoj savjesti ne smije vući tuđa kola“, odn. za „izgradnju sistema koji će na kraju eliminirati njegovu religiju“⁸⁰⁴ – ipak trebaju više uključiti u javni i društveni životu, poštujući pritom svoju savjest. Crkva pak, kako je rečeno, treba javno istupati tražeći slobodu vjernika za taj angažman.

3.3.3. O revolucionarnom „pokretu mladih“ 1968.

Treći okrugli stol - priređen upravo u jeku „revolucionarne“ 1968., odn. „povodom sve učestalijih pokreta i demonstracija mladih u cijelom svijetu“ - list je organizirao u lipnju te godine, zajedno s uredništvom *Svezaka* Kršćanske sadašnjosti, a na njemu su sudjelovali Tomislav Šagi-Bunić, Josip Turčinović, Vjekoslav Bajsić, Julije Sulić i Stipe Bagarić.⁸⁰⁵

„Pokret mladih“ tom su prigodom sugovornici uglavnom vrednovali pozitivno, uz poruku da ga Crkva treba uzeti kao ozbiljan poticaj za prilagodnu svoga rada i svojih struktura potrebama i opravdanim težnjama mladih. Šagi-Bunić tako je izričito poručio kako, „ako hoćemo biti koncilski ljudi, moramo prijateljski pristupiti tom fenomenu mladih, njihovu, ako ga tako hoćete nazvati, buntu protiv onoga u čemu se oni ne osjećaju kao kod kuće, u čemu smo

⁸⁰³ Enciklika „O razvitku naroda“ pred okruglim stolom Glasa Koncila, u: *Glas Koncila*, br. 9, 30. travnja 1967., str. 3.

⁸⁰⁴ *Kako da se angažiramo a da se ne poreknemo*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 14. svibnja 1967., str. 3.

⁸⁰⁵ *Mladi se bune. Hoće li Crkva proigrati povjerenje koje je pobudila Koncilom*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 23. lipnja 1968., str. 3-4.

mi stariji živjeli iako nismo bili previše zadovoljni“. Josip Turčinović je primijetio kako aktualna zbivanja imaju i religiozne pobude, podsjećajući na ranija zbivanja na katoličkim sveučilištima u SAD-u i Europi, koje on shvaća „kao neki uvod u ovo što je danas izbilo u liku velikih pokreta“, a Vjekoslav Bajsić zaključio kako nije toliko riječ o „sukobu starih i mladih“, koliko o sukobu mladih sa strukturama i njihovim kompliciranim pravilima, te se i Crkva, sa svojim strukturama, našla pred velikim izazovom: „nećemo li proigrati povjerenje koje je Crkva probudila u svijetu Drugim vaticanskim koncilom“.

3.3.4. Nova teologija i Crkva u Hrvata

Četvrti okrugli stol priređen je u travnju 1969. na temu (ne)postojanja tz. „Nove teologije“ kod Hrvata, a u *Glasu Koncila* objavljivan je kroz tri broja.⁸⁰⁶ Uz članove uredništva Vladimira Pavlinića i Živka Kustića, na njemu su sudjelovali profesori KBF-a Vjekoslav Bajsić, Tomislav Šagi-Bunić, Bonaventura Duda, Josip Turčinović i Ivan Golub te župnik iz Osijeka Stjepan Bulat.

Govoreći o razlozima za organizaciju ovog okruglog stola Kustić je uvodno istaknuo:

[...] nas na ovo pitanje potiču, među ostalim, i alarmantni članci u raznim domaćim časopisima i novinama, gdje se govori o nekakvoj krizi u teologiji, o nekakvim krvovjerjima, o nečem sumnjivom, sablažnjivom. *Glas Koncila* jedva se osvrće na takve glasove. Ali zbog toga nam dio čitalaca zamjera da stalno nešto krijemo, da se bojimo cijele istine. A drugi dio čitalaca osjetljiv je i na ono malo što o tim gibanjima napišemo, pa nam prigovara da sablažnjavamo kršćanski puk. Eto to je naša muka. Tražimo načina da objektivno obavijestimo čitaoce što se to u Crkvi zapravo događa.⁸⁰⁷

No, Turčinović i Bajsić već na početku ističu kako „mi teologije kao istraživanja uopće nemamo“, ne samo nove, nego ni stare, pa se Golub zato snebiva „nad stanovitim alarmima koji se kod nas pojavljuju“, jer mu se to čini „nerazmjerno sa samom stvarnošću koja bi imala izazvati ta uzbuđenja“. Šagi-Bunić je pak tvrdio kako „kriza, o kojoj toliko danas govore, nije

⁸⁰⁶ *Okrugli stol Glasa Koncila. Ima li kod Hrvata nove teologije? Što je ona i kamo vodi?*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 4. svibnja 1969., str. 1, 3-4; *Okrugli stol Glasa Koncila (2). Živjeti opasno*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 18. svibnja 1969., str. 3-4; *Okrugli stol Glasa Koncila (3). Učiteljstvo i teolozi. S Duhom u tjeskobi vremena*, u: *Glas Koncila* br. 11, 1. lipnja 1969., str. 4.

⁸⁰⁷ *Okrugli stol Glasa Koncila. Ima li kod Hrvata nove teologije? Što je ona i kamo vodi?*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 4. svibnja 1969., str. 3-4.

samo kriza same teologije, nego kriza struktura Crkve“. Slučajevi u zapadnim Crkvama, o kojima čitamo u medijima, nisu problem teologije, „nego su to problemi pomanjkanja zrelog dijaloga u Crkvi u kome bi se nastala pitanja mogla raspravljati bez potrebe da se povisuje glas, a u mnogočemu je to naprosto problem bržeg ili polaganijeg hoda koncilske obnove“ i „borba tko će imati inicijativu“. Pritom je kritizirao pristup nekih katoličkih glasila, spomenuvši *Vjesnik Đakovačke biskupije* i *Službu Božju*, u kojem se očituje „stanovita naša nacionalna samoljubivost, neki čudni ponos da bismo baš mi bili najvjerniji, 'mi ćemo ostati vjerni, mi jedini!', da ćemo se baš mi sačuvati od svih stranih bolesti i boleština“. Umjesto toga, on predlaže da se ljude informira „o pravom kršćanstvu, biblijskom“, a ne o „nekom plitko-političkom, ne nekom emocionalno-nastranom“.

U idućemu nastavku Duda pak upozorava kako nije dovoljno stalno isticati samo potrebu „budnosti“, kako se u našu vjeru „ne uvuku neke zablude“:

Dakako da to treba paziti, ali prvenstvena budnost sviju nas ovdje mora biti u tome da budno proučavamo Evanđelje i da to Evanđelje budno svjedočimo u ovom svijetu, ovakvom kakav danas jest. Je bi se moglo dogoditi da budemo jako budni pazeći da „iz Holandije“ nešto ne dođe, a da sasvim spavamo kad je riječ o tome da vidimo kako se svijet oko nas mijenja, pa da i dalje Evanđelje pospano shvaćamo i pospano propovijedamo.⁸⁰⁸

Turčinović je pak upozorio na krilaticu, koja se kod nas često koristi kad se hoće zaustaviti bilo kakva promjena – „to nije za naš narod“, pri čemu se „s l i k a 'našeg naroda', koja se nekom prirodnom nuždom pretvara u subjektivno nepovredivo mjerilo po kojemu se u tom narodu nešto smije ili ne smije reći, smije ili ne smije vidjeti“, a da se pritom uopće nema nikakvoga pravoga istraživanja o tome istom narodu. Stoga se, nastavio je, ne čudi negativnim reakcijama kod nas „na navodne uznemirujuće novosti u Crkvi poslije Koncila“. Njemu je, kaže, „razumljivo da stanoviti ljudi, osobito oni na odgovornijim mjestima, pogotovo ako ne mogu biti u živom dodiru sa stvarnim zbivanjima i ako ne uspijevaju smoći vremena za razmišljanje, u ovako promjenjivim prilikama proživljavaju ozbiljan strah: čini im se da sve izmiče iz ruku, ne vide kako bi se ova složena zbivanja još dala kontrolirati, kako bi se još mogla održati stara cjelina“.

U zadnjem nastavku toga okrugloga stola, sugovornici su se pozabavili i pitanjem odnosa teologije i crkvenoga učiteljstva, pri čemu je Šagi-Bunić istaknuo kako teolozi ne

⁸⁰⁸ *Okrugli stol Glasa Koncila (2). Živjeti opasno*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 18. svibnja 1969., str. 3-4.

dovode u pitanje autoritet učiteljstva, ali u svome istraživanju moraju ići dalje od razine pukog „slušanja“ učiteljstva i ponavljanja njegovih riječi, jer onda „teologije ne bi ni bilo“.⁸⁰⁹ Osim toga, upozorio je kako „nisu u opasnosti od krivovjerja samo oni koji traže novo nego i oni koji se tvrdoglavo drže starog“, pa su tako „starokatolici odbacili Prvi vatikanski u ime onoga što je bilo prije, nisu prihvatili rast i razvitak Crkve“. Bonaventura Duda se pak nadovezao, dodavši kako je važno da taj razvitak Crkve mi „ne shvaćamo kao neki kompromis, kao neko pogađanje s duhom ovoga svijeta, nego kao organički rast same Crkve“.

3.3.5. O ulozi katoličkog tiska

Idući okrugli stol održan je u listopadu 1970. i na njemu su sudjelovali Tomislav Šagi-Bunić, Josip Turčinović, Adalbert Rebić, Ivan Golub, Vjekoslav Bajsić, Bonaventura Duda i Vladimir Pavlinić.⁸¹⁰

Jedna od tema toga okrugloga stola, na poticaj glavnoga urednika *Glasa Koncila* bilo je i pitanje uloge i mjesta katoličkog tiska, pri čemu je Pavlinić primijetio kako su od prošlog okrugloga stola „biskupi iskazali tisku to povjerenje da su dali konferencije za štampu, gdje se moglo s njima gotovo pred javnošću raspravljati o nekim problemima naše Crkve“, ali i kako se na tim susretima „razgovor zaoštrio oko nekih pitanja te se odmah došlo na problem autoriteta. I dobio se dojam kao da se zamjera odozgora tisku uopće to zalaženje u teške probleme Crkve, kao da bi to bila nekakva povreda autoriteta, koji treba sve sam da rješava“.

Na to je Šagi-Bunić istaknuo kako je tisak „jedan zaseban svijet, i ne može se nikako svesti na odnose biskupi-štampa. To je jedan novi svijet, svijet religiozne kulture, koji na mnogostrukoj razini raste, i on se nikako ne može uzeti kao produkt neke svjesne promišljene volje“. Za razliku od nekadašnji vremena kad je štampa bila „strogo instrumentalizirana, u funkciji prenošenja i utuvljivanja nekih ideja“ danas smo „u procesu da se kod nas katolička štampa javlja kao jedna komponenta života Crkve“. Spomenuvši pak pokretanje agencije AKSA, izrazio je nadu da „postoji mogućnost da se u našoj katoličkoj zajednici rodi svijest da

⁸⁰⁹ *Okrugli stol Glasa Koncila (3). Učiteljstvo i teolozi. S Duhom u tjeskobi vremena*, u: *Glas Koncila* br. 11, 1. lipnja 1969., str. 4.

⁸¹⁰ *Nakon godinu i pol ponovno: „Okrugli stol“ Glasa Koncila. Crkva nije poslana da sebe čuva nego da spasi svijet*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 25. listopada 1970., str. 1, 3-5; *Svećenik za svoje vrijeme*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 8. studenoga 1970., str. 3-5; *Okrugli stol nije vlast*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 22. studenoga 1970., str. 5-7; *Bez informacije nema ni straha ni slobode*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 10. siječnja 1971., str. 5-6.

treba biti informiran o stanju stvari, da treba znati što se dogodilo, a zauzimanje stavova dolazi poslije, nakon informiranja. Kod nas smo neprekidno najprije zauzimali stavove, da tek poslije kažemo što jest i što će biti“. Što se tiče *Glasa Koncila*, on ima „neprekidno tu nevolju“, i to više od svećenika nego od vjernika, jer se svećenici boje „da bi sad *Glas Koncila* svojim informiranjem mogao učiniti da više ne budemo mogli stvar u rukama držati“. Tog se mentaliteta, poručio je, treba rješavati te shvatiti „da života današnje Crkve i buduće Crkve bez toga nema, i da tu treba imati jedno toleranciju, jedno pomanjkanje pretjerane samosvijesti, koju mi svećenici još uvijek imamo te mislimo da točno znamo što i koliko tko može podnijeti, kao da smo mi slagali glave“.

Bajsić je dodao kako do napetosti između autoriteta i tiska dolazi zato što do sad nismo imali prostora za govor, „prostora koji bi svima bio otvoren“, kao da je taj prostor „već oduvijek od nekoga zaposjednut, pa treba tražiti najprije dopuštenje da uopće netko smije govoriti“. Stoga on važnost katoličkog tiska vidi upravo u tome što je stvorio taj prostor govora, „koji je kao neki trg na koji svi mogu doći i svaki može mirne duše nešto reći“.

Turčinović je pak primijetio kako u našem tisku još uvijek nema prave kritike, nego „imamo polemike, osobne razračune“, što pokazuje da naša Crkva još uvijek nije osposobljena za pravu kritiku. Upozorio je i na problem, kako ga je nazvao, mistifikacije, mitologizacije katoličkoga tiska, prema kojem „mnogi štampu osjećaju kao nekakvu pisanu propovijed, i onda misle: ili moraju **sve** odbaciti ili **sve** prihvatiti, jednostavno zato što je to katoličko, što je 'sveto“, umjesto da se ono što je izneseno u tisku shvati kao neko polazište kojemu se uvijek može suprotstaviti netko drugi s drugim mišljenjem, „gdje napokon **sam problem** ima odlučiti tko kod toga ima ili nema pravo“.

Duda je, pak, problem „sablaznjivih“ informacija pokušao razriješiti pitanjem: „Je li zlo što se zlo događa, ili što se o njemu piše? Da li se o zlu piše da bi se ono još negdje dogodilo, ili zato da se ne dogodi, da se ne ponovi? Ako se zla djela razglašuju, to je zato da više nitko u Crkvi ne misli da može zlo raditi i – lijepo proći“. Osim toga, Duda smatra kako mnogi problemi s katoličkim tiskom polaze od krive ekleziologije, odnosno od uvjerenja da se Crkva sastoji samo od pravednika, dok je istina da u Crkvi „ima i grešnika“. Pritom je zaključio kako je *Glas Koncila* „mnogo doprinio ovom porastu osjećaja za život Crkve, osjetljivosti za probleme obnove, novih odnosa unutar struktura Crkve. Pridonio je i porastu zdrave kritike i zajedničke odgovornosti i suodgovornosti“.

Pavlinić se pak požalio kako, unatoč svega što je napisano, malo se toga istinski mijenja i kao da su „sve te rečene stvari naprosto nekako pokopane“.

Šagi-Bunić je konstatirao i to kako on ima dojam da to što on piše zapravo ne čita baš puno ljudi⁸¹¹, a osobito ne čitaju „oni odgovorni“, na što je Pavlinić iznio nekoliko primjera koji potkrjepljuju tu tezu te zaključio kako „najviše napadaja što ih je *Glas Koncila* do sada dobivao bili su za naslove. Pročita čovjek naslov, i odmah se u njemu neki mehanizam pokrene koji pronalazi nekakvu zabludu ili opasnost, a da nije čitao što to unutra piše, kako se to dalje izlaže i argumentira“. Pritom je dodao kako ima dojam da katolički tisak i njegovu važnost bolje analiziraju i proučavaju protivnici Crkve, nego sami svećenici.

A kad su na račun okrugloga stola u uredništvo lista počele pristizati brojne reakcije, i pohvale i kritike, uglavnom od strane čitatelja svećenika – osobito nakon što su sudionici raspravljali o potrebi promjene mentaliteta svećenika i promjeni načina njihova odgoja u sjemeništima - list ih najprije objavljuje u svojoj rubrici „Pišu čitaoci“⁸¹², a onda je ustanovio i prigodnu mini-rubriku „Riječ imaju naši svećenici“, u kojoj su objavljeni sažeti osvrti 15-ak svećenika na stavove izrečene na „Okruglome stolu“.⁸¹³

Neki su svećenici prigovarali da njih „na terenu“ teolozi intelektualci iz Zagreba teško mogu razumjeti, drugi su zamjerali što se na „Okruglim stolovima“ uvijek okupljaju isti teolozi, istomišljenici, a izbjegava se pozvati nekog biskupa ili teologa koji se s njima ne bi slagao, dok su neki sjemeništarcu Josipu Turčinoviću zamjerali što je konstatirao kako u sjemeništa uglavnom dolaze djeca sa sela, te kako ona uopće niti nisu prilagođena dolasku većeg broja sjemeništara koji bi bili prethodno odgojeni u građanskim obiteljima. Stoga su se u nastavku „okrugloga stola“ njegovi sudionici osvrnuli na te kritike⁸¹⁴, braneći svoje pravo da iznose svoje mišljenje i rade svoj posao teologa intelektualaca, ali i poručujući svima nezadovoljnima da i oni mogu upriličiti svoje okrugle stolove i iznositi svoja mišljenja te ostavljajući *Glasi Koncila* mogućnost da, u skladu sa svojom uređivačkom politikom, o tim okruglim stolovima izvijesti

⁸¹¹ Kasnije će list objaviti pismo jednoga svećenika, župnika u Karlobagu, prema kojemu je taj dojam pogrešan, pojašnjavajući to pojavom po kojoj mnogi svećenici članke čitaju, pa i zajednički diskutiraju, ali „nismo naučeni da reagiramo, te štampu ostavljamo u zabludi“. Usp. Zlatko ŠAFARIĆ, „*Okrugli stol*“, u: *Glas Koncila*, br. 22, 8. studenoga 1970., str. 17. I Bonaventura Duda kasnije će pozvati na oprez kod donošenja zaključka o čitanosti katoličkog tiska i njegovoj recepciji: „Malobrojne ali glasne kritike se čuju, one dopiru do vrhova, a redovita upotreba, mirno primanje i čitanje onih koji su zadovoljni, to se ne čuje“. Usp. *Okrugli stol Glasa Koncila. Bez informacije nema ni straha ni slobode*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 10. siječnja 1971., str. 6.

⁸¹² Usp. „*Okrugli stol*“, u: *Glas Koncila*, br. 22, 8. studenoga 1970., str. 17.

⁸¹³ Usp. *Riječ imaju naši svećenici*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 22. studenoga 1970., str. 7-9.

⁸¹⁴ Usp. *Okrugli stol Glasa Koncila (3). Okrugli stol nije vlast*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 22. studenoga 1970., str. 5-7.

ili ne. Šagi-Bunić se pritom osvrnuo i na stav izražen u *Veritasu* „kako bi zastupnici svih idejnih smjerova nekako morali naći mjesta u visokotiražnom tisku“, poručujući kako je borba za visoku tiražu otvorena svima, no „listovi ne postižu tiražu nekako iz neba ili nekim dekretom, nego prema onome što i kako pišu. Ovisi o stilu i materiji koju neki list obrađuje hoće li ga ljudi čitati više i manje“, te kako tiraža ovisi o onima koji ga uređuju. Urednik lista Pavlinić poručio je pak kako *Glas Koncila* nema nikakav monopol na katolički tisak, te kako i tzv. „katolička desnica“ ima „svoj tisak“, ali i dodao kako je zanimljivo „da ta štampa ne nailazi ni na kakav glasnjiji odjek“.

Kad su, pak, reakcije na taj Okrugli stol postale toliko brojne, da ih list više nije imao prostora objaviti, umjesto u *Glasi Koncila*, reakcije su objavljene u publikaciji KS-a *Svjedočenje*.⁸¹⁵

Po prvi put list objavljuje i potpisani komentar, a komentator toga broja bio je jedan od sudionika okrugloga stola Vjekoslav Bajsić, koji je pritom branio koncepciju toga okrugloga stola ističući kako se „najveći problemi koncentriraju oko toga da li danas netko ima ili nema pravo nešto reći“ i pozivajući čitatelje da svoju pažnju usmjere na sadržaj izrečenoga, a ne na same govornike.⁸¹⁶

Završetak toga okruglog stola, kojega list objavljuje tek početkom 1971., također je bio u znaku poziva na slobodno informiranje unutar Crkve, pri čemu je Josip Turčinović zaključio:

[...] gdje nema informacije, nema ni straha. Ali nema ni slobode vjere. Pa kako onda može biti zrelih vjernika? Ako igdje ima prostora za slobodu, mora ga biti u Crkvi. Ja svu ovu diskusiju doživljam kao probijanje prema prostoru gdje bismo se našli u slobodi djece Božje, da se problemi i stvari gledaju s pouzdanjem. Pouzdanje pripada vjerniku, jer inače ne vidim kako bi se moglo vjerovati. No, to se neće promijeniti dok ne bude mogućnosti za dublje informacije. Trebaju nam tekstovi, tribine, razgovori, doškolovanja i susreti. To je golem posao. To će neke nervirati, bit će napadaja, ali taj posao treba izdržati.⁸¹⁷

⁸¹⁵ Usp. „Na čemu smo poslije Okruglog stola“, u: *Glas Koncila*, br. 14, 11. srpnja 1971., str. 6; Usp. i: *Svjedočenje*, br. 65/1971.

⁸¹⁶ Usp. Vjekoslav BAJSIĆ, *Okrugli sto, stara ploča i vatrogasci*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 8. studenoga 1970., str. 2.

⁸¹⁷ Usp. *Okrugli stol Glasa Koncila (4). Bez informacije nema ni straha ni slobode*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 10. siječnja 1971., str. 5-6.

Pozivajući se pak na načelo supsidijarnosti, pojasnio je i što to načelo donosi u pogledu crkvenoga informiranja:

Novinar ne smije shvatiti sebe kao da je biskup. Novinarov je posao registrirati, gledati, saopćavati, kako bi cijela Crkva bila informirana, kako bi mislila. Teolog neka razmišlja o stvarima vjere. Ono što on domisli to još nije odredba. Ne treba sve gledati kroz prizmu vlasti. Biskup je poslan da sve vodi i oživljuje, a ne da sve sam napravi.

O atmosferi koja je stvorena oko „okruglog stola“, ali još više o atmosferi koja se stvara u Crkvi, u svojoj je kolumni progovorio i „don Jure“:

E, ljudi moji, u ovoj našoj zemlji, među ovim našim kršćanima nije više moguće biti svoj i Božji, nego moraš biti „naš“ ili „njihov“. Rekneš li riječ prigovora na račun „okruglog stola“, odmah ti plješću razni šjor Luke i don Frane, odmah te pozivaju da zakreneš vratom onima drugima, onim teolozima, novinarima i samome sebi. Rekneš li riječ u prilog „okruglog“ stola, odmah se misli da potpisuješ svaku riječ koja je za tim stolom izrečena. A iznad svega je strašno što malo tko želi govoriti o onome što se reklo i što se htjelo reći, nego se odmah počne govoriti o onima koji su pisali ili govorili.⁸¹⁸

3.3.6. Dijalog s pastoralnim svećenicima

Idući okrugli stol, za razliku od većine prethodnih (osim prvoga, iz 1967.), nije organiziran s poznatim teolozima, nego sa šestoricom zagrebačkih župnika: Đurom Pukecom, Dragutinom Kociperom, Danijelom Labašom, Matijom Stepincem, Ivanom Plenkovićem i Stjepanom Katulićem⁸¹⁹, u svibnju 1971. Nakana toga okrugloga stola pojašnjena je već u uvodu, u kojem se ističe kako se sa svećenicima „koji rade u pastoralnoj službi na župama“ želi razgovarati „o mogućnosti da *Glas Koncila*, kao i drugi naš vjerski tisak, što slobodnije i što razboritije istražuje našu crkvenu situaciju, osvjetljavajući naše crkvene probleme“.

Na njemu je prevladao stav kako katolički tisak treba otvoreno sudjelovati u životu i upoznavanju naše crkvene stvarnosti, pa i problema poput sve manjeg broja crkvenih vjenčanja, crkvenih zvanja (osobito iz gradova), ali i života svećenika i župnih zajednica uopće. Neki su sugovornici pritom listu prigovorili da premalo pozornosti posvećuje konkretnim pitanjima,

⁸¹⁸ DON JURE [Živko KUSTIĆ], „*Naši i njihovi*“, u: *Glas Koncila*, br. 1, 10. siječnja 1971., str. 12-13.

⁸¹⁹ [Gabrijel ĐURAK, Živko KUSTIĆ], *Petorica gradskih župnika za okruglim stolom Glasa Koncila. Naviješta li se Evanđelje Zagrebu?*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 16. svibnja 1971., str. 4-5.

vezanima primjerice uz sakramente, osim u rubrici „Naši razgovori“, dok su drugi primjećivali kako su pojedine pastoralne potrebe ipak isticane u reportažama iz pojedinih krajeva. Neki su pak, pozivajući se na razgovore s drugim svećenicima, istaknuli kako nitko ne dovodi u pitanje „pozitivni doprinos *Glasa Koncila* na mnogim i premnogim poljima“ i ne traži „njegovo ukidanje“, ali se prigovara „načinu na koji neke stvari iznose i usmjerenju nekih članaka“, odnosno ističe potreba da se „uz negativnosti iz crkvenog života iznosi i ono što je pozitivno, da se vjernici ne sablažnjavaju“. Jedan je sugovornik ipak primijetio kako nikad nije „našao vjernika koji bi se sablaznio nad pisanjem *Glasa Koncila*“, te kako prigovori ipak ne dolaze od vjernika, „nego od nekih svećenika“. Svi su se ipak ogradili i osudili pojavu anonimnih letaka protiv *Glasa Koncila* i Kršćanske sadašnjosti, koji su tih mjeseci stizali na adrese mnogih svećenika u Zagrebu.

Nastavak okrugloga stola priređen je u Varaždinu, gdje je sudjelovalo devet tamošnjih svećenika: Tomo Blaži, Bono Šagi, Slavko Gabud, Dragutin Joč, Alojzije Domislović, Josip Dumbović, Nikola Bašnec i Josip Vizjak.⁸²⁰ Osim o pastoralnim prilikama u njihovim župama, i na tome je okruglome stolu bilo riječi o odnosu svećenika i vjernika prema katoličkom tisku, osobito *Glasi Koncila*, pri čemu je ponovljena konstatacija kako optužbe za navodno sablažnjavanje pisanjem toga lista ne dolaze od vjernika, nego od pojedinih svećenika, o čemu kapelan u Lepoglavi Nikola Bašnec ističe:

Znamo pozitivno da nijedan od nas svećenika nije doživio da bi mu se neki vjernik tužio kako se sablaznio ovim ili onim člankom u *GK*. Nego nađe se pokoji svećenik koji sam doživljavao ono što pišete kao vlastito uznemirenje te u tom smislu i s oltara komentira neke članke. Takav čita u crkvi iz *Glasa Koncila* komentirajući baš tako da bude sablažnjivo. Ali u našem se kraju još nije dogodilo da bi se narod sablaznio.

Slijedeći okrugli stol uredništvo je, kako samo pojašnjava, organiziralo početkom lipnja 1971. „ad hoc“ u Ozlju nedaleko Karlovca, gdje su bili okupljeni svećenici triju dekanata iz karlovačkog kraja, i to nakon što im organizacija okrugloga stola u jednome drugome neimenovanome gradu nije uspjela.⁸²¹ Na tome okruglome stolu sudjelovali su, uz dvojicu potpisanih članova redakcije, svećenici Matija i Juraj Jezerinac, Stjepan Prgić, Lovro Cindori i

⁸²⁰ Usp. *Narod ne podnosi svećenika diktatora a prihvaća svećenika suradnika. Naši svećenici za okruglim stolom Glasa Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 30. svibnja 1971., str. 8-9.

⁸²¹ M.[ijo] GABRIĆ, Ž.[ivko] KUSTIĆ], *Za okruglim stolom „Glasi Koncila“: svećenici karlovačkog kraja. Crkva mora prihvatiti rizik*, u: *Glas Koncila*, br. 12, 13. lipnja 1971., str. 7-8.

Antun Ringl. Osim o pastoralnim prilikama u svome kraju, svećenici su veći dio razgovora iskoristili kako bi prenijeli svoje nezadovoljstvo dijelom sadržaja *Glasa Koncila*. Tako je odmah na početku rasprave svećenik Prgić prenio prigovore na račun pisanja *Glasa Koncila* koji „se čuju“ od „unatrag desetak brojeva“, a prema kojima bi trebalo izbjegavati „one stvari koje izazivaju, neću reći smutnju, nego možda kao neku zabunu, nejasnoću“, spomenuvši pritom „Hercegovački slučaj, pa Riječki slučaj, pa patra Luttea i još neke“, konstatirajući kako je „za takve negativne stvari dosta da znaju oni kojih se to tiče, na onim područjima gdje se to događa“, te kako „ne trebaju takve informacije širokoj javnosti“. I Juraj Jezerinac je pritom dodao kako bi, u slučaju sukoba mišljenja, osobito pojedinih teologa, možda trebalo pričekati „dok se stavovi pojasne, dok sve to nekako sazrije“, a i onda „držimo da bi na kraju takvih članaka uvijek trebalo staviti nekoliko riječi za usmjerenje, da običan čovjek ne ostaje u neugodnoj neizvjesnosti“. S toga okruglog stola doznajemo da je pisanje *Glasa Koncila* bilo temom svećeničkih okupljanja na dekanatskim razinama, te da su s njih ponekad slana i pisana upozorenja uredništvu.

Seriya okruglih stolova sa svećenicima u pastoralu potom je nastavljena sredinom lipnja 1971. sa svećenicima imotskoga kraja, gdje su se pozivu uredništva *Glasa Koncila* odazvali svećenici Ivan Vuka, Josip Visković, Franjo Mirković, Petar Sikavica, Ivan Marunica, Eugen Poljak, Nikola Bulat i Josip Bilić.⁸²² I na tome je susretu, osim o pastoralnim prilikama toga kraja, osobito obzirom na velik broj iseljenika iz toga kraja u inozemstvo, bilo riječi i o recepciji katoličkog tiska u tome kraju. Od župnika u Vinjanima Petra Sikavice tako doznajemo i točan broj katoličkih novina koje se distribuiraju u toj župi:

Vjernika imamo 3.500. Primamo 101 *Glasa Koncila*, 130 *Malog koncila*, 21 *Veritasa*, 45 *Marija*, 40 *Kana* i 6 *Glasnika Srca Isusova*, od vjernika nisam čuo prigovora katoličkim našim novinama, niti kakva sablažnjavanja, osim u vezi s Hercegovačkim slučajem.

Da prigovore na račun pisanja katoličkog tiska ne iznose toliko obični vjernici, nego baš klerici, poručio je župnik iz Imotskog Eugen Poljak, ističući:

[...] postoje svakako i određene bojazni u našim crkvenim krugovima. Pojedini župnici, pa i biskupi, boje se pisanja dijela katoličkog tiska, upravo zbog toga što ti listovi žele istjerati nešto na čistac. A mnogi se – meni se tako čini – boje istine.

⁸²² Usp. Ž.[ivko] K.[USTIĆ], *Okrugli stol Glasa Koncila. Govore svećenici Imotske krajine*, u: *Glas Koncila*, br. 13., 27. lipnja 1971., str. 5-6.

A župnik iz Runovića Josip Visković, pak, neizravno detektirajući uzroke napetosti oko *Glasa Koncila* u sukobu između starije i mlađe generacije katoličkih novinara i publicista, poručio je kako „treba i starijima i mlađima priznavati dobru volju, jedni od drugih treba da s povjerenjem prihvaćaju, da vjeruju kako jedni druge žele obogatiti. Starija generacija mora biti svjesna da će je netko naslijediti. A mladi moraju znati da ne započinju, nego da nastavljaju“.

4. *Glas Koncila* u službi ekumenizma i dijaloga

Posve u skladu s Koncilom, list je u periodu koje je predmet ovoga rada veliku pozornost posvećivao otvaranju i njegovanju dijaloga s drugima i drugačijima: kršćanima (osobito pravoslavnima), muslimanima, pa i ateistima odn. prilagođeno domaćim društvenim prilikama, marksistima toga doba.

4.1. Ekumenske teme *Glasa Koncila*

Već u prvome broju u rujnu 1963. *Glas Koncila* najavljuje kako će biti ekumenski nastrojen list:

Poziv pokojnog pape Ivana XXIII. nesjedinjenim kršćanima da pošalju svoje promatrače na II. Vatikanski sabor, ponovo je probudio ekumensku misao u Katoličkoj Crkvi i izvan nje i kao prvo srušio onu vjekovnu zapreku nepovjerenja, tako da danas s velikim nadama i povjerenjem gledamo u budućnost u ovom pogledu.

Sadašnji je Sveti Otac u brojnim prilikama stavio na znanje cijelom svijetu da je Vatikanski sabor njegovo prvo i najglavnije djelo, a mogućnost sjedinjenja svih kršćana njegova najžarča želja, te da u pogledu ekumenizma pođe putem svoga velikog Prethodnika.⁸²³

Da je takva uređivačka politika bila izravno naslonjena na Drugi vatikanski koncil, jasno je i iz izvješća toga lista sa zaključenja Drugog vatikanskog koncila, pri čemu se ističe kako je „najveći pljesak koji je ikad odjeknuo bazilikom svetoga Petra prolomio se u 10,30 sati, kad je mons. Willebrads, iz Sekretarijata za sjedinjenje kršćana, pročitao dokumenat kojim Atenagora, Patrijarh carigradski, skida izopćenje kojim je Mihajlo Cerularije, Patrijarh carigradski, udario Papu Leona IX. prije 911. godina, 16. srpnja 1053.“⁸²⁴

Svoje „ekumensko“ i „međureligijsko“ djelovanje *Glas Koncila* je vršio na različite načine. Ponajprije, rado prenoseći ekumenske poruke koje je slao poglavar Katoličke Crkve, ali i vjerski predstavnici drugih Crkava i vjerskih zajednica; javljajući o njihovim međusobnim

⁸²³ *Da svi budu jedno: Srušimo ograde! Gibanje među nesjedinjenim kršćanima između dva zasjedanja Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 29. rujna 1963., str. 11.

⁸²⁴ *Završen je „Koncil čovjeka“*, u: *Glas Koncila*, br. 24-25, Božić 1965., str. 2.

susretima, zajedničkim molitvenim i drugim pothvatima; prenoseći ekumenske inicijative i susrete u Hrvatskoj i Jugoslaviji; pojašnjavajući u čemu bi se sastojao istinski ekumenizam i međureligijski dijalog, ali i upozoravajući na pogrešna shvaćanja tih pojmova. List se, kako ću pokazati, pritom ipak nije libio ulaziti ni u polemike s predstavnicima Srpske pravoslavne Crkve, kad bi neke njihove istupe i poruke prepoznao kao suprotne duhu ekumenizma, a osobito kad bi ih prepoznao kao oruđe u sredstvima politike.

Sam list gajio je optimističan pogled na ekumenska nastojanja, pa i onda kad situacija „na terenu“ koji put ne izgledala „blistavo“ po pitanju ekumenskih izgleda. Živko Kustić, tako, jednom prigodom ističe:

Ako hoćemo biti aktivni članovi Crkve koju je u ovo vrijeme pokrenuo Ivan a vodi je Pavao, moramo poput njih znati zaboravljati i doskočice teoloških disputa i tzv. pouke povijesti, koja nas tjera na sitničavu i opreznu uskogrudnost. Mi kršćani moramo vjerovati u čudesa, moramo se nadati da će jučerašnja razočaranja postati sutrašnji uspjesi.⁸²⁵

Kao i u slučaju mnogih drugih tematskih cjelina, i ovoj je list pristupio na način da je, najprije, rado i naglašeno prenosio njeno ostvarenje na primjerima iz svijeta, da bi potom, preko sličnih događaja ili inicijativa u domovini, koje bi i sam inicirao ili podupirao, tu temu učinio „domaćom“.

List je, kad je riječ o ekumenizmu, ponajprije s velikom pozornošću pratio poruke i susrete vjerskih poglavara u svijetu. Tako, primjerice, s velikim oduševljenjem piše o susretu pape Pavla VI. i carigradskog patrijarha Atenagore u Jeruzalemu, (pod)naslovljujući ga kao „historijski susret“⁸²⁶, te javlja o njihovoj zajedničkoj molitvi.⁸²⁷ Kasnije će list, štoviše, tvrditi kako je središnji cilj Papinog putovanja u Svetu zemlju bio ekumenski: „da se otvori razgovor s nesjedinjenom braćom. Tome je služilo njegovo pokorničko hodočašće u Svetu zemlju“.⁸²⁸ Isto će tako prenijeti i izjavu Atenagore I. kako je Pravoslavna Crkva „već u jedinstvu s Rimskom Crkvom“, dok na pitanju „međusobnog saobraćanja“ predano rade teolozi jedne i druge strane.⁸²⁹ Kasnije, uoči Atenagorinog posjeta papi Pavlu VI., bez ograde ističe kako

⁸²⁵ [Živko] K[USTIĆ], *Zmije i golubovi*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 12. travnja 1964., str. 2.

⁸²⁶ *Kristov namjesnik u Kristovoj domovini*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 12. siječnja 1964., str. 4.

⁸²⁷ *Molili su zajedno Oče naš*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 26. siječnja 1964., str. 1.

⁸²⁸ N[ikola] K[OLAREK], *Palestinska kateheza pape Pavla VI.*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 9. veljače 1964., str. 1.

⁸²⁹ *Atenagora I.*: „*Već smo u jedinstvu s Rimskom Crkvom*“, u: *Glas Koncila*, br. 17, 28. kolovoza 1966., str. 5.

„Patrijarh Atenagora vjeruje u skoro jedinstvo Pravoslavne i Katoličke Crkve“⁸³⁰, premda u istome broju javlja i o otporu pojedinih predstavnika Pravoslavne Crkve Atenagorinome posjetu i njegovome odnosu s Papom.⁸³¹ Kad je do Atenagorinog posjeta Rimu, krajem listopada 1967., i došlo, list s toga susreta opširno izvješćuje.⁸³²

A kad Atenagora 1972. umire, list ga na naslovnoj stranici u naslovu naziva „velikim osamljenim sanjarem sjedinjenja Crkava“.⁸³³

Glas Koncila rado prenosi i vijesti o izgradnji zajedničkih bogoštovnih prostora, primjerice „kapele jedinstva“ koju su u Francuskoj zajedno izgradili katolici, pravoslavni, protestanti i Židovi⁸³⁴ ili pak pravoslavne kapelice unutar katoličke bazilike u talijanskom Bariju, uz istaknutu poruku u nadnaslovu kako nas „od pravoslavne braće ne dijeli [nas] zid nego tanka koprena“,⁸³⁵ ili zajedničkoj upotrebi crkve u Rotterdamu od strane katolika i starokatolika⁸³⁶, pa čak i ustupanje jedne katoličke kapele u francuskome Lilleu muslimanima, kako bi od nje napravili džamiju.⁸³⁷

No, osim oduševljenih i optimističnih poruka vezanih uz izgled ostvarenja ekumenskih nastojanja, list je prenosio i one vijesti koje su ukazivale na to da se sjedinjenje različitih kršćanskih Crkava ipak neće ostvariti tako skoro i tako „bezbolno“. Tako, primjerice, prenosi upozorenje pape Pavla VI. početkom 1971. kako, bez obzira na poboljšanje međusobnih odnosa kršćanskih Crkvi, „međusobno poštivanje“ i „dijalog“, „jedinstvo, ako hoće biti iskreno, ne može još biti polučeno“ jer su „razlike nažalost duboke i dosad neuklonjive“.⁸³⁸

I nekoliko godina ranije, u studenome 1968., kad je Papa upozorio da se „neki izrazi ekumenskog duha“, poput zajedničke euharistijske liturgije različitih vjeroispovijesti i zajedničke pričesti vjernika koji pripadaju različitim vjeroispovijestima, „ne mogu [se] odobriti“, list tu vijest donosi bez ikakvoga dodatnoga komentara⁸³⁹, a nešto kasnije jednome

⁸³⁰ *Patrijarh Atenagora: „Ljubav se ne dijeli. Ona liječi rane – tako ću početi razgovor s Papom“*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 26. ožujka 1967., str. 4.

⁸³¹ *Atenski nadbiskup ponovno kritizira Atenagoru*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 26. ožujka 1967., str. 4.

⁸³² *Atenagora u Rimu. Treći zagrljaj Atenagore I. i Pavla VI.*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 5. studenoga 1967., str. 1, 3-4.

⁸³³ *Umro patrijarh Atenagora I., veliki osamljeni sanjar sjedinjenja Crkava*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 23. srpnja 1972., str. 1, 3.

⁸³⁴ *Kapela jedinstva*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 22. svibnja 1966., str. 2.

⁸³⁵ *Pravoslavni dobili svoj kutak uz grob sv. Nikole*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 5. lipnja 1966., str. 4.

⁸³⁶ *Rotterdam: Zajednička crkva za dvije vjeroispovijesti*, u: *Glas Koncila*, br. 18, 1. rujna 1968., str. 16.

⁸³⁷ *Katolička kapela dana muslimani za džamiju*, u: *Glas Koncila*, br. 12, 11. lipnja 1972., str. 6.

⁸³⁸ *Papa o jedinstvu kršćana. „Razlike nažalost duboke i dosad neuklonjive“*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 7. veljače 1971., str. 2.

⁸³⁹ *Papa o granicama katoličkog ekumenizma*, u: *Glas Koncila*, br. 24, 1. prosinca 1968., str. 2.

svome čitatelju, koji je sudjelovao na pravoslavnim obredima, poručuje kako sakramente od pravoslavnih svećenika katolici trebaju primati samo u iznimnim situacijama, kad u blizini nemaju katoličkog svećenika, i obrnuto. Pa zaključuje: „Ovo nije nikakvo uzajamno nepovjerenje, nego realizam. Ne smije se trčati pred rudo“.⁸⁴⁰ Nešto kasnije, jednoj pravoslavnoj vjernici koja se htjela pričestiti u katoličkoj crkvi, pa ju je svećenik potjerao, odgovara kako je svećenik svakako pogriješio, jer ju je javno povrijedio, ali i jer ju ipak nije pričestio, jer ne bi učinio ništa nevaljalo, premda bi ona u redovitim okolnostima trebala ići na pričest u pravoslavnu crkvu. „Zašto? Zato što se katolički i pravoslavni biskupi u ovoj državi, nažalost, još nisu o tome dogovorili“.⁸⁴¹

List je vrlo pažljivo pratio i događaje u pravoslavnim Crkvama. Tako, primjerice, najprije najavljuje⁸⁴², a potom i izvješćuje⁸⁴³ te komentira⁸⁴⁴ rezultate Svepravoslavne konferencije na Rodosu, koja je održana u prvoj polovici studenoga 1964. godine.

Pritom prenosi i stav Ruske pravoslavne Crkve kako još nije vrijeme za razgovore s Katoličkom Crkvom.⁸⁴⁵

No, nezadovoljan interpretacijama koje su se u medijima pojavile nakon Svepravoslavne konferencije na Rodosu, a vjerojatno potaknut i sviješću da *Glas Koncila* čitaju i pravoslavni vjernici u Hrvatskoj i Jugoslaviji, pravoslavni paroh Jovan Nikolić posjetio je redakciju *Glasa Koncila* 2. lipnja 1965. Pritom je predložio, a list je to i prihvatio, da se objavi ponešto drugačija interpretacija rezultata te konferencije, koju je i *Glas Koncila* ocijenio kao neuspješnu u pogledu ekumenskih očekivanja. List stoga prenosi izjavu paroha Nikolića prema kojoj je Srpska pravoslavna Crkva na toj konferenciji „učinila veliku uslugu općoj stvari zbližavanja“ jer je, po njegovim riječima, uspjela spriječiti da se ta konferencija raspusti zbog nepomirljivih stavova pojedinih pravoslavnih Crkvi u pogledu otvaranja dijaloga s Katoličkom Crkvom, te je „nastojanjem naše delegacije postignuto ipak najviše od onoga što se moglo postići, a to je da su otvorene mogućnosti razgovora s Rimom“.⁸⁴⁶

⁸⁴⁰ *Ekumenizam bez trčanja pred rudo*, u: *Glas Koncila*, br. 8., 20. travnja 1969., str. 19.

⁸⁴¹ „*Uklonite se, pravoslavci*“, u: *Glas Koncila* br. 13, 29. lipnja 1969., str. 19.

⁸⁴² *Svepravoslavna konferencija na Rodosu*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 8. studenoga 1964., str. 2.

⁸⁴³ *Završena svepravoslavna konferencija na Rodosu*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 22. studenoga 1964., str. 3.

⁸⁴⁴ *Ne pitamo tko je kriv za raskol*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 22. studenoga 1964., str. 2.

⁸⁴⁵ *Moskovska patrijaršija: Još nije vrijeme za razgovore s Katoličkom Crkvom*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 24. siječnja 1965., str. 2.

⁸⁴⁶ *Istina o stavu delegacije Srpske pravoslavne Crkve na III. Svepravoslavnoj konferenciji na Rodosu*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 13. lipnja 1965., str. 7.

Nikolićeve tvrdnje o ulozi Srpske pravoslavne Crkve na konferenciji na Rodosu potvrdit će nekoliko tjedana kasnije i predstojnik Tajništva za jedinstvo kršćana mons. Johannes Willebrads. nakon što je krajem lipnja 1965. posjetio patrijarha Germana u Beogradu, a na povratku je dao posebnu izjavu za *Glas Koncila* prema kojoj se uvjerio „da je Srpska pravoslavna Crkva dala vrlo pozitivan prilog da Konferencija na Rodosu dođe do ovakvih zaključaka.“⁸⁴⁷

Nešto kasnije list će izvijestiti i o tome da je Srpska pravoslavna Crkva poslala i svoje promatrače na Drugi vatikanski koncil, što je „prvi slučaj da Srpska pravoslavna Crkva nakon svog osnutka 1219. šalje svoje predstavnike u Vatikan“.⁸⁴⁸ Na tu je tvrdnju i u idućem broju reagirao jedan čitatelj – o. I.M. iz Đakova – koji, pozivajući se na relevantnu literaturu, opovrgava tvrdnju da u prošlosti nije bilo veza Srpske pravoslavne Crkve s Vatikanom, pa i na način slanja izaslanika SPC-a u Rim.⁸⁴⁹ Uredništvo se u kratkome odgovoru od ranije tvrdnje ogradilo, uz pojašnjenje kako je i u spornome tekstu istaknuto da je ta tvrdnja preuzeta iz stranoga, uglavnom francuskoga tiska.

Iduće, 1966. godine, neki je pravoslavni vjernik u pismu listu *Pravoslavni misionar* zamjerio Srpskoj pravoslavnoj Crkvi što je na Drugi vatikanski sabor poslala svojega promatrača. Taj je list, potom, objavio odgovor jednoga od dvojice službenih promatrača SPC-a u Vatikanu, Lazara Milina, a *Glas Koncila* taj odgovor prenosi, uz kraći komentar, ističući kako i sam Milin, premda je kritičar „katoličke nauke o Papinu prvenstvu u Crkvi“, u svome odgovoru ističe da i „Pravoslavna Crkva zna da je Rimski biskup od najstarijih kršćanskih vremena uživao veliki ugled i veliku čast – prvu po rangu – među svim kršćanskim biskupima svijeta“.⁸⁵⁰

A kad je postalo jasno da i u Grčkoj pravoslavnoj Crkvi nisu svi dijelili ekumenske stavove patrijarha Atenagore, list prati i prenosi vijesti koje govore o toj podjeli.⁸⁵¹ Kasnije će objaviti i kratki intervju s gornjokarlovačkim episkopom Simeonom o odluci pape Pavla VI. da

⁸⁴⁷ *Predstavnik Svete Stolice u posjetu kod srpskog pravoslavnog patrijarha*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 11. srpnja 1965., str. 3.

⁸⁴⁸ *Srpska Crkva poslala promatrače na Koncil*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 31. listopada 1965., str. 2.

⁸⁴⁹ *Povodom vaše vijesti o promatračima Srpske pravoslavne Crkve*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 14. studenoga 1965., str. 15.

⁸⁵⁰ *Odgovor zabrinutom za Pravoslavlje*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 8. svibnja 1966, str. 4-5.

⁸⁵¹ *Usp. npr. Grčki arhiepiskop sprema prekid ...?*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 29. ožujka 1964., str 10.

moći sv. Andrije preda pravoslavnoj crkvi u Patrasu⁸⁵², te prenijeti pisanje grčkog pravoslavnoga tiska na tu temu.⁸⁵³

U odgovoru jednome čitatelju list izražava nezadovoljstvo stavom atenskoga mitropolita o jedinstvu s Katoličkom Crkvom, odnosno njegovom izjavom kako ne želi jedinstvo s rimokatolicima. „[...] dok atenski mitropolit (i ne on jedini) daje takve izjave i to nakon što mu je Papa vratio glavu svetog apostola Andrije, nakon što je izmijenio zagrljaj i darove s njegovim Patrijarhom, nakon što je u Jeruzalem pravoslavcima vratio moći svetog Tita i Sabe, nakon što je dopušteno da katolički svećenici dijele sakramente pravoslavcima ne tražeći da prelaze na katoličku vjeru [...] A atenski mitropolit još uvijek misli da ga Papa želi prevariti“.⁸⁵⁴

4.1.1. Ekumenske geste i susreti na području Jugoslavije

Od prvih brojeva *Glas Koncila* je vrlo pomno javljao i o ekumenskim susretima na području tadašnje SFRJ na svim razinama. Tako, primjerice, javlja o posjetu slovenskih katoličkih bogoslova Pravoslavnom fakultetu u Beogradu⁸⁵⁵ i uzvratnom posjetu pravoslavnih bogoslova Ljubljani⁸⁵⁶, kasnijem posjetu zagrebačkih i ljubljanskih bogoslova pravoslavnim kolegama u Beogradu⁸⁵⁷, slučajnom susretu na slapovima Krke splitskih bogoslova i članova pjevačkog zbora Pravoslavnog fakulteta iz Beograda⁸⁵⁸, posjetu novosadskog episkopa Nikanora đakovačkom biskupu Bäuerleinu⁸⁵⁹, posjetu hrvatskih hodočasnika patrijarhu Atenagori u Carigradu⁸⁶⁰, a i u Atenagorinom posjetu Beogradu, odnosno Srpskoj pravoslavnoj Crkvi u listopadu 1967., list vidi (i) ekumensku dimenziju. Naime, osim što u izvješću ističe kako su na susret s Atenagorom došli i brojni katolički vjernici⁸⁶¹, u komentaru toga broja se

⁸⁵² Još jedan gest razvedravanja, u: *Glas Koncila*, br. 15, 2. kolovoza 1964., str. 10.

⁸⁵³ Komentari pravoslavne štampe o vraćanju glave sv. Andrije u Patras, u: *Glas Koncila*, br. 16, 16. kolovoza 1964., str. 10.

⁸⁵⁴ „Ta je riječ grešna“, u: *Glas Koncila*, br. 18, 19. rujna 1965., str. 15.

⁸⁵⁵ LJUBLJANA-BEOGRAD. Posjet katoličkih bogoslova pravoslavcima, u: *Glas Koncila*, br. 2, 20. listopada 1963., str. 14.

⁸⁵⁶ Roman MIZ, *Od Zagreba do Beograda u društvu pravoslavnih teologa*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 29. ožujka 1964., str. 4.

⁸⁵⁷ Ivan VNUČEC, *Zagrebački i ljubljanski bogoslovi kod pravoslavnih kolega u Beogradu*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 7. lipnja 1964., str. 4.

⁸⁵⁸ *Ekumenizma na slapovima Krke*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 3. studenoga 1963., str. 14.

⁸⁵⁹ *Posjet Srpsko-pravoslavnog patrijarha đakovačkom biskupu*, u: *Glas Koncila*, br. 6-7, Božić 1963., str. 12.

⁸⁶⁰ Ivan GOLUB, *Bili smo kod patrijarha Atenagore*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 5. lipnja 1966., str. 5.

⁸⁶¹ Usp. AK [Živko KUSTIĆ], *Patrijarh Atenagora u Beogradu. Srpska Crkva podupire rad za jedinstvo kršćana*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 22. listopada 1967., str. 1, 5.

ističe činjenica kako je Atenagora među pravoslavcima pobornik približavanja Katoličkoj Crkvi, te kako je i SPC, primajući ga, neizravno poduprla ekumenska nastojanja, dok je patrijarh German i izrijeком istaknuo „kako su stvaraoci Srpske Crkve i države bili tijesno povezani s rimskom Papom, kako je prva srpska kruna došla od Pape“.⁸⁶²

Kad Srpska pravoslavna Crkva, dvije godine kasnije, bude slavila svoju 750. obljetnicu utemeljenja, list će o tome izvijestiti.⁸⁶³

Na poziv organizatora – Udruženja srpskog pravoslavnog sveštenstva eparhije Niške – *Glas Koncila* je poslao svoga izvjestitelja Živka Kustića i na veliki susret koji je u rujnu 1970. u Niškoj Banji okupio oko 300 srpsko-pravoslavnih svećenika, i na kojem su raspravljali „o suvremenim gibanjima u Crkvi i u svijetu“, a na kojem je bilo izrečeno i dosta ekumenskih poruka, ali i pozitivno ocijenjena uspostava punih diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije⁸⁶⁴, do kojih je došlo upravo te godine.

U nastojanju da donese vijesti iz života Srpske pravoslavne Crkve, *Glas Koncila* povremeno prenosi i članke iz pojedinih pravoslavnih listova. Tako, primjerice, javlja o pokretanju lista SPC-a *Pravoslavje*⁸⁶⁵, te prenosi i pohvaljuje pisanje lista Srpske pravoslavne Crkve *Pravoslavni misionar* o Koncilu i ekumenskim nastojanjima Katoličke Crkve.⁸⁶⁶ Isto tako, list prenosi predavanje Č. Draškovića na proslavi sv. Save na pravoslavnom Bogoslovskom fakultetu u Beogradu, koje je tiskano u listu *Glasnik Srpske Pravoslavne Crkve*, u kojemu se predavač pozitivno osvrće na ekumenska nastojanja Katoličke Crkve i Drugog vatikanskog koncila. List zaključuje kako „za naše čitatelje koji preko *Glasa Koncila* prate koliko Katolička Crkva nastoji u ljubavi se približiti pravoslavcima, bit će zanimljivo ovo predavanje kao izraz onoga što pravoslavni sami među sobom, upravo na proslavi svetog Save u Beogradu i u službenom *Glasniku* svoje Crkve, misle o jedinstvu.“⁸⁶⁷

Koliko je i drugima, a ne samo katoličkim vjernicima, bilo važno što se objavljuje u *Glasi Koncila*, svjedoči i reakcija koju je listu u rujnu 1969. uputio crnogorski mitropolit

⁸⁶² *Optimizam koji ne mora biti naivan*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 22. listopada 1967., str. 2

⁸⁶³ *750 godina samostalnosti Srpske pravoslavne Crkve*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 28. rujna 1969., str. 5; *Još o proslavi jubileja Srpske pravoslavne Crkve*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 12. listopada 1969., str. 7.

⁸⁶⁴ Usp. Ž.[ivko] K.[USTIĆ], *Značajan skup pravoslavnih svećenika u Niškoj Banji*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 11. listopada 1970., str. 13-14.

⁸⁶⁵ *Još jedne vjerske novine u Jugoslaviji*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 25. lipnja 1967., str. 5. Vladimir Pavlinić u predavanju na bogoslovnoj tribini u Zagrebu 9. svibnja 1968. istaknuo je i kako uredništvo *Glasa Koncila* održava kontakte s redakcijom toga lista „i nastoji im pomoći svojim iskustvom“. Usp. Vladimir PAVLINIĆ, *Katolička štampa u Hrvatskoj*, u: *Mi Crkva i drugo*, Zbornik bogoslovske tribine, Zagreb 1971., str. 68.

⁸⁶⁶ „*Pravoslavni misionar*“ o Koncilu, u: *Glas Koncila*, br. 4, 17. studenoga 1963., str. 16.

⁸⁶⁷ *Javno predavanje na svetosavskoj proslavi u Beogradu*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 30. svibnja 1965., str. 7.

Srpske pravoslavne Crkve Danilo. On se, naime, obraća listu kako bi opovrgnuo navode o napetostima između katolika i pravoslavaca u Crnoj Gori, a koje je *Glas Koncila* prenio u rubrici „Iz domaće štampe“ iz lista *VUS*.⁸⁶⁸ Premda, dakle, uopće nije bila riječ o napisu samoga *Glasa Koncila*, mitropolit je ipak imao potrebu obratiti se upravo tome listu te ga, uz uvjeravanja da su ekumenski odnosi u Crnoj Gori na visokoj razini, moli „neka to provjeri“ u razgovoru s predstavnicima Katoličke Crkve u toj tadašnjoj jugoslavenskoj Republici.

A kad je sredinom travnja 1968. došlo do susreta kardinala Šepera i zagrebačkog mitropolita Damaskina, list u svome izvješću prenosi cjelovite pozdravne govore obojice crkvenih velikodostojnika, u kojima su bile istaknute poruke zbližavanja dvaju naroda i vjernika dviju Crkava.⁸⁶⁹ Slično i nešto kasnije, kad su se u Srijemskim Karlovcima 25. travnja 1968. susreli kardinal Šeper i patrijarh SPC-a German, list tome susretu pridaje vrlo veliku pozornost, izvješćujući o njemu u tri odvojena članka⁸⁷⁰, te ga ocjenjujući kao važan korak u zbližavanju dviju Crkava, iz kojega „izbija i dobra volja i trijezni realizam“, ali čiji značaj prelazi okvire čisto vjerskog pitanja, već „imaju i mnogo širi aspekt“. Zbog toga autor reportaže s toga susreta nije propustio izraziti svoje čuđenje što „dnevni listovi ni u Beogradu ni u Zagrebu nisu ovom događaju posvetili ni najmanje vijesti“.⁸⁷¹

List veliku pozornost posvećuje i susretu patrijarha Germana s potpredsjednikom BKJ, ljubljanskim nadbiskupom Jožem Pogačnikom, koji ga je posjetio kad je u Beograd donio predstavku katoličkih biskupa u vezi sa Zakonom o pobačaju. Osim tekstova pozdravnih govora koje su pritom izrekli sugovornici, list u sklopu svog izvješća prenosi i komentar lista SPC-a *Pravoslavlje*.⁸⁷²

A kad je susret kardinala Šepera i mitropolita Damaskina naišao i na kritike, kako kod dijela katolika tako i kod nekih pravoslavnih vjernika, list staje u njihovu obranu prigodnim komentarom, u kojem se ističe kako taj susret ni na koji način ne dovodi u pitanje ulogu koju te Crkve imaju u životu pojedinih naroda a ne predstavlja niti težnju da se neka od tih Crkvi

⁸⁶⁸ Usp. „Ukršteni mačevi“ u Crnoj Gori, u: *Glas Koncila* br. 17, 24. kolovoza 1969., str. 12; MITROPOLIT DANILO, *Povodom člančica: „Ukršteni mačevi u Crnoj Gori“*, u: *Glas Koncila* br. 18, 7. rujna 1969., str. 12.

⁸⁶⁹ *Sastanak kardinala Šepera s pravoslavnim mitropolitom zagrebačkim*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 28. travnja 1968., str. 1, 3.

⁸⁷⁰ *Prvi sastanak najviših ličnosti Katoličke i Pravoslavne Crkve u Jugoslaviji*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 12. svibnja 1968., str. 1, *Da se ljubav zacari u srcima svih nas*, u: *Isto*, str. 3, AK [Živko KUSTIĆ], *Susret nade u Srijemskim Karlovcima*, u: *Isto*, str. 8-9.

⁸⁷¹ AK [Živko KUSTIĆ], *Susret nade u Srijemskim Karlovcima*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 12. svibnja 1968., str. 8-9.

⁸⁷² *Sastanak: patrijarh German – nadbiskup Pogačnik. Nov korak u uzajamnom razumijevanju katolika i pravoslavnih*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 17. studenoga 1968., str. 1, 3.

podloži onoj drugoj te se „pokornički i na koljenima vrata u dom koji su napustili“, nego ga treba gledati kao nastojanje da se „ide za uzajamnim upoznavanjem, da bi se iz toga rodila nesebična ljubav, a ljubav po svojoj naravi teži k jedinstvu“.⁸⁷³

Iste te 1968. godine vjernicima koji Božić slave po julijanskom kalendaru list objavljuje prigodnu čestitku tradicionalnom pozdravom: „Hristos se rodi!“⁸⁷⁴

Glas Koncila javlja i o skorom završetku nove pravoslavne crkve u Banjoj Luci⁸⁷⁵, te o posvećenju pravoslavne crkve u Duvnu, na kojem je sudjelovalo i „mnogo vjernika katolika sa svojim svećenicima-franjevcima“⁸⁷⁶, dok je na prvim pučkim misijama u katoličkoj župi u Boru u Srbiji krajem 1967. „na završnoj svečanosti [...] na počasnom mjestu uz oltar stajao [je] i pravoslavni paroh“.⁸⁷⁷

Slično i kad je 1968. u Slavonskom Kobašu na mjestu stare, porušene pravoslavne crkve, izgrađena nova, prenosi iz lista *Pravoslavlje* kako su „kod gradnje crkve sudjelovali [su] i katolički žitelji potaknuti od svoga župnika“ te kako su i u posveti crkve sudjelovala i trojica katoličkih svećenika i brojni katolički vjernici.⁸⁷⁸ U istome broju iz lista pravoslavnog svećenstva *Vesnik* prenosi dio članka o proslavi 110. obljetnice katedrale u Zrenjaninu, na koju su došli i pravoslavni svećenici iz toga grada, pri čemu se „nadbiskup Bugatko izdvojio [se] iz povorke, prišao pravoslavnim svećenicima i s njima se srdačno pozdravio i izgrlio, što je među stotinama vjernika izazvalo radost i osjećaj da su rimokatolički i pravoslavni svećenici propovjednici istoga Krista i 'jedne saborne i apostolske Crkve“.⁸⁷⁹

List rado prikazuje i primjere korištenja pojedinih molitvenih prostora za vjerske potrebe obiju Crkava u pojedinim dijelovima Jugoslavije. Tako, primjerice, u reportaži iz banjolučkog kraja opisuje reakcije koje je izazvalo redovito odvijanje katoličkih misnih slavlja u pravoslavnoj kapeli u Slatini. „Sad se i jedni i drugi čude kako je pravoslavna misa slična katoličkoj i katolička pravoslavnoj. Kad budu katolici sve služili na hrvatskom a pravoslavni na srpskom, bit će to samo dvije varijante u osnovi istog obreda mise ili liturgije“⁸⁸⁰, zaključuje tako autor reportaže. A kad je u katoličkoj kapeli u zagrebačkoj bolnici Vrapče održana

⁸⁷³ Nije to „unijačenje“, u: *Glas Koncila*, br. 12, 9. lipnja 1968., str. 2.

⁸⁷⁴ U: *Glas Koncila*, br. 1, 7. siječnja 1968., str. 9.

⁸⁷⁵ *Nova episkopska crkva u Banjaluci*, u: *Glas Koncila*, br. 6-7, Božić 1963., str. 12.

⁸⁷⁶ *Posvećenje pravoslavne crkve u Duvnu*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 19. studenoga 1967., str. 10.

⁸⁷⁷ „Što to zvonu kod katolika?“, u: *Glas Koncila*, br. 24, 3. prosinca 1967., str. 10.

⁸⁷⁸ *Katolici sudjelovali kod pravoslavne svečanosti u Kobašu*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 24. ožujka 1968., str. 6.

⁸⁷⁹ *Zrenjanin: Ekumenizam na djelu*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 24. ožujka 1968., str. 7.

⁸⁸⁰ AK [Živko KUSTIĆ], *Jedna banjalučka nedjelja. Ujaci, misionari, rudari, biskupi katehete*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 14. travnja 1968., str. 9.

pravoslavna Služba Božja, list javlja kako je u toj bolnici i ranije bilo suradnje katoličkog i pravoslavnog svećenika u pastoralu bolesnika, ali je ovo, „koliko nam je poznato, prva uopće pravoslavna liturgija u jednoj katoličkoj crkvi kod nas“.⁸⁸¹

I kad je skupina hodočasnika – katolika, pravoslavnih i protestanata – na putu iz Svete zemlje prema Engleskoj posjetila Šibenik, gdje su ih primili pravoslavni episkop Stefan i biskup šibenski Josip Arnerić, list donosi reportažu, u kojoj je posebno istaknuta zajednička molitva u šibenskoj katedrali.⁸⁸²

Glas Koncila je promovirao i ekumenske molitve.

Tako, primjerice, Svjetsku molitvenu osminu za jedinstvo kršćana.⁸⁸³ Upravo je viješću o toj molitvi u listu zaživjela i povremena rubrika „Da svi budu jedno“, koja će s brojem 5 iz 1964. godine postati stalna rubrika u kojoj će se redovito objavljivati ne samo vijesti o ekumenskim izjavama i gestama iz drugih kršćanskih crkava, nego i općenite vijesti o životu tih crkava i vjerskih zajednica.⁸⁸⁴

I kasnijih će godina redovito izvješćivati o odvijanju Tjedna za jedinstvo kršćana, kako u svijetu, tako i u pojedinim hrvatskim krajevima⁸⁸⁵, a 1970., uz biskupa Franju Kuharića, predavači na tom ekumenskom događanju koje je priređeno u svetištu Gospe Lurdske u Zagrebu mahom su bili članovi uredništva i suradnici *Glasa Koncila*: Vladimir Pavlinić, Živko Kustić, Josip Ladika, Tomislav Šagi-Bunić, Bonaventura Duda.⁸⁸⁶

Posredstvom *Glasa Koncila* pokrenuta je i molitvena akcija „Ekumenski četvrtak“ koja je, kako piše list, nastala nakon što je Uvodnik pomoćnog biskupa Franje Kuharića⁸⁸⁷ naišao na velik odjek među svećenicima, te su oni „uputili *Glasi Koncila* preporuke da bi se uveo neki javni i redoviti oblik tih molitava, u kome bi trebali sudjelovati svećenici i vjernici diljem naše

⁸⁸¹ *Pravoslavna liturgija u katoličkoj crkvi* u: *Glas Koncila* br. 11, 1. lipnja 1969., str. 8.

⁸⁸² GA[abrijel ĐURAK], *Ekumenski susret u Šibeniku*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 26. svibnja 1968., str. 7.

⁸⁸³ *Da svi budu jedno. Svjetska molitvena osmina od 18. do 25. siječnja*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 26. siječnja 1964., str. 11. Kasnije će list pojasniti i kako je nastala Molitvena osmina; Vidi u: S[miljana] R[ENDIĆ], *Kako je nastala molitvena osmina za sjedinjenje kršćana*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 24. siječnja 1965., str. 4.

⁸⁸⁴ Tako u tome broju list objavljuje vijesti o gradnji pravoslavnog samostana pokraj protestantskoga u francuskom gradiću Taizé-u, poznatog po tamošnjoj ekumenskoj redovničkoj zajednici; izjavu jednog evangeličkog predstavnika kako „protestanti više nemaju protiv čega protestirati“; javlja o osnutku ekumenskih komisija u Anglikanskoj i Ruskoj pravoslavnoj Crkvi, ali i vijesti o stanju u Moskovskoj patrijaršiji te među protestantima u Južnoj Americi. Vidi u: *Da svi budu jedno*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 8. ožujka 1964., str. 10.

⁸⁸⁵ Usp., primjerice: Marija GRGIĆ, „*U Zadru se ovih dana dogodilo nešto veliko*“, u: *Glas Koncila*, br. 4, 11. veljače 1968., str. 6.

⁸⁸⁶ Usp. *Biskup Kuharić o odnosima Katoličke i Pravoslavne Crkve*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 25. siječnja 1970., str. 7.

⁸⁸⁷ Franjo KUHARIĆ, *Poziv braći i sinovima*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 24. svibnja 1964., str. 2.

zemlje, a mogla bi se priključiti i braća drugih kršćanskih crkava“, što su biskup Kuharić i uredništvo *Glasa Koncila* konkretizirali u prijedlog „da bi posebno četvrtak bio dan molitve i žrtve za jedinstvo“. ⁸⁸⁸

Kasnije je u posebnoj rubrici „Ekumenski četvrtak“ list pratio i dalje poticao ostvarenje te inicijative ⁸⁸⁹, te je redovito javljao o njenom širenju. ⁸⁹⁰

Glas Koncila u ljeto 1966. počinje izdavati i zaseban ekumenski mjesečni bilten *Poslušni duhu*, s Tomislavom Šagi-Bunićem kao glavnim urednikom, a u pokretanju i uređivanju sudjelovali su i Josip Turčinović i Ivan Golub. ⁸⁹¹

Intervju s pakračkim episkopom Emilijanom

Početakom 1964. *Glas Koncila* objavljuje i kratak, ali vrlo važan i afirmativno intoniran intervju sa slavonskim (pakračkim) pravoslavnim episkopom Emilijanom, u kojem on u pozitivnom svjetlu govori o ranijem susretu pape Pavla VI. i patrijarha Atenagore te, među ostalim, svjedoči i o svojim susretima s katoličkim svećenicima uz njegov zaključak kako i takvi „izrazi prave hrišćanske ljubavi i bratstva vode do ostvarenja svih ideala u hrišćanstvu“ ⁸⁹², a u proljeće iste godine i s moravičkim episkopom Savom, vikarnim episkopom patrijarha Srpske pravoslavne Crkve Germana. ⁸⁹³

Intervju s pakračkim episkopom Emilijanom osobito je značajan, jer su okolnosti nastanka toga intervjuja opisane u izvješću koje je njegov autor Roman Miz dostavio nadbiskupu Šeperu nakon što je, zajedno sa skupinom pravoslavnih bogoslova koji su posjetili zagrebački Katolički bogoslovni fakultet, od 10. do 12. ožujka 1964. boravio u Beogradu, kao suradnik *Glasa Koncila*. ⁸⁹⁴

⁸⁸⁸ Franjo KUHARIĆ, UREDNIŠTVO GLASA KONCILA, *Akcija „Ekumenski četvrtak“*, u: *Glas Koncila*, br. 12., 21. lipnja 1964., str. 1. Usp. i: *Bez toga ništa*, u: *Glas Koncila*, br. 12., 21. lipnja 1964., str. 2.

⁸⁸⁹ Tako u: *Glas Koncila*, br. 13, 5. srpnja 1964., str. 10.

⁸⁹⁰ Usp. *Zadarski biskup preporuča „Ekumenski četvrtak“ svojim svećenicima*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 16. kolovoza 1964., str. 4.

⁸⁹¹ Usp. Ivan MIKLENIĆ, *Pogledi u Glas Koncila*, str. 14; Usp. i Ivan GOLUB, *Običan čovjek*, Zagreb 2013., str. 191-192.

⁸⁹² R[oman] M[IZ], „*Imamo mnogo toga jedni drugima reći*“, u: *Glas Koncila*, br. 4, 23. veljače 1964.

⁸⁹³ R[oman] M[IZ], „*Mnogo ima dodirnih točaka*“, u: *Glas Koncila*, br. 6, 29. ožujka 1964., str. 2.

⁸⁹⁴ Izvješće Romana Miza, duhovnog pomoćnika i v.d. dekana, nadbiskupu Franji Šeperu o boravku u Beogradu od 10. do 12. ožujka 1964., u: NAZ, *Prezidijal Šeper*, br. 52/Pr/1964.

U tome pismu Miz opisuje kako je s pakračkim vladikom Emilijanom i ranije održavao kontakt, te svjedoči kako mu je vladika početkom godine u Pakracu oduševljeno govorio o ekumenizmu:

Vladika [je] mnogo pričao o odjecima Vatikanskog koncila. Iz svake je njegove riječi izbijala želja za što boljim odnosima sa Katoličkom Crkvom [...] Iz njega je izbijao ekumenizam kod svake riječi. Pričao je o zajedničkom, sa katolicima, frontu protiv nastupajućeg ateizma.

Ohrabren takvim episkopovim stavovima, u dogovoru s uredništvom *Glasa Koncila* predložio mu je da za taj list naprave intervju, opisuje Roman Miz u pismu, te nastavlja:

Ispočetka se oduševio, a zatim kao da se uplašio: „Što će mi reći patrijarha? Mi, episkopi nikada ne običavamo govoriti u ime Crkve, to pravo imade samo patrijarha“. Umirio sam ga da ja nisam predstavnik Katoličke Crkve, već samo novinar, da on ne mora govoriti u ime Crkve, da to nitko od njega ne traži niti da će tako shvatiti, neka kaže samo svoje privatno mišljenje.

Nakon konzultacija sa svojim tajnikom, jeromonahom Vasilijem, pristao je na razgovor, no i nakon toga je, sve do izlaska intervjuja, u nekoliko navrata u pismima „izrazio bojazan da u uredništvu štogod tendenciozno ne izvrnu“, opisuje Miz u svome izvješću nadbiskupu Šeperu.

Za svog posjeta Beogradu, do kojega je došlo nakon objave intervjuja, Miz se ponovno susreo s Emilijanom, koji mu je prenio „kako su oduševljeni njegovom izjavom, kako svi prate sa simpatijama *Glas Koncila*“.

Miz potom iznosi svoje dojmove s boravka u Beogradu, te prenosi:

[...] viši kler, episkopat, naročito profesori fakulteta iskreno žele suradnju s Katoličkom Crkvom u smjeru sjedinjenja. Strahuju, potpuno opravdano, od svakog prenaplog koraka, pogrešne riječi i zato to prebacuju na duže termine [...] Kod ovog pristupanja veliku ulogu može odigrati katolička štampa, konkretno *Glas Koncila*, koja bi mogla, a to je i štampi svojstveno i bez ikakvih obaveza, konfrontirati stavove, ovako posredno iskristalizirati nazore i pripremiti eventualne susrete, a da i ne spominjem psihološku pripremu vjernika.

Da je objavljeni intervju pozitivno primljen u visokim krugovima Srpske pravoslavne Crkve u Beogradu, episkop Emilijan je potvrdio i u pismu kojega je uputio Romanu Mizu.⁸⁹⁵

4.1.2. Kritike i polemike s predstavnicima SPC-a

Unatoč svoje ekumenske opredijeljenosti, *Glas Koncila* se ipak nije libio objaviti ni sadržaje koji nisu bili po volji nekima u Srpskoj pravoslavnoj Crkvi.

Jedan od prvih takvih tekstova objavljen je već 1965., kad „don Jure“ (Živko Kustić) osuđuje jedan članak iz neimenovanog lista – no iz konteksta je jasno da je riječ o nekom listu Srpske pravoslavne Crkve, dok je autor vjerojatno bio pravoslavni teolog Lazar Milin – u kojem se dovodi u pitanje katoličko vjerovanje o Petru kao apostolskom prvaku i prvome rimskome biskupu. „Pitam se što je pisac htio s tim člankom. U ovo naše vrijeme, gdje katolici nastoje svim silama izbjegavati sporna pitanja, a naglašavati ono što nas spaja!“, pita se Kustić, te pritom odaje i jednu redakcijsku „tajnu“ *Glasa Koncila*:

Makar koliko bio učen i utjecajan gospodin koji donosi suradnju, nađe li se u njegovu članku išta što bi moglo povrijediti kršćansku braću, stvar ne objavljuje. Meni se samom dogodilo da mi je urednik vratio članak zato što je osjetio da nije dovoljno obziran prema kršćanskom Istoku.⁸⁹⁶

Da rješavanje nekih konkretnih pitanja u odnosima između Katoličke Crkve i SPC-a neće biti niti brzo niti jednostavno, list sugerira i početkom 1967., prenoseći sadržaj novoga Dekreta o mješovitim ženidbama između katolika i pravoslavnih. Njime je, naime, Katolička Crkva omogućila takve ženidbe, što list naziva važnom činjenicom i za „naše prostore“, ali i dodaje kako je pitanje „kakav će stav prema svemu ovome zauzeti Pravoslavna Crkva“, odnosno kako će ona „gledati na svoju djevojku koja se bude htjela udati za katolika i vjenčati u katoličkoj crkvi?“ jer „sadašnji pravoslavni ženidbeni zakoni nisu već dugo doživjeli promjene“.⁸⁹⁷

⁸⁹⁵ Prijepis pisma Roman Miz dostavio je nadbiskupu Šeperu. Vidi u: NAZ, Prezidijal Šeper, br. 52/Pr/1964.

⁸⁹⁶ DON JURE [ŽIVKO KUSTIĆ], *Tako nešto u ovo vrijeme ...!*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 17. listopada 1965., str. 13.

⁸⁹⁷ *Nove odredbe o ženidbama između katolika i pravoslavnih*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 26. ožujka 1967., str. 2. Kako pravoslavna teologija gleda na sakrament ženidbe, list je iscrpno prikazao javljajući o predavanju profesora

Nešto kasnije, kad je u Vatikanu objavljen „Ekumenski direktorij“ koji je donio odredbe o sudjelovanju u liturgijskim činima između katolika i drugih kršćana, list o njemu opširno izvješćuje, te ga pojašnjava.⁸⁹⁸ Unatoč pohvalnim ocjenama toga Direktorija, list ističe kako „ne treba biti naivan i nadati se da će ikoji dekret, pa ni ovaj Direktorij, ukloniti opasnost, razbistriti sve pojmove, svakoga naučiti da dobro razlikuje vjersku od nacionalne pripadnosti, ekumenska nastojanja od političkih pitanja“, ali i dodaje kako Direktorij jasno ističe „duboku i bitnu srodnost ne samo podrijetla nego i sadržaja katolicizma i pravoslavlja“.⁸⁹⁹

Glas Koncila početkom studenoga 1968. objavljuju razgovor s čelnikom Makedonske pravoslavne Crkve, nedugo nakon proglašenja samostalnosti te Crkve (čiju autokefalnost SPC tada, kao niti danas, nije priznavala), arhiepiskopom Dositejem u kojemu on, među ostalim, pojašnjava i odnose svoje Crkve s SPC-om, uz tvrdnju kako su „pravoslavne eparhije (biskupije) na području sadašnje NR Makedonije potpale [su] pod jurisdikciju Srpske pravoslavne Crkve 1919-20. kad su, protiv volje naroda, putem otkupnine bile prenesene ispod vlasti Carigradske patrijaršije pod Srpsku Pravoslavnu Crkvu“.⁹⁰⁰

Premda to nije izrijekom navedeno, vjerojatno se upravo na taj potez *Glasa Koncila* aludiralo u komentaru idućega broja lista SPC-a *Pravoslavlje* (7. studenoga 1969.), koji je bio posvećen susretu patrijarha Germana i nadbiskupa Pogačnika, a na kojem je bilo riječi i o potrebi bolje suradnje katoličkih i pravoslavnih listova, kad komentator Radimir Rakić ističe:

Bolja obaveštenost bila bi od ogromne važnosti. Ili se pak mešamo u probleme druge Crkve tamo gde su oni čisto interni problemi te Crkve. Svakako se pri ovome istina ne bi smela relativizirati i razvodnjavati neodređenostima i nedorečenostima.⁹⁰¹

Nedugo potom, 13. studenoga 1969., u Stični kraj Ljubljane održan je i prvi susret predstavnika vjerskih listova *Družine*, *Glasa Koncila* i *Pravoslavlja*, na kojemu su doneseni i zaključci o boljoj međusobnoj suradnji, uključujući i uspostavu redovite međusobne

s Teološkog fakulteta SPC-a Dimitrija Dimitrijevića na Bogoslovskoj tribini KBF-a u Zagrebu. Usp: *Bogoslovima predavao pravoslavni teolog*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 16. svibnja 1971., str. 9.

⁸⁹⁸ „Ekumenski direktorij“. *Novo u ekumenizmu*, u: *Glas Koncila*, br. 12, 11. lipnja 1967., str. 3; *Velik korak prema uspostavljanju prvobitnog zajedništva*, u: *Isto*, str. 3-4; Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Nova etapa u razvitku ekumenskih odnosa*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 25. lipnja 1967., str. 3.

⁸⁹⁹ *Velik korak prema uspostavljanju prvobitnog zajedništva*, u: *Glas Koncila*, br. 12, 11. lipnja 1967., str. 3-4.

⁹⁰⁰ Anto BAKOVIĆ, *Za Glas Koncila govori: makedonski arhiepiskop o svojoj Crkvi*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 3. studenoga 1968., str. 3.

⁹⁰¹ Usp. *Sastanak: patrijarh German – nadbiskup Pogačnik. Novi korak u uzajamnom razumijevanju katolika i pravoslavnih*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 17. studenoga 1968., str. 3.

konzultacije „kad god bude riječ o objavljivanju diskutabilnih tema i materijala (glede druge Crkve ili drugog naroda)“.⁹⁰²

Možda kao i rezultat toga susreta, u listu se uskoro pojavljuje i nova rubrika „Vijesti iz Srpske pravoslavne Crkve“, a u proljeće 1969. list na zadnjoj stranici „pravoslavnoj braći i onim katolicima istočnoga obreda koji slave Uskrs“ čestita taj blagdan, a čestitka je uključivala i tekst „Hristos voskrese!“ ispisan na ćirilici.⁹⁰³

Krajem 1969. objavljen je vrlo otvoren razgovor s vikarnim episkopom patrijarha Germana Danilom Krstićem, iz kojega se mogu doznati i neki razlozi zbog kojih Srpska pravoslavna Crkva i dalje ima rezervi prema pitanju ujedinjenja s Katoličkom Crkvom, pa i to da među pravoslavnim teolozima ima i onih koji osporavaju valjanost katoličkih sakramenta, izuzev krštenja. U razgovoru je došla do izražaja i osjetljivost pitanja žrtava Drugoga svjetskog rata⁹⁰⁴, pri čemu je episkop prenio i mišljenje nekih „unutar Pravoslavne Crkve [koji] smatraju da pojedini članci koji su se pojavili u *Glasu Koncila* nisu bili na mestu, budući da su nedelikatno tretirali bolne probleme naše najbliže prošlosti“. Autor intervjua, Živko Kustić, u tome je prigovoru prepoznao nedavno „spominjanje statističkih podataka o žrtvama rata“, uz opasku kako list smatra da ta pitanja treba razbistriti upravo povijesnim istraživanjima, pri čemu je važno doći i do objektivnog broja žrtava „s jedne i s druge strane“.⁹⁰⁵ Sudeći po brojnim reakcijama čitatelja⁹⁰⁶, taj je intervju među katoličkim vjernicima uglavnom doživljen kao neekumenski, pa je uredništvo tom prigodom imalo potrebu ponoviti kako njegov istup nije bio službeni istup u ime Srpske pravoslavne Crkve, ali ga i dalje smatra korisnim, kao „ključ za razumijevanje izvjesne uzdržljivosti naših pravoslavaca prema ekumenskim nastojanjima s katoličke strane“.

No, za razliku od većine čitatelja, slovenski katolički list *Družina* (11. siječnja 1970.) pozdravio je „sporni“ Krstićev istup, a osobito odluku *Glasa Koncila* da taj razgovor objavi jer, kako je istaknuo komentator toga lista, ujedno i tajnik Ekumenskog vijeća slovenskih biskupija

⁹⁰² *Prvi dogovor katoličkih i pravoslavni novinaru u Jugoslaviji*, u: *Glas Koncila*, br. 24, 1. prosinca 1968., str. 5.

⁹⁰³ *Hristos voskrese*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 6. travnja 1969., str. 20.

⁹⁰⁴ Tom ću se temom u istome ovome poglavlju pozabaviti i nešto kasnije, pod zasebnim naslovom „Polemika vezana uz 'jasenovačke žrtve'“ (u: poglavlju IV.4.1.2.)

⁹⁰⁵ Živko KUSTIĆ, *Razgovor s drom Danilom Krstićem vikarnim episkopom patrijarha Germana. Mogućnosti i granice ekumenizma kod nas*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 9. studenoga 1969., str. 6-7.

⁹⁰⁶ *Odjeci na razgovor s episkopom Krstićem*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 23. studenoga 1969., str. 14; *Odgovor onima koji su reagirali ...; Povodom razgovora s drom Krstićem*, u: *Glas Koncila*, br. 24, 7. prosinca 1969., str. 12; *Odjeci na intervju s pravoslavnim episkopom drom Danilom Krstićem*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 11. siječnja 1970., str. 16.

Jože Vesenja, ekumenizam je moguć samo kroz otvoreni razgovor i izlaganje vlastitih stavova, što je Danilo Krstić učinio „bez krznanja i poljepšavanja“.⁹⁰⁷

Nešto kasnije list će pojasniti kako su tim intervjuom „nakon višegodišnjih nastojanja da se naglašava ono što je katolicima i pravoslavcima zajedničko, morali [smo] progovoriti i o nekim realnim zaprekama na putu uzajamnog zbližavanja i razumijevanja“. No, odmah potom list, odnosno njegov autor Živko Kustić, ističu kako to nisu učinili kako bi obeshrabrili ekumenska nastojanja, a još manje kako bi dali povoda „onima kojima je svako ekumensko nastojanje kroz sve ove godine bilo trn u oku“ da „dođu na svoje“. Jedan takav istup list je prepoznao u jednome članku objavljenom u *Bakarskim zvonima* čiji je autor, katolički svećenik Vinko Pulišić, prepričao razgovor s jednim pravoslavnim vjernikom koji mu se, kako kaže, žalio na pravoslavne svećenike i njihovu vjeru, a osobito se zalažući za svećenički celibat jer, „ako nema celibata, onda će sveštenik biti službenik“. No, Kustić se usprotivio takvome pisanju, jer „takve izjave nisu samo uvredljive“ za pravoslavne svećenike, nego i „krivovjerne“, jer „niječu vrijednost sakramenta svetoga reda u onima koji su ga valjano i zakonito primili“. Na taj je članak reagirao autor spornoga članka iz *Bakarskih zvona* a list je njegovu reakciju, zajedno s odgovorom Živka Kustića, i objavio.⁹⁰⁸

Premda nije izravan odgovor na stavove episkopa Krstića list je, kako sam navodi, i u jednome članku pravoslavnog teologa Dimitrija Bogdanovića, objavljenom u *Vesniku udruženog pravoslavnog sveštenstva SFR Jugoslavije*, prepoznao kritiku njegovih stavova iznesenih u razgovoru za *Glas Koncila*. U njemu se Bogdanović zauzeo za ponovno promišljanje, „pa čak i reviziju“ pravoslavnih stavova vezanih uz valjanost katoličkih sakramenata, poručivši kako bi se pravoslavni teolog trebao „čuvati da daje izjave o tome kako su svete tajne Rimokatoličke Crkve, na primer, problematična ili čak nevaljane, i kako svete tajne postoje samo u Pravoslavnoj Crkvi“.⁹⁰⁹

Nekoliko mjeseci kasnije list, pozivajući se na austrijsku katoličku agenciju *Kathpress*, javlja kako se i profesorski kolegij Srpskog pravoslavnog fakulteta u Beogradu, u pismu Patrijaršiji, izjasnio protivno Krstićevim stavovima, a u korist priznavanja svih sakramenata

⁹⁰⁷ Usp. *Osvrt „Družine“ na izjave episkopa Krstića*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 25. siječnja 1970., str. 7.

⁹⁰⁸ Živko KUSTIĆ, *Bez uzajamnog poštivanja nema ekumenizma. Promišljanje jednog napisa u „Bakarskim zvonima“*, u: *Glas Koncila*, br. 25, Božić 1969., str. 11. Usp. i: Vinko PULIŠIĆ, Živko KUSTIĆ, *U povodu članka: „Bez uzajamnog poštivanja nema ekumenizma“*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 11. siječnja 1970., str. 12.

⁹⁰⁹ *Iz Srpske Pravoslavne Crkve. Stav „jedne konzervativne školske struje“*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 5. travnja 1970., str. 5.

Katoličke Crkve od strane SPC-a.⁹¹⁰ Iz vijesti doznajemo kako je *Kathpress* u svome izvješću donio i cijelu kronologiju spora, napominjući kako je on započeo upravo Krstićevim intervjuom *Glasu Koncila*.

A kad je pravoslavni jerej Milan Babić u pravoslavnom *Vesniku* (1. prosinca 1971.) iznio tezu da je za povijesne sukobe i nerazumijevanja između Srba i Hrvata odgovorna i liturgija Katoličke Crkve na latinskome jeziku, pa „se Hrvatima nije dozvoljavalo da čitaju sv. Pismo i prate bogoslužje na svom narodnom jeziku“ te „narod nije mogao da stekne prave pojmove o hrišćanskoj ljubavi“, „don Jure“ na to vješto odgovara u svojoj kolumni, podsjećajući na činjenicu da su upravo Hrvati u svom velikom dijelu jedini među slavenskim katolicima molili na staroslavenskome, kojega su itekako razumjeli.⁹¹¹

A kad je početkom 1972. pravoslavni teolog Lazar Milin u listu *Pravoslavlje* donio prikaz predavanja prof. Andrije Krešića - u kojemu je on Katoličku Crkvu, a osobito njene teologe „progresiste“ neizravno optužio za ateizam - Tomislav Šagi-Bunić u *Glasu Koncila* piše kritički intonirani osvrt, pozivajući Milina da nakon tog „razočaravajućeg članka“ dadne „u javnosti kakav znak kojim će i on poduprijeti našu krhku ekumensku nadu“.⁹¹² List kasnije donosi i vijest o Milinovom „odgovoru“ na taj Šagi-Bunićev članak u listu *Pravoslavlje*.⁹¹³

U isto vrijeme Tomislav Šagi-Bunić je otvorio polemiku i s valjevskim arhimandritom Justinom Popovićem, koji je u jednome svome tekstu iz 1967. kritizirao katolički nauk. Na Šagi-Bunićev članak reagirao je pravoslavni jeromonah iz Atene Irinej Karanušić-Bulović, pa list tu njegovu reakciju objavljuje, zajedno s odgovorom Šagi-Bunića.⁹¹⁴

Polemika vezana uz „jasenovačke žrtve“

Premda ću neke povijesne teme, pa i one vezane uz Drugi svjetski rat u ovome radu obraditi nešto kasnije, pod točkom 8. ovoga poglavlja, ovdje ipak donosim prijevor koji je

⁹¹⁰ Beograd: Pravoslavni fakultet priznaje katoličke sakramente?, u: *Glas Koncila*, br. 19, 27. rujna 1970., str. 6.

⁹¹¹ Usp. DON JURE, *Šjor Luka sve pokvari*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 9. siječnja 1972., str. 10.

⁹¹² T.[omislav] ŠAGI-BUNIĆ, *Žaljenje koje je dezinformacija*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 19. ožujka 1972., str. 8.

⁹¹³ T.[omislav] ŠAGI-BUNIĆ, *Dr. Milin odgovorio Šagi-Buniću*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 28. svibnja 1972., str. 8.

⁹¹⁴ Irinej KARANUŠIĆ-BULOVIĆ, *Ekumenski (polemično-irenički) razgovori. „Nepogrešiv čovjek i papina nepogrešivost“*. (Pismo pravoslavnog monaha iz Atene u povodu članka pod gornjim naslovom od T. Šagi-Bunića); Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Odgovor Tomislava Šagi-Bunića*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 30. travnja 1972., str. 16.

nastao između *Glasa Koncila* i pojedinih srpsko-pravoslavnih krugova u Jugoslaviji, a koji je vezan uz pitanje jasenovačkih žrtava.

Naime, početkom 1968. *Glas Koncila* donosi vrlo kritički intoniran članak na račun pisanja lista SPC-a *Pravoslavlje*. „Don Jure“, naime, u jednoj svojoj kolumni osudio je članak „D. Iv“-a objavljen u tome listu u kojem je iznesen stav kako Srbi ne bi trebali biti velikodušni i praštati onima koji su nad srpskim narodom vršili zločine u Drugom svjetskom ratu, jer se „na drugoj strani“ takvi zahtjevi za velikodušnošću nikad ne nalaze. „Don Jure“ zaključuje kako je takvo pisanje suprotno duhu Evandjelja i kršćanstva, te podsjeća kako su i katolički predstavnici, počev od samog Pape, pa i sam *Glas Koncila* nebrojeno puta pozivali na kršćansku ljubav i opraštanje.⁹¹⁵

Sredinom iduće, 1969. i *Glas Koncila* se uključio u raspravu o broju žrtava Drugoga svjetskoga rata, koju je otvorio Hrvatski književni list člankom Brune Bušića.

Jedno je kao sunce jasno: nakon rata prebrojavanje pučanstva pokazalo [je] da upravo Hrvatska, dakle pretežno katolički kraj, ima stanovnika manje nego prije rata, dok svi drugi narodi Jugoslavije imaju barem nešto više. Dakle, hrvatska nacija je kroz rat doživjela najbrojnije gubitke. Znači: padale su i katoličke glave, a ne samo pravoslavne. A broj žrtava u koncentracionim logorima nije ni blizu onome što se pročulo po zemlji i po svijetu: u svim tim logorima poginulo je svega do 60 tisuća ljudi, katolika, pravoslavnih, muslimana⁹¹⁶,

piše tako „don Jure“ u članku kojega je, inače, „obukao“ u jedan ekumenski nastrojen tekst o svom prijateljstvu s jednim pravoslavnim svećenikom s kojim se, kako kaže, zajednički radovao zbog tih novih podataka jer,

kad se brojevi još bolje ustanove, kad svima bude jasno kako je to bilo i koliko je toga bilo na obje strane, a osobito kad se shvati i prizna da nije bilo vjerskog rata, nego da su političke snage u sukobu pokušavale iskoristiti i vjerske osjećaje naroda, kad sve to postane svima jasnije, nitko neće tražiti od drugoga da se javno i kolektivno kaje, nego ćemo zajedno oplakivati zajedničku ludost i sramotu, i zajedno se radovati boljim vremenima. I graditi ih.

Kad je jedan čitatelj uskoro zamjerio *Glasi Koncila* što u tome članku nisu spomenuti i ubijeni Židovi u Jugoslaviji, list u svome odgovoru ističe kako se don Jure prije svega

⁹¹⁵ Usp. DON JURE [Živko KUSTIĆ], „*Kršćanstvo*“ protiv *Evandjelja*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 25. veljače 1968., str. 11.

⁹¹⁶ DON JURE [Živko KUSTIĆ], *Moj zagrljaj s pop Stevom*, u: *Glas Koncila* br. 16, 10. kolovoza 1969., str. 10-11.

„katoličko-pravoslavni aspektom“ problema žrtava Drugog svjetskog rata, pa Židove zato nije uključio, ali je zato u tome odgovoru donio i dostupne podatke o stradanju Židova u Jugoslaviji, ali svijetu, u vrijeme nacističkoga režima.⁹¹⁷

Spominjanje statističkih podataka o broju stradalih bio je predmet kritike i poznatoga serijala Miloša Žanka u beogradskoj *Borbi* iz studenoga 1969., u kojem se Žanko obračunava s „nacionalističkim tendencijama“, pa „don Jure“ u svom odgovoru ponovno problematizira broj stradalih. Kako se Žanko pozvao i na „službene statistike o žrtvama fašističkog terora, stranog i domaćeg“, ali ih nije i naveo, Kustić ga otvoreno pita kako da se on, koji tih statistika nema, snađe kad istodobno *Opća enciklopedija* Leksikografskog zavoda navodi kako je „samo u Jasenovcu stradalo oko 70.000 osoba“, a Vojna enciklopedija navodi kako je u tome logoru „pobijeno oko 600.000 osoba“. „Pa snađi se usred tako različitih podataka“, zaključuje „don Jure“.⁹¹⁸

Temom Jasenovca, odnosno ulogom bivšeg franjevca Miroslava Filipovića-Majstorovića u tome logoru, „don Jure“ se bavio i kasnije, početkom 1971., nakon što je u listu *Pravoslavlje* Lazar Milin ustvrdio kako su „za vrijeme rata katolički fratri klali malu srpsku djecu“. Kustić pritom pojašnjava kako je opće poznato da su spornog franjevca sami fratri „odmah negdje početkom rata istjerali iz samostana, da ga je sam nadbiskup Stepinac suspendirao i ekskomunicirao zbog njegovih postupaka“, zaključujući stoga kako „već svako dijete zna da su priče o fratrima koji su klali obične izmišljotine“.⁹¹⁹

Od toga se razvila i mini-polemika, jer se Milin u *Pravoslavlju* (25. veljače 1971.) osvrnuo i na taj „don Jurin“ napis, a ovaj mu odgovara nešto kasnije⁹²⁰, žaleći što Milin poslijeratnu propagandnu komunističku literaturu uzima kao neupitan izvor za navođenje zločina pripadnika Katoličke Crkve, ali i što takvim optužbama dovodi u pitanje napredak postignut u ekumenskom dijalogu dviju Crkvi.

„Ruku na srce, Lukijane [Lazar Milin je, po uzoru na don Juru, sebi uzeo taj pseudonim, op. A.M.], kome treba? Kome treba nas katolike u Hrvatskoj i na neki način cio hrvatski narod kroz desetljeća držati u nekom osjećaju krivice?“, zaključuje „don Jure“ svoju polemiku s Milićem. I taj je članak u *Pravoslavlju* (15. travnja 1971.) naišao na novi Milinov odgovor, a

⁹¹⁷ ...A što je sa Židovima?, u: *Glas Koncila* br. 17, 24. kolovoza 1969., str. 15.

⁹¹⁸ DON JURE [Živko KUSTIĆ], *Doktoru Žanku, da pokuša shvatiti*, u: *Glas Koncila*, br. 24, 7. prosinca 1969., str. 11.

⁹¹⁹ DON JURE, [Živko KUSTIĆ], *Te nesretne novine!*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 7. veljače 1971., str. 12.

⁹²⁰ DON JURE [Živko KUSTIĆ], *Baš ti hvala, oče Lukijane*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 21. ožujka 1971., str. 12

„don Jure“ mu poručuje kako s „Lukijanom“ mora „prekinuti dopisivanje“; jer „on moje riječi iskreće, tumači ih kako hoće i odgovara ono što ga nisam pitao“.⁹²¹

4.1.3. Prikaz ispravnoga ekumenizma u viđenju *Glasa Koncila*

Nakon završetka Koncila, list objavljuje članak Tomislava Šagi-Bunića u kojem su sadržani preduvjeti uspješnog nastavka ekumenskog pokreta, osobito „u našim krajevima“.⁹²² U njemu, nakon što je prikazao povijesne prilike koje su dovele do raskola Zapadne i Istočnih Crkava, Šagi-Bunić ističe kako su bitni preduvjeti ponovnog sjedinjenja, među ostalim:

- odustajanje od trijumfalističkog stava (gledanje na sjedinjenje kao na „našu pobjedu, a njihov povratak u očinsku kuću“),
- reforma Crkve u duhu Drugog vatikanskog sabora i obraćenje srca,
- oslobođenje ekumenizma od ne-vjerskih elemenata („Ekumenizam je čisto religiozna i duhovna stvar, to nije pitanje ovozemaljsko. To nije pitanje ni nacionalizma, ni patriotizma, ni političko, ni rasno, ni krvno, niti pitanje bilo kakvih ovozemaljskih interesa. [...] Svi naši vjernici moraju jasno shvatiti da sjedinjenjem kršćana niti Hrvati postaju Srbima niti Srbi Hrvatima“).

Načela kojima se vodio list u promicanju konkretnog ekumenizma na području Hrvatske i Jugoslavije Šagi-Bunić je sažeo i u jubilarnom, 100. broju lista u travnju 1967., osobito ističući da je taj list prije svega nastojao ići „putem stvaranja ekumenske klime, ostvarivanja jednog iskrenog stanja kršćanske ljubavi i razumijevanja, putem strpljivog i dugotrajnog odgajanja sviju za poštivanje drugoga i za ljubav a protiv fanatizma“.⁹²³

Taj je članak naišao na pozitivnu reakciju među pravoslavnima, pa list tako objavljuje pismo protosinđela Stefana Čakića iz pravoslavnog manastira Kruševdol, u kojem on osobito pohvaljuje misao kako „Hrvati ostaju Hrvati, a Srbi ostaju Srbi – jer o tome i nije riječ“.⁹²⁴

⁹²¹ DON JURE [Živko KUSTIĆ], *Vic i antivic*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 18. travnja 1971., str. 12.

⁹²² Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Gdje smo s ekumenizmom?*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 9. siječnja 1966., str. 3.

⁹²³ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Ekumenizam bez romantike*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 2. travnja 1967., str. 4.

⁹²⁴ *Povodom članka „Gdje smo s ekumenizmom“*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 6. veljače 1966., str. 6.

I početkom 1968., nakon završetka molitvenog tjedna za jedinstvo kršćana, list u svome komentaru ponavlja tezu kako „pravi ekumenizam ne može naškoditi naciji“ jer se život naroda mora temeljiti „na njegovoj vlastitoj biološkoj, ekonomskoj, političkoj i kulturnoj snazi, a ne na političkoj zaštiti koju bi mu pružala religiozna zajednica“.⁹²⁵

List je znao upozoravati i na ne-konciliska gledanja na ekumenizam od strane nekih katolika. Tako, služeći se jednim člankom objavljenim u talijanskom listu *Civiltà cattolica*, list prenosi tumačenje kako se kod ispravnog ekumenizma ne radi o „'vraćanju' 'krivovjercaca' ili 'raskolnika', nego o dinamičnom gibanju prema jedinstvu, o gibanju koje ne smije biti samo sa strane odvojenih kršćana prema Katoličkoj Crkvi, nego i s njezine strane prema drugim kršćanima“.⁹²⁶ Slične poruke list je slao i javljajući o novoj knjizi predstojnika Tajništva za jedinstvo kršćana kardinala Augustina Bea-e, ističući kako ekumenski i međureligijski dijalog, kako ga vidi Koncil, „u svojoj biti nije nastojanje da drugoga odvratimo od njegove vjere“.⁹²⁷

U tome svjetlu list je popratio i polemiku koja se razvila između splitskog biskupa Frane Franića i pariškog *Le Monda* - koji je jedan Franićev članak u časopisu *Crkva u svijetu* protumačio kao pokušaj „vjerskog prozelitizma“, odnosno privlačenja pravoslavnih vjernika u okrilje Katoličke Crkve - na što je biskup Franić uzvratio demantijem, pojašnjavajući kako je smisao njegovog članka bio poziv na ekumenski dijalog, a ne „da obraćamo druge na svoju vjeru“.⁹²⁸

Nedugo potom, list i iz jednog Papinog istupa ističe upravo poruku kako „treba izbjegavati prozelitizam, nastojanje da se vjernici jedne zajednice prevode u drugu, što opet ne znači da se negira sloboda vjere onima koji iz pravog uvjerenje žele pristupiti ovoj ili onoj Crkvi“.⁹²⁹

No, bilo je i kritika i otpora pojedinih čitatelja *Glasa Koncila* zbog izraženog ekumenskog opredjeljenja toga lista, ali i ekumenskih nastojanja same Crkve. Tako, primjerice, u listopadu 1967. jedan čitatelj iz Kanade izražava nezadovoljstvo zbog pisanja o „zagrljaju Rima i Carigrada“, te se pita „je li isti Duh Sveti vodio onog papu prije tisuću godina koji je prokleo Carigrad i ovog sada koji se grli s tim Carigradom“, te „koliko je naše braće Hrvata

⁹²⁵ *Muke naše ekumenske*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 11. veljače 1968, str. 2.

⁹²⁶ *Katolička Crkva postat će u susretu s odijeljenima više katolička*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 7. veljače 1965., str. 10.

⁹²⁷ *Kardinal Bea: Što znači ekumenizam?*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 3. srpnja 1966., str. 3.

⁹²⁸ *Pariški list krivo tumači misao splitskog biskupa*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 2. travnja 1967., str. 6.

⁹²⁹ *Držimo da između časne Pravoslavne Crkve i Katoličke već postoji neko zajedništvo*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 14. svibnja 1967., str. 4.

dalo živote za katoličku vjeru i Rim, a što se ovo danas radi?“⁹³⁰ Uredništvo mu odgovara kako „raskol u Crkvi nije djelo Duha Božjega, nego nesloge i slabosti ljudske“ te kako ni ondašnji Papa „nije izopćio sve pravoslavne, nego samo ondašnjeg carigradskog patrijarha“. „Tko god sluša Duha, raduje se pomirenju i ljubavi“, zaključuje list u svome odgovoru.

No, u odgovoru drugome čitatelju, koji se pita imaju li uopće više smisla katoličke misije ako je, kako se sada govori, „svaka religije [je] u sebi dobra“ i u svakoj je od njih „moguće spasenje“, list ipak ističe kako Crkva ne smatra kako su „sve vjere u sebi dobre, još manje da su sve jednako vrijedne“.⁹³¹

A početkom 1968. dominikanac Dominik Budrović, član jedne Komisije pri Biskupskoj konferenciji Jugoslavije, upozorava kako jedan odgovor lista o pravoslavnoj vjeri i Pravoslavnoj Crkvi⁹³² „nije teološki ispravan, pa može lako stvoriti zabunu kod vjernika, kao da tu i nema bitne razlike između Katoličke Crkve i Pravoslavne“.⁹³³ Među ostalim, taj teolog zamjera što se u spornome odgovoru odvajaju pojmovi „vjere“ i „crkvene zajednice“, za koje on smatra da se u biti ne razlikuju, a osobito tvrdnju *Glasa Koncila* prema kojoj je „Pravoslavna vjera nastala ... od Isusa Krista“. List se u svome odgovoru, pak, poziva na izjavu pape Pavla VI. prema kojoj između katolika i pravoslavnih postoji „identitas fide“, odn. istovjetnost vjere, dok je za Crkve upotrijebio naziv „sestrinske“. No, na kraju odgovora ipak se ističe kako, naglašavajući „istovjetnost“ vjere između katolika i pravoslavnih „u smislu kako je taj izraz upotrijebio Papa“, *Glas Koncila* ipak redovito upozorava kako se „iz toga ne smije izvući zaključak kako razlika nema i kako je svejedno kojoj tko Crkvi pripada“.

4.2. Odnos prema protestantima, Židovima i muslimanima

Premda manje negoli u slučaju pravoslavnih Crkava, osobito Srpske, list je na svojim stranicama pratio i djelovanje različitih **protestantskih** crkvenih zajednica u svijetu i SFRJ, osobito kad su one imale ekumenski karakter.

⁹³⁰ *Uznemirenost zbog zagrljaja*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 22. listopada 1967., str. 15.

⁹³¹ *Sve vjere ipak nisu jednake*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 7. veljače 1965., str. 15.

⁹³² *Pravoslavna vjera i pravoslavna Crkva*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 17. studenoga 1968., str. 15.

⁹³³ „*Pravoslavna vjera i Pravoslavna Crkva*“, u: *Glas Koncila*, br. 1, 12. siječnja 1969., str. 17.

Tako, primjerice, list već u drugome broju, u listopadu 1963., prenosi tekst molitve redovničke zajednice iz Taizé-a za jedinstvo kršćana⁹³⁴, a kasnije i šire predstavlja povijest i djelovanje te ekumenske zajednice.⁹³⁵

Na informativnoj je razini *Glas Koncila* iscrpno izvijestio i o posjetu anglikanskog poglavara, nadbiskupa Michaela Ramseya Rimu i papi Pavlu VI. u proljeće 1966. godine, prvome takvome susretu nakon 4 stoljeća odvojenosti dviju Crkava⁹³⁶, a vrlo je pažljivo pratio i održavanje 4. Svjetskog ekumenskog kongresa, kojega je u švedskoj Uppsali 1968. organiziralo Svjetsko vijeće Crkava.⁹³⁷

Premda je, dakle, i ranije doticao pitanje različitih protestantskih denominacija u sklopu ekumenskog pitanja, najjasnije se o tome izrazio u rubrici „Da svi budu jedno“ u povodu 450. obljetnice Lutherove reforme, kad je u nekoliko članaka prenio vijesti koje su govorile o mogućnosti da se ukine ekskomunikacija Martina Luthera te je prenosio izjave nekih istaknutih katoličkih teologa koji su tvrdili kako Luther uopće nije želio crkveni raskol do kojega je u 16. stoljeću došlo u Zapadnoj Crkvi.⁹³⁸

I nešto kasnije, izvješćujući o skupštini Svjetske luteranske federacije, koja je održana u srpnju 1970. u francuskome Evianu, osim što je prenio poruke izrečene na tome skupu, osobito vezane uz suradnju s Katoličkom Crkvom i odnos prema Drugom vatikanskom koncilu, navodi i kako se izaslanik Katoličke Crkve na tome skupu, predstojnik Tajništva Sv. Stolice za ujedinjenje kršćana kardinal Johannes Willebrads, pozitivno izrazio o Martinu Lutheru.⁹³⁹

No, nisu izbjegavane ni one vijesti koje nisu išle u prilog „približavanju“ s protestantskim crkvenim zajednicama. Tako, primjerice, prenosi vijest o odbijanju pape Pavla VI. da ukine odluku o ekskomunikaciji Martina Luthera.⁹⁴⁰

⁹³⁴ *Molitva naše protestantske braće iz Taizéa za jedinstvo*, u: *Glas Koncila*, br. 2., 20. listopada 1963., str. 7.

⁹³⁵ *Usp. Jezgra koja buja. Sve je počelo kad se mladić s biciklom zaustavio u nepoznatom selu*, u: *Glas Koncila*, br. 18, 5. rujna 1971., str. 17.

⁹³⁶ *Nadbiskup Ramsey posjetio Papu*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 10. travnja 1966., str. 5-6.

⁹³⁷ *Uppsala. Četvrti svjetski ekumenski kongres*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 21. srpnja 1968., str. 4; *Iz rada zasjedanja Svjetskog vijeća crkava u Uppsali. Pravoslavnici o Crkvi, Sv. Duhu, Bogorodici i svecima*, u: *Glas Koncila*, br. 18, 1. rujna 1968., str. 12.

⁹³⁸ *Usp. Za skidanje ekskomunikacije s Martina Luthera; Luther nije htio raskol; „Hoćemo li danas propovijedati vjerski rat; Kardinal na Luteranskoj proslavi*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 19. studenoga 1967., str. 4.

⁹³⁹ S.[miljana] R.[ENDIĆ], *Skupština Svjetske luteranske federacije. Kardinalova pohvala Lutheru*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 9. kolovoza 1970., str. 5.

⁹⁴⁰ *Usp. Papa odbio molbu da se skine ekskomunikacija s Luthera*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 19. rujna 1971., str. 4.

Osim što je prenosio vijesti iz svijeta koje su govorile o približavanju pojedinih protestantskih Crkava s Katoličkom Crkvom u svijetu, primjerice katolika i anglikanaca o pitanju euharistije⁹⁴¹, list je povremeno donosio i pozitivne primjere suradnje katolika i protestanata u SFRJ pa tako, primjerice, opširno prikazuje dobre odnose katolika i evangelika u slovenskoj Murskoj Soboti.⁹⁴²

I kad su u pitanju odnosi sa **Židovima**, list je javljao o međureligijskim susretima katoličkih i židovskih vjerskih poglavara, pa i o zajedničkom molitvama, primjerice u sklopu molitvene osmine za jedinstvo kršćana⁹⁴³, ali i u drugim prigodama.⁹⁴⁴ Čitatelji *Glasa Koncila* bili su informirani i o dijalogu katoličkog teologa Jeana Danieloua sa židovskim teologom Andreom Chouraquijem, koji su zajednički objavili i jednu knjigu svojih dijaloga o odnosu kršćana i Židova.⁹⁴⁵

No, najveći naglasak lista, kad su Židovi u pitanju, bio je u njegovom nastojanju da se suprotstavi antisemitizmu, za kojega je smatrao da je duboko ukorijenjen u pojedinim kršćanskim sredinama.

List tako, izvješćujući o prijedlogu kardinala Augustina Bea-e i novoustanovljenog Tajništva za sjedinjenje kršćana koncilskim ocima da se u Dekretu o ekumenizmu jedno poglavlje posveti i Židovima, a u lipnju 1964. vrlo upućeno tumači kako je optužba Židova za bogoubojstvo, premda „nikad nije bila izričito formulirana u katoličkoj teologiji“ ipak „na području kršćanske civilizacije praktički [je] trajala stoljećima i stvarala [je] ili pojačavala antisemitsku psihozu masa, pa su joj se tragovi osjećali čak i u katoličkoj katehezi i katoličkoj liturgiji“. Također, na temelju pisanja francuskoga židovskog povjesničara Julesa Isaaca, poručuje kako „kršćani, koji svoju vjeru zasnivaju na Kristu, ne smiju prezirati narod iz kojega je Krist izišao i čijim je jezikom govorio“.⁹⁴⁶

⁹⁴¹ Usp. *Što katolici i anglikanci drže zajednički o euharistiji i svećeništvu*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 3. listopada 1971., str. 6.

⁹⁴² AK [Živko KUSTIĆ], *Na Veliku subotu u Murskoj Soboti. Evangelici i katolici u Prekmurju prepoznaju se kao braća*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 28. travnja 1968., str. 8.

⁹⁴³ Usp. npr. *Kardinal propovijedao u židovskoj sinagogi*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 19. veljače 1967., str. 7.

⁹⁴⁴ Tako, npr., javlja o zajedničkoj molitvi katolika i Židova u jednoj španjolskoj katoličkoj crkvi. Usp. *Katolici i Židovi molili zajedno*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 26. ožujka 1967., str. 4.

⁹⁴⁵ *Dijalog Židova i kršćana*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 24. ožujka 1968., str. 4.

⁹⁴⁶ BERITH [Smiljana RENDIĆ], „*U tebi će biti blagoslovljeni svi narodi*“, u: *Glas Koncila*, br. 11., 7. lipnja 1964., str. 3.

List je, na kraju zasjedanja Koncila, vrlo opširno izvijestio i o službenom odustajanju od antisemitizma u Deklaraciji o nekršćanskom odgoju, zajedno s rezultatima glasovanja o tome pitanju, kao i o otporu kojega su pojedini biskupi pružali tome koncilskome tekstu.⁹⁴⁷

I u odgovorima čitateljima pojašnjava stav Crkve prema Židovima, ističući kako je raniji antisemitizam „u nekim kršćanskim sredinama“ bio „strašna povijesna zabluda“.⁹⁴⁸

Nešto više negoli u slučaju protestanata i Židova, *Glas Koncila* posvećivao je temi odnosa prema **muslimanima**, što je razumljivo obzirom na brojnost pripadnika te vjerske zajednice u SFRJ, osobito u BiH.

Već početkom 1965., prije negoli je i završio Drugi vatikanski koncil, pod čijim je utjecajem list i formirao svoju uređivačku politiku u mnogim, pa tako i u ovoj temi, *Glas Koncila* javlja o proslavi završetka ramazanskog posta i molitvi muslimana u katedrali u Kölnu, pri čemu konstatira kako je prošlo „vrijeme krvavih osvajanja u ime Alaha i Muhameda, prošlo je vrijeme krvave obrane s križem na zastavi i na oklopu“.⁹⁴⁹

Svoj stav o muslimanima list je najjasnije izrazio o odgovoru jednome čitatelju, K. Tonyju iz Zadra, koji se žali kako ga, zbog njegove islamske vjere, ponekad posprdno nazivaju „Turčin“, te kako mu smeta što se u Tjednu za jedinstvo kršćana u njegovom gradu „o nama islamcima [se] šuti“.

List mu odgovara kako su „više puta izrazili poštovanje prema ljudima koji u okvirima te vjerske zajednice čvrsto vjeruju u jedinoga Boga Stvoritelja i Zakonodavca“, te kako se i Koncil „riječima najdubljeg poštovanja izrazio o muslimanima“. No, kako se dodaje, za razliku od odnosa među različitim kršćanskim zajednicama, gdje se teži jedinstvu, kad su u pitanju muslimani, kršćani tu ne teže jedinstvu, nego uspostavi „poštovanja, razumijevanja, dijaloga, izmjeni misli“, te da „zajednički možemo tražiti putove za ono što se zove dijalog s ateizmom, i složno pomagati svijetu da ne izgubi vjeru u Boga“.⁹⁵⁰

Slično kao i u odnosu na druge teme, i u ovoj je list osnaživao svoj stav, prenoseći poruke najviših crkvenih autoriteta, koje su ga u tome stavu podupirale. Tako, primjerice, list prenosi i poruku pape Pavla VI. Africi, u kojoj je on pozvao muslimane na suradnju s kršćanima,

⁹⁴⁷ *Dnevnik Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 31. listopada 1965., str. 3.

⁹⁴⁸ Usp. *Crkva i Židovi*, u: *Glas Koncila*, br. 24., 1. prosinca 1968., str. 15.

⁹⁴⁹ S[miljana] R[ENDIĆ], *Zvuči nevjerovatno – ali se dogodilo*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 28. veljače 1965., str. 10.

⁹⁵⁰ *Muslimani i kršćani*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 22. rujna 1968., str. 19.

te je osudio jednostrano gledanje dijela europske javnosti na zbivanja u Africi zbog nasilja prema tamošnjim kršćanima koje je pratio pokret osamostaljivanja brojnih afričkih država.⁹⁵¹

No, u fokusu interesa *Glasa Koncila* svakako je bio konkretan odnos katolika i muslimana u „našoj zemlji“, te mogućnosti unaprijeđenja međureligijskoga dijaloga, što su bile i glavne teme i razgovora s referentom u Vrhovnom islamskom vjerskom starješinstvu u Sarajevu profesorom Hadži Huseinom Đozom u prvoj polovici 1970. godine.⁹⁵² Na taj se razgovor pozitivno osvrnula skupina iseljenika iz Švedske, među kojima je bilo i muslimana, koji u pismu listu hvale taj potez, ali i predlažu izdavanje zajedničkih „islamsko-katoličkih“ novina, što je uredništvo ocijenilo zasad nereálnim.⁹⁵³

Početak 1972. list donosi i prigodan članak prof. Muhameda Talbija, profesora iz Tunisa, koji je izvorno objavljen u *L'Osservatore Romano* u povodu Kurban-Bajrama, a u kojemu se on zalaže za dijalog između kršćana i muslimana.⁹⁵⁴ U sklopu toga članka objavljena je i redakcijsku čestitku muslimanima u prigodi njihova blagdana.

Odnosi s muslimanima, odnosno suživot katolika i muslimana, osobito u Bosni, znao se naći kao tema i u pojedinim reportažama. Tako, primjerice, u reportaži iz Bihaća list prenosi razmišljanje jedne starije vjernice o pitanju vječnoga spasenja islamskih vjernika:

U mladosti nisam znala. Pa sam mislila: Bože moj, kamo će muslimani kad nisu kršteni? A ima ih u Bosni više od nas. I pitala sam to časnu sestru Tereziju. Njoj je to bilo smiješno što pitam. Ali časna majka je to čula i rekla mi je: Tko čvrsto vjeruje u Boga, Bog će njega spasiti. Eh, to sam zaboravila kako mi je točno rekla, ali mislim da će njih Bog na kraju, valjda na Sudnji dan, koji su tvrdo vjerovali i koji su bili dobri, da će Bog njih krstiti i uvesti u raj. Tako ja mislim.⁹⁵⁵

Nedugo potom list javlja i o otvorenju džamije u Gunji, prvoj u Slavoniji, te ističe kako su u gradnji pomogli i tamošnji župnik i katolički vjernici, te kako su i muslimani ranije pomogli

⁹⁵¹ *Papina poruka Africi*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 19. studenoga 1967., str. 2.

⁹⁵² Petar ČALIĆ, *Razgovor s Hadži Huseinom Đozom. Muslimani i katolici u našoj zemlji*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 22. ožujka 1970., str. 8.

⁹⁵³ *Muslimani i kršćani*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 19. travnja 1970., str. 19.

⁹⁵⁴ Muhamed TALBI, *Kakav mora biti dijalog muslimana i kršćana*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 23. siječnja 1972., str. 3.

⁹⁵⁵ Ž.[ivko] K.[USTIĆ], *Sveti Ante opet u Bihaću* u: *Glas Koncila*, br. 21, 17. listopada 1971., str. 5.

izgradnju stana časnih sestara i dvorane za katolički vjeronauk⁹⁵⁶, a nešto kasnije uredništvo lista objavljuje i posebnu kraću poruku „braći muslimanima“ u povodu početka Ramazana.⁹⁵⁷

Iz jedne pak reportaže iz Egipta – u kojoj glavni urednik Vladimir Pavlinić obrazlaže kako je do tog puta uopće došlo, odnosno zašto je jedan arapski funkcionar i *Glas Koncila*, među drugim redakcijama i omladinskim organizacijama, pozvao da posjeti tu zemlju - doznajemo kako „muslimani Bosne i Hercegovine gledaju u *Glasi Koncila* prijateljsko glasilo, mnogi ga među njima pažljivo prate i neobično znaju cijeniti i najmanju vijest ili bilješku koja se na njih odnosi“.⁹⁵⁸

Ipak, jedna formulacija koju je upotrijebio list, dovela je do manjeg spora između dijela katoličkih glasila i Islamske zajednice. Naime, prigodom kanonizacije Nikole Tavelića, na kojoj je bio i Asaf Duraković, kao izaslanik zagrebačke islamske zajednice, *Glas Koncila* ga je u svome izvješću nazvao „predstavnikom hrvatskih muslimana“, a *Radio Vatikan* predstavio i kao izaslanika reis-ul-uleme Jugoslavije. Nakon što je čelnik muslimanske vjerske zajednice to demantirao u izjavi za *Tanjug*, *Radio Vatikan* je donio ispravak svoje obavijesti, a *Glas Koncila* cijeli taj slučaj pojašnjava u svome listu.

Što se tiče formulacije „predstavnik hrvatskih muslimana“, koju je upotrijebio *Glas Koncila*, uredništvo pojašnjava ovako:

[...] pod izrazom „muslimani“ misli [se] na vjersku pripadnost (zato pišemo malo „m“), a ne nacionalnu; ni oznaka „hrvatski“ ne označava nacionalnu pripadnost, nego se odnosi na vjernike muslimane koji žive u Hrvatskoj, odnosno poglavito u Zagrebu.⁹⁵⁹

No, u svome pojašnjenju list je otišao i korak dalje, pokazujući kako je proglašenje Nikole Tavelića, kojega su u 14. stoljeću u Jeruzalemu pogubili tamošnji muslimani, za muslimane u Jugoslaviji bilo daleko osjetljivije pitanje, negoli se iz „ljutnje“ njihovoga predstavnika zbog „pogrešnog“ tituliranja dalo iščitati:

⁹⁵⁶ Usp. *Prva džamija u Slavoniji*, u: *Glas Koncila*, br. 18, 13. rujna 1970., str. 14.

⁹⁵⁷ UREDNIŠTVO GLASA KONCILA, *Braći muslimanima uz ramazan i Bajram*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 22. studenoga 1970., str. 14.

⁹⁵⁸ Vladimir PAVLINIĆ, *Susreti u dolini Nila. Bilješke s puta po Egiptu*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 17. svibnja 1970., str. 11.

⁹⁵⁹ *Ispravci i demantiji u vezi s vijestima o muslimanskom predstavniku na kanonizaciji u Rimu*, u: *Glas Koncila*, br. 14, 12. srpnja 1970., str. 17.

[...] spontani pljesak kojim su tisuće naših hodočasnika pozdravile toga predstavnika u bazilici na Lateranu pokazuje kako naši vjernici znaju da kanonizacija Nikole Tavelića ne smije biti ni pod koju cijenu krivo shvaćena tako da bi bacila i najmanju sjenu na rastuće uzajamno povjerenje između katolika i muslimana u našoj zemlji. Sveti Otac, i sam svjestan kako je slučaj osjetljiv, u svom je govoru upozorio da ova kanonizacija mora biti poticaj za iskrenije proučavanje prilika u kojima se dogodilo Nikolino mučeništvo te za sve bolje uzajamno poštivanje i razumijevanje između katolika i muslimana.

4.3. Dijalog s ateistima na stranicama *Glasa Koncila*

Već i kroz različita izvješća o događanjima na Koncilu, te o sadržaju pojedinih koncilskih dokumenata, *Glas Koncila* promiče potrebu dijaloga s ateistima. No, na stranicama lista ta se tendencija osobito uočava od 1965. godine, kad papa Pavao VI. ustanovljuje zasebno Tajništvo za one koji ne vjeruju, o čemu list također izvješćuje, te prenosi komentar *Radio Vatikana*⁹⁶⁰, kojega sažima nadnaslovom „Ne protiv nevjernika, već za njih“. U istome broju, u svibnju 1965. - izvješćujući s korizmenih konferencija u bazilici Srca Isusova u Zagrebu, čija je tema bila upravo odnos prema ateizmu i ateistima - parafrazirajući izlaganje voditelja konferencije isusovca Josipa Ćurića, list poručuje:

Živimo među ateistima i svakog dana s njima saobraćamo. Postavlja se sasvim konkretno pitanje: Kakav treba da bude naš stav prema njima? Gledati na njih s odbojnošću ne bi bilo ni ljudski ni kršćanski. Sklapati kompromis s ateizmom po liniji nekog „sporazumaštva“ ne samo što nije pravovjerno nego je i najmanje sretno rješenje. Pravo nas stavu prema bezbožnicima uči Pavao VI. kad taj stav označuje izrazom *d i j a l o g*.⁹⁶¹

Kako se tema dijaloga sve češće pojavljivala i u crkvenoj i u društvenoj javnosti, list je imao potrebu, u dva nastavka, objaviti i članak o tome kako Koncil zapravo shvaća dijalog, iz pera teologa Tomislava Šagi-Bunića.⁹⁶²

U tim se člancima najprije konstatira kako je koncilaska Crkva „odlučno zakoračila prema dijalogu“ i to kako „unutar same sebe“ tako i „prema drugim grupama ljudi“ i tu više

⁹⁶⁰ Sekretarijat za nevjernike, njegova svrha i zadaće, u: *Glas Koncila*, br. 8, 2. svibnja 1965., str. 2.

⁹⁶¹ [Luka] DEP[OLO], *Korizmene konferencije u bazilici Srca Isusova u Zagrebu*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 2. svibnja 1965., str. 12.

⁹⁶² Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Što je dijalog?*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 31. srpnja 1966., str. 3; br. 16, 14. kolovoza 1966., str. 3.

„nema vraćanja natrag“. Potom se iznose ključni preduvjeti da bi dijalog doveo do nekog cilja: od toga da u dijalog stupaju ljudi, koji se međusobno moraju uvažavati i priznavati dostojanstvo drugoga; preko potrebe da sudionici u dijalogu, premda polaze od različitih mišljenja i stavova, budu otvoreni mogućnosti da svoje ideje kroz dijalog „upotpunjuju, usavršavaju, mijenjaju, pa gdjekad neke i odbacuju“; pa sve do potrebe da dijalog, za razliku od polemike, „ne ide za tim da pobije, već da razumije, dosegne maksimum istinitog u protivnikovom mišljenju“. Na kraju autor zaključuje kako papa Pavao VI. u svojoj enciklici „*Ecclesiam suam*“ inzistira na tome da „Crkva svima nudi dijalog bez obzira da li oni sada pokazuju [spremnost] da na tu ponudu odgovore“, te da su katolici spremni i žele „u lojalnom i iskrenom dijalogu sudjelovati sa svima na svijetu“, ali istodobno i dodaje kako „mi kod toga ne smijemo biti naivni i euforijski kratkovidni“ te „ne možemo na primjer vidjeti volju za dijalogom ondje gdje zasad vidimo samo polemički stav“.

A kad je spomenuto Tajništvo Sv. Stolice za one koji ne vjeruju 1968. objavilo dokument o dijalogu s ateistima, isti je autor u tri nastavka donio prikaz toga dokumenta i njegovu aktualizaciju za hrvatske prilike.⁹⁶³ U tome prikazu Šagi-Bunić ističe kako spomenuti dokument ne predlaže „dijalog koji bi išao za obraćenjem sugovornika“ i čiji bi predmet bile „prvenstveno vjerske istine“, nego sva druga pitanja koja su od „važnog općeljudskog interesa ili od životne vrijednosti za sugovornike i različite zajednice ljudi“. No, i za takav dijalog potrebni su neki preduvjeti, a prije svega „recipročno priznavanje ljudskoga dostojanstva, uzajamno prihvaćanje drugoga u njegovoj osebnosti, sa stanovitom dozom iskrene radoznalosti i želje da od drugoga primimo sve što otkrijemo da je prihvatljivo, a naše da mu iznesemo u obliku koji će za njega biti što shvatljiviji“.⁹⁶⁴

Isti je autor predstavio i „Smjernice o studiju ateizma i izobrazbi za dijalog s onima koji ne vjeruju“, koje je spomenuto Tajništvo objavilo 1970., a koje preporučaju bogoslovskim školama proučavanje različitih oblika ateizma, među kojima i marksizma, i u kojima je, uz negativnu, istaknuta i „pozitivna strana sekularizacije“, koja može biti iskorištena „u procesu posadašnjeja pastoralnog rada“.⁹⁶⁵

⁹⁶³ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Načela dijaloga s ateistima*, u: *Glas Koncila*, br. 25-26, prosinac 1968., str. 5; br. 3, 9, veljače 1969., str. 6; br. 4, 23. veljače 1969., str. 6.

⁹⁶⁴ Usp. *Isto*, u: *Glas Koncila*, br. 25-26, prosinac 1968., str. 5.

⁹⁶⁵ Usp. Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Novi dokumenat Papinskog sekretarijata za nevjernike. Proučavanje ateizma i odgoj za dijalog u visokim bogoslovskim školama*, u: *Glas Koncila*, br. 25, Božić 1970., str. 7.

Dakako, i u ovoj je temi list svoju poziciju osnaživao prenoseći poruke crkvenih autoriteta. Tako, primjerice, na svojim stranicama donosi i dio predavanja kojega je 19. prosinca 1965. kardinal Šeper održao na zapadnonjemačkom radiju a u kojemu je, među ostalim, istaknuo kako „mi moramo tražiti uzroke te pojave i k ljudima koji se proglašuju ateistima ili su pod utjecajem ateizma pristupiti sa živim svjedočanstvom kršćanskog života“.⁹⁶⁶

Na tragu te poruke, list je u nekoliko navrata objavljivao i tekstove koji su vjernicima trebali približiti ateizam, njegove uzroke i razloge, te povijesni razvoj toga svjetonazora. Tako 1968., nakon što je u Rimu objavljena enciklopedija *Suvremeni ateizam*, koju je uredio profesor salezijanac G. Girardi, list o tome djelu najprije opširno izvješćuje⁹⁶⁷ a potom, iz pera Mije Škvorca, u nekoliko brojeva donosi i njegov širi prikaz.⁹⁶⁸ Središnja poruka toga prikaza jest to da suvremeni ateizam „uvijek raste na zapuštenom religioznom tlu“, te je on „kudikamo oštrija kritika 'religioznog čovjeka' nego samog Boga“.

A kako bi svojim čitateljima dočarao svoje uvjerenje da se i „na strani ateista“ događaju neke pozitivne promjene u njihovom odnosu prema vjernicima, list je posezao i za prenošenjem nekih rasprava iz tadašnjeg SSSR-a, koje su govorile tomu u prilog. Tako, primjerice, prenosi naglaske iz jednoga članka objavljenog u sovjetskom ateističkom mjesečniku *Nauka i religija*, u kojem se zaključuje kako „treba prestati s primitivnim i jednostavnim argumentacijama protiv religiozne ideologije, jer taj oblik propagande, umjesto da religiji zada smrtni udarac, pridonosi ponovnom učvršćenju Crkve“.⁹⁶⁹

Slično i 1967. godine, kad izvješćuje da se čak i jedan moskovski list usprotivio prisilnoj ateizaciji u toj zemlji, osuđujući postupak jednog partijskog funkcionera koji je odbio odobriti obnovu kuće jednoj starici u kolhozu u Volgogradu, jer se ona izjasnila kao vjernica.⁹⁷⁰

No, kad se nešto kasnije moskovski časopis tamošnje komunističke partije *Sovjetskaja Rosija* ponovno oštro okomio na Crkve u socijalističkim zemljama, prozivajući ih za sudjelovanje u „urotničkim planovima imperijalističkih neprijatelja“ i pozivajući na

⁹⁶⁶ Kardinal Šeper o ateizmu, u: *Glas Koncila*, br. 2, 23. siječnja 1966., str. 3.

⁹⁶⁷ M.[ijo ŠKVORC], „Suvremeni ateizam“ – enciklopedija o bezboštvu, u: *Glas Koncila*, br. 12, 9. lipnja 1968., str. 5.

⁹⁶⁸ M.[ijo ŠKVORC], *Korijeni suvremenog ateizma*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 21. srpnja 1968., str. 3-4; *Socijalno tlo ateizma*, u: *Isto*, br. 16, 4. kolovoza 1968., str. 3-4; *Psihološki razlozi ateizma*, u: *Isto*, br. 19, 22. rujna 1968., str. 3-4.

⁹⁶⁹ *Da ateistička propaganda ne bude „uvredljiva za vjernike sovjetskog naroda“*, u: *Glas Koncila*, br. 17, 5. rujna 1965., str. 5.

⁹⁷⁰ *Sovjetske novine za slobodu vjere*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 22. siječnja 1967., str. 13.

„revolucionarnu budnost“ prema djelovanju vjerskih zajednica, *Glas Koncila* to prenosi, nazivajući takvo pisanje „neobičnim“ pozivom na „stari tip borbe protiv religije“.⁹⁷¹

Da mu je cilj otvoriti temu svrsishodnosti i utemeljenosti „antireligiozne propagande“ i u Hrvatskoj i Jugoslaviji, list je pokazao prenoseći dva članka iz „Vjesnikova“ *Izbora*⁹⁷² koji na različit, pa i oprečan način progovaraju o odnosu marksizma i kršćanstva. Prvi od njih je osvrst jednoga čitatelja (Župarić) na pismo jednoga svećenika iz prethodnoga broja te revije, u kojoj se taj čitatelj zalaže za otvorenu „antireligioznu propagandu i slobodu borbe protiv religioznih shvaćanja, a za naučno i istinito shvaćanje svijeta i života“ jer su, po njegovu shvaćanju, „komunisti [su] ti, a ne religija, koji uvažavaju i poštuju svakog čovjeka bez obzira na vjeru ili rasu“ a antireligiozna propaganda je samo „sastavni dio borbe za progresivni razvitak društva, a ne mržnja religioznog čovjeka“.⁹⁷³

Autor članka, osvrćući se na te teze, otvoreno se pita „kako bi uopće bilo moguće da milijuni vjernika aktivno sudjeluju u izgradnji socijalizma i kako bi uopće bilo moguće da religiozni ljudi budu ravnopravni članovi društva koje izgrađuje socijalizam“ ako „izgrađivanje socijalizma samo po sebi znači obaranje religije“.

Shvaćanju spomenutog čitatelja *Izbora* potom je suprotstavljen stav člana Centralnog komiteta i Politbiroa KP Francuske Rogera Garaudy-a, kojega prenosi isti taj *Izbora*, prema kojemu je antireligiozni ateizam, koji „smatra da nauka može razriješiti ama baš sve probleme koje sebi postavlja čovjek“ zapravo zastarjeli ateizam, koji pripada 19. stoljeću, dok „današnji stupanj naučnog razvitka ne dopušta da se tako misli“ jer „van nauke postoji sva sila pitanja na koja ona ne odgovara“, navodeći pritom primjer pitanja smrti. Stoga Garaudy zaključuje kako „ima područja koja je kršćanstvo istražilo i plod njegovih iskustava možda bi mogao da obogati marksističku misao“. Pritom je izričito poručio kako „pobjeda socijalizma ne smije dovesti do toga da ateizam postane državna religija“ jer „jedno je partija, a drugo država: njihove uloge i zadatke treba jasno lučiti“. Slične poruke toga autora list je prenosio i kasnije, primjerice kad je objavio dio razgovora kojega je Garaudy dao austrijskim novinama *Kleine Zeitung*⁹⁷⁴, te

⁹⁷¹ SSSR: „Crkva vodi u urotničkim planovima“, u: *Glas Koncila*, br. 8., 20. travnja 1969., str. 6.

⁹⁷² Usp. *Izbora*, br. 6, 1966., str. 15-20, 159.

⁹⁷³ *Religija u socijalističkom društvu*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 5. lipnja 1966., str. 3.

⁹⁷⁴ Roger Garaudy, *komunist i kršćanin, o odnosu između marksizma i kršćanstva*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 17. svibnja 1970., str. 7.

izvješće s TV rasprave koju je imao s kardinalom Jeanom Danieloum⁹⁷⁵ i predavanju kojega je održao na skupu mladih kršćana u Asizu.⁹⁷⁶

List je često prenosio informacije i o sastancima kršćanskih i marksističkih intelektualaca iz Jugoslavije, koji su se najprije susretali na konferencijama te vrste u Austriji i Njemačkoj. Tako prenosi vijest o jednom sastanku u Austriji, na kojemu je sudjelovao i hrvatski filozof Branko Bošnjak, završavajući ga zaključkom kako se „marksisti i kršćani premalo poznaju međusobno. Boljim i iskrenijim međusobnim upoznavanjem mnoga bi se pitanja možda pokazala manje problematična.“⁹⁷⁷ U proljeće 1967. i u Zagrebu je organizirana tribina na kojoj su, u prostorima Studentskoga centra pred oko 2.500 studenata, raspravljali Branko Bošnjak i Mijo Škvorc o čemu list također, doduše relativno kratko i bez većeg ulaženja u sadržaj rasprave, izvješćuje.⁹⁷⁸ List kasnije javlja i o sudjelovanju teologa u svojstvu predavača na novoustanovljenome Seminaru za poslijediplomski studij religije i ateizma, koji je na Sveučilištu u Zagrebu pokrenuo Branko Bošnjak.⁹⁷⁹

S tim je filozofom, inače, u rubrici „naši razgovori“ list već u prosincu 1964. stupio i u svojevrsnu polemiku, nakon što je on u jednome radijskome istupu, kako je uredništvo izvijestio „čitatelj J. B. iz Slana“, ustvrdio „da je korijen religija u ljudskom egoizmu i da se cijela katolička nauka o otkupljenju bazira na čisto pravnim odnosima“ te „kako Bog šalje Sina u smrt ne želeći riskirati sam sebe“.⁹⁸⁰ Uz citirane tvrdnje, uz ogradu da emisiju nisu slušali, u uredničkom se odgovoru referira i na neke navode iz Bošnjakovog članka objavljenom u časopisu *Praxis*.⁹⁸¹

Iz odgovora ovdje ističem tek tvrdnju uredništva kako se katolička vjera temelji na *Evandjelju* Isusa Krista, a kako je upravo „*Evandjelje* [je] priznato kao zakonik civilizacije, kao temelj humanizacije, povelja sveopćeg ljudskog bratstva i početak oslobađanja čovjeka od svakovrsnog 'otuđivanja'“.

⁹⁷⁵ *TV-razgovor kardinala Danieloua s marksistom R. Garaudyjem. Komunist bez partije i biskup bez biskupije*, u: *Glas Koncila*, br. 12, 21. lipnja 1970., str. 5.

⁹⁷⁶ *Usp. Marksistički mislilac o kršćanstvu i marksizmu. Pronaći u marksizmu najbolji dio kršćanske baštine. Marx nije čovjeka smatrao marionetom*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 10. siječnja 1971., str. 7.

⁹⁷⁷ *Sastanak kršćanskih i marksističkih učenjaka*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 16. svibnja 1965., str. 2.

⁹⁷⁸ *Pokušaj dijaloga između kršćanskog i ateističkog filozofa*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 16. travnja 1967., str. 7.

⁹⁷⁹ *Teolozi govore na seminaru za postdiplomski studij religije i ateizma pri Sveučilištu u Zagrebu*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 19. travnja 1970., str. 9.

⁹⁸⁰ *Religija i sebičnosti*, u: *Glas Koncila*, br. 24, 6. prosinca 1964., str. 11.

⁹⁸¹ *Usp. Praxis*, br. 2/1964.

List će se osvrnuti i na jedan drugi članak Branka Bošnjaka, objavljen također u časopisu *Praxis* (br. 4/1968.) pod naslovom „Religija kao privatna stvar i problem dijaloga“. Opovrgavajući pojedine Bošnjakove navode, uz opasku kako „najčešće marksisti netočno poznaju ono što Crkva misli sama o sebi, da njezine tekstove tumače drugačije nego što ih ona shvaća“, autor toga članka Živko Kustić ipak poručuje kako je „članak dr. Bošnjaka po svojoj namjeri pozitivan“, ali i dodaje kako je međusobno bolje upoznavanje potrebno upravo zato da se izbjegne „takve nesporazume koji sav dijalog dovode u opasnost da postane neuvjerljiv, a ponekad ga – barem po formi, koja bi trebala biti znanstvena – snizuju na nivo pamfleta“. ⁹⁸²

Izvješćujući, pak, s Međunarodnog simpozija marksista i kršćana održanog u Češkoj, Tomislav Šagi-Bunić – neizravno sugerirajući kako je stanje u Jugoslaviji u neskladu sa suvremenim tendencijama u svijetu suvremenih marksističkih mislilaca - prenosi istupe poznatih marksističkih filozofa prema kojima „moderna država ne bi smjela poznavati ni državne religije a ni državnog ateizma“ te i „religija i ateizam moraju imati jednake šanse da ljude uvjeravaju“. Autor također dodaje kako su se i marksistički filozofi usprotivili tendenciji „da se jedno filozofsko usmjerenje podigne na dostojanstvo državne filozofije pa da se započne kulturkampf protiv drugih svjetovnih naziranja za uspostavu stanovitog monopola“. ⁹⁸³

Slične poruke poslone su i u izvješću s međunarodnog simpozija katoličkih i marksističkih stručnjaka, koji je 1969. održan u Rimu, a na kojemu je jedan marksistički predstavnik istaknuo kako „mi marksisti odbijamo brutalni ateizam koji smo slijedili prije dvadeset godina“. ⁹⁸⁴

Početakom 1968. *Glas Koncila*, uz dozvolu autora, prenosi i dijelove članka profesora etike s beogradskog Filozofskog fakulteta Vuka Pavičevića iz lista *Politika*, u kojemu se on suprotstavlja borbenom ateizmu „koji se administrativno obračunava s religijom i u ma čemu ograničava versku slobodu“. Premda prizna kako „socijalističko društvo i država do sada nisu neutralni prema ideološkoj dilemi teizam-ateizam, već se, bar kroz školu, zalazu za naučni pogled na svijet, a time i za ateizam“, autor također prizna kako „neke komunističke partije na Zapadu drže kako bi socijalistička država bila ideološki neutralna, osobito neutralna u pitanju ateizma i teizma“, te kako treba uzeti u obzir i nastojanje da se i u našem društvu provede princip samoupravljanja a „samoupravljači nisu samo ateisti – njih je čak manjina“, u čemu

⁹⁸² [Živko] K.[USTIĆ], *Dobronamjerni nesporazumi. Uz članak dra Branka Bošnjaka „Religija kao privatna stvar i problem dijaloga“*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 20. listopada 1968., str. 13.

⁹⁸³ Tomislav Šagi-Bunić, *Marksisti protiv državnog ateizma*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 28. svibnja 1967., str. 4.

⁹⁸⁴ *Međunarodni simpozij „Kultura nevjerovanja“*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 6. travnja 1969., str. 4.

Glas Koncila prepoznaje svojevrsno otvaranje vrata „neutralnosti države prema pitanja vjere i nevjere“ i u našoj zemlji. Osim toga, list pohvaljuje i autorov stav kako karitativna djelatnost vjerskih zajednica spada u „Ustavom zajamčene slobode vjeroispovijesti“, te ju se ne bi smjelo onemogućavati.⁹⁸⁵

Slične teze, prema kojima „ateist ne smije zbog toga što je ateist biti privilegiran u društvu, niti teist smije zbog toga što je teist biti ugrožen“ istaknute su i u razgovoru kojega je u dva broja list objavio sa sociologom religije Esadom Ćimićem.⁹⁸⁶ Osim te poruke, sugovornik se založio za ustrajan i otvoren dijalog između kršćanske i marksističke filozofije, ističući kako za to postoji puno prostora. No, kad je nedugo nakon toga Ćimić gostovao na televiziji, „don Jure“ (Živko Kustić) je morao priznati kako ga je „dr. Esad razočarao“, jer je tamo tvrdio „da se religija i nauka jedna drugoj protive“, te je prenio i prigovor kojega mu je uputio česti „sugovornik“ u njegovim kolumnama u *Glasi Koncila* - „šjor Luka“:

Evo, don Jure, evo vam dijaloga! U *Glasi Koncila* on govori jedno, a ovdje sasvim drugo. U *Glasi Koncila* uspavljuje vjernike, a preko televizije tješi ateiste.⁹⁸⁷

Osim „don Jure“, na gostovanje Esada Ćimića na televiziji osvrnuo se i jedan čitatelj *Glasi Koncila*, koji je uputio i službeni prigovor televiziji, a list objavljuje sadržaj toga prigovora, sažetoga u 11 pitanja, među ostalim i: „Zašto se drugu Ćimiću dozvoljava da na državnoj televiziji vrši ateističku propagandu?“ te „Zašto televizija kao zajednička narodna institucija ne dozvoli i drugoj strani, tj. i vjericima, da na televiziji održe svoja predavanja iz te oblasti?“⁹⁸⁸

Da dijalog u tadašnjim društvenim i političkim okolnostima neće biti nimalo lak, kolikogod da mu Crkva bila otvorena, list pokazuje i na primjeru osvrta dužnosnika savezne Komisije za vjerska pitanja Petra Šegvića objavljenog u časopisu *Encyclopedia moderna* (br. 7), na kojega se *Glas Koncila* pak osvrće početkom 1969. godine.⁹⁸⁹ U njemu, naime, Šegvić prigovara tome časopisu što objavljuje i članke katoličkih pisaca Josipa Turčinovića i Vjekoslava Bajsića, i to „paralelno s priložima marksista, i što to čini sasvim ravnopravno,

⁹⁸⁵ Prof. Vuko Pavičević o dijalogu s Crkvom, u: *Glas Koncila*, br. 1, 7. siječnja 1968, str. 5.

⁹⁸⁶ Razgovarali smo s drom Esadom Ćimićem. Poslije Koncila: Povjerenje koje traži povjerenje, u: *Glas Koncila*, br. 10, 12. svibnja 1968., str. 5-6; br. 11, 26. svibnja 1968., str. 5.

⁹⁸⁷ DON JURE [Živko KUSTIĆ], U škripcu, u: *Glas Koncila*, br. 12, 9. lipnja 1968., str. 10.

⁹⁸⁸ Pitanja Radio-televiziji Beograd, u: *Glas Koncila*, br. 14, 7. srpnja 1968., str. 12.

⁹⁸⁹ Dijalog u interpretaciji Petra Šegvića, u: *Glas Koncila*, br. 2, 26. siječnja 1969., str. 9.

nekritički, tako da čitatelji ne mogu lako razlikovati što ta redakcija smatra naprednim i pozitivnim, a što nesuvremenim, 'popovskim'. Kad bi se provelo to što Šegvić traži, zaključuje list, „svaki dijalog između vjernika i onih koji ne vjeruju u ovoj zemlji bio bi sasvim nemoguć“ jer bi, kako se dodaje, „vjernici [bi] morali prihvatiti položaj ljudi koji su, eto, opterećeni zastarjelim i zapravo bolesnim idejama, a napredni članovi društva dobrohotno se upuštaju s njima u razgovor želeći da ih izliječe“.

A, obraćajući se onim vjernicima koji su se protivili dijalogu Crkve s nevjernicima, bojeći se da se Crkva time ne bi odrekla svojega nauka, list se koristio čak i izjavama komunističkih predstavnika koji su ukazivali na činjenicu da će Crkva ostati vjerna svojim ciljevima. Tako početkom 1968. iz lista *Mladost* prenosi dio članka o VIII. Kongresu Saveza omladine Jugoslavije na kojemu je jedan nastavnik iz Zagreba istaknuo kako Crkva, unatoč promjeni „taktike“ i približavanju suvremenom čovjeku, ipak „neće nikada napustiti svoju vrhovnu dogmu o bogu i po njemu stvorenom i uređenom svijetu“, pa *Glas Koncila* zaključuje:

Dobro je da ovo pročitaju bojažljivi katolici koji misle da bi se Crkva u dijalogu s ljudima koji nisu vjernici mogla odreći sama sebe. Neće se ona odreći Boga i Krista.⁹⁹⁰

No, premda je često ukazivao na potrebu dijaloga s onima koji ne vjeruju, list je ipak prenosio i stavove onih koji su i kod teme dijaloga pozivali na oprez. Tako, primjerice, sredinom 1966. prenosi riječi venecijanskog kardinala Giovannija Urbanija kako „ne smijemo zaboraviti koliko se često danas dijalog, potican od drugih, javlja s oblicima i ciljevima ideološke i političke instrumentalizacije; to je dakle zamka, koja zahtijeva oprez“.⁹⁹¹

Da su i u *Glasi Koncila* bili svjesni tih rizika, te su gajili uvjerenje kako dijalog nipošto ne znači i odustajanje od temeljnih postavki kršćanskoga nauka, list pokazuje i izvješćujući o proslavi 75. obljetnice socijalne enciklike pape Lava XIII. „*Rerum novarum*“, prenoseći riječi pape Pavla VI. kako „Crkva ne može pristati uz postavke historijskog materijalizma u društvenom kao ni na ideološkom području, i da ih mora otkloniti kao protivne svojoj nauci“.⁹⁹² Još će jasnije list precizirati preduvjete za suradnju vjernika i marksista pišući o Apostolskom pismu pape Pavla VI. „*Octogesima adveniens*“ („Osamdeseta obljetnica“), u povodu 80. obljetnice enciklike „*Rerum novarum*“, pojašnjavajući kako „kršćanin može prionuti uz

⁹⁹⁰ *Ateist svjedoči da Crkva neće izdati samu sebe*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 25. veljače 1968., str. 11.

⁹⁹¹ *Protiv nepokretnosti i kritičkog stava prema Koncilu*, u: *Glas Koncila*, br. 14, 17. srpnja 1966., str. 2.

⁹⁹² *Papa o socijalnoj nauci Crkve*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 5. lipnja 1966., str. 1-2.

socijalizam samo onda ako socijalizam poštuje temeljna i neotuđiva prava ljudske osobe, od kojih je jedno i vjerska sloboda“.⁹⁹³

A kad krajem ožujka 1967. papa Pavao VI. objavljuje encikliku „Populorum progressio“, list iz pera svog komentatora opovrgava tezu, koja se mogla pronaći u tisku, prema kojoj se Crkva i tom enciklikom „priklanja marksističkim pogledima na neka društvena pitanja“.⁹⁹⁴ „Papa je osudio samo pretjerana shvaćanja privatnog vlasništva kao apsolutnog prava i slobodne konkurencije kao osnovne norme, ali je isto tako upozorio kako materijalistički ateizam može dovesti u pitanje osnovna prava ljudske slobodne ličnosti“, zaključuje komentator.

No, unatoč zalaganju za dijalog, list je ipak bio suzdržan kod davanja savjeta o tomu smije li vjernik stupiti u brak s nevjernikom, ukazujući na mnoge rizike za vjerski odgoj buduće djece, ali i moguće probleme koje različiti svjetonazori supružnika mogu sa sobom donijeti, te stoga „nikome ne preporučamo brak s osobom čiji je životni nazor sasvim protivan“.⁹⁹⁵ Kako bi potkrijepio taj svoj savjet, u idućemu broj list objavljuje i svjedočanstvo čitateljice J. M. koja u takvome braku živi već 20 godina, a iskustva joj nisu nimalo pozitivna, jer joj djeca „od oca stalno slušaju kako će on meni izbiti religiju iz glave“.⁹⁹⁶

Da je zalaganje *Glasa Koncila* za dijalog s drugima i drugačijima prepoznao i pozitivno vrednovao, u svome je tekstu u povodu 10. obljetnice lista istaknuo i zagrebački nadbiskup Franjo Kuharić:

Glas Koncila s pouzdanjem je pokrenuo dijaloge, otvaranja Crkve prema braći iz drugih Crkava, prema onima izvan Crkve. Dijalog s misliocima, učenjacima, umjetnicima, i s nevjernicima. Pobudio se interes mnogih izvan Crkve za Crkvu, upravo tom otvorenosti da se priznaju i vlastite povijesne i sadašnje slabosti i da se pošteno traže nova rješenja za veće dobro. Pokazalo se i na ovom našem prostoru da svijet otuđen Crkvi nije prema njoj sasvim indiferentan, Mnogi ljudi dobre volje, makar udaljeni od Crkve, počeli su se za nju zanimati s iskrenošću i nadom.⁹⁹⁷

⁹⁹³ *Pismo Pavla VI. o socijalnoj problematici. Kršćanska zauzetost u socijalnom i političkom životu*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 30. svibnja 1971., str. [1-]2.

⁹⁹⁴ *Encikliku treba - pročitati*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 16. travnja 1967., str. 2.

⁹⁹⁵ *Brak s ateistom*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 6. ožujka 1966., str. 15.

⁹⁹⁶ *Kako može izgledati takav brak?*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 19. ožujka 1966., str. 15.

⁹⁹⁷ Franjo KUHARIĆ, *Riječ nadbiskupa zagrebačkog o našoj desetoj obljetnici*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 8. listopada 1972., str. 2.

5. *Glas Koncila* u borbi za slobodu djelovanja Crkve

Na različite načine *Glas Koncila* borio se za slobodu Crkve i slobodu vjeroispovijesti u tadašnjoj Jugoslaviji. Doduše, Ustavom i zakonima sloboda Crkve i vjeroispovijesti bili su zajamčeni, no ograničeni uglavnom na tzv. „privatnu sferu“, a uz to je, kako ću i ovdje nastojati prikazati, bilo poteškoća u praktičnoj primjeni slobode vjeroispovijesti zajamčenih Ustavom i zakonima.

To se osobito očitovalo u praksi ateizacije djece u školama suprotno volji njihovih roditelja, poteškoćama na koje su nailazili vjernici u pojedinim javnim i državnim službama, ali i u sustavnom otežavanju i onemogućavanju javnog djelovanja Crkve, osobito onemogućavanjem njenih predstavnika u pristupu javnim medijima i dvoranama, ali i nepovoljnom odnosu državnih vlasti prema karitativnoj djelatnosti Crkve, pa i samoga *Glasa Koncila*, kako ću dalje u radu nastojati prikazati.

U takvim je okolnostima *Glas Koncila* na različite načine sudjelovao u nastojanju Crkve da slobodno vrši svoje poslanje u javnoj sferi: prenošenjem izjava i istupa crkvenih predstavnika iz svijeta i tadašnje Jugoslavije koji su promovirali ili tražili slobodu crkvenoga djelovanja; „popularizacijom“ slučajeva neravnopravnosti vjernika s drugim građanima, osvrtnjem na javne i medijske istupe državnih dužnosnika ili javnih djelatnika koji su svojim izjavama materijalističke i/li ateističke svjetonazore pretpostavljali vjerničkome pogledu na svijet ili su pak branili „prednost“ svojega svjetonazora pred onim vjerničkim u pojedinim javnim i državnim službama, poput škola i sl.

U mnogim slučajevima ta su nastojanja za slobodom i ravnopravnošću Crkve ujedno predstavljala i borbu za demokratizaciju društva i slobodu javnog djelovanja svih građana, bez obzira na njihov životni svjetonazor, odn. borbu za „slabljenje“ utjecaja države u javnoj sferi što bi se, iz današnje perspektive, moglo okarakterizirati i kao zalaganje za liberalizaciju i demokratizaciju društva.

5.1. Informiranje o teškom položaju Crkve i kršćana u nekim dijelovima svijeta

Od samog početka svojega izlaženja, list je posvećivao veliku pozornost stradanjima kršćana u svijetu, osobito u misijskim zemljama Afrike. Tako već početkom 1965. prenosi agencijske vijesti o protjerivanju i ubojstvima svećenika u Kongu: na naslovnoj stranici donosi priču o misionaru Karlu Mosci, koji je preživio i strijeljanje od strane pobunjenika u toj zemlji⁹⁹⁸, javlja o ubojstvu misionara u mjestu Mombosa⁹⁹⁹, donosi priču o ubojstvu najprije 6 misionara¹⁰⁰⁰, a onda i još njih 31 u toj zemlji¹⁰⁰¹, a kasnije i priču o mučeništvu kongoanske katoličke redovnice, koju je jedan tamošnji vojni zapovjednik htio prisiliti da mu bude ljubavnica.¹⁰⁰²

Na sličan način list je izvještavao i o ratnim prilikama u Južnom Sudanu¹⁰⁰³, u kojemu su kršćani trpjeli nasilje od strane arapskih pobunjenika, te u Burmi¹⁰⁰⁴, Ugandi¹⁰⁰⁵, Gvineji¹⁰⁰⁶, Nigeriji/Bijafri.¹⁰⁰⁷ To je pisanje, kako ću kasnije prikazati, nailazilo na prigovore od strane predstavnika vlasti. Na to će aludirati i sam list, nakon što im je jedan čitatelj ujesen 1971. prigovorio što su, svojedobno, iscrpno pisali o tragičnim zbivanjima u Bijafri, dok sad vrlo oskudno pišu o sličnim tragedijama u Istočnom Pakistanu, iznoseći sumnju da je to zbog toga što su u Bijafri stradavali vjernici-katolici, dok u Pakistanu to nije slučaj.¹⁰⁰⁸ Uredništvo mu odgovara kako je za pisanje u Bijafri, kao vjerski i katolički list, imao povoda, jer je tamo uvelike bio angažiran Međunarodni Caritas, dok za Istočni Pakistan takvoga povoda list ne

⁹⁹⁸ *Preživio strijeljanje*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 24. siječnja 1965., str. 1.

⁹⁹⁹ *Blagoslov između koplja i metka*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 24. siječnja 1965., str. 5.

¹⁰⁰⁰ *Svjedoci krvi u Kongu*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 7. veljače 1965., str. 16.

¹⁰⁰¹ *Trideset i jedan svećenik bačen u ralje krokodila*, u: *Glas Koncila*, br. 12, 27. lipnja 1965., str. 4.

¹⁰⁰² *Crna Agneza otišla je s bijelim vijencem*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 22. siječnja 1967., str. 11.

¹⁰⁰³ *Tragedija Afrikanaca u Južnom Sudanu*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 20. veljače 1966., str. 5.

¹⁰⁰⁴ *239 europskih misionara istjerano iz Burme*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 24. travnja 1966., str. 3; *Svećenik-lijeknik izagnan iz Burme*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 19. veljače 1967., str. 5; *Što se događa u Burmi*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 5. ožujka 1967., str. 4.

¹⁰⁰⁵ *Državni razlozi Ugande za protjerivanje misionara*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 26. ožujka 1967., str. 4.

¹⁰⁰⁶ *Protjerivanje misionara iz Gvineje*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 25. lipnja 1967., str. 4; *Izgon svećenika iz Gvineje*, u: *Glas Koncila*, br. 14, 9. srpnja 1967., str. 5.

¹⁰⁰⁷ T. [Smiljana RENDIĆ], „Nepoznati rat“ u *Biafri. Jedan narod pogiba kraj ravnodušnosti svijeta*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 21. srpnja 1968., str. 1, 5; T. [Smiljana RENDIĆ], *Sve stravičnija slika skapavanja naroda Ibo*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 22. rujna 1968., str. 5-6; *Strava slomljene Bijafre. S prestankom rata tek počela najmasovnija pogibija izgladnjeloga pučanstva. Proglašeni nepoćudnima svi koji su pomagali gladnima*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 25. siječnja 1970., str. 1, 3; *Izgon misionara iz bivše Bijafre*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 22. veljače 1970., str. 3.

¹⁰⁰⁸ Usp. Miroslav MODRIĆ, *Zašto šutite o Istočnom Pakistanu?*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 3. listopada 1971., str. 19.

nalazi. Pritom dodaje kako čitatelju „sigurno nije nepoznato da u takvim slučajevima dobijemo po prstima s lijeva ili s desna, odozgora ili odozdola“.

No, osim o zbivanjima u Africi, list će uporno prenositi vijesti i o stradanju Crkve i njenih službenika u komunističkim i socijalističkim zemljama Istoka.

Tako, primjerice, u više navrata tijekom 1966. i 1967. izvješćuje o „kulturnoj revoluciji“ u Kini, koja se „oborila i na ostatke kršćanstva“ u toj zemlji, te se obeščlašćuju sakralni objekti, a vjerski službenici progone.¹⁰⁰⁹

List, pritom, nije prešućivao niti vijesti o represiji u SSSR-u - najprije prema baptistima u toj zemlji, koji su osuđeni zbog protudržavne djelatnosti¹⁰¹⁰, a kasnije i prema skupini kršćanskih intelektualaca¹⁰¹¹ - kao niti teškoće Crkve u Poljskoj¹⁰¹², Rumunjskoj¹⁰¹³, Albaniji¹⁰¹⁴, Mađarskoj.¹⁰¹⁵

A kad je u rujnu 1971. mađarski kardinal Jozef Mindszenty, nakon 8 godina zatvora i 15 godina utočišta u američkoj ambasadi u Budimpešti ipak pristao napustiti zemlju i otići u Rim, list opsežno piše o poslijeratnim prilikama u toj zemlji, koje su dovele do tzv. „slučaja Mindszenty“.¹⁰¹⁶

U pojedinim brojevima list je prenosio i po nekoliko vijesti o crkvenim prilikama u socijalističkim zemljama pa je tako, primjerice, u jednome broju s početka 1967. „ad hoc“ stvorena i mini-rubrika „Iz istočnoevropskih zemalja“, u kojoj su prenesene različite vijesti koje

¹⁰⁰⁹ „Kulturna revolucija“ u Kini uništava „ostatke prošlosti“. Među prvima na udaru ostaci kršćanstva, u: *Glas Koncila*, br. 18, 11. rujna 1966., str. 1, 4; „Crvenogardijci“ traže od časnih sestara da pogaze križ, u: *Glas Koncila*, br. 19, 25. rujna 1966., str. 4; *Veliko čišćenje u Kini*, u: *Glas Koncila*, br. 24, 4. prosinca 1966., str. 4; „Od ovog časa nema više u Kini nikakve religiozne aktivnosti“, u: *Glas Koncila*, br. 20, 8. listopada 1967., str. 5.

¹⁰¹⁰ *Osuđeni baptisti*, u: *Glas Koncila*, br. 24, 4. prosinca 1966., str. 4.

¹⁰¹¹ *Suđenje grupi intelektualaca kršćana u Moskvi*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 28. siječnja 1968, str. 5.

¹⁰¹² Tako, npr. u: *Žurna sjednica poljskog episkopata zbog ugroženih sjemeništa*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 8. siječnja 1967., str. 2; *Težak položaj ženskih redova u Poljskoj*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 16. travnja 1967., str. 5.

¹⁰¹³ *Katolička Crkva u Rumunjskoj. Zar baš s biskupom hoće razgovarati?*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 28. svibnja 1967., str. 10.

¹⁰¹⁴ *I u Albaniji provode „kulturnu revoluciju“*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 28. svibnja 1967., str. 11; *U Albaniji zatvorena i posljednja crkva*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 23. srpnja 1967., str. 5; *U Albaniju stigla „kulturna revolucija“*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 24. rujna 1967., str. 5; *Je li iskorijenjena religija u Albaniji?*, u: *Glas Koncila*, br. 12, 9. lipnja 1968., str. 3; *Džamija pretvorena u javni zahod*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 12. siječnja 1969., str. 7.

¹⁰¹⁵ *Mađarska: Pritisak školskih vlasti protiv vjeronauka*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 23. listopada 1966., str. 4.

¹⁰¹⁶ Usp. S.[miljana] R.[ENDIĆ], „Završeno je jedno poglavlje“. „Čovjek iz Budimpešte“, dugogodišnji zatočenik kardinal Mindszenty, napustio Budimpeštu, iako je do kraja htio proživjeti među svojim narodom u: *Glas Koncila*, br. 21, 17. listopada 1971., str. 7.

se tiču vjerskoga života i (ne)poštivanja vjerskih prava u Poljskoj, Mađarskoj, Rumunjskoj, Čehoslovačkoj i SSSR-u.¹⁰¹⁷

List je pritom često, pišući o prilikama u nekim drugim zemljama, istodobno i slao poruku kako, unatoč represiji od strane državnih vlasti, vjera ipak ne može biti uništena. Zasigurno je pritom list aludirao i na prilike u Jugoslaviji, ali i slao poruku ohrabrenja svojim (domaćim) čitateljima

Tako je, primjerice, početkom 1966. objavljen jedan nepotpisani članak o vjerskim prilikama u SSSR-u nakon nepunih 50 godina od Oktobarske revolucije. Premda su u toj zemlji odgojene nove generacije izložene sustavnoj ateizaciji, vjera u toj zemlji nije niti blizu izumiranju, zaključuje list.

U brojnim predavanjima, knjigama i udžbenicima prikazivana je religija kao ostatak prošlosti. Vjeri se poriču svi filozofski i znanstveni temelji. Postojalo je ozbiljno očekivanje da će mlade generacije u novim uvjetima odrasti sasvim bez vjere, da će se Crkva i drugi organizirani oblici vjerskog života s vremenom raspasti i iščeznuti. Zacijelo nigdje u dosadašnjoj povijesti nije izvršen veći i dugotrajniji pokus da se u šire slojeve ucijepi ateizam kao znanstveni pogled na svijet.¹⁰¹⁸

No, unatoč svemu tome, zaključuje list iznoseći brojne podatke o vjerskome životu u SSSR-u, „religija u Rusiji nije umrla 'prirodnom smrću'. I zaključak je siguran: najveći eksperiment u historiji da se odgoji generacija koja ne bi bila 'opterećena religijom' nije uspio. Nameće se zaključak da vjera uopće ne može umrijeti.“

Sličnu poruku list je (po)slao i prigodom proslave 1000. obljetnice kršćanstva u Poljskoj, pri čemu već u podnaslovu članka objavljenog na naslovnoj stranici konstatira: „Vjera u Poljskoj nadživjela je sve tragedije povijesti“.¹⁰¹⁹ Već u idućemu broju list nije propustio ukazati na to kako je poljska vlast otvoreno opstruirala tu proslavu jer Papa, biskupi iz 56 zemalja i „barem dva milijuna“ hodočasnika, koliko ih se očekivalo, jednostavno „nisu mogli doći“, dok se istodobno „u Narodnom kazalištu u Varšavi davala [se] predstava *Namjesnik*“ a

¹⁰¹⁷ *Popustila zategnutost u Poljskoj?; Propaganda protiv crkvenih obreda; Bogoslovi u Rumunjskoj; Pismo vjernika moskovskom Patrijarhatu; SSSR: Porast crkvenih sprovoda; Porez na neoženjene; ČSSR: Zanimanje za Protokol Vatikan-Beograd; Mađarski župnik u zatvoru*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 19. veljače 1967., str. 4.

¹⁰¹⁸ *Vjera ne može umrijeti „prirodnom smrću“*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 6. veljače 1966., str. 7.

¹⁰¹⁹ *Tisuću godina kršćanstva Poljske*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 8. svibnja 1966., str. 1.

u Katowicama je održan „veliki miting povodom godišnjice prvoga poljskog ustava od 1791. i oslobođenja Poljske 1945.“, na kojem je govorio i poljski predsjednik.¹⁰²⁰

Nakon proslave, list javlja i o kritikama kojima je u poljskoj političkoj i medijskoj javnosti bio izložen tamošnji kardinal Stefan Wyszyński, te o pokušajima tamošnjih medija da mu suprotstave breslavskog nadbiskupa Bolesława Kominek koji je, za razliku od Wyszyńskog, prikazivan kao „prelat sklon miroljubivoj koegzistenciji“. List također podsjeća kako je i ranije bilo takvih pokušaja unošenja podjela u Katoličku Crkvu u Poljskoj, ali su oni „dosad [su] ostali bez uspjeha“.¹⁰²¹

Napokon, list i sam šalje svoje reportere u Poljsku, a na samome početku objavljene reportaže otvoreno poručuje kako je to bilo „zapravo, zakašnjelo hodočašće u Čenstohovu, kamo nismo mogli na proslavu tisućljeća pokrštenja Poljske“.¹⁰²² U tome se tekstu na više mjesta crkvene i nacionalne prilike u Poljskoj otvoreno uspoređuju s onima u Hrvatskoj:

Dvije slavenske katoličke zemlje. Jedna velika, a druga malena. Povezane uspomenama na povijest u kojoj su obje počašćene naslovom „Predziđe kršćanstva“. Obadvije na granici svjetova. U obadvije narod nerazdvojno povezan sa svećenicima i biskupima. Dvije povijesti pune vjernosti Križu i pobožnosti Mariji.

Osim izravnih usporedbi, prilike u dvije zemlje na više se mjesta i neizravno uspoređuju, a nedvojbeno je i poruka koja se time šalje hrvatskim čitateljima teksta: „Jedno je svima jasno, tako jasno da je to suvišno i govoriti: Crkva je neuništiva. To mirno i stoljećima provjereno povjerenje u neslomivu snagu križa čini sve katoličke Poljake optimistima. Oni vjeruju u logiku povijesnog razvitka. Ovaj sukob između Crkve i države je anahronizam koji ne može dugo potrajati“.¹⁰²³

U trećem nastavku reportaže iz Poljske list donosi i priču iz Auschwitzta.¹⁰²⁴

¹⁰²⁰ TH [Smiljana Rendić], *Proslava 1000-godišnjice kršćanstva Poljske u Čenstohovi*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 8. svibnja 1966., str. 1.

¹⁰²¹ Kardinal Višinski ocijenjen kao reakcionar, u: *Glas Koncila*, br. 13, 3. srpnja 1966., str. 2

¹⁰²² AK [Živko KUSTIĆ], *Od Hrvatske do Poljske*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 25. rujna 1966., str. 7-8.

¹⁰²³ AK [Živko KUSTIĆ], *Reportaža iz Poljske. Staro i novo u starom Krakovu i Novoj Huti*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 23. listopada 1966., str. 8-10.

¹⁰²⁴ AK [Živko KUSTIĆ], *Čenstohova oprašta Osvjencim*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 6. studenoga 1966., str. 7-8.

5.2. Zalaganje za „izlazak iz sakristije“

Premda je u početku bio naglašeno oprezan kod izravnijega bavljenja „politikom“, list vremenom, potaknut prije svega Koncilom i postkoncilskim zbivanjima, počinje pozivati na djelotvorniji angažman Crkve i vjernika u javnome životu.

Tako već nekoliko mjeseci nakon svog osnutka, list s Papinog puta u Svetu zemlju, u siječnju 1964., prenosi i dio njegove poruke iz Betlehema, prema kojoj „mi ništa ne tražimo, osim slobode da propovijedamo i svima, koji to slobodno zažele, pružimo kršćansku religiju te da radimo za dobro svijeta, za njegove probitke, za njegovo spasenje“.¹⁰²⁵ Iduće, pak, godine u jednome komentaru, govoreći o tendencijama pokrenutima Drugim vatikanskim koncilom, list primjećuje kako se Crkva „sve više angažira na mnogim područjima javnog i društvenog života, a svijet ne prigovara, nego se oduševljava i povlađuje“¹⁰²⁶, a nešto kasnije, ponavljajući tu istu tezu, prenosi i Papin apel na vlade „koje još uvijek ne odustaju od nastojanja da uklone religiju iz javnog života“, a njegov primjer traženja pomoći za gladne u Indiji uzima kao primjer kako se „Crkva zauzima za ovozemaljske potrebe čovječanstva“, što neminovno potiče i sve članove Crkve da se i sami uključe u izgradnju boljega svijeta.¹⁰²⁷

No, najotvorenije zalaganje *Glasa Koncila* za uključivanje Crkve u javni život list je pokazao u izvješću o Papinoj poruci biskupima Latinske Amerike, kad s naslovne stranice u vrlo istaknutome naslovu poručuje kako „Crkva ima od Boga vlast da ulazi u društvena, ekonomska i politička pitanja“.¹⁰²⁸ Već u istome broju, u dva druga teksta, list pojašnjava kako Crkva time ne želi zamijeniti državnike i privredne stručnjake, nego im tek osvijetliti put „zdravim moralnim načelima“¹⁰²⁹ te kako „zanimanje za ovozemaljske probleme neće Katoličku Crkvu odvratiti od njezine usmjerenosti prema vrhunaravnom životu“.¹⁰³⁰

Kako su ideje o većem javnom angažmanu vjernika, i u javnosti i među čitateljima lista, očito nailazile na mnoge otpore i pogrešna tumačenja, list u travnju 1967. objavljuje članak Tomislava Šagi-Bunića o odnosu kršćana i politike u svjetlu koncilske Konstitucije o Crkvi u

¹⁰²⁵ *Kristov namjesnik u Kristovoj domovini*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 12. siječnja 1964., str. 5.

¹⁰²⁶ *Ljubav se ne može zatvoriti u četiri crkvena zida*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 8. kolovoza 1965., str. 2.

¹⁰²⁷ *Pavao VI. 'političar' i 'prosjak'*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 20. veljače 1966., str. 2.

¹⁰²⁸ *Crkva ima od Boga vlast da ulazi u društvena, ekonomska i politička pitanja*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 6. studenoga 1966., str. 1. Ista tema nastavljena je i u: *Papa diplomatima: Teškoća zadaće Crkve u modernom svijetu*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 22. siječnja 1967., str. 1-2.

¹⁰²⁹ *Usp. Između dva kvasca*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 6. studenoga 1966., str. 2.

¹⁰³⁰ *Crkva se ne odriče vertikale*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 6. studenoga 1966., str. 2.

suvremenom svijetu, u kojem autor potrebu uključenja vjernika u politiku stavlja u kontekst dijaloga Crkve sa suvremenim svijetom. U tome članku pojašnjavaju se i pojmovi Crkve - kao zajednice koju „prije svega sačinjava narod vjernika“ koji za svoj društveni angažman „nemaju mandata od službene Crkve“ - i politike kao djelatnosti koja, po nauku Drugog vatikanskog koncila, svoj prvotni motiv nema u „osvajanju vlasti i zatim održavanju na vlasti“, nego kao na djelatnost „u funkciji općega dobra“. Stoga, zaključuje autor,

[...] političko djelovanje i politika naprosto ne može biti monopol samo javne vlasti, nego da u pojam političkog djelovanja može biti uklopljeno sve što aktivno i neposredno doprinosi stvaranju i rastu općega dobra u političkoj zajednici i da tu mogu i moraju svoj ulog pridonositi svi građani i sve grupacije građana bez obzira jesu li momentalno na vlasti ili oni u svojim nekim stavovima predstavljaju opoziciju grupi građana koja u rukama drži vlast.¹⁰³¹

I vjernici su, dakle, i kao pojedinci i zajedno s drugima, pozvani na uključenje u politički život svoje zajednice, što nipošto ne znači da Crkva kao organizirana zajednica smije biti „ni što se tiče njezine službe ni što se tiče kompetencija [...] poistovjetovana s političkom zajednicom“ te „nije vezana ni uz koji politički oblik“. „Politička zajednica i Crkva nezavisne su i autonomne jedna od druge“ ali i jedna i druga „stoje u službi osobnog i društvenog poziva jednih te istih ljudi“ te je među njima „potrebna prikladna suradnja“, pri čemu crkveni autoritet ne može „nametati sasvim određene odluke u konkretnim političkim ili ekonomskim ili društvenim problemima“.

Što se pak tiče domaćih prilika i Crkve u hrvatskome narodu, najjasnija nakana Crkve da pojača svoju javnu djelatnost u tadašnjoj Jugoslaviji iskazana je u razgovoru kardinala Franje Šepera za *Glas Koncila* početkom 1967. godine.¹⁰³²

Kardinal je tom prigodom istaknuo kako Crkva „želi sa svoje strane pridonijeti rastu slobode i sve boljih humanih i društvenih odnosa među svim građanima ove države“, te kako „katolička zajednica neće bježati pred angažmanom“, za što joj je potreban „veći prostor slobode“.

¹⁰³¹ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Uz koncilsku konstituciju „Crkva u suvremenom svijetu“*. *Kršćani i politika*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 16. travnja 1967., str. 3-4.

¹⁰³² *Razgovor s kardinalom Šeperom. Kako Katolička Crkva vidi svoj položaj i zadatke u Jugoslaviji*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 22. siječnja 1967., str. 1, 3.

Što podrazumijeva pod tim „prostorom slobode“, kardinal je pojasnio u nastavku razgovora, navevši potrebu izgradnje novih crkvenih objekata, jačanja i ravnopravnosti katoličkog tiska, otvaranja prostora za Crkvu na radiju i u javnim dvoranama, omogućavanje i razvijanje karitativne djelatnosti, pri čemu Crkva „ne može i ne želi nadomjestiti javnu socijalnu službu“, te osobito na području prosvjete i u drugim javnim sektorima gdje, kako je upozorio, „ljudi moraju prikrivati svoje religiozno uvjerenje i praksu ili se boje posljedica ako se očituju kao vjernici“.

Nedugo nakon toga intervjua, u zagrebačkom je *Vjesniku*, u dva nastavka (23. i 24. ožujka 1967.), objavljen feljton Olega Mandića u kojem se analizira djelovanje Crkve u jugoslavenskome društvu, u kojemu je *Glas Koncila* prepoznao izravan odgovor „na izjave koje je naš Kardinal dao za *Glas Koncila* u nedavnom intervjuu“, pa uredništvo autoru toga feljtona odgovara prigodnim komentarom.¹⁰³³ U njemu kritizira Mandićevo shvaćanje odvojenosti Crkve i države, prema kojemu bi se moglo zaključiti „da je svaka aktivnost Crkve, svako djelovanje Crkve na javni život izvan četiri crkvena zida zapravo protivno Ustavu“. List, nasuprot tomu, ističe kako, osim dogme i liturgije, Crkva naučava i svoj moral, „a taj moral nadahnjuje ponašanja vjernika u svim prilikama privatnog i javnog života“ te bi oduzimanje prava Crkvi da svoj moral promiče „značilo [bi] zaniijekati njezinu bit, [značilo bi] onemogućiti joj vršenje njezina poslanja“. Pozivajući se potom na Papin govor jugoslavenskom izaslaniku pri Sv. Stolici Vjekoslavu Crvlji, list zaključuje kako je svaki vjernik „slobodan da zauzme svoj stav prema svim konkretnim pitanjima društvenog života“. Osim sadržaja, list iznosi i kritiku na formu toga članka jer, zaključuje komentator *Glasa Koncila*, Mandić „vrlo autoritativnim stilom dijeli lekcije našim biskupima“, što kao privatna osoba ima pravo, „ali kad se takvi napisi pojave u *Vjesniku*, postoji opravdana bojazan da velik dio čitatelja shvati to kao proklamaciju nekog službenog stava“.

Nedugo potom list izvješćuje i o predavanju koje je stručni suradnik CK SKH Zlatko Frid održao u Studentskome centru u Zagrebu, u kojem je on istaknuo kako se Crkvi „nikako ne može dopustiti nastupanje na radiju ili televiziji“, kako „vjerskoj štampi nije mjesto u javnim kioscima“ a karitativnu akciju *Glasa Koncila* „Tko je moj bližnji?“¹⁰³⁴ ocijenio je kao

¹⁰³³ U čije ime nastupa prof. Oleg Mandić, u: *Glas Koncila*, br. 7, 2. travnja 1967., str. 2.

¹⁰³⁴ Toj je „njegovoj“ ocjeni prethodila službena Informacija koju je o toj i drugim karitativnim akcijama *Glasa Koncila* sastavila Komisija za vjerska pitanja, i u kojoj se konstatira kako „te akcije poprimaju sve masovniji karakter i imaju određenu propagandno političku svrhu na našu štetu“. Usp. Informacija o socijalnim (caritativnim) akcijama Rimokatoličke Crkve u SR Hrvatskoj pokrenutim i vođenim preko *Glasa Koncila* od 16. ožujka 1966., u: HDA, KOVZ, kutija 67, Pov. br. 64/1966.

„presizanje Crkve na društveno područje“, dok se u samoupravljačkom društvu Crkvi „ne može dopustiti da se bavi društvenim poslovima“ jer je „društvo u SFRJ (je) socijalističko, a socijalizam polazi od načela marksizma koji je nužno ateistički“. ¹⁰³⁵

Potaknut vjerojatno tim, ali i nekim drugim istupima tog stručnog suradnika CK SKH, koji će kasnije preuzeti i dužnost predsjednika republičke Komisije za vjerska pitanja, *Glas Koncila* je s Fridom krajem 1967. napravio i intervju, koji je objavljen u dva nastavka. ¹⁰³⁶

U tome razgovoru Frid se izjasnio o većini spornih pitanja u odnosima između Crkve i države koji su tih mjeseci bili aktualni. Tako je, primjerice, istaknuo kako on ne bi imao ništa protiv distribucije vjerskoga tiska i putem kioska, ali i da nije sklon uvođenju vjerskih emisija na radiju i televiziji, jer bi time velike vjerske zajednice bile privilegirane u odnosu na one manje pa bi, po njegovu mišljenju, tako bila ugrožena zakonom uređena jednakost svih vjerskih zajednica. No, kako je dodao, o tome ipak u konačnici odlučuju same društvene organizacije koje upravljaju kioscima, odnosno redakcije pojedinih medija. Upitan zašto Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica ograničava njihovo djelovanje „u okvire određenih prostorija i određenih tema“, čime se po mišljenju uredništva „Crkvu tretira kao neku društvenu opasnost koje [čije?] djelovanje treba strogo kontrolirati“, Frid odgovara kako nije riječ o ograničavanju, nego o „zakonskom ovlaštenju“, jer svi drugi za organizaciju javnih skupova trebaju dobiti odobrenje, dok Crkve za svoje skupove u vjerskim prostorima takva odobrenja ne trebaju tražiti.

Za socijalističko društvo u Jugoslaviji Frid je ustvrdio kako mu je „stran svaki odnos prema vjeri koji bi značio psihički, politički, moralni pritisak na slobodu savjesti ili vjeroispovijesti“, te kako su i vjernici i ateisti ravnopravni pred zakonom i slobodni zajedno izgrađivati socijalističko društvo. No, odgovarajući na pitanje novinara, ipak se izjasnio protiv crkvenih poziva za većim angažiranjem vjernika u političkom životu, jer ih on doživljava kao politizaciju vjere i novi klerikalizam koji bi neminovno završio u osnivanju neke katoličke stranke i zahtjevom za uvođenjem „višepartijskog sistema“, dok „budućnost socijalizma i njegova demokratičnost nije ni u jednopartijskom ni u višepartijskom sistemu, već u pluralizmu građana, tj. u samoupravljačkom socijalizmu“. Stoga Frid zaključuje kako učestale pozive na veći angažman vjernika u političkom životu on doživljava na način da „Crkva želi angažirati vjeru u političke svrhe, na koji način vjera prestaje biti privatna stvar svakog građanina i stvar njegova ličnog uvjerenja, te dobiva direktnu političku boju“. Autor(i) intervjua takvom su se

¹⁰³⁵ Zlatko Frid o Katoličkoj Crkvi u suvremenom svijetu, u: *Glas Koncila*, br. 11, 28. svibnja 1967., str. 4.

¹⁰³⁶ Razgovor sa stručnim suradnikom Centralnog komiteta SKH Z. Fridom. *Nema državne religije ni državnog ateizma*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 19. studenoga 1967., str. 1, 5-6; br. 24, 3. prosinca 1967., str. 5-7.

Fridovom shvaćanju suprotstavili, ističući kako je upravo u članku „Kršćani i politika“¹⁰³⁷, na koji je on aludirao, jasno izneseno kako „Crkva nije politička stranka, da nema svoje političke stranke i da je ne želi imati“, ali da Crkva „aktivno djeluje na formiranje savjesti svojih vjernika, a to se mora odraziti preko njih i u javnom životu“, a svatko je slobodan utjecati „na formiranje zajedničkih zakona u duhu svoga uvjerenja“.

Što se tiče škola i njene uloge u socijalističkom društvu, Frid je ustvrdio kako učenik ne smije „zbog svog vjerskog uvjerenja biti omalovažavan, ponižavan, diskriminiran“ te se „socijalistička škola ne 'bori' protiv vjere, ali je ni ne favorizira na štetu materijalističkog nazora na svijet“. Na primjedbu kako u njegovim istupima „naučno znači isto što i ateističko, odnosno da je ateizam mnogo bliži naučnoj misli od religije“, Frid uzvraća kako *Glas Koncila* marksizam tumači „suviše jednostrano, vjerojatno zbog toga što se on javljao ili što se i danas javlja kao dogmatizam“, te kako „i u našem društvu ima još uvijek pojedinačnih slučajeva dogmatiziranog shvaćanja marksizma, iz čega proizlazi i pojava ideologiziranog odgoja“, no kako to nije ispravno shvaćanje ni marksizma ni socijalizma, koji žele izgradnju „slobodnog čovjeka“, pri čemu je pročitao i neke zaključke sa sjednice CK SKH od 3. ožujka 1967. kojima se osuđuje pojava „sektaških odnosa prema vjerskim osjećajima građana“.

I samo pisanje *Glasa Koncila* bilo je predmetom kritike Zlatka Frida u tome razgovoru. On mu, tako, zamjera što propagira „stavove koji smjeraju za presizavanje Crkve van njene vjerske aktivnosti“, što se u tim novinama „osjeća otpor i vrlo rezervirano prihvaćanje novog duha u Katoličkoj Crkvi“ i bliskost „onim snagama u krilu Katoličke Crkve koje stoje na 'tradicionalističkim' pozicijama“ te učestalo pisanje „o obespravljenu i prikraćivanju Crkve, u kojima se generaliziraju pojedini slučajevi, a ne ide se za objektivnim prikazivanjem stvari, pa vaše pisanje ne odražava stepen dostignutih odnosa između Crkve i države“. U tome kontekstu zamjerio im je i odgođeno pisanje o potpisanom Protokolu, te iznošenje pohvala „za svećenike koji su se u prošlosti ogriješili o pozitivno zakonodavstvo SFRJ“, kao i navodno poistovjećivanje pojma „hrvatstva i katolicizma“. List se takvim ocjenama usprotivio, pozivajući se na neke svoje članke, a u zamjerci o svećenicima koji su se ogriješili o zakon prepoznali su aluzije na kardinala Stepinca:

Mi smo o njemu pisali vrlo malo, zapravo usput. Osim toga, ni jednom se pozitivnom zakonu ne protivi spominjanje ličnosti koja je bila suđena, izdržala veliki dio kazne, umrla i pomilovana. Riječ je o čovjeku

¹⁰³⁷ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Uz koncilsku konstituciju „Crkva u suvremenom svijetu“*. *Kršćani i politika*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 16. travnja 1967., str. 3-4.

koji je donedavno upravljao Zagrebačkom nadbiskupijom i ima nesumnjivih i višestrukih zasluga za razvitak vjerskog života u njoj. Mi smo se doticali samo tog aspekta njegove ličnosti.¹⁰³⁸

U razgovoru je dotaknuta i tema karitativnog djelovanja Crkve, „koju posebno popularizira vaš list“. Ne sporeći pravo Crkve da se bavi i humanitarnim radom, Frid dodaje kako bi ona to morala činiti „u duhu Ustava i drugih pozitivnih zakona“ jer je „socijalna djelatnost upravna funkcija ovog društva i da je društvo u tom pogledu organiziralo posebne specijalizirane organizacije“. Ukratko, Frid poručuje kako se pri podjeli prikupljene pomoći ne bi smjeli „favorizirati vjernici“, te kako bi prikupljena pomoć morala biti podijeljena „putem društvenih, za to osnovanih organizacija“. List mu uzvraća kako karitativna djelatnost Crkve nije društvena, nego vjerska, jer karitativno djelovanje „po shvaćanju naše vjere ide u red molitve i crkvenih obreda“, pa je se Crkve zasigurno neće odreći, a ni društvenim organizacijama, poput Crvenog križa, zasigurno ne smeta „ako i drugi građani na ovaj ili onaj način djeluju karitativno“, pri čemu Crkva ne bježi od suradnje s društvenim organizacijama.

Neposredno nakon razgovora sa Fridom, list u božićnome broju 1967. objavljuje novi razgovor s kardinalom Franjom Šeperom iz kojega uredništvo, u opremi teksta, izdvaja upravo kardinalovu tvrdnju koja se može shvatiti i kao odgovor na dio intervjua s Fridom: „Vjera nije samo prihvaćanje nekih teoretskih istina, nego proživljena vjera traži djelotvornu ljubav prema bližnjemu – Meni nije poznat nijedan zakon koji bi nam zabranjivao takvu djelatnost“.¹⁰³⁹

Iz prikazanih rasprava, očito je kako su neke teme – poput dostupnosti radijskih i televizijskih programa i crkvenim predstavnicima, odnosno vjernicima i vjerskim temama, dostupnosti javnih dvorana i za vjerske potrebe te izgradnja crkvenih objekata – pokazale kao ključna mjesta „borbe“ Crkve za mogućnost javnog djelovanja, pa ću kratko i zasebno prikazati kako je *Glas Koncila* u toj „borbi“ sudjelovao.

¹⁰³⁸ Razgovor sa stručnim suradnikom Centralnog komiteta SKH Z. Fridom. *Nema državne religije ni državnog ateizma* (2), u: *Glas Koncila*, br. 24, 3. prosinca 1967., str. 6.

¹⁰³⁹ Razgovarali smo s nadbiskupom zagrebačkim, kardinalom drom Franjom Šeperom. „Mi ne idemo ni za kakvim političkim katolicizmom“, u: *Glas Koncila*, br. 25-26, Božić 1967., str. 3-5.

5.2.1. Otvaranje radijskih i televizijskih programa i za vjerske sadržaje

Za uspostavu vjerskih programa na radiju i televiziji, osim nadbiskupa Šepera u već spomenutim intervjuima iz 1967. godine, na izričit upit novinara *Glasa Koncila* u to se vrijeme izjasnio i banjolučki biskup Alfred Pichler: „Nije mi poznato da bi netko od strane episkopata tako nešto već bio zatražio, ali držim da bi trebalo stupiti u dodir s odgovornim faktorima da se Crkvi ustupi neko mjesto u tim programima. To bi, izvan svake sumnje, odgovaralo željama velikog dijela građana ove države koji se javno priznaju vjernicima“.¹⁰⁴⁰

Kad se rasprava o potrebi vjerskoga programa na televiziji povela u ljubljanskome vjerskome listu *Družina*, koji je u prvoj polovici 1969. u nekoliko brojeva objavljivao pisma vjernika koji su to zahtijevali, na što je potom reagirao list *Borba*, *Glas Koncila* prenosi jedno pismo iz *Družine* čitatelja Franca Cerera, koji se predstavio kao bivši partizan i vjernik, a koji iznosi niz pitanja koja dovode u sumnju službena objašnjenja koje je dala *RTV Ljubljana*, prema kojemu vjerski program ne bi bio u skladu s „rastavom Crkve i države“.¹⁰⁴¹

Nedugo potom, i *Glas Koncila* ponovno otvara temu potrebe uvođenja vjerskih sadržaja na televiziju, preko redakcijskoga osvrta na članak Drage Tovića, objavljen u *Vjesniku u srijedu* (2. travnja 1969.) pod naslovom „Oltar na ekranu“. Ovaj put, međutim, *Glas Koncila* ističe kako „mi ne tražimo da se Crkvi osiguraju posebne emisije koje bi ona sama uređivala“ te kako „Crkva nema političkih ambicija, te nema želje da bude tako prisutna u emisijama koje se bave političkim, ekonomskim i sličnim pitanjima“. No, dodaje se u članku,

[...] kad gotovo cijela zemlja slavi Uskrs ili Božić, radio i televizija o tome totalno šute. Zašto? Ne tražimo mi da božićne emisije uređuju službeni predstavnici Crkve. Ali neka ljudi iz televizije kojima je to struka konzultiraju crkvene stručnjake, crkvene muzičare, povjesničare, umjetnike. Neka se o Božiću u takvoj emisiji pojavi netko tko zna nešto reći o Božiću ...

Osim toga, kad su na programu emisije koje se izravno bave vjerom, „zašto su u takvim emisijama nastupali samo ateistički mislioci, a kršćanski ne?“, pita se list i zaključuje: „Crkva

¹⁰⁴⁰ Pitanje katoličkog centra za ocjenjivanje filmova, u: *Glas Koncila*, br. 5, 5. ožujka 1967., str. 3.

¹⁰⁴¹ Javna diskusija o pitanju vjerskog programa na radiju i televiziji, u: *Glas Koncila*, br. 6, 23. ožujka 1969., str. 7.

ne traži privilegirane emisije, nego vjernici traže ravnopravnu prisutnost u svim sredstvima društvenog saobraćaja“.¹⁰⁴²

Sličnu poruku Živko Kustić je poslao i u jednoj kasnijoj kolumni u kojoj se, međutim, može iščitati i kritika predstavnicima vjerskih zajednica u našoj zemlji „što takav zahtjev nisu još nikada zajednički i javno postavili“¹⁰⁴³, što bi svakako ojačalo težinu toga zahtjeva.

Očito kako bi podupro nastojanje Crkve da joj se omogući prisutnost u društvenim medijima, osobito na radiju i televiziji, početkom 1967. list prenosi vijest o tome kako čak i na *Japanskoj televiziji* postoje vjerske emisije, ističući pritom kako „za evropske zemlje to nije više nikakva senzacija“, a i „po ostalim kontinentima sve je manje i nekršćanskih i nekatoličkih država koje u redovitim programima svoje televizije ne bi našle mjesta i za emisije vjerskog sadržaja“.¹⁰⁴⁴ Tako, iduće godine, list javlja i o nizu emisija na *Talijanskoj televiziji* posvećenih socijalnim enciklikama pojedinih Papa.¹⁰⁴⁵ Ipak, neće propustiti prenijeti ni vijest kako je *Francuska televizija* odbila prikazati neke programe koje su u sklopu tamošnje televizijske službe izradili katolici i protestanti, s obrazloženjem kako o cenzuriranim temama – a radilo se o razgovoru na temu nenasilja, intervjuu o socijalnom tjednu i diskusijama u vezi s nedjeljnom misom – ne treba govoriti Crkva. „Ako se Crkvi daje prilika da priređuje religiozne emisije, to se događa s nakanom da u njima bude govor o nebu, a ne o svijetu“, stoji u obrazloženju *Francuske televizije* koju list prenosi.¹⁰⁴⁶

List javlja i o otkazivanju prijenosa uskrсне mise koju je jedna televizijska postaja iz njemačkoga Baden-Badena planirala prenositi iz zagrebačke katedrale 1970., jer iz *Radio-televizija Zagreb* „nisu spremni da nam pruže tehničku pomoć“ i „svaku drugu suradnju“. U citiranom se pismu „postavlja pitanje nije li tome odbijanju *TV-Zagreb* uzrok političke naravi“, navodi se dalje u vijesti. Premda se ne donosi izvor vijesti o tome pismu, kao niti to kome je ono bilo upućeno, moglo bi se zaključiti da je riječ o dopisu spomenute njemačke televizije biskupu Kuhariću, koji je predvodio tu misu.¹⁰⁴⁷

I kad su se svećenici okupljeni na Svećeničkom danu u Zadru u ljeto 1968. zauzeli za to „da se radio i televizija otvori i vjernicima, jer je nelogično i nepravedno da o religioznim

¹⁰⁴² *Crkva i televizija*, u: *Glas Koncila*, br. 8., 20. travnja 1969., str. 5.

¹⁰⁴³ DON JURE [Živko KUSTIĆ], *Ekumenska karikatura*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 9. studenoga 1969., str. 11.

¹⁰⁴⁴ *Tri katolička televizijska programa na tjedan u Japanu*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 19. veljače 1967., str. 13.

¹⁰⁴⁵ *Papinske socijalne enciklike na televiziji*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 28. travnja 1968., str. 13.

¹⁰⁴⁶ *Crkva nek govori samo – „o nebu“*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 22. rujna 1968., str. 20.

¹⁰⁴⁷ *Zagrebačka televizija otkazala uslugu*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 22. ožujka 1970., str. 18.

temama govore samo oni koji ne vjeruju¹⁰⁴⁸, list o tome izvješćuje, kao i o potrebi da se drugačije pristupi pitanju javnog informiranja u samoj Crkvi, o čemu će više biti riječi u V. poglavlju ovoga rada.

Glas Koncila prenosi i pismo jednoga čitatelja koji prigovara što *Jugoslavenska radio-televizija* „uskraćuje tisućama svojih pretplatnika (vjernicima) vjerske emisije“, ali i otkriva kako se u rasporedima RTV-programa koji se tiskaju u *Vjesniku* lažno prikazuje da program *Talijanske TV* nedjeljom počinje „u 14 sati emisijom za poljoprivrednike“, dok je činjenica da taj program počinje „u 11 sati emisijom za vjernike (sv. Misa i ostalo)“. Stoga se taj čitatelj pita: „Misli li se time reći onima koji na televiziji traže vjerske programe: 'Što tražite takve programe kad ih čak ni Talijani nemaju'?“¹⁰⁴⁹

Jednom će se prilikom list narugati i *Radiju Zagreb* što, u željama i pozdravima slušatelja, izbjegava formulaciju „imendan“ pa koristi „njegov/njezin dan“. „To su religiozni blagdani, reći će tkogod, a religija je privatna stvar, s njom se ne može u javnost [...] Mislim da je to neukusna i sasvim nesuvremena diskriminacija, eto što mislim“¹⁰⁵⁰

5.2.2. Dostupnost javnih dvorana i vjerskim sadržajima i programima

Nastojanja Crkve da se izbori za mogućnost korištenja javnih dvorana za organizaciju crkvenih događaja, list je podupro i kod dolaska poznatog baptističkog propovjednika Billyja Grahama u Zagreb u srpnju 1967. godine. Naime, on je i u Zagrebu, kao što je to činio i u drugim zemljama koje je posjećivao, htio nastupiti na zagrebačkom stadionu Maksimir, ali mu zagrebačke gradske vlasti to nisu odobrile. List se, stoga, uključio u praćenje toga „slučaja“, te piše:

Organizatori su onda molili da se dopusti nastup na kojem sportskom terenu na Šalati. I to je odbijeno. Onda su se obratili kardinalu Šeperu. On je dopustio da Billy Graham nastupi na prostoru pokraj Nadbiskupskog dječjačkog sjemeništa na Šalati [...] Zagrepčani nisu bili obaviješteni, jer su dnevni listovi, kao *Večernji list*, odbili – nakon 3 sata razmišljanja – da objave i najmanju vijest, plaćeni oglas o ovim priredbama.¹⁰⁵¹

¹⁰⁴⁸ 10. svećenički dan u Zadru. Što za Crkvu znači informiranje, u: *Glas Koncila*, br. 15, 21. srpnja 1968., str. 6.

¹⁰⁴⁹ A. JUKOPILA, *Krnji TV-program*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 26. listopada 1969., str. 12.

¹⁰⁵⁰ DON JURE [Živko KUSTIĆ], „Pare ne mirišu na tamjan“, u: *Glas Koncila*, br. 25, Božić 1966., str. 8.

¹⁰⁵¹ Billy Graham u Zagrebu, u: *Glas Koncila*, br. 15, 23. srpnja 1967., str. 7.

Ipak, kad je nekoliko mjeseci kasnije Vokalno-instrumentalni sastav (VIS) studenata KBF-a u Zagrebu „Žeteoci“ održao svoj prvi koncert izvan crkvenih prostora, u koncertnoj dvorani Istra u Zagrebu, list o tome javlja,¹⁰⁵² a najavljuje i turneju toga glazbenog sastava u nekoliko hrvatskih gradova u organizaciji jedne zagrebačke turističke agencije.¹⁰⁵³

Kasnije, pak, javlja kako planirani koncert u Studentskom centru u Zagrebu 1969. „nije dopušten“ od strane Sekretarijata javne sigurnosti¹⁰⁵⁴, te kako je čak i koncert koji je trebao biti održan u crkvenoj dvorani župe sv. Marka Križevčanina u Zagrebu, za što „nije potrebna nikakva dozvola, niti može doći do zabrane“, ipak bio otkazan. Kako se opisuje u članku, do toga je došlo nakon što je donedavni tajnik gradske Komisije za vjerska pitanja Zvonimir Ljubić posjetio dekana KBF-a, te izrazio nezadovoljstvo tim koncertom, spominjući pritom i „buduće dozvole za lokaciju i za gradnju nove zgrade“ fakulteta, iz čega su „poglavari fakulteta i sjemeništa shvatili“ kao poruku da bi zbog koncerta mogli imati problema s vlastima, pa su „Žeteoci“ od njega odustali.¹⁰⁵⁵

Zbog toga je članka protestirao dekan KBF-a Jordan Kuničić, ističući kako je taj razgovor sa Zvonimirom Ljubićem bio „privatne naravi“, te mu „Žeteoci“ nisu bili u središtu pozornosti, kao i da je objavljeni izvještaj „nepotpun i netočan, jer vas nitko od učesnika u razgovoru nije o njemu informirao niti vas ovlastio da to štampate“. ¹⁰⁵⁶ Uredništvo mu odmah odgovara kako je taj razgovor „imao sasvim javnu posljedicu: otkazivanje koncerta“, te kako su i prije pisanja *Glasa Koncila* „barem bitni obrisi toga razgovora doprli u jedan krug javnosti“.

Uključivanje *Glasa Koncila* u ovaj slučaj njegovom je glavnom uredniku Vladimiru Pavliniću na susretu održanom 20. lipnja 1969. prigovorio i predsjednik republičke Komisije za vjerska pitanja Zlatko Frid¹⁰⁵⁷, o čemu će u ovome radu više riječi biti u poglavlju VI.2.1., a zbog toga će se događaja razviti i prava mini-polemika između *Glasa Koncila* i *Vjesnika*. Naime, nakon ovoga teksta, *Vjesnik* (20. svibnja 1969.) je iz *Omladinskog tjednika* prenio tvrdnje da su „Žeteoci“ nastupili na „Hrvatskom danu“ u Essenu, u sklopu Njemačkog

¹⁰⁵² „Žeteoci“ po prvi put nastupili u javnoj dvorani, u: *Glas Koncila*, br. 4, 11. veljače 1968., str. 12.

¹⁰⁵³ Koncertat „Žetelaca“ najavljen u više gradova, u: *Glas Koncila*, br. 9, 28. travnja 1968., str. 6.

¹⁰⁵⁴ Nije dopušten koncert „Žetelaca“ u Studentskom centru, u: *Glas Koncila*, br. 9, 4. svibnja 1969., str. 12.

¹⁰⁵⁵ Usp. Zašto nije održan koncert „Žetelaca“ ni u crkvenoj dvorani? u: *Glas Koncila* br. 11, 1. lipnja 1969., str. 6.

¹⁰⁵⁶ Jordan KUNIČIĆ, *Oko neodržanog koncerta „Žetelaca“*, u: *Glas Koncila* br. 12, 15. lipnja 1969., str. 18.

¹⁰⁵⁷ Zabilješka o razgovoru Zlatka Frida i Vladimira Pavlinića od 20. lipnja 1969., u: HDA, KOVZ, kutija 82, Pov. br. 102/1969.

katoličkog dana, uz tvrdnju da je bila riječ o „ustaško-političkoj“ priredbi. I ne samo to, dodao je *Vjesnik* pozivajući se na emigrantski list *Hrvatska država*, na istome je događaju bio i glavni urednik *Glasa Koncila* Vladimir Pavlinić. Potom je Pavlinić poslao svoj odgovor - u kojem se demantira da je bila riječ o takvoj priredbi i da su je organizirali vođe „emigrantske ustaške organizacije“ Branka Jelića - kojega je *Vjesnik* i objavio (1. lipnja 1969.), ali uz istodobnu objavu novih optužbi na Pavlinićev račun, prema kojima su svi drugi izlagači na toj priredbi bili „emigranti, pripadnici i simpatizeri ustaške grupacije dra Branka Jelića“, što je Pavlinić „morao znati“, i od čega se niti do dana današnjeg nije ogradio, niti poslao demanti *Hrvatskoj državi*. Na tu optužbu, Pavlinić svoj odgovor objavljuje u *Glasi Koncila* te opovrgava i te optužbe, uz pojašnjenje kako *Hrvatsku državu* niti prima niti čita, te se čudi da je za *Vjesnik* taj list, njegovo čitanje i komuniciranje s njim, u ovoj zemlji „sasvim normalna stvar“.¹⁰⁵⁸

Na kraju, kad je koncert „Žeteoca“ u dvorani župe sv. Marka Križevčanina u Zagrebu napokon održan, u sklopu „Dana mladih katolika Zagreba“, list o tome javlja.¹⁰⁵⁹

5.3. Tema izgradnje crkava i drugih vjerskih objekata na stranicama *Glasa Koncila*

List je u više navrata, osobito kroz razgovore s nadbiskupom Franjom Šeperom, slao poruke prema kojima je omogućavanje izgradnje novih crkava ne samo jedno od pitanja na kojima će Crkva inzistirati, nego je ono usko povezano i s pitanjem vjerskih sloboda. Tako, primjerice, u razgovoru sa Šeperom iz rujna 1964. godine¹⁰⁶⁰, a osobito u idućemu razgovoru objavljenom u lipnju 1965. U njemu je kardinal Šeper, govoreći o pastoralnim potrebama za gradnjom novih crkava i osnutkom novih župa u gradu Zagrebu, obzirom na porast broja njegovih stanovnika, nedvosmisleno izrazio svoje nezadovoljstvo:

Što se tiče crkvi, potrebno je da se ispune tri uvjeta: lokacija, građevna dozvola i financijska sredstva. Kod sva tri uvjeta postoje teškoće. Prve dvije točke morale bi nam se priznati kao pravo, a treću bi naši vjernici morali shvatiti kao svoju dužnost – što se i nadamo. Glede lokacija i građevnih dozvola do sada smo više puta nailazili na teškoće, no s obzirom na opći pojam o građanskim pravima smatramo da uskraćivanja u tom smislu ne bi bila u duhu vjerske slobode koja se u cijelom svijetu toliko naglašuje.¹⁰⁶¹

¹⁰⁵⁸ Vladimir PAVLINIĆ, *Busija „Vjesnik – „Hrvatska država“. Odgovor urednika „Glasa Koncila“ „Vjesniku“*, u: *Glas Koncila* br. 12, 15. lipnja 1969., str. 6.

¹⁰⁵⁹ *Dan mladih katolika Zagreba*, u: *Glas Koncila* br. 12, 15. lipnja 1969., str. 19.

¹⁰⁶⁰ *Zagrebački nadbiskup poručuje*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 27. rujna 1964., str. 7.

¹⁰⁶¹ *Potreba je tragično velika*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 13. lipnja 1965., str. 3.

Tim se razgovorom list uključio u tzv. Fond pape Ivana XXIII. za izgradnju novih crkava, kojega je posebnom okružnicom 23. svibnja 1965. ustanovio nadbiskup Šeper.

Ni kasnije list neće propuštati prenositi apele crkvenih predstavnika da se omogući izgradnja novih crkava i kapela, jer postojeće ne zadovoljavaju potrebe vjernika.¹⁰⁶² A kad je u jesen 1969. stiglo negativno rješenje Grada Zagreba na zahtjev da se u Novom Zagrebu odobre lokacije za nove crkvene građevine, uz obrazloženje kako, uz ranije odobrenu izgradnju crkve u Sigetu, „podizanje još jedne crkve u južnom Zagrebu sa urbanističkog stajališta ne bi dolazilo u obzir“, *Glas Koncila* jasno izražava svoje nezadovoljstvo:

Nije nam poznato po kojim su kriterijima zagrebački urbanisti zaključili da je za desetke tisuća vjernika dosta jedna crkva. Prema ustaljenim svjetskim normama jedna se crkva grad najmanje na deset do petnaest tisuća vjernika. Razumije se da takvo stanovište Gradske uprave ne može biti konačno. Rješenje kojim se zauvijek ograničuje broj katoličkih crkava u tijelu grada preko Save, što je zapravo novi veliki grad, teško se može uklopiti u suvremeno shvaćanje samoupravnog društva. Ako velik broj građana na jednom području traži crkvu za zadovoljenje svojih duhovnih potreba, ako ti građani ne traže od društvene zajednice novčana sredstva za tu gradnju – po kojim se principima to njima može uskraćivati. Zadatak je urbanista da opravdane zahtjeve građana uklope u urbanističke planove, a ne da se tim planovima služe kao instrumentima za izvjesno sprečavanje.¹⁰⁶³

U prigodi podjele sakramenta Sv. potvrde u zagrebačkom naselju Kozari bok, koja je upriličena pod šatorom, *Glas Koncila* opisuje spor koji je nastao oko djelomične izgradnje, pa potom rušenja tamošnje kapele koja je, kao i većina okolnih javnih i privatnih objekata, bila izgrađena bez građevinske dozvole, nakon što su „organi vlasti donijeli [su] odluku da se u ovom slučaju strogo primijene propisi“.¹⁰⁶⁴

Nešto kasnije list objavljuje i pismo koje je jedan vjernik iz Lepoglave napisao biskupu Kuhariću, a u kojemu traži da se tamošnja crkva napokon vrati vjernicima na upotrebu. Pritom je donesen i Kuharićev odgovor kako je „duhovna vlast [je] učinila sve što je bilo u njezinoj moći“.¹⁰⁶⁵

¹⁰⁶² Usp. primjerice: *Novi apel kardinala Šepera: Zagreb raste – ali u njemu ne rastu crkve*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 23. listopada 1966., str. 1, 5.

¹⁰⁶³ *Južni Zagreb: Komunalci određuju koliko crkvi*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 28. rujna 1969., str. 13.

¹⁰⁶⁴ „Sveti šator“ u predgrađu, u: *Glas Koncila*, br. 12, 20. lipnja 1966., str. 5.

¹⁰⁶⁵ *Pismo iz Lepoglave. Da nam vrate crkvu*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 11. siječnja 1970., str. 16.

A kad se 1970. počelo najavljivati da bi moglo doći do uspostave punih diplomatskih odnosa između Svete Stolice i Jugoslavije list, koristeći već spominjanu metodu prenošenja stranih vijesti kako bi se poslala neka „domaća“ poruka, jednu vijest iz Poljske prenosi pod naslovom: „Bez dozvola za nove Crkve nema sređenih odnosa Crkve i države“.¹⁰⁶⁶

Da ta poruka lista nije slučajno odaslana, odn. da je list možda imao informacija kako i vlasti, premda im nije odgovarala gradnja novih crkava, ipak to pitanje počinju promatrati i u kontekstu obnove punih diplomatskih odnosa sa Sv. Stolicom, svjedoči i arhivska građa iz toga doba. Primjerice, predsjednik NO-a grada Zagreba Marko Blažević još je 1963., na savjetovanju s predsjednicima općinskih komisija za vjerska pitanja, konstatirao Šeperovu ustrajnost na pitanju dozvola za izgradnju novih crkava, te je zaključio kako će se nešto u tom smislu morati poduzeti, obzirom na moguće pregovore sa Sv. Stolicom.¹⁰⁶⁷

No, list nije prešućivao niti pozitivne primjere, pa će tako izvijestiti o prvoj građevinskoj dozvoli za kapelu na području grada Zagreba, onoj u naselju Rudeš¹⁰⁶⁸, kao i o završetku njene izgradnje¹⁰⁶⁹, a redovito će izvještavati i o drugim otvorenim bogoštovnim prostorima po cijeloj tadašnjoj Jugoslaviji.¹⁰⁷⁰ U nekima od tih „pozitivnih primjera“ izgradnje novih crkvenih objekata list će i sam, na svoj način, sudjelovati. Tako, primjerice, nakon što je list objavio poziv Sestara dominikanki da im čitatelji *Glasa Koncila* pomognu u izgradnji crkvice na Škrapama u Splitu, koji je objavljen početkom 1965.¹⁰⁷¹, ta je crkvice do kraja godine uistinu i izgrađena. Sudeći po zahvali koje su sestre uputile uredništvu¹⁰⁷², a u kojoj zahvaljuju „u prvom redu cijenjenom uredništvu *Glasa Koncila* koje se pridružilo našem apelu i time znatno pridonijelo njegovu uspjehu“, čitatelji su se očito uključili u taj pothvat.

Osim u primjeru izgradnje novih crkava, list će pratiti i druge znakove poboljšanja prilika u kojima je Crkva djelovala u tadašnjemu društvu pa, primjerice, javlja o obnovi djelatnosti Bogoslovije u Splitu, koja je 1963. ponovno otvorena¹⁰⁷³ (zatvorena je 1956. godine, zajedno sa splitskim sjemeništem, nakon sudske presude profesoru Visoke bogoslovne škole u

¹⁰⁶⁶ U: *Glas Koncila*, br. 8, 19. travnja 1970., str. 7.

¹⁰⁶⁷ HDA, KOVZ, kutija 49, Pov. br. 63/1963; Više o problematici izgradnje crkava u Zagrebačkoj nadbiskupiji u to doba vidi u: Miroslav AKMADŽA, *Fond pape Ivana XXIII. i gradnja crkava u Zagrebu*, u: *Tkalčić*, 13/2009, Zagreb 2009., str. 7-108.

¹⁰⁶⁸ *Zagreb: prva građevna dozvola za kapelu*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 3. srpnja 1966., str. 6.

¹⁰⁶⁹ *Prva crkva u Zagrebu poslije rata*, u: *Glas Koncila*, br. 25-26, Božić 1967., str. 10.

¹⁰⁷⁰ Usp. npr. *Prva „Gospina crkva“ u Splitu*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 19. veljače 1967., str. 6; *Novi samostan „Zvijezda mora“ kod Splita*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 2. travnja 1967., str. 6.

¹⁰⁷¹ *Apel iz Splita (koji je i naš apel)*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 10. siječnja 1965., str. 10.

¹⁰⁷² *Zahvala*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 28. studenoga 1965., str. 6.

¹⁰⁷³ *Oživjela Centralna dalmatinska bogoslovija u Splitu*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 5. srpnja 1964., str. 4.

Splitu mons. Anti Pilepiću i bivšem profesoru Biskupske klasične gimnazije u Splitu Branku Ostojiću). List javlja i o ponovnom otvaranju Bogoslovije u Sarajevu 1969., nakon što je punih 25 godina bila zatvorena¹⁰⁷⁴, a kasnije će javiti i o tome da je Vrhbosanska nadbiskupija od države ponovno otkupila svoje oduzeto sjemenište.¹⁰⁷⁵

Da list ne kani odustati od tema koje su vlasti smatrale „zabranjenim područjem“ za vjerske zajednice, pa i za vjerski tisak, list je najjasnije izrazio kad je – potaknut člankom koji je, bez navođenja autora, pod naslovom „Odnosi crkve i Države u socijalističkim zemljama i stavovi komunističkih radničkih partija prema religiji (teze)“ objavljen kao sveščić u zagrebačkom *Studentskom listu* - krajem 1968. poručio:

I što će to značiti „ispovijedanje vjere“? Gradnja crkava nije ispovijedanje vjere, zauzimanje moralnog stava prema pitanjima rata i mira također nije ispovijedanje vjere. Pomaganje siromašnih također nije. Shvatimo li tekst u ovim „tezama“ doslovno, u skoroj budućnosti svećenici bi s propovjedaonice ili kroz vjersku štampu smjeli, ili mogli, citirati samo pitanja i odgovore iz katekizma. Čitati Sveto Pismo vjerojatno ne, jer ono vrlo konkretno zauzima stav prema ekonomskim i ondašnjim političkim pitanjima, prema pitanjima braka, obitelji, života itd. Najmanje bi se smjeli u našoj vjerskoj štampi navoditi Papini govori, jer on redovito govori o suvremenim prilikama u svijetu. Eto, prošlog je mjeseca *Mali koncil* (br. 28) suđen i kažnjen (ukorom) što je u članku „Inkvizicija više nije važna“ u vezi s problemima iz crkvenog života govorio i o nekim suvremenim političkim prilikama u svijetu. Tu je sud protumačio neke izraze iz Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica u najstriktnijem smislu. A što ako se na sličan način ustvrdi da, npr. ni rubrika „Priroda govori o Stvoritelju“ ne spada u vjerske novine, jer obrađuje materijale iz prirodnih znanosti, a ne samo iz katekizma?¹⁰⁷⁶

5.4. Tema normalizacije odnosa SFRJ i Sv. Stolice u *Glasi Koncila*

Uredništvo *Glasi Koncila* vjerojatno je imalo informacije o kontaktima između predstavnika jugoslavenskih vlasti i Svete Stolice, koji su ostvareni od početka 60-ih godina XX. stoljeća. Na stranicama lista, stoga, tema „normalizacije“ odnosa Crkve i države bila je prisutna puno prije negoli su Jugoslavija i Sveta Stolica uspostavile prekinute diplomatske odnose – najprije potpisivanjem Protokola 1966., a potom i uspostavom punih diplomatskih odnosa 1970. godine.

¹⁰⁷⁴ *Ponovno otvorena Bogoslovija u Sarajevu*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 11. siječnja 1970., str. 9.

¹⁰⁷⁵ *Vrhbosanska nadbiskupija kupila svoje vlastito sjemenište*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 6. kolovoza 1972., str.

14.

¹⁰⁷⁶ *Naš komentar. Što je to „ispovijedanje vjere?“*, u: *Glas Koncila*, br. 25-26, prosinac 1968., str. 4.

List je temu, u početku, aktualizirao prenoseći vijesti o sličnim procesima koji su se događali u nekim drugim (istočno)europskim zemljama.

Tako, primjerice, javlja o dogovoru kojega su u rujnu 1964. sklopili Mađarska i Sv. Stolica, a kojim je potvrđeno pravo Pape na imenovanje biskupa u Mađarskoj, osigurana sloboda dušobrižničkog rada svećenika u toj zemlji, povećana sloboda katoličkog tiska te otvoreno pitanje vjerske slobode u mađarskim školama.¹⁰⁷⁷ Potom je list izvijestio i o prvim rezultatima toga dogovora, odnosno o imenovanju i posveti pet novih biskupa u toj zemlji.¹⁰⁷⁸

Slično i u slučaju susreta rumunjskoga premijera Gheorgea Maurera s papom Pavlom VI., uz ocjenu kako se taj susret „tumači kao korak naprijed na putu normalizacije odnosa između Katoličke Crkve i Države u Rumunjskoj“ te iznosi mogućnost obnove diplomatskih odnosa.¹⁰⁷⁹ U istome svjetlu možemo promatrati i vijest o ponovnom izdavanju putovnice poljskom kardinalu Stefanu Wyszyńskom.¹⁰⁸⁰

U drugoj polovici 60-ih godina, list će iscrpno javljati i o tadašnjim zbivanjima u Čehoslovačkoj, gdje je vlast otvorila mogućnost rehabilitacije brojnih osuđenih svećenika i vjernika¹⁰⁸¹, kao i druge znakove popuštanja režima u odnosima prema Crkvi. Tako, primjerice, u ljeto 1968. na naslovnoj stranici donosi vijest o obnovi hodočašća u jedno proštenište u Slovačkoj, uz konstataciju kako je, nakon 20 godina otežavanja hodočašća, toga ljeta „događaj nosio obilježje odobravanja i sa strane državnih vlasti“¹⁰⁸², a početkom iduće, 1969. godine, prenosi kako je „Čehoslovačka televizija prenosila po prvi put ovog Božića svečanu polnočku“.¹⁰⁸³

Da se polako obnavljaju i službeni kontakti između Sv. Stolice i Jugoslavije, čitatelji lista mogli su naslutiti već i iz vijesti kako je papa Pavao VI. 1964. uručio odlikovanje jugoslavenskom ambasadoru u Italiji Ivi Vejvodu¹⁰⁸⁴, a osobito kad list u siječnju 1965. prenosi *Tanjug*-ovu vijest o boravku predstavnika Sv. Stolice Agostina Casarolija u Beogradu, gdje je vodio „preliminarne razgovore o sređivanju odnosa između SFRJ i Vatikana“. Znakovito, list

¹⁰⁷⁷ *Sporazum Vatikan-Madžarska*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 27. rujna 1964., str. 5.

¹⁰⁷⁸ *Posveta pet novoimenovanih mađarskih biskupa*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 22. studenoga 1964., str. 5.

¹⁰⁷⁹ *Rumunjski ministar predsjednik kod Pape*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 11. veljače 1968, str. 2.

¹⁰⁸⁰ *Kardinal Višinski opet dobio pasoš*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 17. studenoga 1968., str. 2.

¹⁰⁸¹ *Uzbudljive vijesti iz Čehoslovačke; Što traži Crkva u Čehoslovačkoj*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 14. travnja 1968., str. 5; „*Nismo više Crkva šutnje*“; „*Bili smo kao Job na smetištu*“, u: *Glas Koncila*, br. 9, 28. travnja 1968., str. 11.

¹⁰⁸² *Studenti, marijanske pjesme i milicija*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 4. kolovoza 1968., str. 1.

¹⁰⁸³ *Prag: Polnočka na televiziji*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 12. siječnja 1969., str. 2.

¹⁰⁸⁴ *Papa Pavao VI. odlikovao ambasadora Vejvodu*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 23. veljače 1964., str. 2.

u istoj vijesti taj događaj povezuje s nedavnim dogovorom Svete Stolice i Mađarske, koji je također u ime Sv. Stolice potpisao Casaroli.¹⁰⁸⁵

No, kad je 25. lipnja 1966. potpisan Protokol o razgovorima između predstavnika Vlade SFRJ i Svete Stolice, list o tome izvješćuje dosta suzdržano, pozivajući se na „domaće i strane novinske agencije“, uz opasku kako, osim izmjene predstavnika, „Protokol uglavnom konstatira sadašnje stanje odnosa“.¹⁰⁸⁶ U istome broju list prenosi i sadržaj izjava potpisnika Protokola, mons. Agostina Casarolija i člana SIV-a Milutina Morače.¹⁰⁸⁷

Tu svojevrsnu suzdržanost u ocjeni Protokola svakako možemo tumačiti u svjetlu rezerviranosti prema tome događaju i kod dijela crkvenih vlasti u Hrvatskoj i Jugoslaviji, koja se bojala da će Sv. Stolica biti izigrana od strane jugoslavenskih vlasti, jer Protokoli sadržajno nisu donijeli nikakva nova prava Crkvi, kao niti jamstvo da će ustavna i zakonska prava vjernika biti dosljednije poštovana, što je tema koja je već dosta istražena.¹⁰⁸⁸ No, jednim dijelom ona je plod i načina na koji je Protokol tumačen u domaćemu tisku, o čemu list također sažeto piše u istome broju prenoseći, primjerice, ocjene prema kojima se Crkva, želi li opstati „u jednom društvu, pogotovo modernom i savremenom kao što je socijalističko, ona se mora prilagoditi njegovim tekovinama, mora svoju aktivnost usmeravati i iscrpljivati isključivo u verskim i crkvenim obredima“ (*Politika*), te da Protokol pokazuje kako „Crkva shvaća formulaciju da aktivnost svećenika treba da ostane u okvirima vjere i Crkve (*Borba*)“.¹⁰⁸⁹

Tek u idućemu broju list će objaviti i cjeloviti tekst Protokola ali će, umjesto vlastitog, prenijeti komentar koji je o tome dokumentu objavljen u vatikanskom dnevniku *L'Osservatore Romano*.¹⁰⁹⁰ Ta će suzdržanost prema Protokolu od strane *Glasa Koncila*, kao i od strane nekih crkvenih predstavnika u Hrvatskoj, biti predmet osude predstavnika vlasti, o čemu će u nastavku rada biti više govora u poglavlju VI.2.

Stav uredništva o samome Protokolu moći ćemo doznati tek početkom 1967. u rubrici „Naši razgovori“, u odgovoru jednome neimenovanome čitatelju, koji je svoj identitet htio

¹⁰⁸⁵ *Predstavnik Vatikana u Beogradu*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 7. veljače 1965., str. 2.

¹⁰⁸⁶ *Razmjena poluslužbenih predstavnika između jugoslavenske vlade i Svete Stolice*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 3. srpnja 1966., str. 1.

¹⁰⁸⁷ *Izjave potpisnika protokola o razgovorima vođenim između SFRJ i Svete Stolice*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 3. srpnja 1966., str. 2.

¹⁰⁸⁸ Usp. AKMADŽA, *Katolička Crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 296-324; Usp. i: Zvonimir ANCIC, *Pregovori i ponovna uspostava diplomatskih odnosa između Vatikana i SFRJ*, magistarski rad, mentor Miroslav AKMADŽA, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu 2012.

¹⁰⁸⁹ *Komentari domaće štampe*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 3. srpnja 1966., str. 4.

¹⁰⁹⁰ *Beogradski protokol*, u: *Glas Koncila*, br. 14, 17. srpnja 1966., str. 3-4.

zaštititi iz straha, ali koji je izrazio i bojazan da i *Glas Koncila* ne bude „slomljen“, pa ih stoga moli „da pišete tako i toliko da nikome ne date izliku da Vam spočitne da niste bili u duhu Protokola“.

U svome odgovoru list navodi kako, što se Protokola tiče, „mi taj dokumenat i duh koji on odražava želimo svakako poštivati onako kako ga je zamislio i kako pa poštuje Papa Pavao VI.“¹⁰⁹¹, a u idućemu broju, prenoseći cjelovite poruke koje su izmijenili papa Pavao VI. i predsjednik SFRJ Josip Broz Tito¹⁰⁹², donosi i svoj komentar, u kojem se osvrće i na donošenje i provedbu Protokola.

Djelo Protokola je, koliko nam je poznato, započeo, razvio i izveo ponajviše sam Papa svojim osobnim zalaganjem i utjecajem. Ali u ostvarivanju toga plana on želi biti najtješnje povezan sa svom svojom djecom u granicama ove države. Daljnji razvitak događaja ovisit će o našim biskupima, svećenicima i vjernicima. Na njima je da ispravno ocijene situaciju, da nađu i zauzmu svoje pravo mjesto u životu zemlje, da traže i ostvaruju svoja prava – i da surađuju sa svim dobronamjernim ljudima u svim pothvatima koji su po sebi korisni cijeloj zajednici.¹⁰⁹³

U nastavku teksta list pak pojašnjava kako je za tu suradnju nužan preduvjet poštivanje vjerskih prava građana u Jugoslaviji, „ne samo bogoštovlja unutar četiri crkvena zida nego i suvremeni religiozni odgoj kršćanske djece i korištenje suvremenih sredstava društvenog saobraćaja“. Ukratko, list Protokol tumači kao sredstvo koje treba upotrijebiti za unaprjeđenje vjerskih sloboda u Hrvatskoj i Jugoslaviji.

Sličnu poruku, prema kojoj *Glas Koncila* „od početka“ ulijeva svojim čitateljima „povjerenje u sva Papina nastojanja koja idu za sređivanjem odnosa Crkve i Države u našoj zemlji“, nasuprot onima „koji prigovaraju Svetoj Stolici što je potpisala Protokol s Vladom SFRJ, jer da je taj Protokol uspjeli manevar da se 'popovi konačno stjeraju u sakristiju“, list je ponovio i u komentaru, kojim je reagirao na članke prof. Olega Mandića u *Vjesniku*.¹⁰⁹⁴ Pisanje, pak, samog Mandića, zaključuje list, „kompromitira djelo Protokola“.

¹⁰⁹¹ „Bijaše neki čovjek imenom Nikodem... On dođe noću k Isusu, u: *Glas Koncila*, br. 2, 22. siječnja 1967., str. 15.

¹⁰⁹² *Izaslanik Svete Stolice predao Papinu poruku predsjedniku Titu*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 19. veljače 1967., str. 1-2.

¹⁰⁹³ *Duh i smisao Papine poruke predsjedniku Titu*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 19. veljače 1967., str. 2.

¹⁰⁹⁴ *U čije ime nastupa prof. Oleg Mandić*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 2. travnja 1967., str. 2.

Neizravno, list se temom Protokola bavio i „između redaka“, kad u svojim člancima progovara i tematizira pitanje odnosa Svete Stolice s državama koje u potpunosti ne poštuju slobodu vjeroispovijesti. Tako, primjerice, komentator u odgovoru na pismo jednoga čitatelja, koji Papi prigovara „naivnost“ zbog pokušaja da pokrene dijalog s Mao Ce Tungovom Kinom, ističe:

Kad Sveta Stolica nastoji uspostaviti kakve-takve odnose čak i s NR Kinom, to nipošto ne znači da želi dati potporu bilo njezinoj unutrašnjoj, bilo vanjskoj politici. Želi samo iskoristiti – ili još bolje: ne propustiti – svaku mogućnost da bude manje zla, da se otvore makar i slabašne perspektive dobra. Kontakti Svete Stolice s vladama i državama nemaju namjeru da ograniče slobodu političkog opredjeljenja katolika u tim državama, da ih u savjesti obavežu da pristanu možda ne uz opoziciju nego uz vladu ili obratno.¹⁰⁹⁵

No, unatoč „rezerviranosti“ prema Protokolu, list će i kasnije redovito pratiti nastavak normalizacije odnosa između Sv. Stolice i SFRJ, pa tako javiti i o izmjeni diplomatskih predstavnika između SFRJ i Svete Stolice, kad je vladinim izaslanikom u Vatikanu imenovan Vjekoslav Cvrlije, a delegatom Svete Stolice u Beogradu mons. Mario Cagna¹⁰⁹⁶, a kasnije i izvješćuje o njegovu dolasku u Jugoslaviju, pri čemu je najprije svratio do Zagreba.¹⁰⁹⁷

Vrlo je iscrpno izvijestio i o prvoj audijenciji izaslanika jugoslavenske Vlade Vjekoslava Cvrlije kod pape Pavla VI., pri čemu prenosi i cjelovite tekstove govora koji su tom prigodom izrečeni, ističući (već u naslovu) Papinu tvrdnju kako je ponovna uspostava odnosa između Svete Stolice i SFRJ osigurala da „katoličkoj zajednici [bude] bolje zajamčeno poštivanje njezinih prava i sloboda akcije“.¹⁰⁹⁸

Za razliku od Protokola iz 1966., uspostavi punih diplomatskih odnosa između Svete Stolice i Jugoslavije list će posvetiti veliku pozornost. Najprije će, kad su se pojavili prvi glasovi o tome, tu normalizaciju odnosa najavljavati¹⁰⁹⁹, a kad su puni diplomatski odnosi 14. kolovoza

¹⁰⁹⁵ *Tko je naivan?*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 5. veljače 1967., str. 2.

¹⁰⁹⁶ *Izmjena predstavnika između SFRJ i Svete Stolice*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 25. rujna 1966., str. 2.

¹⁰⁹⁷ *Nakon 14 godina Sveta Stolica opet ima svoga predstavnika u Jugoslaviji*, u: *Glas Koncila*, br. 24, 4. prosinca 1966., str. 1, 3.

¹⁰⁹⁸ *Katoličkoj zajednici bolje zajamčeno poštivanje njezinih prava i sloboda akcije*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 8. siječnja 1967., str. 1, 3.

¹⁰⁹⁹ *Usp. Mons. Cagna kod Pape*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 19. travnja 1970., str. 2; *Razgovori delegacija SFRJ i Svete Stolice*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 26. srpnja 1970., str. 2.

1970. i uspostavljeni, list o tome ne samo da javlja na naslovnoj stranici¹¹⁰⁰, nego o tome događaju donosi i vlastiti komentar¹¹⁰¹ u kojem ističe kako „tražeći svoj životni prostor, bolje rečeno prostor slobode, Crkva u isto vrijeme, makar i neizravno, proširuje prostor slobode i za sve ljude, za svako slobodno mišljenje i stremljenje“, te šire teološko-politološko tumačenje iz pera Tomislava Šagi-Bunića.¹¹⁰² Uz to, u istome broju list prenosi i razgovor što ga je s dužnosnikom Svete Stolice Agostinom Casarolijem objavila *Zagrebačka televizija*¹¹⁰³, a u idućemu i sam objavljuje intervju s njime.¹¹⁰⁴ Kasnije će list, na upit čitatelja, morati pojašnjavati kako obnova diplomatskih odnosa ne znači i sklapanje konkordata između dvije zemlje, niti se sklapanje konkordata očekuje u budućnosti jer se u novije vrijeme polako odustaje od konkordata u diplomatskoj aktivnosti Svete Stolice te „ne postoji nikakva tendencija da se s državama s kojima se održavaju diplomatski odnosi sklope i konkordati“.¹¹⁰⁵

I posjet jugoslavenskoga predsjednika Josipa Broza Tita Vatikanu i njegov susret s papom Pavlom VI. 29. ožujka 1971. u listu će dobiti zapažen prostor¹¹⁰⁶, uključujući i cjelovite govore koje su na susretu izrekli Tito i Papa. No, u Papinu govoru posebno su istaknuta mjesta koja je, kako se pojašnjava u opasci na kraju članka, u svome izvješću agencija *Tanjug* ispustila. Radi se o mjestima u kojima je Papa spominjao „Providnost“, „bezrazložan strah da Crkva ne bi prešla granice“ svoje kompetencije te „zazvao zaštitu Svevišnjega“ nad narode Jugoslavije. List nagada i o razlozima izostavljanja tih dijelova Papina govora u *Tanjug*-ovu izvješću te piše:

Da se možda ne bi narod sablaznio saznajući da papa Pavao VI. ozbiljno vjeruje u Boga? Ili da mu ne podbace netaktičnost što je tu vjeru izrazio i pred našim Predsjednikom? No, ako netko od Pape usred Vatikana očekuje da zatajuje svoju vjeru, što takvi od nas ovdje očekuju?

¹¹⁰⁰ Usp. S.[miljana] R.[ENDIĆ], *Uspostava potpunih diplomatskih odnosa Sveta Stolice – Jugoslavija*, u: *Glas Koncila*, br. 17., 30. kolovoza 1970., str. 1, 4.

¹¹⁰¹ *Crkvena diplomacija u službi slobode*, u: *Glas Koncila*, br. 17., 30. kolovoza 1970., str. 2; Usp. i: *Apolitičnost i političnost Crkve*, u: *Glas Koncila*, br. 18, 13. rujna 1970., str. 2.

¹¹⁰² Usp. Tomislav Šagi-Bunić, *Diplomatski odnosi između Svete Stolice i Jugoslavije i Katolička Crkva u Hrvatskoj*, u: *Glas Koncila*, br. 17., 30. kolovoza 1970., str. 3-4; br. 18, 13. rujna 1970., str. 3-4.

¹¹⁰³ *TV-razgovor s mons. Agostinom Casarolijem. Od početnoga razumijevanja prema mogućoj suglasnosti*, u: *Glas Koncila*, br. 17, 30. kolovoza 1970., str. 5.

¹¹⁰⁴ *Intervju s mons. Agostinom Casarolijem. Služenje mjesnoj Crkvi prva briga vatikanske diplomacije*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 27. rujna 1970., str. 3.

¹¹⁰⁵ Usp. *Diplomatski odnosi i konkordati*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 10. siječnja 1971., str. 19.

¹¹⁰⁶ Usp. *Tito kod Pavla VI.*, u: *Glas Koncila*, br. 7, Uskrs 1971., str. 3.

Osim izvješća, susret pape Pavla VI. i Tita popraćen je i prigodnim komentarama nadbiskupa Franje Kuharića¹¹⁰⁷ u kojem on, pojašnjavajući razloge toga susreta, ističe kako u odnosima Crkve i države, ali i u životu vjernika u konkretnim društvenim institucijama u Jugoslaviji, i dalje ima problema i poteškoća, te da susreti državnih i crkvenih predstavnika primarno i služe tomu da se ti problemi rješavaju i u budućnosti izbjegavaju. Pri kraju svoga komentara, međutim, znakovito poručuje kako bi bilo potrebno i korisno da se, u kontekstu opće revalorizaciji povijesti, posebno u Hrvatskoj, „i povijest Crkve, novija i starija, s njezinim životom, zbivanjima i **osobama** tretira i **rehabilitira** s punom objektivnošću“ (istaknuo A.M.).

Na čiju je rehabilitaciju pritom mislio, Kuharić tumači u svojem dnevničkom zapisu od 29. ožujka 1971.:

Nespojiv je svečani susret Tita i Pape s činjenicom da se u školama povijest Crkve jednostavno propagandistički izvrci bez ikakve znanstvene objektivnosti i da se Nadbiskup Stepinac još uvijek prikazuje kao ratni zločinac! Nisam smio propustiti a da na to ne upozorim, makar najopćenitije! Riječ rehabilitacija u Izjavi ima to značenje!¹¹⁰⁸

Da je taj Kuharićev komentar naišao i na dobar prijam kod tadašnjeg pronuncija Maria Cagne, on mu je sam poručio u prigodi svog proputovanja kroz Zagreb 31. ožujka 1971. jer, kako piše Kuharić, „smatra neophodnim da proklamirana načela budu i ostvarena! Ne može se jedno govoriti a drugo činiti!“¹¹⁰⁹

A kako je sam list zamišljao „idealni“ odnos između Crkve i države, možda je najjasnije izrazio u jednome komentaru u proljeće 1968., koji je bio posvećen tadašnjim zbivanjima u Čehoslovačkoj. Nakon što je konstatirao kako je položaj Katoličke Crkve u toj zemlji, „kao i u Mađarskoj“ u proteklih 20-ak godina bio nepovoljniji nego u Jugoslaviji, jer je „ondje Crkva stalno bila intenzivno i neposredno kontrolirana i ograničavana od Države u najintimnijim sferama svoga života“, sad iz te zemlje dolaze vijesti kako su „čehoslovački biskupi sudjelovali na sjednici skupštine koja je birala novog predsjednika Republike“. „Ne veseli nas to, kao što nas nisu veselile vijesti da su sve donedavno u biskupskim ordinarijatima i upravama sjemeništa sjedili državni komesari“. Komentator pritom izražava bojazan da bi to moglo značiti povratak

¹¹⁰⁷ Usp. Franjo KUHARIĆ, *Riječ zagrebačkog Nadbiskupa u povodu susreta Tito-Pavao VI.*, u: *Glas Koncila*, br. 7, Uskrs 1971., str. 2.

¹¹⁰⁸ Dnevnički zapis Franje Kuharića od 29. ožujka 1971., u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, Nepotpune dnevničke zabilješke u godini 1971., korice 1, Sveš. 2, str. 1.

¹¹⁰⁹ Dnevnički zapis Franje Kuharića od 31. ožujka 1971., u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, Nepotpune dnevničke zabilješke u godini 1971., korice 1, Sveš. 2, str. 1.

na „stare klerikalističke tendencije“ i pretijesno povezivanje „s političkim strujanjima, s ovom ili onom strankom, s građanskom vlašću“, te zaključuje:

Ideal nam je slobodna Crkva u slobodnoj državi, neovisna Crkva u neovisnoj državi. Crkva koja se ne pleće u državne poslove, i kao takva ima pravo očekivati da se ni država ne pleće u njezine poslove.¹¹¹⁰

Da se uistinu ne zalaže za pretijesne veze države i Crkve, list je pokazivao i vrlo intenzivno prenoseći vijesti o procesu udaljavanja Crkve od Francovog režima u Španjolskoj. Tako, primjerice, prenosi vijest o sukobu s policijom španjolskih svećenika i redovnika, koji su podupirali studentski otpor Francovom režimu, ističući kako „u pokretu mladih studenata protiv diktature režima vodeću riječ imaju mladi katolici“.¹¹¹¹ List će kasnije pratiti i razvoj te „priče“, izvješćujući o potpori katoličkih intelektualaca napadnutim svećenicima.¹¹¹² U jednom kasnijem članku list konstatira kako su mlađi svećenici „uspjeli [su] svojim radom kroz posljednje godine ukloniti staro uvjerenje da je Crkva u Španjolskoj vezana za režim“ te da „danas već i španjolski komunisti izričito priznaju da se Crkva ne poistovjećuje ni s jednim režimom“.¹¹¹³ Kad je situacija u toj zemlji eskalirala i kad je Francov režim pojačao represiju, list uvodi svojevrsnu „minirubriku“ naslovljenu „Događaji u Španjolskoj“, u kojoj će u nekoliko brojeva objaviti brojne vijesti o zbivanjima i položaju Crkve u toj zemlji.¹¹¹⁴

A nakon što su u uredništvo primili, kako se navodi, „s nekoliko strana prosvjede u vezi s našim izvještajima o prilikama u Španjolskoj“, uz tvrdnje da su nasjeli na socijalističku propagandu, list će ponoviti teze iznesene u ranije spomenutom komentaru, te ponovno oslikati svoju viziju poželjnih odnosa između Crkve i države:

Ali mi još uvijek vjerujemo u mogućnost slobodne Crkve u slobodnoj državi. I nadamo se da kod nas biskupi i svećenici nikad neće postati državni službenici. Da neće nikad biti ni državnih plaća za svećenike ni propisanih zakletvi na Ustav za biskupe. I da će se i dalje biskupi postavljati bez ikakva uplitanja sa strane državnih organa. Čak smo uvjereni da će upravo takva stvarna rastava i uzajamno nemiješanje biti od najveće koristi i Crkvi i društvenoj zajednici. I usuđujemo se nadati da u ovom našem društvu, i među

¹¹¹⁰ *Čehoslovačka iz naše perspektive*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 12. svibnja 1968., str. 2.

¹¹¹¹ *Španjolska: policija zlostavlja svećenike*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 22. svibnja 1966., str. 2.

¹¹¹² *Španjolska: Zlostavljani svećenici traže zadovoljštinu*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 3. srpnja 1966., str. 2.

¹¹¹³ *Situacija u Španjolskoj nakon Koncila i novog Papinog motuproprija*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 25. rujna 1966., str. 5.

¹¹¹⁴ *Događaji u Španjolskoj*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 24. veljače 1969., str. 8; br. 5., 9. ožujka 1969., str. 4; br. 6, 23. ožujka 1969., str. 4; br. 7, 6. travnja 1969., str. 5.

vjernicima i među ateistima, postoje stvarne snage koje su sposobne uočiti svu dalekosežnost te problematike.¹¹¹⁵

Da se zalaže za „zdravu sekularnost“ i protiv „klerikalizacije“ političkog života, list će pokazivati i u drugim prilikama, primjerice prenoseći vijest o pozivu brazilskih biskupa vođama Katoličke akcije „da ne poistovjećuju vjeru s ciljevima bilo koje političke stranke“¹¹¹⁶, ili pak prenoseći vijest o deklaraciji Talijanske biskupske konferencije o odnosu Crkve prema političkom životu, uz zaključak kako Crkva, premda se „mora baviti i pitanjima političkog života“ te „djelovati na savjest i svijest“ svojih vjernika, ipak ne želi da se njeni interesi „izjednačuju s interesima nikoje političke stranke, čak ni kršćanske demokracije“.¹¹¹⁷

Odnos prema tadašnjoj državi, ali i vladajućem komunističkom režimu, Živko Kustić sažet će kasnije, nakon pada komunizma, ovim riječima:

Mi smo se u *Glasu Koncila* smatrali i smatramo se baštinicima i provoditeljima osnovnog Stepinčeva stava. Toga se ne stidim i mislim da smo to dobro radili. Bio je to stav, već sam o tome više puta pisao, apsolutne vjernosti Bogu i narodu. To znači narodu u kome je Crkva živa u pokretu. Ne državu rušiti – to nije naš posao – ali u njoj živjeti i društvo oživljavati. Mi smo tu pristupili opstanku i djelovanju u konkretnom komunističkom sustavu, ne kao protivnici režima, nego živi i djelatni unatoč njemu. To mora biti jasno onima koji znaju reći da smo djelovali na neki način u režimu. Da, bili smo u režimu onako kako je i, blage uspomene, nadbiskup Frane Franić, potpuno neovisno od nas, primjetio da je to sustav u kome živimo, da nije naš neprijatelj nego križ. A križ, puput Isusa, treba spasenjski nositi.¹¹¹⁸

¹¹¹⁵ *Za slobodnu Crkvu u slobodnoj državi*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 9. ožujka 1969., str. 2.

¹¹¹⁶ *Vjera se ne smije miješati s politikom*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 26. travnja 1964., str. 12.

¹¹¹⁷ *Crkva u Italiji ne želi imati svoju političku stranku*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 25. veljače 1968., str. 1.

¹¹¹⁸ Živko KUSTIĆ, *Naše crkvene i društvene prilike u vrijeme djelovanja Kršćanske sadašnjosti*, u: *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti*, Zagreb 2010., str. 46.

6. Glas Koncila protiv ateizacije društva

U borbu protiv ateizacije u tadašnjemu društvu, izuzmemo li „neizravne“ oblike te borbe, o kojima će više riječi biti kasnije u ovome poglavlju (6.3.-6.5.), list je ušao prenoseći Poslanicu BKJ iz 1965. godine, koja će dovesti i do najozbiljnijih napetosti u odnosima između Crkve i države od početka 60-ih godina. Ta poslanica nosi nadnevak 21. svibnja, a vjerničkoj (i široj javnosti) obznanjena je upravo na stranicama *Glasa Koncila* 9. rujna 1965. godine¹¹¹⁹, neposredno uoči početka zadnjeg Koncilskog zasjedanja, na kojemu su sudjelovali i biskupi iz Jugoslavije. Vjerojatno potaknuti i tekstom Deklaracije o vjerskoj slobodi, koja je pripremljena za završno zasjedanje Drugoga vatikanskog koncila, biskupi su u toj poruci pozvali roditelje vjernike da osiguraju vjerski odgoj svojoj djeci, da poštuju ljudski život od začeca, te da slobodno i hrabro ispovijedaju svoju vjeru.

Govoreći o vjeronauku, biskupi ističu kako su svjesni „da nažalost i danas, unatoč zakonskim propisima i ustavnim jamstvima, ima pokušaja da se na razne načine ograniči i spriječi poučavanje vjeronauka. Mi izjavljujemo da ti pokušaji znače povredu vaših roditeljskih prava. Kada se u bilo kakvom obliku nešto slično dogodi, obratite se u svakom pojedinom slučaju nama, i mi ćemo – prema svojoj pastirskoj dužnosti – ustati na obranu vaših svetih prava, jer su ta prava zagarantirana pozitivnim državnim zakonima“. Poručivši nadalje kako se Crkva zalaže za „slobodu i ljubav među ljudima svih boja i rasa, svih uvjerenja i staleža“ te želi pomoći u izgradnji boljega svijeta, u poruci se konstatira kako Crkva pri tome „ipak nailazi na protivljenje i nerazumijevanje“, ali unatoč tomu „propovijeda ljubav prema svakom čovjeku: i onom koji ne prihvaća Evanđelje kao svoje životno uvjerenje, i onom koji se izjavljuje nevjernikom“. No, kako se dodaje, „ni u čije uvjerenje ne smije se silom dirati. Nikom se silom ne može nametnuti vjera, ali ni ateizam. U ime ljudskog dostojanstva mi svečano naglašavamo da i vjernik ima pravo na poštovanje“. Također se ističe kako biskupe zabrinjava „čudna psihoza izvjesnog straha i obzira u ispovijedanju vjere i vršenju kršćanskih dužnosti“, dodajući kako „čovjek ima pravo na punu slobodu, da svoj život proživljava u skladu sa svojom vjerom i svojom savješću. To pravo zajamčeno je Ustavom SFRJ. To pravo je posebno naglašeno u povelji Ujedinjenih naroda, koju su potpisale sve zemlje članice“. No, premda je zakonima zaštićena sloboda savjesti i vjeroispovijesti, „izvjesni faktori nedopuštenim postupkom zlorabe svoj položaj i na razne načine vrše pritisak na savjesti, te tako stvaraju psihozu straha, što je

¹¹¹⁹ *Zajednička poslanica biskupa Jugoslavije*, u: *Glas Koncila*, br. 17, 5. rujna 1965., str. 1-3.

protiv zakona. Takvih zloporaba ima osobito u školama, poduzećima i ustanovama. Od odgovornih mi iskreno i svečano zahtijevamo zaštitu zakonitosti, a od vjernika hrabrost i odlučnost u ispovijedanju svoje vjere [...] Ne dopustite, dragi vjernici, da vas obuzme osjećaj manje vrijednosti, i budite svjesni svojih prava“, zaključuju biskupi u svojoj poslanici.

Ta je poslanica, očekivano, naišla na oštre kritike tadašnjih vlasti.¹¹²⁰

6.1. Glas Koncila protiv ateizacije u školama

Premda je i ranije znao otvarati tu temu, uglavnom odgovarajući pojedinim čitateljima na njihova pitanja, list se od 1966. u više navrata intenzivno bavio temom provođenja ateizacije u školama, bilo na način da se djeci ateizam predstavljao kao „napredniji“ životni svjetonazor od onoga vjerskoga, bilo da su učitelji i nastavnici koji su se javno deklarirali vjericima zbog toga imali problema na svojim radnim mjestima.

Tako se „don Jure“ početkom 1966. pozabavio jednim slučajem „teške povrede nastavnog plana“ u jednoj dubrovačkoj osnovnoj školi (OŠ „Nikica Franić“), za kojega je doznao čitajući *Dubrovački vjesnik* (8. siječnja 1966.). Nastavnica likovnog odgoja dala je, naime, djeci zadatak da nacrtaju Isusa i svece, što je naišlo na protivljenje nekih roditelja, a potom i osudu ravnatelja škole i drugih nastavnih vlasti u tome gradu. Taj je slučaj Živko Kustić potom usporedio s člankom iz *Školskih novina* „Tretiranje religije u sistemu obrazovanja“ (br. 17/1965), u kojem se zaključuje kako bi se đaci u našim školama naprotiv morali bolje upoznati s kršćanstvom i *Biblijom*, napose *Evandjeljem*, jer je to nužno za bolje shvaćanje europske civilizacije i kulture.

Sad ni sam ne znam što bih o svemu tome mislio. Ili oni u Dubrovniku ne čitaju *Školskih novina*, ili misle da Dubrovčani i previše znaju o značenju kršćanstva za kulturu Europe i njihova slobodnog grada, pa da svako upoznavanje kršćanskih motiva kroz školu ipak ne može biti ništa drugo nego religiozna propaganda“¹¹²¹,

zaključuje ironično „don Jure“.

¹¹²⁰ Usp. Miroslav AKMADŽA, *Katolička Crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 306-310.

¹¹²¹ DON JURE [Živko KUSTIĆ], *Uzbuna u Dubrovniku*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 6. veljače 1966., str. 12.

Isti autor, u povodu pisma jednoga prosvjetnog djelatnika kojega je pročitao u *VUS*-u u svibnju 1966., otvoreno je stao u obranu djece od nedopuštene ateizacije, ohrabrujući roditelje da joj se odupru:

Tako bi na roditeljskom sastanku kršćanski roditelji zamolili prosvjetnog radnika da ih upozna s nastavnim planom i da im pokaže da li taj nastavni plan od njega traži da „iz dana u dan, sistematski uporno i s umišljajem objašnjava djeci da nema boga“. U nastavnom planu toga nema, zna se. Onda bi kršćanski roditelji, koji se s pravom osjećaju punopravnim građanima ove zemlje, zamolili učitelja neka se drži nastavnog plana, a neka ne pokušava iskorištavati svoj položaj prosvjetnog radnika za vršenje moralnog pritiska na maloljetne građane – a protiv izričite volje njihovih roditelja. Jer ti su roditelji djecu dali krstiti, učlanili ih u Crkvu, šalju ih na vjeronauk, pa žele da ta djeca znaju i vjeruju da Bog jest. Učitelj ima pravo djeci reći da on sam ne vjeruje u Boga. Može čak iznositi ono što zakon zove „naučnom kritikom religije“. Nemamo ništa protiv toga. Neka djeca čuju oba zvona, neka prosude i neka izaberu. Ali ako im on „iz dana u dan“ tvrdi kako je vjera znak zaostalosti, onda je to vršenje diskriminacije. Jer pred društvom i pred zakonom nitko ne smije biti bolji ili gori zato što vjeruje ili ne vjeruje i nikoga se zbog toga ne smije vrijeđati.¹¹²²

List je, u tome smislu, pratio i pisanje drugih školskih listova, čak i onih lokalnih, te se osvrtao napise u kojima bi prepoznao nametanje ateizma ili omalovažavanje vjerskih pogleda na život. Tako, primjerice, na jedan napis u časopisu osječke gimnazije „Braća Ribar“ *Perspektive*¹¹²³, *Školske novine*¹¹²⁴ i druge.

A za neke slučajeve diskriminacije učenika ili nastavnika, list je doznavao i preko pisama koja su im oni sami slali.

Tako, primjerice, prenosi i pismo jedne čitateljice učenice iz Mostara, kojoj je zbog izostanka iz škole na Božić prijetilo i izbacivanje iz škole¹¹²⁵, a u istome broju u rubrici „Naši razgovori“ odgovara i jednome čitatelju koji se požalio na jednoga direktora škole koji, po

¹¹²² DO JURE [Živko KUSTIĆ], *Može i bez suda*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 22. svibnja 1966., str. 13.

¹¹²³ Ž[ivko] K[USTIĆ], „*Perspektive*“ na pozicijama idejnog razizma, u: *Glas Koncila*, br. 8, 16. travnja 1967., str. 10.

¹¹²⁴ DON JURE [Živko KUSTIĆ], *Očekuju se veliki ispravci školskih knjiga*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 14. svibnja 1967., str. 5.

¹¹²⁵ *Još jedna „Božićna“*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 25. veljače 1968., str. 12.

njegovim tvrdnjama, „vrši pritisak na savjesti učenika koji polaze vjeronauk i crkvu“ te je dao nalog učiteljima da „porade na suzbijanju negativnih utjecaja religije“.¹¹²⁶

Nešto kasnije list objavljuje i pismo jedne učenice koju je kolega, zbog knjige suradnice *Glasa Koncila* Smiljane Rendić *Mi ovdje* koju je donijela u školu, prijavio školskim vlastima, koje su joj zabranile da to i dalje čini te je „proglašena 'klerikalkom““. List joj odgovara: „Ako je takav propis da u školu ne smijete donositi baš ništa osim školskih knjiga, onda se pokorite; ali ako se to odnosi samo na knjige koje zastupaju katolički stav, onda je to očita diskriminacija, protivna zakonima ove države“.¹¹²⁷ Sličan odgovor list je dao i jednoj učenici, čiji je identitet list odlučio zaštititi neobjavom njenih osobnih podataka, uz napomenu da je u redakciju njeno pismo stiglo „potpisano i s punom adresom“, a koja je posvjedočila kako se njen profesor u školi „razbjesnio“ kad je vidio da ona nosi lančić s križem, te ga je stoga morala skinuti.¹¹²⁸

Najveću „priču“ vezanu uz represiju nad prosvjetnim djelatnicima vezanu uz njihovo javno pokazivanje vjerske pripadnosti list je napravio u rujnu 1970., nakon što je zagrebački *Večernji list* izvijestio kako je dvoje prosvjetnih djelatnika dobilo otkaz u školi u Husinu nedaleko Tuzle, zato što su se javno rukovali sa svećenikom. Dvojica novinara *Glasa Koncila* otputovala su na lice mjesta te, nakon što su se uvjerali da je vijest točna, napravili opširnu reportažu, u kojoj su donijeli i izjave svih uključenih sudionika, uključujući i učitelje Tomu Bognara i Mariju Vranić, te uz zaključak kako „događaj o kojemu ovdje izvješćujemo nije opća pojava, ali nije ni beznačajna. Ako uprava jedne škole proglasi mjesnog svećenika narodnim neprijateljem te otpusti iz službe nastavnike koji su samo s njime stupili u nekakav kontakt – stvar je (barem) zanimljiva. U pitanju su ljudi i njihova osnovna ljudska prava“.¹¹²⁹

Taj je članak naišao na velik odjek čitatelja, čije reakcije list skupno donosi u idućim brojevima¹¹³⁰, ali i na prigovor jednoga čitatelja svećenika koji listu zamjera što je objavio sve „optužbe“ koje je od jednoga tamošnjega dužnosnika čuo na račun, u slučaj uključenog, svećenika „bez jedne riječi svoga komentara“ pa će, pribojava se on, „priprosti ljudi misliti da je sve ono istina“.¹¹³¹

¹¹²⁶ *Suzbijanje negativnih utjecaja*“, u: *Glas Koncila*, br. 10, 22. svibnja 1966., str. 15.

¹¹²⁷ „*Klerikalka*“, u: *Glas Koncila*, br. 15, 31. srpnja 1966., str. 11.

¹¹²⁸ *Nevjerojatno, istinito, ali često - nedokazivo*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 8. siječnja 1967., str. 15.

¹¹²⁹ Živko KUSTIĆ, Mijo GABRIĆ, *I ovako se nešto još negdje može dogoditi. Husinski slučaj. Jesu li dvoje nastavnika u Husinu dobili otkaz zbog rukovanja sa svećenikom?*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 27. rujna 1970., str. 9, 12-13.

¹¹³⁰ Usp. „*Husinski slučaj*“, u: *Glas Koncila*, br. 20, 11. listopada 1970., str. 14; br. 21, 25. listopada 1970., str. 14.

¹¹³¹ *Je li Puk oštrouman?*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 11. listopada 1970., str. 19.

O tome je slučaju svoj osvrt objavio i *Vjesnik* (3. prosinca 1970., „Smije li se dobiti otkaz zbog rukovanja sa svećenikom“), o čemu *Glas Koncila* izvješćuje i svoje čitatelje, ali i donosi svoj vlastiti kritički osvrt na taj članak.¹¹³²

Uključivanje u javnu raspravu o ulozi škole u pogledu svjetonazora

Pitanje odnosa škole prema religioznosti djece koja ju pohađaju i uloga nastavnika u promicanju socijalizma bila je tema i nekoliko predavanja i stručnih skupova prosvjetnih djelatnika.

Na jednome od njih, u rujnu 1967. u Zagrebu, predavanje im je održao filozof Branko Bošnjak, o čemu list izvješćuje početkom listopada, s podnaslovom „Mogu li vjernici biti prosvjetni radnici?“.¹¹³³ Premda je, prema samome tekstu izvješća, predavač mnoga pitanja vezana uz odnos nastavnika prema religioznim uvjerenjima učenika ostavio otvorenima, uz napomenu kako „nema sumnje da roditelj ima pravo na svoju djecu“ te kako ih se u vjerskom odgoju svoje djece „suprotno mišljenje ne smije [se] sprečavati ni onemogućavati“, Bošnjak ipak ističe kako u školama nema mjesta za nastavnike „teiste“, te kako se nastavnici moraju angažirati u promicanju i izgradnji socijalističkog društva odnosno, kako je citirano u istaknutom dijelu izvješća „da djecu odgajaju u duhu ateizma“. Inače, tome se skupu, na izravan poziv predavača koji ga je uočio u publici, kratko obratio i „suradnik *Glasa Koncila*“ – obzirom da je članak potpisan njegovim inicijalom, izgledno je da se radi o Živku Kustiću – koji se pritom usprotivio tezi „da vjericima nije mjesto među prosvjetnim radnicima, jer bi to značilo da u ovoj zemlji ima javnih službi koje su vjericima nedostupne“ odnosno da se provodi diskriminacija „između vjernika i ateista“ što je „u suprotnosti s našim postojećim zakonima“. Pa ni za naše društvo se ne bi moglo ustvrditi da je ateističko jer su, kako je istaknuo „suradnik *Glasa Koncila*“, „milijuni vjernika njegov integralni i punopravni dio“ te oni socijalizam prihvaćaju „ukoliko je human, a ne ukoliko je ateistički“.

¹¹³² Usp. Smiljana RENDIĆ, *Osvrt na jedan osvrt. „Smije li se dobiti otkaz zbog rukovanja sa svećenikom?“*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 10. siječnja 1971., str. 15.

¹¹³³ [Živko] K[UŠTIĆ], „*Idejnost u nastavi*“, u: *Glas Koncila*, br. 20, 8. listopada 1967., str. 7.

Kao svojevrsni odgovor Bošnjakovim tezama, list u istome broju donosi vijest prema kojoj se u jednoj anketi u Poljskoj više od 40 posto tamošnjih nastavnika izjasnilo kao vjernici, dok ih je samo 7 posto izjavilo da je „protiv religije“.¹¹³⁴

Nekoliko brojeva kasnije, list prenosi dio istupa Vladimira Bakarića na plenumu CK Saveza Omladine Hrvatske, kojega je prenio *Vjesnik*, u kojemu se on neizravno suprotstavio „borbenom ateizmu“ u školama.¹¹³⁵

A, kad je na jednome predavanju u Karlovcu, koje je održao zajedno s dužnosnicima Komisije za vjerska pitanja SR Hrvatske Zlatkom Fridom i Ivanom Lazićem, Branko Bošnjak na pitanje jednoga slušatelja odgovorio kako je „prosvjetnom radniku slobodno [je] ići u crkvu i nitko mu to ne može braniti“, te kako je bolje da „ide javno, a ne da se skriva, jer to je nemoralno i nepošteno“, *Glas Koncila* tu njegovu izjavu stavlja u naslov dosta opširnog izvješća koje im je o tim predavanjima poslao suradnik iz Karlovca.¹¹³⁶

Na temu „odgojne uloge škole, s obzirom na 'sve intenzivniju i moderniju akciju Crkve prema školskoj omladini“ početkom 1969. u Zagrebu je priređeno i dvodnevno savjetovanje nastavnika, javnih radnika i drugih stručnjaka kojega su, na inicijativu Izvršnog komiteta CK SKH, priredili *Školske novine* i *Polet*, o čemu *Glas Koncila*, kompilirajući izvješća iz dnevnog tiska, informira svoje čitatelje.¹¹³⁷ Pritom posebno ističe kako su čak dva izlaganja na tome skupu bila posvećena ulozi *Glasa Koncila* i osobito *Malog koncila* i njihovom utjecaju na mlade¹¹³⁸, što u svome izvješću ističe i list *Borba* (18. siječnja 1969.).

I na ovu su se temu listu povremeno znali javljati čitatelji, pa jednoj čitateljici koja, kao vjernica, dvoji o tome „ima li smisla da kao uvjereni i praktična katolkinja postane prosvjetni radnik“, odgovara kako „nema razloga da se vjernici dragovoljno povuku s toga važnog područja javnog života“ te kako „što se tiče postojećih zakona i propisa, nigdje ne stoji da

¹¹³⁴ *Religioznost profesora u Poljskoj*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 8. listopada 1967., str. 16.

¹¹³⁵ *Dr. Bakarić o religiji u školama*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 5. studenoga 1967., str. 14.

¹¹³⁶ P. RIKARD, *Predavanja dra Branka Bošnjaka, Zlatka Frida i Ivana Lazića o Crkvi i vjeri kod nas*, „Prosvjetnom radniku je slobodno ići u crkvu, nitko mu to ne smije braniti“, u: *Glas Koncila*, br. 8, 20. travnja 1969., str. 7.

¹¹³⁷ *Dvodnevno savjetovanje u Zagrebu. Škola i Crkva*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 26. siječnja 1969., str. 9.

¹¹³⁸ Izlaganja i rasprave s toga skupa kasnije su, u izdanju *Školskih novina* i *Poleta*, i objavljeni u prigodnome Zborniku. Usp. *Odgov. škola / religija, Crkva*, Zagreb 1969. Spomenuta predavanja u kojima je istaknuta uloga *Malog koncila* i *Glasa Koncila*, Usp. Ivan ROGIĆ, *Neki strukturalni uvjeti poruka „Malog koncila“ i „Glasa Koncila“*, str. 93-104; Josip ERL, „*Mali koncil*“ kao sredstvo kršćanske pedagogije, str. 121-140.

vjernik ne može biti prosvjetni radnik“ jer „takvu diskriminaciju na temelju vjerskog uvjerenja ne bi podnosio naš Ustav“ premda, kako se dodaje, ima „pojedinih nedosljednosti u praksi“. ¹¹³⁹

6.2. Protiv ateizacije i u drugim državnim institucijama

Osim u školama, list je upozoravao i na poteškoće koje vjernici imaju u nekim drugim državnim institucijama.

Tako, primjerice, u listopadu 1967. prenosi pismo jednoga sjemeništara na odsluženju **vojnog roka**, koji se požalio na nemogućnost sudjelovanja na misi, pa i na brojne pokušaje „sa strane drugih da nas odvrate od našeg zvanja“. ¹¹⁴⁰ List mu odgovara kako je svjestan kako, posebno sjemeništarcima, u vojsci „polazu i najteži i najopasniji ispit čvrstoće svojega zvanja“.

Iduće, pak, godine prenosi članak iz časopisa *Informator* prema kojemu vojnici na odsluženju vojnoga roka imaju pravo primati i čitati vjerski tisak ¹¹⁴¹, a da su ga neki vojnici u to vrijeme i primali, pokazuje pismo uredništvu skupine vojnika iz jedne vojarne u Skopju. ¹¹⁴² No, i kasnijih su godina iz nekih vojarni pristizale pritužbe kako se vojnicima ne dozvoljava da se *Glas Koncila* unosi i čita, na što je list odgovarao kako je to protuzakonito, jer „vojnici u slobodno vrijeme može čitati sve što se u ovoj zemlji zakonito tiska i raspačava“. ¹¹⁴³

I 1970. list objavljuje pismo jednoga vojnika, koji se potpisao punim imenom i prezimenom, koji piše kako redovito dobiva *Glas Koncila* i *Kanu*, te kako iste nakon čitanja prosljedi pravoslavnome svećeniku u Požarevcu, gdje služi vojni rok, koji je također zadovoljan sadržajem toga lista. ¹¹⁴⁴

No, da u vojsci ipak baš i ne vlada potpuna „sloboda vjeroispovijesti“, dalo se naslutiti iz vijesti o pogibiji isusovačkoga novaka Izidora Bistrovića, koji je bio na odsluženju vojnoga roka u Blažuju kod Sarajeva, u prosincu 1969. Premda se ne navode okolnosti toga događaja,

¹¹³⁹ *Kršćani u prosvjeti*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 3. srpnja 1966., str. 15.

¹¹⁴⁰ *Zaboravljamo li one u vojsci?*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 22. listopada 1967., str. 10.

¹¹⁴¹ *Vojnik ima pravo na vjersku štampu*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 22. rujna 1968., str. 17.

¹¹⁴² *Vojnici o Glasu Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 3. studenoga 1968., str. 14.

¹¹⁴³ „*Glas Koncila*“ u kasarni, u: *Glas Koncila*, br. 6, 22. ožujka 1970., str. 16.

¹¹⁴⁴ Usp. Mato BATOR, *Iz pisma vojnika*, u: *Glas Koncila*, br. 18, 13. rujna 1970., str. 13.

da je bila riječ o ubojstvu, a ne nesretnome slučaju, dade se zaključiti iz formulacije kako je Bistrović poginuo „od tri hica“.¹¹⁴⁵

Pitanje jesu li vjernici dobrodošli u članstvu **sindikálnih organizacija**, list je aktualizirao prenoseći AKSA-in osvrt na izjave dvojice sindikalnih čelnika prema kojima bi „doslovno prihvatanje programa SKJ od strane sindikata automatski zatvorilo vrata za ulaz u sindikat“ vjernicima, ali da sindikat ima i „vaspitnu ulogu koja ima za cilj da oslobodi članstvo od religije, predrasuda, natruha starog društva i pripremi ga za funkciju samoupravljača“, čemu se u listu SPC-a *Pravoslavlje* suprotstavio i pravoslavni svećenik Jovan Nikolić.¹¹⁴⁶

Pitanje članstva vjernika u sindikatima aktualizirano je i krajem 1971. kad je potpredsjednik Republičkog vijeća Saveza sindikata Hrvatske Jure Sarić - nakon istupa u kojem je branio pluralnost sindikalnog članstva, među kojima trebaju biti „i komunisti i nekomunisti, i kršćani i nekršćani, i nacionalisti i unitaristi“ – nakon čega je izbačen iz Vijeća SSH. Nakon toga list, iz pera Tomislava Šagi-Bunića, staje u obranu Sarića i njegovoga shvaćanja sindikalnog udruživanja.¹¹⁴⁷

Glas Koncila otvorio je na svojim stranicama čak i pitanje članstva vjernika u **Komunističkoj partiji**. Na tu temu najprije, u prvoj polovici 1967., objavljuje pismo jedne mlade angažirane članice sekretarijata Saveza omladine, koja ističe kako se, unatoč protivljenju roditelja, želi angažirati u Savezu komunista, a nekoliko brojeva kasnije s njom objavljuje i intervju, ne odajući njen identitet.¹¹⁴⁸ Najprije iz odgovora na pismo, a potom i iz formulacije pisma jasno je da uredništvo ne dijeli uvjerenje te mlade djevojke kako su pripadnost Komunističkoj partiji i aktivno življenje vjerskih uvjerenja do kraja spojivi. Tako, primjerice, list u pitanjima ističe:

Ne nalazi li se u programu SK idejna borba protiv religije? [...] Da li je onda pošteno da vjernici ulaze u SK samo zato da bi imali veće mogućnosti djelovanja u zajednici? Nije li mnogo poštenije ići za tim da svaki vjernik ima punu mogućnost i potpunu slobodu sudjelovanja u svim javnim društvenim položajima i službama bez obzira na to što nije član SK?¹¹⁴⁹

¹¹⁴⁵ *Tri hica zbrisala ovaj osmijeh*, u: *Glas Koncila*, br. 25, Božić 1969., str. 8.

¹¹⁴⁶ *Usp. AKSA, Religiozni čovjek ne može biti pravi samoupravljač?*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 10. siječnja 1971., str. 15.

¹¹⁴⁷ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, „*Smijeh*“ na račun radnika-kršćana pod vodstvom Milutina Baltića, u: *Glas Koncila*, br. 24, 28. studenoga 1971., str. 5.

¹¹⁴⁸ *Aktivistkinja*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 5. ožujka 1967., str. 12; AK [Živko KUSTIĆ], *Može li se bez dvoličnosti?*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 16. travnja 1967., str. 11.

¹¹⁴⁹ *Može li se bez dvoličnosti?*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 16. travnja 1967., str. 11.

Toj se temi list vratio i kasnije, nakon što je rasprava otvorena u listu *Komunist* (6. i 13. studenoga 1969.), pa „don Jure“, premda se na početku teksta izjasnio protiv primanja vjernika u partiju, jer je za to „da u ovoj zemlji tko hoće biti komunist, neka bude, a tko neće neka ne bude, pa da ipak i jedni i drugi ravnopravno žive i rade“, ipak se „zamislio“ nad argumentom da njegov sugovornik „Toma“, zbog toga što je vjernik i nije u Partiji, ne može sasvim ravnopravno sudjelovati u donošenju odluka u svome poduzeću.¹¹⁵⁰

Pitanjem članstva vjernika u Savezu komunista, odnosno još i više isključenošću vjernika iz „političkog tijela svoga naroda koje jedino kreira politiku i koje drži u rukama političko vodstvo“ list se u jednome prigodnom komentaru pozabavio i nakon sjednice Izvršnog komiteta CK SKH u svibnju 1971. No, u njemu se, umjesto pitanja uključivanja vjernika u SK, više problematizirao sam stav SK prema pitanju (ne)vjere:

Ako se borimo protiv klerikalizma na osnovi vjerovanja u Boga, mislim da se jednako moramo boriti protiv klerikalizma na osnovi nevjerovanja u Boga. Savez komunista ne može nipošto biti otvorena organizacija za rješavanje sasvim konkretnih ovozemnih problema u kojoj mogu sudjelovati svi koji su za to rješavanje sposobni i koji su se za to rješavanje voljni angažirati ako on hoće smatrati da je njegova bit jedan stanoviti **stav prema transcendenciji**, pa da zato u tu organizaciju spadaju samo oni koji imaju takav stav prema transcendenciji i da im je to već neka kvalifikacija za rješavanje određenih pitanja ovdje na zemlji. Postavljanjem stvari kakvo izbija iz rasprave u Izvršnom komitetu Savez komunista Hrvatske bar na neki način, htio to on ili ne htio, predstavljen je javnosti kao nešto paralelno Katoličkoj Crkvi, nešto što je bar u nekom vidu istoga roda, a ne raznorodno, pa zato onda jedan čovjek ne može u isto vrijeme biti član jednoga i drugoga, nego mora izabrati ili jedno ili drugo.¹¹⁵¹

Kako ne bi bio pogrešno shvaćen, autor na kraju teksta ističe kako njegovo razmišljanje ne bi trebalo shvatiti kao „želju da katolici navale u članstvo u Savez komunista ili kao predviđanje da bi se to moglo zbiti“, nego tek kao načelno razmišljanje o tomu kako „svi građani žele, i treba da imaju, u svojoj domovini načelno jednake mogućnosti i iste šanse“.

Taj je članak kasnije naišao i na reakciju nekadašnjeg člana Direktorija *Glasa Koncila* Sibe Zaninovića, koju list objavljuje u rubrici „Pišu čitaoci“¹¹⁵², u kojem se on zalaže za slobodu SK da sama određuje svoju ideologiju, pa tako i da prima samo one koji tu ideologiju

¹¹⁵⁰ Usp. DON JURE [Živko KUSTIĆ], *Može li Toma u Partiju?*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 23. studenoga 1969., str. 13.

¹¹⁵¹ Usp. Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Aktualni komentar. Prilog dijalogu o članstvu vjernika u Savezu komunista*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 30. svibnja 1971., str. 7.

¹¹⁵² Usp. Sibe ZANINOVIĆ, *Prilog dijalogu o članstvu vjernika u Savezu komunista*, u: *Glas Koncila*, br. 12, 13. lipnja 1971., str. 17.

prihvaćaju, dok vjernici koje žele sudjelovati u društvenome životu to mogu učiniti u sklopu Socijalističkoga saveza, zamjerajući istodobno autoru spomenutog komentara Šagi-Buniću što je u tu temu uveo i „razlaganje“ o „vjernicima 'tradicionalistima' i onima koji su 'na liniji koncilske obnove'“.

U obranu Šagi-Bunićevog stava, odnosno protiv zaključaka Sibe Zaninovića, list već u idućemu broju objavljuje tri pisma čitatelja¹¹⁵³, čija je glavna poruka kako je prihvaćanje činjenice da KP treba biti ateistički zastario pogled te kako se KP, po svojoj važnosti i utjecaju u vođenju države, nipošto ne može uspoređivati s drugim društveno-političkim organizacijama, poput Socijalističkoga saveza, pa prema tomu isključivanje vjernika iz KP znači ujedno i njihovo marginaliziranje u odnosu na druge građane.

Da je, osim u *Glasu Koncila*, polemika o pitanju članstva vjernika u SK proširena i u drugim listovima – *Nedjeljnoj Dalmaciji* i *Hrvatskome tjedniku* - , doznajemo iz jedne kratke vijesti u *Glasu Koncila*, u kojem je donesena svojevrsna bibliografija o dotadašnjim javnim istupima pojedinih autora na tu temu.¹¹⁵⁴

6.3. Svjedočanstvo o vjeri poznatih osoba

Jedna od najčešćih metoda kojom se *Glas Koncila* služio u svojoj borbi protiv ateizacije društva bila je sustavno prikazivanje poznatih svjetskih političara, znanstvenika, umjetnika, sportaša ... (i) u njihovoj vjerničkoj dimenziji, sugerirajući na taj način kako vjera nipošto nije samo za one „zaostale“. Svrhu te metode jednom je prilikom pojasnio i „don Jure“, pojašnjavajući usput i zašto svjetovni mediji „mahom prešućuju“ činjenice poput one da su, primjerice, „slavni astronauti, koji su letjeli do mjeseca, uvjereni vjernici“:

Don Frane [...] kaže da je do spomenutog prešućivanja došlo zbog toga što ljudi od novina i televizije nisu imali vremena opširnije tumačiti tu pojavu, a bez tumačenja mnogima bi, osobito školskoj djeci, bilo sasvim nejasno kako tako vješti i učeni ljudi mogu vjerovati u Boga. Možda je to točno što govori don Frane, jer njegov nećak, mali Ivica, učenik petog razreda osnovne škole, čim je čuo da su se astronauti

¹¹⁵³ Usp. Jure JURAS, „Prilog dijalogu o članstvu vjernika u SK“; Stipe VUKOVIĆ, *Vjernici i Savez komunista*; Frane MIOČIĆ, *Članstvo vjernika u SK*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 27. lipnja 1971., str. 12.

¹¹⁵⁴ Usp. *Mogu li vjernici u SK*, u: *Glas Koncila*, br. 13., 27. lipnja 1971., str. 7.

tamo gore oko Mjeseca Bogu molili, odmah je počeo vikati: „Ja ću svima u školi reći da astronauti vjeruju u Boga. Kad mogu vjerovati oni, možemo i mi!“¹¹⁵⁵

Da su tu metodu, ali i njene ciljeve, prepoznavali i neki, barem obrazovaniji, čitatelji, prikazuje pismo koje je liječnik „dr. A.“ uputio redakciji, a ona ga početkom 1966. objavila u svojoj rubrici „Mladi i njihovi problemi“.

Za imena kao što su Pascal, Pasteur, Max Planck, Ampere, Volta, Newton, Kepler, Kopernik, Dostojevski, Aleksis Carrel, Einstein, Niels Bohr, Ruđer Bošković itd., mladi ljudi saznaju iz svojih školskih udžbenika. Pa kad zatim saznaju da su svi ti i mnogi drugi bili iskreno religiozni, većinom kršćani, a mnogi upravo katolici – onda to na mlade mora djelovati.¹¹⁵⁶

Tako, primjerice, nakon atentata na američkog predsjednika Johna Kennedyja, list donosi njegovu ranije izrečenu izjavu kako ga je proučavanje enciklike pape Ivana XXIII. „Pacem in terris“ učinilo „ponosniji[m] nego ikada što sam katolik“, te vijest kako su na sprovodnim obredima njegova supruga Jacquelin i braća Robert i Edward te majka Roza „primili [su] svetu Pričest iz ruku bostonskog kardinala Cushinga“.¹¹⁵⁷ U Božićnome, pak, broju donosi nepotpisanu sliku Johna Kennedyja s rukama sklopljenima na molitvu, uz tekst „Molitva – dodir s nevidljivim ali nadasve stvarnim svijetom. U njoj je i ovaj naš brat u vjeri crpio nadahnuće i snagu“.¹¹⁵⁸ U uskrsnome broju iduće godine list prenosi vijest o tome kako je pokojni američki predsjednik svakodnevno molio krunicu¹¹⁵⁹, a i kasnije će biti prikazivan kao vjernik.¹¹⁶⁰

Kad je pak ubijen Robert-Bob Kennedy, list tome događaju također posvećuje veliku pozornost, objavljujući, osim istaknute fotografije i najave članaka o tome događaju na naslovnoj stranici¹¹⁶¹, vijesti o reakcijama Pape i generalnog tajnika UN-a na taj atentat¹¹⁶², opširnu kroniku o njegovoj smrti i sprovodnim obredima¹¹⁶³, prikaz njegova života u dva

¹¹⁵⁵ DON JURE [Živko KUSTIĆI], *Dječja usta*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 12. siječnja 1969., str. 13.

¹¹⁵⁶ „Kriiva“ je suvremena znanost, u: *Glas Koncila*, br. 3, 6. veljače 1966., str. 11.

¹¹⁵⁷ *Ukratko*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 8. prosinca 1963., str. 16.

¹¹⁵⁸ *Glas Koncila*, br. 6-7, Božić 1963., str. 11.

¹¹⁵⁹ *Kennedy svakodnevno molio krunicu*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 12. travnja 1964., str. 12.

¹¹⁶⁰ M[ijo ŠKVORC], *Ljudi naših dana*. „Predsjednik je mrtav ...“, u: *Glas Koncila*, br. 23, 22. studenoga 1964., str. 11.

¹¹⁶¹ *Zločinstvo u Los Angelesu. Smrt Roberta Kennedyja*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 23. lipnja 1968., str. 1.

¹¹⁶² „Ludački i mrski zločin“. *U Tant molio za pokojnog Roberta Kennedyja*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 23. lipnja 1968., str. 2.

¹¹⁶³ T. [Smiljana RENDIĆ], *Oproštaj s Robertom Kennedyjem*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 23. lipnja 1968., str. 5-6.

nastavka¹¹⁶⁴, te komentar broja.¹¹⁶⁵ Osim samih tekstova, u kojima se ističe vjerska osvjedočenost ubijenoga predsjedničkog kandidata te uz zaključak kako mu je „pogreb bio u znaku vjere u uskrsnuće, kakav mu je bio i život“, i objavljene fotografije kojima su članci ilustrirani, također su pojačavali poruke tih tekstova (neposredno nakon atentata, ranjeni Robert s kunicom u ruci, slika njegove majke Rose na molitvi u crkvi, supruga s djecom sa sklopljenim rukama na pogrebnoj misi, obitelj Kennedy na koljenima u molitvi na grobu ubijenoga Johna, zajednička obiteljska večernja molitva).

I Kennedyjev nasljednik na čelu Sjedinjenih Američkih Država, predsjednik Lyndon Baines Johnson, također je na stranicama lista prikazan i kao kršćanski vjernik¹¹⁶⁶, a s njegove inauguracije posebno su istaknuti zakletva „Tako mi Bog pomogao“ i njegov završni govor, u kojem je citirao i Sv. pismo.¹¹⁶⁷ List je i članka Ujedinjene Arapske Republike Gamala Abdera Nasera prikazao kao (islamskog) vjernika, objavljujući njegovu fotografiju u trenutku klanjanja u Meki, te prenoseći informacije kako je on „vrlo pobožan čovjek“.¹¹⁶⁸

Prenosi, doduše s upitnikom u naslovu, tvrdnje jednoga baptističkog pastora kako je i bivši predsjednik Vlade SSSR-a Nikita Hruščov bio kršćanin, te njegovo nagađanje kako i to „predstavlja važan faktor pri Hruščovljevu svrgavanju godine 1965. s položaja šefa države“.¹¹⁶⁹ Da je Hruščov bio vjernik sugerira se i člankom o zbirci ikona koju je posjedovao.¹¹⁷⁰ Čak i za Staljinovu kćer Svjetlanu list iznosi neslužbene vijesti prema kojima se odlučila obratiti na kršćanstvo¹¹⁷¹, a kasnije prenosi i vijest o krštenju njene kćeri, odn. Staljinove unuke¹¹⁷², čime se ta neslužbena vijest i dodatno potrjepljuje.

Grčki kralj Pavao također prikazan kao vjernik¹¹⁷³, novi predsjednik SR Njemačke Gustav Heinemann predstavljen je kao „kršćanin, ljubitelj Biblije“¹¹⁷⁴, nekadašnji francuski predsjednik Charles de Gaulle u prigodi smrti opisan je kao „velik državnik i velik

¹¹⁶⁴ M[ijo ŠKVORC], *Od Krista u Brooklynu do križa na Arlingtonu*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 23. lipnja 1968., str. 11, br. 14, 7. srpnja 1968., str. 11-12.

¹¹⁶⁵ *Četiri smrti za život*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 23. lipnja 1968., str. 2.

¹¹⁶⁶ *Johnson: „Imao sam prilike iskusiti moć molitve“*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 16. veljače 1964.

¹¹⁶⁷ *Johnson je započeo u ime Božje*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 7. veljače 1965., str. 14.

¹¹⁶⁸ *Predsjednik Republike na koljenima*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 6. veljače 1966., str. 16.

¹¹⁶⁹ *Hruščov kršćanin?*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 26. ožujka 1967., str. 24.

¹¹⁷⁰ *Hruščovljeva zbirka*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 2. travnja 1967., str. 20.

¹¹⁷¹ *Što misli Svjetlana Staljin*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 16. travnja 1967., str. 16.

¹¹⁷² *Usp. Krštenje Staljinove unuke*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 3. listopada 1971., str. 1.

¹¹⁷³ *U: Glas Koncila*, br. 6, 29. ožujka 1964., str. 16.

¹¹⁷⁴ *Novi predsjednik SR Njemačke – kršćanin, ljubitelj Biblije*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 23. ožujka 1969., str. 4.

kršćanin¹¹⁷⁵, dok ga se u komentaru predstavlja kao „suvremenog tipa sveca“¹¹⁷⁶, a kanadski premijer Pierre Trudeau prikazan je na fotografiji zajedno sa suprugom i djetetom (današnjim kanadskim premijerom Justinom Trudeauom) kojega upravo nose na krštenje.¹¹⁷⁷

Za vrijeme boravka u Zagrebu, predsjednik talijanske Vlade Aldo Moro bio je i na misi u franjevačkoj crkvi na zagrebačkom Kaptolu što list, osim prigodnom reportažom, bilježi i fotografijom premijera Mora u trenutku primanja pričesti na svojoj naslovnoj stranici.¹¹⁷⁸

Prigodom smrti supruge lidera talijanskih socijalista Pietra Nennija, Carmen, list prenosi vijest kako su, na njenu izričitu želju, „njezine ruke na odru bile [su] omotane krunicom koju joj je darovao Ivan XXIII.“, te podsjeća kako je bračni par u vrijeme fašističkih i nacističkih progona utočište našao u bazilici sv. Ivana Lateranskog, uz znanje tadašnjega pape Pija XII.¹¹⁷⁹

Premda ga ne predstavlja kao vjernika, u kolovozu 1971. list na zadnjoj stranici objavljuje fotografiju Fidela Castra u razgovoru s jednom časnom sestrom, uz potpis: „Neobična slika: crveni šef Republike Kube, Fidel Castro, sa zanimanjem sluša što mu pripovijeda jedna časna sestra (o čemu je riječ nismo saznali)“¹¹⁸⁰, a u Božićnome broju i Castrovu sliku s čileanskim kardinalom, s kojim se susreo na vlastitu molbu¹¹⁸¹, prikazujući time kako čak ni Castro ne izbjegava susrete s crkvenim predstavnicima i uvažava važnost njihove službe.

Osim političara, i drugi poznati ljudi prikazivani su u svojoj vjerničkoj dimenziji. List, tako, prenosi i religiozne izjave Alberta Einsteina¹¹⁸², svjedoči o vjeri francuskog filozofa Gabriela Marcela¹¹⁸³, a prenosi i otkriće kako je čak i Jean Paul Sartre, „jedan od najradikalnijih ateista današnjice“, svojedobno napisao jedno religiozno djelo, božićni igrokaz „Rođenje Isusa Krista“, te je i sam igrao ulogu kralja Baltazara kod njegove izvedbe.¹¹⁸⁴

¹¹⁷⁵ S.[miljana] R.[ENDIĆ], *Charles de Gaulle, velik državnik i velik kršćanin. Smrt Charlesa de Gaulla*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 22. studenoga 1970., str. 1, 3-4.

¹¹⁷⁶ *Suvremeni tip sveca*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 22. studenoga 1970., str. 2.

¹¹⁷⁷ *Krštenje premijerova sina na deset ispod nule*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 6. veljače 1972., str. 20.

¹¹⁷⁸ *Predsjednik talijanske vlade Aldo Moro na misi u Zagrebu*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 28. studenoga 1965., str. 1, 9.

¹¹⁷⁹ *Umrta Nennijeva supruga*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 24. travnja 1966., str. 2.

¹¹⁸⁰ U: *Glas Koncila*, br. 17, 22. kolovoza 1971., str. 18.

¹¹⁸¹ *Usp. Castro i kardinal*, u: *Glas Koncila*, Božić 1971., str. 20.

¹¹⁸² *Albert Einstein tvrdi da je religija izvor znanosti*, u: *Glas Koncila*, br. 14, 25. srpnja 1965., str. 12.

¹¹⁸³ *Želio bih se roditi u obitelji u kojoj bi bilo još djece*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 9. veljače 1964., str. 6.

¹¹⁸⁴ *Sartre je igrao trećega kralja*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 7. siječnja 1968., str. 11.

I legendarni brazilski nogometaš Pele prikazan je kao vjernik¹¹⁸⁵, a prenesen je i tekst osmrtnice koju je za svoju smrt sam sastavio poznati njemački industrijalac Georg Hipp, koja ga prikazuje kao vjernika.¹¹⁸⁶

I kad je preminuo popularni francuski pjevač Maurice Chavalier, list donosi vijest i o njegovu sprovodu, uz napomenu da je „umro kao kršćanin“¹¹⁸⁷, a slično i prigodom smrti poznate pjevačice gospel glazbe Mahaliye Jackson.¹¹⁸⁸ *Glas Koncila* je popratio i odlazak u samostan poznate glumice Dolores Hart¹¹⁸⁹, te prenio vijest kako proslavljeni pjevač Cliff Richard, nakon završetka karijere, kani „studirati teologiju i postati vjeroučitelj“.¹¹⁹⁰

Inače, kad je spomenuti pjevač 1968. nastupio u Zagrebu, list je tome događaju posvetio veliku pozornost posvetivši mu, osim prigodne crtice s fotografijom na naslovnoj stranici¹¹⁹¹, i veliku reportažu na dvije stranice¹¹⁹², a kad 1971. ponovno dolazi u Zagreb, i prikaz s konferencije za novinare koju je tad održao, u obliku intervjua.¹¹⁹³ Kad su pak zbog tog nastupa uslijedili s jedne strane napadi „nekih beogradskih listova i novinara jednog zagrebačkog tjednika“, a s druge strane ignoriranje *RTV Zagreb* koja je koncert snimila, ali ga potom nije emitirala, list tome koncertu posvećuje i kraći komentar.¹¹⁹⁴

Premda se većina takvih vijesti, prikaza i novinarskih „priča“, u različitim novinarskim formama, odnosila na vjernike iz svijeta, list je povremeno znao donijeti i poneki „domaći“ primjer da su neki „poznati i uspješni“ ujedno i vjernici.

Tako, primjerice, prenosi vijest o tome kako je i poznati tenisač Nikola Pilić vjernik¹¹⁹⁵, donosi priču o odlasku u samostan književnice Anke Petričević¹¹⁹⁶, prenosi svjedočanstvo o

¹¹⁸⁵ *Nogometaš svijeta broj 1. „Uvjeren sam da Bog postoji“*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 16. svibnja 1965., str. 12.

¹¹⁸⁶ *Napisao sebi osmrtnicu*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 24. ožujka 1968., str. 16.

¹¹⁸⁷ *Usp. Chavalier umro kao kršćanin*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 23. siječnja 1972., str. 4.

¹¹⁸⁸ *Smrt „crnog slavuja“*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 6. veljače 1972., str. 16.

¹¹⁸⁹ [Mijo ŠKVORC], *Ljudi naših dana. Iz Hollywooda u samostan*, u: *Glas Koncila*, br. 14, 19. srpnja 1964., str. 9.

¹¹⁹⁰ *Dosada navela Cliffa na ozbiljne misli*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 19. veljače 1967., str. 16.

¹¹⁹¹ *Cliff Richard u Zagrebu*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 12. svibnja 1968., str. 1.

¹¹⁹² *Cliff je u Zagrebu pjevao Evandjelje*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 12. svibnja 1968., str. 11-12.

¹¹⁹³ *Usp. Cliff Richard ponovno u Zagrebu. Pjevač – misionar bez maske*, u: *Glas Koncila*, Božić 1971., str. 8-9.

¹¹⁹⁴ *Usp. Ne želimo se kiniti tuđim perjem*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 26. svibnja 1968., str. 2.

¹¹⁹⁵ *Za ljubitelje sporta. Nikola Pilić zahvaljuje Bogu*, u: *Glas Koncila*, br. 25, Božić 1969., str. 24.

¹¹⁹⁶ *Spaljene tužaljke*; s. Marija od Presvetog Srca [Anka PETRIČEVIĆ], „*Sinko, ovo je tvoja posljednja noć*“, u: *Glas Koncila*, br. 15, 2. kolovoza 1964., str. 6-7.

vjerničkom životu slovenskog opernoga pjevača Jože Gostića¹¹⁹⁷ te nekrolog u povodu smrti enciklopediste Mate Ujevića. Za njega, tako, posebno ističe kako je bio

[...] uvjereni kršćanin, praktični katolik. Bio je otac sedmero djece. Bio je član Trećega reda sv. Franje. Pravi trećoredac. Išao je na ispovijed i primao Pričest. Molio se Bogu kao sve one dobre bakice koje su učlanjene u Treći red. I radovao se životu kao sveti Franjo iz Asiza.¹¹⁹⁸

Autor toga članka Ujevića je, osim kao najzaslužnijega za stvaranje Enciklopedije u okviru hrvatskoga naroda, prikazao i kao uzor koncilskoga shvaćanja „položaja, mogućnosti i zadataka katolika u pluralističkom društvu“ jer je Ujević sav svoj intelektualni potencijal stavio „u službu djela koje znači mnogo za naš narod, ali koje se u člancima koji se tiču religije više puta spušta od znanstvene razine na razinu tendencioznog pamfleta“, ali je „on u širini svoga pogleda na svijet i život nalazio snage da sagleda cjelinu djela apstrahirajući od bolnih pojedinosti“.

Serijal razgovora o vjeri

Od 1970. list je počeo objavljivati i vrlo značajan serijal razgovora s poznatim osobama iz tadašnje Jugoslavije, u kojima su oni progovorili o svom životnom svjetonazoru i svom odnosu prema vjeri. U tome nizu kao sugovornici *Glasa Koncila* tako su se pojavili pjevač Vice Vukov¹¹⁹⁹, književnik Meša Selimović¹²⁰⁰, redatelj Krsto Papić¹²⁰¹, Petar Selem¹²⁰², Vatroslav Mimica¹²⁰³, operni pjevač Krunoslav Cigoj i njegova zaručnica Vesna¹²⁰⁴, pjesnik, skladatelj i

¹¹⁹⁷ Mijo ŠKVORC, *Ljudi naših dana. Hvala za sve – pripravan sam na put*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 29. ožujka 1964., str. 13-14.

¹¹⁹⁸ Z[orislav] L[AJOŠ], *Umro dr. Mate Ujević. „Ne tražimo mač, nego srce“*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 22. siječnja 1967., str. 7.

¹¹⁹⁹ Vice Vukov: „*Kad je čovjek pri sebi – on je i pri Bogu*“, u: *Glas Koncila*, br. 1, 11. siječnja 1970., str. 10.

¹²⁰⁰ Ž.[ivko] K.[USTIĆ], *Razgovor s književnikom Mešom Selimovićem, autorom romana „Derviš i smrt“*. *Zašto se ne misli na smrt i dušu?*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 25. siječnja 1970., str. 8-9; ISTI, *Ljubav prije logike*, u: br. 3, 8. veljače 1970., str. 12.

¹²⁰¹ *Razgovor s Krstom Papićem, redateljem filma „Lisice“*. *Klice dobra i cvjetovi zla. „Ipak smo mi izrasli na tlu kršćanske kulture“*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 22. veljače 1970., str. 16.

¹²⁰² *Razgovor s redateljem Petrom Selemom. „Razdioba podneva“*. *Drama grešnika koji vjeruje*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 8. ožujka 1970., str. 8.

¹²⁰³ *Razgovor s filmskim redateljem Vatroslavom Mimicom. Dijalog je moguć samo među slobodnima*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 17. svibnja 1970., str. 8-9.

¹²⁰⁴ Ž.[ivko] KUSTIĆ, L.[uka] DEPOLO, *Razgovarali smo s Krunoslavom Cigojem. Misao, ljubav i pjesma*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 21. veljače 1971., str. 5-6.

pjevač Zvonko Špišić¹²⁰⁵, košarkaš Petar Skansi¹²⁰⁶, skladatelj Drago Britvić¹²⁰⁷, nogometni trener Zlatko Čajkovski¹²⁰⁸, pjevačica Vera Svoboda i njen muž, melograf i glazbeni urednik Julije Njikoš¹²⁰⁹, pjesnik, pjevač i skladatelj Arsen Dedić¹²¹⁰, glumac Sven Lasta¹²¹¹, skladatelj i pjesnik Tomo Bebić.¹²¹²

Iz jednoga uvodnika doznajemo i da je bio napravljen razgovor s redateljem Božidarom Violićem o Krležinoj drami *Glorija*, ali je „onda, u posljednji čas, od njega brzojavom, bez obrazloženja, storniran“, iz čega list zaključuje kako se „umiješala [se] valjda neka 'vis maior', negdje se porodio neki strah, iz straha neki pritisak ili mig“, čemu se redakcija čudi jer, kako se dodaje, „mi bismo prije očekivali s 'naše' strane zamjerke što poklanjamo toliku i tako nekritičku pažnju jednom 'protucrkvnom' djelu“. ¹²¹³

Neki od tih razgovora naišli su na veliki interes, a dijelom i osude, društvenih medija i vladajućih struktura.

Nakon razgovora kojega je, primjerice, dao Vice Vukov, u *Vjesniku u srijedu* (11. veljače 1972.) novinar Pero Zlatar navodi kako je Vukov „nakon svojih izjava u *Glasi Koncila* doveo [je] u pitanje svoj nastup na festivalu 'Vaš šlager sezone'“. Pritom se pozvao na direktora te priredbe Nikšu Dabovića, uz napomenu da će o svemu odlučiti Upravi odbor te manifestacije“. ¹²¹⁴ Prema pisanju *Glasi Koncila*, taj intervju spominju i beogradska *Politika* (1. ožujka 1970.) te sarajevski *Svijet* (13. ožujka 1970.). ¹²¹⁵ A nakon jedne ranije kritike *VUS-a* na račun Vukova i *Glasi Koncila*, „don Jure“ je *VUS-u* i „zahvalio“, što *Glasi Koncila* „pravi reklamu pišući što se sve lijepo i zanimljivo u *Glasi Koncila* može naći“. ¹²¹⁶

¹²⁰⁵ Ž.[ivko] KUSTIĆ, M.[ijo] GABRIĆ, *Razgovarali smo sa Zvonkom Špišićem. O karijeri, vjeri, braku*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 7. ožujka 1971., str. 8-9.

¹²⁰⁶ *Razgovor s Petrom Skansijem. „Vjerujem u ljubav“*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 2. svibnja 1971., str. 13.

¹²⁰⁷ Ž.[ivko] KUSTIĆ, M.[ijo] GABRIĆ, *Razgovor s Dragom Britvićem. Moja ljubav: zavičaj, prijatelji, obitelj, domovina*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 30. svibnja 1971., str. 6.

¹²⁰⁸ *Najpopularniji nogometni trener Zlatko Čajkovski govori za Glas Koncila: o novcu, obitelji, disciplini, slozi, samopouzdanju, odgoju...*, u: *Glas Koncila*, br. 12, 13. lipnja 1971., str. 13.

¹²⁰⁹ [Mijo GABRIĆ, Živko KUSTIĆ], *Razgovor s Verom Svobodom i Julijem Njikošem. „Da sam riba pa da me rasiku...“*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 27. lipnja 1971., str. 8-9.

¹²¹⁰ [Mijo GABRIĆ, Živko KUSTIĆ], *Razgovor s Arsenom Dedićem pjesnikom, pjevačem, skladateljem. „Mali ti piva ka pop“*, u: *Glas Koncila*, br. 14, 11. srpnja 1971., str. 7.

¹²¹¹ [Živko KUSTIĆ, Zlatko MARKUS], *Razgovor sa Svenom Lastom. Nakon druge smrti...*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 25. srpnja 1971., str. 8-9.

¹²¹² Ž.[ivko] KUSTIĆ, *Razgovor s Tomom Bebićem. Leute moj*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 23. srpnja 1972., str. 10, 12-13.

¹²¹³ „*Glorija*“, u: *Glas Koncila*, br. 10, 17. svibnja 1970., str. 13.

¹²¹⁴ Usp. Vice Vukov, u: *Glas Koncila*, br. 4, 22. veljače 1970., str. 15.

¹²¹⁵ Usp. Vice Vukov, u: *Glas Koncila*, br. 6, 22. ožujka 1970., str. 17.

¹²¹⁶ DON JURE [Živko KUSTIĆ], *Uzbudljivo i bez Holandije*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 8. veljače 1970., str. 17.

Letovi u svemir

Osim poznatih osoba, list je za aktualizaciju vjere koristio i neke tada poznate događaje, koji su privlačili pozornost šire javnosti.

Jedan od takvih događaja bili su i svemirski letovi, pa kad je nakon prvog leta astronauta u svemir Juraj Gagarin navodno izjavio kako, leteći u svemiru, tamo nije sreo Boga, list ulazi u svojevrsnu polemiku s tom njegovom izjavom:

Onaj astronaut bio je samo tehničar, i zato nije imao pojma o Bogu [...] nikad nije naučio da Bog nije predodžba iz dječje mašte, i zato se smijao što Ga nije sreo gdje sjedi na nekom oblaku.¹²¹⁷

A, kako bi osnažio svoju poziciju, u istome broju list prenosi i svjedočanstvo vjere američkog stručnjaka za svemirske letjelice Wernhera von Brauna.¹²¹⁸

Letove u svemir, a osobito čuveno prvo slijetanje na mjesec, list će vrlo pažljivo pratiti i kasnije. Tako, primjerice, objavljuje svjedočanstvo vjere jednog drugog astronauta, Amerikanca Jima McDivitta, „prvog katolika među astronautima“¹²¹⁹, te trojice članova misije Apollo 8, koji su iz mjesečeve orbite na zemlju slali svoje glasove dok čitaju početak Knjige Postanka, a jedan je od astronauta na svemirsko putovanje ponio i relikviju pape Ivana XXIII.¹²²⁰

Kasnije je tretiranje vjerskih tema potaknutih misijom Apolla 8 naišlo i na velik odjek u tisku u Jugoslaviji, a iz *Glasa Koncila* doznajemo da je zbog njega došlo i do ostavke dijela suradnika i članova redakcijskog kolegija beogradskog lista *Književne novine*. Naime, nakon odluke uredništva da ne objavi članak Mire Glavurčića „Gde je Bog posle Apola 8“, petorica suradnika prekinulo je suradnju s tim listom, a književnik Mirko Kovač i izričito je taj postupak uredništva naveo kao jedan od uzroka svojega čina.¹²²¹ Kasnije se listu javio i sam Glavurčić,

¹²¹⁷ S[miljana] R[EDNIĆ], *Do Boga se ne stiže raketom*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 16. kolovoza 1964., str. 2.

¹²¹⁸ Wernher VON BRAUN, *Molitva u Teksasu*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 16. kolovoza 1964., str. 9; Usp. i *Raketni stručnjak o vjeri i znanosti*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 11. veljače 1968., str. 16; *Prvi ljudi na Mjesecu. Moj razgovor sa zvijezdama uvijek je podupirao dubok religiozni smisao*, u: *Glas Koncila* br. 15, 27. srpnja 1969., str. 4.

¹²¹⁹ *Jimov Očenaš u svemiru*, u: *Glas Koncila*, br. 17, 5. rujna 1965., str. 8-9.

¹²²⁰ Usp. *Božić u Mjesečevoj putanji*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 12. siječnja 1969., str. 5.

¹²²¹ Usp. *Zoran Gluščević i Božja geografija*, u: *Glas Koncila* br. 14, 13. srpnja 1969., str. 15.

opisujući zbivanja koja su dovela do tih ostavki, ali i šaljući „fragmente“ teksta kojega *Književne novine*, kao ni novosadski časopis *Polja*, nisu htjeli objaviti, pa ih objavljuje *Glas Koncila*.¹²²² List će, nešto kasnije, objaviti i intervju s tim, tada mladim, beogradskim slikarom i pjesnikom.¹²²³

A kad je posada Apola 11 sletjela na mjesec, list tome događaju posvećuje veliku pozornosti, cijelom naslovnom stranicom broja od 27. srpnja 1969., a kasnije i novim člancima na tu temu¹²²⁴, ističući kako je i taj pothvat bio popraćen i vjerskim elementima, pa je tako donesen i tekst molitve Psalma 8. koju je papa Pavao VI. preko astronauta poslao na mjesec, ali i komentaram lista koji taj pothvat koristi kao prigodu da upozori kako je on u velikom nesrazmjeru s velikim pothvatima koje tek treba provesti na zemlji, poput rješavanja problema gladi u Africi.¹²²⁵

List je popratio i sretno okončanje drame letjelice Apollo 13, koja je unatoč teškom oštećenju uspjela vratiti trojicu astronauta na zemlju, pri čemu se prenosi i Papin osvrt na tu dramu, kao i molitvu upriličenu nakon ukrcaja na brod sretno vraćenih astronauta te njihovo svjedočanstvo kako su se u trenucima krize i sami utjecali molitvama.¹²²⁶

6.4. „Crkva nije u suprotnosti sa znanošću“

Osim što je prikazivao kako su mnogi priznati i poznati znanstvenici, kako u prošlosti tako i danas, (bili) vjernici, list je na svojim stranicama često koristio neke njihove izjave u kojima se izričito ističe kako vjera, osobito ona katolička, nije ni u kakvoj suprotnosti sa znanošću i njenim istinama.

¹²²² Miro GLAVURTIĆ, *Gdje je Bog poslije Apolla 8 (i 11)?*, u: *Glas Koncila*, br. 17, 24. kolovoza 1969., str. 3.

¹²²³ Ž.[ivko] K.[USTIĆ], *Susret sa slikarom i pjesnikom Mirom Glavurtićem. Umjetnost između Sotone i Boga*, u: *Glas Koncila*, br. 25, Božić 1969., str. 5-6.

¹²²⁴ Usp. *Aleluja iz dva Mjesečeva modula*, u: *Glas Koncila* br. 16, 10. kolovoza 1969., str. 6.

¹²²⁵ Usp. *Papino razmišljanje pred Apolom 11. „Čovjek nam se tu otkriva božanskim“; Psalam Osmi na Mjesecu; Između mjeseca i Bijafre*, u: *Glas Koncila* br. 15, 27. srpnja 1969., str. 1.

¹²²⁶ Usp. *Sretno završena tjeskobna drama svemirskih putnika letjelice „Apollo 13“*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 3. svibnja 1970., str. 5.

U tome kontekstu list prenosi vijest o istupu pape Pavla VI. na međunarodnom kongresu liječnika, koji je poručio kako je „uzaludno i kratkovidno nastojanje da se nađe nesuglasnost između vjere i znanosti“.¹²²⁷

Tako, primjerice, već 17. studenoga 1963. prenosi misli američkog nobelovca, liječnika i biologa Alexisa Carrela, prema kojima je „čovjeku [je] potrebit Bog kao što mu je potrebna voda i kisik. Utjecaj molitve na ljudski duh i tijelo može se isto tako lako dokazati kao i lučenje žlijezda“¹²²⁸, a nešto kasnije i njegovu izjavu kako on ne nalazi „u vjerskim istinama nijedne istinske suprotnosti prema sigurnim rezultatima znanosti“.¹²²⁹

Nedugo potom, u odgovoru jednome čitatelju u travnju 1964. list najavljuje skoro pokretanje posebne rubrike o odnosu vjere i znanosti.¹²³⁰ U kolovozu 1964. to se i ostvaruje, te u prvoj samostalnoj rubrici „Vjera i znanost“ biva predstavljen čuveni fizičar Max Planck, pri čemu su istaknute i njegove izjave prema kojima se „religija i znanost, dakle, ne isključuju, kao što to neki danas misle ili se boje. One se nadopunjuju i zavise jedna o drugoj“.¹²³¹ Kasnije će u istoj rubrici donijeti misli o odnosu vjere i znanosti francuskoga fizičara Leprince-Ringueta¹²³², svjedočanstvo vjere predsjednika Akademije prirodnih znanosti u New Yorku A. Cressy Morrisona¹²³³, prikazati francuskog nobelovca i atomskog fizičara Louisa de Brogliea kao osvjedočenog vjernika¹²³⁴...

Glas Koncila rado je podsjećao i na to kako su i neki znanstveni velikani iz prošlosti bili vjernici, pa i svećenici. Tako, u povodu 30. obljetnice smrti, donosi članak o svećeniku i arheologu don Frani Buliću¹²³⁵, podsjeća na genetska otkrića češkog redovnika Gregora Mendela.¹²³⁶

Premda rjeđe, list je znao objaviti i razgovore s nekim hrvatskim znanstvenicima koji su se izjašnjavali kao vjernici. Tako je u Božićnom broju 1967. objavljen razgovor s fizičarem i sveučilišnim profesorom Vatroslavom Lopašićem, u kojem je on govorio i o svome vjerskom

¹²²⁷ Pavao VI. o skladu vjere i znanosti, u: *Glas Koncila*, br. 9, 10. svibnja 1964., str. 2.

¹²²⁸ Misli jednog nobelovca, u: *Glas Koncila*, br. 4., 17. studenoga 1963., str. 6.

¹²²⁹ U: *Glas Koncila*, br. 5, 8. ožujka 1964., str. 5.

¹²³⁰ Naši razgovori. U zaostatku za vremenom, u: *Glas Koncila*, br. 7, 12. travnja 1964., str. 11.

¹²³¹ Vjera i znanost. Max Planck, u: *Glas Koncila*, br. 15, 2. kolovoza 1964., str. 10.

¹²³² Znanost i vjera. Fizičar Leprince-Ringuet, u: *Glas Koncila*, br. 17, 30. kolovoza 1964., str. 10.

¹²³³ A. Cressy MORRISON, Sedam razloga moga vjerovanja, u: *Glas Koncila*, br. 2., 24. siječnja 1965, str. 12.

¹²³⁴ MI[ijo ŠKVORC], Kraj ciklotrona i pred oltarom – učenjak i vjernik, u: *Glas Koncila*, br. 6, 26. ožujka 1967., str. 19-20.

¹²³⁵ Prije 30 godina umro je don Frane, u: *Glas Koncila*, br. 15, 2. kolovoza 1964., str. 5.

¹²³⁶ 100-godišnjica Mendelovih zakona. U samostanskom vrtu otkriveni veliki zakoni života, u: *Glas Koncila*, br. 9, 16. svibnja 1965., str. 5.

uvjerenju te o svome shvaćanju prema kojemu vjera i znanost nisu ni u kakvom neskladu.¹²³⁷ No, isto tako, u razgovoru s astronomom i sveučilišnim profesorom Leom Randićem on svjedoči o tome kako je u mladenačkim danima, zbog nezadovoljstva činjenicom da mu vjera i *Katekizam* nisu dali dovoljno odgovora na njegova životna pitanja, od djeteta vjernika postao nevjernikom. No, istodobno, i on ističe kako „znanost nikako ne mora dolaziti u sukob s vjerom“, ali je za to nužno prevladati „stari *Katekizam*“ u kojemu su „vjera i određena slika svijeta bila[i] nerazdvojno povezana[i]“.¹²³⁸

„Znanost potvrđuje katolički nauk“

U nekoliko navrata list, na temelju fotografija i članaka objavljenih u stranim časopisima na temu razvoja ljudskoga bića prije rođenja, znanstveno pokrepljuje vjerski nauk koji se protivni pobačaju.¹²³⁹

List prikazuje kako je kemičar i statističar Colin Clark, osvjedočeni katolik, u televizijskoj javnoj raspravi pobio Harrisona Browna, koji je nastupio u ime Family Planning Association, braneći politiku kontrole rađanja i upotrebe kontraceptivnih sredstava kako bi se ograničio porast svjetskog stanovništva:

Clark je – kao obično – mirno, odvažno, realistički – s mnogo duha i takta – rušio sve prigovore, branio svetost braka, njegovu nerazrješivu puninu, plodnost i radost. Sve je potvrdio statistikama – stvarnim prijedlozima – savršenim perspektivama.¹²⁴⁰

O temama povezanim sa spolnim moralom i slaganjem suvremenih znanstvenih spoznaja s tradicionalnim crkvenim moralom o tome pitanju, list se znao okušati i u nekim vlastitim tekstovima. Tako Živko Kustić, primjerice, u jednoj svojoj kolumni donosi pismo virtualnog kolege svećenika fra Mihe (Mije Škvorca) koji ga upozorava na tvrdnje liječnika

¹²³⁷ *Intervju sa sveučilišnim profesorom drom Vatroslavom Lopašićem. Moderna fizika olakšava religioznu misao*, u: *Glas Koncila*, br. 25-26, Božić 1967., str. 7-8.

¹²³⁸ Usp. Ž.[ivko] KUSTIĆ, *Razgovarali smo s astronomom i sveučilišnim profesorom dr. Leom Randićem. Nova fizika i mogućnost vjerovanja. „Neznanje uvijek smanjuje slobodu“*, u: *Glas Koncila*, br. 24, 28. studenoga 1971., str. 8-9.

¹²³⁹ Usp. DON JURE [Živko KUSTIĆ], *Ljudi od šest centimetara*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 9. siječnja 1966., str. 13; M[ijo ŠKVORC], *„Poklonimo se pred čudom života“*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 10. travnja 1966., str. 17.

¹²⁴⁰ *Ljudi naših dana. „Duša godine 1963.“ Pobijedio je Browna – na televiziji*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 12. siječnja 1963., str. 10.

kako se novootkrivena bolest mononukleoza najčešće širi poljupcima, dok je „Crkva [je] uvijek govorila protiv poljubaca, osobito onih najslinavijih“, odnosno protiv „grešnog ljubakanja“, a „sad za njom klipše i medicina, doduše sa zakašnjenjem od par tisuća godina“. ¹²⁴¹ U jednome drugome članku autor prenosi anketu među liječnicima i izjave pojedinih liječnika, objavljenih u časopisu *Naše zdravlje*, prema kojima znanstvene spoznaje potvrđuju neškodljivost seksualne apstinencije, osobito među mladima. ¹²⁴²

O „nesporazumima“ Crkve i znanosti

A kad prenosi vijest o izlasku iz tiska knjige *Život i djela Galileja* ¹²⁴³, list pritom podsjeća kako su se i na Koncilu čuli „zahtjevi za konačnu rehabilitaciju velikog fizičara i upozorenja da se ne ponovi greška njegove osude“. Na pitanje jednoga čitatelja, uredništvo kasnije pojašnjava i bit „slučaja Galileo“ uz napomenu kako „nikada Crkva nije smatrala vjerskom istinom da bi se Sunce vrtjelo oko Zemlje“. ¹²⁴⁴ Stoga, kad je 1968. najavljena mogućnost revizije procesa koji je vođen protiv Galileja, list o tome promptly izvješćuje kao o „ispravku jedne stare, tragične pogreške“ jer, kako se ističe već na naslovnoj stranici lista, „Biblija uči kako se dolazi u nebo, a ne kako su načinjena nebesa“. ¹²⁴⁵

O temama vezanima uz odnos vjere i znanosti, list je znao diskutirati i sa svojim čitateljima. Tako, primjerice, kad jedan od njih biblijskome nauku o stvaranju suprotstavlja Darwinovu teoriju evolucije, uredništvo mu odgovara kako „većina suvremenih učenjaka drži ono što smatra i većina katoličkih teologa (s dopuštenjem i blagoslovom Svetog Oca): da su se životinjske vrste na ovom planetu doista pojavljivale u nekom razvoju, ali da je taj razvoj tako divno i precizno planiran da ne isključuje, nego upravo traži intervenciju i stalnu prisutnost Uma (koji mi zovemo Bogom)“. ¹²⁴⁶

U istoj rubrici, nekoliko godina kasnije, list će se ponovno pozabaviti teorijom evolucije i njenom odnosu prema vjeri, te ustvrditi da „teorija o evoluciji nije opasnost za vjeru, nego

¹²⁴¹ Usp. DON JURE [Živko KUSTIĆ], *Kad doktori stanu „popovati“*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 8. siječnja 1967., str. 10.

¹²⁴² M[ijo ŠKVORC], *O čistoći mladeži*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 26. ožujka 1967., str. 17.

¹²⁴³ *Novo izdanje Papinske znanstvene akademije: „Život i djela Galileja“*, u: *Glas Koncila*, br. 24, 6. prosinca 1964., str. 4.

¹²⁴⁴ *Galileo Gallilei*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 24. travnja 1966., str. 15.

¹²⁴⁵ *Doskora: Revizija Galilejeva procesa*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 21. srpnja 1968., str. 1-2.

¹²⁴⁶ *Naši razgovori. Kain rađao djecu? (ili: U začaranom krugu od Darwina do Vase Pelagića)*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 5. srpnja 1964., str. 11.

dapače poticaj da se još više divimo Bogu Stvoritelju“, te kako je i sam Darwin bio vjernik, a ne ateist.¹²⁴⁷

No, list na svojim stranicama ipak nije „krio“ činjenicu da po pitanju približavanja vjere razumijevanju znanosti zna biti i napetosti u samoj Crkvi. To je, primjerice, prikazao i na slučaju Teilharda de Chardina, oprezno poručujući kako „ne odobravamo svih njegovih izjava“ ali pozdravljajući njegov pokušaj „da što sretnije premosti jaz koji je odijelio modernu znanost od naše vjekovne vjere“.¹²⁴⁸ Kasnije će, kad je o 16. obljetnici smrti Teilharda de Chardina njegov nekadašnji isusovački poglavar Rene d'Ouince objavio knjigu *Un prophete en proces* (Suđenje proroku), *Glas Koncila* na temelju te knjige donijeti i opširan prikaz njegova života i djelovanja, kao i zabrana javnog djelovanja koje su mu nametane od strane crkvenih vlasti.¹²⁴⁹

U nekim člancima i stavovima koje je objavljivao, osobito iz pera Tomislava Šagi-Bunića, nazirala se i stanovita kritika Crkve u odnosu prema znanstvenome istraživanju. Tako, primjerice, u jednome članku on upozorava kako nije sporno da je Crkva u prošlosti bila pokretač znanstvenoga istraživanja, osnivač sveučilišta i promicatelj kulture, ali je u novije vrijeme „sve to postajalo sve više samo čuvanje, njegovanje onoga što je već stvoreno, a sve manje se moglo reći da od Crkve dolaze poticaji za smiona istraživanja i otkrivanja novih putova“.¹²⁵⁰ Na istome mjestu autor upozorava, a list izdvaja u istaknuti dio teksta, i kako „Crkva ne može biti vjerna samoj sebi ako se bavi samo 'širokim masama', ako se ograđuje od inteligencije, pa čak smatra svojom zadaćom da brani jednostavni puk od intelektualaca“.

Potkraj 1971. list počinje promicati potrebu da se i Crkva otvori društvenim istraživanjima i počne koristiti metode sociologije, kako bi bolje razumjela promjene kojima su zahvaćeni vjernici – od slabljenja sela i povećanja gradova, pa do promjene mentaliteta suvremenih ljudi, pa i vjernika – kako bi se tim promjenama mogli prilagoditi i pastoralni pristupi. Tako, primjerice, u jednome komentaru u listopadu 1971. predlaže da Crkva, ukoliko takva istraživanja ne može provesti sama, to učini u suradnji s postojećim stručnjacima iz

¹²⁴⁷ Darwin je vjerovao u Boga, u: *Glas Koncila*, br. 22, 5. studenoga 1967., str. 15.

¹²⁴⁸ Mijo ŠKVORC, Teilhard de Chardin. Vizionar modernog svijeta, u: *Glas Koncila*, br. 12, 27. lipnja 1965., str. 3.

¹²⁴⁹ S.[miljana] RENDIĆ, Povodom 16. obljetnice smrti isusovca Pierrea Teilharda de Chardina. Suđenje proroku, u: *Glas Koncila*, br. 10, 16. svibnja 1971., str. 13.

¹²⁵⁰ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, Jesu li Crkvi potrebni intelektualci?, u: *Glas Koncila*, br. 13, 29. lipnja 1969., str. 6-7.

svjetovnih institucija, ističući poimence kako bi to mogli učiniti stručnjaci s Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu.¹²⁵¹

Povijesnost Isusa Krista

Veliku pozornost, kroz nekoliko brojeva svojega lista, posvećena je i temi koju *Glas Koncila* u kolovozu 1966. posuđuje iz sovjetskog časopisa *Nauka i religija*, u kojem se iznosi stav prema kojemu je Isus Krist uistinu bio povijesna osoba, a ne tek „mit“ i „izmišljotina“.¹²⁵²

U istome broju i „don Jure“ se bavi tom temom, žaleći se na činjenicu da je - za razliku, eto, čak i od sovjetskih časopisa! - u novoobjavljenom *Školskom leksikonu* naletio na podatak „da o Isusu kao historijskoj ličnosti ne postoje baš nikakva suvremena svjedočanstva“.¹²⁵³ Premda mu je ta činjenica zasigurno bila poznata, a vjerojatno je upravo ona i bila razlog zbog kojega se list uopće upustio u tu temu, autor ipak niti ne spominje činjenicu da su takve tvrdnje o Isusu kao „mitskoj osobi“ bile prisutne i u tadašnjim školskim udžbenicima.

Nešto kasnije list promovira i novoizišlu knjigu Ante Kresine *Evandjelja u svjetlu povijesti i vjere* koja se, među ostalim, bavi i pitanjem vjerodostojnosti *Evandjelja* kao povijesnog izvora¹²⁵⁴, a sredinom 1967. i knjigu bugarskog teologa I. G. Pančevskog *Ličnost Isusa Hrista* u srpskom prijevodu, izdanoj u Nišu, na ćirilici.¹²⁵⁵

Premda za to nemam potvrde, moguće je da je upravo aktualizacija toga pitanja bila razlogom što su i biskupi Jugoslavije u svome Pastirskom pismu vjernicima u povodu Godine vjere, koju je proglasio papa Pavao VI., u rujnu 1967. i toj temi posvetili značajnu pozornost.

Tom poslanicom, koju dakako prenosi i *Glasa Koncila*, biskupi naime pozivaju vjernike da budu postojani u svojoj vjeri, bez obzira na to što se u modernom društvu „nastoji stvoriti u dušama raspoloženje nevjere“, što i „o Isusu Kristu piše se u nekim knjigama da je mit i da nikada nije ni postojao“, te što se nijekanje vjere opravdava i „tobožnjim znanstvenim

¹²⁵¹ Usp. *Što će svijet o nama misliti*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 3. listopada 1971., str. 2.

¹²⁵² *Sovjetski povjesničari moraju priznati: Krist je uistinu živio*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 31. srpnja 1966., str. 5; br. 17, 28. kolovoza 1966., str. 5.

¹²⁵³ DON JURE [Živko KUSTIĆ], *Male doze otrova*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 14. kolovoza 1966., str. 7.

¹²⁵⁴ *Nova knjiga o povijesnoj istinitosti Evandjelja*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 6. studenoga 1966., str. 5; Ante KRESINA, *Povijesna istinitost Evandjelja*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 8. siječnja 1967., str. 4-5.

¹²⁵⁵ „*Ličnost Isusa Hrista*“, u: *Glas Koncila*, br. 14, 9. srpnja 1967., str. 14.

razlozima¹²⁵⁶ – što su sve jasne aluzije na konkretne prilike u kojima su živjeli tadašnji katolički vjernici u Hrvatskoj i Jugoslaviji, i što je sve bio i predmet bavljenja *Glasa Koncila*.

Kad je pak 1968. tiskana *Biblija* u izdanju zagrebačke „Stvarnosti“, jedan od njenih priređivača Bonaventura Duda u nekoliko nastavaka objavljuje članke u kojima, u prvome redu, dokazuje povijesnu utemeljenost triju ključnih biblijskih ličnosti, kao i mjesta na kojima su djelovali – Abrahama, Mojsija i Isusa.¹²⁵⁷

A kad je 1969. Matica hrvatska izdala knjigu Olega Mandića *Leksikon judaizma i kršćanstva*, „don Jure“ i knjigu i izdavača dosta oštro kritizira. Ističući kako u vrijeme kad „Naprijed“ izdaje *Povijest civilizacija*, u kojoj se Isusova povijesnost ne dovodi u pitanje, a „Stvarnost“ izdaje *Bibliju*, „koju su zajednički preveli i uredili ateistički i katolički stručnjaci, a naša lijepa Matica hrvatska pušta jednog ateista, i to sasvim zastarjelog, da sam radi ovoliko djelo, da nam za skupe pare prodaje punu torbu nestručnosti i uvreda“.¹²⁵⁸

Kasnije će, u rubrici „iz domaće štampe“ list prenijeti i vrlo negativnu kritiku koju je o toj Mandićevoj knjizi objavio beogradski list *Ekonomika politika* (27. listopada 1969.), u kojoj joj se zamjera nedostatak znanstvenosti, falsificiranje povijesnih činjenica i naivni pokušaj svođenja religije „na puku manipulaciju“.¹²⁵⁹

Glas Koncila imao je prigovora i na *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva* Rikarda Simeona, također u izdanju Matice hrvatske, odn. na neke tvrdnje sadržane u pojašnjenjima pojedinih religijskih termina. Bonaventura Duda u kratkom osvrtu na to djelo tako primjećuje:

[...] u vezi sa člankom *Biblija* primijetio bih da je članak u nekim tvrdnjama zastario – npr. u pogledu nazivlja biblijskih knjiga; pomalo tendenciozan – kao npr. u tvrdnji da *Biblijin* „sadržaj čine mitske priče o postanku svijeta“ i netočan.¹²⁶⁰

¹²⁵⁶ *Pastirska poslanica biskupa Jugoslavije. Znamo kome vjerujemo*, u: *Glas Koncila*, br. 18, 10. rujna 1967., str. 3.

¹²⁵⁷ B.[onaventura DUDA], *Biblija u „Historiji čovječanstva“*. *Abraham nije mit*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 22. rujna 1968., str. 3-4; *Biblija u „Historiji čovječanstva“ (2)*. *Mojsija nije bilo moguće izmisliti*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 6. listopada 1968., str. 3-4; *Biblija u „Historiji čovječanstva“ (3)*. *Isusovo postojanje ne dolazi u pitanje*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 20. listopada 1968., str. 3-4.

¹²⁵⁸ DON JURE [Živko Kustić], „*Darovi*“ iz Beograda i iz Zagreba, u: *Glas Koncila* br. 11, 1. lipnja 1969., str. 12.

¹²⁵⁹ *Mandićeva promašena i naivna slika religije*, u: *Glas Koncila*, br. 25, Božić 1969., str. 21.

¹²⁶⁰ Bonaventura DUDA, *Rikard Simeon: Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 26. listopada 1969., str. 6.

6.5. I kulturom protiv ateizacije

I u praćenju umjetnosti, kazališta i filma, list je uvijek rado isticao religioznu i moralnu dimenziju umjetnika i djela koja je prikazivao.

Tako, primjerice, javljajući o izložbi u zagrebačkom Muzeju za umjetnost i obrt „Minijatura u Jugoslaviji“, ne propušta istaknuti kako su na njoj izloženi i vrijedni eksponati iz crkvenih muzeja i zbirki.¹²⁶¹

I u prikazu života klasika iz povijesti, primjerice Dantea Alighierija¹²⁶² ili Michelangela¹²⁶³ - a propituje čak i mogućnost da je Shakespeare bio katolik¹²⁶⁴ - list nikad ne propušta istaknuti ni religiozno značenje njihovoga opusa.

A da su neki umjetnici vjernici i nepravедno zapostavljeni i vrednovani (diskretno sugerirajući da je to možda baš zbog njihove vjere), list poručuje u članku o večeri poezije posvećenoj pjesniku Đuri Sudeti, kojega opisju kao „pjesnika nesumnjivih i izvanrednih umjetničkih kvaliteta, koji je također bio uvjereni praktični katolik“, ne propuštajući istaknuti kako „mu danas neki osporavaju umjetničke kvalitete, tako da je čak izbačen iz drugog izdanja Jugoslavenske antologije“. ¹²⁶⁵

I u prigodi smrti pojedinih umjetnika, list je znao podsjećati na njihov religiozni opus. Tako, primjerice, u povodu smrti slikara Mile Milutinovića, list se osvrće na medijske osvrti i prikaze i ističe kako „nitko nije istaknuo da je Milutinović ostavio i nekoliko vrlo značajnih radova religijskog sadržaja“, te navodi o kojim je djelima riječ.¹²⁶⁶ I kad je preminuo slikar Zlatko Šulentić, list objavljuje „In memoriam“ iz pera svojeg glavnog urednika, jer je taj slikar, osim što je ostavio obiman religiozni opus, bio i prijatelj i podupiratelj redakcije.¹²⁶⁷

¹²⁶¹ Izložba „Minijatura u Jugoslaviji“, u: *Glas Koncila*, br. 10, 24. svibnja 1964., str. 4.

¹²⁶² S[miljana] R[ENDIĆ], *Pjesnik vječnosti. Prije 700 godina rodio se Dante Alighieri*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 28. studenoga 1965., str. 7.

¹²⁶³ Z[orislav LAJOŠ], *Svijet ima samo jednog Michelangela. Povodom 400-godišnjice smrti velikog umjetnika*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 12. travnja 1964., str. 5.

¹²⁶⁴ *Ja te odrješujem; Da li je Shakespeare bio katolik?*, u: *Glas Koncila*, br. 12., 21. lipnja 1964., str. 10.

¹²⁶⁵ Ivan [Zvonimir] Č[IČAK]. *Drugo uskrsnuće Đure Sudete*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 19. veljače 1967., str. 7.

¹²⁶⁶ N[iko] L[UKOVIĆ], *Religiozna djela slikara Mila Milutinovića*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 5. ožujka 1967., str. 7.

¹²⁶⁷ Usp. Vladimir PAVLINIĆ, *Posljednja slika slikara Šulentića*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 25. srpnja 1971., str. 10-11.

U povodu 80. rođendana list donosi prikaz života i djela francuskog katoličkog književnika Francoisa Mauriaca¹²⁶⁸, a prigodom njegove smrti i „In memoriam“ iz pera Radovana Grgeca¹²⁶⁹, a prenosi i vijest o smrti ruske pjesnikinje Ane Ahmatove, „kršćanke i patnice“, uz napomenu da su njene pjesme u toj zemlji bile zabranjene čak 25 godina „1925-1940. i 1946-1956.“¹²⁷⁰

Prenosi i svjedočenje talijanskog književnika i filmskog redatelja Maria Soldatija, „po političkom uvjerenju socijaliste“, kako je on „u osnovi katolik“ i kako je „papa Ivan bio [je] najljepši događaj moga života“¹²⁷¹, te prenosi otkriće i objavu jedne pjesme ruskog književnika Aleksandra Solženjicina, „kojom on po prvi put izražava svoju vjeru u Boga“.¹²⁷² Kasnije donosi i članak o tome ruskome književniku, nakon što je on dobio Nobelovu nagradu za književnost 1970. godine¹²⁷³, a u sklopu članka objavljena je i ta pjesma pod nazivom „Molitva“. A kad je taj književnik 1972. objavio protestno otvoreno pismo patrijarhu Ruske pravoslavne Crkve Pimenu zbog stanja te Crkve i ateističkog okruženja komunističkog režima u kojemu ona djeluje, list čitatelje informira o njegovom sadržaju.¹²⁷⁴

No, premda je rado isticao da je ovaj ili onaj kulturni stvaratelj bio (i) vjernik, list je ipak izbjegavao sintagmu „katolički pisac“, „katolička književnost“ i sl. što je najjasnije izraženo i pojašnjeno u jednoj polemici koju je na stranicama lista njegov književni kritičar Zlatko Markus imao s pjesnikom i književnim kritičarem Krešimirom Mlačom.¹²⁷⁵ U prilog stavu svoga suradnika, koji se protivio korištenju spomenutih sintagmi, list objavljuje i dio razgovora s književnicom Sidom Košutić, izvorno objavljenog u listu *Luč* početkom 1942., a u kojem ona odbija da ju se naziva „katoličkom književnicom“.¹²⁷⁶

Tako se, primjerice, u jednome komentaru list osvrće na kritiku knjige hrvatskoga pjesnika Danijela Dragojevića *O Veronici, Belzebubu i kucanju na neizvjesna vrata*, koju je iz

¹²⁶⁸ Mijo ŠKVORC, „Arkandelov glas“, u: *Glas Koncila*, br. 21, 31. listopada 1965., str. 5.

¹²⁶⁹ Radovan GRGEC, *Umro Francois Mauriac*, u: *Glas Koncila*, br. 18, 13. rujna 1970., str. 5.

¹²⁷⁰ *Umrla ruska pjesnikinja Ana Ahmatova (1889-1966) kršćanka i patnica*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 24. travnja 1966., str. 4.

¹²⁷¹ „Papa Ivan bio je najljepši događaj moga života“, u: *Glas Koncila*, br. 1, 8. siječnja 1967., str. 13.

¹²⁷² *Molitva sovjetskog književnika Solženjicina*, u: *Glas Koncila*, br. 25-26, Božić 1967., str. 12.

¹²⁷³ Marijan Ivan ČAGALJ, *Aleksandar Solženjicin dobitnik Nobelove nagrade za književnost u 1970. Kad tajga ne miriše*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 25. listopada 1970., str. 13.

¹²⁷⁴ *Pismo Aleksandra Solženjicina Patrijarhu Pimenu*. „Crkva vođena diktaturom ateista – prizor kakav se nije vidio dvije tisuće godina“, u: *Glas Koncila*, br. 10, 14. svibnja 1972., str. 5-6.

¹²⁷⁵ Usp. Zlatko MARKUS, *Treba li soc-realizam zamijeniti soc-kršćanskim realizmom?*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 4. travnja 1971., str. 14; Krešimir MLAČ, Zlatko MARKUS, *Ima li kršćanske književnosti i umjetnosti?*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 27. lipnja 1971., str. 13.

¹²⁷⁶ Usp. „Vidite, to je klerikalizam!“. *Pokojna Sida Košutić o „katoličkoj“ književnosti*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 27. lipnja 1971., str. 13.

pera Igora Mandića objavio zagrebački *Vjesnik* (2. lipnja 1970.). Premda uvodno ističe kako se napisima toga autora „redovito ne treba baviti u ozbiljnijim rubrikama našega lista“ jer Mandić „nikoga ne predstavlja osim samoga sebe“ te „izlazi s više ili manje duhovitim neodgovornim kozerijama, vješto pisanima, bez pretenzije da bude uvijek logičan“, list upozorava kako će napraviti iznimku, jer je riječ o „društveno opasnom“ pisanju. Naime, kako se dodaje, „glavna krivnja Danijela Dragojevića na koju Igor Mandić upozorava široku javnost jest to što je on kršćanin, i što se ne pretvara, što piše kao kršćanin“, u čemu list prepoznaje pokušaj diskriminacije po vjerskoj osnovi, zbog koje bi se mogli „osjećati ugroženima u javnom životu“. Stoga poziva one koji se smatraju „savješću društva“ da reagiraju na takve tekstove i da se od njih distanciraju, jer bi to bilo „u interesu slobode i sigurnosti građana ove zemlje, oni koji su kršćani, koji su čak katolici, a koji su ipak duboko uvjereni da im nisu zatvorena nijedna vrata, da imaju sve mogućnosti života i razvitka, sve šanse u društvu“. ¹²⁷⁷ U istome broju list prenosi i jednu pozitivnu kritiku te Dragojevićeve knjige, koja je objavljena u časopisu *Kolo Matice hrvatske*. ¹²⁷⁸

Na članak *Glasa Koncila* Igor Mandić je odgovorio (27. lipnja, „Bumerang jednog katoličkog sofizma“), no *Glas Koncila* nije kanio nastaviti tu polemiku. Ipak, kad *Vjesnik* nije htio objaviti dopis kojega mu je zbog tog odgovora uputio jedan čitatelj, *Glas Koncila* objavljuje to njegovo reagiranje. U njemu taj „liječnik iz Zagreba“, kako je potpisan u *Glasi Koncila*, među ostalim tvrdi kako je „više [je] nego očito da Igor Mandić strastveno zastupa da bi se kod nas naprosto kršćanina zbog njegova kršćanstva moralo držati kao lopova u noći, jer Mandić bezobzirno i uporno pokušava p(r)okazati da su nečiji društveni, umjetnički i moralni nazori sa stanovišta socijalizma automatski negativni upravo zbog možda očigledne i bitne utemeljenosti takvih nazora u kršćanskom svjetonazoru“. ¹²⁷⁹

Vjesnikovog, pak, novinara Veselka Tenžeru zasmetala je formulacija „službena zabrinutost“ koju je suradnik *Glasa Koncila* Zlatko Markus upotrijebio spominjući njegovu kritiku zbirke pjesama Dubravka Horvatića *Crna zemlja*¹²⁸⁰. U tome je prikazu Markus kritizirao Tenžerinu ocjenu kako slabosti novije hrvatske poezije proizlaze, među ostalim, i iz toga što se „nadahnjuje na simbolima religije“. Tenžera stoga šalje svoje prosvjedno pismo listu

¹²⁷⁷ Igor Mandić otkriva nešto ispod nečijeg kaputa, u: *Glas Koncila*, br. 12, 21. lipnja 1970., str. 2.

¹²⁷⁸ Usp. Zlatko MARKUS, *Danijel Dragojević: O Veronici – Belzebubu i kucanju na izvjesna vrata*, u: *Glas Koncila*, br. 12, 21. lipnja 1970., str. 14.

¹²⁷⁹ Jure JURAS, *Bumerang glavnog Igorovog sofizma*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 26. srpnja 1970., str. 14.

¹²⁸⁰ Usp. Zlatko MARKUS, *Dubravko Horvatić. Crna zemlja. Biblioteka „RAZLOG“*, Zagreb 1970., u: *Glas Koncila*, br. 8, 18. travnja 1971., str. 14.

u kojem se, međutim, više bavio Markusovom osobom i djelom, negoli njegovim člankom. Ipak, list to pismo, zajedno s Markusovim odgovorom, objavljuje.¹²⁸¹

No, u jednoj drugoj, ranijoj polemici, list je stao u obranu cenzure umjetničkog izražaja, ukoliko je ona uperena protiv vjerskih osjećaja.

Dogodilo se to u proljeće 1966. godine, nakon što je zagrebački *Telegram* (29. travnja 1966.) stao u obranu slovenskog pjesnika Vladimira Gajška koji je, na tužbu slovenskih svećenika, bio osuđen od ljubljanskoga tamošnjega suda jer je u jednoj pjesmi vrijeđao osjećaje vjernika time što se „narugao Bogu Ocu i Sinu i Duhu Svetomu, a osobito Majci Božjoj“.¹²⁸²

U svojoj kritici stava *Telegramovog* komentatora, po kojemu se „pjesmi ne smije suditi jet je ona 'neprikosnoveni umjetnički medij““, komentator *Glasa Koncila* ističe:

Telegram tvrdi da se vjera smije vrijeđati i da se tako uvredljiva pjesma ne smije osuditi zato što je to umjetničko djelo. A da je kojim slučajem Gajšek isto tako „umjetnički“ vrijeđao uspomenu nekog narodnog heroja, ili da se rugao narodnoj slobodi i krvi prolivenoj za tu slobodu, da li bi ga *Telegram* isto tako branio? Uvjereni smo da ne bi.

Nakon što je *Telegram* odgovorio na taj javni upit *Glasa Koncila*, na način da su uvjereni da se tako nešto uopće ne bi moglo dogoditi, jer se u zemlji zasigurno ne bi našao urednik koji bi tako nešto tiskao, i nakon što je viši Sud u Ljubljani Gajška ipak oslobodio, *Glas Koncila* ponovno se vraća tome slučaju u jednome komentaru početkom srpnja 1966. Komentator pritom zaključuje kako se očito i *Telegram* slaže „da se umjetničkom djelu ipak smije suditi i na temelju njegova sadržaja, da se smije postaviti pitanje da li ono vrijeđa nečije vrednote i svetinje. U ovom slučaju to je također trebalo značiti da po mišljenju *Telegrama* Majka Božja i Presveto Trojstvo nisu svetinje drage većini građana ove zemlje“.¹²⁸³

Polemika s *Telegramom* nastavljena je još jednim člankom u kojem *Glas Koncila*, odgovarajući na novi napis *Telegrama* (15. srpnja 1966.), kojim se nastavlja polemika o pitanju „slobode umjetničkog stvaranja“. *Glas Koncila* tako, na primjedbu da Crkva postojanjem *Indexa zabranjenih knjiga* zapravo najbolje pokazuje svoj odnos prema umjetnosti, odgovara kako je „logika *Indexa* zapravo ista logika po kojoj bi državna vlast zabranila širenje i

¹²⁸¹ *Polemički razgovori. „Crna zemlja“ – Markus-Tenžera*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 16. svibnja 1971., str. 17.

¹²⁸² „*Telegram*“ protiv suda i zakona u: *Glas Koncila*, br. 9, 8. svibnja 1966., str. 2.

¹²⁸³ *Još o „slučaju Gajšek“*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 3. srpnja 1966., str. 2.

najumjetničkije knjige, ako bi ta knjiga govorila protiv državnog i društvenog uređenja u zemlji te vlasti“ te *Telegramu* postavlja pitanje:

Ako je normalno da se, na primjer, kod nas ne prevode neka inozemna djela zato što ideološki forumi smatraju da ona ne bi povoljno djelovala ili ideološki ili etički, zašto ne bi bilo normalno da Katolička Crkva nastoji sačuvati svoje članove od djela kojima ona umjetničku vrijednost ne poriče, ali za koja drži da bi mogla štetno djelovati na vjeru i moral katolika?¹²⁸⁴

Traženje vjerskih elemenata u filmu i kazalištu

Osobito je značajno bavljenje *Glasa Koncila* filmom i filmskom kritikom, obzirom na veliku popularnost filma kao medija toga vremena i utjecaja kojega (je) ima(o) na formiranje mladih.

Tako, primjerice, donosi prikaz filma o Kristu u režiji Georga Stevensa¹²⁸⁵, filma *Evandjelje po Mateju* Piera Paola Pasolinija¹²⁸⁶, te filma o papi Ivanu XXIII. *I dođe jedan čovjek*.¹²⁸⁷ Na pitanje čitatelja u rubrici „Naši razgovori“ donosi i osvrt na film *Becket*¹²⁸⁸, te prikaz filma *Moje pjesme – moji snovi*¹²⁸⁹, kojim list otvara i novu rubriku „Iz filmskog svijeta“ u kojoj će, povremeno, donositi filmske kritike i preporuke za gledanje, osobito obzirom na moralno učenje Katoličke Crkve. Autori te rubrike najčešće su bili Mijo Škvorc i, nešto rjeđe, Živko Kustić, a u njoj će biti obuhvaćeni i najpopularniji filmovi toga vremena, primjerice Bulajićeva *Bitka ne Neretvi*¹²⁹⁰ ili *U gori raste zelen bor* Antuna Vrdoljaka, u kojem autor filmske kritike pronalazi „humani, upravo evanđeoski stav prema neprijatelju kojim je prožeto ovo filmsko ostvarenje“. ¹²⁹¹ Povremeno će u toj rubrici objaviti i razgovore s filmskim stvarateljima. Tako, primjerice, s režiserom Krešom Golikom, u povodu njegova filma *Imam dvije mame i dva tate*.¹²⁹²

¹²⁸⁴ „Telegram“ i „logika rasuđivanja zdravog uma“, u: *Glas Koncila*, br. 15, 31. srpnja 1966., str. 4.

¹²⁸⁵ M[ijo] ŠKVORC, „Najveća povijest svijeta“, u: *Glas Koncila*, br. 12, 21. lipnja 1964., str. 5.

¹²⁸⁶ M[ijo] ŠKVORC, „Uvjereni Marksist snimio film o Kristu“, u: *Glas Koncila*, br. 22, 8. listopada 1964., str. 6-7.

¹²⁸⁷ „Svatko od nas može biti papa Ivan“, u: *Glas Koncila*, br. 23, 22. studenoga 1964., str. 9.

¹²⁸⁸ *Povijesna istina u filmu „Becket“*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 16. svibnja 1965., str. 15.

¹²⁸⁹ M[ijo] Š[KVORC], „Film godine“ u Zagrebu, u: *Glas Koncila*, br. 5, 5. ožujka 1967., str. 13.

¹²⁹⁰ Ž.[ivko] K.[USTIĆ], *Bitka na Neretvi*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 11. siječnja 1970., str. 17.

¹²⁹¹ Ž.[ivko] KUSTIĆ, „U gori raste zelen bor“. *Novi film Antuna Vrdoljaka – neobična propovijed o ljubavi prema neprijatelju*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 17. listopada 1971., str. 14.

¹²⁹² *Imam 2 mame i 2 tate. Razgovarali smo s filmskim režiserom Krešom Golikom. Neodgovorno „baratanje“ brakom*, u: *Glas Koncila*, br. 17, 18. kolovoza 1968., str. 11.

Jednom prilikom list donosi i oštru kritiku izvedbe filma *Ben Hur* u hrvatskim kino dvoranama, „jer su ga izrezale škare 'Kineme'“, pa nije prikazan u cjelovitoj verziji, a iz izravne su verzije „izbačeni svi religiozni dijelovi“. ¹²⁹³

Nešto kasnije, u svjetlu koncilskoga Dekreta o sredstvima društvenog saobraćanja, list se pozabavio i odnosom Crkve i suvremene filmske umjetnosti ¹²⁹⁴, što je kasnije bila i središnja tema razgovora s banjalučkim biskupom Alfredom Pichlerom. ¹²⁹⁵

Osim filma, od početka 1965. *Glas Koncila* povremeno objavljuje i kritiku domaćih kazališnih predstava ¹²⁹⁶, a povremeno se znao „uhvatiti u koštac“ i s popularnom kulturom. Tako se u kolovozu 1967. pozabavio izjavom člana Beatlesa Johna Lennona prema kojoj će „kršćanstvo konačno podleći, nestati i biti poraženo“ te kako su oni sad „popularniji od Isusa Krista“, koja je naišla na veliko nezadovoljstvo u SAD-u, te su se članovi skupine na kraju zbog te izjave morali ispričati. ¹²⁹⁷

Premda, u pravilu, nisu posvećivali veću pozornost događajima u kulturi u kojima nisu mogli prepoznati ili istaknuti i neku vjersku po(r)uku, jedan od izuzetaka svakako je Festival kajkavske popevke u Krapini, kojega je list od 1969. počeo redovito pratiti, uz napomenu kako to čini jer je na festival bio pozvan od strane samoga organizatora. ¹²⁹⁸

Podsjećanje na povijesni doprinos Crkve u osnivanju kulturnih i znanstvenih ustanova

List je koristio svaku prigodu koja bi mu se ukazala kako bi podsjetio na činjenicu da je većinu kulturnih, znanstvenih i obrazovnih ustanova i u Jugoslaviji u prošlosti osnovala Katolička Crkva, koja je i „majka sveukupnog školstva“, kako je to istaknuto u jednome članku o povijesti školstva u Pagu. ¹²⁹⁹

¹²⁹³ M[ijo ŠKVORC], „U gostionici nije bilo mjesta za njih“, u: *Glas Koncila*, br. 6, 26. ožujka 1967., str. 18.

¹²⁹⁴ Ž[ivko] K[USTIĆ], *Katolici i suvremeni film*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 6. studenoga 1966., str. 3.

¹²⁹⁵ *Pitanje katoličkog centra za ocjenjivanje filmova*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 5. ožujka 1967., str. 3.

¹²⁹⁶ M[ijo ŠKVORC], *Sartreova drama između Đavla i dobroga Boga*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 24. siječnja 1965., str. 4-5.

¹²⁹⁷ *Svetogrдна izjava protiv Krista počela upropašćivati slavne čupave pjevače*, u: *Glas Koncila*, br. 17, 28. kolovoza 1966., str. 13.

¹²⁹⁸ *Jedna večer festivala. „Kajkavske popevke Krapina 69“*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 28. rujna 1969., str. 15; Živko KUSTIĆ, *Krapina '70. Krapinski festival je svetkovina*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 27. rujna 1970., str. 13; Ž[ivko] K[USTIĆ], *Kajkavski festival Krapina 72. „Naj zvon zvoni“*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 24. rujna 1972., str. 11.

¹²⁹⁹ *Crkva je majka našeg cjelokupnog školstva*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 22. siječnja 1967., str. 6.

Tako, primjerice, *Glas Koncila* podsjeća kako je i Zagrebačko sveučilište osnovano od strane Katoličke Crkve, odn. Družbe Isusove¹³⁰⁰, što će biti još izraženije istaknuto u izvješćima s proslave 300. obljetnice Sveučilišta u Zagrebu, koja je priređena na Bogoslovnom fakultetu, a na koju su došli i tadašnji rektor Sveučilišta Ivan Supek te predsjednik JAZU-a Grga Novak.¹³⁰¹ Iz govora kojega je Supek tada održao, a kojega list prenosi, lako je bilo iščitati i svojevrsno žaljenje rektora Sveučilišta što Bogoslovni fakultet više nije u njegovome okrilju, primjerice kad on konstatira kako je „vaša ustanova [...] stoljećima rasla zajedno sa svim ostalim fakultetima [...]“ te kako je taj fakultet, zajedno s ostalima u sklopu Sveučilišta, „bio kroz čitavo to vrijeme upravo nosilac naše nacionalne opstojnosti“. Slično je i akademik Novak istaknuo duboke veze JAZU i Crkve, a Bogoslovni fakultet opisao kao „ponos naše sredine, hrvatskog naroda i grada Zagreba“. Kad su, kasnije, crkveni predstavnici Franjo Kuharić, Tomislav Šagi-Bunić i Wilhelm Keilbach bili pozvani na proslavu na samome Sveučilištu, te su se odazvali, list o tome donosi kraće izvješće.¹³⁰² Veliku pozornost list je posvetio dodjeli počasnih doktorata „sedmorici zaslužnih ličnosti“, među kojima su bili i biskup Kuharić, profesori Karlo Balić i Wilhelm Keilbach, profesor i suradnik *Glasa Koncila* Mijo Škvorc, te bečki kardinal Franz König, s kojim list tom prigodom objavljuje i intervju.¹³⁰³

Da je odluka o izdvajanju KBF-a iz sklopa Sveučilišta u Zagrebu „u najmanju ruku“ upitne „juridičke pravovaljanosti“, stav je kojega je list sa svojim čitateljima podijelio objavljujući Izjavu dekana KBF-a Šagi-Bunića o ustavnim promjenama, kojom se on pridružio dekanima ostalih zagrebačkih fakulteta u proljeće 1971. godine.¹³⁰⁴

Kad je, pak, u Zadru, u sklopu obilježavanja 900. obljetnice samostana sv. Marije, održan znanstveni simpozij povjesničara, list prenosi dijelove vrlo afirmativnog predavanja koje je o samostanu i njegovoj važnosti za hrvatsku kulturnu baštinu održao akademik Viktor Novak, uz uredničku napomenu kako je Novak „inače poznat kao pisac čuvene knjige *Magnum Crimen*“.¹³⁰⁵ Očita neskrivena poruka toga članka, kao i te napomene, jest da i protivnici Crkve

¹³⁰⁰ S[miljana] R[ENDIĆ], *Dok su od Hrvatske bili samo „ostaci ostataka“ ona je željela i dobila svoje sveučilište*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 7. veljače 1965., str. 5-6.

¹³⁰¹ *300 godina Sveučilišta u Zagrebu. Proslava na Bogoslovnom fakultetu*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 23. studenoga 1969., str. 8-9.

¹³⁰² *Katolički predstavnici na proslavi 300. obljetnice Hrvatskog sveučilišta*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 11. siječnja 1970., str. 19.

¹³⁰³ *Usp. Sedam zaslužnih muževa iz zemlje i inozemstva počašćeno doktoratima zagrebačkog Bogoslovnog fakulteta*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 22. ožujka 1970, str. 1, 3-5; *Razgovor s bečkim kardinalom Königom. Pred svijetom bez vjere*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 22. ožujka 1970, str. 3, 5.

¹³⁰⁴ *Izjava dekana bogoslovnog fakulteta u Zagrebu o ustavnim promjenama*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 18. travnja 1971., str. 5.

¹³⁰⁵ *Gestapovci su uzalud tražili zakopano blago*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 8. siječnja 1967., str. 6.

priznaju njenu pozitivnu ulogu u stvaranju i očuvanju kulturne baštine. Neke pojedinosti o ulozi sestara benediktinki u očuvanju hrvatske povijesne baštine u Zadru od talijanskih presizanja i njemačkih agenata list donosi nešto kasnije, kad je donesena odluka o obnovi toga samostana.¹³⁰⁶

Kad je kasnije obnova samostana 1970. i dovršena, list s proslave povratka benediktinki objavljuje prigodnu reportažu¹³⁰⁷, u kojoj se ponovno ističe velika zasluga sestara u očuvanju zadarske kulturne baštine pred fašističkom i nacističkom prijetnjom, ali i podsjeća na bogatu nacionalnu povijest koja je povezana s postojanjem toga drevnoga samostana. Kasnije je prenio i vijest o nagradi grada Zadra¹³⁰⁸, kao i nešto kasnije nagradi „Vladimir Nazor“ tome samostanu „za izvanredne zasluge stečene u čuvanju kulturnog blaga spomenutog samostana“.¹³⁰⁹

A uz 100. obljetnicu osnutka Hrvatskog književnog društva Sv. Jeronima, koje je od 1946. promijenilo naziv u HKD sv. Ćirila i Metoda, donosi članak o povijesti toga društva, nazivajući ga jednim od temelja hrvatskog kulturnog života, ali i izvješćujući o problemima u radu toga društva u kojem je „iza 1945. nastupila [je] kriza kao i iza 1918.“ te kojemu je obustavljeno izdavanje tjednika *Gore srca* i zapriječeno izdavanje i samog kalendara *Danica*.¹³¹⁰

Na probleme u radu tog društva list će ponovno posjetiti i u tekstu o smrti i sprovodu istaknutog katoličkog novinara i intelektualca Josipa Andrića, urednika kalendara *Danica*, koji je u to vrijeme izlazio pod nazivom *Katolički godišnjak*¹³¹¹, a kasnije će izvijestiti i s prigodnoga simpozija priređenog njemu u čast.¹³¹² Veliku pozornost list će posvetiti i „hajci“ koja je protiv Andrića pokrenuta 1972. od strane sudskih vlasti u Vojvodini i beogradskog *NIN*-a, što je rezultiralo i sudskim postupkom protiv troje hrvatskih intelektualaca u Subotici te rušenjem spomenika Josipu Andriću pred crkvom u Plavnu nedaleko Bača.¹³¹³ List javlja i kad je to

¹³⁰⁶ *Mrtvi spomenici u rukama živih spomenika. Ustaje iz praha zadužbina Trpimirovića. Započela obnova historijskog samostana Svete Marije u Zadru*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 4. kolovoza 1968., str. 6.

¹³⁰⁷ Ž.[ivko] KUSTIĆ, *Veliko slavlje u Zadru. Benediktinke se vratile u svoj 900 godina stari samostan*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 11. listopada 1970., str. 1, 10-11.

¹³⁰⁸ *Nagrada grada Zadra samostanu Benediktinki*, u: *Glas Koncila*, br. 25, Božić 1970., str. 9.

¹³⁰⁹ Usp. *Nagrada spasiteljicama povijesnih dragocjenosti hrvatskog naroda*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 25. srpnja 1971., str. 1.

¹³¹⁰ Josip ANDRIĆ, *Uz Maticu i Akademiju – treći stup hrvatskog kulturnog života*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 5. veljače 1967., str. 7.

¹³¹¹ Ž.[ivko] K[USTIĆ], *Umro dr. Josip Andrić*, u: *Glas Koncila*, br. 25-26, Božić 1967., str. 15.

¹³¹² *Simpozij o dru Josipu Andriću i otkrivanje spomenika*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 28. rujna 1969., str. 6.

¹³¹³ Usp. Živko KUSTIĆ, snimke: Mijo GABRIĆ, *Nasilje pred crkvom*, u: *Glas Koncila*, br. 14, 9. srpnja 1972., str. 1, 9-10; Vidi i: *Pišu čitatelji. Srušeni spomenik dra Josipa Andrića*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 6. kolovoza 1972., str. 13.

društvo proslavilo 100. obljetnicu svoga osnutka¹³¹⁴, te tom prigodom objavljuje i razgovor s njegovim glavnim urednikom Radovanom Grgecom.¹³¹⁵

¹³¹⁴ *Jubilej HKD sv. Ćirila i Metoda*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 3. studenoga 1968., str. 6.

¹³¹⁵ *Razgovor s prof. Radovanom Grgecom, glavnim urednikom Hrvatskom književnog društva Sv. Ćirila i Metoda (bivšeg društva sv. Jeronima). Gdje nam je kršćanski puk?*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 23. ožujka 1969., str. 9.

7. Glas Koncila protiv izjednačavanja vjere i nacije, ali i u buđenju/očuvanju nacionalne svijesti

Na stranicama *Glasa Koncila* prvih se mjeseci nije mogla uočiti nikakva posebna „nacionalna obojenost“. Tek u kolovozu 1965., kad kardinal Šeper odlazi u posjet Sinju, Šibeniku, Splitu i Zadru, list svoje izvješće s toga posjeta naslovljuje – „Marijanski pohod hrvatskog kardinala“¹³¹⁶, a u reportaži u istome broju prenosi kako su kardinala Šepera vjernici u Sinju pozdravljali povikom: „Živio hrvatski kardinal!“¹³¹⁷ A, kad kardinal Šeper početkom 1968. biva imenovan prefektom Kongregacije za nauk vjere, list to imenovanje tumači i kao „priznanje tisućljetnoj vjernosti Hrvata“ Svetoj Stolici.¹³¹⁸

No, vrlo rano u listu se uočava kritika poistovjećivanja vjere i nacije. Tako, u članku u kojem je pravoslavnom parohu Jovanu Nikoliću omogućeno da iznese drugačiju interpretaciju uloge Srpske pravoslavne Crkve na svepravoslavnoj konferenciji na Rodosu, održane krajem 1964., list prenosi i opasku neimenovanog suradnika *Glasa Koncila*, prema kojoj bi „na obje strane trebalo ljudima jasno govoriti da su vjera i nacija dva različita pojma, da je nacionalna pripadnost stvar rođenja u jednoj zajednici, a vjersko opredjeljenje lični stav prema osnovnim pitanjima ljudske sudbine. U svijestima naših ljudi često se poistovjećuje pojam vjere i nacije, a to je zapreka razumijevanju i zbližavanju“.¹³¹⁹

Još je jasnije, u nekoliko navrata, poistovjećivanje vjere i nacije na stranicama lista kritizirao i Tomislav Šagi-Bunić. Prvi put otvoreno i jasno u svome članku o ekumenizmu, u povodu 100. broja, ističući kako se nacionalni osjećaj „oslanja na čovjekovu prirodu, pa zato ima mjesta u Božjim računima, ali nije nadnaravnog karaktera, pa se zato nipošto ne smije miješati s kršćanstvom kao objavljenom religijom“. Stoga, zaključuje Šagi-Bunić:

Svaki narod koji suviše inzistira na tome kako nadnaravna kršćanska stvarnost sačinjava samu bit njegove nacionalne samobitnosti tim samim donekle degradira kršćanstvo, a u svoje vlastito nacionalno tijelo unosi elemenat razdora koji Bog nije htio [...] Zato abeceda našeg ekumenizma ovdje kod nas, ono što je

¹³¹⁶ *Marijanski pohod hrvatskog kardinala*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 22. kolovoza 1965., str. 10.

¹³¹⁷ *Sinj 1965*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 22. kolovoza 1965., str. 8.

¹³¹⁸ *Usp. Razgovarali smo s kardinalom Šeperom. „Uvjeren sam da će koncilaska obnova nezaustavljivo ići svojim tokom“*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 14. siječnja 1968, str. 3.

¹³¹⁹ *Istina o stavu delegacije Srpske Pravoslavne Crkve na III. svepravoslavnoj konferenciji na Rodosu*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 13. lipnja 1965., str. 7.

prije svakog ekumenskog poduzimanja, počinje s konstatacijom da treba razlikovati katolicizam i hrvatstvo s jedne strane kao i pravoslavlje i srpstvo s druge strane.¹³²⁰

No, kako dodaje, ekumenizam zapravo želi uspostaviti Kristovo jedinstvo koje „nije ni nacionalno ni protunacionalno, već **metanacionalno**, ono transcendira narode. Ono pomaže da se narodi mogu bolje razumjeti, ali nikada ono ne ukida i ne smije ukidati narode“.

Najotvoreniji i najjasniji stav o pitanju odnosa vjere i nacije, katoličanstva i hrvatstva, list je iznio u sredinom 1969., u tekstu Tomislava Šagi-Bunića „Kršćanstvo i nacionalizam“.¹³²¹

Polazeći od ocjene pape Pavla VI. koji je u svojoj enciklici „*Populorum progressio*“ nacionalizam, zajedno s rasizmom, okarakterizirao kao zapreku koja stoji na putu izgradnji pravednijega svijeta, te od teksta Dekreta o misijama Drugog vatikanskog koncila, u kojem se vjernike poziva da se čuvaju „pretjeranog nacionalizma“, autor teksta uvodno ističe kako se riječ „nacionalizam“ ne upotrebljava uvijek u istome smislu, ali kako je unatoč tomu jasno „da kršćanstvo ne može biti poistovetovano ni s jednom nacijom, nego [da] je kršćanstvo jedna stvarnost višega reda, koja prelazi (transcendira) sve narode, sabire svoje članstvo iz svih naroda, stvara zajedništvo druge vrsti nego što je nacionalno zajedništvo“. Primijenjajući to načelo na konkretne prilike Šagi-Bunić potom izričito poručuje kako se „ne može, prema tome, poistovjećivati kršćanstvo i katolicizam s hrvatstvom, ne može se govoriti da je Katolička Crkva isto s hrvatskim narodom, da ne može biti Hrvat tko nije član Katoličke Crkve, ili pogotovo tko nije aktivan i praktičan katolik“. To, međutim, ne poriče činjenice kako je „kršćanska religija kao povijesna činjenica duboko ušla u tkivo nekih nacija kao povijesnih stvarnosti“, te da je za neke nacije katolicizam bio „odlučujući“, premda zasigurno ne i jedini, „faktor u procesu njihova oblikovanja“. Ne čudi onda što, u tome smislu, kršćanstvo može biti uzeti i „kao polazište nacionalizma, ili kao komponenta patriotizma“, no to kršćanstvo, upozorava autor, „nije kršćanstvo u svojoj autentičnosti, nego su to oni konkretni oblici u kojima se kršćanstvo bilo inkarniralo“. Stoga, premda je istina da kršćanstvo ne može postojati u nekom „čistom obliku“, nego je uvijek obučeno u neke „konkretne forme“, „ono mora uvijek biti živo svjesno onoga što u biti jest, pa neće doći u napast da se nacionalizira“. Slično se i hrvatski narod ne može razumjeti bez doprinosa katoličke vjere, pa i bez „onih duhovnih i kulturnih utjecaja i veza s drugim narodima koje mu je posredovala Katolička Crkva“. No, isti taj narod

¹³²⁰ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Ekumenizam bez romantike*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 2. travnja 1967., str. 4.

¹³²¹ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Kršćanstvo i nacionalizam*, u: *Glas Koncila*, br. 12, 15. lipnja 1969., str. 1, 3-4, 6.

„sačinjavaju također vrednote i dobra nadahnuta drugim duhovnim zanosima koji su se na ovom tlu uspjeli ukorijeniti i koji su hrvatskoj narodnoj zajednici pridonijeli svoj prilog“.

Premda su kršćanstvo i nacionalna pripadnost, dakle, različite razine zajedništva, to ipak ne znači da kršćani „mogu biti izvan naroda i nacije, da smiju biti bez zanimanja i odgovornosti za neku zemaljsku domovinu, a pogotovo to ne znači da se kršćanstvo, zato što nije isto s nacionalnošću, suprotstavlja ili protivi nacionalnosti“. Stoga, ako nacionalizam – shvatimo li ga kao svjetonazor prema kojemu je nacionalnost najviše dobro „kojemu treba sve žrtvovati i koje opravdava svako zločinstvo i nepravdu ako je počinjena u njegovoj funkciji“ – i jest „sumnjiv“ u očima katolika, to ne znači da je sumnjiva i „ljubav prema domovini i prema narodu, nije sumnjiv patriotizam, nego je upravo dužnost svakog vjernika da gaji ljubav prema domovini, samo bez zadrčnosti“.

Iz samoga lista - koji objavljuje osvrt teologa Mate Zovkića na taj članak, kao i svoj kratak komentar – nešto kasnije doznajemo da je taj članak izazvao brojne kritike, „pa obasuli i autora i uredništvo svojim sudovima, kritikama, čak poneki napadajima“.¹³²²

No, unatoč jasnom inzistiranju na razlikovanju i nepoistovjećivanju pojmova „vjera“ i „nacija“ list će vremenom ipak sve jasnije početi sudjelovati i u očuvanju/buđenju nacionalne svijesti, osobito izvješćujući, pa i promovirajući masovna vjerska slavlja toga vremena.

Tako u ljeto 1966. prenosi proglas šibenskoga biskupa Josipa Arnerića kojim se poziva na obnovu spomen-crkve hrvatskog kralja Zvonimira u Biskupiji kod Knina, u kojem se ta obnova karakterizira kao „zahtjev naše vjerske i nacionalne svijesti“.¹³²³

Iste te 1966. godine list počinje objavljivati i serijal o (potencijalnim) hrvatskim svecima i blaženicima: Leopoldu Bogdanu Mandiću¹³²⁴, Ivanu Merzu¹³²⁵, Augustinu Kažotiću, koji je

¹³²² Mato ZOVKIĆ, *Onima koji nisu čitali do kraja. O kršćanstvu i nacionalizmu kod Hrvata*, u: *Glas Koncila* br. 14, 13. srpnja 1969., str. 19.

¹³²³ *Obnova spomen-crkve hrvatskog kralja Zvonimira u Biskupiji kod Knina*, u: *Glas Koncila*, br. 14, 17. srpnja 1966., str. 6.

¹³²⁴ *Čudotvorac iz Boke*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 22. svibnja 1966., str. 11-12. Prigodni članak o njemu objavljen je i o 30. obljetnici njegove smrti. Usp. *Prije 30 godina umro je o. Leopold Mandić*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 6. kolovoza 1972., str. 3.

¹³²⁵ *Svetac zagrebačkog asfalta*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 5. lipnja 1966., str. 11-12.

„svojim radom i životom [...] povezao Jug i Sjever naše domovine, Trogir i Zagreb, sa sjedištem papa i katoličkom Evropom“.¹³²⁶

List, uz to, pozorno i opširno izvješćuje s masovnih vjerskih okupljanja vezanih uz jubileje pojedinih svetišta: već spomenute 250. obljetnice Gospe Sinjske (1965.), 250. obljetnice pobjede nad Turcima i blagdan Gospe Snježne u Tekijama kod Petrovaradina¹³²⁷, 800. obljetnice kotorske katedrale¹³²⁸, 900. obljetnice grada Šibenika¹³²⁹, „najhrvatskijega primorskog grada“¹³³⁰, 100. obljetnice đakovačke katedrale.¹³³¹

Glas Koncila ističe i hrvatsku nazočnost u Marijinom svetištu u Lurdu, u kojem se „nalazi lijepo izvezen barjak s natpisom 'Rajska Djevo, kraljice Hrvata“ te još jedna „hrvatska trobojka“ koje su tu ostavili hrvatski hodočasnici¹³³², a člancima u dva nastavka autora fra Bonaventure Duda upoznaje čitatelje s Hrvatima koji su kroz povijest djelovali i ostavili traga u Svetoj zemlji.¹³³³

List sudjeluje i u pripremi velikog nacionalnog hodočašća u Rim u povodu Godine vjere, koje će u jesen 1967. predvoditi kardinal Šeper¹³³⁴, te pomno prati to hodočašće kad se ono dogodilo.¹³³⁵ U završnom pak izvješću i reportaži s hodočašća list ističe kako je tom prigodom „Rim vidio dosad najveću hodočasničku skupinu“, te kako je hodočašće 5.000 hrvatskih vjernika bilo „veliko svjedočanstvo prokušane vjernosti hrvatskog katoličkog naroda“.¹³³⁶ A reportaža koju je tom prigodom list objavio iz Rima odiše neskrivenim nacionalnim zanosom, te ne propušta istaknuti kako se papa Pavao VI., premda bolestan, osobno obratio

¹³²⁶ Augustin Kažotić – sveti Hrvat iz 14. stoljeća, u: *Glas Koncila*, br. 16, 14. kolovoza 1966., str. 11.

¹³²⁷ AK [Živko KUSTIĆ], *Tekije 1966.*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 14. kolovoza 1966., str. 8-10.

¹³²⁸ 800-godišnjica katedrale, u: *Glas Koncila*, br. 18, 11. rujna 1966., str. 7.; *Stogodišnjica đakovačke katedrale*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 9. listopada 1966., str. 10.

¹³²⁹ AK [Živko KUSTIĆ], *Stopama kralja Zvonimira*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 9. listopada 1966., str. 7-8.; M[ijo] Š[kvorc], D.I., *Proživjeli smo slavlje Šibenika*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 9. listopada 1966., str. 8-10.

¹³³⁰ DALMATA, *Katolička povijest najhrvatskijega primorskog grada*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 25. rujna 1966., str. 3-4.

¹³³¹ *Katedrala – oporuka biskupa Strossmayera. Bog, Crkva, narod*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 9. listopada 1966., str. 1-2.; AK [Živko KUSTIĆ], *Krvlju zamiješana*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 23. listopada 1966., str. 7.

¹³³² Žarko BRZIĆ, *U Lurdu se događaju istinska čudesa*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 5. veljače 1967., str. 9-10.

¹³³³ Bonaventura DUDA, *Stopama Hrvata po Svetoj zemlji*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 31. svibnja 1970., str. 10; br. 12, 21. lipnja 1970., str. 10-11. Drugi dio nastavka nosi nadnaslov: *U povodu proglašenja Nikole Tavelića Svetim*.

¹³³⁴ *Veliko hrvatsko narodno hodočašće u Rim*, u: *Glas Koncila*, br. 14, 9. srpnja 1967., str. 6; *Sveti Otac primit će naše hodočašće 23. rujna*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 23. srpnja 1967., str. 15; *Putujete li u Rim? Odlučite se odmah i prijavite*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 6. kolovoza 1967., str. 6.

¹³³⁵ *3000 naših hodočasnika krenulo u Rim*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 24. rujna 1967., str. 1.

¹³³⁶ *5000 Hrvata kod Pape. Hrvatsko nacionalno hodočašće u Rim*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 8. listopada 1967., str. 1, 3-4.

hodočasnicima nazvavši ih „dragim Hrvatima“, kako su mu oni klicali „Papa-Hrvati!“, te kako je dvorištem odjekivala „Lijepa naša“.¹³³⁷

Jedan čitatelj, Ivan Marjanović iz Doboja-Usore, u srpnju 1968. otvoreno prigovara uredništvu „na onom vašemu isticanju i vezivanju hrvatstva uz Katoličku Crkvu, kao da hrvatsko nacionalno biće ne može opstojati bez Katoličke Crkve ili obratno“ te što hodočašća u Rim i Fatimu nazivaju „hrvatsko nacionalno hodočašće“, umjesto „hodočašće jugoslavenskih naroda“. Tim hodočašćima čitatelj zamjera i isticanje „hrvatskih trobojki sa starim oznakama hrvatske državnosti“ čime oni, po njegovu mišljenju, „demonstriraju hrvatski nacionalizam kao želju hrvatskog naroda za samostalnošću, van okvira jugoslavenske zajednice“. Uredništvo mu odgovara kako „stari nacionalni amblemi“ nisu zabranjeni te kako Crkva u Hrvatskoj, i kad koristi te simbole, onda ih ne koristi kao političke, nego u smislu nacionalnih osjećaja:

Kada se na nekoj svečanosti, proslavi, svetkovanju sakupe Hrvati koji su katolici, onda su to hrvatski katolici. A ti katolici posebno spominju ili ističu da su Hrvati samo onda kad se na nekoj vjerskoj manifestaciji nađu u inozemstvu, među drugim narodima, katoličkima ili ne. A ne čine to protiv bilo kojeg drugog naroda, inozemnoga ili tuzemnoga.

Stoga list odbacuje optužbu o „vezivanju hrvatstva uz Katoličku Crkvu, kao da hrvatsko nacionalno biće ne može opstojati bez Katoličke Crkve i obratno.“¹³³⁸

„Buđenju“ nacionalne svijesti doprinijelo je i proglašenje prvoga hrvatskoga sveca, Nikole Tavelića.

List to proglašenje najavljuje prenoseći radio-poruku šibenskoga biskupa Josipa Arnerića u siječnju 1970., u kojoj će, među ostalim, istaknuti i kako su težnje hrvatskoga naroda da dobije „nacionalnoga“ sveca poprimile velike razmjere, što je i razumljivo „pogotovo ako se uživimo u nepokolebivi katolicizam većeg dijela našeg naroda, u njegov geografski položaj, u njegovu povijesnu Kalvariju i duhovne potrebe u ovom razdoblju njegove povijesti“.¹³³⁹

No, u kasnijoj poruci o predstojećem hodočašću u Rim na kanonizaciju, koju list prenosi, biskup Arnerić poziva da ta kanonizacija „bude odraz žive vjere i ljubavi hrvatskog naroda“, ali i „katolika drugih narodnosti u našoj državnoj zajednici“, a one koji će se pridružiti

¹³³⁷ Živko KUSTIĆ, „Vi ste, zar ne, Hrvati?“, u: *Glas Koncila*, br. 20, 8. listopada 1967., str. 8-10.

¹³³⁸ *Jedno pismo i jedno objašnjenje. „Hrvati-katolici“ – može li to – smije li to?*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 21. srpnja 1968., str. 12.

¹³³⁹ [Josip ARNERIĆ], *Radio-poruka šibenskoga biskupa. Dobivamo prvoga hrvatskog sveca*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 8. veljače 1970., str. 3.

hodočašću moli da izbjegavaju „sve što može pomutiti duhovni karakter hodočašća i svečanosti“.¹³⁴⁰ Ipak, u završnoj poruci pred polazak na hodočašće u Rim biskup Arnerić je, među ostalim, istaknuo i kako će na dan proglašenja Nikole Tavelića svetim „stupit će i hrvatski narod u krug katoličkih naroda svijeta koji imaju svoje kanonizirane svece“.¹³⁴¹

A kad je Tavelić 21. lipnja proglašen svetim, idući broj lista u velikoj je mjeri - uz imenovanje Franje Kuharića novim zagrebačkim nadbiskupom, koje se dogodilo u to isto vrijeme, 17. lipnja 1970. – posvećen upravo tome događaju, uz naglašeno „nacionalne“ naslove i poruke brojnih članaka.¹³⁴² Tako, primjerice, u opisu atmosfere: „Sama od sebe, u trenutku kad to traži uzbuđenje mnoštva, probija iz svih grla 'Lijepa naša' [...] Onda se na balkonu pojavljuje bijeli lik Pavla VI., koji ne može doći do riječi; narod skandira: Papa-Hrvati, Papa Hrvati [...] I nitko s balkona ne dolazi do riječi, jer mnoštvo na jednaki način, uvježbano, kao na golemom mitingu skandira drugu želju: Papa-u-Zagreb, Papa-u-Zagreb, Papa-u-Zagreb“¹³⁴³; prigodnom foto-reportažom, na kojoj nije nedostajalo ni hrvatskih trobojnica¹³⁴⁴, te uz zaključak kako je riječ o „zvjezdanom trenutku povijesti Crkve u hrvatskome narodu“.¹³⁴⁵

Jednome je čitatelju iz Zagreba zasmetao ton tih izvješća, te „zanos“ koji se u tim tekstovima osjetio zbog činjenice „kako je Papa nekoliko puta spomenuto hrvatsko ime, i kako se taj narod, naši hodočasnici, djetinje i naivno oduševljavao time što čak Papa zna kako se zovemo“¹³⁴⁶, a i jedan je učitelj uredništvo upozorio i na pisanje časopisa *Jež*¹³⁴⁷ koji „spominje *Glas Koncila* u kojemu je pisao da su naši vjernici u Rimu prigodom proglašenja svetim Nikole Tavelića htjeli Papu 'pojesti od milja' kad je ipak nekoliko puta spomenuo riječi Hrvatska i Hrvati“.¹³⁴⁸ I jedna čitateljica, nešto kasnije, primjer izvješća iz Rima s proslave proglašenja uzima kao primjer „šovinizma“ *Glasa Koncila*, prigovarajući mu što i u drugim tekstovima piše o „Crkvi u Hrvatskoj“, a ne u Jugoslaviji, na što joj uredništvo odgovara kako „samo

¹³⁴⁰ Poruka biskupa Arnerića o hodočašću u Rim, u: *Glas Koncila*, br. 6, 22. ožujka 1970, str. 6.

¹³⁴¹ Posljednje pripreme za proslavu kanonizacije Nikole Tavelića. Poruka biskupa šibenskog Josipa Arnerića, u: *Glas Koncila*, br. 12, 21. lipnja 1970., str. 9.

¹³⁴² Usp. Nikola Tavelić prvi Hrvat proglašen svetim, u: *Glas Koncila*, br. 13, 28. lipnja 1970., str. 1; Luka DEPOLO, Gabrijel ĐURAK, Josip LADIKA, Živko KUSTIĆ, *Hrvatski „pohod“ na Rim*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 28. lipnja 1970., str. 2, 4-5, 8-9; *Papin pozdrav „veličanstvenom mnoštvu iz predrage Hrvatske“; Konačno je proslavljen jedan od mnogih mučenika „za krst časni i slobodu zlatnu“*. Pozdravni govor kardinala Šepera Papi, u: *Glas Koncila*, br. 13, 28. lipnja 1970., str. 3.

¹³⁴³ Nikola Tavelić prvi Hrvat proglašen svetim, u: *Glas Koncila*, br. 13, 28. lipnja 1970., str. 1; Luka DEPOLO, Gabrijel ĐURAK, Josip LADIKA, Živko KUSTIĆ, *Hrvatski „pohod“ na Rim*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 28. lipnja 1970., str. 4.

¹³⁴⁴ Usp. fotoreportažu u: *Glas Koncila*, br. 13, 28. lipnja 1970., str. 8-9.

¹³⁴⁵ Usp. *Značenje Tavelićeve kanonizacije*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 28. lipnja 1970., str. 2.

¹³⁴⁶ V.R., „Opijum za narod“, u: *Glas Koncila*, br. 15, 26. srpnja 1970., str. 19.

¹³⁴⁷ U. br. 1625, 21.-28. kolovoza 1970.

¹³⁴⁸ DON JURE [Živko KUSTIĆ], *Jež nije stršen*, u: *Glas Koncila*, br. 17., 30. kolovoza 1970., str. 16.

spominjanje hrvatskog imena“ nipošto nije šovinizam, te kako život u višenacionalnoj zajednici ne znači da je ta zajednica „anacionalna ili antinacionalna“. ¹³⁴⁹ Taj je stav uredništva kasnije dobio potporu i pojedinih čitatelja, čije dopise list objavljuje. ¹³⁵⁰ Nedugo potom list svojim čitateljima preporuča i knjigu Tomislava Šagi-Bunića *Crkva i domovina*, a u preporuci ističe:

Katolički vjernici u Jugoslaviji, a posebno u Hrvatskoj, sigurno osjećaju potrebu da jasno uvide kakva je njihova dužnost u ovaj važan povijesni čas prema nacijama, posebno prema svojoj vlastitoj naciji. Tu postoji određena povijesna baština, s kojom treba biti na čistu, a nameće se nezaobilazno pitanje o ulozi žive zajednice vjernika u izgradnji bolje budućnosti svoga naroda u ravnopravnoj suradnji s ostalim narodima koji tvore našu državnu zajednicu,

te dodaje kako pisac u preporučenoj knjizi progovara i o tim temama. ¹³⁵¹ Tu je kolumnu, kako kasnije javlja „don Jure“, *Jež* u cijelosti prenio. ¹³⁵²

Nedugo potom, list objavljuje i razgovor s čuvarom nacionalnog svetišta sv. Nikole Tavelića u Šibeniku Ivanom Grgecom, koji se pritom založio da taj svetac bude proglašen svecem zaštitnikom cijeloga hrvatskoga naroda, jer sad različiti hrvatski krajevi, slijedom povijesnih okolnosti i podjela Hrvata među različitim državama, za svoje zaštitnike štiju različite svece, a jedinstveni bi svetac zaštitnik, istaknuo je, pridonio i stvarnom jedinstvu Crkve među Hrvatima. ¹³⁵³

Mariološki i Marijanski kongres Zagreb - Marija Bistrica

Održavanje poznatog međunarodnog Mariološkog i Marijanskog kongresa u Zagrebu i Mariji Bistrici list je najavio već u svibnju 1970., pozivajući se na AKSA-u. ¹³⁵⁴ Već u idućemu broju list tu vijest, pozivajući se na *L'Osservatore Romano*, i potvrđuje te nagađa kako bi tom

¹³⁴⁹ Usp. *Je li spominjanje hrvatskog imena šovinizam?*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 25. listopada 1970., str. 19.

¹³⁵⁰ Usp. Jure JURAS, *Šovinizam i Glas Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 8. studenoga 1970., str. 17.

¹³⁵¹ Tomislav Šagi-Bunić. *Crkva i domovina. Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1970*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 22. studenoga 1970., str. 15.

¹³⁵² Usp. DON JURE [Živko KUSTIĆ], *Blago nama – „Jež“ će nam pomoći*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 11. listopada 1970., str. 15.

¹³⁵³ Usp. *Razgovor s čuvarom Nacionalnog svetišta u Šibeniku. Za znakovitije jedinstvo Crkve među Hrvatima. Sveći zaštitnici naših pokrajina i nehotice svjedoče stoljetnu raskomadnost hrvatskoga naroda*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 24. rujna 1972., str. 17.

¹³⁵⁴ *Održavanje međunarodnog Mariološko-marijanskog kongresa u Zagrebu*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 17. svibnja 1970., str. 14.

prigodom i papa Pavao VI. mogao posjetiti Jugoslaviju.¹³⁵⁵ Kasnije će, pak, pozivajući se na strane izvore, priznati kako ta nagađanja „za sada“ nisu osnovana¹³⁵⁶, ali svejedno neće odustati od nagađanja da bi to toga posjeta možda ipak moglo doći.¹³⁵⁷ Da je mogućnost da Papa uistinu posjeti Zagreb tom prigodom razmatrana, čitatelji su se mogli osvjedočiti iz govora kardinala Šepera u Mariji Bistrici, u kojem je istaknuo: „On [Papa] je imao svojih razloga zbog kojih nije mogao doći“.¹³⁵⁸ Kasnije je redovito prenosio obavijesti svećenicima i vjernicima, sudjelujući tako na medijski način u njegovoj pripremi i animiranju vjernika da mu se u što većem broju priključe, osobito završnoga dana, na blagdan Velike Gospe 1971. na Mariji Bistrici.¹³⁵⁹ Isto tako, od početka 1971. list uvodi i posebnu rubriku „Hrvatska Marijina svetišta“, u kojoj je predstavljao marijanska svetišta Crkve u Hrvata.

U neposrednoj pripravi za taj Kongres, objavljen je i razgovor s njegovim „organizatorom i dušom“ fra Karlom Balićem¹³⁶⁰ s kojim su, osim o samome Kongresu, razgovarali i o prilikama u Crkvi na Zapadu, pa i njegovome mišljenju o „spornome“ kardinalu Suenensu, stanju u Nizozemskoj i Svećeničkom tjednu u Zagrebu, pri čemu je sugovornik uglavnom izražavao razumijevanje za stavove i pristup *Glasa Koncila*. Autor intervjuja je, pak, u formulaciji jednoga pitanja izrazio i nezadovoljstvo „statusom“ hrvatskoga pitanja u svjetskome tisku, pa čak i u „krugovima oko Svete Stolice“:

Hoće li održavanje ovih kongresa u Hrvatskoj pomoći da krugovi oko Svete Stolice konačno nauče da postoji hrvatski narod i da ga kao takvoga stanu redovito imenovati? Jer nije nikakva tajna da smo jako nezadovoljni odnosom crkvenoga tiska po svijetu i u samome Vatikanu prema Hrvatskoj, njezinu narodu, njezinoj povijesti, njezinim vlastitostima. Dapače, još uvijek se dobiva dojam da se ondje misli kako nije pametno, ili nije ukusno, ili nije diplomatski razborito spominjati Hrvate. Dobiva se često dojam kao da se od nas očekuje da u interesu nekih nejasnih viših ciljeva što manje spominjemo svoje narodno ime.¹³⁶¹

¹³⁵⁵ Usp. *Hoće li Papa u Zagreb?. 1971: Međunarodni mariološki i marijanski kongres u Zagrebu i u Mariji Bistrici*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 31. svibnja 1970., str. 1.

¹³⁵⁶ Usp. *Hoće li nam Papa u pohode?*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 26. srpnja 1970., str. 7.

¹³⁵⁷ Usp. *Hoće li Papa prije u Poljsku ili Hrvatsku?*, u: *Glas Koncila*, br. 13., 27. lipnja 1971., str. 3; *Glasovi i glasine o Papinu dolasku u Hrvatsku*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 25. srpnja 1971., str. 1-2.

¹³⁵⁸ *Govor kardinala Šepera u Mariji Bistrici. „Što god Papa napravi sve se kritizira“*, u: *Glas Koncila*, br. 17, 22. kolovoza 1971., str. 6.

¹³⁵⁹ Usp. *Internacionalni kongresi na godinu u Hrvatskoj*, u: *Glas Koncila*, br. 24, 6. prosinca 1970., str. 5; *Biskupsko pismo o marijanskim kongresima slijedeće godine*, u: *Glas Koncila*, br. 25, Božić 1970., str. 9; *Hodočasnici pitaju – tajništvo odgovara*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 30. svibnja 1971., str. 16.

¹³⁶⁰ Usp. *Pred Mariološki i Marijanski kongres u Zagrebu i Mariji Bistrici. Razgovor s organizatorom i dušom marijanskih kongresa, teologom dr. fra Karlom Balićem. Majci Božjoj ne trebaju lažni odvjetnici*, u: *Glas Koncila*, br. 14, 11. srpnja 1971., str. 1, 4.

¹³⁶¹ *Isto*, str. 4.

Pripravi kongresa list se pridružio i objavom prigodne ploče *Majka Marija VIS-a* Žeteoci, za koju je tekst napisao Arsen Dedić.¹³⁶²

A kad je 6. kolovoza 1971. Kongres u Zagrebu otvoren, list mu kroz nekoliko brojeva posvećuje veliku pozornost: osim izvješća s otvaranja¹³⁶³ donosi i glavne naglaske govora nadbiskupa Kuharića¹³⁶⁴ i teologa Balića¹³⁶⁵, prigodni članak koji pojašnjava smisao Kongresa¹³⁶⁶ te njegovu povezanost s Kongresom za Splitsku metropoliju, koji je održan u Sinju¹³⁶⁷ te prigodni komentar toga događaja.¹³⁶⁸ A idući broj, koji je izašao nakon dovršetka Marijanskoga kongresa u Mariji Bistrici, najbrojnijega dotadašnjeg okupljanja vjernika Hrvata ikad, izašao je „omotan“ velikom fotoreportažom, te u većini sadržaja posvećen tome skupu: uz dvije reportaže iz Marije Bistrice, onu o tijeku slavlja¹³⁶⁹ te još jednu o tome kako su to slavlje doživjeli „obični“ vjernici¹³⁷⁰, kao i brojne vijesti povezane s tim događajem, poput Papinog spominjanja Kongresa¹³⁷¹, a donosi i iscrpno izvješće s konferencije za novinare predsjednika republičke Komisije za vjerska pitanja Zlatka Frida pred domaćim i stranim novinarima koji su pratili Kongres.¹³⁷² Pa i nakon što je Kongres završio, list nastavlja donositi odjeke toga događaja, osobito u svjetskome tisku¹³⁷³, te prenosi poruku nadbiskupa Kuharića u kojoj on sažima glavne poruke toga događaja.¹³⁷⁴

Analiziraju li se samo naslovi nosivih članaka kojima je list pratio Mariološki i Marijanski kongres u Zagrebu i Mariji Bistrici, a osobito njihov sadržaj, nije teško uočiti svojevrsni „nacionalni naboj“ koji je list uočio i isticao tom prigodom, dokazujuću ga prije

¹³⁶² Usp. [Mijo GABRIĆ, Živko KUSTIĆ], *Razgovor s Arsenom Dedićem pjesnikom, pjevačem, skladateljem*. „Mali ti piva ka pop“, u: *Glas Koncila*, br. 14, 11. srpnja 1971., str. 7; Marijan I.[van] ČAGALJ, *Majci Mariji*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 15. kolovoza 1971., str. 12.

¹³⁶³ *Otvoren Mariološki kongres u Zagrebu*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 15. kolovoza 1971., str. 1-2.

¹³⁶⁴ *Govor nadbiskupa Kuharića na otvorenju Mariološkog kongresa. Odanost hrvatskog naroda Majci Božjoj*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 15. kolovoza 1971., str. 2.

¹³⁶⁵ *Programatski govor dr. Balića*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 15. kolovoza 1971., str. 4.

¹³⁶⁶ *Zašto Kongres o Mariji? Zašto u Hrvatskoj? Zašto sada?*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 15. kolovoza 1971., str. 3-4.

¹³⁶⁷ Ž.[ivko] K.[USTIĆ], *Počelo u Sinju – da završi u Mariji Bistrici*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 15. kolovoza 1971., str. 9.

¹³⁶⁸ *Da se ne uspavamo...*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 15. kolovoza 1971., str. 2.

¹³⁶⁹ Živko KUSTIĆ, *Marijanski kongres u Mariji Bistrici. Nikada još ovo nije vidjela katolička Hrvatska*, u: *Glas Koncila*, br. 17, 22. kolovoza 1971., str. 3, 5-6.

¹³⁷⁰ Luka DEPOLO, *Mali bistrički susreti. A tko bi spavao kad je onako lijepo bilo*, u: *Glas Koncila*, br. 17, 22. kolovoza 1971., str. 10.

¹³⁷¹ *Papa Pavao VI. o slavlju u Mariji Bistrici. Papin govor iz Castelgandolfa*, u: *Glas Koncila*, br. 17, 22. kolovoza 1971., str. 4.

¹³⁷² *Tiskovna konferencija Zlatka Frida za brojne strane i domaće novinare. Jesu li vjernici diskriminirani u našem društvu? Imaju li iste šanse kao ateisti?*, u: *Glas Koncila*, br. 17, 22. kolovoza 1971., str. 11-12.

¹³⁷³ Usp. *Strani katolički tisak – o Marijanskom kongresu*, u: *Glas Koncila*, br. 18, 5. rujna 1971., str. 3.

¹³⁷⁴ Usp. *Poruka nakon Kongresa. Nadbiskup Kuharić: Svijet kojemu treba da služimo za nas je hrvatski narod*, u: *Glas Koncila*, br. 18, 5. rujna 1971., str. 1-2.

svoga masovnošću te manifestacije, uz glavnu poruku kako su hrvatski narod i Katolička Crkva u Hrvatskoj duboko povezani, te su na Kongresu tu svoju povezanost pokazali i pred svjetskom javnošću. Kao ilustraciju, navest ću samo jedan odlomak:

Nikada, ni u koje vrijeme, ni na kojem mjestu nije vjera okupila toliko vjernika Hrvata iz svih krajeva domovine. I nikad se hrvatski narod nije ovako masovnom i u isto vrijeme međunarodnom manifestacijom predstavio svijetu. Ove godine, ovih dana, pomogla mu je u tome njegova stara duša – Crkva Katolička. I to – da budemo sasvim jasni – Crkva Katolička u njezinu najsuvremenijem i najizvornijem smislu: Božji narod u hrvatskome narodu.¹³⁷⁵

Pa i kad se, godinu dana kasnije, obilježavala prva obljetnica Kongresa, list objavljuje reportaže iz Marije Bistrice¹³⁷⁶ i Solina¹³⁷⁷, koji već svojim naslovima („svehrvatska“, „hrvatski kraljevi“), a još više svojim sadržajem, osim katoličke, zamjetno nose i narodnu poruku. Primjerice, u sklopu reportaže iz Solina, autor donosi i pjesmu koja evocira slavne dane Hrvatskoga kraljevstva i nacionalnog zanosa:

„Podno Klisa tvrda grada
Solinska je prodolina,
Otrag mnogo stogodina
Zvonimir se krunio.

Tu je Gospa od Otoka,
Grob kraljice Jelene.
Tu su slavne uspomene
Naših starih pradjedov.

Iznad Splita slavna grada
Na Marjanu trobojnica,
Trobojnica miljenica
Dika ju je pogledat...“¹³⁷⁸

¹³⁷⁵ Živko KUSTIĆ, *Marijanski kongres u Mariji Bistrici. Nikada još ovo nije vidjela katolička Hrvatska*, u: *Glas Koncila*, br. 17, 22. kolovoza 1971., str. 3.

¹³⁷⁶ Ž.[ivko] K.[USTIĆ], *U Mariji Bistrici proslavljena prva obljetnica Marijanskog kongresa. Prva svehrvatska Velika Gospa u nacionalnom svetištu*, u: *Glas Koncila*, br. 17, 27. kolovoza 1972., str. 1, 9.

¹³⁷⁷ Živko KUSTIĆ, *Slavlje nad grobovima hrvatskih kraljeva*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 24. rujna 1972., str. 1, 10-11.

¹³⁷⁸ Živko KUSTIĆ, *Slavlje nad grobovima hrvatskih kraljeva*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 24. rujna 1972., str. 1.

Odnosi sa Slovencima

Krajem 1967. u rubrici „Naši razgovori“ list objavljuje kratki dopis dvoje potpisanih čitatelja u kojima se tvrdi kako se u samostanu „Kćeri Marije Pomoćnice“ u Rijeci zabranjuje slušanje emisija *Radio Vatikana* na hrvatskom jeziku, dok se na slovenskome dopušta.¹³⁷⁹ Uz objavu tog dopisa i list dodaje kako im ovo „nije prvi glas sličnog sadržaja, to jest da se u tom samostanu ne trpi hrvatski jezik ni kod članica Hrvatica“, pa javno mole Upravu reda da se o tome javno izjasni.

U idućemu broju objavljuju odgovor s. Terezije Selak u kojem se te tvrdnje opovrgavaju, te se dodaje kako i sama pravila Družbe zabranjuju bavljenje „politikom i pretjeranim nacionalizmom [...] izbjegavajući svaki šovinizam“¹³⁸⁰, što bi se moglo shvatiti i kao neizravna kritika na račun lista, odnosno njegovog uredništva.

Pitanjem odnosa slovenskih i hrvatskih katolika list se pozabavio i 1971., kad objavljuje pismo listu *Družina* Stjepana Slavičeka, župnika župe Raskrižje - koja je teritorijalno pripadala Sloveniji, a crkveno Zagrebačkoj nadbiskupiji – o sporu kojoj je u njoj nastao oko pitanja treba li mise slaviti na slovenskome ili hrvatskome jeziku, te žive li u toj župi većinski Hrvati ili Slovenci¹³⁸¹, a prati i daljnji razvoj toga spora.¹³⁸²

Još je veću pozornost list posvetio sporu koji je nastao 1972. oko crkvenoga razgraničenja između Koparske biskupije u Sloveniji i Istarske crkvene pokrajine u Hrvatskoj. Riječ je o tri sela – Pregare, Gradina i Topolovac – koji su 1956. pripojena SR Sloveniji, ali su u crkvenome razgraničenju ostali dijelom Crkve u Hrvatskoj. Nakon što je AKSA (3. lipnja 1972.) javila da je u svibnju održan sastanak Koordinacijskog odbora za odnose samoupravnog društva pri SSRN SR Slovenije, na kojem je iznesen zahtjev tamošnjih vjernika da se priključe Koparskoj biskupiji, i u liturgiju, umjesto hrvatskoga, uvede slovenski jezik.

U vrlo opširnome članku-reportaži¹³⁸³, list donosi povijest nastanka toga problema, ocjenjujući ga vrlo važnim crkvenom, ali i društveno-političkom temom, te ga stavlja u kontekst

¹³⁷⁹ *Slovenski i hrvatski*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 19. studenoga 1967., str. 15.

¹³⁸⁰ „*Slovenski i hrvatski*“, u: *Glas Koncila*, br. 24, 3. prosinca 1967., str. 12.

¹³⁸¹ Usp. *Sporna župa na granici. Žive li u Raskrižju Slovenci ili Hrvati?*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 21. veljače 1971., str. 6.

¹³⁸² Usp. *Problem Raskrižja konačno riješen?*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 21. ožujka 1971., str. 6; „*Družina o samoodluci vjernika Raskrižja*“, u: *Glas Koncila*, br. 7, Uskrs 1971., str. 7.

¹³⁸³ Živko KUSTIĆ, *Kamo pripadaju tri župe u Istri uz međurepubličku granicu?*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 25. lipnja 1972., str. 1, 10-12.

nekadašnje borbe istarskoga svećenstva za očuvanje hrvatskoga jezika i hrvatskoga značaja Istre, kao i uloge Crkve u procesu razgraničenja između Italije i Jugoslavije, tijekom kojega je Istra postala dijelom Hrvatske i Jugoslavije. Osim što je kanio posjetiti i koparskoga biskupa Janeza Jenka, ali ga nije zatekao u ordinarijatu, reporter *Glasa Koncila* posjetio je redakciju katoličkog lista *Ognjišća*, kao i samo sporno područje, a objavljen je i razgovor s mons. Božom Milanovićem o tome sporu, pri čemu je on svjedočio i o okolnostima u kojima su ta sela 1956. godine, po njegovu mišljenju nepravedno, pripojena Sloveniji.¹³⁸⁴ Temi teritorijalnog spora posvećen je i komentar toga broja lista¹³⁸⁵, kao i komentar idućega broja, nakon što je pisanje *Glasa Koncila* o tome slučaju naišlo na negodovanje slovenskog katoličkog lista *Družine*.¹³⁸⁶ Nešto poslije, pismom se listu javio i župnik iz Buja Slavko Kalac, koji je kao dobar poznavatelj prilika na terenu, iznio svoja saznanja o tome sporu i razgraničenju na području spornih sela, ali i drugdje u Istri.¹³⁸⁷

¹³⁸⁴ Razgovor s mons. Božom Milanovićem. Što spada na Crkvu a što na državu, u: *Glas Koncila*, br. 13, 25. lipnja 1972., str. 12-13.

¹³⁸⁵ *Istarski problem – zagrebački nesporazum*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 25. lipnja 1972., str. 2.

¹³⁸⁶ *Bratske opomene iz Ljubljane*, u: *Glas Koncila*, br. 14, 9. srpnja 1972., str. 2.

¹³⁸⁷ Slavko KALAC, *Još nešto o spornim selima u Istri*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 22. listopada 1972., str. 9.

8. Povijesne teme *Glasa Koncila* – odbacivanje optužbi za suradnju Crkve s nacizmom i fašizmom

Osim u zasebnoj rubrici „Povijesni kalendar Crkve u Hrvatskoj“ - koju je od ljeta 1966. pa do kraja 1967. uređivao Josip Buturac, a od početka 1968. godine Metod Hrg, povijesne su teme bile prisutne i u brojnim drugim člancima koje je objavljivao *Glas Koncila*: nalazimo ih u različitim prikazima pojedinih svetaca, sadržane su i u brojnim reportažama s terena, a kratki opisi povijesnih prilika bili sastavnim dijelom članaka koji su obrađivali pojedine događaje u svijetu.

Sadržajno, pak, list je kroz povijesne teme koje je obrađivao imao naglašenu tendenciju pokušaja „skidanje hipoteke“ s Crkve, osobito kad je riječ o zbivanjima u Drugome svjetskom ratu i ulozi Katoličke Crkve u njoj, i to podjednako kad je riječ o Crkvi u svijetu, kao i u slučaju Crkve u Jugoslaviji.

8.1. Uloga Katoličke Crkve u svijetu, osobito pape Pija XII.

Već od travnja 1964. list u mnogim prilikama staje u obranu pape Pija XII., opovrgavajući uvriježene optužbe o njegovoj navodnoj suradnji s nacističkim režimom, ili barem „mlakim reakcijama“ i šutnji o nacističkim zločinima.

Tako, primjerice, list reagira na sadržaj kazališne drame *Namjesnik* autora Rolfa Hochhutha, u kojoj se Pija XII. optužuje da je suodgovoran za stradanja Židova u Drugom svjetskom ratu¹³⁸⁸, kasnije rado podsjeća na crkvene dokumente kojima su osuđeni nacizam i fašizam, ali i iznosi svjedočanstva o ulozi Pija XII. i Katoličke Crkve u Europi u spašavanju Židova u vrijeme rata.¹³⁸⁹ Također će iscrpno izvijestiti i o knjizi Pinchasa Lapidea *Tri*

¹³⁸⁸ [Smiljana RENDIĆ], Berith, „Zašto nisi progovorio?“, u: *Glas Koncila*, br. 8, 26. travnja 1964., str. 3, 10; List kasnije izvješćuje i o zabrani te predstave u Rimu; Usp. S[miljana] R[ENDIĆ], *Zabranjena predstava*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 28. ožujka 1965., str. 4; te napokon donosi i opis radnje toga djela: Z[latko] M[ARKUS], *Šutnja pape Pija XII. u drami „Namjesnik“*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 18. travnja 1965., str. 7.

¹³⁸⁹ Tako, primjerice, u člancima *Povjerljiv zadatak suradnika Pija XII.*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 18. travnja 1965., str. 7; *Papa Pio XII. upozoravao Britance na Hitlerove namjere*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 23. siječnja 1972., str. 4.

posljednja pape i židovstvo, koju je objavio njemački nakladnik Herder, a u kojoj se pozitivno ocjenjuje uloga pape Pija XII. u spašavanju Židova u vrijeme Drugog svjetskog rata.¹³⁹⁰

Osim toga, list često podsjeća na istaknute katolike koji su bili žrtvom nacističkoga režima, poput angažiranog francuskog katoličkog laika Marcela Calloua, koji je zbog svoje vjerske djelatnosti ubijen u nacističkom logoru Mauthausenu¹³⁹¹, ili pak na nizozemskog karmelićanina Titusa Bradsme, koji je kao „junački branilac slobode vjerske štampe u Nizozemskoj za vrijeme nacističke okupacije“ umro od iscrpljenosti u logoru Dachau¹³⁹², pa čak i kad iz beogradske *Politike* doznaje za pozitivnu ulogu koju je u logoru Mauthausen odigrao jedan katolički svećenik, Karl Kaufman, i sam logoraš, list prenosi kratak izvadak iz toga članka.¹³⁹³

Isto tako, objavljuje i članak o stradanju njemačkoga isusovca Alfreda Delpa, kojega je nacistički režim 1945. osudio na smrt i pogubio pod optužbom da je sudjelovao u uroti protiv Hitlera¹³⁹⁴, a izvješćuje i o odavanju počasti žrtvama nacizma u Italiji, među ostalim i stotinama talijanskih katoličkih svećenika koje je nacistički režim pogubio, te podsjeća kako je prvi kongres židovske zajednice u Rimu još 1946. odao priznanje Piju XII. zbog činjenice da su mnogi svećenici „žrtvovali svoje živote da pomognu Židovima“¹³⁹⁵. U jednome članku, prenesenom iz *Paris-Macha*, donose se pojedinosti o napetostima između talijanskog fašizma i Svete Stolice, pa čak i teza da papa Pio XI. nije umro prirodnom smrću, nego je ubijen po nalogu Mussolinija.¹³⁹⁶

Kasnije će list javiti i o knjizi *Svećenici pred Hitlerovim sudovima* koja se pojavila u Francuskoj, autorice Marije Benedikte Kempner, a u kojoj su izneseni podaci o 130 svećenika iz europskih zemalja, među kojima i iz Jugoslavije, koje su nacističke vlasti osudile i pogubile zbog protunacističke djelatnosti.¹³⁹⁷

¹³⁹⁰ *Knjiga istaknutog Židova o papi Piju XII.*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 2. travnja 1967., str. 15.

¹³⁹¹ [Mijo ŠKVORC], *Ljudi naših dana. Kroz krematorij Mauthausena*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 10. svibnja 1964., str. 9-10.

¹³⁹² *Mučenik za slobodu vjerske štampe, umro u pasjoj kućini*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 28. travnja 1968., str. 16.

¹³⁹³ *Bilješka iz konclogora*, u: *Glas Koncila*, br. 17, 24. kolovoza 1969., str. 12.

¹³⁹⁴ *Misa s rukama u lancima*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 28. ožujka 1965., str. 9.

¹³⁹⁵ *Talijani svih stranaka odali priznanje svećenicima koji su pali kao žrtve fašizma*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 16. svibnja 1965., str. 4.

¹³⁹⁶ *Mussolini dao ubiti papu Piju XI.?*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 28. svibnja 1972., str. 6; *Je li glas o umorstvu pape Pija XI. izmišljotina ili ima „nešto na stvari“?*, u: *Glas Koncila*, br. 12, 11. lipnja 1972., str. 5; S.[miljana] R.[ENDIĆ], *Što je zapravo u pozadini Tisserantovih papira?*, u: *Glas Koncila*, br. 14, 9. srpnja 1972., str. 6; *Opovrgnuće na pisanje o Tisserantovim papirima*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 6. kolovoza 1972., str. 8.

¹³⁹⁷ „*Svećenici pred Hitlerovim sudovima*“, u: *Glas Koncila*, br. 15, 31. srpnja 1966., str. 4.

A kad je umro Pierre Chaillet, utemeljitelj francuskog katoličkog lista *Temoignage chretien*, list podsjeća kako je to glasilo utemeljeno u vrijeme njemačke okupacije Francuske u Lyonu kao ilegalni list, te kako je njegov utemeljitelj spasio život mnogih progonjenih Židova u toj zemlji.¹³⁹⁸

List piše i o sudbini Maksimilijana Kolbea, u povodu 25. obljetnice njegove smrti¹³⁹⁹ te kasnije, u povodu njegova proglašenja blaženim.¹⁴⁰⁰

Što se pak tiče teze o navodnoj „šutnji“ Pija XII., list je istu opovrgavao i iznoseći primjer Edith Stein i nemogućnost Crkve da spriječi nacističke progone:

Ma koliko površnom promatraču izgledalo da je Crkva tih godina mogla učiniti više nego što je učinila, utjecaj Crkve bio je tada praktički sveden na ništa. Dovoljno je spomenuti da sva nastojanja Vatikana, svi napori papinske diplomacije nisu mogli oteti smrti i krematoriju jednu jedinu ženu Židovku, koja je već godinama bila pokrštena, koja je živjela kao redovnica u samostanu stroge klauzure, koja je slovila kao jedan od prvih katoličkih teologa na svijetu – i do koje je Vatikanu bilo i te kako stalo. Sestra Edith Stein morala je podijeliti sudbinu svoga naroda.¹⁴⁰¹

Kasnije će u jednoj bilješci, odgovarajući *Vjesniku* - koji je prenio jedan članak iz njemačkoga tiska koji je Pija XII. osudio što se „nije zauzeo ni za talijanske taoce“ koje su u Rimu pogubili nacisti - suprotstaviti teze iznesene u *Vjesniku u srijedu*, a prema kojima su nacisti zatočili i pogubili nizozemske katolike, bivše Židove, upravo zato što su nizozemski biskupi istupili protiv nacističkog režima:

[...] slučaj nizozemskih biskupa dokazuje kako se Crkva odnosila prema nacističkom antisemitizmu, dok relativna šutnja Pija XII. pokazuje da je dobro poznao Hitlera i znao da bi svaki njegov veći javni protest urodio samo velikim brojem novih nevinih žrtava.¹⁴⁰²

¹³⁹⁸ Usp. *Tvorac ilegalnog glasila nepokorene kršćanske savjesti*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 14. svibnja 1972., str. 4.

¹³⁹⁹ *Dobrovoljac bunkera gladi*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 25. rujna 1966., str. 9-10; br. 20, 9. listopada 1966., str. 11-12; br. 21, 23. listopada 1966., str. 11.; br. 22, 6. studenoga 1966., str. 9-10; br. 23, 20. studenoga 1966., str. 11-12, br. 24, 4. prosinca 1966., str. 7; br. 25, Božić 1966., str. 16.

¹⁴⁰⁰ S.[miljana] R.[ENDIĆ], *Dobrovoljac bunkera gladi o. Maksimilijan Kolbe proglašen blaženim*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 31. listopada 1971., str. 1-2.

¹⁴⁰¹ *Papa upozorava na „aveti“*, u: *Glas Koncila*, br. 14, 19. srpnja 1964., str. 2.

¹⁴⁰² *Uvijek ponovno o 'šutnji' pape Pija XII. Čime je urodio protest nizozemskih biskupa*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 26. ožujka 1967., str. 20.

Slična teza ponavlja se i u vijesti o izlasku trećeg sveska dokumenata Svete Stolice iz vremena Drugog svjetskog rata¹⁴⁰³, dok se kod objave četvrtoga sveska dokumenata iznosi i teza kako je Hitler planirao protjerati Papu iz Vatikana¹⁴⁰⁴, a u prigodi predstavljanja petog sveska ističe se protivljenje Svete Stolice njemačkim nastojanjima da se napad na SSSR od strane pape Pija XII. podupre i predstavi kao „križarski rat protiv boljševizma“.¹⁴⁰⁵

Na sličan način, kad javlja o objavi zbirke dokumenata u Njemačkoj iz vremena nacističke vladavine, list ističe kako oni „otkrivaju kako su se Crkve daleko žešće opirale akcijama nacionalsocijalista i Gestapoa nego što se dosad znalo“.¹⁴⁰⁶

No, kad je sredinom 1969. u Njemačkoj izbio tzv. „slučaj Defregger“ - nakon što je tjednik *Der Spiegel* objavio kako je tadašnji pomoćni Münchenski biskup Matthias Defregger u vrijeme rata, kao nacistički vojnik, prenio zapovijed o strijeljanju talijanskih talaca u okupiranoj središnjoj Italiji – *Glas Koncila* tome slučaju posvećuje veliku pozornost. U čak tri broja¹⁴⁰⁷ list prati otkriće i razvoj te „priče“, uglavnom držeći se iznesenih činjenica, ali i priklanjajući se stavu kako – ne dovodeći u pitanje mogućnost obraćenja i crkveni nauk koji obraćenima daje priliku za novi početak – Defregger, nakon sudjelovanja u tome nacističkom zločinu, možda ipak nije trebao biti pripušten u biskupsku službu „da među vjernicima i bezvjercima ne izaziva sablazan“.¹⁴⁰⁸ Nakon što je i u idućim mjesecima javljao o tijeku toga slučaja, list je na kraju izvijestio i o završetku sudskoga procesa, koji je Defreggera oslobodio svake kaznene odgovornosti.¹⁴⁰⁹

8.2. Crkva i Drugi svjetski rat u Hrvatskoj

Premda manje negoli je to slučaj s Crkvom u svijetu, list je na svojim stranicama povremeno znao objaviti i sadržaje koji se tiču uloge Crkve u Hrvatskoj u vrijeme Drugoga svjetskoga rata. Prvi takav slučaj bio je razgovor s Jozom (Josom) Felicinovićem, pri čemu je

¹⁴⁰³ *Zašto Sveta Stolica nije protestirala*, u: *Glas Koncila*, br. 18, 10. rujna 1967., str. 5.

¹⁴⁰⁴ *Hitler je htio ukloniti Papu iz Rima*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 28. siječnja 1968., str. 5. Usp. i: *Planovi za deportaciju pape Pija XII.*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 19. ožujka 1972., str. 6; *Hitleru se žurilo s otmicom Pija XII.*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 14. svibnja 1972., str. 6.

¹⁴⁰⁵ *Kukasti križ nije križarski križ*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 6. travnja 1969., str. 6.

¹⁴⁰⁶ *Nepoznati dokumenti o Crkvi pod Hitlerom*, u: *Glas Koncila*, br. 24, 28. studenoga 1971., str. 5.

¹⁴⁰⁷ „*Slučaj Defregger*“, u: *Glas Koncila* br. 16, 10. kolovoza 1969., str. 4-5; *Razvitak „slučaja Defregger“*, u: *Glas Koncila* br. 17, 24. kolovoza 1969., str. 4, 12; *Defregger*, u: *Glas Koncila* br. 18, 7. rujna 1969., str. 4.

¹⁴⁰⁸ „*Slučaj Defregger*“, u: *Glas Koncila* br. 16, 10. kolovoza 1969., str. 5.

¹⁴⁰⁹ *Biskup Defregger u istrazi oslobođen*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 27. rujna 1970., str. 6.

otvorena tema pomoći koju su neki iz Crkve tijekom Drugog svjetskog rata dali pripadnicima Narodno-oslobodilačkog pokreta, odnosno pomoći koju je Crkva davala žrtvama fašističkog režima. Upitan o komentarima kako mu mnogi duguju svoj život, don Jozo odgovara:

„Koliko se sjećam, na moje zauzimanje oko 150 naših ljudi oslobođeno je iz njemačkih, ustaških i talijanskih zatvora. 25 glava izmaklo je tako smrtnoj kazni“, na što autor intervjua Živko Kustić primjećuje kako se radilo „uglavnom o ljudima koji su već bili angažirani ili su se kasnije angažirali u NOP-u?“, što Felicinović potom potvrđuje.

Na kraju autor intervjua, možda pomalo i nespretno obzirom na to da bi ga netko mogao razumjeti i na način da nitko nevin nije stradao po završetku rata, o don Josi zaključuje: „Zato je mogao mirno sačekati razvoj događaja. S povjerenjem u pravdu i u ljude. Zato je i danas ondje“.¹⁴¹⁰

No iz kasnije objavljenih članaka povremeno bi bile jasne aluzije na poratna zbivanja, odnosno nestanak velikog broja Hrvata na križnim putevima. Tako, primjerice, u rubrici „Braća naša zaboravljena“ u rujnu 1971., opisujući životne okolnosti jedne bolesnice, list piše i o njenim sjećanjima na nestaloga muža, o kojem doznajemo da je zadnji put viđen u tramvaju u Zagrebu 1945., te da je kao zatvorenik iz logora svojoj supruzi poslao kratku poruku kako se „brzo vraća“, no nikad se više nije vratio.¹⁴¹¹

Jednom prigodom list prenosi i svjedočanstvo jedne čitateljice, potpisane samo inicijalima „S.L.“, koja se u dopisu predstavlja kao Srkinja, o tome kako je za vrijeme Drugoga svjetskog rata boravila kod sestara Kćeri Božje Ljubavi u Novoj Vesi u Zagrebu. „Kod tih je sestara bilo i srpskih djevojčica, jedna Židovka, bilo je dosta bolesnih i siročadi“.¹⁴¹²

Slično i u jesen 1969. list objavljuje dopis Vjekoslava Butorca iz Siska koji svjedoči kako su salezijanci za vrijeme Drugoga svjetskog rata u Donjem Miholjcu, u domu koji im je dan na upravljanje, primili i dva pravoslavca te trojicu Židova, navodeći i njihova prava, te „privremena“ imena koja su, zbog svoje sigurnosti, dobila u domu. Čitatelj, koji se predstavlja kao „jedan od njihovih gojenaca“, navodi i imena po dvojice pravoslavaca koji su vrijeme rata proveli kod salezijanaca u Zagrebu i Daruvaru.¹⁴¹³

¹⁴¹⁰ AK [Živko KUSTIĆ], *Naš don Jozo. Razgovor našeg suradnika s mons. Jozom Felicinovićem*, br. 4, 23. veljače 1964., str. 6.

¹⁴¹¹ Usp. Luka DEPOLO, „Umri da ti vinac kupim“, u: *Glas Koncila*, br. 19, 19. rujna 1971., str. 16.

¹⁴¹² *Da me one nisu prihvatile*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 13. lipnja 1965., str. 6.

¹⁴¹³ Vjekoslav BUTORAC, *Židovi spašeni kod salezijanaca*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 28. rujna 1969., str. 17.

Glas Koncila prenio je i dopis Štedimlija Savića Markovića, koji demantira navode iznesene u knjizi *Srbi i pravoslavlje u Slavoniji i sjevernoj Hrvatskoj* Dušana Savića, u kojoj je navedeno kako su časne sestre u vrijeme Drugog svjetskog rata zlostavljale mitropolita Dositeja, kad je on 1941. bio pritvoren u bolnici Sestara milosrdnica u Zagrebu.¹⁴¹⁴

Povijesnim temama list se znao baviti i u svojim reportažama, otkrivajući ponekad i nepoznate detalje iz povijesti nekoga kraja. Tako, primjerice, iz reportaže u Lanišću u Istridoznajemo kako su istarski partizani iz toga mjesta, koje su njemački vojnici strijeljali 1943. godine, i uz čiji je spomenik sa zvijezdom petokrakom istaknut i visoki kameni križ, „bili vjernici, pobožni ljudi, koji su kao partizani nekoliko dana prije na Trsatu obilazili oltar Trsatske Gospe, ispovjedili se i pričestili“.¹⁴¹⁵ Nešto kasnije list je donio i članak o jednome od strijeljanih partizana Mati Šverku.¹⁴¹⁶

Glas Koncila javnosti je prvi donio i priču o „Drinskim mučenicama“, odnosno katoličkim redovnicama s Pala koje su četnici pogubili u Goraždu.¹⁴¹⁷

8.3. Tema „kardinala Alojzija Stepinca“ na stranicama lista

U prvim godinama list nije izrijeком spominjao kardinala Alojzija Stepinca. Prvu naznaku govora o Stepincu u listu nalazim u kolovozu 1964., u članku o smrti krašičkoga župnika Josipa Vranekovića, kod kojega je u kućnome pritvoru i Stepinac proveo zadnje dane svoga života. Izvješćujući s njegovog sprovoda Živko Kustić, ne spominjući Stepinca, piše kako je Krašić „bio svjetionik, žarište vjerskog života. Sve je to izrazio prečasnı Kadlec kad je nad otvorenim grobom rekao da je krašički župni dvor u godinama Jožina župnikovanja bio 'škola svetaca“.¹⁴¹⁸

Iduća aluzija na Stepinčevo djelovanje pojavljuje se u članku o kardinalu Franji Šeperu, kad je ovaj 1965. bio imenovan kardinalom. Podsjećajući kako je Šeper od 1934. do 1941. bio tajnik nadbiskupu Stepincu, list ističe kako je na toj službi Šeper „upoznao [je] tjeskobe

¹⁴¹⁴ Štedimlija SAVIĆ MARKOVIĆ, *Neistine na račun časnih sestara*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 21. srpnja 1968., str. 7.

¹⁴¹⁵ AK [Živko KUSTIĆ], *Križevi Lanišća*, u: *Glas Koncila*, br. 12, 21. lipnja 1970., str. 11-12.

¹⁴¹⁶ Ž.[ivko] K.[USTIĆ], *Neobičan život i smrt istarskog mladića Mate Šverka. Strijeljanje u podne*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 18. travnja 1971., str. 11-13.

¹⁴¹⁷ Ž.[ivko] K.[USTIĆ], *Bijele djevice u krvavoj Drini*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 21. ožujka 1971., str. 11-13.

¹⁴¹⁸ AK [Živko KUSTIĆ], *Kad pastir odlazi*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 16. kolovoza 1964., str. 6.

ugroženih i progonjenih, koji su tražili zaštitu i pomoć u nadbiskupskom dvoru“ te da upravo iz tih dana „potječe i njegovo zanimanje za židovsko pitanje, o kome je kao koncilski otac zauzeo jasan i otvoren stav“. ¹⁴¹⁹

Prvo izravno spominjanje kardinala Stepinca na stranicama lista dogodilo se sredinom 1965., kad u razgovoru za list svoga prethodnika na stolici zagrebačkih nadbiskupa spominje kardinal Šeper, dok je sam *Glas Koncila* to učinio u kolovozu 1965., izvješćujući o proslavi 35. obljetnice misništva kardinala Šepera, pri čemu su ga posjetili neki kolege biskupi i svećenici iz Austrije i Njemačke, posjetivši pritom i „grob svoga kolege kardinala Alojzija Stepinca, koji je zajedno s njima bio ređen za svećenika“. ¹⁴²⁰

Vremenom će to činiti i učestalije, kad bi se spominjale župe koje je ustanovio ili svećenici koje je zaređio. Tako, primjerice, u članku o smrti župnika Marka Klarića, spominje se i činjenica da je „tada mladi nadbiskup koadjutor dr. Alojzije Stepinac, rješavajući veliko pitanje duhovne pastve periferije grada Zagreba, osnivao župe po zapuštenim i razbacanim okrajcima nastajućeg 'velikog Zagreba““. ¹⁴²¹

A u siječnju 1967. u sklopu reportaže iz Svete zemlje, čiji je bio autor fra Bonaventura Duda, objavljena je fotografija kardinala Stepinca s njegovoga hodočašća iz 1937. godine, pri čemu u potpisu slike nije bilo naznačeno da se radi o Stepincu ¹⁴²². Ta je fotografija, kako ću prikazati kasnije u radu, u potpoglavlju VI.3., naišla na negodovanje predstavnika vlasti, pa i na prijetnju zabrane toga broja lista.

Ipak, kad je krajem travnja izvještavao o početku hodočašća u Svetu zemlju, koje je predvodio kardinal Šeper, list ponovno, već na naslovnoj stranici, podsjeća kako je „prije 30 godina poveo [je] posljednje hrvatsko hodočašće u Svetu zemlju nadbiskup dr. Alojzije Stepinac“. ¹⁴²³

Nekoliko mjeseci poslije, umirovljeni biskup Franjo Salis-Seewis u razgovoru za *Glas Koncila* prisjetio se odnosa kardinala Stepinca prema ustaškim vlastima. Tako je, govoreći o svom sudjelovanju u delegaciji koja je išla savojskom princu, pojasnio je kako je

¹⁴¹⁹ [Tomislav ŠAGI-BUNIĆ], *Život i rad kardinala Šepera*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 7. veljače 1965., str. 3.

¹⁴²⁰ *35. godišnjica misništva kardinala Šepera*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 8. kolovoza 1965., str. 5.

¹⁴²¹ *Umro dr. Marko Klarić*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 5. veljače 1967., str. 6.

¹⁴²² Bonaventura DUDA, *Nazaret. Putopis iz Svete zemlje*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 22. siječnja 1967., str. 7-10.

¹⁴²³ *Hodočašće u Svetu zemlju*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 30. travnja 1967., str. 1.

Pavelić [je] htio da u delegaciji bude i neki predstavnik crkvene vlasti, ali nikako Stepinac. Stepinac je, naime, od početka zauzeo drugi stav i nije se slagao s Pavelićem. Stepinac je više puta govorio protiv njegovih postupaka, osobito poslije onog pokolja u Glini. Mi smo saznali da su tamo ubili mnogo pravoslavnih. Stepinac je to javno žigosao. Odnos Pavelića i Stepinca tako je od samog početka bio napet. Zato Stepinac nije išao s Pavelićem u tu delegaciju. Onda su ipak tražili da netko ide.¹⁴²⁴

Krajem 1968. list u reportaži iz Čakovca ističe pozitivnu ulogu kardinala Stepinca u pogledu očuvanja Međimurja u sklopu Hrvatske i Zagrebačke nadbiskupije, u vrijeme mađarske okupacije u vrijeme Drugog svjetskog rata, ističući kako „nikada, kroz sve četiri godine, Nadbiskup se ni jednim dopisom nije obratio okupatorskim vlastima“ koje „za njega nisu postojale“, te kako se pobrinuo da Sveta Stolica ne izdvoji taj kraj iz okrilja zagrebačke nadbiskupije.¹⁴²⁵

Početak iduće godine u razgovoru sa svećenikom u Dubočcu kod Slavonskoga Broda, koji je tijekom rata bio dušobrižnik u zatvoru na Savskoj cesti u Zagrebu, prenosi njegovo svjedočanstvo:

Onda sam postao dušobrižnik na smrt osuđenih. Kroz četiri godine, svaki dan. Tisuće i tisuće talaca koji su u grupama strijeljani i vješani nakon svake diverzije ili partizanske akcije u ovim krajevima. Bilo je to u zatvoru na Savskoj cesti. Prvih mjeseci nitko nije mogao do njih. Ljudi su nakon hapšenja jednostavno nestajali, čak i bez utjehe sakramenata. Onda je nadbiskup Stepinac uspio da barem imaju svećenika. I taj je zadatak pao na mene [...] Da, on je protestirao protiv sistema talaca, osobito u onoj propovijedi na blagdan Krista Kralja 1943. Onda su ga htjeli zbog toga i uhapsiti. Ali protesti nisu koristili. To ubijanje talaca bila je njemačka praksa.

Autor toga članka, svojevrsne reportaže, na kraju zaključuje: „I osjećamo dah tragedije, raspeća Crkve i svećenika u trenucima povijesti kad mračne sile strasti i mržnje probiju iskonskom snagom ispod tankih naslaga kršćanstva i kulture, kad se može samo protestirati, šutjeti, trpjeti i pomagati ljudima koji više ne mogu kao ljudi živjeti – da barem umru kao ljudi“.¹⁴²⁶

¹⁴²⁴ J[osip] L[ADIK], Ž[ivko] K[USTIĆ], *Kroz jedno stoljeće s našim najstarijim biskupom*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 6. kolovoza 1967., str. 11.

¹⁴²⁵ AK [Živko KUSTIĆ], „Rotacija“ u Gornjem Međimurju, u: *Glas Koncila*, br. 24, 1. prosinca 1968., str. 8-9.

¹⁴²⁶ AK [Živko KUSTIĆ], *Kod ispovjednika na smrt osuđenih*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 12. siječnja 1969., str. 9.

Kad je 1968. preminula kiparica Mila Vod (Ljudmila Wodsedalek), list u vijesti o njenoj smrti navodi i kako je ona, među ostalim, „snimila [je] poznatu masku blagopokojnog kardinala dra Alojzija Stepinca“.¹⁴²⁷

U nekim se, pak, tekstovima aluzije na kardinala Stepinca, njegovu sudbinu i vrijeme u kojem je živio, mogu prepoznati premda se sam Stepinac, kao niti Hrvatska i Jugoslavija, u njima uopće ne spominju.

Primjerice, kad je 17. svibnja 1969. u Rimu, gdje je boravio kao prognanik iz svoje zemlje, umro češki kardinal, praški nadbiskup Jozef Beran, list tome događaju i njegovoj osobi posvećuje veliku pozornost, s najavom članka na naslovnoj stranici, i člankom na cijeloj 3. stranici lista.¹⁴²⁸ Naime, nakon što je opisana sudbina toga kardinala u vrijeme Drugoga svjetskog rata, tijekom kojega je kao protivnik nacističkog režima bio interniran u logor Dachau, list ovako opisuje ono što se njemu i Crkvi u Čehoslovačkoj događalo u poratnim godinama:

Ali brzo je došla veljača 1948. i uzalud je nadbiskup Beran, mirno i lojalno, služio Te Deum za novoga predsjednika Gottwalda. Došlo je doba novog progonstva Crkve u zemlji Čeha i Slovaka: zatvorene su katoličke škole i sjemeništa, ukinuto katoličko novinstvo, zbrisane katoličke izdavačke kuće, raspušteni samostani, biskupi i svećenici spriječeni u vršenju crkvene službe. Osnovan je pokret „mirovnih svećenika“, poslušno oruđe staljinističkog režima [...] Nadbiskup Beran, koji se nije bojao ni Hitlera, nije se ni sad uplašio: jasan i dosljedan u svojoj moralnoj strogosti, otišao je iz zarobljene nadbiskupske kurije u samostan u Strahovu, održao ondje odlučan govor protiv cijepanja Katoličke Akcije. Rekao je u tome govoru: „Svečano obećajem pred Bogom i nacijom da nikad neću prihvatiti sporazum protivan pravima Crkve i biskupa“. Zatočili su ga najprije u kućni zatvor [...] Prag je ostao bez nadbiskupa do 1951. [...] 2. listopada 1963, nadbiskup Beran pušten je iz zatočenja, ali nije mu vraćena nadbiskupska služba.

Premda se ne poklapa baš u svim pojedinostima, jer je nadbiskup Beran kasnije, prema dogovoru Svete Stolice i čehoslovačkih vlasti, napustio zemlju i smjestio se u progonstvu u Rimu, ipak je opis Beranovog progona i represije nad Crkvom u njegovoj zemlji kod tadašnjih čitatelja lista zasigurno mogao pobuditi usporedbu sa sudbinom kardinala Stepinca i Katoličke

¹⁴²⁷ Mila Vod, u: *Glas Koncila*, br. 22, 3. studenoga 1968., str. 7; Drugi dio reportaže o susretu svećenika međimurskih župa u: *Glas Koncila*, br. 25-26, prosinac 1968., str. 7.

¹⁴²⁸ T.T [Smiljana RENDIĆ], *Smrt starog prognanika. Umro je kažnjenik br. 38544*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 1. lipnja 1969., str. 1, 3.

Crkve u vrijeme njegova zatočenja. Slično je i s prikazom života slovačkoga biskupa Stanislava Zele, koji list objavljuje uz vijest o njegovoj smrti, ističući kako je taj biskup, koji je kao svoje biskupsko geslo „uzeo [je] iste riječi kao i blagopokojni kardinal Alojzije Stepinac“, 1950. godine, „nakon zloglasnih sudskih makinacija osuđen na 25 godina robije, od čega je otprio 19“.¹⁴²⁹

A kad je Matica hrvatska objavila knjigu memoara kipara Ivana Meštrovića *Uspomene na političke ljude i događaje*, list iz te knjige prenosi nekoliko zapisa koje se odnose na kardinala Stepinca, i u kojima je Meštrović Stepinca opisao kao protivnika nacizma i ustaškoga režima, kojemu je zbog toga i život bio u opasnosti.¹⁴³⁰

Stepinca se, prigodom svog imenovanja za apostolskog administratora zagrebačke nadbiskupije 1969. godine, spominje i biskup Franjo Kuharić, ističući kako se kod svog imenovanja „sjetio [...] kako je moralo biti mladom nadbiskupu Alojziju Stepincu kad je u svoje vrijeme preuzeo upravu ove nadbiskupije“ te kako mu „nije preostalo drugo nego da zavapi: 'In Te, Domine, speravi!'“.¹⁴³¹

No, na 10. obljetnicu smrti kardinala Stepinca, list se sasvim otvoreno prisjetio kardinala Stepinca, objavljujući tri velike fotografije – jednu iz njegovog zatočeništva u Krašiću, te dvije s njegovoga sprovoda – te prenijevši dio govora biskupa Kuharića o Stepincu, kojega je izgovorio na Teološko-pastoralnom tjednu, u kojem je istaknuta „njegova velikodušnost, njegova vjernost Bogu“ te vjernost svojoj dužnosti i savjesti, „kad je osjetio da je u opasnost čast Božja, da je u opasnost vjera u Boga, kad je osjetio da je u opasnosti Crkva Božja, njezina prava, njezina istina i njezin život“.¹⁴³²

U idućemu, pak, broju prenosi dosta opširan članak o kardinalu Stepincu iz poluslužbenog vatikanskog glasila *L'Osservatore Romano*, autora Fiorella Cavallija¹⁴³³, zbog čega će, kako ću prikazati u potpoglavlju VI.3.1. ovoga rada, biti podvrgnut i sudskome procesu, te će biti zabranjeno raspačavanje toga broja lista. Inače, list o toj zabrani nije izvijestio svoje čitatelje.

¹⁴²⁹ Čehoslovačka: *Umro biskup Zela dugogodišnji logoraš*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 11. siječnja 1970., str. 4.

¹⁴³⁰ *Meštrović o Stepincu*, u: *Glas Koncila* br. 17, 24. kolovoza 1969., str. 3.

¹⁴³¹ *Nove nadbiskupije i nadbiskupi*, u: *Glas Koncila* br. 18, 7. rujna 1969., str. 10.

¹⁴³² *Prije 10 godina, 10. veljače 1960, umro je nadbiskup zagrebački kardinal Alojzije Stepinac*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 8. veljače 1970., str. 11.

¹⁴³³ Fiorella CAVALLI, „*L'Osservatore Romano*“ o kardinalu Stepincu. „*Nikad nismo izgubili pouzdanje u Boga*“. *Kard. Alojzije Stepinac, nadbiskup zagrebački – 10 godina od blažene smrti*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 22. veljače 1970., str. 9.

No, i iduće je godine list, makar kratko, izvijestio o obilježavanju obljetnice smrti kardinala Stepinca, te o misama koje su 10. veljače 1971. predvodili nadbiskup Kuharić u Zagrebu i kardinal Šeper u Rimu, kao i glavnoj poruci iz propovjedi nadbiskupa Kuharića prema kojoj je „pokojni kardinal bio [je] svojim suvremenicima kao oaza na pustinjskom putu“.¹⁴³⁴

Kardinala Stepinca list spominje i u sklopu izvješća o uspostavi punih diplomatskih odnosa između Svete Stolice i Jugoslavije, podsjećajući da je do prekida tih odnosa došlo 1952. „pošto je Papa Pio XII. uzdigao na kardinalsku čast nadbiskupa zagrebačkog dra Alojzija Stepinca, tada u zatočeništvu“.¹⁴³⁵ Slično i u jednome drugome članku u istome broju, u kojem list demantira pisanje novinara Frane Barbierija u talijanskome dnevniku *Il Giorno*, prema kojemu „Beograd nikad nije htio“ da 1952. godine dođe do prekida diplomatskih odnosa sa Svetom Stolicom, te se ističe:

Prekid diplomatskih odnosa sa Svetom Stolicom nastao je i tada voljom beogradske savezne Vlade, i na njezinu inicijativu; a nastao je, kako je također opće poznato, zato što je Papa Pio XII. bio uzdigao na kardinalsku čast nadbiskupa zagrebačkog doktora Alojzija Stepinca, koji je tada bio u zatočeništvu, nakon što je 1946. bio osuđen na 16 godina zatvora pod optužbom za kolaboracionizam. Ni taj proces, ni ta osuda visokog premeta koji je bio moralno, ako i ne juridički, smatran prvostolnikom cijele Katoličke Crkve u Hrvatskoj nisu Svetu Stolicu naveli na prekid diplomatskih odnosa s Beogradom – naprosto zato što Sveta Stolica to nikad prva ne čini.¹⁴³⁶

Glas Koncila prenosi i poziv nadbiskupa Kuharića izrečen prigodom njegovoga posjeta hrvatskim iseljenicima u SAD-u i Kanadi da ostanu vjerni Papi, kao što im je to „kardinal Stepinac stavio [...] na srce u svojoj duhovnoj oporuci kao svoju posljednju želju“ te tako „poštuju uspomenu velikoga Kardinala, poštujući i živeći vjeru koji je on naviještao, za koju je posvjedočio“.¹⁴³⁷

I u potpisu jedne fotografije objavljene u listu 1971. list spominje kardinala Stepinca. Naime, u sklopu izvješća o proslavi 300. obljetnice pogubljenja Zrinskog i Frankopana, list donosi i fotografiju njihovoga mrtvačkog kovčega iz grobnice u zagrebačkoj katedrali, uz

¹⁴³⁴ Usp. 11.-obljetnica smrti kard. Stepinca, u: *Glas Koncila*, br. 4, 21. veljače 1971., str. 14.

¹⁴³⁵ S.[miljana] R.[ENDIĆ], *Uspostava potpunih diplomatskih odnosa Sveta Stolica - Jugoslavija*, u: *Glas Koncila*, br. 17., 30. kolovoza 1970., str. 1.

¹⁴³⁶ „Vatikan i Kina, dvije nove prisutnosti u Beogradu“, u: *Glas Koncila*, br. 17, 30. kolovoza 1970., str. 16.

¹⁴³⁷ *Iz govora nadbiskupa dra Franje Kuharića na misi u Vancouveru, 25. listopada. Sačuvajte duhovno jedinstvo s domovinom*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 22. studenoga 1970., str. 11.

napomenu da se nalaze „u istom počivalištu s blagopokojnim kardinalom Stepincem“. U kombinaciji s naslovom cijeloga članka¹⁴³⁸ čitatelji su tako i kardinala Stepinca mogli prepoznati kao „hrvatskoga mučenika“.

U ljeto 1972. list javlja kako je katoličku časnu sestru Nadu Slavku Milić, rodom Srpkinja, sud u Prnjavoru osudio na tri mjeseca zatvora zato što je, kako je posvjedočila njena rodbina, u njihovome društvu govorila kako će kardinal Stepinac biti proglašen svetim za dvije godine, „kad nestane ove države, kad odu stari i dođu mladi“. Ona je te optužbe negirala, tvrdeći da jest govorila o tome da vjeruje kako će Stepinac jednom biti proglašen svetim, ali da nije govorila o rokovima i promjenama država.¹⁴³⁹

A, kad je nadbiskup Franjo Kuharić primio uredništvo *Glasa Koncila*, prigodom 10. obljetnice izlaženja toga lista, među ostalim im je uručio i „malu brončanu statu u Kardinala Stepinca“¹⁴⁴⁰, a u sklopu članka o tome primanju objavljena je i fotografija nadbiskupa Kuharića i glavnoga urednika Pavlinića s tom statuom u ruci, što je bio povod za još jednu zabranu raspačavanja lista, o čemu će više riječi biti u potpoglavlju VI.3.2. ovoga rada.

8.4. „Slučaj“ kardinala Eugenea Tisseranta u *Glasi Koncila*

Posebno zanimljiv slučaj, iz kojeg se daje iščitati način funkcioniranja *Glasa Koncila* u osjetljivim političkim pitanjima, kao i njegovu bitnu povezanost s crkvenim vlastima, osobito s (nad)biskupom Franjom Kuharićem, u takvim osjetljivim situacijama, jest „slučaj“ posjeta kardinala Eugenea Tisseranta Jugoslaviji u lipnju 1968. godine.

Taj je, naime, visoki uzvanik – svojedobno je obnašao i dužnosti tajnika Kongregacije za Istočne Crkve i prefekta nekadašnje Kongregacije za ceremonije – u Jugoslaviju, kao član Francuske akademije znanosti u umjetnosti, došao na poziv JAZU-a. Kako je riječ o kardinalu koji je bio kritičan prema držanju pape Pija XII. u vrijeme Drugoga svjetskoga rata, jugoslavenske su vlasti, osobito preko pisanja tadašnjega svjetovnog tiska, predstavljajući

¹⁴³⁸ Gabrijel ĐURAK, *Dvostruka proslava hrvatskih mučenika u zagrebačkoj katedrali*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 16. svibnja 1971., str. 3.

¹⁴³⁹ *Katolkinja časna sestra Srpkinja osuđena na 3 mjeseca zatvora*, u: *Glas Koncila*, br. 14, 9. srpnja 1972., str. 16.

¹⁴⁴⁰ *Svečano primanje kod Nadbiskupa u povodu 10. obljetnice Glasa Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 22. listopada 1972., str. 7.

Tisseranta „antifašistom“, taj dolazak htjele iskoristiti i kako bi, s jedne strane, pokazale svoje dobre odnose sa Sv. Stolicom, a s druge strane, kako bi široj javnosti poslale poruku o negativnoj ulozi Katoličke Crkve u Hrvatskoj u Drugome svjetskom ratu i njenoj povezanosti s NDH i nacističkim režimom.

No, *Glas Koncila* je Tisserantov dolazak popratio samo s vrlo kratkom viješću od svega dvije rečenice na zadnjoj stranici.¹⁴⁴¹

„Hladan prijem“ na kojega je Tisserant naišao u *Glasu Koncila* mjesecima će biti tema i u razgovorima državnih predstavnika s predstavnicima Crkve, ali povremeno i u svjetovnome tisku.

Tako je, primjerice, u članku „Kontradikcije i nedosljednosti“ Zdravka Židovca *Vjesnik* još 23. studenoga 1968. (pet mjeseci nakon Tisserantovog posjeta) kritizirao *Glas Koncila* zbog „ignoriranja“ kardinala Tisseranta, a *Glas Koncila* tek u odgovoru na taj članak pojašnjava svoj postupak:

Da, uglavnom smo šutjeli. A šutjeli smo zbog toga što su se razgalamile (u nastavcima) vodeće zagrebačke novine uoči kardinalova dolaska, iskorišćujući taj povod da oblate nama svetu uspomenu pape Pija XII. Mogli smo birati: ili polemizirati s tim i takvim pisanjem ili šutjeti. Izabrali smo potonje.¹⁴⁴²

Tek uvidom u zapisnike razgovora predstavnika republičke Komisije za vjerska pitanja s pojedinim crkvenim predstavnicima te, dijelom, u dnevničke zabilješke biskupa Kuharića o tome „slučaju“, moguće je rekonstruirati cijelu „pozadinu“ takvoga stava *Glas Koncila*.

Premda je predsjednik savezne Komisije za vjerska pitanja Vjekoslav Cvrlje beogradskom nadbiskupu Gabrijelu Bukatku dolazak kardinala Tisseranta najavio još 3. travnja 1968.¹⁴⁴³, njegov dolazak ipak nije imao crkveni karakter, i u njegovu pripremu nisu bile uključene i crkvene vlasti.

Osim toga, upravo iz pisanja državnoga tiska, biskup Kuharić je naslutio da bi taj posjet mogao biti i zloupotrebljen od strane vlasti i moglo bi se zaključiti i da je o tome razgovarao s

¹⁴⁴¹ Usp. *Kardinal Tisserant u Zagrebu*, u: *Glas Koncila*, br. 12, 9. lipnja 1968., str. 16.

¹⁴⁴² *Dijalog gluhih*, u: *Glas Koncila*, br. 24, 1. prosinca 1968., str. 2.

¹⁴⁴³ Izvješće o susretu Vjekoslava Cvrlje s Gabrijelom Bukatkom od 3. travnja 1968., u: HDA, KOVZ, kutija 78, Pov. br. 152/1968.

nekim od članova uredništva *Glasa Koncila*. Naime, nakon susreta s tajnikom Komisije za vjerska pitanja Ivanom Lazićem, u svome Dnevniku 26. lipnja 1968. piše:

Zašto *Glas Koncila* nije pisao o Tisserantu? Odgovorio sam mu, jer je bio vrlo neumjesno predstavljen od njihove štampe! Za nas je Tisserant bio posve privatni posjetilac kojega su politički predstavili kao „antifašistu“ i protivnika Pija XII. Prigodom posjeta jednog kardinala čemu iskapati grobove o kojima će još povijest reći svoju riječ ! **Mi** [istaknuo A.M.] nismo stoga željeli pisati!¹⁴⁴⁴

A još ranije, s nadnevkom 6. lipnja 1968., Kuharić piše:

Boravak kardinala Tisseranta u Zagrebu. Mihovilović je u *Vjesniku* pokazao da im Tisserant nije interesantan ni kao naučenjak, ni kao kardinal, to još manje, nego im je stalo da ponovno naglase svoju politiku. Njegov je posjet tako grubo politički naglašen i iskorišten! Smatram to ... [nečitko] i hipokrizijom, kada iskorištavaju posjet jednog kardinala, da bi ponovno mogli spominjati ustaške zločine. Nitko pametan ni pošten ne može odobriti zločin bio on počinjen s bilo koje strane i bilo u čije ime. Ali, zar je bilo samo ustaških zločinačkih ispada? Zar zbilja komunisti misle da su svi ljudi tako naivni i neupućeni, da ne znaju i za zločine drugih? Rat je prestao a stotinjak tisuća ljudi je poubijano bez pravde i suda! Ili misle da [je] savjest čovječanstva tako otupjela da može tolerirati gomile mrtvih na ovome ... [nečitljivo] što su nagomilane u srpa i čekića, ili crvene zvijezde! I Crkva bi morala sve to zaboraviti i klimati njihovim riječima, djelima i nakanama? Mislim da je to drsko tražiti od Crkve! A tome je trebao poslužiti i posjet kardinala Tisseranta! Da barem šute! A svojim su pisanjem u novinama opet otvorili rane. Ne postoje li deseci tisuća obitelji u Hrvatskoj, koji su izgubili ili oca, ili brata ili sina u vrijeme mira? I Kardinalov posjet bi to trebao blagosloviti? Uvjeren sam u njegove dobre nakane, ali previše vjeruje diplomatskim nastojanjima, koji su obasjani smiješkom, a skrivaju misli! Komunisti nikada neće biti prijatelj Crkve, a želio bi je iskoristiti sebi u prilog i protiv nje same! Kardinal slavi sv. misu u Katedrali u 7 s. Iza mise posjećuje grob Kardinala Stepinca i moli na njemu!¹⁴⁴⁵

Tema odnosa *Glasa Koncila* prema dolasku kardinala Tisseranta bila je i jedna od tema susreta tajnika Komisije za vjerska pitanja Ivana Lazića s biskupom Kuharićem 26. lipnja 1968.

Osim „ignoriranja“ boravka kardinala Tisseranta Zagrebu i Jugoslaviji, Lazić je Kuhariću zamjerio i što „se mnogi napisi u tom listu ne mogu smatrati koncilskim, da je list pun žaoka i generaliziranja pojedinih ekscesa učinjenih od strane neodgovornih pojedinaca u

¹⁴⁴⁴ Dnevničke zabilješke Franje Kuharića od 11. veljače 1967. do 30. studenoga 1967., rukom ispisani rokovnik, u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića.

¹⁴⁴⁵ Dnevničke zabilješke Franje Kuharića od 11. veljače 1967. do 30. studenoga 1967., rukom ispisani rokovnik, u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića.

odnosu na Crkvu“, a da u napisima u stranim zemljama „s kojima mi održavamo normalne diplomatske odnose ne vodi računa o mogućnosti povrede tih zemalja“, pri čemu je posebno istaknuo primjer događaja u Čehoslovačkoj, gdje se „ne daje podrška progresivnim kretanjima u toj zemlji već napada socijalizam kao sistem“.

No, Kuharić je odbacio sve te kritike „kao neosnovane“ te svome sugovorniku poručio „da on stoji iza svega što je u *Glasi Koncila* i da u ekipu koja uređuje taj list ima puno povjerenje“:

List da ima pravo i dužnost da upozorava na bezakonje, da iznosi istinu o događajima kod nas i u inostranstvu bez obzira na koju se zemlju odnosi koji podatak ili vijest. List da je potpuno na liniji Koncila čak da imaju mnogo prigovora da je u tome otišao predaleko i da je suviše liberalan. Što se tiče kardinala Tisseranta, on da je bio u privatnoj posjeti kod nas i prema tome da oni nisu imali što pisati o njemu, osim toga da oni o njegovom dolasku službeno nisu bili ni obaviješteni. Nastavljajući dalje, Kuharić je rekao da članak Ive Mihovilovića u *Vjesniku* o Tisseranatu ne može da služi na čast autora, on da je dao politički lik kardinala ističući njegov antifašizam čime da je indirektno rekao da su drugi fašisti. Posebno da je nezgodno i netočno što je navedeno o sukobu između Tisseranta i pape Pija XII. zbog čega da treba očekivati i prigovor Vatikana. Napisima u vezi s događajima u ČSR da su iznosili samo činjenice ono što je istina ne ulazeći u politiku iz čega da se ne može izvući zaključak da su napadali socijalizam. Njihov prigovor čehoslovačkim crkvenim funkcionarima je zbog toga što su prisustvovali svečanosti proglašenja novog predsjednika Republike Svobode, da je na mjestu, jer on znači vezivanje Crkve za državu, znači uvlačenje Crkve na put klerikalizma (ovoga puta provladinog) što oni ne mogu prihvatiti, oni da se bore za načelo: Slobodna Crkva u slobodnoj državi. Kuharić se također čudi prigovorima za članke don Jure alijas Živko Kustić tvrdeći da on pisanom riječju žigoše nepravilnosti i bezakonja kod nas isto tako kao što to čini Pero alijas Reisinger svojim karikaturama u *Vjesniku*.¹⁴⁴⁶

Predstavnici vlasti „slučaj kardinala Tisseranta“ i ignoriranja njegovoga posjeta od strane *Glasa Koncila* otvarali su tih mjeseci i u razgovorima s drugim crkvenim predstavnicima. Tako, primjerice, s porečko-pulskim biskupom Dragutinom Nežićem¹⁴⁴⁷, provincijalom Isusovaca i rektorom Nadbiskupskog dječakog sjemeništa Antunom Fostačem i bivšim isusovačkim provincijalom Ivanom Fučekom¹⁴⁴⁸, a u susretu s ekonomom Bogoslovnog sjemeništa u Zagrebu Rudolfom Pukljakom čak su dobili i njegovu potporu u osudi toga čina

¹⁴⁴⁶ Zabilješka o susretu Ivana Lazića i Franje Kuharića od 26. lipnja 1968., u: HDA, KOVZ, kutija 78, Pov. br. 172/1968.

¹⁴⁴⁷ NAZ, Ostavština Franje Kuharića, Dnevničke zabilješke od 11. veljače 1967. do 30. studenoga 1967., rukom ispisani rokovnik.

¹⁴⁴⁸ Zabilješka o susretu Zvonka Ljubića s Antunom Fostačem i Ivanom Fučekom od 12. kolovoza 1968., u: HDA, KOVZ, kutija 78, Pov. br. 190/1968.

Glasa Koncila. Naime, na susretu s predsjednikom Komisije Stjepanom Ivekovićem od 21. lipnja 1968., kako se navodi u Zabilješci sa susreta,

Pukljak je rekao da smatra da je to bezobrazluk te da je to tako učinjeno po nalogu direktora lista dr. Josipa Ladike, te da ga s tog položaja treba smijeniti i da se je navodno o tome već dogovorio Pukljak s Kuharićem. Pukljak je dalje iznio da se i biskup Kuharić, kao glavni i odgovorni urednik lista, žali da nema uvida u ono šta će biti objavljeno već mu redakcija dostavlja list kad je već gotov i složen. U vezi razgovora o *Glasi Koncila*, Pukljak je rekao da postoji kombinacija da bi Ladika bio postavljen za župnika župe sv. Marka u Zagrebu, tako da onda ne bi mogao vršiti utjecaj na fizionomiju lista.¹⁴⁴⁹

No, usporedimo li ove Pukljakove navode o stavovima biskupa Kuharića, s onime što je o tome iznosio sam Kuharić; a njegove „najave“ s daljnjom „sudbinom“ direktora Josipa Ladike, koji će ostati na čelu *Glasa Koncila* sve do 1999., možemo zaključiti kako Pukljak ipak nije bio dobro informiran o namjerama biskupa Kuharića vezanima uz taj list.

Iz jednog kasnije susreta biskupa Kuharića s apostolskim delegatom Sv. Stolice u Jugoslaviji Mario Cagnom, moglo bi se zaključiti da su i *Glas Koncila* i sam Kuharić dobili i njegovu (barem naknadnu) potporu za svoje „držanje“ u „slučaju Tisserant“. Naime, Kuharić se 15. lipnja 1968. u Zagrebu susreo s Cagnom, koji je bio na povratku iz Italije, te je s njime razgovarao i o Tisserantovom posjetu:

Rekao mi je, da je za dolazak kard. Tisserant-a doznao od *Tanjuga*. Pitao je Sekretariju [Tajništvo Sv. Stolice] što to znači? Sekretarija mu je odgovorila da ni njima nije poznato! Dakle, privatni posjet na vlastitu odgovornost. Rekao je da naš stav mora biti čvrst i dostojanstven! Ne izazivati, ne ironijom protivnika stavljati u inferiorni položaj, ali svoje stanovište braniti časno! Pitat će se kasnije, kako su se držali ljudi Crkve! Drago mi je, da tako misli! Rekao mi je, da stoji uz biskupe! Vlada bi htjela pred svijetom pokazati kako je u dobrim odnosima sa Sv. Stolicom, a biskupi [da] su krivi za probleme!¹⁴⁵⁰

Inače, kad je 1971. kardinal Tisserant umirovljen, *Glas Koncila* prenosi tu vijest, uz podsjećanje na njegove javnosti najpoznatije istupe, ali i uz ocjenu kako je „bio poznat i prema svome stanovitom nerazumijevanju za historijsku dramu i problematiku hrvatskog naroda“.¹⁴⁵¹

¹⁴⁴⁹ Zabilješka o susretu Stjepana Ivekovića s Rudolfom Pukljakom od 21. lipnja 1968., u: HDA, KOVZ, kutija 76, Pov. br. 56/1968.

¹⁴⁵⁰ Dnevničke zabilješke Franje Kuharića od 11. veljače 1967. do 30. studenoga 1967., rukom ispisani rokovnik, u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića.

¹⁴⁵¹ *Kardinal Tisserant odlazi u mirovinu*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 18. travnja 1971., str. 4.

A, nakon što je *Radio Zagreb* javio o njegovoj smrti, nadbiskup Kuharić u svome Dnevniku, s nadnevkom 22. veljače 1972., piše:

Prikazuju ga kao antifašistu. Hrvatsku povijest i položaj hrvatskoga naroda svakako nije razumio!
R.i.p!¹⁴⁵²

¹⁴⁵² Dnevnički zapis nadbiskupa Franje Kuharića od 22. veljače 1972., u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, Dnevničke zabilješke 1969-1973, korice 1, Sveš. 3.

9. Glas Koncila i Hrvatsko proljeće

9.1. Revolucionarna '68. u Europi i Hrvatskoj proljeće

Od početka izbijanja studentskih nemira u različitim zemljama Europe, kako na njenom istoku, tako i na zapadu, list je prema tim zbivanjima bio poprilično oprezan. Primjerice, kad su u ožujku 1968. izbili studentski nemiri u Poljskoj, list o njima izvješćuje tek kad se o tim zbivanjima oglasila tamošnja Katolička Crkva, nakon što se dio studenata pred policijskim nasiljem sklonio u crkvu sv. Ane u Varšavi¹⁴⁵³, a poljski biskupi u svome pastirskom pismu osudili policijsko nasilje.

A kako su, vremenom, uslijedile različite, pa i oprečne ocjene tih zbivanja od strane različitih crkvenih predstavnika, list je jednostavno počeo objavljivati i jedne i druge. Tako, primjerice, prenosi Papinu kritiku studentskih nemira koji su zahvatili i neka talijanska sveučilišta, pri čemu ih je ocijenio kao „globalno sporenje sistema“, osudivši „nasilne i vulgarne oblike“ pojedinih studentskih prosvjeda¹⁴⁵⁴, a u istome broju prenosi i pohvalnu ocjenu studentskih gibanja u Poljskoj izrečenu od strane tamošnjega primasa, kardinala Stefana Wyszyńskog, koji je „pohvalno govorio o 'političkoj zrelosti poljske mladosti“.¹⁴⁵⁵

Slično su i francuski biskupi s jedne strane osudili „slijepo i grubo nasilje“, a s druge strane priznali kako je studentski pokret u toj zemlji bio ispravan „radi dokrajčenja nepravednih situacija“.¹⁴⁵⁶

Umjesto generalne pozitivne ocjene, list je svoj, kako se čini, ipak pozitivan stav radije iskazivao prenoseći neke članke koji bacaju pozitivno svjetlo na tadašnju mladež. Tako, primjerice, prenosi kratke vijesti o akcijama spašavanja umjetnina i knjiga od jednog požara u Belgiji i poplave u Firenci, u kojima su se osobito iskazali „mladi 'čupavci“, ti „mladi, koji su tako kritični prema vrednotama prošlosti, i koji često govore tako kao da ih 'globalno osporavaju', nisu oklijevali gaziti u vodu i blato do koljena da spase slike i knjige stare vjerske umjetnosti“.¹⁴⁵⁷

¹⁴⁵³ Stav poljskih biskupa prema studentskim demonstracijama, u: *Glas Koncila*, br. 8, 14. travnja 1968., str. 4.

¹⁴⁵⁴ Papa o studentskim nemirima, u: *Glas Koncila*, br. 9, 28. travnja 1968., str. 3.

¹⁴⁵⁵ Poljski kardinal o gibanjima studenata, u: *Glas Koncila*, br. 9, 28. travnja 1968., str. 13.

¹⁴⁵⁶ Francuski biskupi o svibanjskim pobunama, u: *Glas Koncila*, br. 14, 7. srpnja 1968., str. 4.

¹⁴⁵⁷ „Čupavci“ iznenađuju i postiđuju“, u: *Glas Koncila*, br. 9, 28. travnja 1968., str. 16.

A kad se „revolucionarna '68.“ u pojedinim istočnoeuropskim zemljama pretvorila u otvorenu intervenciju, te je 21. kolovoza 1968. SSSR okupirao Čehoslovačku, list prenosi brojne vijesti prema kojima se Crkva suprotstavila toj okupaciji, te staje „uz legalnu vladu“.¹⁴⁵⁸ Na naslovnici toga broja donosi i izjavu brazilskoga biskupa Heldera Camare kojom on osuđuje „rusku okupaciju Čehoslovačke“, te upozorava kako bi slična revolucija u Latinskoj Americi „dovela do intervencije sjevernoameričkog imperijalizma“.¹⁴⁵⁹ I u kasnijim brojevima list će prenositi osude ruske intervencije u Čehoslovačkoj izrečene od strane pojedinih crkvenih predstavnika.¹⁴⁶⁰ A kad se početkom 1969. Jan Palach spalio u središtu Praga, list opravdava činjenicu da je za njega služen kršćanski pogreb, koji u to vrijeme nije bio uobičajen za žrtve samoubojstva, argumentom da se Palach žrtvovao za druge.¹⁴⁶¹

Nakon što je tijekom 1969. i 1970. godine u Čehoslovačkoj ponovno došlo do jačanja represije prema Crkvi i njenom djelovanju, list ponovno sve učestalije prenosi vijesti koje o toj represiji svjedoče.¹⁴⁶²

9.2. „Studentsko gibanje“ na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu

„Studentski pokret“, ali i „nemirna zbivanja“ u mnogim zapadnim Crkvama potaknuta post-koncilskom obnovom, u manjoj se mjeri reflektirao i na raspoloženje mladih u odgojnim zavodima Katoličke Crkve u hrvatskome narodu. A da je list svakako htio prenijeti i te informacije, za koje su njegovi urednici zasigurno znali, svjedoči intervju s dekanom Katoličkog bogoslovnog fakulteta Jordanom Kuničićem, čiji autor nije propustio „provjeriti“

¹⁴⁵⁸ Usp. *Biskupi nisu šutjeli u presudnom času; Kršćani ČSSR apeliraju na solidarnost; Molitve za Dubčeka; Šibenik: Čehoslovački turisti mole i plaču u crkvi: Zagreb: Bogoslovsko sjemenište primilo čehoslovačke turiste*, u: *Glas Koncila*, br. 18, 1. rujna 1968., str. 6.

¹⁴⁵⁹ U: *Isto*, str. 1.

¹⁴⁶⁰ Usp. *Papa o okupaciji ČSSR*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 22. rujna 1968., str. 1; *Talijanski biskupi o okupaciji ČSSR*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 22. rujna 1968., str. 7; *Kako su crkveni forumi u Mađarskoj reagirali na okupaciju Čehoslovačke*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 9. ožujka 1969., str. 3.

¹⁴⁶¹ *Samospaljivanje Jana Palacha*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 9. veljače 1969., str. 8.

¹⁴⁶² Usp., npr., *Pismo koje su slovačke redovnice uputile Vladi nakon što je radikalno ograničena mogućnost njihova humanitarnog djelovanja: Memorandum slovačkih redovnica Vladi. „Ako je milosrđe zločin, onda nas likvidirajte!“*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 11. siječnja 1970., str. 7; *Smanjenje naklade katoličkih novina; Ponovno oživljavanje svećeničkog udruženja*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 25. siječnja 1970., str. 5; *Vijesti iz Čehoslovačke. Nov dokumenat o mjerama protiv Crkve*, u: *Glas Koncila*, br. 12, 21. lipnja 1970., str. 9; *Obustavljene sve crkvene gradnje u Slovačkoj*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 8. studenoga 1970., str. 7; *Čehoslovačka: Obnavlja se udruženje „mirovnih svećenika“*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 24. siječnja 1971., str. 7.

„ima li i na KBF-u studentskih gibanja“.¹⁴⁶³ U istome broju list donosi i preporuku za reviju studenata KBF-a *Spectrum*, iz koje ističu i vrlo provokativne navode iz pojedinih članaka. Tako, primjerice, iz članka Jure Krište, prenose njegovu ocjenu kako se „II. vatikanski Koncil [se] dogodio. Mnogi naši nosioci teološke kulture, to je dakako ponajprije kler, možda ne vide da se nešto dogodilo, da se zapravo išta dogodilo“.¹⁴⁶⁴

Da se oko studenata na KBF-u i njihovoga časopisa *Spectrum* ipak događa neko „gibanje“, list će otkriti tek nekoliko mjeseci kasnije. Naime, nakon što je *Spectrum* (br. 2/1968) - koji je bio posvećen suvremenim problemima u sjemeništima, a osobito pitanjem poslušnosti prema crkvenim vlastima i poglavarima – naišao na „žive i vrlo različite reakcije“, *Glas Koncila* jednim je svojim člankom, u kojem je dao kritički pregled sadržaja toga broja, dao potporu tome listu i njegovim urednicima i suradnicima.¹⁴⁶⁵

„Nekoje osobe i ličnosti na stanovitim crkvenim vodećim položajima zaustavile su se na kritičkim rečenicama, shvaćajući ih kao bunt mladih kojim bi se htjelo dovesti u pitanje sve što postoji“, ističe autor članka, dodajući kako je „potreban određeni napor da se članci dočitaju, da se ne zapne na šokantnim mjestima, da se shvati dobra volja i iskrena odanost Crkvi kod tih mladića“. Na kraja i autor članka ističe kako „treba priznati da se u tome bujanju novoga može probiti i po koja anarhična i nedomišljena, pa i opasna misao“. No, zaključuje, „bolje je i takve misli čuti, iznijeti na svjetlo dana, nego ih gušiti da dobivaju čar zabranjenoga“. Inače, među „spornim“ člancima toga broja *Spectruma* bilo je i izlaganje koje je na Bogoslovskoj tribini održao glavni urednik *Glasa Koncila* Vladimir Pavlinić.

Zanimljiva „podudarnost“, no list će nedugo potom prenijeti i ocjenu pape Pavao VI. koji je, govoreći na susretu s biskupima o odgoju sjemeništaraca, poručio kako „se ne smiju napustiti oni principi koji su se u prošlosti pokazali valjanima, ali se mora ujedno uzeti u obzir i današnji mentalitet mladeži“ te kako „odgojitelji ne smiju tražiti samo pasivno prihvaćanje sa strane gojenaca nego – a to je važno – da se zgodnim dijalogom, ljubavlju i vježbama u raznim kršćanskim krepostima postignu povjerenje gojenaca“.¹⁴⁶⁶

¹⁴⁶³ Kad se radi o studentima, ne radi se bez studenata. Razgovarali smo s drom Jordanom Kuničićem dekanom Bogoslovskog fakulteta u Zagrebu, u: *Glas Koncila*, br. 14, 7. srpnja 1968., str. 3.

¹⁴⁶⁴ „*Spectrum*“ revija koju mnogi tek treba da otkriju, u: *Glas Koncila*, br. 14, 7. srpnja 1968., str. 5.

¹⁴⁶⁵ [Živko] K.[USTIĆ], *Spektar mišljenja oko revije „Spectrum“*. *Novo vino u nove bačve*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 23. ožujka 1969., str. 6-7.

¹⁴⁶⁶ U odgoju sjemeništaraca računati s današnjim mentalitetom mladeži, u: *Glas Koncila*, br. 7, 6. travnja 1969., str. 2.

9.3. *Glas Koncila* na rubovima Hrvatskoga proljeća

Glas Koncila, premda nije izravno sudjelovao u zbivanjima vezanima uz Hrvatsko proljeće, ipak je u svojim pojedinim sadržajima „detektirao“ ta zbivanja. Primjerice, kroz ranije (u poglavlju IV.6.3.) u ovome radu spomenuti serijal razgovora s istaknutim i poznatim pjevačima 1970/1971. neki su od njih posvjedočili i svoju rodoljubnu orijentaciju te „novi duh“ koji se u to vrijeme osjećao u javnosti. Primjerice, autori razgovora s Verom Svobodom u jednome pitanju konstatiraju „ovo buđenje narodne svijesti i samopouzdanja“, dok i sama Svoboda svjedoči kako je primijetila „da i mladi traže sve više rodoljubnu pjesmu. Nisu zaneseni samo tuđim modernim ritmovima. Nije to iluzija: narod zna svoje vrijednosti“.¹⁴⁶⁷

No, nakon optužbi koje je na račun *Glasa Koncila* na stranicama *Borbe* (18. studenoga 1969.) iznio tada poznati „unitarist“ Miloš Žanko (koji će samo 2 mjeseca kasnije, u siječnju 1970., od strane vodstva komunista u Hrvatskoj biti smijenjen sa svih partijskih dužnosti) u sklopu svoga poznatoga serijala - podliska „U toj (nacionalističkoj) ludosti – ima sistema“ (objavljivano od 17. do 21. studenoga 1969.) - list je dijelom ipak bio „uvučen“ u rasprave koje su tih mjeseci vođene u i oko CK SKH. Žanko je, naime, optužio pojedine katoličke listove za „ispoljavanje nacionalističke i klerikalne tendencije“. Navodeći izriječkom *Glas Koncila*, *Mali koncil* i *Sveske KS-a*, Žanko piše:

Ove vjerske časopise i listove ne spominjem zato što smatram da ne bi trebalo da izlaze, već zato što ne djeluju uvijek u skladu sa Zakonom o vjerskim zajednicama i ustavnim položajem vjerskih zajednica; što u većoj ili manjoj mjeri neki napisi ispoljavaju nacionalističke i klerikalne tendencije i prelaze sa vjerskog na politički teren s prilično sumnjivim stavovima prema osnovnim vrijednostima, tekovinama i politici naše socijalističke domovine, koje tekovine i vrijednosti, ukoliko ih ne dovode u sumnju, potpuno ignoriraju. Time, naravno, ne želim da kažem da je Katolička Crkva u našoj zemlji u cjelini i cjelokupna njena hijerarhija krenula tim putem. Radi se o jednom dijelu koji se opire pozitivnim pokoncilskim procesima i dosljednom ostvarivanju odnosa kojima je Protokol potpisan s Vatikanom postavio konstruktivnu osnovu.¹⁴⁶⁸

Sa stranica lista autoru je najprije odgovorio Tomislav Šagi-Bunić, potpisan kao glavni urednik *Svezaka – Kršćanska Sadašnjost* a koji je, ujedno, bio i autor važnih tekstova u *Glasi*

¹⁴⁶⁷ [Mijo GABRIĆ, Živko KUSTIĆ], *Razgovor s Verom Svobodom i Julijem Njikošem. „Da sam riba pa da me rasiku...“*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 27. lipnja 1971., str. 9.

¹⁴⁶⁸ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Dr. Miloš Žanko sudi da smo protiv Koncila (!)*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 23. studenoga 1969., str. 7.

Koncila. Ne ulazeći toliko u pojedinačne optužbe sadržane u Žankovom članku, Šagi-Bunić se pita „da li visoka autorova funkcija u našoj državnoj upravi znači da te riječi imaju onaj autoritet koji ima funkcija?“, odnosno stoji li iza ovih riječi i državna politika, te „kome će u ovoj zemlji biti od koristi takav optužnički stil pisanja“. ¹⁴⁶⁹

Nešto kasnije na Žankov se tekst osvrće i Živko Kustić, kojega u svojim člancima Žanko i osobno proziva, poručujući mu kako je potpuno pogrešno shvatio Drugi vatikanski koncil, pa onda i njegovo, kao i pisanje cjelokupnoga *Glasa Koncila*, te kako Crkva nije servis „za zadovoljavanje vjerskih potreba građana“, nego narod: „svako kršteno dijete koje ide na vjeronauk, svaki učitelj koji bi rado išao na misu, svi smo Crkva, družo Milošu, narod smo od nekoliko milijuna ljudi u ovoj državi, nismo ničiji servis, ni uslužna radinost, ni privatni obrt, ni politička stranka. To nas je naučio Koncil“. U nastavku pak ističe kako se Crkva više neće dati instrumentalizirati, ali ni „zbiti u sakristije“, te kako je spremna surađivati sa svima „zdravim snagama u domovini“, i katoličkim i pravoslavnim i muslimanskim i komunističkim, „samo ne s klerikalcima, bili oni katolički ili pak komunistički klerikalci“. ¹⁴⁷⁰

List kao odgovor Žanku u rubrici „pišu čitaoci“ objavljuje i reakciju Dubravka Ivančana, autora prikaza o pjesniku Izidoru Poljaku objavljenog u časopisu *Marulić*, a kojega je Žanko također citirao u svojem serijalu članaka u *Borbi*. ¹⁴⁷¹

Kad je 30. travnja 1971. u zagrebačkoj katedrali obilježena 300. obljetnica pogubljenja „dvojice hrvatski velikana“ Petra Šubića Zrinskog i Frana Krste Frankopana, iz govora kojega je nadbiskup Franjo Kuharić održao tom prigodom list na naslovnoj stranici, u izdvojenome dijelu članka, ističe ove njegove poruke:

Svaki narod može istinski i sigurno ostvariti svoja prava samo u svojoj samostalnosti, slobodi i slobodnom odlučivanju o svojoj sudbini. Koliko je bilo pokošeno ljudskih života samo zato što su Hrvati kroz svu svoju povijest nosili u sebi svijest i uvjerenje da imaju pravo živjeti u miru i slobodi. ¹⁴⁷²

¹⁴⁶⁹ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Dr. Miloš Žanko sudi da smo protiv Koncila (!)*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 23. studenoga 1969., str. 7.

¹⁴⁷⁰ DON JURE [Živko KUSTIĆ], *Doktoru Žanku, da pokuša shvatiti*, u: *Glas Koncila*, br. 24, 7. prosinca 1969., str. 11.

¹⁴⁷¹ Dubravko IVANČAN, *Jedna informacija dru Milošu Žanku*, u: *Glas Koncila*, br. 24, 7. prosinca 1969., str. 12.

¹⁴⁷² *Govor nadbiskupa Kuharića na komemorativnoj misi, o 300. obljetnici, 30. travnja u zagrebačkoj prvostolnici. U slavu hrvatskih mučenika Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 16. svibnja 1971., str. 1, 3.

A kad je na istome mjestu u lipnju 1971. održano misno slavlje u povodu 100. obljetnice rođenja Stjepana Radića, list i tome događaju daje veliku pozornost, prenoseći veći dio govora kojega je tom prigodom održao biskup Mijo Škvorc, a u kojemu je osim o Radiću kao vjerniku, bilo riječi i o nekim temeljnim postavkama njegovih političkih nazora.¹⁴⁷³ Tako, primjerice, prenosi i dio Radićevog govora u kojem se on nedvosmisleno zalaže za „svoju hrvatsku državu“ u „jugoslavenskom jedinstvu“, što je u vrijeme rasprava o hrvatskoj državnosti u sklopu tadašnjih ustavnih promjena, zasigurno moglo biti shvaćeno i kao jasna politička poruka.

No, nakon što su zbivanja 1971. počela dobivati oblike sve većih napetosti, *Glas Koncila* je primjetno izbjegavao otvoreno „zauzimati stranu“ u raspravama među hrvatskim komunistima dok je, preko „slučaja Čičak“, ipak zašao u dio rasprava koji se ticao „studentskoga dijela“ tih zbivanja.

List, naime, prenosi vijest o priopćenju dekana KBF-a Tomislava Šagi-Bunića i predstojnika Instituta za teološku kulturu laika (ITKL) Josipa Turčinovića u kojem su se oni suprotstavili kampanji protiv studenta-prorektora Ivana Zvonimira Čička, koji je bio i student spomenutog ITKL-a, prenoseći kako „oni izražavaju zabrinutost zbog raspirivanja strasti i upotrebljavanja rječnika 'starih optužbi protiv novih ljudi' koje su se pojavile u vezi s Čičkom“. Također se dodaje kako je cjeloviti tekst toga priopćenja objavila AKSA, a poslan je i „uredništvima značajnijih informativnih listova u Jugoslaviji, ali nijedan od tih listova nije izjavu objavio niti o njoj izvijestio“.¹⁴⁷⁴ Osim o samoj izjavi, list je u tome izvješću svoje čitatelje informirao i o povlačenju izjave predsjedništva Saveza studenata Zagreba u kojoj je Čičak označen kao „ekstremni nacionalist“, ali i o priopćenjima zborova riječkih studenata kojima je Čičak optužen kao „član klerikalističke skupine“ i „vođa klerikalne grupe“, koji su Šagi-Bunić i Turčinović u svome priopćenju također osudili.

No, nakon što je *Vjesnik u srijedu* (27. siječnja 1971.) u članku autora Drage Tovića upotrijebio jedan navod iz te izjave kako bi argumentirao tezu prema kojoj „Katolička Crkva izborom Čička dobiva neke poene u 'društvenom životu““, jedan od autora Izjave, dekan KBF-a Tomislav Šagi-Bunić u *Glasu Koncila* opovrgava tu tezu, uz pojašnjenje kako je i u samoj Izjavi istaknuto da Čičak nije izabran kao predstavnik Instituta, a kamoli Katoličke Crkve, te

¹⁴⁷³ Usp. *Duhovna oporuka Stjepana Radića. Govor biskupa Mije Škvorca u zagrebačkoj prvostolnici*, u: *Glas Koncila*, br. 13, 27. lipnja 1971., str. 1, 3.

¹⁴⁷⁴ *Je li student-prorektor I. Z. Čičak klerikalist?*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 24. siječnja 1971., str. 6.

kako je njegov izbor stvar Sveučilišta. Stoga, kako bi se šira javnost ipak mogla upoznati s tekstom Izjave, Šagi-Bunić moli list da ju ipak objavi u cjelovitom obliku što list u idućemu broju i čini.¹⁴⁷⁵

A kad se u *Plavom vjesniku* u svibnju 1971. pojavio članak, u kojem je u kojemu je kritiziran istup Tomislava Šagi-Bunića koji je, kao dekan KBF-a „poput svih ostalih hrvatskih dekana podržao amandmane [na Ustav SFRJ] i hrvatsku republičku državnost“, list u svome osvrtu koristi priliku kako bi ustvrdio:

Teško će se danas u Hrvatskoj naći iskreni vjernik koji bi zato što je vjernik bio protiv amandmana i hrvatske republičke državnosti. Tko im može i tko im smije uzeti to pravo?¹⁴⁷⁶

I nadbiskup Kuharić u svome Dnevniku tih dana svjedoči kako su mnogi koji su se s njime tih dana susretali smatrali „da u sadašnjem času Crkva ne smije ostati po strani!“, no on sam je dvojio „u kojoj se mjeri Crkva može i smije politički deklarirati?“, a još više o tome jesu li namjere „proljećara“, kad je u pitanju odnos prema vjernicima, iskrene:

Svi su vjernici sigurno za to da Hrvatska dobije što veću samostalnost i mogućnost suživota! Na koji način Crkva kao Crkva može tome doprinosti? Stvar nije jednostavna, tim više što bi trebala biti saveznik onih koji su surađivali u stvaranju ove teške situacije za Hrvatski narod! U kojoj se mjeri njihov stav prema Crkvi iskren? To su pitanja! Svakako, ja sam podupirem sve što je dobro! Bit će mi drago ako Hrvatskoj svanu bolji dani u ekonomskom i političkom smislu! Ali još uvijek će među nama biti otvoren razgovor: smijemo li dopustiti ateizaciju Hrvatske! Da li su komunisti iskreni rodoljubi ako misle da će ateizacijom usrećiti Hrvatsku? Tu Crkva ne može biti ni ravnodušna ni pasivna!¹⁴⁷⁷

Stav predstavnika građanskih vlasti prema držanju Crkve u tim zbivanjima, list je prenio donoseći odgovor Zlatka Frida na pitanje jednoga njemačkog novinara s konferencije za novinare u prigodi Mariološkog i Marijanskog kongresa:

Katolička Crkva u Hrvatskoj u ovom [se] času postavlja do kraja patriotski, domoljubivo, što više da se ograđuje od šovinističkih i istovremeno od unitarističkih elemenata. To ne znači da i u dijelu Katoličke

¹⁴⁷⁵ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, „*Tko se lijepi?*“ *VUS krivo tumači izjavu dra Šagi-Bunića i dra Turčinovića*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 7. veljače 1971., str. 9.

¹⁴⁷⁶ Z., *Sve mantije zaista nisu samo ono što su nekad bile*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 30. svibnja 1971., str. 17.

¹⁴⁷⁷ NAZ, Ostavština Franje Kuharića, Nepotpune dnevničke zabilješke u godini 1971., korice 1, Sveš. 2, str. 3-4.

Crkve, kao i u drugim sredinama, nema šovinističkih ni unitarističkih elemenata. No, riječ je o pojedinačnim slučajevima koje ne bi trebalo pravo pripisivati Crkvi.¹⁴⁷⁸

Ipak, tijekom rujna 1971., *Glas Koncila* je izvijestio o nekoliko slučajeva, koji su bili povezani i s tadašnjim napetostima u političkome životu. Tako, primjerice, kad je u Karinu 2. kolovoza 1971. policija uz primjenu nasilja razbila skupina mladića koji su pred crkvom pjevali domoljubne pjesme, pri čemu je policiji u tome pomagala i skupina pravoslavnih Srba, list o tome događaju izvješćuje vrlo oprezno, kroz razgovor sa svećenikom Antom Otrićem, očevicom toga događaja, koji je ujedno „nositelj ordena bratstva i jedinstva“, pa je očito procijenjeno da je „siguran“ sugovornik.¹⁴⁷⁹

U istome broju list, služeći se navodima iz domaćega tiska, svoje čitatelja informira i o zabrani brošure „Široki Brijeg“, koju su objavili hercegovački franjevci, a u kojoj se, među ostalim, piše o ubojstvu hercegovačkih franjevaca iz 1945., pri čemu ih se naziva nevinim žrtvama.¹⁴⁸⁰ Također, donesena je i priča o problemima na koje je naišao vozač automobilističkih utrka Dubravko Smiljanić, zato što je na vozilu imao i reklame *Glasa Koncila* i *Kane*¹⁴⁸¹ Nakon što je reklamu *Glasa Koncila* na njegovome automobilu kritiziralo zagrebačko izdanje beogradskih *Večernjih novosti* (13. rujna 1971.), uz argument da je ta reklama izazvala „opravdanu ogorčenost građana u Kotoru“ te prekršila pravila Auto-moto saveza Jugoslavije jer je reklamirala „nešto što izaziva politički izgred ili nacionalnu netrpeljivost“, i „don Jure“ obrađuje taj slučaj, te se pita čime to *Glas Koncila* zaslužuje takve epitete.¹⁴⁸²

9.4. Nakon sloma Hrvatskog proljeća

Neopredno nakon sjednice Predsjedništva CK SKJ u Karađorđevu 29. studenoga 1971., koja je značila i početak sloma Hrvatskoga proljeća; božićni broj *Glasa Koncila* izlazi s

¹⁴⁷⁸ Tiskovna konferencija Zlatka Frida za brojne strane i domaće novinare. Jesu li vjernici diskriminirani u našem društvu? Imaju li iste šanse kao ateisti?, u: *Glas Koncila*, br. 17, 22. kolovoza 1971., str. 12.

¹⁴⁷⁹ Usp. Nemili događaji u Karinu. Ugrožena vjerska sloga između katoličkih i pravoslavnih sela? Za *Glas Koncila* govori očevidac događaja don Ante Oštrić, nosilac ordena bratstva i jedinstva, u: *Glas Koncila*, br. 18, 5. rujna 1971., str. 8-9.

¹⁴⁸⁰ Usp. Zabranjena brošura „Široki Brijeg“, u: *Glas Koncila*, br. 18, 5. rujna 1971., str. 9; Vrhovni sud SR Hrvatske ukinuo zabranu brošure „Široki Brijeg“, u: *Glas Koncila*, br. 19, 19. rujna 1971., str. 13.

¹⁴⁸¹ Što je vozač Dubravko Smiljanić doživio zbog *Glasa Koncila* u SR Crnoj Gori. „Ako i startate, nećete stići na cilj“, u: *Glas Koncila*, br. 18, 5. rujna 1971., str. 12-13.

¹⁴⁸² Usp. DON JURE [Živko KUSTIĆ], Kad gume pucaju, u: *Glas Koncila*, br. 19, 19. rujna 1971., str. 12.

unutarnjim omotom na kojem su motivi proslave Božića među američkim crncima, i velikim naslovom „Crni Božić“, što je po mnogima bila aluzija na sjednicu u Karadorđevu.¹⁴⁸³

Da su i u republičkoj Komisiji za vjerska pitanja neki u tome vidjeli i jedan od članaka koji bi se „u izvjesnoj mjeri mogli okvalificirati kao podrška nacionalističkim snagama“, svjedoči upravo takav opis i izričito spominjanje i te omotne stranice u Informaciji koju je sastavila stručna služba Komisije za potrebe sjednice Komisije održane 5. siječnja 1972.¹⁴⁸⁴

U istome broju, pod naslovom „Isus Krist posvetio je rodoljublje“, objavljena je i Božićna poruka nadbiskupa Franje Kuharića, u kojoj on ističe kako ne samo pojedinci, nego i narod, „ima svoje dostojanstvo“, a „svatko pod suncem ima prava na svoj dom i domovinu, na život i slobodu, na svoj kruh i svoj jezik, na sigurnost i zajamčeno poštovanje“, te kako je i sam Isus Krist „proplakao [je] nad sudbinom Grada svoga naroda“. ¹⁴⁸⁵ Sličnu misao o povezanosti Božića i narodnog identiteta u istome broju razvija i teolog Tomislav Šagi-Bunić.¹⁴⁸⁶

A i iz tradicionalne Papine novogodišnje poruke, list na naslovnoj stranici ističe rečenicu iz njegovoga govora koja bi u percepciji čitatelja mogla jasno aludirati i na tadašnje domaće prilike: „Mir nije laž konstituirana u režim, nije totalitarna tiranija, nije nasilje“. ¹⁴⁸⁷ Slično tako list izvješće o Papinom obraćanju diplomatima akreditiranim pri Svetoj Stolici naslovljuje: „Papa diplomatima: Nemiješanje Crkve u konkretna politička zbivanja ne znači njezinu udaljenost od ljudskih problema“. ¹⁴⁸⁸

Isto tako, svojevrsnu aluziju na tadašnje domaće prilike mogu se iščitati i iz istaknutog dijela izvješća o poruci Komisije *Justitia et pax* (Pravda i mir) Španjolske biskupske konferencije, koja je osudila nasilne postupke režima u toj zemlji prema tamošnjoj oporbi, ali i pozvala Crkvu da jasno osudi nepravdu:

Nemaju pravo oni koji se za rješenje naših problema pouzdavaju samo u silu, prijetnje, hapšenja, ukidanje osnovnih prava. Čovjek mora biti zaštićen od tjelesnih i moralnih tortura i od duhovne prisile. Crkva mora preuzeti na sebe rizik optuživanja nepravde.¹⁴⁸⁹

¹⁴⁸³ Usp. *Glas Koncila*, Božić 1971.

¹⁴⁸⁴ Usp. Informacija stručne službe Komisije za vjerska pitanja, u: HDA KOVZ, kutija 93, Pov. br. 14.

¹⁴⁸⁵ Franjo KUHARIĆ, *Božićna poruka nadbiskupa Franje Kuharića. Isus Krist posvetio je rodoljublje*, u: *Glas Koncila*, Božić 1971., str. 1.

¹⁴⁸⁶ Usp. Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Božić – svjedočanstvo narodnog trajanja*, u: *Glas Koncila*, Božić 1971., str. 7.

¹⁴⁸⁷ „Ako hoćeš mir, radi za pravdu“. *Papina novogodišnja poruka mira* u: *Glas Koncila*, br. 1, 9. siječnja 1972., str. 1.

¹⁴⁸⁸ U: *Glas Koncila*, br. 2, 23. siječnja 1972., str. 1.

¹⁴⁸⁹ *Biskupi ogorčili državne vlasti* u: *Glas Koncila*, br. 1, 9. siječnja 1972., str. 4.

U istome broju list donosi i priču iz Francuske o molitvenom pokretu tamošnjih studenata, a naslov „Studenti se od politike obraćaju molitvi“ kao da sugerira i hrvatskim studentima gdje mogu potražiti utočište u tadašnjim burnim političkim vremenima.¹⁴⁹⁰

Inače, Božićna poruka nadbiskupa Franje Kuharića, kao i spomenuti članak Šagi-Bunića, naišli su na oštru osudu tadašnjih državnih vlasti te kritiku režimskih medija.

Glas Koncila tako se upustio u polemiku s beogradskim tjednikom *NIN* koji je u dva navrata (26. prosinca 1971., „Pokret ostavki“ i 2. siječnja 1972., „Akcija umjesto ostavki“), iz pera novinara Vlada Miletića, osudio Kuharićevu božićnu poruku te ga optužio „kao suradnika određenih političkih gibanja u Hrvatskoj“. Osim Kuharića, metom kritika *NIN*-ovih članaka bio je i Tomislav Šagi-Bunić. List je u nekoliko članaka stao u njihovu obranu.¹⁴⁹¹

Osim toga, list se osvrnuo i na sve češće optužbe o povezanosti Crkve s političkim zbivanjima iz 1971., odn. svojevrsnu „hajku“ koja je pokrenuta u tisku protiv „klerikalista“, pa u jednome komentaru¹⁴⁹² upozorava kako bi „posljedice nepreciznih i paušalnih ocjena u javnosti“ mogle biti štetne za društveni život, dok u drugome članku donosi sažeti prikaz brojnih članaka iz tadašnjega društvenog tiska koji su se ticali navodne povezanosti Crkve i tadašnjih političkih previranja u Jugoslaviji.¹⁴⁹³ I kasnije, tijekom prve polovice 1972., list će povremeno prenositi novinske napise iz društvenoga tiska koji su Crkvu povezivali s Hrvatskim proljećem¹⁴⁹⁴, ali i donositi vijesti o jačanju represije protiv pojedinih svećenika, pod optužbom za hrvatski nacionalizam. Tako, primjerice, javlja o kazni od 60 dana zatvora za župnika u Baškoj Vodi fra Anđelka Šimića, zato što je „dijelio katoličke kalendare, na kojima se nalazi 'Hrvatska zastava' s likovima Petra Zrinskog i Krste Frankopana bez petokrake zvijezde, zbog čega je došlo do protesta boračkih organizacija i drugih građana“. ¹⁴⁹⁵ Javlja, također, i o zabrani kalendara *Danica* HKD sv. Ćirila i Metoda zbog članaka u kojima se, prema optužnici, „glorificira djelatnost dra Ivana Protulipca i Marice Stanković koje su poslije oslobođenja

¹⁴⁹⁰ Usp. S.[miljana] RENDIĆ, *Studenti se od politike obraćaju molitvi* u: *Glas Koncila*, br. 1, 9. siječnja 1972., str. 11.

¹⁴⁹¹ Usp. *NIN-ove dezinformacije o nadbiskupu Kuhariću* u: *Glas Koncila*, br. 1, 9. siječnja 1972., str. 7.

¹⁴⁹² Usp. *Olake optužbe*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 23. siječnja 1972., str. 2.

¹⁴⁹³ Usp. *Domaće novinstvo o Crkvi, vjernicima i crkvenim poslovima u svjetlu novih događaja u Hrvatskoj*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 23. siječnja 1972., str. 7.

¹⁴⁹⁴ Usp. „*Bitno je istaknuti da su u igru bili upleteni i određeni ljudi iz Katoličke Crkve*“, u: *Glas Koncila*, br. 3, 6. veljače 1972., str. 14-15.

¹⁴⁹⁵ *Župnik kažnjen sa šesdeset dana zatvora*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 6. veljače 1972., str. 14.

osudili naši sudovi na duže kazne zatvora¹⁴⁹⁶, te o optužbama za nacionalizam na račun rovinjskoga župnika i drugih istarskih svećenika u lokalnome i regionalnom tisku.¹⁴⁹⁷

Uopće, tih mjeseci, kako to primjećuje i Živko Kustić u svojoj kolumni, „o Crkvi i crkvenim pitanjima piše [se] razmjerno mnogo više nego u mjesecima koji su prethodili“¹⁴⁹⁸, a u idućemu broju list donosi i kratki pregled pisanja, mahom kritičnoga, društvenoga tiska o Crkvi i njenim predstavnicima u proteklih mjesec dana.¹⁴⁹⁹ Slične napade na Crkvu i njene predstavnike list će, redovito, bilježiti i u idućim brojevima.¹⁵⁰⁰

I svečana proslava dubrovačkog zaštitnika sv. Vlaha, koja je zbog 1000. obljetnice proglašenja toga sveca zaštitnikom Dubrovnika okupila, po tvrdnjama lista, 50-ak tisuća ljudi, bila je obilježena pogoršanjem političkih prilika, ali i odnosa između Crkve i države. Crkva je na taj događaj došla u reprezentativnom izaslanstvu, koje je predvodio pročelnik Kongregacije za nauk vjere kardinal Franjo Šeper, s kojim je iz Vatikana stigao i pročelnik Kongregacije za kler američki kardinal John Wright, te brojni nadbiskupi i biskupi predvođeni zagrebačkim nadbiskupom Franjom Kuharićem. Kako list donosi u opsežnoj reportaži s te proslave, predsjednik republičke Komisije za vjerska pitanja Zlatko Frid u svom je govoru na svečanome prijemu istaknuo „kako su se u našoj zemlji u posljednje vrijeme dogodile značajne društveno-političke promjene, ali neka kardinali [Šeper i Wright] izvijeste u Rimu da se odnosi između Crkve i države nisu promijenili“. U istoj reportaži, međutim, nalazimo i svojevrsni odgovor kojega je na tu primjedbu izrekao kardinal Šeper, prema kojemu „se odnosi Crkve i države ne mogu zaustaviti na susretima diplomata, nego se moraju odraziti u slobodi vjere svakog pojedinog građanina, osobito prosvjetnih radnika“.¹⁵⁰¹

¹⁴⁹⁶ *Zabranjen zagrebački kalendar „Danica“*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 20. veljače 1972., str. 14.

¹⁴⁹⁷ Usp. „*Popovi su bili i bit će najgori nacionalisti*“. *Rovinjski župnik reagira na javne osude*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 5. ožujka 1972., str. 15.

¹⁴⁹⁸ DON JURE, „*Kratko i glupo*“, u: *Glas Koncila*, br. 7, 2. travnja 1972., str. 14.

¹⁴⁹⁹ Usp. *Crkva i vjera u ogledalu domaćega tiska*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 16. travnja 1972., str. 6.

¹⁵⁰⁰ Usp. „*Reagirat ćemo na akciju Crkve*“; „*Uskršnja priča*“ *beogradske „Politike*“, u: *Glas Koncila*, br. 9, 30. travnja 1972., str. 6; Milan VRDOLJAK, *Odgovor na navodni „protest stanovništva Vrgoračkih sela*“, u: *Glas Koncila*, br. 9, 30. travnja 1972., str. 17; DON JURE [Živko KUSTIĆ], *Vjera pod zaštitom države*, u: *Glas Koncila*, br. 12, 11. lipnja 1972., str. 12.

¹⁵⁰¹ Ž.[ivko] KUSTIĆ, foto [Mijo] GABRIĆ-[Živko] KUSTIĆ, *Dubrovnik svečano proslavio 1000. obljetnicu zaštite sv. Vlaha*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 20. veljače 1972., str. 11.

Korizmena poslanica nadbiskupa Kuharića

Da Crkva nije dijelila to mišljenje o „nepromijenjenim“ odnosima između Crkve i države nakon sloma Hrvatskoga proljeća, list pokazuje i prenoseći naglaske iz propovijedi nadbiskupa Franje Kuharića s proslave Gospe Lurdske u Zagrebu, u kojemu je on istaknuo:

Odnosi Crkve i države ne iscrpljuju se niti se mogu zaustaviti na onim razgovorima koje vode poglavari i ovlašteni predstavnici državne i crkvene zajednice, iako i ti razgovori i dodiri mogu imati samo taj smisao da se poboljšaju odnosi prema čovjeku, da se osigura mir i sigurnost svakome čovjeku. Ti se odnosi moraju razvijati na svim razinama, da se svaki čovjek osjeća potpuno slobodan, da nijedan čovjek zbog svoje vjere i svoga uvjerenja ne bude diskriminiran, da nikome zbog njegove vjere ne bude spriječen pristup bilo kojemu zvanju ili službi u društvenoj zajednici. Posebno ovdje spominjem zvanja na prosvjetnom polju.¹⁵⁰²

Nadbiskup Kuharić, dakle, poručuje kako Crkva svoju ulogu u odnosima s državom ne shvaća samo u smislu osiguravanja nekih prava za vjernike, nego i u smislu borbe za slobodu i ravnopravnost svih ljudi, bez obzira na njihova uvjerenja.

Slične poruke o Crkvi koja se zauzima za neotuđiva prava ljudske osobe, ravnopravnost svih bez obzira na vjerska i druga uvjerenja, kao i ljubavi Crkve za svoj narod i njenoj zabrinutosti jer su „toliki problemi moralni i ekonomski, obiteljski i društveni tako mučno prisutni u životu hrvatskoga naroda“ nadbiskup Kuharić je izrazio i u svom Korizmenom pismu, koje *Glas Koncila* prenosi.¹⁵⁰³

Ta će poslanica, također, naići na veliko negodovanje državnih vlasti, a list s tim u vezi donosi istup sekretara gradskog komiteta SK Zagreba Marinka Gruića, koji je Kuharićevo pismo stavio u kontekst „nacionalističkog djelovanja“, te nepotpisani članak zagrebačkog *Vjesnika* (10. travnja 1972.), koji je objavljen pod naslovom „Falš retorika nadbiskupa zagrebačkoga“¹⁵⁰⁴, u kojem je Kuharićev istup okarakteriziran kao „borba za vlast“. U obranu nadbiskupa Kuharića u istome broju staje „don Jure“.¹⁵⁰⁵

¹⁵⁰² Nadbiskup Kuharić na proslavi Gospe Lurdske u Zagrebu. „Odnosi Crkve i države treba da se razvijaju na svim razinama“, u: *Glas Koncila*, br 4, 20. veljače 1972., str. 2.

¹⁵⁰³ Korizmeno pismo zagrebačkog nadbiskupa. Na vjeri u vječnost gradimo svoj odnos prema životu i vremenu, u: *Glas Koncila*, br. 6, 19. ožujka 1972., str. 1-2.

¹⁵⁰⁴ Usp. „Falš retorika nadbiskupa zagrebačkoga“, u: *Glas Koncila*, br. 8, 16. travnja 1972., str. 9.

¹⁵⁰⁵ DON JURE, *Opet Pepone ...*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 16. travnja 1972., str. 12.

Upravo je zbog toga članka iz *Vjesnika* nadbiskup Kuharić odgodio ranije dogovoreni susret s predsjednikom Komisije za vjerska pitanja SR Hrvatske Zlatkom Fridom:

Rekao sam Fridu da nakon članka u današnjem *Vjesniku* ne bih bio disponiran danas za razgovor. Za taj se razgovor ja moram spremi. Primijetio sam prema glasu da je Frid iznenađen ali nije objicirao. Pitao je hoću li se sam najaviti ili će on pitati. Rekao sam da ću se ja najaviti kad budem smatrao potrebnim da razgovaram.¹⁵⁰⁶

A kad tekst „spornoga“ članka prenesu i brojne druge novine, Kuharić zaključuje kako tu zasigurno nije riječ samo o „novinarskoj interpretaciji“, pa 18. travnja 1972. u svoj Dnevnik zapisuje: „Tekst *Vjesnika* prenosile su i druge novine: *Borba*, *Komunist*, sarajevsko *Oslobođenje*, slovensko *Delo*. Dakle, to je službeni tekst kad ga svi ponavljaju“. A nekoliko dana kasnije, 22. travnja, piše kako mu je nadbiskup Pavlišić nakon sastanka sa Zlatkom Fridom prenio njegovu ocjenu „da moja poslanica i članak u *Vjesniku* idu zajedno. Htio je time reći da je moja poslanica pamflet kao što je i njihov napadaj u *Vjesniku*. Sigurno je da ono u *Vjesniku* nije išlo bez njegova odobrenja.“¹⁵⁰⁷

Da je Kuharić dobro naslućivao, svjedoči i jedan od zaključaka sa sjednice republičke Komisije za vjerska pitanja na sjednici od 17. ožujka kako treba „političke mjere usmjeriti na samog Kuharića koristeći i produbljujući postojeće unutarcrkvene podjele, poslanicu negativno ocijeniti u dnevnom tisku“.¹⁵⁰⁸

Istodobno, nakon što je beogradski *NIN* (16. travnja 1972.) - možda baš na tragu spomenute preporuke Komisije - i dio govora pape Pavla VI. članovima Europske kršćansko-demokratske unije suprotstavio stavovima koje je u Korizmenoj poslanici iznio nadbiskup Kuharić, *Glas Koncila* na naslovnoj stranici donosi opširniju verziju toga govora, iz kojega je jasno da se i Papa zauzima za jači angažman katolika u političkome životu svojih zemalja, te da ni Crkvi ne osporava pravo i dužnost da pred građane i političare iznese „određeni broj načela koja ona smatra neophodnima za ostvarenje pravedne, plodne i trajne politike što potiče pun rascvat osoba i zajednica“, te da se zauzme za „poštivanje prava čovjeka, njegova dostojanstva, njegova života, njegove odgovornosti, njegovih duhovnih i moralnih zahtjeva“.¹⁵⁰⁹ Riječju, list

¹⁵⁰⁶ NAZ, Ostavština Franje Kuharića, Dnevničke zabilješke 1969-1973, korice 1, Sveš. 3, str. 29.

¹⁵⁰⁷ Dnevnički zapis Franje Kuharića od 18. i 22. travnja 1972., u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, Dnevničke zabilješke 1969-1973, korice 1, Sveš. 3, str. 32-33.

¹⁵⁰⁸ Usp. Miroslav AKMADŽA, *Katolička Crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 405.

¹⁵⁰⁹ *Kršćani u političkom životu. Papin govor Političkom uredu Europske kršćansko-demokratske unije*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 30. travnja 1972., str. 1.

šalje poruku kako su stavovi nadbiskupa Kuharića potpuno u skladu s naukom Crkve i stavovima pape Pavla VI.

U istome broju list prenosi i potporu koju su nadbiskupu Kuhariću iskazali biskupi okupljeni na zasjedanju BKJ, a koji su pritom također poručili kako je „nauka iznesena u spomenutoj poslanici nauka Katoličke Crkve kako je iznose dokumenti Drugoga Vatikanskog Sabora i da je u skladu s naučavanjem njezina poglavara Pavla VI.“¹⁵¹⁰

A kad je kasnije novinar Ivica Mlinovčić u *Nedjeljnoj Dalmaciji* (2. svibnja 1972.) ustvrdio da se splitski nadbiskup Frane Franić ne slaže s korizmenom poslanicom nadbiskupa Kuharića, „don Jure“ ponovno staje u Kuharićevu obranu tvrdeći da svi biskupi, kao i svi svećenici „koji bi do sebe držali i do koga bi drugi držali“ stoje uz kritiziranoga nadbiskupa, te kako mu je sam Franić osobno rekao da je „ono što je on napisao u korizmenoj poslanici, to je prava katolička nauka“.¹⁵¹¹ Mlinovčić će na taj članak potom i odgovoriti u *Nedjeljnoj Dalmaciji* (21. svibnja 1972.), tvrdeći da mu „don Jure“ – „podvaljuje“, a ovaj uzvraća da ne kani nastaviti tu polemiku, jer ona ne bi imala smisla, obzirom da je predsjednik Saveza studenata Jugoslavije Dragan Kalinić u *Studentskom listu* poručio da komunisti s katolicima ne mogu dijalogizirati „ravnopravno“, te da ne mogu dozvoliti da taj dijalog bude „na ravnoj nozi“.¹⁵¹² I zato, zaključuje don Jure ...

dok se jasno ne riješi ima li ili nema dijaloga na ravnoj nozi, ja se ne uzdam u otvoreni dijalog ni s Mlinovčićem ni s bilo kim drugim.¹⁵¹³

Ipak, u nastavku kolumne ističe kako mu je drago da je Mlinovčić u svome odgovoru potvrdio „da uopće nije pomislio reći da se nadbiskup Franić ne slaže s nadbiskupom Kuharićem“. Premda, iz Dnevnika nadbiskupa Kuharića proizlazi da novinar Mlinovčić ipak nije pisao „napamet“. Kuharić, naime, u svome Dnevniku navodi kako se 12. svibnja susreo s Franićem na Hvaru, na sprovodu biskupa Mihe Pušića, te opisuje:

¹⁵¹⁰ *Veoma opsežan program proljetnog zasjedanja naše Biskupske konferencije. Svi biskupi Jugoslavije jednodušno uz napadnutog nadbiskupa Kuharića*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 30. travnja 1972., str. 3.

¹⁵¹¹ DON JURE, *Nima Splita do Splita*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 14. svibnja 1972., str. 12.

¹⁵¹² Ova se formulacija nalazi u jednome ranijem članku T. Šagi-Bunića posvećenom dijalogu vjernika i komunista, pa izgleda sasvim izvjesno da se Kalinićev istup može tumačiti kao odgovor na taj članak. Usp. Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Sadašnji trenutak dijaloga između katolika i komunista u Jugoslaviji*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 20. veljače 1972., str. 3.

¹⁵¹³ Usp. DON JURE [Živko KUSTIĆ], *Na neravnoj nozi*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 28. svibnja 1972., str. 12.

Vidim na njemu neko neraspoloženje. Frid je bio i kod njega preko dva sata. Da li je nadbiskup Franić rekao da je povukao svoj potpis s biskupske izjave?¹⁵¹⁴

Kasnije će, nakon susreta s pronuncijem Cagnom 9. kolovoza 1972., Kuharić i u svome Dnevniku pojasniti što se s Franićevom potporom njegovoj Poslanici zapravo dogodilo:

Ponovno [je] izrazio svoje neslaganje s nadbiskupom Franićem koji je zauzeo krivi stav u odnosu prema mojoj korizmenoj poslanici u tom smislu što je **bio protiv javne izjave biskupa u prilog poslanice** [istaknuo A.M.]. Pronuncij zamjera Franiću što je vlastima pokazao da biskupi nisu jedinstveni. Iz straha za svoju lokaciju u Splitu bio je pripravan na šutnju o načelima. Pronuncij smatra da je daleko važnije jedinstvo biskupa pred vlastima i čvrst načelan stav nego lokacija. Ako ne daju sada lokaciju, da će je za dvije godine. [...] Pronuncij mi je povjerio da je Franić bio kod sv. Oca da i njemu opravda svoj stav jer mu ga nije odobrio pronuncij kad je zbog toga išao k njemu u Beograd. [...] Pronuncij kaže da je Franić rekao Sv. Ocu da se odnosi između Crkve i države kvare, pogoršavaju i da bi trebalo reći nadbiskupu Kuhariću da ne bude tako intransigentan.¹⁵¹⁵

9.5. Preduvjeti za nastavak dijaloga u interpretaciji *Glasa Koncila*

U vrijeme pogoršanih odnosa između Crkve i državnih vlasti u Hrvatskoj i Jugoslaviji, *Glas Koncila* počinje i objavu niza članaka Tomislava Šagi-Bunića posvećenih dijalogu između katolika i komunista u Jugoslaviji¹⁵¹⁶, u kojemu on u čak 15 nastavaka, sve do početka 1973.,

¹⁵¹⁴ Dnevnički zapis Franje Kuharića od 13. svibnja 1972., u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, Dnevničke zabilješke 1969-1973, korice 1, Sveš. 3, str. 38.

¹⁵¹⁵ Dnevnički zapis Franje Kuharića od 9. kolovoza 1972., u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, Dnevničke zabilješke 1969-1973, korice 1, Sveš. 3, str. 61.

¹⁵¹⁶ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Sadašnji trenutak dijaloga između katolika i komunista u Jugoslaviji*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 20. veljače 1972., str. 3; br. 5, 5. ožujka 1972., str. 7-8, 16; br. 6, 19. ožujka 1972., str. 5-6; *Sadašnji trenutak dijaloga između katolika i komunista u Jugoslaviji (4). Crkva je nadnacionalna i poslana svakoj naciji*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 2. travnja 1972., str. 6; *Sadašnji trenutak dijaloga između katolika i komunista u Jugoslaviji (5). Crkva i hrvatski jezik*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 16. travnja 1972., str. 7; *Sadašnji trenutak dijaloga između katolika i komunista u Jugoslaviji (6). Što ima Crkva s nacionalnom ekonomijom?*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 30. travnja 1972., str. 7; *Sadašnji trenutak dijaloga između katolika i komunista u Jugoslaviji (7). Crkvena vlast i političko uvjerenje kršćana*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 14. svibnja 1972., str. 7; *Sadašnji trenutak dijaloga između katolika i komunista u Jugoslaviji (8). Beznadan posao intelektualaca*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 28. svibnja 1972., str. 5; *Sadašnji trenutak dijaloga između katolika i komunista u Jugoslaviji (9). Ako katolici traže garancije, traže premalo*, u: *Glas Koncila*, br. 12, 11. lipnja 1972., str. 7; *Sadašnji trenutak dijaloga između katolika i komunista u Jugoslaviji (10). Depolitizacija Crkve ili i građanina vjernika*, u: *Glas Koncila*, br. 14, 9. srpnja 1972., str. 5; *Sadašnji trenutak dijaloga između katolika i komunista u Jugoslaviji (11). Bez razgovora nema dogovora*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 23. srpnja 1972., str. 6; *Sadašnji trenutak dijaloga između katolika i komunista u Jugoslaviji (12). Kad se sve vjersko djelovanje poistovjećuje s neprijateljskim*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 6. kolovoza 1972., str. 5-6; *Sadašnji trenutak dijaloga između katolika i komunista u Jugoslaviji (13). Mogućnost dijaloga pri nepovoljnijem položaju vjernika?*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 24. rujna

razlaže crkvena načela i stavove o pretpostavkama, područjima i načinima na koji se dijalog s komunistima u Hrvatskoj i Jugoslaviji može voditi, a da on uopće ima smisla. Već i sama pojava tih i takvih članaka, a još više njihov sadržaj, svjedoče o stavu lista da položaj vjernika i Crkve u Jugoslaviji nipošto nisu na zadovoljavajućoj razini, ali i o tome kako list primjećuje da je taj položaj nakon sloma Hrvatskoga proljeća i dodatno pogoršan. Taj je niz članaka bio primijećen i u dijelu tadašnjega društvenog tiska.¹⁵¹⁷

Polazeći od načela da je katolicima dijalog s ateistima, s ciljem suradnje u izgradnji svijeta, Drugim vatikanskim koncilom i nekim postkoncilskim crkvenim dokumentima omogućen i preporučen, ali ne bez potrebne razboritosti, Šagi-Bunić na početku svojega serijala ističe kako je temeljni preduvjet dijaloga s komunistima u Jugoslaviji – ravnopravnost:

Činjenica da je riječ o dijalogu između komunista koji su na vlasti i kršćana koji su silom povijesne neumitnosti bili u stanju određene osumnjičenosti da ne mogu biti jednakom iskrenošću i jednakom sposobnošću zauzeti za napredak društva, zahtijevala je mnogo kao preduvjet za mogući budući ravnopravni dijalog, problem koji se u zapadnim zemljama u dijalogu nije pojavljivao. Dijalog je po samoj definiciji moguć jedino **na ravnoj nozi**, sve što nije na ravnoj nozi ne zaslužuje ime dijaloga.¹⁵¹⁸

No, da vjernici u Hrvatskoj nisu ravnopravni, unatoč proklamiranom „samoupravnom socijalizmu“, po kojemu bi svi građani trebali sudjelovati u izgradnji društva, Šagi-Bunić pokazuje na brojnim primjerima: u medijima gotovo da i nema „riječi religioznog čovjeka“ a novinarska cehovska udruga u svoje redove ne želi ni primiti novinare vjernike (pri čemu iznosi i podatak da su novinari *Glasa Koncila* još 1967. zatražili članstvo u Društvo novinara Hrvatske, ali su odbijeni).¹⁵¹⁹

Stoga, da bi se dijalog ostvario, prvi je preduvjet „dobivanje određene dostatne sigurnosti da komunisti, koji su kod nas jedina partija na vlasti, neće u međusobnim odnosima između vjernika i ateista upotrebljavati protiv vjernika mjere i sredstva koja su im kao partiji na vlasti na raspolaganju, to jest

1972., str. 5-6; *Sadašnji trenutak dijaloga između katolika i komunista u Jugoslaviji (14). Je li potreban republički zakon o vjerskim zajednicama u SR Hrvatskoj?*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 8. listopada 1972., str. 7-8; *Sadašnji trenutak dijaloga između katolika i komunista u Jugoslaviji (15). Traži li se atomizacija Crkve*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 18. veljače 1973., str. 7.

¹⁵¹⁷ Usp. „Politika“ o članku Tomislava Šagi-Bunića, u: *Glas Koncila*, br. 5, 5. ožujka 1972., str. 15.

¹⁵¹⁸ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Sadašnji trenutak dijaloga između katolika i komunista u Jugoslaviji*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 20. veljače 1972., str. 3.

¹⁵¹⁹ Usp. Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Sadašnji trenutak dijaloga između katolika i komunista u Jugoslaviji (2)*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 5. ožujka 1972., str. 7. Da „katolički urednici i novinari u Jugoslaviji još nisu uspjeli postići da budu primljeni u Savez novinara, da im se službeno prizna status i prava profesionalaca, iako to oni jesu“, prvi je iznio, u predavanju održanom u svibnju 1968., glavni urednik *Glasa Koncila* Vladimir Pavlinić. Usp. Vladimir PAVLINIĆ, *Katolička štampa u Hrvatskoj*, u: *Mi Crkva i drugo*, Zagreb 1971., str. 69.

prisilne mjere državne administracije. Jednako, da neće u ovom području, na razini koja se može uzeti da je razina toga dijaloga, sektaški i pristrano upotrebljavati druga golemo sredstva utjecaja na javnost, koja su pod značajnom partijskom kontrolom, kao npr. školstvo, novinstvo, radio, televiziju.¹⁵²⁰

Stoga se i Šagi-Bunić, suprotno predstavnicima Komisije za vjerska pitanja, pritom zauzeo za potrebu postojanja republičkoga Zakona o vjerskim zajednicama, kako političko ne bi prevladalo nad pravnim područjem.¹⁵²¹

U nastavku svoga „feljtona“, Šagi-Bunić razjašnjava i odnos Katoličke Crkve i komunizma prema nacionalnom pitanju, pri čemu ističe kako je Crkva imala značajnu ulogu u konstituiranju nacija, pa tako i hrvatskoga naroda, ali da zbog toga nema aspiracija imati odlučujuću riječ u političkoj ili ekonomskoj sferi današnjega društva.¹⁵²² No, Crkva se neće odreći njegovanja nacionalne svijesti u narodima u kojima djeluje, odnosno „istinskih nacionalnih vrijednosti i političkog nastojanja oko utvrđenja nacionalnog identiteta te temeljnog slobodnog samoodređenja nacije, iz kojega je odsutno nepravedno ugrožavanje tečevina drugih nacija, a uključena otvorenost i spremnost za solidarnu suradnju sa svima nacijama“, kao što će javno reagirati „u slučaju razrasta pretjeranog i opasnog nacionalizma koji prijeti temeljnim pravima osoba, bilo iz vlastite bilo iz tuđe nacije, te temeljnim pravima samih nacija“. ¹⁵²³

U kasnijim nastavcima Šagi-Bunić će ukazati i na važnost dijaloga Crkve i države, vjernika i nevjernika, na područjima kao što su njegovanje hrvatskoga jezika ili brige za iseljenike¹⁵²⁴, između intelektualaca vjernika i intelektualaca koji ne vjeruju, ali ne na način da se vjernike intelektualce instrumentalizira, iskoristi „za svoje neke sasvim konkretne političke potrebe određenog veoma kratkog daha“¹⁵²⁵, a Crkva će se pritom zauzimati i za ekonomski

¹⁵²⁰ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Sadašnji trenutak dijaloga između katolika i komunista u Jugoslaviji (13)*.

Mogućnost dijaloga pri nepovoljnijem položaju vjernika?, u: *Glas Koncila*, br. 19, 24. rujna 1972., str. 6.

¹⁵²¹ Usp. *Sadašnji trenutak dijaloga između katolika i komunista u Jugoslaviji (14)*. *Je li potreban republički zakon o vjerskim zajednicama u SR Hrvatskoj?*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 8. listopada 1972., str. 7-8.

¹⁵²² Usp. Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Sadašnji trenutak dijaloga između katolika i komunista u Jugoslaviji (3)*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 19. ožujka 1972., str. 5-6.

¹⁵²³ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Sadašnji trenutak dijaloga između katolika i komunista u Jugoslaviji (4)*. *Crkva je nadnacionalna i poslana svakoj naciji*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 2. travnja 1972., str. 6.

¹⁵²⁴ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Sadašnji trenutak dijaloga između katolika i komunista u Jugoslaviji (5)*. *Crkva i hrvatski jezik*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 16. travnja 1972., str. 7.

¹⁵²⁵ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Sadašnji trenutak dijaloga između katolika i komunista u Jugoslaviji (8)*. *Beznadan posao intelektualaca*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 28. svibnja 1972., str. 5.

napredak zemlje (pri čemu podsjeća na zauzimanje nadbiskupa Franića i biskupa Nežića za izgradnju autoceste prema Dalmaciji i tunela „Učka“).¹⁵²⁶

Autor pritom ističe kako nije dovoljno, a može biti i kontraproduktivno, ako bi se dijalog Crkve i države sveo samo na razgovore predstavnika hijerarhije i vlasti, nego ga treba omogućiti i promicati i na razini „konkretnih ljudi na terenu“.¹⁵²⁷

U nastavku feljtona autor poručuje kako depolitizacija Crkve ne znači ujedno i depolitizaciju vjernika, ukoliko su oni građani, te kao takvi smiju i trebaju ravnopravno sudjelovati u životu društva.¹⁵²⁸ No, istodobno izražava i sumnju da će se to tako skoro ostvariti, osobito u svjetlu Zaključaka sa sjednice Predsjedništva SKJ na Brijunima iz srpnja 1972., prema kojima će Savez komunista „voditi odlučnu borbu protiv svih pokušaja pojedinaca i određenih krugova u vjerskim zajednicama i crkvama koji, protivno Ustavu i zakonu, zloupotrebljavaju vjerske osjećaje u reakcionarne svrhe, djeluju s nacionalističkih pozicija, kao i pokušaja da se Crkva bavi politikom, čime se narušavaju normalni odnosi između Crkve i države“.¹⁵²⁹

Istodobno s tim feljtonom, Šagi-Bunić i u drugim člancima *Glasa Koncila* pokušava ući u konkretne polemike s marksističkim misliocima.

Tako se, primjerice, osvrće na članke beogradskog profesora etike Vuka Pavičevića, objavljene u tjedniku *Komunist*, a u kojima se kritizira navodni stav katolika da samo vjernici mogu biti moralni ljudi.¹⁵³⁰ Šagi-Bunić pritom opovrgava da je stav Katoličke Crkve takav, ali istodobno uzvraća tezom da je stav ateista, odn. Komunističke partije takav da smatra da vjernici ne mogu biti dobri odgajatelji, odn. nastavnici u školama, kako to tih dana ponovno ističu pojedini partijski funkcioneri. Nema sumnje da autor pritom aludira na istup tadašnjeg predsjednika Komiteta SK Vojvodine Mirka Čanadanovića, koji je 8 veljače 1972. na skupu prosvjetnih djelatnika u Zrenjaninu poručio kako „ne smijemo dozvoliti da nam omladinu

¹⁵²⁶ Usp. Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Sadašnji trenutak dijaloga između katolika i komunista u Jugoslaviji (6). Što ima Crkva s nacionalnom ekonomijom?*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 30. travnja 1972., str. 7.

¹⁵²⁷ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Sadašnji trenutak dijaloga između katolika i komunista u Jugoslaviji (7). Crkvena vlast i političko uvjerenje kršćana. Dijalog na razini vlasti dovodi do „zlokobnog pakta“*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 14. svibnja 1972., str. 7.

¹⁵²⁸ Usp. Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Sadašnji trenutak dijaloga između katolika i komunista u Jugoslaviji (10). Depolitizacija Crkve ili i građanina vjernika?*, u: *Glas Koncila*, br. 14, 9. srpnja 1972., str. 5.

¹⁵²⁹ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Sadašnji trenutak dijaloga između katolika i komunista u Jugoslaviji (11). Bez razgovora nema dogovora*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 23. srpnja 1972., str. 6.

¹⁵³⁰ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Dijalog i „zađevice“ Vuka Pavičevića u „Komunistu“*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 16. travnja 1972., str. 17.

odgajaju [...] moralno nezreli ljudi“, odn. kako „moramo raščistiti s tim da prosvjetni radnik koji ide u crkvu i koji tamo vodi djecu može biti prosvjetni radnik“ (*Borba*, 9. veljače 1972.), jer je *Glas Koncila* tih tjedana u više navrata apostrofirao njegov istup.¹⁵³¹

Usljedio je odgovor Vuka Pavičevića, opet u listu *Komunist* (4. svibnja 1972.), u kojem on, ne spominjući poimence Čanadanovića, relativizira tu njegovu izjavu, odnosno ističe kako je ona izvučena iz konteksta i nije se odnosila na nastavnika kao takve, nego na one „koji posle časova u školi vode decu u crkvu“, te dodaje kako on osobno smatra „da osporavanje prava religioznim ljudima da budu nastavnici ne bi bilo u skladu s našim zakonom, pa ni sa osnovnim smislom marksističkog shvatanja religije (onakvog kakvog ga ja razumem)“.¹⁵³²

A kad je *Tanjug* (3. kolovoza 1972.) objavio, a *Vjesnik* sutradan (4. kolovoza) prenio vijest („Pritisak svećenika nepoželjan i štetan“) o Informaciji koju je objavila „vojvođanska Vlada“ o tome da je „nepoželjna i štetna pojačana aktivnost Crkve u okupljanju djece i omladine na satove vjeronauka“, te kako „ima prosvjetnih radnika koji ništa ne poduzimaju“ protiv vjeronauka, a neki od njih i sami idu u crkvu, „što upućuje djecu i mlade da i oni to čine“, pa bi kod zapošljavanja prosvjetnih djelatnika trebalo obratiti pozornost i na religiozni identitet kandidata ... - list na tu vijest vrlo burno reagira u komentaru:

To bi bilo prvi put da se protiv vjeronauka i vjere izjašnjava ne Savez komunista (koji kao slobodna asocijacija građana s određenim nazorom na svijet može propagirati ateizam), nego da to čini Država, koja kao zajednica svih građana ne može ateizam ni zastupati ni propagirati. Kad bi tako visoki organ Države pozivao građane na akciju za sprečavanje vjeronauka proglašujući vjeronauk nečim nepoželjnim i štetnim, značilo bi da se time odstupa od Ustava koji jamči religiji slobodu i ravnopravnost, a to svakako znači i ravnopravnost ugleda i časti s drugim idejnim nazorima. Bilo bi očividno da Država kao takva više cijeni ateizam nego teizam, da se javno proklamira kako netko ne može vršiti određene javne službe (prosvjetne u ovom slučaju) zato što je vjernik, a to bi bila izravna povreda temeljnog zakona, koji govori da se građani ove zemlje ne smiju razlikovati po vjeri, naciji ili rasi [...] a Protokol između Svete Stolice i Vlade SFRJ bio samom tom informacijom vojvođanske vlade stavljen u zapećak, bile bi javno prekršene obveze potvrđene tim Protokolom. Stvar bi dakle neumitnom logikom morala postati predmet diplomatskog razgovora među potpisnicima Protokola kao i predmet kojim bi se morao pozabaviti Ustavni sud.¹⁵³³

¹⁵³¹ Usp. AKSA, „Religija nespojiva s prosvjetnim radom“, u: *Glas Koncila*, br. 4, 20. veljače 1972., str. 14.

¹⁵³² T.[omislav] ŠAGI-BUNIĆ, *Ipak, više dijalog nego „zađevica“*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 28. svibnja 1972., str. 12.

¹⁵³³ *Nevjerojatna „Informacija vojvođanske vlade“*, u: *Glas Koncila*, br. 17, 27. kolovoza 1972., str. 2.

U isto vrijeme *Glas Koncila* i preko jednoga svoga komentara ulazi u polemiku s *Večernjim listom*, koji se (20. travnja 1972.) preko komentara novinara Pavičića („Čemu se čudi *Glas Koncila*?“) usprotivio ponovnom potenciranju teme učitelja i nastavnika vjernika od strane *Glasa Koncila*. No, u svome odgovoru komentator *Glasa Koncila* citira još jednog autora iz tjednika *Komunist*, koji nastavničku službu smatra nespojivom s vjerom, te tako ukazuje da potenciranje te teme ima i te kakvog smisla i opravdanja.¹⁵³⁴

A „don Jure“ odgovara na jedan napis iz časopisa *Naše teme*, čiji se autor zalaže za svođenje crkvenoga života „na obrede“, a u kojem su kritizirani i neki članci Šagi-Bunića iz *Glasa Koncila*, te na članak Igora Mandića u *Vjesniku u srijedu* (26. travnja), u kojem on pokušava diskreditirati glumicu Jagodu Kaloper, koja je za *Glas Koncila* napravila intervju s jednim sudanskim biskupom misionarom¹⁵³⁵ a, po Mandićevim riječima, ranije se na filmu pokazivala „skoro bez odjeće“.¹⁵³⁶

A kad je dio tiska „studentske nemire“, nakon sloma Hrvatskoga proljeća, počeo povezivati i s Katoličkom Crkvom, odnosno nekim ranije uspostavljenim katehetskim i sličnim skupinama mladih vjernika, osobito s onom okupljenom oko riječkog dominikanca Tihomira Zovka, list se, oprezno i u manjoj mjeri, uključio i u tu raspravu.

Naime, početkom 1972. u dijelu društvenoga tiska pojavilo se nekoliko članaka koji tu skupinu povezuju i sa „studentskim zbivanjima u Hrvatskoj“ 1971. godine. Tako, primjerice, *Vjesnik u srijedu* (26. siječnja) iz pera novinara Slavka Josipovića tvrdi, pozivajući se na izvještaj koji je analiziran u riječkom komitetu SKH početkom 1971., kako su skupina „Synaxis“ i njen voditelj dominikanac Tihomir Zovko (koji je od sredine 1971. preselio u Njemačku), bili u Rijeci „jako nacionalističko uporište“ i u njoj su „prisutni neki elementi križarskih organizacija“, dok se samoga Zovka, preko nekih članova njegove obitelji, optužuje za „ustaštvo“. Dijelove toga članka prenosi i *Glas Koncila*¹⁵³⁷, a nešto kasnije i sam proširuje tu priču.

Iz objavljenog se članka tako doznaje da su neki članovi skupine „Synaxis“ i privedeni, a da su tijekom istrage „morali odgovarati na sasvim intimna pitanja o svojoj vjeri, o razlozima

¹⁵³⁴ Usp. Čime nas tješi „*Večernji list*“, u: *Glas Koncila*, br. 9, 30. travnja 1972., str. 2.

¹⁵³⁵ Usp. [Jagoda KALOOPER], *Razgovor sa sudanskim biskupom misionarom*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 16. travnja 1972., str. 8.

¹⁵³⁶ DON JURE, *Glatko kao lopta*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 30. travnja 1972., str. 12.

¹⁵³⁷ Usp. „*Bitno je istaknuti da su u igru bili upleteni i određeni ljudi iz Katoličke Crkve*“, u: *Glas Koncila*, br. 3, 6. veljače 1972., str. 14.

svoga vjerovanja, dolaženja u crkvu, čitanja vjerskih knjiga, studiranja teologije, angažiranja u kršćanskom apostolatu“, ali i da državne vlasti ozbiljno razmatraju mogućnost ukidanja riječkog Instituta za teološku kulturu laika. Stoga je list pojašnjenje potražio u razgovoru s tajnikom riječke Komisije za vjerska pitanja Dušanom Dekanićem, a u sklopu članka objavljen je i razgovor s riječkim nadbiskupom Viktorom Burićem.¹⁵³⁸

Optužbi da je *Glas Koncila* povezan sa stvaranjem nacionalističkih skupina mladih bilo je i ranije. Tako, primjerice, krajem 1968. godine *Vjesnik* (31. prosinca) objavljuje izjave dvojice mladih - grafičkog radnika Željka Pintara i studenta Luciana Lukšića - koji su Katoličku Crkvu i *Glas Koncila* optužili za povezanost s *Hrvatskim književnim listom* i stvaranje tzv. Saveza katoličke omladine i „novog vala mladih šovinista“. Početkom iduće godine *Glas Koncila* to u svom komentaru odlučno opovrgava. Ne ulazeći u pitanje „koliko je istine ili neistine u primjedbama na račun *HKL*“, u komentaru se ističe kako „*Glas Koncila* nema s tim krugovima nikakve veze i da ti krugovi nisu očitovali nikad nikakve težnje da se vezuju ni uz *Glas Koncila* ni uz Crkvu“. Što se pak tiče tzv. „Saveza katoličke omladine“, komentator podsjeća kako „u ovoj državi nema nikakvih katoličkih organizacija“ jer su „sve one, baš sve, raspuštene 1945-46. godine“. Na kraju se zaključuje kako su ovakve izjave na stranicama dnevnoga tiska vrlo opasne jer, „ako one već i nisu možda znakovi neke šire atmosfere, neke težnje da se Crkvi u Hrvatskoj (i *Glasu Koncila*) prilijepi politička, upravo šovinistička etiketa, a ono takvu atmosferu stvaraju“.¹⁵³⁹

9.6. Utjecaj sloma Hrvatskoga proljeća i pojačane represije na uređivačku politiku *Glasa Koncila*

Sva ova zbivanja, polemike i „zaoštreni ton“ s predstavnicima vlasti i društvenoga tiska, čije se jačanje na stranicama lista može jasno uočiti od početka 1972. (premda ih je bilo i ranijih godina, ali u manjoj mjeri), na svoj su način odražavala i stvarno stanje u odnosima između Crkve i države u Hrvatskoj i Jugoslaviji toga doba. *Glas Koncila* tih tjedana i mjeseci kao da je počeo „odustajati“ od nastojanja da s predstavnicima vlasti i njihovim „glasnogovornicima“ u

¹⁵³⁸ *Riječke nejasnoće i razjašnjenja*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 5. ožujka 1972., str. 5-6.

¹⁵³⁹ *Opasne izjave grupe mladih u „Vjesniku“*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 12. siječnja 1969., str. 2.

tadašnjim medijima vodi strpljive i konstruktivne dijaloge, kao što je to nastojao svih 10-ak godina od svoga osnutka.

Istodobno, ponovna radikalizacija društvene scene, pa i pojačana represija režima prema Katoličkoj Crkvi, izgleda da je utjecala i na promjenu odnosa *Glasa Koncila* prema pitanju unutarcrkvene kritike, koja je ranijih godina bila znatno zastupljena na njegovim stranicama. Je li (i) zbog potrebe „homogenizacije“ Crkve pred novim valom „kritike izvana“, pa i pred novom represijom, uredništvo *Glas Koncila* procijenilo da onda „unutarcrkvena kritika“ treba pričekati neka bolja vremena? Ili se njegovo uredništvo - koje je uostalom krajem 1972. godine i ostalo bez dotadašnjeg glavnog urednika Vladimira Pavlinića, a na njegovo je mjesto došao njegov dotadašnji prvi suradnik Živko Kustić – možda „umorilo“ i od kritika kojima je bilo izloženo i iz mnogih crkvenih krugova, pa i iz samih vrhova Katoličke Crkve u Hrvatskoj, osobito na prijelazu iz 60-ih u 70-te godine, o čemu će u ovome radu još biti riječi u potpoglavljima V.2. i V.3.? Sve su to pitanja na koja bi bilo korisno i zanimljivo potražiti i znanstveno utemeljene odgovore. No, teze izložene u tim pitanjima tek će trebati dokazati sustavnom analizom sadržaja lista u 70-im i 80-im godinama XX. stoljeća, što prelazi mogućnosti i okvire ovoga rada.

Ipak, neki autori tu su tezu već i postavili, primjerice Mirko Mataušić, koji tvrdi:

Kad je riječ o *Glasi Koncila*, grubo govoreći moglo bi se reći da je on u svojih prvih deset godina zauzeto naglašavao ono što je bilo novo, dok je kasnije uzeo nešto umjereniji smjer. Ne odustajući kasnije bitno od novosti, uredništvo je vodilo računa o realnim okolnostima vrlo tradicionalne Crkve i njezinih pastira, koji si u okolnostima vanjskoga pritiska nisu htjeli dopustiti previše unutrašnjih trvenja.¹⁵⁴⁰

Stanovita promjena uređivačke politike *Glasa Koncila* u odnosu prema unutarcrkvenoj kritičnosti uočena je i u istraživanju autora Mirka Mataušića, Krunoslava Nikodema i Gordana Črpića, koje je provedeno 1998. u sklopu međunarodnoga projekta Pastoralnog foruma iz Beča u tranzicijskim postkomunističkim zemljama, među kojima i u Hrvatskoj, pod nazivom „Aufbruch“, a koji je za Hrvatsku vodio Pero Aračić.¹⁵⁴¹ Rezultat toga istraživanja pokazuje, naime, znatno smanjenje broja priloga koji se bave analizom odnosa unutar Crkve na stranicama *Glasa Koncila* 1975. godine (i kasnije), u odnosu na 1970. i 1965. godinu (za to razdoblje,

¹⁵⁴⁰ Juraj Mirko MATAUŠIĆ, *Prihvat Drugog vatikanskog koncila u Hrvatskoj na primjeru katoličko tiska i odnosa Crkve prema medijima*, u: *Časopis za suvremenu povijest*, 38 (2006.) br. 2, str. 508-509.

¹⁵⁴¹ Usp. Mirko MATAUŠIĆ - Krunoslav NIKODEM - Gordana ČRPIĆ, *Crkva i mediji*, u: Pero ARAČIĆ (ur.), „Jeremija, što vidiš (Jr 24,3). Crkva u hrvatskom tranzicijskom društvu, Đakovo 2001., str. 53-76.

analizirana su samo pojedina, a ne i sva godišta lista, pa ono nije ustanovilo točnu godinu u kojoj se to smanjenje „bavljenja“ *Glasa Koncila* unutarcrkvenim prijeporima dogodilo).

No, Živko Kustić, premda potvrđuje kako se *Glas Koncila* mijenjao, za te promjene ima drugačije objašnjenje:

Glas Koncila [se] mijenjao kao što se mijenjala i naša Crkva. Svi smo bili Crkva u svijetu, u zanosu. To je netko lijepo rekao u čemu je razlika Ivana XXIII. i Pavla VI.: divno je avionom zaletjeti se s malog uzletišta u velike prostore. Ali kad treba sletjeti, pa ne znaš gdje ti je pista, onda malo mašeš krilima! Napokon smo morali aterirati u konkretnost. Nismo mogli dvadeset godina letjeti u zanosu, nego je trebalo početi rješavati konkretne probleme, disciplinske, crkvene, organizacijske, i onda jasno da su Papa i ljudi koji su trebali provesti konkretno Koncil imali manje zanosu i pjesme [...]. Kažem, postoji ta razlika, samo nisu to dva razdoblja, nego trajna unutarnja dinamika koja Crkvu i muči. Jedanput je liturgija, drugi put sloboda Crkve, jedanput euharistijski kongresi ... kako se zadaci zadaju, tako se na njih odgovara; kako se Crkva događa, tako se ona odražuje¹⁵⁴².

¹⁵⁴² Živko KUSTIĆ, „*Glas Koncila*“ u *pokoncilskom vremenu*, u: *Jeke jednog Koncila*, Vlado KOŠIĆ – Anton PERANIĆ (ur.), Zagreb 1984., str. 138.

V. REAKCIJE CRKVENIH / VJERNIČKIH KRUGOVA NA SADRŽAJ I UREĐIVAČKU POLITIKU *GLASA KONCILA*

U kontekstu glavne teme ovoga rada, reakcije na koje je *Glas Koncila* nailazio tijekom prvih 10-ak godina svojega postojanja, koje su predmet interesa ovoga rada, zauzimaju vrlo važno mjesto. Premda, doduše, ne bi bilo opravdano samu činjenicu da su te novine nailazile na brojne i različite reakcije – kako čitatelja, tako i crkvenih i građanskih vlasti te svjetovnih medija – uzeti kao jedino mjerilo značenja i utjecaja *Glasa Koncila* u tadašnjoj crkvenoj i društvenoj javnosti, one su ipak vrlo važan pokazatelj relevantnosti tih novina u sredini u kojoj su djelovale.

Dio reakcija *Glasa Koncila* objavljujao je i na svojim stranicama – uglavnom u formi dopisa čitatelja – no neke reakcije, osobito one od strane tadašnjih komunističkih vlasti, postaju vidljive tek u novije vrijeme, objavom dijela sadržaja razgovora predstavnika građanskih i crkvenih vlasti te drugih materijala pohranjenih u arhivskoj građi Komisije za vjerska pitanja SR Hrvatske, što ću dijelom prikazati u idućemu (VI.) poglavlju ovoga rada. No, najvećim doprinosom ovoga rada toj temi smatram pisane reakcije dijela crkvenih vlasti na sadržaj *Glasa Koncila*, koje su dosad bile slabo istražene i nedostupne zainteresiranoj javnosti, a koje bacaju novo svjetlo na temu percepcije toga lista u crkvenim krugovima.

1. Pozitivne reakcije (pohvale)

Nema sumnje da je *Glas Koncila* uživao – u početku svoga djelovanja skoro pa nepodijeljenu - potporu crkvene hijerarhije u zemlji. U prosincu 1963., okupljeni na drugom zasjedanju Drugog vatikanskog sabora, upravo preko stranica *Glasa Koncila* biskupi se obraćaju svećenicima i vjernicima u Hrvatskoj i Jugoslaviji.¹⁵⁴³ U Božićnome broju iste godine objavljena je i preporuka, koju su potpisali svi katolički biskupi iz Jugoslavije okupljeni na zasjedanju u Rimu, „svojim svećenicima da šire a vjernicima da uzimaju i čitaju *Glas Koncila*“.¹⁵⁴⁴ Po tvrdnjama tadašnjeg glavnog urednika Vladimira Pavlinića, kao i sadašnjeg

¹⁵⁴³ *Biskupi nam pišu. Biskupi Jugoslavije koji zasjedaju na II. Općem Vatikanskom Saboru svima svećenicima i vjernicima svojih biskupija pozdrav i blagoslov*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 8. prosinca 1963., str. 5-7.

¹⁵⁴⁴ [BISKUPI JUGOSLAVIJE], *Preporučamo svojim svećenicima da šire a vjernicima da uzimaju i čitaju Glas Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 6-7, Božić 1963., str. 5.

glavnog urednika lista Ivana Miklenića, upravo je ta preporuka bila presudnom u daljnjem izlaženju lista, o čijoj su sudbini u to vrijeme odlučivali neimenovani državni dužnosnici, za što u arhivskoj građi međutim nisam uspio pronaći nikakve potvrde.

I zagrebački nadbiskup Franjo Šeper, nakon usvajanja Dekreta o sredstvima društvenog priopćavanja, početkom 1964. uputio je pismo svećenicima i redovnicima, pozivajući ih, kako prenosi *Glas Koncila*, „da ulože sve svoje napore oko proširenja katoličke štampe“.¹⁵⁴⁵ Navodeći nadbiskupove riječi kako su svi pozvani „da u tome pogledu dadu svoj doprinos“, list dodaje kako je Šeper osobito pozvao na širenje publikacija „koje izvješćuju o Koncilu i nastoje vjernike približiti duhu Koncila“. Tu nadbiskup posebno ističe *Glas Koncila*“.

I u siječnju 1964. list prenosi 13 pisama čitatelja, u kojima se iznose pohvale na račun *Glasa Koncila*. Zadarski biskup Marijan Oblak tako čestita na „lijepom uređivanju vjerskih novina“, sestre klarise iz Splita svjedoče kako je i u njihovome samostanu list „lijepo primljen“, jedan svećenik iz župe Muo u Kotorskoj biskupiji prenosi kako se list u njegovoj crkvi „prосто razgrabi“ te kako treba nastaviti „usprkos sitnih zamjerki“, a drugi svećenik prenosi kako je na njegovoj „koroni vinkovačkog dekanata zaključeno [je] da vam se pošalje i izrazi priznanje“.¹⁵⁴⁶

U rubrici „Iz dopisa čitalaca“ u veljači 1964. list objavljuje i zajedničko pismo nadbiskupa Šepera i njegovog tajnika Vladimira Stankovića, koji „pod dojmom krasno uređenoga zadnjeg broja *Glasa Koncila*, koji smo putem proučavali“, pozdravljaju uredništvo i suradnike lista. U istome broju list prenosi i pismo beogradskog nadbiskupa i vladike križevačkog Gabrijela Bukatka, koji zahvaljuje uredništvu „što je preuzelo na sebe tako odgovornu i važnu dužnost da naše vjernike na vrijeme i iscrpno izvještava o koncilskim zbivanjima“. Također dodaje kako će zaključke Koncila trebati dalje provoditi u život Crkve, u čemu i *Glas Koncila* treba dati svoj doprinos: „Vi i niste svjesni koliko uslugu i veselje činite nama biskupima. Vi ne znate s kojom smo nestrpljivošću u Rimu očekivali svaki pojedini broj lista i kako smo se radovali gledajući kako je svaki pojedini broj bio sve bolji. Morate znati da smo mi biskupi Jugoslavije bili ponosni na taj list i smatramo ga svojim, jer je to rijetki list u svijetu koji je bio pokrenut specijalno zato da vjernike izvješćuje o toku Sabora“.¹⁵⁴⁷ Sredinom travnja 1964. u istoj rubrici objavljeno je i pismo mariborskog biskupa Maksimilijana

¹⁵⁴⁵ Poziv na širenje katoličke štampe. Pismo zagrebačkog nadbiskupa svećenicima, u: *Glas Koncila*, br. 3, 9. veljače 1964., str. 2.

¹⁵⁴⁶ *Glas čitalaca o Glasu Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 24. siječnja 1965., str. 14.

¹⁵⁴⁷ *Nadbiskupi Glasu Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 23. veljače 1964., str. 11.

Držečnika, koji također pohvaljuje koncilsku usmjerenost *Glas Koncila* i njegovo zauzimanje za ekumenizam.¹⁵⁴⁸

Novoimenovani ljubljanski nadbiskup Jože Pogačnik, dajući svoj prvi intervju *Glasi Koncila*, nakon svog ustoličenja „upućuje spontane komplimente na račun naših novina“, ali je istodobno i dao savjete za djelovanje toga lista:

Novine neka unose Radosnu vijest u krug obitelji i u privatni život. Ne valja u štampi donositi rasprave. To je današnjim ljudima dosadno. Traže se informacije i vijesti iz koji se vidi duh i život Crkve. Pišite ono što je zanimljivo, što pobuđuje i što unosi mir među ljude.¹⁵⁴⁹

S koliko su zauzetosti pojedini svećenici i biskupi preporučivali *Glas Koncila* vjernicima i koliko su mu važnosti pridavali, list donosi u jednome svome članku iz svibnja 1964., u kojem opisuje ono što je vidio kod propovjedi porečko-pulskog biskupa Dragutina Nežića:

U polovici svoje propovijedi počeo je visoko mahati brojem 10 našega *Glasa Koncila*. Okretao je stranicu za stranicom, upozoravao na slike, članke i vijesti. Htio je da narod doživi kako su to zanimljive novine, kadre zainteresirati i one koji su već u vjeri ohladili i koji više ne pohađaju crkvu. [...] Biskup misli da je vjerska štampa uspješno, a valjda i jedino sredstvo da se za vjeru ponovno zainteresiraju i oni župljani koji su se udaljili od crkve te više nemaju prilike čuti Božje riječi.¹⁵⁵⁰

I umirovljeni biskup Franjo Salis-Seewis u razgovoru za list 1967. hvali *Glas Koncila* kao list koji je „posve u duhu naših potreba, da jača vjeru i angažira sve katoličke snage“.¹⁵⁵¹

O postojanju *Glasa Koncila* nadbiskup Franjo Šeper je, na susretu 27. veljače 1964., izvijestio i papu Pavla VI.¹⁵⁵² Papa je, pak, posredstvom Državnog tajništva, nadbiskupu Šeperu uputio pismo u kojem ga izvješćuje kako je „s velikom radošću pregledao list koji izdajete dvaput mjesečno pod naslovom *Glas Koncila*, pogotovu kad je saznao da ga mnogi vjernici čitaju s obilnim duhovnim plodovima“. U nastavku pisma, koje je potpisao kardinal Amleto

¹⁵⁴⁸ Iz dopisa čitalaca, u: *Glas Koncila*, br. 7, 12. travnja 1964., str. 11.

¹⁵⁴⁹ AK [Živko KUSTIĆ], „Crkva mora odložiti feudalno ruho“. *Razgovor s mons. drom Jožefom Pogačnikom, nadbiskupom ljubljanskim*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 26. travnja 1964., str. 3.

¹⁵⁵⁰ K, Pazin, *Biskupova propovijed s novinama u rukama*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 7. lipnja 1964., str. 10.

¹⁵⁵¹ J[osip] L[ADIK], Ž[ivko] K[USTIĆ], *Kroz jedno stoljeće s našim najstarijim biskupom*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 6. kolovoza 1967., str. 1.

¹⁵⁵² Usp. *Papa primio zagrebačkog nadbiskupa*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 8. ožujka 1964., str. 1.

Giovanni Cicognani, a u preslici prenio i u prijevodu s latinskoga jezika objavio i *Glas Koncila*¹⁵⁵³, navodi se kako Papa taj pothvat „prati s odobravanjem i pohvalom, kako bi se na taj način što više vjernika upoznalo sa životom i djelima Crkve pa da se tako ražare te uvijek prijanjaju uz Nju kao predragu majku i da stalno upravljaju svoje molitve Bogu za Nju i za sretan ishod Ekumenskoga Sabora“.

I u veljači 1965., prigodom susreta s papom Pavlom VI., nadbiskup Šeper uručio mu je uvezano godišnje lista¹⁵⁵⁴, a svojevrsni odgovor uslijedio je u ožujku iste godine, kad je kardinalu Šeperu stigao novi dopis državnoga tajnika, kardinala Cicognania, kojega *Glas Koncila*, zajedno s prijevodom, objavljuje na svojim stranicama.¹⁵⁵⁵

U tome dopisu kardinal Cicognani spominje i pismo koje je primio od kardinala Šepera i iz kojega je Papa, kako piše kardinal državni tajnik, „saznao koliko imaju čitalaca i kako su nadaleko proširene“ te novine. O samome pak listu ističe kako on, po Papinoj ocjeni, „mnogo pridonosi da kršćanski vjernici budu poučeni o radu Koncila i životu Katoličke Crkve“ te „stoga Njegova Svetost [...] čestita dragim svećenicima koji uređuju te novine i hvali ih, a vjernike te nadbiskupije potiče da katoličkim novinama nikad ne uskrate pomoć nego da ih sve više podupiru“.

Pohvale na račun *Glasa Koncila* znale su listu stizati i iz nekatoličkih, osobito pravoslavnih krugova. Tako, primjerice, jedan pravoslavni svećenik na službi u Sutomori nedaleko Bara - „pop Branko“ - u pismu generalnom vikaru Barske biskupije Jakovu Rendiću, navodi:

Kad jednoga dana (i taj će dan biti istinski velik) dođe do ostvarenja velikih ciljeva Koncila, a za mene je najveći njegov rad na sjedinjenju (mada osjećam značaj svih problema kojima se Koncil bavi) i kada se bude radilo na istoriji toga sjedinjenja, onda će se morati dati osobito mjesto i *Glasi Koncila* kao i ljudima koji stoje iza toga, jer je on zaista majstorski popularisao na jedan sasvim nov način tu ideju sjedinjenja.¹⁵⁵⁶

¹⁵⁵³ Pohvala Svetog Oca „*Glasi Koncila*“, u: *Glas Koncila*, br. 9, 10. svibnja 1964., str. 1. Izvornik pisma, koje nosi nadnevak 10. travnja 1964., vidi u: NAZ, Prezidijal Šeper, br. 81/Pr/1964. Pod istim brojem nalazi se i pismo zahvale nadbiskupa Šepera Državnome tajništvu Sv. Stolice od 26. svibnja 1964.

¹⁵⁵⁴ Usp. AK [Živko KUSTIĆ], *Svi su uzeli ime Pavao*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 14. ožujka 1985., str. 3. U sklopu članka objavljena je i fotografija Pape i kardinala Šepera, uz potpis: „*Papa je s velikim zanimanjem slušao Kardinalov izvještaj o našim novinama. Darovali smo mu uvezane sve broje Glasa Koncila od prošle godine*“.

¹⁵⁵⁵ *Papina pohvala „Glasi Koncila“*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 18. travnja 1965., str. 1.

¹⁵⁵⁶ POP BRANKO, *Pismo jednog pravoslavnog svećenika*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 24. svibnja 1964., str. 6.

Povremeno su se o sadržaju lista i njegovoj uređivačkoj politici pozitivno znali izjasniti i neki njegovi čitatelji ateisti. Tako, primjerice, jedan profesor iz Zagreba, potpisan kao „Dušan“, premda očito kritičan prema Crkvi i religiji, u svome dopisu kojega je početkom 1966. list objavio, hvali *Glas Koncila*:

Punica mi je ugurala u ruke Vaš *Glas Koncila*. Čitao sam ga, te ponovno čitao. Nakon svega toga sam otišao svojem kolegi novinaru i pokazao mu Vaš list. On ga je već dobro poznao. Zaprepastio sam se kad mi je rekao da ga uređuju popovi! Taj list je toliko moderan, toliko novinarski dotjeran da to ne mogu vjerovati.¹⁵⁵⁷

Jedan drugi neimenovani čitatelj, koji za sebe tvrdi da nije vjernik, a potpisan je inicijalima D.Z., u proljeće 1972., nakon što je pomno iščitao sve brojeve od početka te godine, šalje svoj osvrt na sadržaj lista:

Usudio bih se izreći generalan sud da je list jako dobar. Rekao bih da bez obzira na to što ima i članaka o vjerskim problemima, list je svjetovan. Posjeduje upravo ono bitno svojstvo koje mnogi naši „svjetovni“ listovi nažalost nemaju, a to je pristup čitateljstvu, ono što bi netko rekao „silazak među nas“. To je jedan od glavnih razloga što se i napada, ja mislim.

U *GK* ima članaka koji zavjređuju da se izrežu, spreme i od vremena do vremena ponovo čitaju jer su toliko aktualni. Ovdje u prvome redu mislim na uvaženog člana uredništva Tomislava Šagi-Bunića i njegove članke o odnosima dviju ideologija, ako se mogu tako izraziti. Tu su zatim razne vijesti, reportaže [...]. Rubrike „Mladi i njihovi problemi“ i „Naši razgovori“ samo još više pokazuju serioznost *Glasa Koncila*, jer savjeti koje dajete mladima nisu samo vjerski već ujedno i socijalne prirode. U vašim odgovorima se zaista vidi da si dajete truda da zadovoljite čitaoce.

Vaši prikazi o filmovima su prava umjetnička, tj. književna remek-djela [...]. Prikazi o knjigama su također vrlo zanimljivi. Zaista je šteta da se „svjetovni“ tisak ne okrene takvom načinu prikazivanja knjiga.

Poznato je da na svijetu ništa nije savršeno, pa tako valjda ni vaše novine. No ja barem do sada nisam primijetio neka „ozbiljna nesavršenstva“ koja neki žustri kritici pripisuju *GK* a da pri tome zaboravljaju ponajprije pred svojim vratima pomesti.

Vaše reportaže o našim radnicima u inozemstvu su vrlo dobre i sa sigurnošću vam se usuđujem reći da su potpuno točne, budući tu problematiku poznajem jako dobro. Pogotovo što se tiče hrvatske katoličke misije u Beču. Ti su ljudi tamo doista napravili više nego ijedna naša služba za naše radnike.

¹⁵⁵⁷ Pismo profesora koji se čudi, u: *Glas Koncila*, br. 1, 9. siječnja 1966., str. 15.

Zamjećujem kako upućujete pozive čitateljstvu za pomoć starima, nemoćnima i bolesnima. Gospodine uredniče, dozvolite mi da ponudim moju skromnu pomoć u jednom drugom obliku“. ¹⁵⁵⁸

Sličnu, pozitivnu, bilancu djelovanja *Glasa Koncila* iznio je zagrebački nadbiskup kardinal Šeper u povodu 100. broja lista, o Uskrsu 1967. godine:

Radostan sam što mogu pozdraviti stoti broj našega *GLASA KONCILA*, koji se od skromnih početaka na ciklostilu franjevačkog samostana na Kaptolu, za vrijeme I. zasjedanja II. Vatikanskog Koncila 1962., razvio do suvremenih katoličkih novina velike tiraže. Koncilski duh, dosljednost smjericama Koncila, poslušnost hijerarhiji i otvoreno tretiranje svih problema suvremenog života čine od tih naših novina ogledalo prilika i stremljenja u koncilskoj Crkvi. Time one ujedno pružaju čitaocima mogućnost da jasno vide kako Crkva u ovom povijesnom trenutku ne želi ništa drugo nego da svjetlom Evanđelja prožme Božji puk i čitav svijet, da se na taj način ona sama obnovi, a svim drugim pozitivnim snagama pomogne u izgradnji boljeg, svjetlijeg i čovjeka dostojnijeg život. U tom su duhu oko *Glasa Koncila* nikli i razvili se i naši drugi pastoralni, karitativni i izdavački pothvati. Cijelo to djelovanje naišlo je na velik odjek u svijetu. Papa Ivan XXIII. ¹⁵⁵⁹ i Pavao VI. pohvalili su i blagoslovili *Glas Koncila*. Naša katolička javnost prihvatila je ove novine kao svoje, a glasovi kršćana drugih zajednica svjedoče da je i na ekumenskom području *Glas Koncila* pogodio pravi put – umjeren, nenametljiv, jasan i kršćanski otvoren. – Ovom prilikom – uvjeren da izražavam misao i drugih biskupa u našoj zemlji – želim *Glasi Koncila*, urednicima, suradnicima, čitateljima i prijateljima obilje Božjega blagoslova da započeto djelo nastave i prošire. ¹⁵⁶⁰

Dakako, najbrojnije reakcije, među kojima i one pohvalne, listu su dolazile od strane „običnih“ čitatelja vjernika. List je, naime, vrlo rano – već u drugome broju - na svojim stranicama otvorio dijalog s čitateljima, pokrećući rubriku „Pitate nas? Odgovaramo!“¹⁵⁶¹, koja će kasnije¹⁵⁶² biti preimenovana u „Naši razgovori“, te povremenu rubriku „Iz dopisa čitalaca“. ¹⁵⁶³ Tako, primjerice, u prosincu 1963. jedan čitatelj uredništvu čestita „na uzornom

¹⁵⁵⁸ *Dojmovi novog čitatelja o GK*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 30. travnja 1972., str. 12.

¹⁵⁵⁹ Pohvala pape Ivana XXIII. odnosila se na *Glas s Koncila*. Šeper je, naime, fra Bonaventuri Dudi i fra Zorislavu Lajošu pred kraj 1962. godine iz Rima donio Papinu spomen medalju, zajedno s popratnim pismom u kojem tadašnji Papa izražava želju „da tjednik i dalje svim vjernicima Hrvatske bude na korist, prenoseći na njih svjetlo i snagu Koncila“, Usp. 500 brojeva *Glasa Koncila*. *Od listopada 1962. do veljače 1983.*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 27. veljače 1983., str. 9.

¹⁵⁶⁰ Franjo ŠEPER, *Kardinal nadbiskup zagrebački čestita Glasi Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 2. travnja 1967., str. 1.

¹⁵⁶¹ *Pitate nas? Odgovaramo!*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 20. listopada 1963., str. 13-14.

¹⁵⁶² Od br. 5, 8. ožujka 1964.

¹⁵⁶³ Od br. 5, 8. prosinca 1963., str. 14.

uređivanju *Glasa Koncila*, a naročito što se u njemu može čitati i o nama laicima i našoj ulozi u Katoličkoj Crkvi“.¹⁵⁶⁴

Kasnije, kad su kritike na račun pisanja *Glasa Koncila* postale učestalije, o čemu će biti riječi u idućim točkama ovoga poglavlja, on je na svojim stranicama još učestalije objavljivao pisma potpore svojih čitatelja. Tako, primjerice, jednoga iseljenika iz Irske koji listu čestita što se ne „ustežete pogledati istini u oči, da uvijek izabirete adekvatne i aktualne teme i pritom imate hrabrosti da zarezete u bit problema“, poručujući uredništvu: „Ustrajte na tom putu, bilo 'importuno, opportuno“.¹⁵⁶⁵

I šibenski biskup Josip Arnerić, u razgovoru za list, založio se za otvoreno komuniciranje o zbivanjima u Crkvi, jer bi to smanjilo prostor za proizvoljne glasine, te dodaje kako „se može opaziti da je prije djelovanja *Glasa Koncila* u građanskoj štampi bilo mnogo više dezinformacija o Crkvi“.¹⁵⁶⁶

Sličan je stav, u razgovoru za list, iznio i misionar u Indiji Anto Gabrić: „Ja sam za javnost. Javi, brate, inače će svijet o tim stvarima doznati preko *Vjesnika* ili *Slobodne Dalmacije*, a tamo će novinari to zamutiti. Treba uvijek pisati što se događa“. A na pitanje šteti li time list ipak Katoličkoj Crkvi, te dovodi li na taj način u pitanje svoju vjernost Crkvi i Papi, odgovara:

Ja mislim: ako je tko dobro učinio u teškim danima za Crkvu, dok se išlo po Kalvariji, da je to bio *Glas Koncila*. To je bio glas Božji! Ako je što providencijalno bio u našoj povijesti – to je *Glas Koncila*. Prije *Glasa Koncila* nismo imali gotovo ništa. Počeli smo s nekoliko listova, a gledajte sada: tko ne zna za *Glas Koncila*?! Ja kažem: Bog vas blagoslovio, držite se vi samo!“¹⁵⁶⁷

Slično i jedan drugi misionar, Branko Anđelić, koji je djelovao u Zambiji, u razgovoru za *Glas Koncila* pohvaljuje njegov sadržaj, ali izriče i razočarenje stanjem u crkvenoj sredini u kojoj list nastaje:

Mogu iskreno reći, čitam ga s najvećim zanimanjem i korišću. Tu se osjeća svježina kršćanske obnove i otvorenosti. Ja znam da ovdje ima odviše kočenja, ne samo u odnosu na *Glas Koncila* nego i inače, i ja

¹⁵⁶⁴ *Iz dopisa čitalaca*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 8. prosinca 1963., str. 14.

¹⁵⁶⁵ Janez MLAKAR, *Javno dižem glas*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 11. siječnja 1970., str. 16-17.

¹⁵⁶⁶ Vladimir PAVLINIĆ, *Razgovor s biskupom Josipom Arnerićem. Za slobodu traženja. Obnova mora početi od biskupa*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 9. studenoga 1969., str. 3.

¹⁵⁶⁷ *U srcu Ante Gabrića žive skupa Hrvatska i Indija. Razgovarali smo s našim misionarom koji je nakon 31 godine pohodio domovinu*, u: *Glas Koncila* br. 17, 24. kolovoza 1969., str. 10.

to najodlučnije osuđujem. Mislim da je sloboda i u Crkvi, sloboda mišljenja i rada, nužan uvjet za svaki napredak.¹⁵⁶⁸

Pozitivna uloga *Glasa Koncila* „u oživljavanju naše eklezijalnosti“ istaknuta je i na Teološko-pastoralnom tjednu za svećenike u Zagrebu u siječnju 1970., gdje je grupa teologa i svećenika koja se bavila pitanjem tiska izradila rezoluciju u kojoj se zauzela za slobodu informacije i istaknula potrebu „odgovorne kritike na svim razinama“ te potrebu „široke javne diskusije prije donošenja važnih odluka“.¹⁵⁶⁹

U nekim od tih dopisa ističe se stav kako u odnosu na *Glas Koncila* čak ni „najstroža neprijateljska kritika nije u njima mogla naći vjerskih zabluda“¹⁵⁷⁰, potičući uredništvo da i dalje bude ustrajno, unatoč kritikama. Inače, čak su i pojedini kritičari lista, među kojima je bio i (nad)biskup Smiljan Čekada, priznavali da je taj list vješto i profesionalno uređivan; „List je uređivan čitko, raznolik je i zanimljiv. Njegovi urednici imaju stil, znaju kako se danas piše“.¹⁵⁷¹ I nekoliko godina kasnije, početkom 1968., u razgovoru za list povodom svog imenovanja sarajevskim nadbiskupom izražava zadovoljstvo djelovanjem katoličke štampe u našoj zemlji, premda istodobno izražava nezadovoljstvo pojedinim pitanjima koja su mu postavljena, odbijajući na njih odgovoriti, uz konstataciju kako „vi jako mnogo pitate i vaša novinarska radoznalost nema dna“.¹⁵⁷²

Krajem iste te 1968., u izjavi koju je, zajedno s još 6 drugih biskupa, dao za *Glas Koncila* ponovno ističe kako je taj list „kao informativan list zaista na visini“ te mu čestita „na onome što ste dosad učinili“, no istodobno dodaje kako „*Glas Koncila* i svi drugi naši listovi moraju budno paziti da uvijek ostanu u granicama katoličkog pravovjerja“.¹⁵⁷³ Na istome mjestu i hvarski biskup Celestin Bezmalinović ističe kako je „od vjerske štampe osobito [je] dobar *Glas Koncila*“, kojega ljudi „veoma rado primaju i čitaju“. I on dodaje kako je čuo „pokoju primjedbu da se u *Glasi Koncila* nađe pokoji napis koji ne djeluje baš edifikatorno na naš seljački svijet“, no takvima, dodaje, „odmah tumačimo da su to informativne novine, da to sve

¹⁵⁶⁸ V.[Iadimir] P.[AVLINIĆ], *Razgovor s Brankom Anđelićem, hrvatskim misionarom u Zambiji. Pokrstiti prije kulturu, onda glavu*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 23. srpnja 1972., str. 12.

¹⁵⁶⁹ Usp. *Rezolucija naših svećenika o religioznom tisku. Za potpunije i slobodnije informiranje*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 22. veljače 1970., str. 1-2.

¹⁵⁷⁰ Viktor VINCEK, *Dosta klimanja i fražiranja*, u: *Glas Koncila*, br. 25, Božić 1971. str. 9.

¹⁵⁷¹ *Razgovaramo s koncilskim ocima. Staro vino u novim mijehovima*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 2. kolovoza 1964., str. 3.

¹⁵⁷² *Razgovor s novim sarajevskim nadbiskupom. „Želim biti otac i pastir“*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 28. siječnja 1968., str. 7.

¹⁵⁷³ *Sedam naših biskupa govori za Glas Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 25-26, prosinac 1968., str. 3-4.

nije pisano samo za naš seljački svijet, da se kod pisanja računa na sve slojeve, da to dolazi u ruke i onima koji ne vjeruju“.¹⁵⁷⁴

Pohvalu na račun *Glasa Koncila* kao, kako je čuo, „izvršno uređivanog lista“ u razgovoru kojega je list objavio s njime izrazio je i poznati njemački teolog Karl Rahner¹⁵⁷⁵, a i nekadašnji urednik *Katoličkog tjednika* iz Sarajeva Franjo Kralik hvali priloge objavljene u *Glasi Koncila* te ističe kako je ta „novina“ „i zanimljiva, i stilski dotjerana, i suvremena, i snažna“.¹⁵⁷⁶

Neke od pohvala na račun lista, koje su dolazile i od visokih crkvenih krugova, zbog različitih razloga nisu bile objavljene na stranicama *Glasa Koncila*. Tako, primjerice, zbog objave intervjua sa stručnim suradnikom CK SKH Zlatkom Fridom¹⁵⁷⁷, apostolski delegat u Beogradu Mario Cagna uputio je 11. siječnja 1968. dopis kardinalu Šeperu u kojem mu prenosi poruku kardinala Državnog tajnika Svete Stolice Cicognanija s „izrazima zadovoljstva“ zbog „pametne inicijative“ te uredništvo lista ohrabruje da nastavi s takvim djelovanjem, „s nužnim oprezom i u suradnji s hijerarhijom“.¹⁵⁷⁸

Neke su, pak, pohvale – čak i jedna od strane samoga Pape – objavljene na način da je iz njih ispušten njihov „upozoravajući“, odn. „kritički“ dio. Jedna takva dogodila se nakon što je 22. prosinca 1971. papa Pavao VI. primio izaslanstvo zagrebačkog nakladnog zavoda „Liber“ – Slavka Goldsteina i Ivu Frangeša – s kojima je bio i zagrebački nadbiskup Franjo Kuharić, koji su Papi uručili novoobjavljeni pretisak najstarije hrvatske tiskane knjige, Misala iz 1483. godine.

Papa Pavao VI. tom je prigodom pohvalio i *Glas Koncila*, pri čemu list ovako prenosi njegove riječi: „Čujem da su to vrlo dobro uređivane novine. Neka one sada učvršćuju vjeru u narodu“.¹⁵⁷⁹ No, usporedbom s dnevničkim zapisom nadbiskupa Kuharića o istome događaju, zaključujem kako je list tom prigodom izostavio dio Papine izjave, iz kojega se ipak nazire i doza kritike na račun pisanja tih novina.

¹⁵⁷⁴ Isto

¹⁵⁷⁵ Marko ORŠOLIĆ, *Duh a ne slovo II. vatikanskog koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 5. ožujka 1972., str. 8.

¹⁵⁷⁶ Franjo KRALIK, *Iz dopisa čitalaca. Pomozimo uredniku*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 2. kolovoza 1964., str. 11.

¹⁵⁷⁷ Nema državne religije ni državnog ateizma. Razgovor sa stručnim suradnikom Centralnog komiteta SKH Z. Fridom. u: *Glas Koncila*, br. 23, 19. studenoga 1967., str. 1, 5-6; br. 24, 3. prosinca 1967., str. 5-7.

¹⁵⁷⁸ Dopis nosi oznaku Apostolske delegature u Jugoslaviji, br. 727/68. Na poleđini je kardinal Šeper rukom napisao: „Saopćiti *Glasi Koncila* samo riječi u zagradi, ali ih ne štampati u listu“. U: NAZ, Prezidijal Šeper, br. 3/Pr/1968.

¹⁵⁷⁹ Izaslanstvo iz Zagreba darovalo Papi pretisak najstarije hrvatske tiskane knjige: *Misal iz g. 1483. Papa o Glasi Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 9. siječnja 1972., str. 1.

Nadbiskup Kuharić, naime, u svome Dnevniku Papine riječi prepričava ovako:

„Zatim je rekao za *Glas Koncila* da je to vrlo dobro uređivan list. Neka učvršćuje i produbljuje vjeru u narodu i **neka pusti strane ideje!**“¹⁵⁸⁰ (Istaknuo A.M.)

Istaknuti, masno tiskani dio teksta list je u svome članku izostavio, a sasvim je jasno da je upravo nadbiskup Kuharić bio izvor za pisanje toga članka, jer njegovi novinari nisu bili na samome susretu.

2. Negativne reakcije (kritike) crkvenih krugova i vlasti na sadržaj *Glasa Koncila*

Osim pozitivnih reakcije i pohvala, djelovanje *Glasa Koncila* od samog je početka nailazilo i na kritike ne samo državnih vlasti, kao što ću prikazati u idućemu poglavlju, nego i dijela crkvene, vjerničke javnosti.

Te su kritike, vremenom, mijenjale svoj fokus s uglavnom **moralno-etičkih** tema koje je svojim pisanjem otvarao taj list, što je uglavnom bilo obilježje kritika iz prvih godina njegovog djelovanja, pa do sve oštrijih i raširenijih kritika na račun pisanja *Glasa Koncila* u drugoj polovici 60-ih i početkom 70-ih godina koje su se ticale optužbi da taj list „**uvozi**“ **buntovništvo i „slučajeve**“ iz Crkve sa Zapada, **ohrabruje „osporavanja**“ crkvenih autoriteta te zloupotrebljava svoj utjecaj, pogrešno tumačeći svoje novinarske slobode.

2.1. Kritike obrade moralnih i teoloških pitanja u *Glasi Koncila*

Prvu kritike na račun *Glasa Koncila* objavio je sam list na svojim stranicama već u drugome broju u listopadu 1963. u pismima čitatelja, pri čemu se listu zamjera način na koji je pristupio promjenama koje donosi Drugi vatikanski koncil, pa se tako jedan čitatelj pita: Tko uopće ima pravo reći i napisati da je kršćanstvo u krizi?!¹⁵⁸¹

¹⁵⁸⁰ NAZ, Ostavština Franje Kuharića, Nepotpune dnevničke zabilješke u godini 1971., korice 1, Sveš. 2, str. 41.

¹⁵⁸¹ *Pitate nas? Odgovaramo!*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 20. listopada 1963., str. 13-14.

Kritike čitatelja na pojedine članke bit će objavljivane i kasnije. Tako, primjerice, u lipnju 1965. list objavljuje reakcije čitatelja koji se nisu slagali s pisanjem toga lista o pojedinim moralnim i crkvenim temama.

Osobitu je pozornost, pritom, izazvalo pismo jedne čitateljice objavljeno u svibnju 1965. koja ima izvanbračno dijete i živi u teškim materijalnim prilikama. List se zauzeo za tu djevojku te je, osim što je objavio njeno pismo, pokrenuo i svojevrsnu humanitarnu akciju kako bi joj pomogao.¹⁵⁸² Kako je to pismo naišlo na velik odjek kod čitatelja¹⁵⁸³, tim se slučajem pozabavila i poznata rubrika „Mi, ovdje“ čija je autorica Smiljana Rendić sažela sve ponude za pomoć koje su pristigle na adresu redakcije.¹⁵⁸⁴ No, nekim je čitateljima ta priča očito zasmetala, jer su u njoj vidjeli ohrabrivanje nemoralnog života. „Zar nije znala da se nevinost drži do crkvenog vjenčanja? [...] Sad neka snosi sav teret romantičnog života“, poručuje tako jedan čitatelj iz Subotice, kojemu list odgovara novozavjetnom zgodom o Isusovom postupku prema preljubnici koju su htjeli kamenovati. Isti čitatelj, uz to, primjećuje kako

[...] sve više i više čitamo pod rubrikom „Naši razgovori“ te nemoralne razgovore. Ogromna većina čitalaca vjerski nastrojena [te sadržaje] kategorički osuđuje. Ti odgovori neka idu u revolverске listove a ne u vjerski poučni i na visini stojeći list. U početku izlaženja tih pojava nije bilo. Sad ih ima uvijek više i više, što bezuvjetno ruši autoritet Koncila i redakcije.¹⁵⁸⁵

Očito to nije bilo jedino pismo koje je kritiziralo postupak *Glasa Koncila* u slučaju tzv. „djevojke iz broja 8“, kako ju je list u međuvremenu nazvao, te je u lipnju 1965. toj temi posvećen i redakcijski komentar u kojem se donose još neke zamjerke pristigle u redakciju zbog toga slučaja.

Traži se od nas da budemo strogi ne samo prema grijehu nego i prema grešnicima. Zašto pobuđujemo samilost prema djevojci koja je nesretno postala majkom? Zašto djevojci koja je posrnula na prvom koraku u velikom gradu ukazujemo na mogućnost da nađe ponovno svoj put i svoje dostojanstvo? Zašto odgovaramo na tolika pitanja o ljubavi i braku?¹⁵⁸⁶

¹⁵⁸² Usp. *Previše su me svi kaznili*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 2. svibnja 1968., str. 15.

¹⁵⁸³ Usp. *Poziv čitateljici S. D.*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 16. svibnja 1965., str. 15.

¹⁵⁸⁴ BERITH [Smiljana RENDIĆ], *Odgovori djevojci iz broja 8*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 30. svibnja 1965., str. 10, 12.

¹⁵⁸⁵ *Jedan „contra“; Na krivu adresu – ali ipak odgovaramo*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 13. lipnja 1965., str. 15.

¹⁵⁸⁶ *To su i Isusu zamjerali*, u: *Glas Koncila*, br. 12, 27. lipnja 1965., str. 2.

sažima komentator sve prigovore, ali i poručuje kako uredništvo zbog tih komentara ipak ne kani mijenjati svoju uređivačku politiku, te kako taj list „ne želi biti glasilo bilo kojeg ekstremnog stanovišta u Crkvi Katoličkoj“.

Kasnije će na adresu uredništva dolaziti i prigovori, koji će se ticati načina njihova ophođenja prema mladim čitateljima. Tako, primjerice, jedan redovnik, fra M.A., prigovara što *Glas Koncila* „iznosi previše drastične slučajeve posrnulih djevojaka, očajne duševne lomove, krikove i bolna pitanja 'što da se radi?'“. Uz napomenu kako razumije razloge i ciljeve takvoga pristupa, kao i činjenicu da „novine pišu o svemu i svačemu“, taj redovnik ipak dodaje kako razumije i „primjedbe svojih vjernika“, te se pita: „Da li je potrebno i korisno da tim putem ide i *Glas Koncila*“. Na tu, kao i na još jednu sličnu primjedbu, list odgovara dosta oštro, premda neizravno:

Iz zemlje Puritanije i *Bibliju* treba izagnati! I ne samo Stari Zavjet. Nad Isusom se (zar ne znaju to naši dobri vjernici?) zdušno sablažnjavahu, s kakvim se to on društvom druži, za kakve ljude pokazuje zanimanje: za poreznike i gulikože, za bludnice i preljubnice, za pogane i gubavce... Apage!¹⁵⁸⁷

Veliku pozornost izazvalo je jedno anonimno pismo, kojega list objavljuje u svom jubilarnom broju, u povodu svoje 5. obljetnice, u rujnu 1968., čiji autor optužuje uredništvo lista za arogantnost, licemjerje i stavljanje forme lista ispred njegovog sadržaja, te poziva svećenike, članove uredništva, da predaju te novine „u valjane ruke, ruke čestitih i pametnih laika“, te se vrate „svećeničkoj službi, dok niste postali izgubljeni za jedno i za drugo“.¹⁵⁸⁸

U obranu lista stali su, međutim, drugi čitatelji. U idućem broju svoju potporu listu, ali i osudu „Upozorenja uredništvu“, daju Marija Grgić iz Zadra, Andrija Kovačić iz Zagreba te uredništvo katoličkog lista *Bakarska zvona*, uz tvrdnje kako nipošto nije neprimjereno da se i svećenici, kao „stručnjaci“ za vjerska pitanja, bave novinarskim poslom.¹⁵⁸⁹ I Hrvatska redakcija *Radio Vatikana* posvetila je jedan svoj komentar (8. listopada 1968.) čestitici i potpori *Glasi Koncila*, s posebnim osvrtom na kritiku spomenutog anonimnog autora, a list taj komentar prenosi u idućem broju.¹⁵⁹⁰ I u njemu se posebno ističe kako je itekako potrebno da u katoličkom tisku rade i svećenici, kao što je primjereno da i u liječničkim novinama ne pišu

¹⁵⁸⁷ *Sablažnjeni*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 9. ožujka 1969., str. 19.

¹⁵⁸⁸ *Upozorenje uredništvu*, u: *Glas Koncila*, br. 19, 22. rujna 1968., str. 18.

¹⁵⁸⁹ Usp. „Pisma čitalaca“, u: *Glas Koncila*, br. 20, 6. listopada 1968., str. 14-15.

¹⁵⁹⁰ Hrvoslav BAN [Dušan LONČAREVIĆ], *Radio-Vatikan o jubileju Glasa Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 3. studenoga 1968., str. 12.

samo laici, nego oni „koji su medicinu studirali“, te kako „naši katolički laici već imaju svoje edicije i listove, te pišu u njima vrlo uspješno i stručno o svemu u čemu su stručnjaci“. I župnik iz Bora Bogumil Dabo piše uredništvu pismo potpore, uz napomenu kako svećenici angažirani u *Glasu Koncila* „zaista divno vrše svoju svećeničku službu“, te se pita: „Zar da se zaključamo u sakristiju da se naš glas ne bi čuo izvan crkve?“¹⁵⁹¹

Kritike svećeničke korone i reakcija nadbiskupa Šepera

No, nisu samo „obični“ čitatelji („vjernici“) bili kritični kad je u pitanju odnos *Glasa Koncila* prema nekim „moralnim pitanjima“. Dokazuje to i pismo svećenicima zagrebačkog nadbiskupa Franje Šepera iz siječnja 1964., u kojima ih on poziva na širenje katoličke štampe. No pritom se Šeper, kako prenosi sam *Glas Koncila*, osvrnuo i „na prigovore, što se čuju, da su vjernicima skromne naobrazbe i sposobnosti neke stvari previsoke i nerazumljive“, te dodaje: „Nadbiskup kaže da 'to ipak nije razlog da se zadovoljimo religioznim minimalizmom [...] Novine *Glas Koncila* nastoje svoje čitatelje pomalo uzdizati do onih širokih pogleda i shvaćanja koja provejavaju Koncilom“.¹⁵⁹²

Kritiku list, premda ne izravnu, nego neizravnu, u samome je listu uputio i tadašnji skopski biskup Smiljan Čekada:

Ako je urednicima lista slobodno dati kakav savjet, evo što bih ja rekao: Budite kritički raspoloženi prema novitetima. Nije svaka nova ideja već zato dobra i spasonosna što je nova. Trčanje za novostima uvijek je bilo znak duhovnog siromaštva, intelektualne plitkosti.¹⁵⁹³

Da su i neki svećenici, već u prvim godinama izlaženja *Glasa Koncila* bili toliko nezadovoljni pojedinim sadržajima koje je on objavljivao, da su predlagali da se uredništvu dodijeli dodatni svećenik-stručnjak, pa čak i da se (uz, a možda i umjesto *Glasa Koncila*) obnovi predratni *Katolički list*, pokazuje pismo s jedne svećeničke korone nadbiskupu Šeperu. Naime, svećenici Gornjovaraždinskog dekanata, okupljeni na svećeničkoj koroni 22. rujna 1965. u

¹⁵⁹¹ Bodumil DABO, *Još o „upozorenju uredništvu“*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 3. studenoga 1968., str. 14.

¹⁵⁹² *Poziv na širenje katoličke štampe. Pismo zagrebačkog nadbiskupa svećenicima*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 9. veljače 1964., str. 2.

¹⁵⁹³ *Razgovaramo s koncilskim ocima. Staro vino u novim mijehovima*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 2. kolovoza 1964., str. 3.

Križovljanu, kritički su se osvrnuli na pisanje *Glasa Koncila*. Premda u arhivskoj građi nisam pronašao sam zapisnik s korone, iz dopisa što ga je generalni vikar zagrebačke nadbiskupije Josip Lach uputio nadbiskupu Šeperu 14. siječnja 1966. doznajem kako su na tome svećeničkom skupu konstatirali „da u *Glasi Koncila* ima pogrešaka u svakom broju“ te predložili da se u tome listu imenuje „jedan stariji, razborit i učen svećenik kao korektor“. Osim toga, očito nezadovoljni tim listom, svećenici predlažu i da se ponovno pokrenu predratne novine *Katolički list*.¹⁵⁹⁴

U odgovoru Nadbiskupskom duhovnom stolu od 21. siječnja 1966. kardinal Šeper odbacuje ideju ponovnog pokretanja *Katoličkog lista*, poručujući kako sumnja da bi bilo moguće „u današnjim prilikama, uz ovu veliku nestašicu klera za najprječe pastoralne potrebe, staviti na raspolaganje svećenike za uredništvo, upravu i solidnu suradnju *Katoličkog lista*“. Umjesto toga uzvraća kako bi možda bilo bolje „da oni koji bi bili voljni i sposobni da surađuju u *Katoličkom listu* dadu svoju suradnju *Bogoslovskoj smotri* ili *Glasi Koncila*?“.

Što se pak pogrešaka u *Glasi Koncila* tiče, nadbiskup konstatira kako je i ranije bilo „već više pritužbi i primjedaba“, ali i dodaje kako smatra „da većina pogrešaka proizlazi iz novinarske brzine i preopterećenosti malog broja ljudi u redakciji“. Pritom odbacuje prijedlog svećenika Gornjovaraždinskog dekanata da se kao „korektor“ postavi „razborit i učen svećenik“. Takav bi zahtjev, primjećuje nadbiskup Šeper, „mogao bi biti i uvredljiv za redakciju“, jer, kako dodaje, „među svećenicima koji surađuju ima i razboritih i učenih“.

Na kraju pisma Nadbiskupskom duhovnom stolu kardinal Šeper zaključuje kako, „jer su neke primjedbe uistinu opravdane, upozorit ću redakciju da osobito one stvari koje rade o vjeri ili moralnim pitanjima ne obrađuju novinarski nego solidno i po suradnicima koji su zbilja teološki stručnjaci u tim pitanjima“.

Istoga dana, 21. siječnja 1966., nadbiskup Šeper upućuje i pismo uredništvu *Glasa Koncila*, u kojem ih izvješćuje kako su se već „više puta čuli prigovori zbog netočnosti koje su iznesene u nekim člancima *Glasa Koncila*, i sa strane svećenika i sa strane laika. Ovih dana mi je dostavljen i zapisnik korone jednog dekanata gdje se prisutno svećenstvo žalilo zbog tih pogrešaka i čak traži da bi se postavio neki 'korektor' koji bi prosuđivao da li da neke stvari uđu

¹⁵⁹⁴ Pismo generalnog vikara, kao i odgovor nadbiskupa Šepera, te njegovo pismo uredništvu *Glasa Koncila*, u: NAZ, Prezidijal Šeper, br. 1/Pr/1966. Pismo kardinala Šepera uredništvu lista objavljujem i u Dodatku ovoga rada.

ili ne, dotično na koji način da se pišu. S ovim se mišljenjem ne slažem, ali smatram potrebnim da na ovo upozorim.“

I u pismu *Glasi Koncila* Šeper te pogreške pripisuje „novinarskoj brzini“ i „preopterećenosti malog broja ljudi koji rade u redakciji“ te priznaje kako su, možda, „mnogi nedostaci neizbježivi“.

No, istodobno i dodaje:

[...] trebalo [bi] paziti kad se radi o pitanjima vjere ili s područja morala, na pr. kod odgovora na postavljene casuse. Tu ne bi smjela igrati ulogu novinarska brzina, već stoga što nije potrebno da se na takva pitanja odmah odgovori, jer to nisu vijesti za koje nam je stalo da budu svježije. Takve bi stvari trebalo dobro promisliti prije nego se štampaju. I takve stvari bi trebali rješavati zbilja teološki stručnjaci koji su na raspolaganju redakciji. Mene na pr. nikako nije zadovoljio odgovor koji sam dobio od redakcije glede onog upita o civilnom braku. Odgovor je glasio: baš se je nalazila u redakciji gđica Berith (koju uostalom mnogo poštujem). A taj je odgovor od mnogih svećenika primljen s negodovanjem. To su stvari savjesti koje treba s mnogo savjesti rješavati.

U nastavku pisma Šeper urednike *Glasi Koncila* podsjeća da je kao izdavač lista „označen Duhovni stol, pa mnogi ljudi misle da je sve što je u *Glasi Koncila*, pogotovo što se tiče vjerske nauke i morala, službena nauka Crkve“. Također primjećuje kako bi mnogi čitatelji, vjernici, na temelju pročitana u listu, mogli formirati i svoju savjest, pa na njegovim autorima stoga leži velika odgovornost:

Osim ovih stvari koje traže solidnost nauke ima i drugih predmeta za koje nije umjesno ili taktično da se donesu, pa ih je bolje prešutjeti, jer čitaoci nisu za njih zreli ili dovoljno pripravljeni. Tu se ne bi smjelo gledati na senzacionalnost ili neobičnost vijesti, dakle čisto sa žurnalističkih kriterija. Redakcija se dobro sjeća kakav je revolt proizveo jedan pasus iz intervju-a s preuzv. Čekadom.¹⁵⁹⁵ Isto tako smatram neumjesnim onaj pasus o ispovijedanju i pričješćivanju pravoslavnih na Tekijama /br. od 22.VIII.1965/. Osim toga se u članku spominje da je to primjena dekreta o Ekumenizmu. Želio bih da mi netko pokaže gdje je u tom dekretu određeno ili dopušteno da se odijeljenoj braći dijele sakramenti ispovijedi i Pričesti. Takve se stvari ne pišu napamet i „od oka“. Nije mi poznato da li je preuzv. Bäuerlein dao takve dispozicije ispovjednicima i na temelju čega. Ako je i bilo, mislim da je preuranjeno o tome pisati. Meni je na temelju ovog članka već bio stavljen upit, može li se majka pravoslavna pričestiti sa svojim sinom, krštenim u Katoličkoj Crkvi, kad bude primao sv. Pričest.

¹⁵⁹⁵ Razgovor s, tada skopskim, biskupom Smiljanom Čekadom: *Staro vino u novim mjehovima*, u: *Glas Koncila* br. 15, 2. kolovoza 1964, str. 3.

Na kraju pisma uredništvu Šeper zaključuje kako je ono pisano „u dobroj namjeri, baš stoga što znadem kakav utjecaj ima naš list, pa da se izbjegnju nesporazumi i kriva tumačenja te da list u što potpunijoj mjeri postigne svoju svrhu.“

Da to nije jedini slučaj da se nad radom *Glasa Koncila* tražio nadzor neke „stručne osobe“, pokazuje i pismo koje je list objavio u ljeto 1966., čiji se autor, potpisan kao „dr. I. P.“ požalio na jednu formulaciju koju je upotrijebio list, a koja se kasnije pokazala ispravnom (naime, da će se od župnika i biskupa tražiti da se povuku u mirovinu najkasnije sa 75 godina starosti). Tom prigodom i taj čitatelj, očito neki od teologa, također predlaže da bi „morala koja stručna osoba, dobro informirana, barem pregledati ono što se piše u ime KONCILA“.¹⁵⁹⁶

Pitanje „prigovora“ koje dobiva na račun svojega pisanja list je znao aktualizirati i u razgovoru sa svojim sugovornicima. Tako, primjerice, u razgovoru s dekanom KBF-a u Zagrebu Jordanom Kuničićem Živko Kustić svome sugovorniku postavlja i pitanje o tim prigovorima, a sugovornik ih, očito upućen u njihov sadržaj, ovako tumači:

Možda se takvi prigovori odnose na onu stranicu gdje se odgovara na neka teška moralna pitanja koja postavljaju čitatelji. Neka pitanja kao da urednika te stranice dovode u škripac, ali to nije njegova krivnja, nego je takva teška problematika. Pogrešno bi bilo od odgovora na toj stranici tražiti da budu iscrpni. To i nije vaš zadatak. Mislim da svaki uravnoteženi čovjek to može razlikovati. Vaše je da u odgovorima dadete smjernicu, koju sam čitatelj može daljim čitanjem ili usmenim dijalogom slijediti i razvijati.

Na izričito pitanje novinara bi li „možda bilo bolje u neka delikatna pitanja uopće ne zadirati“, Kuničić odgovara niječno, jer „čim neki vjernik neko pitanje pokreće, ima dovoljno razloga da se o tome nešto [napiše], barem ukratko i samo direktivno“.¹⁵⁹⁷

Pismo biskupa Franje Kuharića od 17. kolovoza 1967.

17. kolovoza 1967. biskup Franjo Kuharić šalje pismo¹⁵⁹⁸ uredništvu *Glasa Koncila* s nekoliko primjedbi na sadržaj broja 16. od 6. kolovoza 1967.

¹⁵⁹⁶ „Nestručno“, u: *Glas Koncila*, br. 17, 28. kolovoza 1966., str. 15.

¹⁵⁹⁷ Ž[ivko] K[USTIĆ], *Na rangu velikih svjetskih fakulteta. Razgovor s dr. Jordanom Kuničićem*, u: *Glas Koncila*, br. 12, 20. lipnja 1966., str. 5.

¹⁵⁹⁸ Pismo biskupa Franje Kuharića uredništvu *Glasa Koncila* od 17.8.1967. u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, korice Spisi 2. Pismo objavljujem i u Dodatku ovoga rada.

Kuhariću, kao odgovornom uredniku, zasmetao je zaključak, napisan u Uvodniku broja koji je bio posvećen posjetu pape Pavla VI. Carigradu, kako je „jasno da katolici više ne smiju misliti na pokatoličenje pravoslavnih“.¹⁵⁹⁹

„Ta rečenica može se dogmatski posve krivo shvatiti! Što znači 'pokatoliti' u dogmatskom smislu? Znači primiti nekoga u potpuno zajedništvo Crkve Kristove kojoj je vidljivi i živi znak Rimski Biskup!“, piše Kuharić te dodaje kako ga je netko od svećenika upitao „zar više ne smijemo primati u Crkvu one koji iskreno žele?“. Biskup potom dodaje kako je i njega jedna pravoslavna djevojka u jednoj župi poslije potvrde pitala kako može biti primljena u Katoličku Crkvu. „Ona je upoznala Crkvu i bit će primljena i dužnost nam je [da je] primimo! Nikako se iz Papina govora ne može izvući smisao, da je on posve izjednačio Pravoslavnu i Katoličku Crkvu i dao da je svejedno kojoj čovjek pripada“. Stoga zaključuje kako „uvodnik ne smije postavljati tvrdnje koje mogu stvarati zabunu!“

Kuharić je imao primjedbi i na dio sadržaja intervjua s biskupom Salis-Seewisom¹⁶⁰⁰, i to:

1) na isticanje slučaja Strassnoff i kanonika koji kupuje biskupsku čast¹⁶⁰¹. „Čemu to služi? Moramo biti ljubomorno osjetljivi na čast svoje Majke Crkve unatoč grijeha njezine djece!“, poručuje Kuharić;

2) na spominjanje zločina u Glini.¹⁶⁰² „Da li ste u stanju pisati objektivnu povijest o svim tragedijama i njihovim dimenzijama što su učinjene u to tragično doba bilo s koje strane? Činjenica je da mi još ni danas ne znamo objektivnu istinu! Čemu podilaziti jednoj proračunatoj propagandi!“;

3) na stavljanje u usta formulacije „Kaj je, je“ kardinalu Alojziju Stepincu koja, kako ističe Kuharić, „nikako nije spojiva s karakterom Nadbiskupa Stepinca, koji je znao zauzeti uvijek čvrsti stav u duhu Crkve“. Pritom dodaje kako „jedan zagrebački pravnik traži od

¹⁵⁹⁹ *Kamo smjera Papa sa svojim ekumenizmom*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 6. kolovoza 1967., str. 2.

¹⁶⁰⁰ L[ADIK] J[osip] i Ž[ivko] K[USTIĆ], *Kroz jedno stoljeće s našim najstarijim biskupom. Povodom 70-godišnjice svećeništva biskupa dra Salis-Seewisa*, u: *Glas Koncila*, br. 16, 6. kolovoza 1967., str. 11.

¹⁶⁰¹ U intervjuu za list, biskup Salis-Seewis prepričava jednu zgodu u kojoj je varalica pod imenom Strassnof početkom XX. stoljeća uspio izvući novac od jednoga đakovačkog kanonika, uvjerivši ga da mu može pomoći u imenovanju za biskupa.

¹⁶⁰² Biskup Salis-Seewis spomenuo je neslaganje nadbiskupa Stepinca, „osobito poslije onog pokolja u Glini“, očito aludirajući na ustaški zločin iz kolovoza 1941.

Uzoritog (Šepera) demanti toga stavka! Vjerojatno mu je poznata bila situacija i kategorički stav Nadbiskupa Stepinca.“;

4) na opisivanje zgrade u kojoj biskup Salis-Seewis nakon mise, u sakristiji, pokazuje kako, unatoč svojoj dobi, i dalje može raditi čučnjeve. „Pred vjernicima u katedrali dostojanstvo, ozbiljnost, svetost svete službe Božje, a iza toga u sakristiji – sigurno će se netko zlorado smiješiti – gimnastika u ornatu nakon svršene 'glume'“, primjećuje Kuharić.

U pismu uredništvu Kuharić navodi i kako je „upozoren [sam] i na tvrdnju, da na plaži nije svejedno kako je tko obučan, nego kako se vlada.¹⁶⁰³ Istina, to je citat, ali na taj citat trebalo je jasnije i odlučnije naglasiti načela kršćanskoga shvaćanja odijevanja i stidljivosti“.

Na kraju pisma biskup Kuharić poručuje:

Dragi moji suradnici, shvatite ove primjedbe kao bratske. Uvijek si budite svjesni da pišete za milijun čitalaca i da ima veoma kritičnih čitalaca koji važu svaku riječ. Mučite se mnogo, ali pazite da taj trud bude sačuvan bilo čega što bi moglo imati negativnih posljedica. Više puta sam i sam osjetio kako je jedna rečenica, a koji puta i jedna riječ pokvarila mi onaj dobar dojam koji sam imao o cijelom broju. Na neke stvari morate biti naročito osjetljivi i pažljivi.

Budite si svjesni da se *Glas Koncila* smatra glasilom Crkve. Iza njega stoji Kardinal, a biskup je odgovorni urednik. Stoga kada se radi o člancima i tvrdnjama u kojima se izražava stav Crkve, politika Crkve, ocjena izvjesnih događaja i zbivanja u ime Crkve, predočite si to ili Kardinalu ili barem odgovornom uredniku. Delikatne stvari neka mi budu predočene.

U odgovorima na pitanja seksualne naravi treba biti delikatan, a na delikatna pitanja treba dati privatni odgovor. Može biti i izazovnih pitanja koja postavljaju seksualno iskustvo! - a prave se naivnima.

Nemojte biti dijaloški disponirani unutar obitelji. Ako netko nešto dobronamjerno primijeti, saslušajte to i promislite njegove razloge. Pogotovo kad nešto sugeriraju ljudi s terena, dobro je vagnuti te primjedbe. Više očiju uvijek više vidi i više ušiju više čuje!

Neke su primjedbe bile izrečene od biskupa i na Biskupskim konferencijama u tom smislu, da se prenatglim i nejasnim tvrdnjama ne stvara zabuna i da se ima u vidu naše delikatne prilike.

¹⁶⁰³ AK [Živko KUSTIĆ], *Što tko zna o turizmu?*, u: *Glas Koncila*, br. 16., 6. kolovoza 1967., str. 13-14.

Na vrhu pisma, rukom je dopisano i od strane biskupa Kuharića potpisano kako je „nešto izmijenjen tekst poslan uredništvu“.

Reagirajući na pisanje *Službenoga vjesnika Splitske nadbiskupije*, koji se u br. 4/1972. kritički osvrnuo na pisanje *Glasa Koncila* o tumačenju enciklike „*Humane vitae*“, ravnatelj *Glasa Koncila* Josip Ladika poslao je 18. rujna 1972. splitskom nadbiskupu Franiću zahtjev za ispravkom, ili pak preciziranjem optužbe izrečene na račun *Glasa Koncila*, „koja može silno škoditi našem dobrom glasu“. „Lijepo Vas molimo da nam točno navedete koji članci i koji dijelovi dotičnih članaka u *Glasi Koncila* zaslužuju takvu kvalifikaciju“¹⁶⁰⁴, piše Ladika nadbiskupu Franiću.

Iz Splitske nadbiskupije 29. rujna odgovorio mu je Srećko Burić, odgovorni urednik *Vjesnika nadbiskupije*, koji pojašnjava kako „smo taj dojam stekli čitajući *GK* br. 8., str. 3., gdje donosite nova tumačenja o 'spornoj' enciklici“. U nastavku pojašnjava kako i dalje smatra da je pisanje *Glasa Koncila* o tome pitanju „u najmanju ruku [...] dvoznačno“.¹⁶⁰⁵

Jedna ozbiljna kritika na račun odnosa katoličkog tiska, među kojima i *Glasa Koncila*, nije objavljena u samome listu, nego je upućena Predsjedništvu Biskupskih konferencija Jugoslavije, a potpisuje ju poznati katolički laik i upravitelj *Glasa Koncila* u vrijeme njegova osnivanja Sibe Zaninović. Na dopisu kojega pronalazim u Nadbiskupskome arhivu u Zagrebu nije naveden nadnevak, no sudeći po njegovom sadržaju, mogli bismo ga datirati na prijelazu iz 1968. u 1969. godinu.¹⁶⁰⁶

U njemu Zaninović konstatira kako je enciklika pape Pavla VI. „*Humanae vitae*“ „prouzrokovala [je] duboka previranja u katoličkom svijetu, pa čak i u vrhovima crkvene hijerarhije“. Dodajući kako su naši biskupi jednodušno prihvatili crkveni nauk sadržan u toj enciklici, u našoj su se vjerničkoj javnosti ipak pojavili „izvjesni problemi u vezi s njom“, uz nedvosmisleni optužbu da je „te [je] probleme u našu javnost unijela katolička štampa“.

¹⁶⁰⁴ Ovdje navodim prema nacrtu pisma, na kojemu je Ladika rukom dopisao i potpisao kako je pismo odaslano 18. rujna 1972., te dostavljeno i nadbiskupu Kuhariću, pronunciju Cagni, kardinalu Šeperu te „Tajništvu BKJ, sa zahtjevom da se o tome izvijesti Plenum“. Samoga pisma nisam pronašao u Arhivu. Vidi: Pismo nadbiskupu Franiću, u: Arhiv *Glasa Koncila*, Ur. br. 9/1972.

¹⁶⁰⁵ Odgovor iz Splitske nadbiskupije *Glasi Koncila* od 29. IX. 1972., koji je dostavljen i Apostolskoj nuncijaturi te kardinalu Šeperu, u: Arhiv *Glasa Koncila*, Ur. br. 22/1972.

¹⁶⁰⁶ Pismo Sibe Zaninovića Predsjedništvu BKJ, u: NAZ, Ostavština Franje Šepera, kutija 48, korice 227.

Citirajući potom pojedine članke objavljene u *Veritasu* i *Glasi Koncila* kojima se, po mišljenju autora pisma, „relativizira pitanje grešnosti pojedinih čina“ vezanih uz regulaciju začeca, Zaninović od biskupa traži da se o spornim pitanjima jasno očituju i „pouče vjernike“, te zaključuje:

Vjerujem, da ima mnogo savjesti pokolebanih pisanjem naše vjerske štampe i to ne samo u konkretnom pitanju, nego uopće u pitanju obvezatnosti vjerskog i moralnog naučavanja crkvenog Učiteljstva. Smatram svojom dužnošću upozoriti na to naš Episkopat i zamoliti ga da ukloni dileme iz duša vjernika, da učvrsti vjernike u njihovoj vjeri i da u ovom vitalnom pitanju kaže svoju učiteljsku riječ.

Početkom 1968. list prenosi prosvjedno pismo¹⁶⁰⁷ „dr. M. J.“ koji, zajedno „sa svojih 16 prijatelja i znanaca, katoličkih intelektualaca“, izražavaju svoje nezadovoljstvo zbog objave vijesti „Misa u cirkusu“¹⁶⁰⁸, o misnome slavlju u jednome cirkusu u Parizu, te članka o popularnosti meditacije u Londonu, s priloženom fotografijom djevojke koja meditira na ulici, objavljenog u istome broju, u rubrici „Mladi i njihovi problemi“.¹⁶⁰⁹

Ističući kako je u *Glasi Koncila* i ranije nailazio „na članke koji me nisu mogli ni najmanje oduševiti“, objavu vijesti o misi u cirkusu ti čitatelji doživljavaju „svetogrdnim u najvećoj mogućoj mjeri“, dodajući kako je ta vijest pisana „u stilu vašeg bolesnog progresizma u kojem ste odavno nadmašili i Alfrinka i druge nesretnike“. Što se pak tiče objave fotografije djevojke koja meditira u Londonu, pitaju se „hoće li koga i kakvoga konačno malo više zainteresirati ta njezina golotinja“, dodajući kako će „odsad budno paziti da takve slike i takvi napisi ne dođu u ruke i našoj djeci“.

U svome odgovoru uredništvo ističe kako ne vidi ništa sporno u prenošenju vijesti o misi u cirkusu, kao niti u samome tome događaju. „Ako se misa održala u cirkusu, ako se time htjelo radnicima cirkusa približiti Isusa, ako su to odobrile crkvene vlasti, zašto držite da naš vjerni puk ne bi smio za to saznati?“. U odgovoru list se osvrće i na „prezorno spominjanje jednog kardinala Svete Rimske Crkve“ Alfrinka, dodajući kako on „nije neki krivovjerac, nego kardinal kojega Papa nije ni osudio ni osumnjičio“ i koji „ovog časa na čelu Crkve u Holandiji ima zacijelo mnogo muka i teškoća (a gdje ih nema, ovakvih ili onakvih?), ali ne zaslužuje da se o njemu govori bez poštovanja“. Ni objavu fotografije djevojke u meditaciji list ne smatra

¹⁶⁰⁷ Članci u *Glasi Koncila* „škodljivi vjeri“, u: *Glas Koncila*, br. 1, 7. siječnja 1968., str. 15.

¹⁶⁰⁸ U: *Glas Koncila*, br. 24, 3. prosinca 1967., str. 16.

¹⁶⁰⁹ U: *Glas Koncila*, br. 24, 3. prosinca 1967., str. 14.

spornim ni štetnim za odgoj djece, te poručuje: „ako bi ih mogla uzбудiti jedna sasvim nenaglašena fotografija djevojke u mini-suknji, ne preostaje Vam drugo nego da ih uopće ne puštate na ulicu, da im ne dopustite niti jedan film, gotovo ni jednu TV-emisiju, a još manje neke školske udžbenike“.

Da tu kritiku nisu uvažili, uredništvo je pokazalo i nešto kasnije, kad je ponovno prenijelo vijest o misi za cirkuske artiste u Beču¹⁶¹⁰, opremivši ju i prigodnom fotografijom svećenika i cirkuskog krotitelja lavova.

Tezom kako su pojedini kritičari svoje prigovore o „moralnim pitanjima“ na stranicama *Glasa Koncila* počeli povezivati s njegovim (navodnim) „progresizmom“, čime sam se bavio u poglavlju IV.1. ovoga rada, stigli smo i do nove „skupine“ kritika na račun toga lista, a koje bi se mogle sažeti u optužbu da je taj list, pišući o tendencijama, promišljanjima, pa i sukobima u pojedinim crkvama u zapadnim zemljama, zapravo radio na „uvozu“ tih „progresističkih“ ideja u Crkvu u hrvatskome narodu.

2.2. Optužbe za „uvoz progresizma“ i poticanje „osporavatelja“ crkvenoga autoriteta

Premda je većina kritika na račun *Glasa Koncila* za „uvoz progresističkih ideja“ počela pristizati od 1968. na dalje, nakon što je list počeo intenzivnije pisati (i) o tzv. crkvenim „slučajevima“ na Zapadu, jedna od prvih kritika u tome smislu listu je stigla i ranije, a uputio ju je krajem 1967. franjevac iz Karlovca, Platon Plasajec, u pismu uredništvu, zamjerajući mu da „u svojim izvještajima ima neprestano antirimski stav“, da je pod utjecajem „holandsko-francusko-teutonskog progresizma“, a čest izvor „neomodernista 'katolički' novinar *Monda* koji je apsolutno rušilački tip katolicizma (Fesquet)¹⁶¹¹, što se osobito vidi u kritikama rimske Kurije. Uredništvo mu na istome mjestu odgovara kako mu izvor za vijesti o reformi Kurije nije *Mond*, nego *L'Osservatore Romano* i sam papa Pavao VI., a što se tiče spornih teoloških i pastoralnih gibanja u Nizozemskoj „donijeli smo svega nekoliko šturih informacija, znatno manje nego većina ostale katoličke i nekatoličke štampe u svijetu“.

¹⁶¹⁰ Misa za cirkuske artiste, u: *Glas Koncila*, br. 6, 10. ožujka 1968., str. 16.

¹⁶¹¹ Optužba: *Glas Koncila protiv Pape*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 19. studenoga 1967., str. 15.

No, suprotno tome šturome odgovoru, pravi odgovor na kritike koje je list dobivao zbog izvješćivanja o problemima koji su nastali u provedbi nekih koncilskih zaključaka na Zapadu došao je iz pera Tomislava Šagi-Bunića koji, u teološkom promišljanju koje je objavljeno u četiri broja krajem 1967. i početkom 1968. godine¹⁶¹², ističe kako se odbijanjem naše Crkve i teologije da se uhvate ukoštac s problemima suvremene kulture i suvremenog svijeta, ti problemi neće sami od sebe riješiti, te kako su problemi Crkve u Europi istodobno i problemi naše Crkve i teologije:

Ako Katolička Crkva u Hrvatskoj bude držala svojom čašću što ne zna i neće da zna za duhovno i teološko kretanje Katoličke Crkve na Zapadu, što ne prihvaća nikakvih njihovih „novotarija“ koje bi zbunjivale naš „pitomi seljački narod“, neće li ono nešto preostalih vjernika koji će se htjeti pomiriti s takvim negativističkim stavom prema modernoj kulturi i koji neće napustiti takvu formalističku Crkvu, zapravo sutra postati prava shizmatička Crkva.¹⁶¹³

U idućemu nastavku Šagi-Bunićevog članka uredništvo u uvodnome tekstu ističe kako su njegova dosadašnja dva objavljena dijela izazvala „živo zanimanje i diskusiju“, te u svojevrsnom sažetku ističe kako, „tvrdeći da obnavljaju teologiju, neki kršćanski mislioci u zapadnim zemljama dovode u pitanje ne samo teološke formulaciju nego i bitne sadržaje naše vjere“, ali da takvi istupi s druge strane izazivaju „kao reakciju pretjerani strah prema svemu što je novo“ što također „može odvesti u krivovjerje jednako kao što to može učiniti i bolesno traženje novotarija“.¹⁶¹⁴ Kao izlaz iz te napetosti Šagi-Bunić prije svega predlaže jačanje unutarcrkvenoga dijaloga:

Zato je prije svega potrebno da mi sami unutar Crkve znamo jedni druge saslušati, jedni od drugih učiti. Da svi imamo u svijesti da je Istina za koju se zalažemo sam živi Bog, i da nijedan pojedinac ne može posjedovati iscrpivu puninu te istine: svi moramo tražiti da je nađemo. Nutarnji dijalog između spomenutih tendencija nezaobilazan je imperativ časa. Nitko se u Crkvi ne može vladati kao da je gospodar objavljene istine. Svi smo sluge.¹⁶¹⁵

¹⁶¹² Tomislav ŠAGI BUNIĆ, *Prekretnica ili kriza teologije*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 19. studenoga 1967., str. 3-4; br. 24, 3. prosinca 1967., str. 3-4; br. 1, 7. siječnja 1968., str. 3-4; br. 3, 28. siječnja 1968., str. 3-4.

¹⁶¹³ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Prekretnica ili kriza teologije (2)*, u: *Glas Koncila*, br. 24, 3. prosinca 1967., str. 3.

¹⁶¹⁴ *Što je dosad rečeno*, Uvodnik u članak *Prekretnica ili kriza teologije (3)*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 7. siječnja 1968., str. 3.

¹⁶¹⁵ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Prekretnica ili kriza teologije (3)*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 7. siječnja 1968., str. 3-4.

Unatoč tih odgovora, kritike nisu prestajale. Tako, primjerice, u reportaži iz Hrvatskoga zagorja¹⁶¹⁶ od župnika Ivanca Tome Habdije doznaju, i u tekstu reportaže prenose, kako ni on nije zadovoljan sadržajem *Glas Koncila*.

Vi još niste uspjeli pogoditi pravu mjeru, nemate osjećaja za mjeru što treba a što ne servirati Hrvatima katolicima. Nas ne zanima ono iz Engleske, Amerike, Njemačke, Argentine ...¹⁶¹⁷

Slično i drugi, koji listu prigovara da, kad prenosi vijesti iz katoličkih zemalja, „pozna samo demonstracije, proteste, progone, pa čak i mučenja, valjda da pokaže, kako tamo postoji samo sila, koja zatire slobodu i tlači narod“. List mu odgovara kako „vijesti prenosimo od stranih agencija, i baš takve vijesti o previranjima oko pitanja socijalne pravde i slobode preuzimamo uglavnom od građanskog novinstva, poglavito francuskog i talijanskog, a ne od crkvenih izvora“.¹⁶¹⁸

I ujesen 1970. list objavljuje jedno kritičko pismo „čitaoca *Koncila*“ koji poručuju kako bi taj list trebao biti „hrvatski pučki list“, te izbjegavati „filozofska nadmudrivanja“ jer „nas malo interesira što kaže neki usijani kardinal holandski ili brazilski“, a to „stvara i zabunu među vjernicima“. Stoga zaključuju kako „dosadašnji *Glas Koncila* nije ispunio svoju zadaću, i bit će ga sve više neprodanog“.¹⁶¹⁹

Da je *Glas Koncila* bio kritiziran kako, prenošenjem vijesti o napetostima u životu Crkve u svijetu, dovodi u pitanje i stabilnost Crkve u Hrvatskoj i Jugoslaviji, odnosno uvozi „duh pobune“ sa Zapada u naše krajeve, neizravno je priznao i glavni urednik lista Vladimir Pavlinić na jednome od okruglih stolova, kad je poručio kako se „stalno [se] one koji stvar žele pokrenuti napada: Što vi hoćete? Vi rušite vjeru! Vi donosite novotarije sa Zapada“.¹⁶²⁰

Vrlo oštra kritika na računa lista uredništvu i Nakladniku lista stigla je i nakon susreta svećenika Požeškoga dekanata potkraj 1970. Naime, tamošnji svećenici na svojoj su rekolekciji 24. studenoga 1970. raspravljali i o *Glasi Koncila*, te su dva dana kasnije, 26. studenoga,

¹⁶¹⁶ AK [Živko KUSTIĆ], *Od Varaždina do Lepoglave*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 3. studenoga 1968., str. 8-10.

¹⁶¹⁷ *Isto*, str. 9.

¹⁶¹⁸ *Demonstracije svećenika i slične vijesti*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 4. svibnja 1969., str. 15.

¹⁶¹⁹ „*Glas Koncila nije ispunio svoj zadatak*“, u: *Glas Koncila*, br. 19, 27. rujna 1970., str. 19.

¹⁶²⁰ Usp. *Okrugli stol Glasa Koncila (4). Bez informacije nema ni straha ni slobode*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 10. siječnja 1971., str. 6.

uredništvu i Nakladniku uputili „Protest“ zbog „Okrugloga stola“ *Glasa Koncila* o ulozi katoličkog tiska iz listopada 1970. U njemu se kritizira i odnos *Glasa Koncila* prema katoličkoj hijerarhiji i svećenstvu, uz poruku kako su oni „za suradnju, ali na čelu s biskupom i to u duhu govora pape Pavla VI.“. Među ostalim, 17 potpisanih svećenika požeškoga kraja uredništvu poručuje kako, ne promijeni li se uređivačka politika lista, oni od Nove godine više neće biti spremni distribuirati *Glas Koncila*, nego će vjernike uputiti „da si *GK* nabave putem pošte“.¹⁶²¹

Da kritike nisu ostajale samo na pismima listu, svjedoči anonimni letak koji je 1971. stigao na adrese brojnih svećenika u Zagrebu i okolici, a u kojemu je izneseno niz kritika na račun „Kršćanske sadašnjosti“ i *Glasa Koncila* koji, po autorima toga letka, „slijede čas više čas manje Holandiju i katolički Zapad“, ali i na račun nadbiskupa Kuharića jer se „nije nikada distancirao od te linije“, kao i na račun nekih svećenika, poput Josipa Kolanovića i Tomislava Šagi-Bunića.¹⁶²² Taj se letak, inače, pojavio nedugo nakon „spornog“ Svećeničkog tjedna u Zagrebu, pa ga neki tumače i kao odgovor na tamo usvojene rezolucije.

U to je vrijeme bilo i drugih sličnih akcija, što doznajemo i iz izvješća s konferencije za novinare nakon zasjedanja BKJ krajem lipnja 1971., na kojoj je Turčinović upozorio „na anonimne kampanje, sumnjičenja, potkopavanja dobrog glasa, čemu su osobito ovih posljednjih mjeseci izvrgnuti radnici dijela našeg katoličkog tiska i naši istaknuti teolozi“, dok je nadbiskup Kuharić „energično i jasno“ osudio „takvo nečasno djelovanje“.¹⁶²³

Da je takvih anonimnih pisama punih „napadaja na mlade profesore bogoslovije, na razne poznate novije katoličke pisce i mislioce, na *Glas Koncila*“ koji su pristizali na adrese katoličkih svećenika, biskupa i institucija bilo i više, doznajemo od „don Jure“, koji autorima tih pisama zamjera što se „proglašuju braniteljima prave vjere, ali se ne usude potpisati pod ono što pišu“.¹⁶²⁴

¹⁶²¹ Usp. Protest svećenika požeškoga dekanata na pisanje *Glasa Koncila* od 26. studenoga 1970., u: *Svjedočenja*, br. 65/1971., str. 21-24.

¹⁶²² Usp. Anonimni letak kao predradnja za nove konzervativno-borbene novine? „Braćo tradicionalisti, probudite se iz depresije i letargije, još nije prekasno!“, u: *Glas Koncila*, br. 6, 21. ožujka 1971., str. 6.

¹⁶²³ Tiskovna konferencija naših biskupa nakon završenog plenarnog drugog ovogodišnjeg zasjedanja. *Positivne ocjene susreta*, u: *Glas Koncila*, br. 14, 11. srpnja 1971., str. 6.

¹⁶²⁴ DON JURE [Živko KUSTIĆ], *Ludilo, droge nemoral ...*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 2. svibnja 1971., str. 12.

Kritike kardinala Šepera na račun pisanja *Glasa Koncila*

No, najoštriju kritiku na račun svojega pisanja *Glas Koncila* je doživio pismom kojega je 28. srpnja 1969. biskupu Kuhariću uputio iz Rima, tad već pročelnik Kongregacije za nauk vjere, kardinal Franjo Šeper.¹⁶²⁵

Ističući na početku svoga pisma kako se već dugo sprema pisati mu „u vezi s *Glasom Koncila*“, jer je riječ o stvari koja „uznemiruje [ne] samo mene, nego i mnoge druge“, te prenosi kako je samo u zadnje vrijeme dobio već nekoliko pisama, među ostalim i od jednoga svećenika i jednoga biskupa, „s izrazima negodovanja zbog pisanja *GK*“. Taj mu je neimenovani svećenik poručio kako je *Glas Koncila* skrenuo „sasvim na lijevo“, dok se (također neimenovani) biskup, osvrćući se na sadržaj toga lista, pita „čemu sve to vodi“ i hoće li *Glas Koncila* započeti borbu „protiv obligatnog celibata kod nas?“. Pisao mu je, nastavlja Šeper, i jedan zagrebački profesor koji ga, skupa s drugim kolegama intelektualcima, moli da spriječi „da *GK* piše slobodarski i da smućuje vjernike“, jer su vremena ionako preteška „pa neka oni nevolje ne otešćavaju još više“. Isti intelektualac, dodaje Šeper, za *Glas Koncila* tvrdi da „pišu često kao zagrebački *Vjesnik*“, te da „narod zdravije i moralnije misli od njih, pa neka oni ili Bogu služe ili uopće ne pišu“.

Kardinal Šeper nastavlja:

I ja imam dojam da previše skreću na lijevo. Možda je krivnja i u tomu što je takva literatura /listovi i časopisi/ koje dobivaju izvana i iz kojih crpe svoje vijesti. Nešto će krivnje biti i na tomu što se previše zanose senzacionalnim, a to je napast za sve novinare. Oni će dakako reći da moraju objektivno informirati svoje čitaoce. Ali oni imaju i odgojnu ulogu, pa bi morali, kod različitih vijesti, iznijeti i svoj ispravni stav. A toga ima malo. Oni zaboravljaju da je izdavač lista Nadbiskupski Duhovni Stol i da je pomoćni biskup odgovorni urednik, a da to nije palestra za ljevičarske novinarske senzacije iz katoličkog svijeta. I tako [sve] ispada jednostran, a ne objektivan. Još nisam vidio u *GK* članka koji bi se potužio na nered i smutnju koju prave žurnalistički teolozi i teološki demagozi na Zapadu. Isto još nisam vidio ni jednog članka gdje se spominje koja pozitivna struja (ne mislim ovdje fanatične i intransigentne „tradicionaliste“ koji uopće ne priznavaju Koncil) koja se bori protiv ovog nereda.

¹⁶²⁵ Pismo kardinala Franje Šepera biskupu Franji Kuhariću od 28. srpnja 1969., u: NAZ, Ostavština Franje Šepera, kutija 48, korice 227. Cjelovito pismo objavljujem u Dodatku ovoga rada. Inače, povod za pismo, kako se može zaključiti iz njegovog sadržaja, bio je *Glas Koncila* br. 15 od 27. srpnja 1969., u kojemu je list opširno izvijestio o sastanku skupine svećenika „osporavatelja“ u švicarskom gradiću Churuu, koji su tim skupom izrazili svoje negodovanje zbog istodobnog susreta biskupa u tome gradu (na kojem su bili i biskupi iz Slovenije i Hrvatske) i činjenice da na taj biskupski susret nisu bili pozvani i svećenici, premda je tema toga biskupskog susreta bila „Svećenik u svijetu i Crkvi danas“. U istome broju prenesen je i intervju s kardinalom Suenensom objavljen u listu *Paris Match*.

U nastavku pisma Šeper problematizira i „apologije“ teologa Eduarda Schillebeexa na stranicama *Glasa Koncila*, a još više pozitivan odnos toga lista prema kardinalu Leu Josephu Suenensu. Ističući kako mu je i ranije „izrazio svoje negodovanje“, kad je *Glas Koncila* tiskao brošuru sa Suenensovim intervjuom, a i glavnom uredniku Pavliniću na tu je temu poslao pismo, pa unatoč tomu list ponovno „najpozitivnije“ piše o tome kardinalu, te Šeper rezignirano zaključuje:

Pavliniću i njegovim teološkim savjetnicima ne vrijedi ono što veli njihov nadbiskup, pogotovo jer je sada i on član te zlosretne rimske Kurije od koje potječe sve zlo u našoj Crkvi.

Stoga u prilogu svog pisma Šeper Kuhariću šalje i jedan broj lista *L'Homme nouveau* (20. srpnja 1969.), u kojem su objavljeni i neki kritični tekstovi o Suenensovom „spornom“ intervjuu, kao i o referatu kojega je ovaj izrekao u Churuu, te od Kuharića, kao odgovornog urednika, traži „u ime objektivnosti, da *Glas Koncila* donese i ove izjave.“

Šeper *Glasi Koncila* u nastavku pisma prigovara i način na koji je izvijestio o tzv. „Internacionali svećenika“, odn. o skupu svećenika u Churuu, osobito zamjerajući što ih list naziva „velikodušnom grupom francuskih svećenika“.

Kako se usuđuju ovako pisati? I još žale da biskupi ne žele s takvima razgovarati, i to prigodom sastanka koji je namijenjen samim biskupima. Zar bi bilo ljepše da su ti počeli s demonstracijama za vrijeme referata? Kud ide *GK*?

Kraj toga članka je i drugi s bučnim naslovom „Ostavka 28 svećenika“. Čemu sve to? Zar samo za volju objektivne informacije ili za stvaranje kaosa kod našeg svijeta?

Ja sam već nekoliko puta mislio da im pošaljem zaostalu pretplatu i da ih zamolim da mi list više ne šalju. Znam da je jedan povjerenik *GK* odlučio da ovaj broj neće dati u cirkulaciju.

Meni se sad postavlja pitanje: može li u ovakvoj situaciji i nadalje list izlaziti kao list Duhovnog Stola i možete li Vi i nadalje biti onaj koji snosi odgovornost za list? Meni se sve čini da se ni oni nisu mogli oteći napasti „la tentati odu pouvoir“. Oni su si svjesni da nešto znače, da stvaraju javno mnijenje, pa ih nije briga za drugo. Vidjet ćete da će Vam se popeti na glavu i da će postati glavni faktor u nadbiskupiji. Nešto slično kao nekadašnji seniorat,

zaključuje svoje pismo kardinal Šeper.

O „napetosti“ između kardinala Šepera i *Glasa Koncila* svjedoči i slučaj iz 1970. Naime, nakon što su neki čitatelji, kako donosi sam list, optužili uredništvo da je namjerno propustilo

objaviti govor kardinala Franje Šepera na završnoj svečanosti kanonizacije Nikole Tavelića u rimskoj hrvatskoj crkvi sv. Jeronima, održanoj dan nakon kanonizacije, 22. lipnja 1970., list je u idućemu broju donio pojašnjenje i tekst toga govora.¹⁶²⁶

„Neki nas izvješćuju da je i sam Kardinal tobože rekao: 'Ovo *Glas Koncila* sigurno neće htjeti objaviti.' Drugi nam govore: 'Eto sada vaše objektivnosti i istinoljubivosti, tu se pokazuje vaše novinarsko poštenje...!' Netko nam iz Zagreba piše: 'Hvala Bogu, pa se i vašoj samovolji nazire jasan kraj, najprije u imenovanju novog zagrebačkog nadbiskupa i njegovih pomoćnika, a jučerašnje riječi kardinala dra Franje Šepera izrečene u crkvi sv. Jeronima u Rimu vama su upućene i vašoj braći iz KS““, piše list, citirajući optužbe koje je primio na svoj račun, te pojašnjava kako neobjavljivanje Šeperovog govora nema nikakve veze s njegovim sadržajem, nego je plod objektivnih okolnosti: „Nijedan naš novinar nije prisustvovao svečanosti na kojoj je kardinal Šeper održao spomenuti govor. Žurili su kući da u jedan dan načinimo novi broj s prikazom rimskih događaja; večernju emisiju *Radio Vatikana* nismo slušali, i tako nismo imali tekst toga govora. Uto smo čuli za želju kardinala Šepera da se taj njegov govor ne objavljuje“. No, zbog prigovora koji su uslijedili, pojašnjava se dalje u tekstu, list je odlučio taj govor ipak objaviti, unatoč tomu što je on već objavljen i u časopisu *Marija*.

A tekst toga govora, u kojem su čitatelji prepoznali kritiku *Glasa Koncila*, glasi:

Trebamo da naš vjerski život udesimo prema naših hrvatskim tradicijama, u skladu s našim mentalitetom, u skladu s našim potrebama, u skladu s našim problemima. Zašto to kažem? Kažem to zbog toga jer osjećam jednu veliku bojazan da se ovih zadnjih godina i previše okrećemo za drugima. Istina je, netko bi mogao reći: mi smo bili toliko godina, barem dva desetljeća, izolirani od vanjskog svijeta i nismo mogli pratiti ni napredak teologije kakav je bio u vanjskom svijetu, ali mislim da više puta pretjeravamo i da idemo na puteve koji nisu naši putevi. Evo, na primjer, je li potrebno da se mi Hrvati s divljenjem okrećemo jednom kardinalu strancu koji ima običaj da sa Svetim Ocem raspravlja i prepire se preko novina, daje intervjuje u novinama [...] Zar je bilo potrebno da se kod nas prevedu na hrvatski jedan *Katekizam* koji nije katekizam, koji, možda, ni jednog nevjernika nije obratio, a mnoge je katolike smutio, *Katekizam* kojemu je Sveta Stolica stavila mnoge prigovore. Zar je bilo potrebno da mi to nama importiramo, a taj je *Katekizam* nastao u jednom narodu čiji predstavnici kažu da njihova roba nije za izvoz. A mi smo to brže-bolje uvezli. Zašto?

¹⁶²⁶ „Budite poštene pa to objavite“. (Zašto *Glas Koncila* nije objelodanio govor kardinala Šepera na završnoj svečanosti kanonizacije Nikole Tavelića u Rimu?), u: *Glas Koncila*, br. 14, 12. srpnja 1970., str. 12.

No, u istome tome broju u kojem je objavio kritički dio govora kardinala Franje Šepera na završnoj svečanosti kanonizacije Nikole Tavelića u Rimu, u kojemu su mnogi iščitali i kritiku na račun *Glasa Koncila* zbog već spominjanog praćenja kardinala Suenensa, Alfrinka i Crkve u Nizozemskoj, list na istoj stranici objavljuje dvije vijesti kojima nastavlja s takvom uređivačkom politikom: vijest o novom istupu kardinala Alfrinka u kojem je uputio kritiku Papi¹⁶²⁷, te najavu dolaska kardinala Suenensa u Zagreb, na Mariološki kongres.¹⁶²⁸

***Glas Koncila* i katolički tisak – tema zasjedanja BKJ**

Tijekom 1970. i 1971. godine pitanje katoličkog tiska u nekoliko je navrata raspravljano i na službenim susretima hrvatskih biskupa i zasjedanjima Biskupijskih konferencija Jugoslavije.

Zasjedanje biskupa hrvatskog jezičnog područja 17.-19. veljače 1970.

Od 17. do 19. veljače 1970. u Zagrebu su okupili biskupi hrvatskog jezičnog područja, a drugoga dana toga susreta sastalo se i „Vijeće za nauku vjere“ pri BKJ koje je, kako doznajemo iz priopćenja, „razmatralo i suvremeno stanje u našem katoličkom tisku“.¹⁶²⁹

Nedugo prije tog sastanka, 21. siječnja 1970., biskup Kuharić u Samoboru se susreo s uredništvima *Glasa Koncila* i *Svezaka*. U svom dnevničkom zapisu potom je zaključio kako „ljudi imaju sigurno dobru volju, ali možda se previše teoretizira, a za praksu se nema jasne predodžbe o našim prilikama. Imam dojam kao da se odgovornost prebacuje na vodstvo Crkve

¹⁶²⁷ *Holandski kardinal Alfrink o Papi i o dva vatikanska Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 14, 12. srpnja 1970., str. 3.

¹⁶²⁸ *Pripreme za međunarodni Mariološko-marijanski kongres u Zagrebu. Predviđa se dolazak kardinala Suenensa u Zagreb*, u: *Glas Koncila*, br. 14, 12. srpnja 1970., str. 3.

¹⁶²⁹ *Zagreb: Sastanak biskupa hrvatskog jezičnog područja*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 8. ožujka 1970., str. 4.

što stvari ne idu dobro, a dovoljno se ne uočava i prilike pred kojima je Crkva nemoćna. Dobivam dojam da se ima u duši neka napetost, nervoza kojom se promatra situacija“.¹⁶³⁰

Za vrijeme samog zasjedanja, s nadnevkom 18. veljače 1970., biskup Kuharić u svom Dnevniku navodi kako je „nadbiskup Čekada pročitao [je] pismo nekih laika intelektualaca kojim oni izražavaju svoje prigovore protiv naše štampe, osobito *Glasa Koncila*, *Svezaka*, *Veritasa* itd.“

No, Kuharić dodaje kako je pritom ipak stao u obranu članova tih redakcija:

Rekao sam da dobivam dojam da su te optužbe više subjektivno fundirane. Postoji nesporazum između starih i mladih. Ima koji put sigurno napisao koji nisu zgodni ali ipak ne može se reći da su te radine ekipe opasne za vjeru i na nemaju „sensus Ecclesiae“. Dapače, veoma su angažirani ali mi se moramo malo više pokrenuti i zahvaćati u rješavanje naših konkretnih problema. Preporučeno mi je da razgovaram s uredništvima.¹⁶³¹

Zasjedanje BKJ od 7. do 9. travnja 1970. godine

Problematika katoličkog tiska bila je i jedna od važnijih tema proljetnog zasjedanja Biskupske konferencije, koje je održano od 7. do 9. travnja 1970.. Na tome je zasjedanju ustanovljeno i Vijeće za katolički tisak, u kojeg su imenovani nadbiskupi Čekada i Pavlinić te biskup Kuharić, doznajemo iz priopćenja koje *GK* u cijelosti prenosi.¹⁶³²

A na konferenciji za novinare upriličenoj nakon toga zasjedanja kao središnja točka prijepora pokazalo se pitanje odnosa crkvenoga tiska, odnosno javnoga mnijenja kojega ono želi predstavljati i promovirati s jedne, i crkvenoga autoriteta s druge strane. Pred crkvene novinare iz svih važnijih redakcija – *Glasa Koncila*, *Veritasa*, Hrvatske redakcije *Radio Vatikana*, *Družine* te nekoliko medija KS-a, među kojima i novoustanovljene agencije *AKSA* –

¹⁶³⁰ Dnevnički zapis Franje Kuharića od 21. siječnja 1970., u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, Dnevničke zabilješke 1969-1973., korice 1, Sveš. 1, str. 94.

¹⁶³¹ Dnevnički zapis Franje Kuharića od 18. veljače 1970., u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, Dnevničke zabilješke 1969-1973., korice 1, Sveš. 1, str. 105.

¹⁶³² *Saopćenje Biskupske konferencije Jugoslavije*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 19. travnja 1970., str. 3.

izašli su v. d. predsjednika BKJ nadbiskup Jože Pogačnik i predsjednik novoustanovljenog Vijeća za tisak BKJ nadbiskup Smiljan Čekada.¹⁶³³

Na toj se konferenciji, među ostalim, razvila živa rasprava između nadbiskupa, osobito Čekade, te predstavnika KS-a, predvođenih Josipom Turčinovićem, i *Glasa Koncila*, odn. njegovoga glavnog urednika Vladimira Pavlinića.

Počelo je s raspravom o tzv. „Hercegovačkom slučaju“, koji je bio jedna od tema Izjave za javnost koju su biskupi s toga zasjedanja uputili, pri čemu je nadbiskup Pogačnik zatražio od crkvenoga tiska da u tome slučaju „podrži stav Crkve i biskupa“, na što je Pavlinić primijetio kako se iz toga vidi da se „postavlja kao prvotni princip autoritet, tako da se i štampi koja mora istražiti stanje stvari isto postavi kao prvotni zadatak podupiranje autoriteta“, pri čemu se otvara pitanje može li na taj način i sam autoritet donijeti pogrešne odluke, jer je pitanje „je li on dovoljno informiran“. Nadbiskup Čekada pritom je primijetio kako je „u vrijeme opće krize autoriteta u Crkvi“, kad se i „kod nas stvaraju sve jače kontestatorske grupe“, kao u Đakovu i drugdje, vrlo opasno dovoditi u pitanje vrijednost crkvenoga autoriteta, osobito u katoličkim medijima. Potom je izričito naveo kako „mi nismo zadovoljni njegovim pisanjem u mnogim slučajevima“ jer „kad se radi, npr. o sporu između zakonitog crkvenog autoriteta i raznih kontestatora (mogu to biti i svećenici), simpatije *Glasa Koncila* su gotovo uvijek na strani kontestatora“. Naveo je i nekoliko primjera, poput načina pisanja o pitanju rastave braka u Italiji¹⁶³⁴ - pri čemu su, po njegovom mišljenju, „simpatije *Glasa Koncila*“ na strani trojice profesora s Gregoriane koji su se „pobunili“ protiv stava Pape i lista *Civiltà cattolica* o tome pitanju - te načina pisanja o zbivanjima u Churu-u¹⁶³⁵, gdje je skupina svećenika pokušala parirati europskim biskupima koji su tamo zasjedali pri čemu je, po njegovom mišljenju, stav lista bio „potpuno neodređen“, a „meni se čini da su vaše simpatije bile više na strani kontestatora nego na strani biskupa“. Osobito im je, pak, prigovorio držanje u slučaju tzv. „Bijele knjige“, o čemu je u ovome radu već bilo riječi u poglavlju IV.2.3.2.

Pavlinić je na to odgovorio kako ni u jednom od spomenutih slučajeva „mi nismo nikakvih svojih stanovišta zauzimali, nismo dali sudove, nego smo informirali o čemu se radi. A ako se dobiva dojam da smo mi na strani ovoga ili onoga, to je nutarnja sila informacija, ona

¹⁶³³ Usp. *Bolne točke Crkve kod nas, crkveni autoritet i javno mišljenje*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 19. travnja 1970., str. 1, 3-6.

¹⁶³⁴ Usp. *Italija: za i protiv razvoda braka*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 22. ožujka 1970., str. 6.

¹⁶³⁵ Usp., npr. *Sastanak biskupa Evrope u Churu. Između biskupa i svećenika mora postojati veza suodgovornosti*, u: *Glas Koncila*, br. 15, 27. srpnja 1969., str. 3-4.

sama sobom govori“, pa „ako same iznesene činjenice nekoga navode da se više prikloni ovamo ili onamo, da smatra da je nešto upereno protiv nekoga – to je krivnja samih činjenica“. Na to je nadbiskup Čekada sažeo bit prigovora kojega neki u Crkvi imaju na *Glas Koncila*, kad je u pitanju pisanje o spornim temama:

Vi se, izgleda, odlično snalazite u ulozi čisto informativne štampe, ali katolička štampa ne može biti čisto informativne prirode, ona mora biti i odgojno-moralne prirode. I prema svakom crkvenom moralnom problemu morate zauzeti određeno stanovište, makar diskretno, ali mora se znati što vi odobravate, a što osuđujete. Ja na primjer, kao teolog i inteligentan čovjek, mogu zauzeti svoje stanovište, ali može li zauzeti ispravno stanovište o tim stvarima poslije vaših neodređenih i blijedih informacija običan čovjek iz puka?

Sličan zaključak ponavlja i nadbiskup Pogačnik: „Vi niste indiferentna štampa, nego katolička. A to znači da treba u svakom slučaju braniti stvar Crkve“.

Tom su se stanovištu, razumljivo, usprotivili Pavlinić i Turčinović. Pavlinić se potužio na, kako je kazao, vječni strah „što da se kaže, a što ne“ jer „uvijek treba imati neke obzire“, jer se stoljećima „držalo stado neuko i neupućeno i gdje je viša kasta bila ta koja je sve znala i o svemu odlučivala“ te je zaključio kako katolički tisak ne može vršiti svoju funkciju „ako se mi nekim apriornim povjerenjem apstiniramo od informacije“ dok je Turčinović upitao „može li se autoritet štiti time da se postaje bljedolik i da se prikrivaju stvari“ te „kako javno mnijenje može sazrijevati bez objektivne informacije koja ide do kraja“, zaključivši također kako „naša štampa postaje bezuspješna i izdaje Božji narod, ako nema one zrelosti i one slobode koja joj treba“.

Da su i u samome uredništvu *Glasa Koncila* bili svjesni kako je ovo bila jedna sasvim nova i neuobičajena situacija, u kojoj su novinari i biskupi raspravljali sasvim otvoreno, pokazuje i komentar toga broja¹⁶³⁶, u kojem se napominje kako će se čitateljima „možda veliki dijelovi ove konferencije za tisak činiti preslobodnima, možda će mu se činiti da su novinari morali imati više poštovanja prema autoritetu“, te se konferencija za novinare „gotovo pretvorila u okrugli stol na kojemu su dva biskupa bila samo dvojica od sudionika u raspravi“. No istodobno, uredništvo staje u obranu takvoga pristupa, jer će pokazana otvorenost

¹⁶³⁶ Korak naprijed naše Biskupske konferencije, u: *Glas Koncila*, br. 8, 19. travnja 1970., str. 2.

„biskupima osigurati autoritet daleko veći i djelotvorniji nego što bi ga mogli osnivati na posvećenoj šutnji u starim okvirima svojega dostojanstva“.

U idućemu pak broju doznajemo kako list nije objavio drugi dio „sporne“ konferencije za novinare, jer su im nadbiskupi „naknadno javili neka ih zasad ne objavljujemo“.¹⁶³⁷ Ali već i ono što je objavljeno za list je pokazatelj da biskupi „imaju određenu, držimo sve veću, mjeru povjerenja u dobronamjernost katoličkih novinara i onda kad ti nastupaju odviše ispitivački, a također u zrelost Božjeg naroda i onda kad nekima u tome narodu nije ugodno što se kreće tim novim riskantnim putevima dijaloga unutar Crkve“.

List također prenosi i sadržaj pisma kojega su biskupi, zabrinuti zbog tzv. „slučajeva“ u Crkvi, s toga proljetnoga zasjedanja BKJ uputili svećenicima i redovničkim zajednicama.¹⁶³⁸

Zasjedanje BKJ od 24. do 26. rujna 1970. godine

I nakon jesenskoga zasjedanja BKJ, koje je od 24. do 26. rujna 1970. održano na Visovcu, i na kojoj je Franjo Kuharić, kao novoimenovani zagrebački nadbiskup, izabran za njenog novog predsjednika, ponovno je priređena konferencija za katoličke novinare, na kojoj su sudjelovali nadbiskupi Kuharić, Pogačnik i Franić, a s koje list također opširno izvješćuje¹⁶³⁹, ali ju prati i prigodnom reportažom¹⁶⁴⁰ iz koje, po prvi puta do tad, možemo pratiti i sam tijek zasjedanja (premda bez prisustva novinara u samoj dvorani zasjedanja), te atmosferu toga susreta. Ta je činjenica prepoznata i u komentaru lista, u kojoj se hvali dotad najveća otvorenost novinarima jednoga biskupskog zasjedanja u nas, ali i činjenica da su biskupi primili izaslanstvo laika koji su, nešto ranije, uputili protestno pismo zadarskome biskupu Oblaku¹⁶⁴¹, o čemu je u ovome radu već bilo riječi u poglavlju IV.2.3.3.

¹⁶³⁷ *Odjeci biskupske konferencije za štampu*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 3. svibnja 1970., str. 2.

¹⁶³⁸ „*Iskreno i ozbiljno izražavamo svoju zabrinutost*“. *Pismo naših biskupa svećenicima i redovničkim zajednicama*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 3. svibnja 1970., str. 3.

¹⁶³⁹ *Naši biskupi pred starim i novim problemima naše crkvene zajednice*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 11. listopada 1970., str. 1, 3-5.

¹⁶⁴⁰ *S biskupima na samotnu otočiću*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 11. listopada 1970., str. 11-12.

¹⁶⁴¹ *Usp. I opet – korak naprijed*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 11. listopada 1970., str. 2.

Zasjedanje BKJ od 20. do 23. travnja 1971. godine

Da je o radu katoličkog tiska bilo riječi i na proljetnom zasjedanju BKJ održanom u Zagrebu od 20. do 23. travnja 1971., doznajemo iz vijesti o „pismenoj poruci“ koju su biskupi s toga zasjedanja uputili redakcijama katoličkih medija, pri čemu *Glas Koncila* ističe da je to pismo „uredništvima uručeno tek polovicom lipnja“.¹⁶⁴² U tome pismu se, uz pohvale „dosadašnjem radu našeg tiska“, osobito „*Glasu Koncila* i Kršćanske sadašnjosti“ te priznanje za zasluge „na više područja, osobito na karitativnom“, izriču i upozorenja „na određene opasne i negativne pojave u dijelu našega katoličkoga tiska“. Pritom se osobito ističu „mogućnost dezorijentacije, diobe, nagrizanja jedinstva“, te izražava sumnja u to „jesu li vijesti zaista uvijek objektivne i cjelovite“. Biskupi ističu i kako „mjesto kritike dosadašnjih 'struktura' i iznošenja negativnosti katoličkog života“ u tisku treba „nuditi pametnu zamjenu i orijentaciju prema uspjehu“. Od urednika se pak očekuje „da uz prikaze negativnih pojava u Crkvi dodaju i 'svoj pozitivni, apostolski i katolički komentar“, te ih se upozorava da je moguća „sablazan širokih slojeva“ jer „najveći dio naših čitalaca pripada manje školovanom svijetu“.¹⁶⁴³

Zasjedanje BKJ od 29. srpnja 1971.

I sredinom ljeta, 29. srpnja 1971. biskupi su se okupili na jednodnevnom zasjedanju, o čemu *Glas Koncila* nije javljao, ali o njemu doznajem iz dnevničkog zapisa nadbiskupa Kuharića s tim nadnevkom:

Opet je bila na raspravi štampa. Ima negativnih stvari kojima treba prigovoriti, ali ipak neki suviše crno prosuđuju i suviše bi radikalno postupili, jer žive zapravo izvan neposredne odgovornosti. Stvari treba drugom metodom postavljati na svoje mjesto. Ja sam prije za pozitivne metode dokle god ima nade da će uspjeti.¹⁶⁴⁴

¹⁶⁴² *Pismo Biskupske konferencije uredništvima katoličkih izdanja*, u: *Glas Koncila*, br. 13., 27. lipnja 1971., str. 2.

¹⁶⁴³ Cjelovito pismo vidi u: *Upozorenja vjerskom tisku*, u: *Veritas*, br. 8, kolovoz 1971. str. 203-204.

¹⁶⁴⁴ Dnevnički zapis Franje Kuharića od 29. srpnja 1971., u: NAZ, *Ostavština Franje Kuharića*, Nepotpune dnevničke zabilješke u godini 1971., korice 1, Sveš. 2, str. 18.

Istu večer Kuharića je posjetio teolog, član KS-a Vjekoslav Bajsić, pri čemu su razgovarali i o napetostima između biskupa s jedne, te dijela teologa i katoličkog tiska s druge strane. Kuharić o tome susretu piše:

Rekao sam mu kako bi trebalo stvoriti suradnju između biskupa, teologa, novinara da se ne dijele na tabore, koje sve više razdvaja nepovjerenje, optužbe. Rekao sam mu da se biskupi osjećaju stvarno bagatelizirani, ismijavani itd. To nisu dobra stanja! Treba to izliječiti! Rekao sam mu da sam iskreno želio da Vijeće za tisak kod BK bude taj forum susreta i suradnje, ali nije to bilo prihvaćeno jer se odmah tumačilo kao inkvizicija. Tako postavljati stvari sigurno nije prilog dijalogu!¹⁶⁴⁵

Zasjedanje BKJ od 3. prosinca 1971. godine

3. prosinca 1971. održano je još jedno zasjedanje BKJ na kojem su se biskupi, kako doznajemo iz priopćenja, „najviše zadržali na pitanjima našeg katoličkog tiska, koja su se proučavala i na dva posljednja Sabora BK“.¹⁶⁴⁶

Na to su zasjedanje pozvani i urednici „naših najznačajnijih publikacija (dr. Bajsić, dr. Šagi-Bunić i vlč. Pavlinić)“ kojima je, kako se dalje navodi, „predsjednik BK odao [im je] priznanje za sve dobro što su učinili kroz brojne publikacije, ali u otvorenoj debati razmotrena je dosadašnja konkretna situacija, te se očekuje da će ovaj zajednički napor pridonijeti smirenom rješavanju uočenih problema. Uz to su zaključili kako da se što uspješnije i što brže ustanovi Vijeće za tisak pri BK, koje će studirati i pripomoći da se problemi riješe“.

No, ono što u priopćenju, a ni drugdje u *Glasi Koncila* nije navedeno, a o čemu Kuharić piše u svome Dnevniku, s konferencije za novinare nakon zasjedanja su „demonstrativno otišli predstavnici *Glasi Koncila* i Kršćanske sadašnjosti“, nezadovoljni izjavom za novinare. Kuharić pritom priznaje kako je sporna izjava za tisak „morala [je] biti svakako bolje i pozitivnije sastavljena. Ona neće pomoći smiriti situaciju. Ali svi smo u nemiru i tjeskobi“.¹⁶⁴⁷

¹⁶⁴⁵ Dnevnički zapis Franje Kuharića od 29. srpnja 1971., u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, Nepotpune dnevničke zabilješke u godini 1971., korice 1, Sveš. 2, str.19.

¹⁶⁴⁶ Priopćenje za tisak. Zasjedanje sabora Biskupske konferencije, u: *Glas Koncila*, Božić 1971., str. 6.

¹⁶⁴⁷ Dnevnički zapis Franje Kuharića od 3. prosinca 1971., u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, Nepotpune dnevničke zabilješke u godini 1971., korice 1, Sveš. 2.

Iz Dnevnika doznajem kako je, nakon konferencije za novinare, Kuharić susreo i fra Bonaventuru Dudu, koji je također bio nezadovoljan Izjavom za tisak s konferencije, pribojavajući se kako će na tu izjavu reagirati u *Glasi Koncila*, KS-u i na KBF-u.¹⁶⁴⁸

Da je u uredništvo *Glasi Koncila* u to vrijeme pristiglo i protestno pismo jednoga dekanata, doznajemo iz predavanja fra Bonaventure Duda na Ljetnoj katehetskoj školi u Zadru, u kojem je on citirao i jedan izvadak iz toga pisma prema kojemu „ne trebamo više luteranaca ovdje, mi slušamo nezabludivoga učitelja vjere, Papu!“¹⁶⁴⁹

Zasjedanje Biskupske konferencije od 18. do 21. travnja 1972.

Kad je BKJ s proljetnog zasjedanja 1972., održanog od 18. do 21. travnja, od svećenika zatražila da ne raspačavaju časopis *Svesci* (br. 19-20), jer neki članci objavljeni u njemu „teško vrijeđaju katoličku nauku“ *Glasi Koncila*, dotad neuobičajeno, staje u obranu te odluke biskupa. Ocjenjujući kako u spornome broju *Svezaka* uistinu ima članaka „koji zadiru u vrlo delikatna pitanja“, „koji mogu povrijediti i zbuniti pobožnu dušu, osobito ako je ona teološki neupućena“, list ističe kako se odluka biskupa može protumačiti kao čin „njihove pastoralne razboritosti“:

Ne zabraniti, ne osuditi, ne posjeći u korijenu, nikoga poimence ne uvrijediti niti ga izvrgnuti sumnji, ali ipak upozoriti javnost na specifičan karakter te revije, pozvati na oprez svećenike koji bi, možda bez dovoljne pripreve, mogli tu reviju davati u ruke svojim vjernicima. Kad na ovaj postupak naših biskupa gledamo kao na zanimljiv pokušaj spajanja slobode teološkog istraživanja i izbjegavanja „sablazni malenih“, onda je to pokušaj koji treba posebno zabilježiti kao elemenat mučnog rađanja suvremenijeg shvaćanja slobode i autoriteta u Crkvi.¹⁶⁵⁰

Imajući u vidu da je urednik *Svezaka* ujedno i vrlo zauzeti suradnik *Glasi Koncila* Tomislav Šagi-Bunić, ovakav stav lista prema odluci biskupa da se taj broj časopisa ne

¹⁶⁴⁸ Usp. Dnevnički zapis Franje Kuharića od 3. prosinca 1971., u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, Nepotpune dnevničke zabilješke u godini 1971., korice 1, Sveš. 2.

¹⁶⁴⁹ Usp. *Jedno zapaženo, zanimljivo predavanje. Duh stvara i nepravilike u Crkvi*, u: *Glasi Koncila*, br. 15, 25. srpnja 1971., str. 7, 9.

¹⁶⁵⁰ *Veoma opsežan program proljetnog zasjedanja naše Biskupske konferencije. Svi biskupi Jugoslavije jednodušno uz napadnutog nadbiskupa Kuharića*, u: *Glasi Koncila*, br. 9, 30. travnja 1972., str. 3.

raspačava teško bi bilo razumjeti drugačije, uzimajući u obzir ranije stavove *Glasa Koncila*, nego kao svojevrsnu promjenu stava redakcije prema pitanju unutarcrkvene kritičnosti uopće, obzirom na promijenjene političke okolnosti, o čemu je u ovome radu već bilo riječi u poglavlju IV.9.6.

Ipak, list nešto kasnije prenosi i AKSA-inu vijest o podnesku kojega je na BKJ uputio urednik *Svezaka* Šagi-Bunić, a u kojemu od biskupa traži dodatno i preciznije pojašnjenje kojim se to navodima u spornome broju časopisa radi o „teškom vrijeđanju kršćanske nauke“.¹⁶⁵¹

Da je pisanje katoličkog tiska, pa onda vjerojatno i *Glasa Koncila* kao najtiražnijeg i najutjecajnijega katoličkog lista, bilo sve češća tema i drugih službenih susreta katoličkoga klera, svjedoči i najava pastoralne konferencije svećenika Krčke biskupije, za koju je tamošnji biskup Karmelo Zazinović kao središnju temu odredio upravo „sredstva društvenog saobraćanja“. Među zadacima koje je biskup odredio za tu konferenciju bila su i ova pitanja:

Koja je svrha katoličke štampe? Kojih se pravila trebaju držati novine da udovolje pravu na informaciju građana? Smiju li se informacije o negativnostima u Crkvi i drugim zajednicama iznositi bez obzira na moralni zakon? U kakvoj mjeri djeluju naše vjerske novine na obnovu vjersko-čudorednog života naših vjernika? Ima li s vjerničke strane zamjerki (i na što se odnose)? Koje je mišljenje svećenika i njihovih vjernika o katoličkoj štampi i što bi sugerirali uredništvima i upravi?¹⁶⁵²

Pismo nadbiskupa Kuharića od 6. veljače 1971.

Nakon što je krajem siječnja ili početkom veljače 1971. godine zaprimio pismo svećenika i katoličkog novinara Nikole (Mate) Roščića koji je, kako se čini, imao primjedbi na način na koji je *Glas Koncila* popratio tzv. „slučaj Simonis“¹⁶⁵³, nadbiskup Franjo Kuharić to je pismo (u čiji sadržaj nemam uvida), zajedno sa svojim popratnim pismom, dostavio uredništvu lista.¹⁶⁵⁴ Pišući o tome slučaju, kojega sam kratko prikazao ranije u ovome radu (potpoglavlje IV.1.3.), list je stao na stranu onih koji su osporavali izbor novog rotterdamskog biskupa Hadrianusa Johannesa Simonisa, među kojima je bio i nizozemski kardinal Bernard

¹⁶⁵¹ Urednik „Svezaka“ Šagi-Bunić povodom izjave BK o novom broju „Svezaka“, u: *Glas Koncila*, br. 9, 30. travnja 1972., str. 17.

¹⁶⁵² AKSA, *Pastoralna konferencija o crkvenom tisku*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 24. siječnja 1971., str. 12.

¹⁶⁵³ Usp. S.[miljana] R.[ENDIĆ], *Nov „slučaj“ u Nizozemskoj*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 24. siječnja 1971., str. 8.

¹⁶⁵⁴ Pismo nadbiskupa Franje Kuharića uredništvu *Glasa Koncila* od 6. veljače 1971., u: *Osobni Arhiv Vladimira Pavlinića*, London. Cjelovito pismo objavljujem u Dodatku ovoga rada.

Jan Alfrink. Osim toga, u izvješću novinarkе Smiljane Rendić kritizira se i pravo Pape da samostalno bira („nameće“) lokalne biskupe.

Nadbiskup Kuharić u svome pismu izražava nezadovoljstvo tim izvješćem:

Razmišljajući o tom izvještaju, postavljalo mi se pitanje: da li je cjelovit? Da li je zaista objektivan? Da li je to potpuna istina ili poluistina? Autor se očito opredijelio na simplicističku podjelu: lijevo-desno, integristi-progresisti, crno-bijelo! U ovom slučaju lijevi su posve u pravu, desni posve u krivu? Mislim da je to onaj isti autor koji je opet u *Službi Božjoj* postavio stvari drugačije nego što to inače čini u izvještajima koje piše za *Glas Koncila* na temelju jednostranih sudova obično iz ljevičarskih novina.

Uspoređujući dalje taj članak s izvješćem *Vjesnik*-ovog novinara Ive Mihovilovića o istome slučaju, podsjećajući kako je taj novinar svojedobno, „iz staljinističke ere“ s tolikom „žalcem pisao o Crkvi, Papi i svemu što je u odnosu s vjerom“, Kuharić primjećuje kako kod Mihovilovića sad toga žalca nema, nego je „toga žalca bilo u izvještaju S.R.! Možda i previše za vjerske novine!“.

U nastavku svog pisma, Kuharić upozorava kako „sloboda, javno mnijenje, obnova, napredak, zajedništvo itd. Sve te vrijednosti mogu biti manipulirane i instrumenti manipulacije s ljudima i ljudskim savjestima, ako se ljudi ne postave na čvrsto stanovište Istine i Ljubavi! Bez toga nema pravednosti i poštenja, a bez pravednosti i poštenja nemogući su konstruktivni međuljudski odnosi izvan Crkve, a pogotovo u Crkvi“. Ističući kako za njega osobno „ne postoji ni lijeva ni desna istina“, nego samo „Istina“, Kuharić navodi kako je kršćanska obveza „da budemo poštени prema svakom i da tražimo samo istinu i da je branimo s ljubavlju“. Stoga dodaje kako u njemu izaziva „žalost, povrijeđenost i zabrinutost“ kad osjeti „da bilo tko i bilo na koji način tendencioznim dezinformacijama ili poluistinom zaobilazi istinu i pravednost“ jer smo se „načitali i naslušali toga u poratnim godinama“ pa „ni trunak toga ne bi smjelo doći u vjersku štampu koja mora uvijek služiti istini i ljubavi“.

Kuharić potom ističe kako Crkva „nije nikakva partija“, te kako se u njoj ne smiju zanemarivati Kristov duh i snaga Istine i Ljubavi, jer „bez toga sve vrijednosti gube svoju zaštitu i temelj“ te „će sloboda uvijek biti za jedne samovolja, za druge ropstvo!“ te će si „jači“ uvijek „prisvajati pravo govora“ dok bi slabiji „uvijek morali šutjeti!“:

Sloboda krivo shvaćena, sloboda bez odgovornosti i poštenja uvijek se pretvara u tiraniju. Borba protiv vlasti uvijek je borba za vlast, samo ta obično potencira prevlast čovjeka nad čovjekom! Metode borbe ovoga svijeta uvijek opravdaju žalosnu uzrečicu da jednom mora smrknuti da bi drugom svanulo!

U nastavku pisma Kuharić se osvrće i na protest jedne skupine mladih vjernika koji su „u nekim crkvama čitali svoju Deklaraciju s protestnim zahtjevima“, te se pita „hoće li ti optuženi imati pravo da kaže i svoju obranu?“ te ima li možda i odgovornosti tih mladih što je došlo do napetosti? Na kraju pisma Kuharić ističe kako za svoje pismo nema drugoga motiva nego svoju tjeskobu i brigu za Crkvu, „posebno Crkvu u hrvatskom narodu koji je, nažalost, uvijek bio manipuliran izvana a iznutra razdijeljen i zato mu je povijest tragična“. Također izražava i svoje „čuđenje“ što list s protekloga Svećeničkog tjedna nije prenio niti jednu njegovu riječ, premda je tamo „govorio iz svoje savjesti kao zagrebački nadbiskup“, te smatra da, makar se nekome taj njegov govor možda i činio „desnim“, vjernici imaju pravo doznati „što je nadbiskup rekao braći svećenicima pred Božjim narodom“. „Budite uvjereni da vas sve iskreno volim cijeneći vašu muku, ali vas molim da razumijete i moju muku“, zaključuje svoje pismo nadbiskup Kuharić.

Razgovori nadbiskupa Kuharića o „problematici *Glasa Koncila*“

Osim nekih ranije u radu spomenutih susreta i razgovora, tijekom 1971. i u prvoj polovici 1972. nadbiskup Kuharić je, kako doznajem iz njegovih dnevničkih zapisa, na brojnim susretima raspravljao o problematici katoličkog tiska, pa tako i *Glasa Koncila*.

Tako je 6. travnja 1971. primio vodstvo „Kršćanske sadašnjosti“ - Tomislava Šagi-Bunića, Vjekoslava Bajsića, Josipa Turčinovića i Julija Sulića - pri čemu u dnevničkome zapisu navodi kako se ti teolozi „smatraju [se] nepravedno suđenima, progonjenima i nezaštićenima!“ . Dodaje kako je najogorčeniji bio Šagi-Bunić, i da ga on razumije jer „on svakako nije zaslužio da ga se proglasi heretikom i da mu se niječe ljubav prema Crkvi! Nisu to zaslužili ni ovi njegovi suradnici!“ . No, pritom dodaje i kako se Šagi-Bunić „ne slaže s pisanjem Smiljane Rendić“, te da upravo njene članke smatra najodgovornijima „da je došlo do takve opozicije prema *Glasi Koncila*“.¹⁶⁵⁵

Nadbiskup Kuharić ponovno se, kako doznajem iz njegovoga Dnevnika, na prijedlog Živka Kustića i Josipa Ladike, u župnom uredu u Samoboru 15. studenoga 1971. susreo sa skupinom teologa i djelatnika u tisku među kojima su, uz Kustića i Ladiku, bili i Tomislav Šagi-

¹⁶⁵⁵ Dnevnički zapis Franje Kuharića od 6. travnja 1971., u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, Nepotpune dnevničke zabilješke u godini 1971., korice 1, Sveš. 2, str. 3.

Bunić, Josip Turčinović, Stipe Bagarić, Vjekoslav Bajsić, Vladimir Pavlinić, Mijo Gabrić, Valent Vuk i Trpimir Stjepan Grmec.

Na tome je susretu, sudeći po dnevničkome zapisu, nadbiskup Kuharić bio oštiji, te je svojim sugovornicima poručio da ih „situacija sili na ozbiljan razgovor“.

„Moja savjest me obvezuje i ne dopušta mi da budem ravnodušan. Dijeli se Crkva, dijeli se narod, a to si mi ne smijemo dopustiti. Ulaze krive ideje u Crkvu!“, poručio je svojim sugovornicima nadbiskup Kuharić. Na primjedbu Šagi-Bunića, kako mu se čini „da dolazi mrak“, Kuharić piše kako je dobio dojam „da Šagi misli da bi taj mrak mogli izazvati biskupi svojom intervencijom“, ali i dodaje kako mu se čini da je njegovim sugovornicima nedostajalo bilo kakve samokritike i priznanja da su možda i oni suodgovorni za nastale sporove i krize. „Turčinović, Bagarić, Grmec i Pavlinić su najviše govorili. U tome nije bilo pokušaja da se ozbiljno ispitaju nego su samo optuživali i konačno 'svečano' izjavljivali da ne trebaju 'takve Crkve“, navodi Kuharić, te dodaje kako je na takav govor reagirao:

Reagirao sam! Takav govor mi nimalo nije zvučao dobronamjerman. Rekao sam im neke činjenice, porazne i žalosne, a zbivaju se u ime koncilske obnove u svijetu! Rekao sam da ne vjerujem u takvoga Duha Svetoga koji bi takve stvari nadahnjivao. Rekao sam im da po takvoj ekleziologiji nema mjesta biskupu. Biskupi su stalno proglašavani kao neki diktatori kojima je samo do „vlasti“ a oni su strpljivi i obazrivi. Ne mogu reći da im nismo pokazali dosta povjerenja. Biskup nije mnogo zanovijetao ni *Glasi Koncila* ni u Kršćanskoj sadašnjosti. Savjeti nisu bili uvažavani. Jedno je vrijeme išlo dobro, ali onda je skrenulo loše i dovelo nas je sve u ovu situaciju. Teror dolazi odozgo. Po takvoj ekleziologiji ni bi bila uopće moguća uprava Crkve. Ruše auktoritet i stoje uz sve pobune a ne ocjenjuju da se u tome mogu sakrivati pozadine koje nemaju ništa veze s obnovom Crkve, kao i sada u Bistrici! To je krik moje tjeskobne savjesti!¹⁶⁵⁶

Dodajući kako se poslije „vodio nešto mirniji razgovor“, Kuharić ipak zaključuje kako „rezultata nije bilo nikakvoga“, pa je svoje sugovornike uputio da, ukoliko žele, i oni svoje primjedbe dostave Biskupskoj konferenciji. Pri kraju zapisa o tome događaju, Kuharić zaključuje kako „moram biti promišljen, razborit, strpljiv, ali i dosljedan svojoj savjesti“.

¹⁶⁵⁶ Dnevnički zapis Franje Kuharića od 15. studenoga 1971., u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića Nepotpune dnevničke zabilješke u godini 1971., korice 1, Sveš. 2, str. 27-28.

Na blagdan Krista Kralja 21. studenoga 1971., na ručku s Kuharićem u istoimenoj zagrebačkoj župi na Trnju, odvjetnik Zlatko Kuntarić „teško optužuje *Glas Koncila* radi njegovih sadržaja“ i „očekuje [se] od mene odlučan postupak“.¹⁶⁵⁷

Sutradan, 22. studenoga 1971., Kuharić održava dvosatni sastanak s novinarkom *Glasa Koncila* Smiljanom Rendić. Premda je glavna tema susreta bio njezin članak u *Kritici* (br. 19/71), koji je u to vrijeme imao velikoga odjeka i prema kojemu je Kuharić vrlo kritičan, on ipak zaključuje kako „na temelju razgovora s njom ne bi se moglo ništa prigovoriti njezinoj vjeri“, ali i da mu je takav dojam iz razgovora nespojiv s nekim njenim člancima. „Kad je čovjek sluša, onda to nije ona Rendić što piše neke izvještaje u *Glasi Koncila*, a pogotovo ne autor onoga članka u *Kritici*. Kako sad čovjek može vagnuti jednu dušu.“¹⁶⁵⁸

Prigovori apostolskog delegata i pronuncija Maria Cagne na račun djelovanja KS-a i pisanja *Glasa Koncila*

Na djelovanje KS-a i pisanje *Glasa Koncila* Kuhariću se požalio i apostolski delegat, a od rujna 1970. i obnove punih diplomatskih odnosa između Jugoslavije i Sv. Stolice i pronuncij Sv. Stolice u Jugoslaviji Mario Cagna.

Da su i nadbiskupu Cagni stizale pritužbe na račun pisanja *Glasa Koncila* doznajemo iz samoga lista, uz napomenu da je ta anonimna kritika listu prosljeđena od strane biskupa Kuharića, kojemu je Cagna to prosvjedno pismo prosljeđio kao „odgovornom uredniku“. U pismu Cagni anonimni pošiljatelji, potpisani kao „vjerni Zagrepčani“, apostolskog delegata mole „da povede[te] računa o pisanju *Glasa Koncila*, s kojim pisanjem nismo zadovoljni“ jer on „smućuje i sablažnjava vjernike svojim liberalizmom, čestim jednostranim izvještavanjem, kritikom Rimske Kurije, kritikom naše preuzvišene gg. Biskupa (u novom broju od 12. listopada u suradnji s biskupom Grmičem i u riječima da gg. biskupi nepravедno postupaju)“.

¹⁶⁵⁷ Dnevnički zapis Franje Kuharića od 21. studenoga 1971., u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, Nepotpune dnevničke zabilješke u godini 1971., korice 1, Sveš. 2, str. 29.

¹⁶⁵⁸ Dnevnički zapis Franje Kuharića od 22. studenoga 1971., u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, Nepotpune dnevničke zabilješke u godini 1971., korice 1, Sveš. 2, str. 29-30. Da je često pogrešno shvaćena, jer su njeni članci u *Glasi Koncila* često doživljavali znatne uredničke intervencije, Rendić je ustvđila i u jednome pismu novom glavnom uredniku Živku Kustiću iz 1973. godine: „Ja sam pisala po svojoj savjesti, a on [urednik Pavlinić] je to što sam ja pisala manipulirao po svojoj. Ja znam što sam pisala, imam pun ormarić kopija svojih vijesti i kronika pisaniz za *GK* u ovih devet godina. Ali to znam samo ja, a javnost – biskupe uključujući – zna samo ono što mi je i kako mi je od toga objavljeno“. U: Pismo Smiljane Rendić Živku Kustiću od 19. srpnja 1973., u: Osobni Arhiv Vladimira Pavlinića, London.

List, dakako, odmah objavljuje i svoj odgovor, s osobitom kritikom na račun anonimnosti optužujućeg pisma.¹⁶⁵⁹

No, prvo pisano svjedočanstvo o aktivnoj uključenosti nadbiskupa Cagne u razgovore o *Glasi Koncila*, koji je postao predmetom crkvenih kritika, datira još i ranije, s kraja prosinca 1968., kad biskup Kuharić, s nadnevkom 28. prosinca, kratko spominje svoj zajednički susret s delegatom Cagnom i direktorom *Glasi Koncila* Josipom Ladikom: „Predmet: *Glas Koncila*. Delegat je dao vrlo razborite savjete za našu situaciju!“¹⁶⁶⁰ Nažalost, iz tog šturog zapisa teško je pobliže razaznati nešto više o sadržaju toga razgovora.

No, nešto kasnije, na susretu od 3. lipnja 1972., Cagna nadbiskupu Kuhariću izražava „nezadovoljstvo s katoličkom štampom kod nas koja ne daje dovoljno pozitivne hrane i stoga nije dovoljno konstruktivna. Nezadovoljan je Kršćanskom sadašnjošću i s *Glasm Koncila*“. Pritom mu je prenio kako dobiva pisma prosvjeda protiv djelovanja tih institucija, no Kuharić u dnevničkome zapisu dodaje kako smatra da ta pisma „ipak nisu dovoljno objektivna i da suviše jednostrano zauzimaju stanovišta i izriču osude koji put protiv pravednosti“, te zaključuje:

Ni ja nisam zadovoljan u svemu s tim institucijama i zadaju mi briga i tjeskoba, ali isto tako nisam zadovoljan ni s neobjektivnom kritikom. I ja dobivam pisma od “desnice“ koja se s više uvreda nabacila i na mene nego su to učinili „ljevičari“. „Desničari“ (rijetki pojedinci ali koje se sluša ako pišu u Rim ili Pronunciju) nazvali su me sumnjivim obzirom i na pravovjerje. Histerija s jedne i s druge strane ostaje histerija.¹⁶⁶¹

I kod susreta u Stojdragi 9. kolovoza 1972., Cagna je Kuhariću prenio kako se nedavno susreo sa Šagi-Bunićem i Julijem Sulićem, te im je izrazio svoje nezadovoljstvo što „Kršćanska sadašnjost i *Glas Koncila* bolje ne surađuju s biskupima“. Također im je poručio da „smatra da je ipak utjecaj nekih ljudi u tim grupama destruktivan“ te kako oni „ne podupiru pastoralnu odgovornost biskupa nego je nekim člancima odmažu“, te je Šagi-Bunića pitao „zašto svojim autoritetom stoji iza tih ljudi“.¹⁶⁶²

¹⁶⁵⁹ *Obavijest tužiteljima Glasi Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 9. studenoga 1969., str. 7.

¹⁶⁶⁰ Dnevnički zapis Franje Kuharića od 28. prosinca 1969., u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, rukom ispisani rokovnik.

¹⁶⁶¹ Dnevnički zapis Franje Kuharića od 3. lipnja 1972., u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, Dnevničke zabilješke 1969-1973, korice 1, Sveš. 3, str. 48.

¹⁶⁶² Dnevnički zapis Franje Kuharića od 9. kolovoza 1972., u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, Dnevničke zabilješke 1969-1973, korice 1, Sveš. 3, str. 60.

2.3. „Proigrana šansa“ Čedomila Čekade

Najopsežnija i najstudioznija kritika sadržaja *Glasa Koncila* u javnosti se pojavila u listopadu 1971., kad je poznati katolički novinar i publicist Čedomil Čekada u vlastitoj nakladi objavio knjižicu *Proigrana šansa: „fenomen Glasa Koncila“ u svjetlu činjenica i dokumenata*. Iz njenog bi se (pod)naslova moglo zaključiti kako je ona svojevrsan odgovor na članak kojega je Janko Torbar (Tomislav Šagi-Bunić) nešto ranije objavio u *Kani*.¹⁶⁶³ U tome je tekstu, naime, „Torbar“ vrlo pohvalno pisao o *Glasi Koncila*, ali i vrlo kritično o nekadašnjem, predratnom i pretkoncilskom katoličkom tisku, dodajući kako takvih katoličkih novina „ima i danas“, očito aludirajući na tzv. konzervativni crkveni tisak, što je Čekada zasigurno prepoznao ne samo kao kritiku (i) svojega nekadašnjeg rada (kao predratnog katoličkog novinara), nego i sadašnjeg djelovanja (kao pisca zapaženih članaka u *Vjesniku Đakovačke biskupije* i istaknutog predstavnika tzv. „tradicionalista“ toga doba).

U brošuri *Proigrana šansa* na nepunih 76 stranica, premda iznosi i niz pohvala na račun lista, među ostalim i stalno prenošenje Papinih govora i stavova, Čekada već u uvodu prigovara kako je „*Glas Koncila* [je] postepeno, ali konstantno, sve više, skretao na lijevo. Sve je manje bio suzdržan i oprezan, sve manje neutralan i objektivn u aktualnim dilemama između oba krila u katoličkom i crkvenom životu. Informacije su mu postajale jednostranije: o katoličkoj se je desnici u njemu malo govorilo, njegove simpatije sve su otvorenije prelazile na stranu 'kontestatora', 'osporavatelja', 'katoličke ljevice'. On je uvijek pledirao za 'koncilsku obnovu' i za koncilsko kršćanstvo, ali je tu obnovu i to koncilstvo sve više tumačio na jedan način, koji se nije puno obazirao ni na rimske i papinske direktive, ni na koncilske dokumente i njihovu autentičnu interpretaciju po organima Svete Stolice; sve je više pledirao za one, koji su Koncil tumačili na svoju ruku i podmetali mu svoje liberalne, modernističke, racionalističke, ideje na račun tradicionalnih crkvenih shvaćanja“.¹⁶⁶⁴

¹⁶⁶³ Janko TORBAR [Tomislav ŠAGI-BUNIĆ], *Fenomen Glasa Koncila*, u: *Kana*, br. 3, ožujak 1971., str. 6-7. Bitne dijelove toga teksta prenio je i *Glas Koncila*, u: br. 6, 21. ožujka 1971., str. 1-2. Da se upravo Tomislav Šagi-Bunić „krije“ iza navedenoga pseudonima, potvrdio je on sam: „Kad je godine 1971. izašao dvjestoti broj *Glasa Koncila* pisao sam u ožujskom broju *Kane* te godine o 'Fenomen *Glasa Koncila*'“. Usp. Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Glas Koncila – Božji dar Crkvi u Hrvata*, u: *Glas Koncila*, br. 32, 8. kolovoza 1993., str. 3.

¹⁶⁶⁴ Čedomil ČEKADA, *Proigrana šansa. „Fenomen Glasa Koncila“ u svjetlu činjenica i dokumenata*, Đakovo 1971., str. 11.

U prilog toj tezi autor navodi i, u ovome radu spominjane, „slučajeve“, od „Issolota“ i „Churua“, *Holandskoga katekizma*, pa sve do domaćih „slučajeva“ u Đakovu i Hercegovini, ali i okrugle stolove, Svećenički tjedan 1971., te konferencije za novinare nakon zasjedanja BKJ, kao i potporu „mladim katolicima“. A potom, u opsežnoj analizi članaka *Glasa Koncila* po pojedinim temama, s nizom svojih kritičkih primjedbi, pred kraj brošure predlaže da taj list „izmijeni pravac pisanja i da se odsada pridržava načelnih direktiva, koje bi mu, kao i drugim katoličkim glasilima, davali biskupi“ te da u budućnosti više „našemu katolicizmu ne nameće bilo čija partikularna shvaćanja“ ili pak, što Čekada drži realnijim rješenjem, da se „sadašnjem uredničkom konzorciju *Glasa Koncila* [dade] slobodu, da i dalje izdaje list po svome ukusu, ali sa promijenjenim imenom, bez ikakvih, direktnih ili indirektnih, veza sa službenom Crkvom i uz punu svoju odgovornost, moralnu i materijalnu“. ¹⁶⁶⁵

Nedugo nakon što se Čekadina knjižica pojavila u javnosti, list joj posvećuje čak tri odvojena članka, od kojih jedan potpisuje uredništvo ¹⁶⁶⁶, drugi Smiljana Rendić ¹⁶⁶⁷, a treći „don Jure“, odn. Živko Kustić ¹⁶⁶⁸, čime se valjda željelo sugerirati da najizvrsnija pera *Glasa Koncila* zajednički odbacuju optužbe koje je na račun lista Čekada u svojoj brošuri iznio, te da po tom pitanju u uredništvu nema nikakvih nesuglasica.

A teze koje su pritom upotrijebljene kako bi se obranilo od Čekadinih optužbi mogle bi se sažeti ovako:

1. Premda je riječ o nekad uglednom i vrsnom katoličkom novinaru i publicistu, čijeg su se pera mnogi u Crkvi svojedobno i bojali, *Glas Koncila* se njegovih optužbi više ne boji, jer upravo *Glas Koncila*, a ne Čekada, vjerno slijede Crkvu na njenom putu obnove u duhu Drugog vatikanskog koncila.

2. Čekadino novinarstvo i shvaćanje Crkve pripadaju prošlosti, „zatvoreno-agresivnom klerikalnom bojništvu“, čije je vrijeme Koncilom nepovratno prošlo.

3. *Glas Koncila* želi biti novine, a ne službeni bilten „staroga kova“, te kao novine izvješćivati i o onim događajima u Crkvi koje bi ljudi poput Čekade htjeli prešutjeti i sakriti.

¹⁶⁶⁵ Isto, str. 56-57.

¹⁶⁶⁶ UREDNIŠTVO, *Čedomil Čekada optužuje*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 31. listopada 1971., str. 13.

¹⁶⁶⁷ Smiljana RENDIĆ, *Oklopnici strana u borbi protiv nade*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 31. listopada 1971., str. 13.

¹⁶⁶⁸ DON JURE [Živko KUSTIĆ], *Čudna sloga Čede, Ive i Igora*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 31. listopada 1971., str. 12.

4. Čekadine optužbe slične su optužbama koje na račun *Glasa Koncila* izriču najistaknutiji komunistički novinari zaduženi za praćenje Crkve toga vremena (Igor Mandić, Ivica Mlinovčić ...), samo s drugim predznakom

U idućemu broju list objavljuje i brojna pisma potpore svome radu, odnosno kritika na račun Čekadine knjige, među kojima i zajedničku izjavu 29-orice svećenika iz Zagreba, te skupno pismo šestorice svećenika iz Podravine.¹⁶⁶⁹ List, doduše, donosi i početak pisma jednoga svećenika u kojem se on kritički osvrće na pisanje *Glasa Koncila* o Čekadinoj knjižici, priznajući da ju nije pročitao, pa mu uredništvo lista oštro odgovara kako „ni mi nismo pročitali do kraja Vaše pismo: da ne budemo razočarani Vašom diskusijom o tekstu koji niste pročitali.“¹⁶⁷⁰

„Slučajem Čekada“ list će se pozabaviti i člankom Tomislava Šagi-Bunića, u kojem on „Čekadinoj ekleziologiji“, na kojoj je temeljena i *Proigrana šansa*, izravno suprotstavlja stavove koje je u dokumentu „Crkveno učiteljstvo i rast vjere“ iznijela Biskupska konferencija Jugoslavije:

Teško je da bi dr. Čedomil Čekada, kad bi bio pročitao taj dokument naših biskupa, bio mogao ostati slijep za to koliko se ta ekleziologija biskupa Jugoslavije razilazi, pa i suprotstavlja, njegovoj samodostatnoj i za sve vijeke ukrućenoj ekleziologiji i teologiji, za kakve se on toliko zelotski i netolerantno zalaže u svojim spisima i u svojoj „*Proigranoj šansi*“.¹⁶⁷¹

Očita je aluzija na Čekadu i u članku istoga autora, u kojem se on bavi tekstovima kršćanske starine, a u kojemu tematizira „griješ“ širenja lažnih optužbi.¹⁶⁷²

Iz Dnevnika nadbiskupa Kuharića doznajem i kako je nekoliko dana uoči zasjedanja BKJ, 18. studenoga 1971., na sastanku Ekumenske komisije, Šagi-Bunić tražio „da Komisija javno osudi knjigu Čekadinu kao protivnu ekumenskom pokretu“. Kuharić se tomu usprotivio jer, kako piše, „Komisija ne može prejudicirati odluku BK a osim toga treba analizirati cijelu

¹⁶⁶⁹ Usp. *Odjeci na tužiteljsku knjižicu Čedomila Čekade*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 14. studenoga 1971., str. 12-13.

¹⁶⁷⁰ *Diskusija o nepročitanom*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 14. studenoga 1971., str. 19.

¹⁶⁷¹ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Biskupi Jugoslavije: „Stvaranje totalitarističkog jedinstva protiv se božanskoj strukturi Crkve i slobodi naroda Božjega“*, u: *Glas Koncila*, br. 24, 28. studenoga 1971., str. 3-4.

¹⁶⁷² Usp. Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Tužitelji braće svoje*, u: *Glas Koncila*, br. 24, 28. studenoga 1971., str. 13.

situaciju koja je dovela do Čekadine knjige“, dodajući kako je ipak pristao „da Komisija može BK dati svoje mišljenje“. ¹⁶⁷³

I kasnije je list znao objaviti pokoje pismo potpore čitatelja u odnosu na optužbe dr. Čekade¹⁶⁷⁴, a u proljeće 1972. donosi i kratku obavijest o tome da je „Janko Torbar“ (Tomislav Šagi-Bunić) počeo u biltenu *Svjedočenje* objavljivati opsežan odgovor Čedomilu Čekadi na njegovu knjižicu *Proigrana šansa*, kojim želi „pokazati javnosti koje su prave namjere dr. Č. Čekade“. ¹⁶⁷⁵

Ta je obavijest naišla na reakciju jedne anonimne čitateljice, koja staje u obranu osobe Čedomila Čekade te ističe kako ju boli „ovo napadanje (zar nam ih nije dosta!) na svećenika koji služi istim ciljevima kojima i vi tu u uredništvu“. ¹⁶⁷⁶

Ipak, da unatoč polemici s njime, ipak ne kani ignorirati cjelokupno njegovo djelovanje, list će pokazati kasnije, kad prenosi i jedan kraći Čekadin članak iz *Blagovesti*. ¹⁶⁷⁷

Povijest sukoba *Glasa Koncila* i Čedomila Čekade

Premda će kulminirati izlaskom spomenute brošure, napetosti između *Glasa Koncila* i Čedomila Čekade počele su znatno ranije. Naime, nakon što je postajalo sve jasnije kako se u pogledu shvaćanja i provedbe ideja Drugog vatikanskog koncila u Crkvi u Hrvatskoj polako kristaliziraju tzv. „progresisti“ i „konzervativci“, Čedomil Čekada slovio je kao jedan od glasnogovornika „konzervativaca“ u Crkvi u hrvatskome narodu. On je, osobito u svojim člancima u *Vjesniku Đakovačke biskupije*, vrlo kritički pisao o nekim koncilskim idejama i njihovim zagovornicima u Crkvi u Hrvata.

Početkom 1968. *Glas Koncila* je, razgovorom sa samim Čekadom, tu „podjelu“ odlučio otvoreno predstaviti i svojim čitateljima. ¹⁶⁷⁸

¹⁶⁷³ Dnevnički zapis Franje Kuharića od 18. studenoga 1971., u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, Nepotpune dnevničke zabilješke u godini 1971., korice 1, Sveš. 2, str. 28.

¹⁶⁷⁴ Usp. „*Prograna šansa*“, u: *Glas Koncila*, br. 24, 28. studenoga 1971., str. 17.

¹⁶⁷⁵ *Janko Torbar odgovara Čedomilu Čekadi*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 16. travnja 1972., str. 18.

¹⁶⁷⁶ *Čekada – Torbar, jao!*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 28. svibnja 1972., str. 19.

¹⁶⁷⁷ Čedomil ČEKADA, *Križ u šoferskoj kabini*, u: *Glas Koncila*, br. 14, 9. srpnja 1972., str. 14.

¹⁶⁷⁸ *Intervju s drom Čedomilom Čekadom*. „*Nisam takav da ne vidim potrebu evolucije u teologije*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 11. veljače 1968., str. 5, 13.

Već u samome uvodu toga intervjua, list konstatira kako su njegovi članci s jedne, te „neki članci dra Šagi-Bunića u *Glasu Koncila*“ s druge strane, kod dijela čitateljstva stvorili dojam „da njih dvojica međusobno polemiziraju oko aktualnih koncilskih pitanja“. Čekada pak od toga dojma ne bježi, nego i sam prihvaća tezu te ističe kako „dr. Šagi u onim člancima kaže kako neki nemaju koncilskog duha“ te mu zamjera što si uzima pravo „autoritativno tumačiti što jest a što nije koncilski duh“, kao i „dojam da on odobrava stanovište *Informations catholiques* (francuska informativna revija – op. ur.)“.

Premda su se autor intervjua i Čekada u otvorenom razgovoru složili u većini bitnih tema, primjerice kako postoje dvije legitimne struje u Crkvi u odnosu na koncilске ideje – jedna koja „više naglašava tradicionalne vrednote, a druga potrebu otvaranja prema budućnosti“ – ali i njihovi „nesretni pratioci, dvije skrajnosti“ – oni koji u ime koncilске obnove „pokušavaju progurati laicizaciju i nezdrave modernističke ideje“ te drugi koji „u ime čuvanja tradicionalnih vrednota opravdavaju svoju nepokretnost“, te kako su neki pozitivni učinci Koncila neupitni, primjerice na planu ekumenizma, dojam koji taj intervju ostavlja ipak je takav da se *Glas Koncila* i Čedomil Čekada bitno razlikuju u svojim pogledima na postkoncilsku Crkvu.

O *Glasu Koncila* Čekada je u tome razgovoru dao i neke pozitivne ocjene, poput odgovora čitateljima i savjeta koje im list daje, no pritom je iznio i nekoliko ozbiljnih zamjerki na račun pisanja toga lista, poput prenošenja nekih „vijesti sa Zapada, bez upozorenja da su to zapravo nezgodne pojave kojih se treba čuvati“, te primjere moralnog relativizma u opisivanju nekih pojava poput, kako je izričito iznio, opisa zajedničkog kupanja „na zajedničkim plažama mladića i djevojaka“, što je Čekada doživljavao kao opasnost koju katolička moralna teologija opisuje pojmom tzv. „bliže grešne prigode“.

Zanimljivo, u istome broju list preporuča i novu Čekadinu knjigu *Crkva, svećeništvo, svećenici*.¹⁶⁷⁹

Nešto kasnije, *Glas Koncila* je Čedomilu Čekadi i njegovome bratu, sarajevskom nadbiskupu Smiljanu, posvetio i poseban članak, javljajući o njihovim svećeničkim jubilejima. Pritom se Čedomila Čekadu opisuje kao svećenika i novinara, istaknutog katoličkog publicistu, jednog „od najjačih u godinama prije rata“, kad je uređivao *Katolički tjednik* u Sarajevu

¹⁶⁷⁹ U rubrici „Nove knjige“ u: *Glas Koncila*, br. 4, 11. veljače 1968., str. 14.

[...] ocjenjujući ljude i događaje, dajući smjernice i ideje prema zahtjevima tadašnjeg vodstva Crkve. Beskompromisno se borio za integralnu nauku Crkve, za njezina prava, s puno ljubavi za duše, razlučujući svojim talentiranim perom pljevu od pšenice.¹⁶⁸⁰

No, istodobno je *Glas Koncila* objavio i nekoliko kritički intoniranih članaka na račun Čekadina novinarskog i teološkog djelovanja.

Tako u ožujku 1969. u osvrtu na Čekadinu knjigu *Crkva, svećeništvo, svećenici*, sabranim člancima koje je Čekada objavljivao u *Vjesniku Đakovačke biskupije*, list piše:

Članci dra Čekade često su neposredno reagiranje na neke pretjeranosti do kojih je dolazilo ili do kojih dolazi u crkvenom životu nekih zapadnih zemalja. On upozorava na opasnosti kojih kod nas još nema, na alarmantne pojave o kojima se kod nas još ništa ne zna, držeći da je bolje spriječiti nego liječiti. Ali on piše tako živo, impresivno, neposredno, da neupućeni čitatelj može dobiti dojam kao da polemizira s pojavama u našoj blizini, među nama.¹⁶⁸¹

Već je i iz navedenoga jasno kako nepotpisani autor toga osvrta, premda ga izravno ne kritizira, ipak blago ironizira Čekadinu poziciju, prikazujući ga kao pretjeranog kritičara u nas još nepostojećih pojava, ali i kao kočničara provedbe Drugoga vatikanskog koncila:

Za Pavla VI. neki primjećuju da djeluje sad kao motor, sad kao kočnica. Dr. Čekada mu pomaže u kočenju, bojeći se da razvitak ne krene nizbrdo. I u kočenju je, međutim, potreban oprez. Opasno je snažno kočiti ondje gdje se motor uopće još nije ni pokrenuo. Ili gdje se tek, kašljucajući, pokušava pokrenuti. Kad će krenuti?

No, najotvoreniju kritiku Čekadinih stavova list je otvorio kolumnom „Pismo seoskog župnika“ u božićnome broju 1969. godine. U njoj Kustić Čedomilu Čekadi, odn. njegovome tekstu objavljenom u *Vjesniku Đakovačke biskupije* (br. 11/69.) prigovara nekritički odnos prema pretkoncilskoj Crkvi, a dovodi u pitanje čak i pravovjernost nekih njegovih iznesenih teza, poput nijekanja ravnopravnosti „vertikalne“ (odnos prema Bogu) i „horizontalne“ (odnos prema ljudima) dimenzije u Crkvi. Na kraju neizravno zaključuje kako je Čekada, kao predratni i pretkoncilskih katolički novinar, naviknut na „jurišanje“, pa i sad „mora na nešto jurišati“,

¹⁶⁸⁰ A. L., *Jubilarci braća Čekada*, u: *Glas Koncila* br. 16, 10. kolovoza 1969., str. 12.

¹⁶⁸¹ *Na osmatračnici pred koncilskim „pogiblima“*, u: *Glas Koncila*, br. 6, 23. ožujka 1969., str. 7.

sugerirajući mu da je njegovo vrijeme „prošlo“, te da bi možda trebao odustati od novinarskog posla: „Dobro je zasvirati, a dobro je i sviralu za pas zadjenuti“.¹⁶⁸²

Taj je Kustićevo istup dobio potporu čitatelja J. Butorca, uz opasku kako je pisanje „preč. Č.“ bila „stara apostolska škola koja je protivnike izmišljala“, te kako se „takvih stvari mora čuvati i G.K.“¹⁶⁸³

No, zato je „u obranu“ Čedomila Čekade, u pismu datiranom 27. prosinca 1969. biskupu Franji Kuhariću - kao „odgovornom uredniku“ lista, ali i kao „predstavniku Nakladnika“ - stala skupina vjernika intelektualaca. Među 34 vlastoručna potpisa na kraju toga pisma, od kojih neki nisu jasno čitljivi, bili su i neki ugledni katolički intelektualci toga doba, među kojima i ranije spominjani Sibe Zaninović, bračni par Lav i Hella Znidarčić, bračni par Drago i Anka Cerovac, Smiljan Paraga, Zvonimir Dugački, Ivo Glowatzky, Antun Živković, Krunoslav Begović, Marko Šarić, Milan Sauer, Grga Pejnović, Filip Juras, Frane Sentinella i drugi.¹⁶⁸⁴

U tome se pismu izražava nezadovoljstvo člankom „don Jure“, ističući kako ih ne smeta „različitost mišljenja i gledanja na rješavanje suvremenih strujanja i problema Crkve kod nas i u svijetu“, jer ih vide kao „dokaz [su] slobode koja u Crkvi vlada“, pa ni to „da i među članovima klera postoje različita mišljenja“, već ih je na pisanje pisma ponukao „način pisanja i stav pisca – don Jure, prema zaslužnom katoličkom publicistu dru Čedomilu Čekadi“.

Dodajući kako je naglasak te kolumne na pozivu Čekadi „prestane pisati, jer je njegovo vrijeme prošlo“, autori ističu kako ih iznenađuje takav pristup „don Jure“ „prema bratu svećeniku“ koji, u vremenima kad je dijalog važan i aktualan, čini „vrlo slabu uslugu katoličkoj stvari“. Ističu kako su uvjereni „da pisanje don Jure nije službeni stav uredništva *Glasa Koncila*“, već samo mišljenje jednog suradnika, u pismu se zaključuje:

Ne radi se samo o osobi dra Čedomila Čekade, kojemu mi svi neizmjereno mnogo dugujemo zbog njegova priznatog publicističkog djelovanja, kao i zbog njegovih osobnih žrtava, nego se radi i o načelnom pitanju da li je dopustiv takav /don Jurin/ stav prema čovjeku, piscu i svećeniku. Ako je to – kao u konkretnom slučaju – dr. Čekada, čovjek koji je u životu pokazao divljenja vrijedan karakter, onda stvar i zabrinjava.

¹⁶⁸² DON JURE [Živko KUSTIĆ], *Prva je drugoj jednaka*, u: *Glas Koncila*, br. 25, Božić 1969., str. 14.

¹⁶⁸³ J.[osip] BUTORAC, *Nekoliko osvrti*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 11. siječnja 1970., str. 17.

¹⁶⁸⁴ Pismo skupine vjernika biskupu Kuhariću do 27. prosinca 1969., u: NAZ, *Ostavština Franje Kuharića*, korice Spisi 3. Cjelovito pismo donosim u Dodatku ovoga rada.

Bili bismo Vam, Monsinjore, zahvalni, kad bi se uredništvo *Glasa Koncila* ogradilo od takvog stava prema dr. Čekadi i načinu pisanja uopće, te kada bi omogućilo dru Čekadi da u jednom od slijedećih brojeva *Glasa Koncila* odgovori „seoskom župniku“.

Bio bi to značaj doprinos našem unutrašnjem dijalogu, a ujedno i zadovoljština dru Čedomilu Čekadi zbog nekorektnog načina borbe mišljenja, koja se u konkretnom slučaju spustila na nivo moralnog diskreditiranja čovjeka i svećenika.

Biskup Kuharić to je pismo dostavio uredništvu *Glasa Koncila* 4. ili 5. siječnja 1970.¹⁶⁸⁵, zajedno s popratnim pismom, u kojemu je u velikoj mjeri dao za pravo potpisnicima dostavljenog pisma, ali i samom Čekadi u nekim njegovim napisanim stavovima u spomenutom članku *Vjesnika Dakovačke biskupije*.

I moje je mišljenje da se stvar nije smjela onako postaviti. Da mi je članak bio prije predložen, ja ga sigurno ne bih bio odobrio u onakvoj formi, u onom genre-u ni onom broju,

piše Kuharić uredništvu, te dodaje:

Htio bih svakako napomenuti na neke momente! Kad se pred javnost donosi sud o sadržaju jednog članka onda treba sadržaj toga članka prosuđivati u njegovoj cjelini ali i u cjelini čitavoga čovjeka koji ga je pisao. U don Jurinom napisu je Čekada ipak nepravедно napadnut jer su neke misli samovoljno interpretirane izvan cjeline cijelog njegovog stava. Čemu je bila potrebna ta svađa?

U nastavku Kuharić zamjera autoru kolumne što je Čekadu i njegovu kritiku usporedio „s Mandićem i Žankom“, što biskup smatra nepoštenim, tim više što Čekada „sigurno ima najbolje nakane i upozorava na suviše izazovne gluposti, koje se pojavljuju na Zapadu a pomalo očijukaju i prema Istoku“, te dodaje:

Trebalo je imati na umu da je taj čovjek za katolike Bosne pojam i da je taj čovjek svjedočio svoju vjernost Crkvi sa 12 godina tamnice. Ima i razloga da bude osjetljiv u situaciji pred kojom ni ne smijemo zatvarati oči! Ako mi nismo raspoloženi u svjetlu naše nedavne prošlosti prosuđivati i sadašnjost Crkve, ako nismo dovoljno sabrani da cijenimo žrtve podnesene za Crkvu, izlažemo se opasnosti da postanemo nepravедni i nezahvalni!

Kuharić potom dodaje kako i on neke pojave smatra „opasnijima za život Crkve nego što se misli da jesu“, te kako „ne škodi“ ako na njih netko „i oštrije upozori“, te ga zbog toga „ne smijemo staviti na lomaču“. Riječ je, upozorava Kuharić, o ozbiljnim temama kojima autor

¹⁶⁸⁵ Datum, zbog ispravka pisanim strojem, nije jasno vidljiv. U: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, korice Spisi 3.

članka u *Glasi Koncila* nije prišao u stilu dijaloga, pri čemu se dijelom dotaknuo i predmeta rasprave, zaključujući kako ne smijemo „papagajski ponavljati kako su kršćani u pretkoncilskoj Crkvi samo gledali u nebo i zato je svijet pošao zlim putem“, te kako ni „postkoncilski kršćani neće popraviti svijet ako ne budu više gledali na nebo, tj. ako ne budu dublje sjedinjeni s Bogom!“.

Biskup Kuharić dalje u pismu moli uredništvo da „s punom sviješću odgovornosti“ važu svaku riječ, jer si *Glasi Koncila* ne smije dopustiti ovakve članke koji su „povreda ljubavi i pravednosti“, te dodaje:

Moram Vam biti iskren pa Vas molim da razmislite odjeke takvih polemika unutar Crkve obzirom i na moj položaj kao biskupa i odgovornog urednika. Bilo je stvari koje ja baš ne bih kao odgovorni urednik potpisao a niti kao biskup uzimajući u obzir kompleksnost naše situacije i situacije Crkve danas! Ipak nisam uvijek reagirao imajući povjerenje u dobre nakane i poštivajući Vašu odgovornu slobodu. Morate priznati da sam bio daleko od toga da bih bio cjepidlaka. Međutim, ipak bih Vas želio upozoriti da vodite o tome računa da se *Glasi Koncila* izdaje u ime Nadbiskupije i da je biskup odgovorni urednik koji bi imao pravo da mu prije budu predložene delikatnije stvari. Imam pravo i to da ljudi ne budu u zabludi pa da misle da ja sve potpisujem što se štampa.

Podsjećajući uredništvo da su i on i oni u službi Crkve, Kuharić ih upozorava da si nitko ne smije „prisvajati monopol da smo samo mi u pravu i da samo mi znamo pravi put“, pri čemu trebaju imati „više širine, širokogrudnosti i mirnog prosuđivanja“, te zaključuje:

Razmislite kako ćete stvar popraviti da ljubav ostane nepovrijeđena! Ja poštujem ljude koji su se uvijek borili za Crkvu i za nju trpjeli časno i dosljedno. Boli me njihovo poniženje. Ni mučenik Stepinac ne bi danas drugačije sudio o kršćanstvu širokog puta nego to čini Čekada! Uvjeren sam da nije mislio na Vas, pa se niste trebali ni braniti, a ne trebate braniti ni one ekstremiste preko granica! Sloboda je odgovornost!

Na to je pismo biskupu Kuhariću odgovorio autor kritiziranoga članka Živko Kustić.¹⁶⁸⁶

U njemu priznaje da se, pišući „sporni“ članak i sam osjećao „vrlo neugodno“, ali i dodaje kako mu „ni sada, nakon dobrog promišljanja, savjest ne predbacuje što sam onako postupio.“ Svjedočeći kako „pojave koje u Crkvi zabrinjavaju, zabrinjavaju i uredništvo *Glasi Koncila*, zabrinjavaju i mene osobno“, te kako ga brojni svećenici „osuđuju kao suviše opreznog i u duši konzervativnog“ svećenika, koji u svojim člancima brani i autoritet biskupske

¹⁶⁸⁶ Pismo Živka Kustića biskupu Kuhariću nosi nadnevak 7. prosinca 1970., no očito se radi o tiskarskoj pogrešci, te je trebalo stajati „7. siječnja 1970.“. U: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, korice Spisi 3. Cjelovito pismo objavljujem u Dodatku ovoga rada.

vlasti, ali i kritizira one „što se bore protiv celibata“, o čemu svjedoče protestna pisma koja su na račun njegovih članaka pristigla i u *Veritas* i u *Glas Koncila*. „Kad me se napada s dvije suprotne strane, bit će da sam negdje u sredini. Sredinu zovu zlatnom, ali ona je uvijek najopasniji stav“, navodi dalje Kustić.

U nastavku pisma ističe kako je s Čekadom „ovih godina“ imao najmanje dva ozbiljna razgovora, do kojih je došlo na njegovu inicijativu „u želji da izgladim sukob, da izbjegnem stvaranje fronta između njega i naših zagrebačkih teologa“, te kako je s istim napravio i vrlo pomirljiv intervju. No, dodaje Kustić, „on je nakon svega toga nastavio kampanju“, i to kampanju protiv samog Koncila:

Osobno sam uvjeren da je to prava kampanja protiv Koncila. Mogao bih to i dokazati. Bilo bi dosta proći redom njegove članke koji su pisani za vrijeme Koncila. Redovito je do zadnjeg časa zastupao ono što je Koncil odbacio. I to je, dok nije bilo službeno odbačeno, zastupao kao jedino moguće, kao stav svih razumnih i kreposnih, prikazujući zastupnike drugačijeg stava kao nesvjesne, kao sumnjive s obzirom na vjernost Crkvi.

Takvo pisanje, zaključuje Kustić, „smućuje svećenika, koči obnovu duhova, gasi u ljudima vedru nadu da Crkvu ovoga časa vodi Duh Sveti“.

Što se pak tiče Kuharićevih navoda o opasnostima po Crkvu, Kustić ističe kako se s time slaže, te kako je i sam o tome pisao „kroz brojeve i brojeve *Glasa Koncila*“.

No, ne slaže se s biskupovom ocjenom da Čekada nije mislio na *Glas Koncila* kad je iznosio svoje kritike, dodajući kako bi se moglo „sasvim precizno pokazati“ da je on itekako aludirao na „stavove dra Šagija i drugih naših teologa“, i to „vrlo superiorno, uvijek se pozivajući na Božanski autoritet“. No, pita se Kustić, „zašto on sada podiže paniku protiv pričešćivanja stojeći? Tko je od nas dizao paniku protiv pričešćivanja klečeći?“.

Poručujući kako on na Čekadino pismo ne kani uzvratiti na isti način, tražeći potpise uglednih katolika u svoju korist, Kustić predlaže da se prosvjedno pismo skupine vjernika objavi u *Glasi Koncila*, te nudi mogućnost da bi se on „u granicama poštenja i iskrenosti, javno ispričao dru Čekadi, ukoliko sam ga uvrijedio“, navodeći da je spreman „podnijeti svaku sankciju“, te zaključuje:

Nisam postupio nasumce, moram biti odgovoran za svoje stavove. Znam da je dr. Čekada zaslužan svećenik i visoko moralna ličnost. Volio bih da ljudi vjeruju da i mi Boga molimo i da se Boga bojimo. Napisao sam ovo po savjesti, svjestan svoje odgovornosti. Računam na razumijevanje, s punim

poštovanjem Vašeg autoriteta. Nažalost, nijedan se autoritet nije našao ponukanim da protestira protiv razornog pisanja dra Čedomila Čekade.

I o Uskrsu 1971., pola godine prije *Proigrane šanse*, vjerojatno želeći prikazati svojevrsnu nedosljednost svoga najpoznatijega javnog kritičara iz crkvenih krugova, list na naslovnoj stranici Uskrsnoga broja donosi tekst Čedomila Čekade iz 1938., u kojemu se on tada protivio skrivanju mana i pogrešaka crkvenih ljudi, te se zalagao za „metodu superiorne istinitosti“ kojom se „bez ustručavanja i ponizno priznaje i na katoličkoj strani sve ljudske bijede i slabosti, ali zato visoko izdiže ideale kršćanstva“.¹⁶⁸⁷ I u idućemu broju prenosi još jedan Čekadin citat iz predratnoga perioda njegovog pisanja, prema kojemu „katolička ljubav nije u sprečavanju diskusije i u prikrivanju problema, već u širokogrudnom poštivanju tuđega mišljenja, dokle god se ono kreće na terenu slobodne diskusije“.¹⁶⁸⁸

3. Razmatranje „mjera“ protiv *Glasa Koncila*

Iz svega prikazanoga u ovome poglavlju, jasno je kako su mnogi crkveni krugovi – pojedini biskupi, dio uglednih katoličkih intelektualaca, među kojima su se isticali predratni katolički novinari ... - na dio sadržaja *Glasa Koncila* gledali izrazito negativno, što je svoj vrhunac doživjelo krajem 60-ih i početkom 70-ih godina prošloga stoljeća.

Neki od njih u to su vrijeme razmatrali i/li predlagali i poduzimanje disciplinskih mjera prema uredništvu *Glasa Koncila*. Već je ranije izneseno kako su neki biskupi zagovarali, po mišljenju nadbiskupa Kuharića, „suviše radikalnan“ pristup rješavanju napetosti koje je u Crkvi „proizvodio“ dio katoličkog tiska, a i kod Čedomila Čekade mogli smo iščitati njegov prijedlog da se Crkva *Glasa Koncila* naprosto „odrekne“, odnosno uskrati mu svoje nakladništvo i sudjelovanje u njegovoj distribuciji.

Da je zagovornika „radikalnog pristupa“ bilo i među utjecajnim svećenicima Zagrebačke nadbiskupije, moglo bi se zaključiti iz dopisa što ga je nadbiskupu Kuhariću, nakon susreta sa svećenicima na koroni 6. prosinca 1971., uputio Antun Ivandija.

¹⁶⁸⁷ Čedomil ČEKADA, *Prema vani samo sve najljepše*, u: *Glas Koncila*, br. 7, Uskrs 1971., str. 1.

¹⁶⁸⁸ Čedomil ČEKADA, *Sloga iz slobode*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 18. travnja 1971., str. 1.

Premda mi nije poznato koje je točno stavove na toj koroni nadbiskup Kuharić iznio, iz Ivandijinog pisma dalo bi se zaključiti da je tom prigodom (i) prema *Glasu Koncila* bio kritičan, a Ivandija mu pritom daje puno potporu, te ga potiče da bude i odlučniji.

Budi uvjeren da meni nije do svađe i da ja isto tako volim *Glas Koncila*, jer ga smatram našim i te kako korisnim, ali je bilo potrebno zastranjenjima načiniti kraj. Hvala Ti i čestitam! [...] Molim te, izdrži! Inače će sve propasti i poći sve dalje. „A što kašnje, sve to jače bije!“ Budi uvjeren da ovi naši „Slučajevi“ imaju svoj dublji uzrok u našoj štampi, koja je „oslobodila zapretane energije“ – napose one destruktivne i kod vjernika i kod klera. Auktoritet je svjesno i sistematski podgrizan i uništavan. Ako se jedanput – oprosti – ne osoviš na noge, stvari će poći još gore.¹⁶⁸⁹

Da bi taj „radikalniji pristup“ mogao značiti uvođenje svojevrsne „katoličke cenzure“, koju bi na sebe preuzela Komisija za tisak BKJ, te da su upravo takva nagađanja postojala i među zagrebačkim klerom, potvrđuje u svom pismu listu u svibnju 1971. župnik iz Lučkoga Viktor Vincek, koji pritom donosi i vrlo znakovito predviđanje što bi se s katoličkim tiskom dugoročno dogodilo, pokažu li ta nagađanja točnim:

Pronose se glasine da se sprema neka komisija za tisak. Ako su te glasine istinite, to znači da se sprema cenzura štampe ili tiskovni indeks. [...] Da bi *Glas Koncila* bio prvi na udaru, o tome nema sumnje, a zatim i sve ostale publikacije iz njegove blizine, kao i radovi profesora Bogoslovnog fakulteta. Naročito članci Šagi-Bunića. Vama bi rad bio olakšan. Pola novina biste ispunili raznim okružnicama, a drugu polovicu proslavama i jubilejima. Kritizirao vas ne bi nitko, jer to nitko ne bi ni čitao. Što se ne čita, to se i ne kupuje, i tako polako umire. Bilo bi mi žao da se to dogodi. Kada nisam bio zadovoljan kojim člankom u *GK*, to sam pismeno izrazio i potpisao. To je javna kritika javnog rada. *GK* je uza sve nedostatke i nedosljednosti među svim glasilima u sadašnjosti i prošlosti najbolje informativno katoličko glasilo kod nas. Ne sumnjam u ljudske sposobni, ali ljudi koji žele minirati *GK* (preko Komisije), neka pokažu svoje sposobnosti i neka nam dadu nešto bolje. Pokušali su. Imao sam taj pokušaj u ruci. Na prvi pogled bilo mi je jasno da je to nedonošče koje bi se i u ilirsko doba teško održalo u životu.¹⁶⁹⁰

Da je ideja uvođenja cenzure katoličkog tiska u to vrijeme bila vrlo aktualna i živa, svjedoči i zahtjev jednoga drugog svećenika („župnik Knez“), iznesen na susretu svećenika varaždinskog kraja s nadbiskupom Kuharićem 2. lipnja 1971. da se, kako prenosi *Glas Koncila*,

¹⁶⁸⁹ Pismo dr. Antuna Ivandije nadbiskupu Kuhariću od 6. prosinca 1971. u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, korice Spisi 3.

¹⁶⁹⁰ Viktor VINCEK, *Komisija za cenzuru tiska*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 16. svibnja 1971., str. 14.

„postavi komisija koja bi vršila ulogu cenzora našeg tiska i nastojala da ništa ne bude objavljeno u čemu se ne bi svi slagali“. ¹⁶⁹¹

Postojanje takve tendencije potvrđuje, na sebi svojstven način, i „don Jure“ u svojoj kolumni:

Misle oni da dolazi vrijeme kad nema druge nego opet uzeti u ruke tvrdu tablicu i pisati slovo po slovo kako učitelji budu diktirali, raduju se spužvi koja bi u svaki čas mogla izbrisati ono što se kome ne sviđa i šibi koja bi stavljala stvari u red. Don Frane se oduševljava onim što neki dan netko napisa u jednom crkvenom vjesniku, da se traži uvođenje cenzure u svetu Crkvu, da nitko uopće ne bi smio objaviti članka u katoličkim novinama, dok mu mudre škare ne bi okljaštrile sve rogove i repove, sve što je živo i što se miče. ¹⁶⁹²

No, u spomenutom pismu župnika Vinceka naveden je još jedan pokušaj kritičara *Glasa Koncila* da se tome listu „stane na kraj“, a to je stvaranje konkurentnoga lista, koji bi među crkvenim čitateljstvom zauzeo mjesto koje je tada zauzimao *Glas Koncila*.

Premda mi nije poznato koji je to točno „pokušaj“ župnik Vincek „imao u ruci“, iz više se izvora doznaje kako je tijekom 1971. bilo planova, a možda i pokušaja, da se osnuje svojevrsni „konkurentni“ list *Glasi Koncila*. Tako početkom 1971. sam *Glas Koncila* prenosi AKSA-inu vijest koja se „pronosi po Zagrebu“ kako bi se u Beogradu uskoro trebao pojaviti novi crkveni list „s direktnim ciljem da zauzme mjesto *Glasa Koncila* koji da previše pogoduje novotarijama i zbunjuje vjernike“, odn. novine koje bi „načelno zauzele konzervativno-kočničarski kurs, i samo bi u tom smislu prihvaćale koncilsku obnovu“. Zasad, kako se prenosi, još nije jasno hoće li se osnovati sasvim novi list, ili će se nova redakcija okupiti oko postojeće *Blagovesti* u kojoj „već dulje vrijeme neki vide jako naglašene 'integrističko-unitarističke' akcente“, i kojoj su trenutno najvažniji suradnici „urednik dr. Alojz Turk, dr. Čedomil Čekada i Miro Glavurtić“. ¹⁶⁹³

Mogućnošću da se pojavi novi katolički list, koji bi bio konzervativniji od *Glasa Koncila*, list se bavio i kasnije ¹⁶⁹⁴, a iz razgovora što ga je biskup Mijo Škvorc dao župnom listu

¹⁶⁹¹ Usp. AKSA, *Zagrebački nadbiskup na sastanku svećenika varaždinske regije*, u: *Glas Koncila*, br. 12, 13. lipnja 1971., str. 14.

¹⁶⁹² DON JURE [Živko KUSTIĆ], *Ide zima ...*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 8. listopada 1972., str. 12.

¹⁶⁹³ AKSA, *Da li se priprema izdavanje kat. novina konzervativnog smjera u Beogradu?*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 21. veljače 1971., str. 8.

¹⁶⁹⁴ Usp. Anonimni letak kao predradnja za nove konzervativno-borbene novine? „Braćo tradicionalisti, probudite se iz depresije i letargije, još nije prekasno!“, u: *Glas Koncila*, br. 6, 21. ožujka 1971., str. 6.

zagrebačke župe sv. Mihaela *Duh zajedništva*, prenosi i njegovu ocjenu da za takav list među vjernicima u našoj zemlji ne bi bilo dovoljno publike, odnosno interesa.¹⁶⁹⁵

¹⁶⁹⁵ Usp. AKSA, *Razgovor s biskupom Škvorcom u „Duhu zajedništva“*. *Samo 5-10 posto ljudi u Crkvi u Hrvatskoj ima pretkoncilske ideje i težnje*, u: *Glas Koncila*, br. 14, 11. srpnja 1971., str. 7.

VI. INTERES I REAKCIJE DRŽAVNIH VLASTI NA PISANJE I DJELATNOST *GLASA KONCILA*

Djelovanje katoličkog tiska, pa tako i *Glasa Koncila* bilo je predmetom osobitog interesa državnih vlasti tadašnje SR Hrvatske i SFR Jugoslavije, što je vidljivo iz djelovanja Komisije za vjerska pitanja Izvršnog vijeća Sabora SR Hrvatske.

Kroz svoje djelovanje ta je Komisija, kad je riječ o *Glasi Koncila*, najprije pažljivo pratila njegovo osnivanje, način djelovanja, nakladu i distribuciju te, dakako, njegov sadržaj. Praćenje i analiza sadržaja organizirani su zajedno s republičkim Javnim tužilaštvom, koje je najprije priređivalo tzv. „Mjesečne informacije“, a kasnije će početi i s objavljivanjem posebnog biltena, u kojem će prenositi najznačajnije članke iz vjerskoga tiska, pa tako i *Glasa Koncila*, kao i svjetovnoga tiska, kad bi se on bavio vjerskim temama. Sve je to, potom, bilo predmetom ne samo sjednica Komisije, nego bi – najčešće u formi zasebnih analiza, ponekad čak i samog *Glasa Koncila* - priređene analize bile dostavljene i drugim partijskim i državnim institucijama.

Osim toga, sadržaj *Glasa Koncila* bio je i čestom temom kontakata koje su dužnosnici Komisije održavali s crkvenim predstavnicima, pa su te susrete nerijetko koristili i kao prigodu za iznošenje prigovora ne pojedine članke toga lista. To bi se, svakako, moglo shvatiti i kao način pritiska na samo uredništvo *Glasa Koncila* da „pazi što piše“, jer su članovi Komisije zasigurno računati s time da će njihovi sugovornici te prigovore prenijeti članovima uredništva a ponekad – primjerice kad bi sami crkveni predstavnici u nekim svojim pothvatima ovisili o „dobroj volji“ vlasti – možda od njih i sugerirati da od takvih sadržaja odustanu.

Komisija je, u nekoliko navrata, održala sastanke i sa samim urednicima lista, pri čemu su im također iznošeni prigovori, a ponekad i otvorene prijetnje da bi list, zbog svojega pisanja, mogao biti sankcioniran.

Naposljetku, protiv lista poduzete su i konkretne represivne mjere: pljenidba lista i sudski postupci protiv njegovog Nakladnika, odgovornog urednika i novinara.

1. Praćenje sadržaja *Glasa Koncila* od strane predstavnika vlasti

Već na sjednici Komisije od 4. ožujka 1963., u godišnjem izvješću za 1962. godinu, uočava se kako su „u protekloj godini vjerske zajednice pokazale [su] naročitu aktivnost na polju izdavačke djelatnosti povećavajući broj vjerskih izdanja kao i njihov tiraž“¹⁶⁹⁶, te se poimence nabrajaju katoličke novine i časopisi, zajedno s podacima o njihovoj nakladi.¹⁶⁹⁷ U tome je izvješću za 1962. godinu Komisija zabilježila i izlazak biltena *Glas s Koncila*, ali ga je doživljavala kao privremeno glasilo koje je upoznavalo „s radom Koncila svećenstvo i vjernike“.¹⁶⁹⁸

No, samo dva mjeseca kasnije, na sjednici Komisije 10. svibnja 1963., u vrijeme dok *Glas Koncila* još nije bio niti pokrenut, a *Glas s Koncila* je bio prestao s izlaženjem, na dnevnom se redu našla i „Informacija o povećanoj izdavačkoj djelatnosti vjerskih zajednica“ u kojoj se najavljuje i mogućnost da Katolička Crkva pokrene svoj dnevni list:

Informirani smo da zagrebački Kaptol priprema izdavanje jednog katoličkog lista koji bi izlazio za prvo vrijeme kao tjednik, a kasnije kao dnevno glasilo za katoličke vjernike. Izdavač bi bilo Hrvatsko književno ĆMD Zagreb, a uređivao bi ga tehnički tajnik ĆMD-a Luka Perinić. Pripreme za izlazak tih novina su izvršene, stvoren je fond, i obezbeđena materijalna sredstva. Episkopat je zatražio od svih župa i svećenika određena materijalna sredstva za fond ovih novina. Većina župnika do sada se odazvala, a poneki su prodavali vrijedne stvari uključujući automobile, a dobiveni novac priložili fondu. Novine bi se štampale u 200.000 primjeraka, a distribucija bi se odvijala tako da svi župnici preplate svoje vjernike na dotičnu novinu. Vjernici koji iz materijalnih razloga ne bi mogli plaćati dobivali bi novine besplatno, a troškovi bi bili refundirani iz pomenutog fonda. Navodno, za izdavanje lista, pored izvršenih tehničkih priprema u zemlji, nabavljena je i kompletna štamparija u Austriji i samo se očekuje na njenu dopremu i montiranje u prostorijama ĆMD-a u Zagrebu.¹⁶⁹⁹

Premda nije poznato na koji su način i od koga sve prikupljene ove informacije, očito je da su vlasti bile upoznate barem s nekim od razgovora na kojima je tih mjeseci bilo govora o mogućnostima pokretanja novog crkvenog lista, od kojih sam neke već naveo u poglavlju III.

¹⁶⁹⁶ Zapisnik sa sjednice Komisije od 4. ožujka 1963., str. 4, u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 5).

¹⁶⁹⁷ Zapisnik sa sjednice Komisije od 4. ožujka. 1963., u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 5), str. 40-42.

¹⁶⁹⁸ Zapisnik sa sjednice Komisije od 4. ožujka 1963., , u. HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 5), str. 40.

¹⁶⁹⁹ Zapisnik sa sjednice Komisije 10. V. 1963, str. 2-3, u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 5).

ovoga rada. Na temelju izričitog spominjanja Luke Perinića i HKD Ćirila i Metoda kao svojevrsnog nositelja toga projekta, možda bismo mogli zaključiti da su do vlasti stizale informacije koje su vođene u sjedištu toga društva, na koje je povremeno dolazio urednik *Glasa s Koncila* Zorislav Lajoš, a koje spominje Bonaventura Duda.¹⁷⁰⁰ No, neke od iznesenih informacija odudaraju od onoga što je u kontekstu osnutka *Glasa Koncila* do sada bilo poznato, a što sam prikazao ranije u ovome radu (u potpoglavljima III.1. i III.2.), osobito u pogledu materijalnih i tehničkih priprema, pa to pitanje ostaje otvoreno za neka buduća istraživanja.

Kako je broj katoličkih listova sve više rastao, vlasti su uočile kako im postojeća organizacija i kadrovski potencijali neće biti dovoljni za pozorno praćenje njihova sadržaja, pa su počele rasprave i prijedlozi kako taj problem riješiti. Primjerice, iz materijala sa sjednice Komisije od 4. ožujka 1963., doznajemo i kako je Odbor za unutarnju politiku Izvršnog vijeća Sabora još 2. ožujka 1961. predložio formiranje posebnog odsjeka za praćenje vjerskoga tiska u sklopu budućeg Sekretarijata za informacije Izvršnog vijeća Sabora¹⁷⁰¹, a Komisija procjenjuje da će vjerske zajednice, osobito Katolička Crkva, još više pojačati svoju izdavačku djelatnost:

Dobiva se utisak, da su vjerske zajednice, a posebno rimokatolička, u prethodnoj godini ispitivale situaciju i ocijenivši je povoljnom, počele sa sve većim zahtjevima za štampanje vjerske literature. Stav da se za potrebe vjerskih zajednica odredi jedna štamparija, koja bi podmirivala sve njihove zahtjeve ubrzo je bio probijen (jer su vjerske zajednice dobro plaćale, pa su štamparije rado primale njihove narudžbe), tako da u štampanju ove literature danas učestvuje veći broj štamparskih poduzeća. Sve informacije ukazuju da će se u 1963. god. povećati zahtjevi vjerskih zajednica za daljnju izdavačku djelatnost. Kod rimokatoličke vjerske zajednice ovo povećanje će se prije svega odnositi na štampanje novih knjiga i časopisa.¹⁷⁰²

Neki od članova Komisije, primjerice Uroš Slijepčević, pritom su upozorili kako „takva izdavačka djelatnost predstavlja problem za naše društvo“ te kako bi s tim problemom trebalo upozoriti i druge mjerodavne institucije, pri čemu spominje i Komisiju za tisak SRH, Ideološku komisiju CK SKH i Odbor za unutarnju politiku SRH. Također je upozorio da se „ne bi smjelo dozvoliti da bilo koja vjerska zajednica u Hrvatskoj uveze svoju štampariju, već bi izdavačku djelatnost vjerskih zajednica trebali kanalizirati u pojedine građanske štamparije gdje bi i

¹⁷⁰⁰ Usp. Bonaventura DUDA, *Prihvat II: Vatikanskog koncila u Hrvatskoj (II). Fragmenti za buduće cjelovitije prouke*, u: *Crkva u svijetu*, 31 (1996.) br. 3, str. 257-258.

¹⁷⁰¹ Usp. Zapisnik sa sjednice Komisije od 4. ožujka 1963., str. 38-39, u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 5).

¹⁷⁰² Zapisnik sa sjednice Komisije od 4. ožujka 1963., str. 47-48, u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 5).

direktno imali uvid u obim materijala, kojeg vjerske zajednice raspačavaju¹⁷⁰³. Ti su prijedlozi i usvojeni u obliku zaključaka sa sjednice.

Komisija također ističe potrebu objedinjene evidencije i analize izdavačke djelatnosti vjerskih zajednica, te se predlaže „da se uspostavi veća kontrola i vodi kurs u cilju kanaliziranja cjelokupne izdavačke djelatnosti preko Staleškog društva katoličkih svećenika NRH, ĆMD Zagreb i ĆMD Pazin“. Time bi se, kako se zaključuje, eliminirao „veliki broj pojedinačnih izdavača, što bi olakšalo uvid i kontrolu nad izdavačkom djelatnošću vjerskih zajednica“.¹⁷⁰⁴

Jačanje katoličkog tiska Komisiju je zabrinjavalo i zbog činjenice da se to negativno odrazilo na djelatnost, osobito izdavačku, Staleškog udruženja svećenika. Tako se, primjerice, na sjednici 8. listopada 1963. konstatira kako se *Novine Danica* tiskaju u nakladi od 3.500 primjeraka, dok je u isto vrijeme naklada *Glasnika sv. Antuna Padovanskog* dosegla 30.000 primjeraka, a *Glasa Koncila* 40.000, te je „realno očekivati da će se *Novine Danica* u narednom periodu naći u još jednoj težoj situaciji nego što su bile do sada, i to u prvom redu što se tiče njenog plasmata“.¹⁷⁰⁵

Početkom 1964., na sjednici od 1. i 8. veljače, Komisija je usvojila plan rada za 1964. godinu, zaduživši svoje stručne službe da pažljivo prate „okružnice i vjesnike kao i ostalu izdavačku djelatnost vjerskih zajednica“ te da s tim u vezi održavaju „tjesnu suradnju s Republičkim sekretarijatom za informacije, Javnim tužilaštvom SRH“, ali i da zainteresiraju općinske komisije za vjerska pitanja za praćenje toga vida aktivnosti vjerskih zajednica u svojim lokalnim sredinama.

Naime, iz Zapisnika s te sjednice Komisije doznajem kako je o izdavačkoj djelatnosti vjerskih zajednica raspravljao i Organizaciono-politički sekretarijat CK SKH, pri čemu je konstatirano kako se to područje još uvijek ne prati dovoljno sistematski, što CK SKH doživljava „kao problem“.

Stoga si je Komisija stavila u zadatak do kraja godine napraviti „prikaz izdavačke djelatnosti vjerskih zajednica i informaciju o napisima u našoj štampi koji se odnose na tu

¹⁷⁰³ Zapisnik sa sjednice Komisije od 10. svibnja 1963., str. 5, u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 5).

¹⁷⁰⁴ Zapisnik sa sjednice Komisije od 4. ožujka 1963., u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 5).

¹⁷⁰⁵ Zapisnik sa sjednice Komisije od 8. listopada 1963., str. 24, u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 5).

problematiku“ kao i popis „štamparskih i izdavačkih poduzeća u SR Hrvatskoj, koja se bave štampanjem edicija vjerskih zajednica“. ¹⁷⁰⁶

No, iz Izvješća o radu Komisije za proteklu, 1963. godinu, ipak se daje zaključiti kako je počelo koliko-toliko sistematsko praćenje i analiza katoličkog tiska.

U toj se analizi ističe kako vjerski tisak, doduše, ne pravi „direktne političke ispade i ne ogrešuje se o naše Zakone iako sadržajem često prelaze okvire dozvoljenog t.j. izlaze s područja vjerskih sfera na čisto svjetovno područje“, a što se tiče forme i sadržaja, Izvješće navodi:

Ova štampa ne sadrži samo puko prepričavanje konfesionalnih fabula i dogmi, već je sadržajno podešena tako da vrši određenu vjersku funkciju. Oprobanim i ustaljenim metodama naturaju vjernicima shvaćanja Crkve. Što više neki imaju pretenzije da se nose i s naučnim postavkama vješto izbjegavajući vulgarno suprotstavljanje nauci pogotovo disciplinama prirodnih nauka. Većina vjerskih publikacija su tehnički dobro uređene, po svom sadržaju namijenjene su za vjernike raznih uzrasta i raznog stepena obrazovanja (posebne su edicije na pr. za školsku djecu, posebne za omladinu, posebne za starije vjernike, posebne za intelektualce itd.), opremljene su često puta veoma privlačnim fotografijama uzetim iz svakidašnjeg života, ali s legendama obojenim vjerskim stavovima, nose atraktivne naslove kao na pr. „Župnik kratkih valova“, „Srušimo ograde“, „Po katoličkom svijetu“ itd., a pisani su pristupačno za običnog čovjeka. Najveći broj tekstova ima naglašen vjersko-propagandni karakter. Političkih natpisa je malo u svim njihovim listovima. ¹⁷⁰⁷

UIzvješću su analizirani i neki članci objavljeni u *Glasu Koncila*. Tako se ističe izvješće o pastirskom pismu američkih biskupa usmjerenom protiv rasne segregacije u SAD-u ¹⁷⁰⁸, te izvješće o pastirskom pohodu pape Pavla VI. Izraelu ¹⁷⁰⁹, „gdje detaljno iznosi sve podatke i to kronološkim redom u vezi s hodočašćem pape Pavla VI. u 'Sv. zemlju', a ne spominje niti jednom riječju Papin telegram upućen s tog hodočašća Predsjedniku Titu, niti Titov odgovor na njega“. ¹⁷¹⁰

¹⁷⁰⁶ Prilog sjednici Komisije za vjerska pitanja od 1. i 8. veljače 1964, str. 5-6, u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 6).

¹⁷⁰⁷ Prilog sjednici Komisije za vjerska pitanja od 1. i 8. veljače 1964., Izvještaj o radu Komisije za vjerska pitanja IV Sabora SRH za 1963. godinu, str. 17-18, u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 6).

¹⁷⁰⁸ Usp. *Katolička Crkva protiv rasne mržnje. Katolički biskupi Amerike ohrabruju vjernike u borbi za građanska prava*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 29. rujna 1963., str. 21.

¹⁷⁰⁹ Usp. *Kristov namjesnik u Kristovoj domovini*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 12. siječnja 1964., str. 1-6.

¹⁷¹⁰ Prilog sjednici Komisije za vjerska pitanja od 1. i 8. veljače 1964., Izvještaj o radu Komisije za vjerska pitanja IV Sabora SRH za 1963. godinu, str. 21, u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 6).

U izvješću se primjećuje i tretiranje „pitanja ekumenizma“ u *Glasi Koncila*, pri čemu se ističe članak „Srušimo ograde“¹⁷¹¹, a spominje se i postojanje drugih članaka u kojima se „donosi više vijesti o događajima o nekatoličkom svijetu i sve su one obojene koegzistencijalnom tolerancijom odnosa Katoličke Crkve prema ostalim religijama“ te su „prilično tolerantni prema nekatolicima“ ali su, kako se dodaje, „u isto vrijeme usmjereni tako da pokažu kako je vrhunski cilj sjedinjenje u jednu, dakako u Katoličku Crkvu. O ovom se piše vrlo oprezno nenapadno i umjesno“.¹⁷¹²

Na kraju se Izvješća donose ovi zaključci:

- u vjerskim listovima nema otvorenog političkog suprotstavljanja našem društvenom uređenju, ali izvjesne vijesti i članci predstavljaju političke dvosmislice, politički su tendenciozni s ciljem određenog političkog usmjerenja;
- svjetovne probleme kao na pr. iz područja braka, etike, društvenog zbivanja itd. vjerska štampa obrađuje, sa stanovišta materijalne istine često veoma korektno i dopadljivo, ali je sve to prožeto religioznim nazorima i sa njima se opravdava;
- u odnosu prema drugim religijama pokazuje se značajan stupanj tolerancije, a ta tolerancija je kombinirana s navijanjem za sjedinjenje svih crkava u katoličku;
- stavovi u katoličkoj štampi su veoma elastični, što je opet, svakako, posljedica taktike i politike Crkve, sračunatih na to da budu prihvatljivi i za onaj dio potencijalnih vjernika koji inače ne prihvaćaju lako kruti dogmatizam Katoličke Crkve.¹⁷¹³

No, premda je još i ranije uočena „potreba“ sustavnog praćenja izdavaštva vjerskih zajednica, na sjednici Komisije za vjerska pitanja od 18. XI. 1964. konstatira se kako taj „zadatak“ još uvijek nije do kraja obavljen. Naime, predstavnik Javnog tužilaštva Branko Novaković izvješćuje kako je, doduše, u Tužilaštvu „kreirano jedno radno mjesto za praćenje izdanja vjerske štampe i druge štampe“, ali i kako je „izdavačka djelatnost vjerskih organizacija [je] u porastu i to jedan čovjek može samo površno preletjeti, pogotovo ako nije suštinski orijentiran na to.“¹⁷¹⁴ Na istoj sjednici raspravljalo se i o tome što učiniti s tim analizama, pa

¹⁷¹¹ Usp. *Da svi budu jedno: Srušimo ograde! Gibanje među nesjedinjenim kršćanima između dva zasjedanja Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 1, 29. rujna 1963., str. 11.

¹⁷¹² Prilog sjednici Komisije za vjerska pitanja od 1. i 8. veljače 1964., Izvještaj o radu Komisije za vjerska pitanja IV Sabora SRH za 1963. godinu, str. 21, u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 6).

¹⁷¹³ Prilog sjednici Komisije za vjerska pitanja od 1. i 8. veljače 1964., Izvještaj o radu Komisije za vjerska pitanja IV Sabora SRH za 1963. godinu, str. 22, u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 6).

¹⁷¹⁴ Zapisnik sa sjednice Komisije za vjerska pitanja od 18. studenoga 1964., str. 14, u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 6).

predsjedavajući sjednici Ivo Senjanović izvješćuje kako „smo mi u CK raspravljali o ovom pitanju“ pri čemu je izraženo mišljenje da se analize, po temama, dostavljaju i institucijama i pojedinim novinskim redakcijama koje se bave određenim pitanjima:

Ako vidimo da se Crkva jednim vidom svoje izdavačke djelatnosti bavi pitanjima socijalnim ili filozofskim, a na drugoj strani mi imamo instituciju Filozofski fakultet, časopise i redakcije koje se bave pitanjima filozofije, onda tim institucijama treba da se ta građa i ta materija doturi pa neka one reagiraju na te stvari. Ako se radi o svakodnevnim stvarima, onda neka one dođu do uredništva *Vjesnika* ili *Borbe* da bi oni reagirali na odgovarajući način na te pojave.¹⁷¹⁵

Kako su se, pak, na stranicama *Vjesnika* i *Borbe* te reakcije očitovale, oslikat ću na nekoliko primjera nešto kasnije u ovome istome poglavlju rada.

Iz kasnijih Informacija „o izdavačkoj djelatnosti vjerskih zajednica u SRH“ dade se zaključiti kako su ta izvješća postajala sve preciznija i informativnija, odn. kako su vlasti uspjele u svojoj nakani sistematičnoga praćenja vjerskog tiska za potrebe državnih vlasti.

Posao praćenja vjerskoga tiska, naime, preuzelo je na sebe Javno tužilaštvo SR Hrvatske, te ga je u obliku „Mjesečnih informacija o aktivnosti i pisanju vjerske štampe“ dostavljalo Komisiji za vjerska pitanja, ali i Republičkom sekretarijatu za unutrašnje poslove, Glavnom odboru SSRNH i Izvršnom komitetu CK SKH. Te su „Mjesečne informacije“ bile sastavljene od četiri dijela, s generalnim naslovima: „Pisanje vjerske štampe“, „Nova vjerska izdanja“, „Povreda zakona o štampi“ i „Pregled izdavačke djelatnosti za protekli mjesec“.

Pretežiti dio analiziranih članaka objavljen je na stranicama *Glasa Koncila*. Primjerice, od 11 analiziranih članaka i pojava u vjerskome tisku za mjesec siječanj 1966., 7 ih se odnosilo na *Glas Koncila*, a po jedan na *Bogoslovsku smotru*, *Glasnik Srca Isusova i Marijina*, list *Ministrant* i *Glasnik sv. Antuna Padovanskog*, dok su za mjesec veljaču iste godine svi analizirani članci bili objavljeni u *Glasi Koncila*.

Osim naslova odabranog članka i, uglavnom sažetog, prikaza njegovog sadržaja, autor „Mjesečnih informacija“ analizirao bi i „skrivenu poruku“ ili „krajnje namjere“ pojedinog članka, ukazivao na to da je neki članak „izašao iz dozvoljenog područja“, a povremeno i sugerirao da bi trebalo pokrenuti postupke protiv lista ili autora članka.

¹⁷¹⁵ Zapisnik sa sjednice Komisije za vjerska pitanja od 18. studenoga 1964., str. 15, u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 6).

Već u Izvješću, koje je na temelju tih „Mjesečnih informacija“ sastavljeno i analizirano 1966. godine, moguće je uočiti većinu glavnih zamjerki koje su državne vlasti imale kad je katolički tisak u pitanju.¹⁷¹⁶

Tako se, primjerice, ističe da su „na stranicama *Glasa Koncila* napadana [su] predavanja sveučilišnog profesora Branka Bošnjaka o povijesti i filozofiji kršćanstva, koje je održao na tribini Studentskog centra u Zagrebu i na *Radio Zagrebu*. Tom prilikom je napisano 'neka profesor omogući da govorimo, pa će se mnogi prijaviti da mu postanu kolege: mi šutimo i u školama i na katedrama i na radiostanicama“.

Izvješće, pritom, vrlo dobro uočava i namjere *Glasa Koncila* kad poznate osobe iz svijeta politike, znanosti i javnoga života prikazuje kao vjernike, o čemu je u ovome radu bilo riječi u prikazu sadržaja *Glasa Koncila*, u poglavlju IV.6., pa primjećuje kako se vjerski tisak „na vrlo spretan način“ koristi učenjacima svjetskog glasa, osobito iz prošlosti, koji su praktični katolici, te se oni koriste kao argument „opstojnosti Boga i pravilnosti nauke Katoličke Crkve“. Dalje se navodi kako se neki strani poznatiji političari i državnici, koji su katolici, koriste u propagandističke svrhe, pri čemu se navode Kennedy, Lumuba i Moro. „Ne smeta ih niti to što su neki drugih vjera. Tako je npr. u jednom izdanju donijeta slika Namera kako se klanja“.¹⁷¹⁷

Autori izvješća uočavaju i tendenciju *Glasa Koncila* da najnovija znanstvena istraživanja prikažu kao dokaz ispravnost nauka Katoličke Crkve. Tako se, primjerice, ističe kako autori članaka u tome listu „ne prežu ni pred tim da donesu nekoliko originalnih fotografija o embrionalnom razvitku djeteta u majčinoj utrobi kao dokaz da najnovija otkrića potvrđuju prastaru nauku Katoličke Crkve o životu prije rođenja“. Pritom je uočeno i otvoreno suprotstavljanje pobačaju, „zbog čega je bio izvršen i uvredljiv napad na čitav naš liječnički stalež“.

Izvješće primjećuje i kako je katolički tisak posebno zabrinut i zainteresiran „za odgoj djece i omladine, što bi trebalo priznati kao isključivo domenu prava djelovanja Crkve i religije“, ističući kako je *Glas Koncila* nedavno proveo i „anketu među omladinom o njenom odnosu prema vjeri i ljubavi“. Izvješće zaključuje kako se na taj način „djeca i omladina [se] podstrekavaju na borbu za Crkvu, vjeri u Boga“, a kao važnu novost na tome području Izvješće apostrofira pokretanje *Malog koncila*.

¹⁷¹⁶ Informacija o izdavačkoj djelatnosti vjerskih zajednica u SRH od 26. svibnja 1966., u: HDA, KOVZ, kutija 67, Pov. br. 64/1966.

¹⁷¹⁷ Usp. *Predsjednik Republike na koljenima*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 6. veljače 1966., str 16.

I tema braka i obitelji uočena je kao „centralna tema cjelokupne izdavačke djelatnosti RKC“, pri čemu je „skala pitanja koja se kod ovoga raspravlja [je] vrlo široka – zapravo sve“. Pritom se, kako se dodaje, otvoreno piše „da je pravovaljan jedino onaj brak koji je sklopljen u crkvi, a da pri tome još nijednom nitko nije uputio vjernike da je brak kategorija za koju je zainteresirana i društvena zajednica“.

Kao česta tema katoličkog tiska navode se i socijalna pitanja, pri čemu se „na jedan vrlo spretan način nastoji probuditi samilost kod čitalaca da pomognu 'bijednima', a istovremeno prikriveno optužuje i naše društvo koje nije u stanju da riješi socijalne probleme“. Pritom se navodi kako se vjerski listovi pojavljuju i kao pokretači različitih karitativnih akcija, pri čemu se spominje akcija *Glasa Koncila* za pomoć gladnima u Indiji, ali i pokretanje rubrike „Tko je moj bližnji?“, pri čemu Izvješće zaključuje kako je list time zašao „u rješavanje socijalnih pitanja što je u stvari jedna od upravnih funkcija društva“. Također se dodaje kako je Komisija zauzela stajalište da je ta akcija nedozvoljena, „jer se sakupljaju prilozima za svrhe koje nisu vjerske, te da je treba spriječiti“. Navedena je i akcija *Glasa Koncila* kojom su za Dušni dan, umjesto kupnje vijenaca, vjernici uplaćivali u Fond za izgradnju novih crkava.

Spomenute aktivnosti doprinose daljoj afirmaciji *Glasa Koncila* kao veoma značajnog faktora RKC, koji svojim sadržajem utječe na čitaoce i postaje instrument preko kojeg Crkva pokreće dobrotvorne akcije koje su imale priličan odaziv u redovima vjernika,

zaključuje se u izvješću.

Vjerskim se listovima zamjera i što kod međunarodnih političkih događaja veliku pozornost posvećuju „donošenju vijesti iz novooslobođenih zemalja Afrike i Azije – tog misijskog područja RKC. Kod toga se daje veliki publicitet teškoćama i 'progonima' koje u tim zemljama navodno doživljavaju katolički svećenici (Kongo, Sudan, Sjeverni Vijetnam, Kina, Sjeverna Koreja, Cejlon, Uganda i dr.). Može se reći da je način tretiranja kao i značaj koji se pridaje tim pitanjima u pisanju katoličke štampe u izvjesnoj mjeri u suprotnosti s našim vanjsko-političkim odnosima s tim zemljama“.

Zamjera se i to što su neki listovi, pri čemu se izričito navodi i *Glas Koncila*, dali veliki publicitet proslavi 1000-godišnjice kršćanstva u Poljskoj i tendenciozno pisanje na tu temu, premda su „predstavnici Komisije za vjerska pitanja obavili razgovore sa svim biskupima u

SRH i upoznali ih sa stavom poljske vlade prema proslavi tako da su svi biskupi odustali od organiziranja hodočašća“.

„Još uvijek ima i primjera da pojedini autori spominju Stepinca i pozivaju se na njega kao velikog dobročinitelja Katoličke Crkve i hrvatskog naroda“, navodi se, među ostalim, u Izvješću, te se zaključuje:

Opća karakteristika sadržaja svih vrsta izdanja katoličke štampe je da su često dvosmislena i obojena tipično crkvenom bojom. Prezentirana su tako da povećaju naklonost prema Katoličkoj Crkvi i da kod vjernika utječu na formiranje političkih stavova koji odgovaraju stavovima Katoličke Crkve i koji često nisu i ne mogu biti u skladu s našim pozitivnim zakonodavstvom i našim shvaćanjima i stremljenjima, jer polaze s ideološki sasvim suprotnih pozicija.¹⁷¹⁸

Komisija je pomno pratila i odvijanje Drugog vatikanskog koncila, posebno istupe biskupa iz SFRJ na Koncilu, te način na koji taj događaj prati katolički tisak.

Primjerice, u jednome zasebnom prilogu, koji je sastavljen 2. lipnja 1966., analizirano je i „pisanje katoličkih vjerskih glasila i naše štampe u SRH o II. Vatikanskom koncilu“, pri čemu Komisija konstatira kako je u tome „prednjačio *Glas Koncila* koji je donosio redovitu koncilsku kroniku u kojoj je obavještavao čitaoce o svakoj sjednici“. Uočen je niz komentara koje je na temu Konstitucije o Crkvi u suvremenom svijetu taj list objavio iz pera „dr. Tomislava Šagija – Šeperovog koncilskog savjetnika“. ¹⁷¹⁹

Osim kronologije i podataka, primjećuje se u Izvješću, „katolička štampa je dosta opširno pisala i o pojedinim problemima koji su se pojavljivali na Koncilu u vezi s raspravom o pojedinim dokumentima“, pri čemu „nije bio rijedak slučaj da se je otvoreno isticalo i razmimoilaženje u raspravama, pa čak su se spominjale i pojedine struje, kao npr. 'progresisti' i 'tradicionalisti““. No, kako se dodaje, „kod toga je posebna pažnja posvećena tome kako čitalac ne bi stekao dojam da su ta razmimoilaženja naročito velika, kako ne bi posumnjao u monolitnost Katoličke Crkve“.

Što se pak tiče pojedinih dokumenata Sabora, Komisija primjećuje da je najveća pažnja posvećena Dekretu o ekumenizmu, Konstituciji o liturgiji, Konstituciji o Crkvi o suvremenom

¹⁷¹⁸ Informacija o izdavačkoj djelatnosti vjerskih zajednica u SRH od 26. svibnja 1966., u: HDA, KOVZ, kutija 67, Pov. br. 64/1966.

¹⁷¹⁹ Usp. Pisanje katoličkih vjerskih glasila i naše štampe u SRH o II. vatikanskom koncilu, Prilog br. 3, u: HDA, KOVZ, kutija 67, Pov. br. 55/1966.

svijetu te Deklaraciji o vjerskoj slobodi. Što se tiče ekumenizma, „pored pozitivnih tendencija približavanja došla [je] do izražaja i tendencija da se i putem štampe Katolička Crkva nametne Pravoslavnoj“. Kod tematiziranja Konstitucije o Crkvi u suvremenom svijetu i Deklaracije o vjerskoj slobodi „posebna je pažnja posvećena naglašavanju vjerskih sloboda i obavezi države da omogući potpunu slobodu savjesti i vjeroispovijesti“.

Komisija nije bila zadovoljna niti time što, po ocjeni sastavljača Izvješća, „na stranicama katoličke štampe nije se mogla naći podrška pozitivnijim stremljenjima koja su došla do izražaja na samom Koncilu i oko njega, tako da čitaoci nisu bili u dovoljnoj mjeri informirani o pozitivnim tendencijama u krilu Katoličke Crkve, što po našoj ocjeni znači veliki nedostatak, ako se ima u vidu činjenica tiraža i utjecaj koji ta štampa vrši na dio naših građana“. Pri tome se ističe kako je upravo Koncil i izvještavanje o njemu utjecao i na povećanje naklade katoličkih listova te „afirmaciji pojedinih katoličkih glasila, a naročito *Glasa Koncila*“, a iznosi se i procjena da će i u „postkoncilsko vrijeme katolička štampa biti, s obzirom na tiraž i čitalačku publiku, najvažnije i najefikasnije sredstvo u propagiranju koncilskih ideja i tribina koje će se sprovoditi i objašnjavati stavovi i promjene koje treba učiniti s obzirom na koncilske zaključke“.

1.1. Stavovi vlasti iz pera novinara i kolumnista društvenog tiska

U svjetlu ovih informacija i stavova, lako je razumjeti činjenicu kako je i tadašnji društveni tisak u svom pristupu vjerskoj tematici, a često i samome pisanju *Glasa Koncila*, u velikoj mjeri više bio „produžena ruka“ vlasti, negoli slobodan i samostalan segment tadašnjega društva.

Vidljivo je to, primjerice, u članku beogradske *Politike ekspres* (13. studenoga 1966., „Krst ne sedi skrštenih ruku“), autora Vladimira Kolara, u kojem se analizira pojačana aktivnost Katoličke Crkve u Jugoslaviji, među ostalim, i u izdavačkoj djelatnosti, a „posebno se ističe *Glas Koncila*“.¹⁷²⁰ List pritom navodi i neke citate iz *Glasa Koncila*, a među pitanja u koja vjerski tisak sve više „zadire“, list navodi „pitanja seksualnog i bračnog morala te pobačaja“. Sve su to, redom, opažanja i kritike koje nalazimo i u analizama Komisije za vjerska pitanja, a

¹⁷²⁰ *Beogradske novine o živoj aktivnosti Crkve u Jugoslaviji*, u: *Glas Koncila*, br. 23, 20. studenoga 1966., str. 8-16.

imajući u vidu ranije iznesene zaključke te Komisije kako će ona sugerirati društvenim institucijama i medijima kako na pisanje vjerskoga tiska „odgovoriti“, vjerojatno ne bi bio pogrešan zaključak kako je i navedeni članak zapravo nastao na poticaj same Komisije te na temelju materijala koje je listu dostavila sama Komisija.

Glas Koncila, u svome osvrtu na taj članak, s autorom članka ipak ulazi i u manju polemiku. List se, naime, čudi što autor Kolar, premda prizna da se katolički tisak drži „na pristojnoj udaljenosti od bilo kakve mogućnosti da dođe u sukob sa zakonskim propisima“, ipak istodobno postavlja pitanje: „da li je takvom aktivnošću Katolička Crkva u svojoj vekovnoj i uvek novoj 'bici za ljudske duše' i svoja politička ubjeđenja zaboravila – ili previdjela? – ustavne okvire i kompetencije“. Zar je moguće, pita se stoga *Glas Koncila*, „prekoračiti granice Ustava a da se ne prekrši čak ni jedan propis, a kamoli zakon?“. Na kraju list izražava žaljenje što Kolar kao da žali „što je naše društvo demokratsko, jer takvu demokraciju mogu koristiti čak i – katolički svećenici“.

I list *Borba* (7. srpnja 1969.), u jednome članku Tome Milinovića, bavi se katoličkim tiskom, pa i *Glasm Koncila*, koji prenosi:

Polje njihovog interesovanja i informisanja je veoma široko, a u posljednje vreme oseća se u tim listovima i časopisima tendencija započinjanja otvorene rasprave o suštinskim pitanjima marksističkih stavova. Katolička štampa, na primer, izbegava direktne napade na društveno politički sistem (pa, znači, i zabranu pojedinih od tih listova, što bi u svakom slučaju bilo politički nepopularno). Međutim, u njenim napisima suptilnom metodom vernicima se daju poruke crkve o svim problemima društvenog i političkog života. Afirmišući katolički sistem društvenih vrednosti ova štampa stavlja pod lupu kritike gotovo sva naučna saznanja i istovremeno prezentira čitaocima sopstvene ocene o njima. Mada ne stvara direktne politički sukobe, ipak, štampa Katoličke crkve je u suštini duboko antimarksistička i ideološki potpuno strana našem sistemu. Da dodamo još i to da se listovi ove Crkve veoma uspešno prodaju i da njenu prodajnu mrežu čine svi sveštenici, časne sestre, crkveni odbornici i mnogi vernici.¹⁷²¹

Glas Koncila je ovaj članak popratio primjedbom kako „Drug Toma kao da smatra upravo samo po sebi razumljivim da bi ta katolička štampa zapravo spadala pod udar zabrane, ali – eto nevolje! – nemaš je gdje uloviti: neće ona da se upušta u direktne napade na društveno-politički sistem i izbjegava direktne sukobe, iako je – vidi ti nje! – antimarksistička. No, razumije drug Toma prave razloge nezabranjivanja: to bi bilo politički nepopularno...“.

¹⁷²¹ „Drška“ katolička štampa, u: *Glas Koncila* br. 15, 27. srpnja 1969., str. 11.

I u članku Zdravka Židovca, objavljenog u *Vjesniku* (23. studenoga 1968.), lako se mogu prepoznati upravo teme iz analiza rađenih u Komisiji za vjerska pitanja. Primjerice, kad „primjećuje“ kako se u *Glasu Koncila* „više puta mogla naći izražena neslaganja sa stavovima da se Crkvi za njezinu djelatnost ne mogu staviti na raspolaganje radio i televizija, da njezina karitativna djelatnost u stvari znači presizanje na društveno područje, da Crkva osim vjerskih škola ne može imati drugog utjecaja na odgojno-obrazovni sistem. U stvari – mada se to izričito ne kaže – neslaganja sa stavom da se Crkva ne smije miješati u politička pitanja“. Inače, *Glas Koncila* odgovorio je na taj članak prigodnim komentarom u kojem, među ostalim, poručuje kako u *Glasu Koncila* „ne pišu sve sami i čisti istomišljenici, niti sa strane izvanredakcijskih ili nadredakcijskih činilaca dirigirani i cenzurirani informatori“¹⁷²², očito na taj način poručujući da im je jasno u čije ime autor *Vjesnika*, zapravo, nastupa.

1.2. Pokušaji određivanja „dozvoljenih granica“ sadržaja vjerskoga tiska

Tijekom 1966. i 1967. godine na više je sjednica Komisije razmatrano pitanje: kad katolički mediji svojim sadržajem izlaze izvan granica zakona, odnosno smije li se vjerski tisak uopće baviti pitanjima koja nisu striktno vjerskoga karaktera?

Tako je na sjednici Komisije održanoj 22. ožujka 1966. Komisija zauzela stajalište kako je karitativnom akcijom „Tko je moj bližnji?“ pokrenutom u *Glasu Koncila* „Crkva prešla okvire svog djelovanja određene našim pravnim propisima i prešla na područje rezervirano isključivo za naše društvene institucije“ te je predložila „da se na to upozori glavni i odgovorni urednik pomoćni biskup zagrebački Kuharić Franjo“.¹⁷²³

Osim toga, Komisija je zaključila i da dječji časopis *Mali koncil* „svojim sadržajem prelazi okvire koji su za vjersku štampu određeni postojećim pravnim propisima, zbog čega predlaže da se na tu činjenicu upozori glavni i odgovorni urednik pomoćni biskup zagrebački Kuharić Franjo“. Za te svoje zaključke Komisija za vjerske zajednice zatražila je i mišljenje Oblasti za idejno djelovanje CK SKH dopisom od 29. ožujka 1966.

¹⁷²² *Dijalog gluhih*, u: *Glas Koncila*, br. 24, 1. prosinca 1968., str. 2.

¹⁷²³ U: HDA, KOVZ, kutija 67, Pov. br. 63/1966. Usp. i: Zapisnik Sjednice Komisije od 22. ožujka 1966., str. 34, u: ISTO.

Na istoj sjednici Komisija je raspravljala i o utvrđivanju kriterija kod utvrđivanja okvira u kojima se prema našim propisima može kretati pisanje vjerske štampe. Tajnik Komisije Ivan Lazić pritom je izvijestio kako se na ranije održanom sastanku na tu temu „nije [se] došlo do sigurnog pouzdanog mjerila tih kriterija“ jer su ponovno došle do izražaja nejasnoće zakonskoga uređenja toga pitanja, te je prevladavajuće mišljenje da je „vjerska štampa prema mišljenju koja su se nekako iskristalizirala, potpuno [je] slobodna kao i naša štampa“. Međutim, dodao je Lazić, „drugovi su također rekli, ako se nađe da je politički oportuno, može se pisanje određenih vjerskih listova ograničiti i zato bi se moglo naći osnova u postojećim propisima Zakona o štampi i izdavačkim poduzećima i ustanovama“. Lazić je pritom u raspravi istaknuo da je i pitanje karitativne djelatnosti Crkve i *Glasa Koncila* preko rubrike „Tko je moj bližnji?“ također bilo sporno, pojašnjavajući:

[...] karitativna [je] funkcija jedna sastavna komponenta Crkve i Šeper kad interpretira pitanje slobode vjerske djelatnosti, slobode postojanja vjerske zajednice, onda on tumači da je priznato i sve ono što ta Crkva naučava. Ovdje se stvari postavljaju drugačije, jer je karitativnu funkciju preuzelo društvo, država, na sebe. Možemo li mi sada tolerirati da tu funkciju vrši i Katolička Crkva, da se upliće u našu domenu. Na tom sastanku se došlo do zaključka da to ne bi mogli i da postoji solidna osnova da se ova stvar kod njih spriječi. Međutim, drugovi su za jedno taktičnije postavljanje prema tom pitanju, tj. da se ne ide odmah na primjenu određenih sankcija, nego da ih se pozove, upozori, da to ne mogu, pa onda kasnije ako nastave da se pride i primjeni tih sankcija.

Pa i kod pitanja ograničavanja pisanja *Malog koncila* o svjetovnim pitanjima također je bilo dvojbi oko toga smije li Crkva izdavati takav časopis. „Drugovi su stali na stanovište: mogu i ne mogu“, zaključio je Lazić.¹⁷²⁴

Sastanak kojega spominje Lazić održan je 18. ožujka 1966. u prostorijama Komisije i na njemu su, uz tajnika Lazića i predsjednika Komisije Vjekoslava Cvrilje, bili i predsjednik Vijeća za prekršaje Stjepan Potočki, predsjednik Okružnog suda Vjekoslav Vidović, republički javni tužilac Branko Jurković, Zlatko Frid iz Glavnog odbora SSRNH, predsjednik Okružnog javnog tužilaštva Milan Čačić, predstavnic Javnog okružnog tužilaštva „drugarica Lukić“, Stjepan Huml iz CK SKH i „Miloš“ iz SUP-a. Jedina točka dnevnoga reda bila je „diskusija o

¹⁷²⁴ Usp. Zapisnik Sjednice Komisije od 22. ožujka 1966., str. 21-23, u: HDA, KOVZ, kutija 67, Pov. br. 63/1966.

kriterijima za određivanje granica u kojima se po našim propisima može kretati pisanje vjerske štampe“.¹⁷²⁵

Čačić je pritom istaknuo kako „na području odnosa pravo-država ima još otvorenih pitanja koja su više političke nego pravne naravi“ jer „Ustav daje pravo na slobodu štampe; regulirano je to i Osnovnim zakonom o štampi. Međutim, primjena ovog propisa i Zakona o izdavačkoj djelatnosti može da bude šira i uža. Ono što je čisto, to je da se Crkva ne može koristiti u političke svrhe – to nije lako dokazati“. Stoga upozorava da „postoji opasnost da mi zastranimo i da osnovne slobode koje su Ustavom zagarantirane dovodimo u pitanje i dajemo materijal za prigovaranje, i to za osnovani prigovor. Dolazimo na područje političke ocjene koju je teško dati sa pozicije Tužioca, odnosno organa unutrašnjih poslova ili organa koji učestvuje u tom administrativnom postupku“. Kod pisanja *Malog koncila* Čačić smatra kako bi se to i moglo tolerirati na temelju važećih propisa, ali da je kod pisanja o Sudanu i Kongu stvar takva da ju se ne smije dozvoliti, jer „dolazi na područje krivičnog gonjenja, jer se tu Crkva upušta u područje koje je krivično predviđeno (zloupotreba Crkve u političke svrhe)“.

Frid je pak na tome sastanku istaknuo:

Mi imamo određene okvire u koje nastojimo satjerati Crkvu. To su vjerski obredi i vjerski poslovi. Što Crkva pod tu kapu neće da ide, to nam je jasno. Mi nismo prva država koja se svađa sa Crkvom. Jer mi se svađamo i na ideološkoj osnovi. Oni pod našu kapu neće, jer je ona za njih pretijesna, oni hoće van nje, i dok god bude postojala, oni će htjeti van nje ...

Stoga je predložio „da se s uredništvom, urednikom, razgovara o tim stvarima i ukaže na ono o čemu je bilo riječi“, te da ih se pozove da o nekim temama „neka ne pišu“, jer su „u ovom društvu dobili svoje mjesto i neka se bave određenim poslovima“. No, premda smatra kako u vjerskome tisku „neki članci nemaju [tu] svoje mjesto“, ipak priznaje: „Tu nema mjesta za krivično gonjenje“.

Što se pak tiče rubrike „Tko je moj bližnji?“ i karitativnih akcija *Glasa Koncila*, Lazić je podsjetio kako je ranije, u slučaju potresa u Skopju, čak i sugerirano Katoličkoj Crkvi da prikupi pomoć za postradale, te zaključio:

¹⁷²⁵ Usp. Zapisnik sa sastanka održanog 18. ožujka 1966., u: HDA, KOVZ, kutija 67, Pov. br. 63/1966.

Kad treba provesti neku akciju za nas onda ih mi potičemo jer kažemo da su oni ti koji treba da pomognu u nevolji. Sada, kad oni potiču a njihovo traženje je usmjereno u jednom pravcu koje nama ne konvenira – da li imamo pravo da se bunimo?

No, Cvrlje je istaknuo kako se tu ipak „radi o jednom drugom pitanju, a to je da oni u jednom društvu koje izgrađuje socijalizam, nama ne odgovara takva karitativna akcija u kojoj oni govore o gladi u socijalizmu. Jer, znamo, da kod nas nema takve pojave“.

I Miloš se složio kako je pitanja postojanja siromašnih ljudi “stvar javna koju mi treba da riješimo a ne da rješava jedna vjerska organizacija, koja rješava to ne zato što želi pomoći nego iz spekulativnih političkih interesa“.

Da je sastanak završio bez nekog određenog zaključka, rezimirao je predsjednik Komisije Cvrlje:

Mi kroz našu političku aktivnost nismo dovoljno dali otpora pojačanoj akciji Crkve i tu je problem, politički problem. Prema tome, sve male koncile, velike koncile, mi ćemo pobjeđivati na drugi način. Sada je druga stvar. Mi ćemo primjenjivati zakon gdje god se to dozvoljava. **Nekada ćemo nešto zabraniti, nekada nećemo.** [op. A.M.] Načelno posmatrati – to je ta naša pozicija. [...] Kroz to gledamo i na ove listove. Slažem se da je opasno što se pojavljuje *Mali koncil*. On je atraktivan. Postavlja se pitanje kako ćemo reagirati. Iskreno kažem, ja ne znam sam koju bi mjeru kao prvu trebalo uzeti. Da li čisto administrativnu ili neku drugu.

I iz jednog kasnijeg Izvješća Javnog tužilaštva, koje je Komisija razmatrala 8. travnja 1967., možemo zaključiti kako je vlastima još uvijek bio problem jednoznačno se odrediti prema pitanju: kad katolički mediji svojim sadržajem izlaze izvan granica zakona. I to Izvješće, naime, u posebnome poglavlju naslovljenom „Problem granica u kojima se može kretati pisanje vjerske štampe“, pokušava odgovoriti na pitanje: smije li se vjerski tisak uopće baviti pitanjima koja nisu striktno vjerskoga karaktera?¹⁷²⁶

Analizirajući pojedine članke Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica (čl. 3., st. 2. – Vjerske zajednice mogu izdavati „vjersku štampu“), Zakona o izdavačkim poduzećima i izdavačkim ustanovama (čl. 48. – „vjerske zajednice mogu osim izdavanja vjerskih povremenih

¹⁷²⁶ Usp. Prilog 5 Sjednici Komisije od 8. travnja 1967., u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 9).

spisa po odredbama Zakona o štampi i drugim vidovima informacija izdavati samo one publikacije koje služe vjerskoj nastavi/katehizaciji ili vršenju vjerskih obreda ili drugih vjerskih poslova“), te Zakona o štampi i drugim oblicima informacija (čl. 23., st. 2. – Vjerske zajednice mogu izdavati vjersku štampu „koja služi za izvršavanje zadataka i poslova iz njihova djelokruga“; i čl. 52. – ne ograničava se sadržaj štampane stvari, „osim ako se njim ne čini krivično djelo ili prekršaj“), Izvješće navodi kako po pitanju ograničavanja sadržaja vjerskoga tiska isključivo na vjerske teme postoje dva različita stava pravnih stručnjaka:

Prema jednom, vjerske zajednice mogu izdavati i raspačavati samo vjersku štampu, tj. vjerske novine i drugu periodiku koja po prirodi stvari može imati samo takav informativni sadržaj koji je od interesa za vjersku djelatnost i mogu izdavati samo one publikacije koje služe vjerskoj nastavi, vršenju vjerskih obreda ili vjerskih poslova. Izlaženje iz ovih okvira znači prelaženje na područje opće novinsko izdavačke odnosno društveno-političke djelatnosti, na što vjerske zajednice nisu ovlaštene.

No, po drugome stavu, „izdanja vjerskih zajednica mogu sadržavati sve ono što ne nanosi štetu našem društvu, tj. ograničena su istim ogradama kao sva ostala naša štampa“. Taj se stav argumentira i praktičnim razlozima „jer vjerske zajednice mogu organizirati grupe vjernika kao izdavače (temeljem čl. 24. Zakona o štampi i drugim vidovima informacija) i preko njih nastaviti s istim poslom“.

Čini se kako su autori Izvješća skloniji ovome drugome tumačenju, jer ističu kako „je često teško odrediti da li je neki napis u nekoj publikaciji koju izdaje vjerska zajednica po svom sadržaju vjerski, odnosno da li služi vjerskoj zajednici za izvršavanje zadataka i poslova iz njezinog djelokruga“, tim više što predstavnici vjerskih zajednica smatraju kako „nema područja ljudske djelatnosti za koje Crkva ne bi bila zainteresirana, o kojem ona ne bi mogla da piše i iznosi svoje poglede“.

Stoga se u izvješću iznosi mišljenje „da se ovakvom negativnom utjecaju [Crkve na društvo] može teško suprotstaviti samo administrativnim mjerama, a da se istovremeno ne izlažemo opasnosti da povrijedimo ustavne principe slobode savjesti i vjeroispovijesti, to tim prije, što je, po našem mišljenju, sistem pravnih normi koje reguliraju to pitanje, a na koje bi se mogli oslanjati, u priličnom zaostatku za stvarnim društvenim kretanjima u našoj zemlji“¹⁷²⁷.

¹⁷²⁷ Prilog 5 Sjednici Komisije od 8. travnja 1967., str. 6, u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije pitanja (knjiga 9).

Na kraju se ipak zaključuje kako je „pitanje granica u kojima se može kretati pisanje vjerske štampe i dalje otvoreno i složeno, ne samo sa stanovišta postojećih pravnih propisa, već i sa stanovišta političkih odnosa između Crkve i države“.¹⁷²⁸

Rasprave o „okvirima u kojima se može kretati pisanje vjerske štampe“ trajat će sve do početka 1972. kad će Komisija, na sjednici održanoj 25. siječnja, zaključiti kako, obzirom da je

[...] granice pisanja vjerske štampe [je] teško odrediti, u praksi će se poduzimati zahvati protiv vjerske štampe samo u onim slučajevima u kojima se u toj štampi pojave članci neprijateljskog ili drugog sličnog karaktera, odnosno kad se steknu uslovi na osnovu čl. 52 Zakona o štampi i drugim sredstvima informiranja, što znači da **pisanje vjerske štampe nije ničim više ograničeno nego što je i pisanje ostale štampe** [istaknuo A.M.].¹⁷²⁹

Na tome su sastanku ponovno sudjelovali i predstavnici Javnog Tužilaštva – među kojima i javni tužilac SRH Milan Čačić i njegov zamjenik Raša Popović – te je, među ostalim, konstatirano i kako pljenidba listova koji su već raspačani nema nikakve svrhe, dok protiv pisca inkriminiranog teksta valja pokrenuti „postupak krivične odgovornosti“, ali i zaključeno kako treba „povećati kontrolu vjerske štampe prije samog raspačavanja“.

1.3. Glas Koncila u Analizama Komisije za vjerska pitanja – od „konzervativnog lista“ do „tribine liberalnih snaga“

Iz analiza Komisije za vjerska pitanja dalo bi se zaključiti kako su njihovi priređivači uočili i promjene u uređivačkoj koncepciji *Glasa Koncila* koji je, po njihovu mišljenju, krajem 60-ih godina postao „manje tradicionalan“ negoli sredinom toga desetljeća.

Tako je za potrebe sjednice Komisije za vjerska pitanja od 30. listopada 1967. godine, na kojoj je jedna od tema bila i izdavačka djelatnost vjerskih zajednica, osobito Katoličke Crkve, izrađen i poseban elaborat koji je analizirao vjerski tisak.¹⁷³⁰ U njemu se *Glas Koncila*

¹⁷²⁸ Prilog 5 Sjednici Komisije od 8. travnja 1967., str. 7, u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 9).

¹⁷²⁹ Zabilješka sa sastanka Komisije s Tužilaštvo SRH od 25. siječnja 1972., u: HDA, KOVZ, kutija 94, Pov. br. 37/1972.

¹⁷³⁰ „Izdavačka djelatnost vjerskih zajednica u SRH“, Prilog 8 Zapisniku sjednice Komisije od 30. listopada 1967., u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 9).

ocjenjuje kao „konzervativan“ list, koji nije „na liniji“ osuvremenjivanja Crkve, te se uočava velik utjecaj kojega ima na svećenike i vjernike:

Glas Koncila postao [je] najjači propagandni centar KC u našoj zemlji te ima znatni utjecaj na ponašanje i stavove katoličkog klera i vjernika kako prema događajima i procesima u postkoncilskoj Crkvi, tako i prema društvenoj stvarnosti i položaju Crkve u našem samoupravljačkom društvu. Na sadržaj i fizionomiju lista direktno utječe kardinal dr. Franjo Šeper, a u redakciji su zaposleni njegovi najbliži suradnici i učenici – istomišljenici.

Gledajući u cjelini sadržaj i fizionomiju *GK* može se konstatirati da nije na liniji „osuvremenjivanja Crkve“ te se konstantno u njemu osjeća otpor, vrlo rezervirano prihvaćanje ili krivo interpretiranje novog duha u KC, tako da se može reći da je ta redakcija bliža onim snagama u krilu KC koje stoje na tradicionalističkim pozicijama preživjele „ecclesiae militans“. Ujedno se mora konstatirati da svojim sadržajem i načinom na koji pristupa problemima i obavještava čitaoce ne odražava stepen dostignutih odnosa između Crkve i države, niti stvarni položaj KC u našoj zemlji. Treba istaći i to da takvo pisanje nije adekvatan odraz ponašanja i mišljenja katoličkog episkopata i klera u cjelini, jer postoje snage koje prihvaćaju novu orijentaciju KC u svjetskim razmjerima, te nastoje da je što bolje primjene na naše prilike, naročito u pogledu odnosa Crkve i vjernika prema našoj društvenoj stvarnosti.¹⁷³¹

Nije, stoga, čudo da su predstavnici vlasti iz članaka i intervjuja objavljenih u *Glasi Koncila* počeli iščitavati i „krajnje namjere“ vodstva Katoličke Crkve, odn. da su te napise počeli doživljavati kao dio idejne borbe (dijela) Katoličke Crkve protiv komunističkoga poretka.

Tako se, npr., u Izvješću „Korištenje javnih sredstava informiranja i javnih dvorana“¹⁷³² analiziraju intervjui koje su *Glasi Koncila* objavljeni s kardinalom Šeperom¹⁷³³ i biskupom Pichlerom¹⁷³⁴, u kojima oni traže ravnopravni tretman Crkve u javnome prostoru, među ostalim i dostupnost javnih medija crkvenim predstavnicima, te korištenje javnih dvorana za crkvena predavanja i tribine, uz zaključak kako to ne treba dozvoliti. Šeper je u tome intervjuu problematizirao i nepovoljan položaj vjernika u nekim državnim službama, poput prosvjete.

Sadržaj intervjuja s kardinalom Šeperom bio je i predmet razgovora glavnog pravnog savjetnika u „Državnom sekretarijatu za inozemne poslove SFRJ“ Borislava T. Blagojevića s

¹⁷³¹ „Izdavačka djelatnost vjerskih zajednica u SRH“, Prilog 8 Zapisniku sjednice Komisije od 30. listopada 1967., str. 2., u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 9).

¹⁷³² Prilog 6 Sjednici Komisije od 8. travnja 1967., u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 9).

¹⁷³³ Usp. *Razgovor s kardinalom Šeperom. Kako Katolička Crkva vidi svoj položaj i zadatke u Jugoslaviji*, u: *Glas Koncila*, br. 2, 22. siječnja 1967., str. 1, 3.

¹⁷³⁴ Usp. *Pitanje katoličkog centra za ocjenjivanje filmova*, u: *Glas Koncila*, br. 5, 5. ožujka 1967., str. 3.

predstavnikom Sv. Stolice u SFRJ Mariom Cagnom 16. veljače 1967. u Beogradu, a o kojemu je posebnom Informacijom od 28. veljače 1967. savezni Sekretarijat izvijestio i Komisiju za vjerska pitanja SR Hrvatske. Iz te Informacije doznajem kako je „sporni“ Šeperov intervju našao odjeka i u stranome tisku, pri čemu se izričito spominju *Frankfurter Allgemeine Zeitung* i *Die Presse*.¹⁷³⁵

Analiza tih intervjuja uključena je i u Izvješće koje je pod naslovom „Neke tendencije Katoličke Crkve u našoj zemlji“ analizirano i raspravljeno na sjednici Komisije 5. listopada 1967. godine¹⁷³⁶, a u kojemu se upozorava kako se Katolička Crkva želi uključiti u politički život zemlje.

U tome se izvješću, naime, analizira i navod iz Uvodnika *Glasa Koncila* koji se bavi Papinom porukom predsjedniku Titu¹⁷³⁷, iz kojeg se posebno ističe kako „za pravilan razvitak i raznih duhovnih vrijednosti traže se mnoga vidljiva sredstva, traže se izvanjski oblici, ne samo bogoštovlja unutar četiri crkvena zida, nego suvremeni religiozni odgoj kršćanske djece i korištenje suvremenih sredstava društvenog saobraćaja“.¹⁷³⁸

U spomenutom Izvješću analizira se i članak Tomislava Šagi-Bunića „Kršćani i politika“¹⁷³⁹, za kojega se ističe da „s obzirom na autoritet koji uživa može se njegovo mišljenje smatrati i službenim stavom episkopata“. Posebno je uočena njegova konstatacija da dijalog Katoličke Crkve sa suvremenim svijetom, na koju je poziva Koncil, „nije moguć ako se Crkvu želi isključiti iz svakog političkog angažiranja kako na unutrašnjem tako i na svjetskom planu“. Autor pritom, kako ističu sastavljači izvješća, „inzistira da se pod pojmom 'Crkva' shvaća narod vjernika i svećenici, a ne samo svećenici“, dok se za pojam politika ističe da je „pogrešno mišljenje ako se političko djelovanje svodi isključivo ka osvajanju i održavanju vlasti“, pa dodaje da može postojati politički utjecaj i političko djelovanje „koje po svojoj biti ne teži k osvajanju vlasti, nego k ostvarenju 'općeg dobra““. Izvješće, stoga, ističe kako Šagi-Bunić poručuje

¹⁷³⁵ Usp. Informacija Državnog sekretarijata za inozemne poslove SFRJ od 28. veljače 1967., u: HDA, KOVZ, kutija 72, Pov. br. 71/1967.

¹⁷³⁶ „Neke tendencije Katoličke Crkve u našoj zemlji“, Prilog Sjednici Komisije od 5. listopada 1967., str. 5, u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 9).

¹⁷³⁷ Usp. *Duh i smisao Papine poruke predsjedniku Titu*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 19. veljače 1967., str. 2.

¹⁷³⁸ „Neke tendencije Katoličke Crkve u našoj zemlji“, Prilog Sjednici Komisije od 5. listopada 1967., str. 6, u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 9).

¹⁷³⁹ Usp. Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Uz koncilsku konstituciju „Crkva u suvremenom svijetu“*. *Kršćani i politika*, u: *Glas Koncila*, br. 8, 16. travnja 1967., str. 3-4.

[...] „da političko djelovanje i politika ne može biti monopol same javne vlasti, nego da u pojam političkog djelovanja može biti uklopljeno sve što aktivno i neposredno doprinosi stvaranju i rastu općeg dobra u političkoj zajednici, i da tu mogu i moraju svoj ulog pridonositi svi građani“. Pri tome je „čitav duh Koncila upravljen k tome da se traži angažiranje vjernika u političkim pitanjima svojih političkih zajednica i svijeta“. ¹⁷⁴⁰

U istome kontekstu Izvješće navodi i odgovor *Glasa Koncila* na članak Olega Mandića o rastavi Crkve i države¹⁷⁴¹, kao i prikaz predavanja Zlatka Frida na tribini Studentskog centra¹⁷⁴², kojega Izvješće ocjenjuje „tendencioznim i netačnim“, te posebno ističe „neslaganje s odgovorima da se Crkvi ne može dopustiti nastup na radiju i televiziji, da su njene karitativne akcije zapravo presizanje na društveno područje, da Crkva osim vjerskih škola ne može imati drugog utjecaja na školstvo, a naročito se ne prihvaća odgovor da se Crkva ne smije miješati u politička pitanja“. ¹⁷⁴³

Stoga se u Izvješću zaključuje kako „sve ukazuje na to da je nastupio period vrlo oštre idejne konfrontacije s Katoličkom Crkvom“ jer „Crkva na različite načine nastoji kako bi svojim ocjenama i propagandom utjecala na javno mišljenje i pojedine pojave iz našeg društvenog života“. Kao potkrepu toga stava, autori Izvješća navode kako se u katoličkom tisku sve češće „komentiraju pojedini filmovi, novoizišle knjige, kazališne predstave, TV emisije i sl., te ih se tretira sa stanovišta kršćanskog morala i čitaocima sugerira kakav stav da zauzmu“. ¹⁷⁴⁴

Dalje se navodi kako su u posljednje vrijeme „posebno zapaženi komentari i reportaže o crkvenom životu u pojedinim našim gradovima i krajevima, u kojima se često čitaocu prezentiraju tendenciozni prikazi općeg stanja i života u pojedinom kraju naše zemlje“. Pritom se dodaje kako „sve to nije direktni politički atak, ali se kroz iznošenje samo određenih podataka i činjenica stvaraju pogrešne ocjene i sudovi“. ¹⁷⁴⁵

¹⁷⁴⁰ „Neke tendencije Katoličke Crkve u našoj zemlji“, Prilog Sjednici Komisije od 5. listopada 1967., str. 8, u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 9).

¹⁷⁴¹ Usp. *U čije ime nastupa prof. Oleg Mandić*, u: *Glas Koncila*, br. 7, 2. travnja 1967., str. 2.

¹⁷⁴² Usp. *Zlatko Frid o Katoličkoj Crkvi u suvremenom svijetu*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 28. svibnja 1967., str. 4.

¹⁷⁴³ „Neke tendencije Katoličke Crkve u našoj zemlji“, Prilog Sjednici Komisije od 5. listopada 1967., str. 8-9, u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 9).

¹⁷⁴⁴ „Neke tendencije Katoličke Crkve u našoj zemlji“, Prilog Sjednici Komisije od 5. listopada 1967., str. 9, u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 9).

¹⁷⁴⁵ „Neke tendencije Katoličke Crkve u našoj zemlji“, Prilog Sjednici Komisije od 5. listopada 1967., str. 9-10, u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 9).

Problematizirani su i pojedini okrugli stolovi *Glasa Koncila*¹⁷⁴⁶ na kojima su, po Izvješću, „svi učesnici u razgovorima istakli da katolici u Jugoslaviji moraju prihvatiti postojeći društveni sistem“, ali je postavljen i „zahtjev za pluralizmom u socijalizmu“, te je od vjernika zatražen jači društveni angažman, dok Crkva „opet ima pravo da javno nastupi da zaštiti taj interes svojih vjernika“¹⁷⁴⁷, te se u Izvješću, dobrim dijelom i na temelju pisanja *Glasa Koncila*, zaključuje:

Sve dosad naprijed rečeno očito ukazuje na izrazitu tendenciju Crkve, premda se ograđuje da nema svog ekonomskog i političkog programa, da se bavi političkim, ekonomskim i socijalnim pitanjima našeg društva, te se zalaže za jedno pluralističko društvo u kojem bi sve idejne snage (ateističke i teističke) bile potpuno ravnopravne u međusobnoj konfrontaciji, dijalogu i utjecaju na društvo, dok bi država sa svojim institucijama trebala biti neutralna.¹⁷⁴⁸

Sve veća prisutnosti i važnost katoličkog tiska uočena je i u dokumentu „Postkoncilski crkveno-vjerska aktivnost Katoličke Crkve“, koji je također priložen materijalima sjednice Komisije od 5. listopada 1967.

U njemu se crkvena izdavačka djelatnost ocjenjuje kao „jedno od najjačih propagandnih sredstava“, *Glas Koncila* se apostrofira kao „najpoznatiji“ među katoličkim listovima, a što se sadržaja katoličkog tiska tiče, konstatira se kako on „nije samo u prepričavanju konfesionalnih fabula i dogmi, nego je podešen tako da vrši tačno određenu funkciju, izbjegavajući direktne političke napade na naš društveno-politički sistem profinjenim metodama naturaju se čitaocima shvaćanja KC o svim pitanjima društvenog i političkog života“.¹⁷⁴⁹

Koliku su važnost pridavali upravo *Glasi Koncila*, svjedoči i činjenica da je na sjednici Komisije od 30. listopada 1967. Zlatko Frid upoznao sudionike kako mu je taj list ponudio intervju u vezi sa savjetovanjem u Zagrebu na temu „Crkva i politika u samoupravnom društvu“. Kako se navodi u zapisniku, „u diskusiji koja se u vezi s ovim razvila svi prisutni su iznijeli potrebu veoma opreznog prilaženja ovom zahtjevu *Glasa Koncila* iznoseći niz rezervi

¹⁷⁴⁶ Usp. Enciklika „O razvitku naroda“ pred okruglim stolom *Glasa Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 9, 30. travnja 1967., str. 1, 3, 5; *Kako da se angažiramo a da se ne poreknemo*, u: *Glas Koncila*, br. 10, 14. svibnja 1967., str. 3.

¹⁷⁴⁷ „Neke tendencije Katoličke Crkve u našoj zemlji“, Prilog Sjednici Komisije od 5. listopada 1967., str. 11, u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 9).

¹⁷⁴⁸ „Neke tendencije Katoličke Crkve u našoj zemlji“, Prilog Sjednici Komisije od 5. listopada 1967., str. 12, u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 9).

¹⁷⁴⁹ „Postkoncilski crkveno-vjerska aktivnost Katoličke Crkve“, Prilog Sjednici Komisije od 5. listopada 1967., str. 8, u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 9).

koje proizlaze iz nepoznavanja razloga koji su naveli *G.K.* na taj korak, te eventualne reperkusije koje bi kasnije iz tog mogle proizaći, kao zloupotreba, neprincipijelna polemika i sl.“¹⁷⁵⁰

No, nekoliko godina kasnije, u Analizi koju je na 16 stranica pod naslovom „Neke karakteristike sadržaja *Glasa Koncila* (U toku 1968. i 1969. g.)“¹⁷⁵¹ za potrebe Komisije priredio Ivan Ceranić, u *Glasi Koncila* se uočavaju nove tendencije.

Autor analize zaključuje kako, „gledajući u cjelini sadržaj *GK* u protekle dvije godine“ u tome se listu „zapaža jedna pozitivna evolucija“, te se pojašnjava:

„Što se tiče sadržaja potrebno je istaći da se u tim novinama sve više mogu naći vrlo različita, često sasvim suprotna, gledišta o pojedinim pitanjima. Za takvu fizionomija lista opredijelilo se i samo uredništvo koje naglašava da u *GK* ne pišu istomišljenici, niti dirigirani i cenzurirani informatori, da to nije glasilo nekakve stranke u Crkvi, već da žele slijediti osnovne koncilske kriterije i norme i biti odraz mnogostrukog života Crkve. Stiče se utisak da u tome sve više uspijevaju.

Autor pritom i izrijekom ističe kako mu je poznato da je 1967. „dana [je] negativna ocjena“ jer je „konstatirano da nije na liniji osuvremenjivanja Crkve, da se u njemu konstanto osjeća otpor, vrlo rezervirano prihvaćanje ili pogrešno interpretiranje novog duha u KC, te da je kao takav bliže tradicionalističkim pozicijama preživjele 'ecclesiae militantis'“. No, zaključuje, u međuvremenu se sadržaj toga lista ipak promijenio: na njegovim su stranicama „sve prisutniji autori i stavovi koji se zalažu za koncilsku obnovu, za jedan moderniji pristup aktuelnim problemima, osobito prema traženjima specifičnih rješenja u odnosu na položaj Crkve u našem samoupravnom društvu.“ Ipak se dodaje kako su, „pored takvih tendencija, kao odraz stanja u samoj crkvi“, na stranicama lista „još uvijek prisutna i konzervativna i reakcionarna stanovišta, o kojima je također djelomično bilo riječi, ali se stiče utisak da u cjelini *GK* sve više postaje tribina liberalnih snaga unutar katoličke Crkve“.

¹⁷⁵⁰ Zapisnik Sjednice Komisije od 30. listopada 1967., str. 4, u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 9).

¹⁷⁵¹ Neke karakteristike sadržaja „*Glasa Koncila*“ (U toku 1968. i 1969. godine), u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 12), str. 96-114; Dokument se pojavljuje i kao „Prilog 3“ sjednici Izvršnog komiteta CKSKH od 6. travnja 1970., u: HDA, KOVZ, kutija 195, br. 112/70.

2. Tema pisanja *Glasa Koncila* u susretima državnih i crkvenih predstavnika

Dužnosnici Komisije održavali su redovite kontakte s predstavnicima Katoličke Crkve i drugih vjerskih zajednica, pozivajući ih na razgovore, ili ih pak primajući na njihov zahtjev. Česta tema tih susreta bilo je i pisanje katoličkog tiska, odnosno prigovori koje su članovi Komisije iznosili crkvenim predstavnicima na račun pisanja katoličkog tiska.

Tako se, primjerice, u godišnjem izvješću o radu za 1963. godinu navodi kako je „u toku 1963. broj kontakata sa predstavnicima RKT vjerske zajednice u Komisiji iznosio 126, među kojima je bilo 5 biskupa – nadbiskupa, koji su posjetili Komisiju devet puta. Kako u 1962. tako i u 1963. godini Komisiju je posjetio i veći broj provincijala razni redova, kao i glavarica nekih samostana časnih sestara. Jedan dio ovih kontakata održavan je na našu inicijativu, a jedan dio na traženje predstavnika RKT vjerske zajednice, koji su tražili prijem u Komisiju“.¹⁷⁵²

Kako se dalje navodi, „u najvećem broju kontakata“ predstavnici Komisije su isticali „neprijateljski rad pojedinih svećenika u zemlji, odnos prema društvenoj zajednici, pisanju katoličke štampe i drugih vidova informacija koje izlaze u inozemstvu i domovini s odobrenjem crkvenih poglavara, a u istoj se pisalo pogrdno o svemu što je jugoslavensko, hrvatsko, socijalističko.“¹⁷⁵³

Prvi konkretan primjer takvoga razgovora, u kojemu je tema i izričito bilo pisanje *Glasa Koncila*, dogodio se 5. veljače 1964., tek nešto više od četiri mjeseca od pokretanja toga lista. Riječ je o sastanku službenika Komisije za vjerska pitanja SR Hrvatske Ivana Ceranića s tadašnjim odgovornim urednikom *Glasa Koncila* Dragutinom Hrenom, na kojemu je Ceranić iznio i nekoliko primjedbi na račun pisanja *Glasa Koncila*.¹⁷⁵⁴

Tako mu je, među ostalim, prigovorio i to što „nije odmah bio objavljen telegram Pavla VI. predsjedniku Titu“, zajedno sa svim ostalim materijalima o putu pape u Svetu zemlju, na što mu je Hren odgovorio da je taj telegram objavljen u idućemu broju. Osim toga, Ceranić se požalio i na to da *Glas Koncila* nije objavio vijesti „o proslavi 'Dana Republike' i Dana JNA u

¹⁷⁵² Prilog sjednici Komisije za vjerska pitanja od 1. i 8. veljače 1964., Izvještaj o radu Komisije za vjerska pitanja IV Sabora SRH za 1963. godinu, str. 38., u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 6).

¹⁷⁵³ Prilog sjednici Komisije za vjerska pitanja od 1. i 8. veljače 1964., Izvještaj o radu Komisije za vjerska pitanja IV Sabora SRH za 1963. godinu, str. 39., u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 6).

¹⁷⁵⁴ Usp. Zapisnik sa sastanka Ivana Ceranića s Dragutinom Hrenom u: HDA, KOVZ, kutija 57, Pov. br. 202/1964. Zapisnik je objavljen i u: Miroslav AKMADŽA, *Crkva i država. Dopisivanje i razgovori između predstavnika Katoličke crkve i komunističke državne vlasti u Jugoslaviji. Svezak III. 1961-1964.*, Zagreb 2012., str. 489-491.

sjemeništima, kao i to da ima vrlo malo, a u ponekom broju ništa vijesti iz vjerskog života u našoj zemlji“. A na prigovor zašto je u *Glasi Koncila* i „članak o Gari Kuperu“ te spada li to na vjerski tisak, Hren se složio i odgovorio „da mu nije jasno zašto je to uopće bilo štampano“, kao što se složio i s primjedbom da bi bilo bolje da taj list ne nosi podnaslov „vjerske novine“, nego „npr. Katolički list ili list za katolike“.

Do idućega sastanka u republičkoj Komisiji za vjerska pitanja, na kojemu je bilo riječi o *Glasi Koncila*, došlo je na zahtjev samoga lista. Naime, početkom 1965. *Glas Koncila* imao je problema s izlaženjem zbog, kako im je poručeno u tiskari „Informator“, nestašice papira. Nakon što je ravnatelj Josip Ladika o tome 17. veljače telefonski obavijestio kardinala Šepera, koji se nalazio u Rimu, kardinal ga je ovlastio da o tome izvijesti Komisiju za vjerska pitanja. Sutradan, 18. veljače 1965., Ladiku je u Komisiji primio njen tajnik Ivan Lazić.

U službenoj zabilješci¹⁷⁵⁵ s toga razgovora navodi se kako je Ladika svog domaćina izvijestio „da je razgovarao s rukovodiocima štamparije 'Informatora', gdje se inače štampa *Glas Koncila* i da mu je rečeno da nikako za sada ne mogu omogućiti da izađe ovaj broj *Glasa Koncila*, jer da papira ima vrlo malo na zalihama, a prednost moraju dati dnevnoj štampi“. Kako se dodaje, Ladika je potom predložio da list bude tiskan u polovičnoj nakladi od 50.000 primjeraka barem na 4 stranice. Kako je i taj prijedlog odbijen, Ladika je došao „da dade uvjerenja kako zaista shvaćaju da se možda ne radi o kakvom zaoštavanju odnosa, ali da bi se neizlaženjem novina mogli kod nekih vjernika pojaviti nezgodni komentari i diskusije, za što redakcija ne bi htjela da se misli da to od nje dolazi“.

Lazić ga je uvjeravao da „je inače vrlo teška situacija posebno s roto-papirom, te da zaista tu nema ničega što bi išlo ka nekom zaoštavanju“. Stroga je predložio da se župnike posebnim pismom upozna s ovim problemom, kako bi i oni mogli informirati vjernike, s čime se Ladika načelno složio.

Ladika je na susretu iznio i neke objektivne poteškoće s kojima se suočava *Glas Koncila* „kao npr. da tako velik posao rade svega njih trojica, te da imaju problema s poštom jer se neke pošiljke izgube na putu“.

Kako se navodi u zabilješci, Lazić je Ladiki iznio neke primjedbe na pisanje *Glasa Koncila*, poput posvećivanja velikog prostora i naglašavanju nasilja u Kongu, pisanje o tzv.

¹⁷⁵⁵ Zabilješka o susretu Ivana Lazića i Josipa Ladike od 18. veljače 1965., u: HDA, KOVZ, kutija 60, Pov. br. 47/1965.

“pokusnom braku” te nezgodne izraze u napadu na Branka Bošnjaka. Ladika je, kako se dodaje, “neke [je] primjedbe prihvatio kao opravdane, ali je rekao da bi o tome trebalo razgovarati s biskupom Kuharićem, koji je glavni i odgovorni urednik”.

Kao dodatak službenoj zabilješci se navodi:

Prije dolaska Ladike nazvao je tajnika Komisije biskup Lach i najavljujući mu dolazak Ladike, rekao da se nada da će im se u ovoj za njih posebnoj situaciji s obzirom na imenovanje Šepera kardinalom, svestrano izići u susret. Iz ovog razgovora tajnik je shvatio da će trebati za nešto intervenirati. Tek dolaskom Ladike upoznat je o čemu se radi i zapitao Ladiku da li oni žele da mi interveniramo kako bi ipak dobili nešto papira. Ladika je odgovorio da bi svaka intervencija bila uzaludna, jer papira stvarno nema i da je njima sasvim razumljivo da prioritet imaju dnevni listovi. Unatoč ovakvog odgovora Ladike, mi smo intervenirali i omogućili im da *Glas Koncila* izađe na 12 strana u 50.000 primjeraka. O ovoj uspješnoj intervenciji obavješten je biskup Lach koji se najtoplije zahvalio.

Dva tjedna kasnije, 4. ožujka 1965., glavni urednik Vladimir Pavlinić i ravnatelj Josip Ladika ponovno, na vlastiti zahtjev, dolaze na razgovor u Komisiju za vjerske zajednice zbog problema s papirom. Svog su domaćina, tajnika Komisije Ivana Lazića, upoznali s pismom “koje je redakciji *Glasa Koncila* uputio kardinal Šeper iz Rima i izjavili da dolaze u vezi navoda u tom pismu“. Šeper u tome pismu, naime, izražava nezadovoljstvo postignutim rješenjem, prema kojemu je *Glas Koncila* tiskan u polovičnoj nakladi, te dodaje kako zna za nestašicu papira i smanjene isporuke tiskarskim poduzećima, ali i dodaje „da bi se prema *Glasi Koncila* kao jedinim katoličkim novinama u zemlji trebalo imati obzira i da se na njih restrikcija ne bi smjela odnositi.“ Istodobno, od uredništva je zatražio „poduzme mjere da list izlazi u onom tiražu kolike su stvarne potrebe vjernika, t. j. preko 100.000 primjeraka. Ukoliko ne mogu osigurati ovaj tiraž da prestanu s izlaženjem.”¹⁷⁵⁶

Kako im je u tiskari ponovno rečeno da nema papira, Ladika i Pavlinić ističu kako se nalaze u nezgodnome položaju, osobito zato što upravo u idućem broju kane pisati “o imenovanju i dočeku Šepera u Zagrebu”. Stoga ih je zanimalo mogu li oni samostalno uvesti papir.

Lazić im je obećao kako će se raspitati u tiskari oko uvoza papira, ali je i dodao kako “ovaj ton u Šeperovu pismu nije baš zgodan”.

¹⁷⁵⁶ Zabilješka o susretu Ivana Lazića s Josipom Ladikom i Vladimirom Pavlinićem od 4. ožujka 1965., u: HDA, KOVZ, kutija 60, Pov. br. 47/1965.

Kako se dodaje u zabilješci, “po odlasku Ladike i Pavlinića, zainteresirali smo se za mogućnost uvoza papira i u štampariji 'Informator' intervenirali da im se omogući izlazak narednog broja *Glasa Koncila* koji je za njih važan zbog svečanosti dočeka i uvođenja Šepera u katedralu. Doznali smo da za uvoz papira preko ovlaštenog uvoznog poduzeća 'Papir' u Zagrebu nema nikakvih poteškoća. U 'Informatoru' su nas obavijestili da će idući tjedan dobiti jednu količinu papira i da će odvojiti dio za *Glas Koncila*”.

O rezultatima tih razgovora Komisije s tiskarom sutradan, 5. ožujka, obaviješten je i pomoćni biskup Franjo Kuharić, koji je u Komisiju pozvan zbog problema oko carinske zaplijene Šeperovih fotografija i spomen sličica, o kojoj su pisali austrijski mediji. Kako se navodi u službenoj zabilješci¹⁷⁵⁷, “Kuharić izgleda nije baš sasvim uvjeren u tu nestašicu papira, te je dodao „da se to može dogoditi s novinama koje izlaze svaki dan, ali da ne bi trebalo s *Glasm Koncila* koji izlazi 14-dnevno”. Što se, pak, tiče mogućnosti uvoza papira, Kuharić je, kao odgovorni urednik *Glasa Koncila*, upućen da se obrati uvoznome poduzeću “Papir” u Zagrebu.

O problemima s izlaženjem „zbog nestašice papira“ list je izvijestio i svoje čitatelje posebnom obaviješću, iz koje doznajemo da br. 4 od 28. veljače 1965. „zakašnjava tjedan dana i izlazi u veoma sniženoj nakladi“.¹⁷⁵⁸

A za vrijeme sastanka kardinala Franje Šepera i predsjednika Komisije za vjerska pitanja Vjekoslava Cvrle 31. svibnja 1965., Šeperov tajnik Vladimir Stanković bio je u društvu s tajnikom Komisije Ivanom Lazićem. Na Stankovićevo pitanje imaju li u Komisiji i sad kakvih prigovora na pisanje *Glasa Koncila*, kao što su prije prigovarali način na koji taj list piše o zbivanjima u Kongu, odn. što tamošnje ustanike naziva pobunjenicima i opisuje njihove zločine¹⁷⁵⁹, Lazić je „počeo nabrajati propuste, stvari o kojima se ne piše, kao na pr. nigdje nije spomenuta proslava Dana mladosti kako su je proslavili sjemeništarci na Šalati svojim vrlo uspješnim akademijama. Isto se ne piše o tamošnjim proslavama Dana Republike. Zatim je zamjerio zašto u prikazu o otvaranju samostana u Jasenovcu nije istaknut onaj dio govora vlč. Vuzema u kojem je on govorio o jasenovačkim žrtvama. Bio je prikaz, ali je trebalo i to posebno

¹⁷⁵⁷ Zabilješka o susretu Ivana Lazića s biskupom Franjom Kuharićem od 5. ožujka 1965., u: HDA, KOVZ, kutija 61, Pov. br. 56/1965.

¹⁷⁵⁸ *Obavijest čitaocima i povjerenicima*, u: *Glas Koncila*, br. 4, 28. veljače 1965., str. 1.

¹⁷⁵⁹ Usp. Zabilješka o susretu Ivana Lazića i Josipa Ladike od 18. veljače 1965., u: HDA, KOVZ, kutija 60, Pov. br. 47/1965.

istaknuti“.¹⁷⁶⁰ Stanković mu je odgovorio kako „ima mnogo toga o čemu ne pišu, jer suradnja je velika, a smatraju da ne mogu posvetiti veću pažnju stvarima od lokalnog značaja. Zato im se prigovara također i sa strane svećenika, ali teško je tu naći pravu sredinu koja bi sve zadovoljila“.

U pismu nepoznatog nadnevnika iz 1965. godine nadbiskup Franjo Šeper zamjerio je Komisiji i državnim predstavnicima što im prigovaraju zbog pisanja *Glasa Koncila*. Osim što je iznio neke primjere ometanja odvijanja katoličkog vjeronauka od strane prosvjetnih radnika u okolici Petrinje i Virovitice, Šeper se žalio i na medijske napade *Vjesnika u srijedu* i *Izbora* na Katoličku Crkvu i njene predstavnike, koje predstavnici vlasti pravdaju „slobodom pisanja i slobodom izražavanja misli.“ No, Šeper pritom izražava žaljenje „da se taj princip ne primjenjuje tako liberalno na pisanje katoličke štampe kod koje se više puta 'traži dlaka u jajetu““. To naročito vrijedi kad se piše o bračnim ili odgojnim problemima koji spadaju također u djelokrug naučavanja i rada Crkve“.¹⁷⁶¹

Prigovori na neke sadržaje *Glasa Koncila* nastavljani su i dalje.

Tako, primjerice, 22. prosinca 1965. predsjednik splitske kotarske Komisije za vjerska pitanja Jakov Odrlić na susretu sa splitskim biskupom Franom Franićem, osim što iznosi niz primjedbi na račun proslave Velike gospe u Sinju koja je, po njegovim ocjenama, bila obilježena i nacionalističkim ispadima i neprimjerenim istupima crkvenih predstavnika, zamjera i to što je

[...] tu proslavu *Glasa Koncila* okarakterizirao kao najveću vjersku manifestaciju održanu poslije rata u Jugoslaviji kojoj da je prisustvovalo oko 60.000 ljudi. Vijest o tolikom broju učesnika više je nego pretjerana, ali sve što je rečeno na toj proslavi i ono što se u propagandi ocrtalo govori i o tome kao da se išlo za tim da se parira proslavi Sinjske alke kojoj je prisustvovao i drug Tito.¹⁷⁶²

A tajnik republičke Komisije za vjerska pitanja Ivan Lazić požalio se i dubrovačkom biskupu Severinu Perneku na pisanje *Glasa Koncila* 8. veljače 1968., na sastanku u

¹⁷⁶⁰ Bilješka Vladimira Stankovića o susretu s Ivanom Lazićem od 31. svibnja 1965, u: NAZ, Ostavština Franje Šepera, kutija 47, korice 224.

¹⁷⁶¹ Pismo Franje Šepera Komisiji za vjerska pitanja, bez nadnevnika, u: NAZ, Prezidijal Šeper, br. 45/Pr/1965.

¹⁷⁶² Zapisnik sa sastanka Jakova Odrlića s biskupom Franom Franićem od 22. prosinca 1965., u: HDA, KOVZ, kutija 65, Pov. br. 4/1966.

Dubrovniku. Lazić je pritom istaknuo kako u Katoličkoj Crkvi ima onih „kojima ne odgovaraju povoljni odnosi s vlastima“, navodeći kao dokaz tomu i napise u vjerskome tisku, „posebno *Glasu Koncila* koji je pun žalaca protiv raznih mjera vlasti, pun neodgovornih generaliziranja nekih pojava na terenu, neodgovornih vrijeđanja stranih zemalja s kojima imamo normalne odnose itd. Posebno da je interesantno da *Glas Koncila* nikada ne donosi vijesti o kontaktima funkcionera Crkve s predstavnicima vlasti, izuzetak da je učinjen s posjetom predsjednika SIV-a M. Špiljaka Papi. Tom prilikom da je izostavljen usklik Pape na hrvatskom jeziku ‘Živjela Jugoslavija’“. ¹⁷⁶³

Lazić se na pisanje *Glasa Koncila* požalio i šibenskome biskupu Josipu Arneriću na sastanku održanom 15. studenog 1967., i to u kontekstu razgovora o potrebi „njegovanja povoljne atmosfere“ u rješavanju problema između Crkve i države, pri čemu se u zabilješci sa susreta navodi:

Drug Lazić je spomenuo da među visokim crkvenim funkcionerima ima pojava koje ne stoje na tim pozicijama, pa bi se čak reklo kojima i nije u interesu poboljšanje i dalje unapređenje odnosa između Crkve i države. Drug Lazić je to ilustrirao i pisanjem *Glasa Koncila*, koji također stoji na toj liniji i koji je pun žalaca koji truju ovu atmosferu (predočio je biskupu neke članke iz zadnjeg broja *Glasa Koncila*: o prosvjetnim radnicima, preuveličavanje postupka jednog rukovodioca jedne privredne organizacije, netočno informiranje čitalaca o navodnoj zabrani unošenja /drvenog/ križa u tramvaj i dr.). Arnerić je odgovorio da ima tih žalaca i da se slaže da nema potrebe „napuhavati“ stvari. Na tu primjedbu je postavio i pitanje da li to može reći i glavnom uredniku, na što je drug Lazić potvrdno odgovorio. ¹⁷⁶⁴

Da upravo „grupa oko *Glasa Koncila*“ prednjači u pojavama „vezivanja Crkve uz pojedine političke poteze i akcije (šovinizam, veze s političkom emigracijom i dr.)“, član Komisije Zlatko Frid upozorio je i hvarskog biskupa Celestina Bezmalinovića, na sastanku održanom 16. kolovoza 1968. godine. ¹⁷⁶⁵

A na susretu sa sarajevskim nadbiskupom koadjutorom Smiljanom Čekadom 12. rujna 1968., na kojem se predsjednik savezne Komisije za vjerska pitanja Petar Šegvić interesirao i o

¹⁷⁶³ Zabilješka o razgovoru Ivana Lazića s dubrovačkim biskupom Severinom Pernekom, pomoćnim splitskim biskupom Ivanom Gugićem i hvarskim biskupom Celestinom Bezmalinovićem, u: HDA, KOVZ, kutija 76, Pov. br. 53/1968.

¹⁷⁶⁴ Zabilješka sa sastanka Ivana Lazića i biskupa Josipa Arnerića od 15. studenoga 1967., u: HDA, KOVZ, kutija 74, Pov. br. 224/1967.; kutija 181, br. 228/1967. i br. 243/1967.

¹⁷⁶⁵ Zabilješka o razgovoru Zlatka Frida i biskupa Celestina Bezmalinovića od 16. kolovoza 1968., u: HDA, KOVZ, kutija 79, Pov. br. 198/1968.

moćnim kandidatima za novog zagrebačkog nadbiskupa, Šegvić je svome sugovorniku poručio:

Rekao sam mu, da nije nikakova tajna da upravo pisanje *Glasa Koncila* i njegova politika krutih stavova posebno u odnosu na nadležne organe vlasti i na socijalistički poredak uopšte, zašto je u prvom redu odgovoran biskup Kuharić u čiju nadležnost izdavanje toga lista spada, - ne može nikako u našim očima da bude u prilog kvalifikovanja Kuharića za takvo odgovorno mesto.¹⁷⁶⁶

Komisija je pomno bilježila i neslaganja pojedinih crkvenih predstavnika s nekim postupcima i sadržajem *Glasa Koncila*.

Zamjenik predsjednika savezne Komisije za vjerska pitanja Petar Šegvić tako 6. rujna 1966. pisanom Informaciju izvješćuje republičku Komisiju o posjeti beogradskog nadbiskupa Gabrijela Bukatka saveznoj Komisiji, pri čemu je Bukatko primijetio kako su slovenski biskupi pozdravili potpisivanje Protokola između Beograda i Sv. Stolice, „na najistaknutijem mestu u svom listu *Družina*“, kao što je to učinio i on „u svom listu *Blagovest*“, ali i da je „primetio da *Glas Koncila* nije uopšte niti tekst Sporazuma objavio a niti dao vlastiti komentar istom, a da se o pozdravljanju istoga i ne govori“.¹⁷⁶⁷

Pitanje Protokola bilo je i glavna tema posjeta predsjednika Komisije za vjerska pitanja SR Hrvatske Vjekoslava Cvrlje zagrebačkom nadbiskupu Franji Šeperu 13. rujna 1966., pri čemu je Cvrlje htio doznati hoće li na predstojećem zasjedanju BKJ pozdraviti potpisani Protokol. Cvrlje je pritom Šeperu izrazio svoje čuđenje što se hrvatski biskupi još uvijek nisu pozitivno izrazili o tome dokumentu, te napomenuo kako ni *Glas Koncila* kao „organ Zagrebačke nadbiskupije nije objavio vlastiti komentar o sporazumu Vlade SFRJ sa Sv. Stolicom, nego je samo prenio komentare domaće štampe i komentar *L'Osservatore Romano* (uspūt sam nabacio da je interesantno i to da *Glas Koncila* nikad ne registrira kontakte episkopata i predstavnika vlasti)“. Šeper mu je odgovorio kako „po njegovom mišljenju nije potrebno da se o Protokolu još daju izjave, pošto je taj dokument već prihvaćen nakon što je on lično prenio Papinu poruku biskupima da je Protokol potreban i koristan za Rimokatoličku Crkvu“, te kako je činjenica da su se neki biskupi Protokolu protivili te su „neki biskupi čak

¹⁷⁶⁶ Zabilješka sa sastanka Petra Šegvića s nadbiskupom Smiljanom Čekadom, u: HDA, KOVZ, kutija 78, Pov. br. 176/1968.

¹⁷⁶⁷ Informacija o posjeti beogradskog nadbiskupa Gabrijela Bukatka saveznoj Komisiji od 6. rujna 1966., u: HDA, KOVZ, kutija 69, Pov. br. 154/1966.

namjeravali pisati protestna pisma, ali da su se svi povukli nakon Papine poruke i njegovih (Šeperovih) intervencija“.¹⁷⁶⁸

I splitski biskup Frane Franić i njegov pomoćni biskup Ivo Gugić na sastanku s članom savezne Komisije za vjerska pitanja Petrom Šegvićem, predsjednikom republičke Komisije Vjekoslavom Cvrlijom i splitske Komisije Ivom Petrinovićem u Splitu 18. travnja 1968. kritički su progovorili i o *Glasi Koncila*:

Kao najbolju ilustraciju [Franić] je navodio primer *Glasa Koncila* koji ni njih ne zadovoljava. Podvukao je da tamo ima svoj uticaj nekoliko ekstremnijih funkcionera - sveštenika (ne imenujući nikoga) a da je najnegativniji don Jure koji je Splitsanin, a to naglašava upravo zbog toga da ga se ne shvati da kritikuje sa lokalnog gledišta. Gugić i Franić su se složili da *Glas Koncila* zaostaje za Koncilom i da vredni napori koje čine Šagi-Bunić i drugi teolozi ne mogu dati željene rezultate jer u njihovim rukama nije rukovodstvo lista.

Na pitanje zašto se u tom listu ne vidi saradnja njegova i drugih teologa sem onih koji se sada tamo javljaju, Franić je bio rezervisan, klimao glavom i smijao se. Mi imamo *Crkvu u svijetu* i mi pišemo u njoj. Znači li to da će tako i u buduće biti da „oni“ pišu u *Glasi Koncila* a „vi“ u *Crkvi u svijetu* upitali smo otvoreno Franića. Ne znači, ali je sada situacija takova, odgovorio je Franić.¹⁷⁶⁹

I provincijal franjevac trećoredaca Nikola Gregov u razgovoru s tajnikom Komisije Ivanom Lazićem 10. lipnja 1968. priznao je kako „da mnoge stvari kako ih interpretira *Glas Koncila* ne bi trebalo tako interpretirati, jer od toga nema koristi ni Crkvi ni državi“. Pritom je dodao kako će, nakon što je sad saznao da i u Komisiji na takvo pisanje imaju prigovora, „znati u pogodnoj prilici reći (mislio je na *G. K.*) odgovornima, da ne bi trebalo u vjerskoj štampi pretjerivati i od sitnih stvari praviti velike probleme.“¹⁷⁷⁰

A bivši provincijal Družbe Isusove u Hrvatskoj Ivan Fuček, u razgovoru s tajnikom zagrebačke Komisije za vjerska pitanja Zvonkom Ljubićem, povjerio se kako ni on sam često nije zadovoljan pisanjem *Glasa Koncila*, „jer on nije uvijek na liniji koncilskih ideja“. Također je dodao kako su o pojedinim napisima toga lista i drugi svećenici „veoma kritički raspravljali“, a „više puta je sam kardinal Šeper izražavao svoje nezadovoljstvo s pisanjem *Glasa Koncila*“.

¹⁷⁶⁸ Zabilješka o sastanku Vjekoslava Cvrlje i nadbiskupa Franje Šepera od 13. rujna 1966., u: HDA, KOVZ, kutija 66, Pov. br. 28/1966.

¹⁷⁶⁹ Zabilješka sa susreta biskupa Franje Franića i Ive Gugića s Petrom Šegvićem, Vjekoslavom Cvrlijom i Ivom Petrinovićem od 18. travnja 1968., u: HDA, KOVZ, kutija 75, Pov. br. 12/1968.

¹⁷⁷⁰ Zabilješka o razgovoru Ivana Lazića i Nikole Gregova od 10. lipnja 1968., u: HDA, KOVZ, kutija 75, Pov. br. 13/1968.

Pritom je Fuček naveo i primjer prema kojemu *Glas Koncila* osim informacije nije donio čak ni fragmentalni prikaz dokumenta pape Pavla VI. 'Ispovijest vjere naroda Božjega', ocijenivši kako je taj dokument „čak važniji od čitavog II. vatikanskog koncila“.¹⁷⁷¹

Pa i pročelnik Centra „Kršćanska sadašnjost“ Vjekoslav Bajsić, na susretu s članom Komisije Ivanom Ceranićem 21. svibnja 1968., izrazio je svoju rezerviranost prema nekim sadržajima toga lista. Naime, na Ceranićeve „prigovore na pisanje vjerske štampe a posebno *Glasa Koncila*“, Bajsić je odgovorio kako „i on ima prigovora te da često raspravlja s redakcijom i prema njegovom mišljenju *Glas Koncila* je još dobar kakav bi bio da se na njega ne utječe u pozitivnom smislu.“¹⁷⁷²

Slično i na susretu od 25. srpnja 1968., Bajsić pokazuje „jedan konstruktivan stav“ nakon što mu je Ceranić iznio primjedbe na račun pisanja *Glasa Koncila*, „naročito u vezi s držanjem biskupa Kuharića kao odgovornog urednika i članaka koji se odnose na provociranje u vezi zločina svećenika za vrijeme Drugog svjetskog rata, poistovjećivanja hrvatstva i katolicizma te pismo koje su uputili svećenici iz SR Njemačke među kojima su potpisani i poznati emigranti Dominik i Krsto Šušnjara, Lodeta, Kelava i dr.“¹⁷⁷³

Primjedba na račun toga pisma „svećenika emigranata“ iznesena je i na susretu člana Komisije Zlatka Frida i tajnika riječke Komisije za vjerska pitanja Dušana Dekanića s riječko-senjskim biskupom Viktorom Burićem 31. srpnja 1968. „kao i na neke druge napise u ovom listu koji ukazuju da se ova novina ne bavi samo crkveno vjerskim pitanjima“.¹⁷⁷⁴

2.1. Sastanci s urednicima *Glasa Koncila*

Za razliku od većine spomenutih susreta, na kojima je pisanje *Glasa Koncila*, bilo tek jedna od više tema o kojima je raspravljano, neki su sastanci u Komisiji priređivani sa samim urednicima lista, te je bilo riječi isključivo o njegovom sadržaju.

¹⁷⁷¹ Zabilješka o susretu Zvonka Ljubića s Antunom Fostačem i Ivanom Fučekom od 12. kolovoza 1968., u: HDA, KOVZ, kutija 78, Pov. br. 190/1968.

¹⁷⁷² Zabilješka o susretu Ivana Ceranića i Vjekoslava Bajsića od 21. svibnja 1968., u: HDA, KOVZ, kutija 78, Pov. br. 162/1968.

¹⁷⁷³ Zabilješka o susretu Ivana Ceranića i Vjekoslava Bajsića od 25. srpnja 1968., u: HDA, KOVZ, kutija 78, Pov. br. 162/1968.

¹⁷⁷⁴ Zabilješka o susretu Zlatka Frida i Dušana Dekanića s riječko-senjskim biskupom Viktorom Burićem od 31. srpnja 1968., u: HDA, KOVZ, kutija 75, Pov. br. 37/1968.

Tako je, primjerice, 20. siječnja 1967. na razgovor u Komisiju za vjerska pitanja pozvan odgovorni urednik Franjo Kuharić, s kojim je razgovarao tajnik Komisije Ivan Lazić. Premda je glavna tema bila objava slike kardinala Stepinca, o čemu će u ovome radu više biti riječi u idućoj, 3. točki ovoga poglavlja, na susretu je Lazić iznio i druge primjedbe na račun pisanja *Glasa Koncila*, ali i drugog vjerskog tiska, u kojem „ima dosta nezgodnih aluzija, generaliziranja negativnih pojava pa i neistinitog i tendencioznog prikazivanja života u pojedinim našim krajevima“:

Spomenuta je „šutnja“ *GK* o Protokolu (*GK* je donio komentar iz *L'Osservatore Romano* bez ikakvog svog vlastitog komentara odmah po potpisivanju niti poslije niti da sada), dok su neki drugi katolički listovi (slovenska *Družina*, beogradska *Blagovest* i splitska *Crkva u svijetu*) donijeli vlastite i to uglavnom povoljne komentare. Kuharić je na to odgovorio da je potpisivanje Protokola stvar Vatikana i da su smatrali da ne trebaju davati svoje nego vatikanske komentare. Stavljena je primjedba i na to što *GK* nikad ne donosi vijesti o međusobnim posjetama predstavnika vlasti i Crkve, kao i često pisanje o navodnim progonima Crkve u onim zemljama s kojim inače SFRJ održava dobre međudržavne odnose[...] ¹⁷⁷⁵

No, u izvješću koje je Kuharić o tome sastanku podnio nadbiskupu Šeperu, u Komisiji su mu prigovorili i sadržaj reportaže o životu oko Senja i Jablanca, na što im je Kuharić poručio da izvole tamo otići i sami se uvjeriti.

Također mu je poručeno kako su „neke Vlade prijateljskih zemalja protestirale [su], da je *Glas Koncila* uvredljivo pisao o prilikama u tim državama /Poljska, Mađarska/!“, na što im je Kuharić rekao: „Mogli ste im odgovoriti, da je kod nas štampa slobodna i da novine mogu pisati o objektivnom stanju stvari!“ Lazić mu je odgovorio da su tako i postupili, ali da ipak ne žele dopustiti da se remete odnosi s tim zemljama. „Primijetio sam, da to ide u prilog i njima, što se tako piše o prilikama u tim zemljama, jer to znači, da ipak kod nas nije tako! Mi sada ne može[mo] reći, da nemamo svoje štampe, dok smo to pred nekoliko godina mogli reći!“ ¹⁷⁷⁶

¹⁷⁷⁵ Zabilješka o susretu Ivana Lazića i biskupa Franje Kuharića od 20. siječnja 1967., u: HDA, KOVZ, kutija 71, Pov. br. 44/1967.

¹⁷⁷⁶ Izvješće biskupa Franje Kuharića kardinalu Franji Šeperu o sastanku s Ivanom Lazićem od 20. siječnja 1967., u: NAZ, Prezidijal Šeper, 3/Pr/1967.

Tajnik Komisije Ivan Lazić 30. svibnja 1967. pozvao je i glavnog urednika *Glasa Koncila* Vladimira Pavlinića, kako bi mu izrazio neslaganje s člankom objavljenom pod naslovom "Zlatko Frid o Katoličkoj Crkvi u suvremenom svijetu".¹⁷⁷⁷

Kako se navodi u službenome Zapisniku s toga susreta.¹⁷⁷⁸, Lazić je Pavliniću prigovorio da taj članak, osim što ima faktografskih netočnosti, „diskreditiranjem ličnosti koja učestvuje u obostrano prihvaćenom dijalogu ne pridonosi unapređenju tog dijaloga, već naprotiv da ga otežava“, kao i to što se u članku dotiče i rad Komisije, a „ako u vezi s Komisijom nije što jasno da se mogu kad god to žele objasniti s njom u direktnom kontaktu“.

Nakon što je poručio kako je on glavni urednik, a da je za sadržaj odgovoran biskup Kuharić „kao odgovorni urednik“, Pavlinić je odbacio optužbe da je bilo što u članku netočno napisano, uz primjedbu kako je „i on bio prisutan na predavanju pa zna o čemu se je govorilo“. No, ipak je dopustio mogućnost razgovora o navodima iz članka, „pa ako je potrebno i ispravke“.

Pritom se pozvao i na „pravo da putem svojih sredstava informiranja obavještavaju svoje čitaoce“, dodavši kako su „u članku iznijeli stvari s kojima se nikako ne mogu složiti (kao na pr. da se Crkva ne bi smjela baviti karitativnim djelatnošću)“. Pojasnivši kako su i ranije pratili Fridove nastupe, u kojima je izneseno i puno toga što mu je prihvatljivo, Pavlinić je dodao kako neke stavove koje je iznio na „spornome“ predavanju „ne mogu prihvatiti i smatraju, da niti drug Frid na ovaj način ne daje mogućnosti za dijalog (na pr. učiteljima se drže predavanja o potrebi bespoštedne antireligiozne borbe, putem štampe vrijeđaju se vjerski osjećaji građana i sl.)“. Na kraju je poručio kako ne može prihvatiti iznesene primjedbe, „ali da ih prima na znanje“.

Na kraju razgovora Lazić je Pavliniću predložio češće razgovore, „i ne samo o *Glasi Koncila* ili radi stavljanja određenih primjedbi, nego inače o svim drugim pitanjima koja bi mogla biti od zajedničkog interesa“, što je Pavlinić odbio, pojasnivši kako „on misli da s Komisijom kao institucijom oni mogu razgovarati samo ako im nešto treba, imaju neki određeni posao ili ih se pozove, inače da ne zna o čemu bi drugom razgovarali“.

Iznoseći svoje dojmove o Pavliniću, autor Zapisnika (vjerojatno se radi o članu Komisije Ivanu Ceraniću, koji je također „prisustvovao“ sastanku) navodi kako se „mogao steći utisak

¹⁷⁷⁷ Usp. *Zlatko Frid o Katoličkoj Crkvi u suvremenom svijetu*, u: *Glas Koncila*, br. 11, 28. svibnja 1967., str. 4.

¹⁷⁷⁸ Zapisnik o susretu Ivana Lazića i Vladimira Pavlinića od 30. svibnja 1967., u: HDA, KOVZ, kutija 73, Pov. br. 153/1967.

da je i Pavlinić pod utjecajem prošlosti, te da se prilično teško prilagođava novom duhu u Crkvi“, a kao argument za tu tvrdnju navodi to što je „u razgovoru i Pavlinić spominjao prošlost i svoj boravak u zatvoru 'ni kriv ni dužan'¹⁷⁷⁹, slično kao što je to ranije činio i biskup Kuharić kad je bio na razgovoru u vezi s objavljivanjem Stepinčeve slike u *Glasi Koncila*".¹⁷⁸⁰

Pavlinić je u Komisiji, ovaj put na vlastiti zahtjev, bio i 6. listopada 1968., gdje je s predsjednikom Komisije Stjepanom Ivekovićem razgovarao o pokretanju prekršajnog postupka protiv biskupa Franje Kuharića, kao odgovornog urednika *Malog koncila*. No, na susretu je Iveković iznio i „neke primjedbe na pisanje *Glasi Koncila* (senzacionalističko tretiranje događaja u ČSSR i u vezi s tim stalno naglašavanje navodnog progona Crkve u svim socijalističkim zemljama, zajedljivo pisanje don Jure itd.)“.

Osim toga, Iveković nije propustio primijetiti kako su „svećenici iz redakcije *Glasi Koncila* (Kuharić, Pavlinić i Kustić) već ranije izjavljivali kako nemaju zašto dolaziti u Komisiju, već samo onda kad su pozvani da čuju prigovore“, pa je Pavliniću dao do znanja „da bi ovakvi češći razgovori sigurno doprinijeli da bi bilo manje primjedaba na pisanje *Glasi Koncila*“.¹⁷⁸¹

Nekoliko dana prije Pavlinića, 26. svibnja 1967., predsjednik Komisije Stjepan Iveković objavu spomenutog članka o istupu Zlatka Frida u *Glasi Koncila* prigovorio je i pomoćnom zagrebačkom biskupu Josipu Lachu, koji je bio u „kurtoaznom posjetu“ Komisiji. Lach je pritom „obećao da će na netočnosti u tom članku upozoriti člana redakcije svećenika Ladiku i dodao da se na tom članku ne bi trebalo mnogo zadržavati, pridavati mu neku važnost i uzimati ga suviše za zlo“. Pritom je dodao kako i „oni u Nadbiskupiji da se također mnogo puta ljute na pisanje u *Glasi Koncila* zbog netaktičnosti čak i na području čisto vjerskih-dogmatskih stvari“.¹⁷⁸²

¹⁷⁷⁹ Vladimir Pavlinić je, pred sam kraj odsluženja vojnog roka u Pirotu, 26. prosinca 1954. uhićen je pod optužbom za „neprijateljsku propagandu i podriivanje obrambene moći JNA“ te je pred Vojnim sudom u Nišu osuđen na tri godine zatvora. Kaznu je odslužio u zatvorima Bujan kraj Niša (1955.-1956.) i Staroj Gradišci (1956.-1957.). Usp. Anto BAKOVIĆ, *Batinama do oltara*, Zagreb 2009., str. 220-227.

¹⁷⁸⁰ Sadržaj toga razgovora bit će prikazan kasnije u radu, u poglavlju koje obrađuje „Zabrane *Glasi Koncila*“ (VI.3.).

¹⁷⁸¹ Zabilješka o susretu Stjepana Ivekovića i Vladimira Pavlinića od 6. listopada 1968., u: HDA, KOVZ, kutija 79, Pov. br. 228/1968.

¹⁷⁸² Zabilješka o susretu Stjepana Ivekovića i biskupa Josipa Lacha od 26. svibnja 1967., u: HDA, KOVZ, kutija 73, Pov. br. 147/1967.

Članovi uredništva *Glasa Koncila* bili su u Komisiji, na vlastiti zahtjev, i 21. svibnja 1969., nakon što je Pošta povećala cijenu distribucije njihovoga lista, odnosno ukinula popust predviđen za novinska izdanja i časopise. Dogodilo se to nakon što je list povisio svoju prodajnu cijenu, a o tome nije izvijestio i Poštu, a što je po njenom Pravilniku trebao učiniti. Nakon toga uredništvo lista dogovorilo je distribuciju preko pošte u Karlovcu, ali im je ona u zadnji čas ipak odbila pružiti u uslugu, s obrazloženjem da im je tako „naredila pošta iz Zagreba“.¹⁷⁸³

Osim problema s Poštom, na susretu je, kako se navodi u Zapisniku, bilo riječi i o „općim gibanjima u Crkvi u sadašnje vrijeme“, pri čemu su „obojica iskazala svoje simpatije za suvremenu Crkvu naglašavajući da postoje znatne snage u njihovim redovima koji nisu za takvu Crkvu. Ti njihovi konzervativci da im predstavljaju slične poteškoće koje nama predstavljaju naši konzervativci u vezi s našim samoupravnim društvenim kretanjima“.

Do idućega susreta, 20. lipnja 1969., došlo je na Fridovu inicijativu, kako bi Pavlinića izvijestio o tome što je poduzeto u vezi s „problemima s Poštom“. No, na tome je susretu Frid uredniku Pavliniću zamjerio „što *GK* piše o 'Žeteocima'¹⁷⁸⁴, premda je ranije najavio da o tome više neće pisati“.

Pritom je osobito prigovorio zbog načina na koji je interpretirana njegova izjava „u vezi s razgovorom koji je drug Ljubić vodio s dekanom Bogoslovskog fakulteta dr. J. Kuničićem, dodajući da mu se čini da to nije učinjeno u dobroj namjeri, te da na to upućuje ova čitava 'gužva' oko 'Žetelaca' u koju se je upleo *Glas Koncila*“. Pavliniću je, dodaje se, bilo „neugodno“, te se nastojao „izgovoriti“ time da je bio bolestan u vrijeme dok se pripremao taj broj *GK* te se ispričao Fridu zbog tog postupka te „apelirao na potrebu otvorenog i iskrenog dijaloga“.

Zatim je Frid iznio još neke primjedbe na pisanje *Glasa Koncila*, „naročito na 'don Juru', te je istakao da se često pojedini slučajevi i ekscesi suviše generaliziraju i dramatiziraju, što ne doprinosi stvaranju jedne konstruktivne suradnje“. Pavlinić se branio da oni moraju pisati o tim slučajevima kako bi „na to upozorili širu javnost i vlast kako bi takvih ekscesa bilo što manje“. Urednik *Glasa Koncila* se pritom požalio na stanje, istaknuvši „da su i oni u dosta teškoj situaciji, jer dobivaju prigovore s različitih strana. Jedni ih optužuju da su previše liberalni, a drugi pak da su konzervativni itd.“ Požalio se i na nerazumijevanje na koje nailaze i kod jednog

¹⁷⁸³ Zapisnik s ovoga susreta, kao i pismo Komisije Poduzeću PTT saobraćaja od 26. svibnja 1969., odgovor toga poduzeća Komisiji od 17. lipnja 1969., te Zapisnik s novog sastanka na tu temu Zlatka Frida i Vladimira Pavlinića od 10. lipnja 1969. u: HDA, KOVZ, kutija 82, Pov. br. 102/1969.

¹⁷⁸⁴ Usp. *Zašto nije održan koncert „Žetelaca“ ni u crkvenoj dvorani?* u: *Glas Koncila* br. 11, 1. lipnja 1969., str. 6.

broja biskupa. „Kod toga je spomenuo da se upravo održava Biskupska konferencija Jugoslavije ali nitko od *GK* nije prisutan kako bi o tome mogao izvijestiti javnost. U vezi s tim rekao je da je o problemu javnosti i otvaranja razgovarao i s jednim biskupom, ali koji nije htio stvar shvatiti. Htjeli bi upravo i o tome pisati, ali ne smiju.“

Na kraju Zapisnika prenosi se ocjena kako se na razgovoru mogao „steći utisak da je Pavlinić još uvijek u priličnoj mjeri opterećen nekim stvarima iz prošlosti, što ga sputava da trezvenije i objektivnije sagleda realnu situaciju i procese koji su u toku“.¹⁷⁸⁵

Posljednji sastanak na kojem je glavni urednik lista Vladimir Pavlinić bio u Komisiji, organiziran je nakon sloma Hrvatskoga proljeća, 20. prosinca 1971. kad je, kako se navodi u Zabilješci s tih razgovora, „s obzirom na specifičnu političku situaciju u zadnje vrijeme u nas postojala [je] otvorena mogućnost da se na određeni način vjerske zajednice i njihov tisak iskoristi u političke svrhe“, pa je priređen razgovor s glavnim urednicima *Veritasa* i *Glasa Koncila*, Ivonom Ćukom i Vladimirom Pavlinićem.¹⁷⁸⁶

Službenici Komisije Ivan Ceranić i Vitomir Unkovića s glavnim su urednicima tih dvaju listova odgovarali odvojeno, „sa svakim posebno“.

Za razliku od *Veritasa*, na kojega tom prigodom nisu imali primjedbi, u razgovoru s Pavlinićem – premda je „istaknuta je pozitivna uloga katoličkog tiska, posebice *Glasa Koncila* na razvitak odnosa između Crkve i države u nas“ – članovi Komisije su upozorili kako određeni napisi u *Glasi Koncila* „mogu biti shvaćeni kao izvjestan pokušaj političkog uplitanja Crkve u vezi sa nastalom političkom situacijom, te da je bilo razmišljanja o eventualnoj zabrani raspačavanja posljednjeg broja *Glasa Koncila* što je moglo imati i određene reperkusije na dostignuti nivo odnosa države i Crkve“.

Kao problematični napisi, nabrojani su:

- Tomislav Šagi-Bunić: Smijeh na račun radnika kršćana pod vodstvom Milutina Baltića (24/71, str. 5);
- Živko Kustić: Reportaža iz Hrvatskog zagorja (24/71, str. 10-11);
- Božićna poruka nadbiskupa Kuharića. Isus Krist je posvetio je rodoljublje (25/71, str. 1)

¹⁷⁸⁵ Zabilješka s razgovora Zlatka Frida i Vladimira Pavlinića od 10. lipnja 1969. u: HDA, KOVZ, kutija 82, Pov 102/1969.

¹⁷⁸⁶ Zabilješku o tim razgovorima vidi u: HDA, KOVZ, kutija 92, Pov. br. 114/1971.

- Božićna poruka nade – Recite preplašenim srcima: Budite jaki, ne bojte se! (25/71, str. 3);
- Tomislav Šagi Bunić: Božić – svjedočanstvo narodno trajanja (25/71, str. 7) i
- Prikaz filma Samson i Dalila iz pera Živka Kustića (25/71, str. 12).

Premda se Pavlinić složio s mogućnošću „tumačenja tih napisa kao nastojanja Crkve da se politički angažira, te da valja takve napise izbjegavati kako se Crkva ne bi našla na poziciji posrednog ili neposrednog političkog djelovanja“, ipak se napominje „da se iz razgovora s Pavlinićem nije stekao dojam potpune suglasnosti s našim sugestijama s obzirom da je isticao kako on, slijedeći novinarsku logiku i obveze prema čitaocima, nije uvijek u mogućnosti da u cijelosti izbjegne napise koji bi mogli doživjeti krive ili tendenciozne interpretacije“.

Nedugo nakon susreta s Pavlinićem, Zlatko Frid se, 12. siječnja 1972., susreo i s nadbiskupom Franjom Kuharićem¹⁷⁸⁷, pri čemu je također bilo riječi i o *Glasu Koncila*, odnosno jednoj Kuharićevoj i Papinoj izjavi koju je taj list prenio, čime ću se u radu više baviti i nešto kasnije, u poglavlju VI.3.1.

¹⁷⁸⁷ Zapisnik toga razgovora u: HDA, KOVZ, kutija 93, Pov. br. 10/1972.

3. Sudski postupci protiv *Glasa Koncila*

Već od samoga početka izlaženja, uredništvo *Glasa Koncila* pribojavalo se da bi vlasti protiv njega mogle poduzeti neke mjere, pa i zaustaviti izlaženje lista. Svjedoči tomu i prisjećanje tadašnjeg glavnog urednika lista Vladimira Pavlinića kako je, po njegovom mišljenju, već kod tiskanja prvoga broja, kad su se pojavile poteškoće u tiskari i manja odgoda dovršenja tiskanja, zapravo bila riječ o razmatranju vlasti da li da taj projekt uopće dopuste.¹⁷⁸⁸ Osim toga, i krajem te iste 1963. godine također je bilo nagađanja da bi list mogao biti „osuđen na trajnu zabranu“¹⁷⁸⁹, odn. da su vlasti „već naumile zaustaviti taj projekt“¹⁷⁹⁰, pa su posredstvom Vladimira Stankovića prikupljeni potpisi potpore hrvatskih biskupa okupljenih na zasjedanju Drugog vatikanskog koncila, koji su potom objavljeni u Božićnome broju lista. O atmosferi stvorenoj oko lista u to vrijeme, Pavlinić piše:

Pred šestim novinski tiskanim brojem smo i mi i drugi – o kojima je mogla zavisiti konkretna budućnost – bili uvjereni da nam je došao kraj. Onda su u tom šestom, prvom božićnom broju, naši biskupi podmetnuli leđa, svojim nanizanim vlastoručnim potpisima javili vjernicima i drugima da ne kane dopustiti da se ovaj začetak pobaci kao nedonošče. Ojačani tom poveljom slobode, nastavili smo djelovati [...] Broj peti umalo nije izazvao katastrofu. Opet je o. Škvorc uznemirio duhove provokativnim naslovom: „Što je s tim Koncilom?“ [...] Taj je uvodnik sablaznio mnoge. Brižni svećenici po nekim dekanatima održali sastanke, pomisliše da bi u interesu vjere i Crkve trebalo spriječiti prodavanje tako „sablaznjivih“ novina. Istih je dana na drugim stranama bilo i drugačijih sastanaka, na kojima se ozbiljno mislilo i gotovo odlučivalo kako bi se spriječio rast tih novinica koje su odnekud izmigoljile i kane mijenjati situaciju.¹⁷⁹¹

Osim što otvoreno aludira na kritike koje su na račun *Glasa Koncila* dolazile i od strane pojedinih crkvenih i vjerničkih krugova, ali i sa strane vlasti – što sam već prikazao ranije u radu (poglavlje V.) - autor teksta aludira i to da je nakon broja 5, od 8. prosinca 1963., razmatrano „zaustavljanje“ *Glasa Koncila* i od strane državnih vlasti. No, potvrdu svih tih nagađanja o mogućem „zaustavljanju“ *Glasa Koncila* već 1963. nisam uspio pronaći.

¹⁷⁸⁸ Usp. *Prvi urednik Vladimir Pavlinić o prvim danima Glasa Koncila. Odnekud s višeg mjesta došao je „Stop“*, u: *Glas Koncila*, br. 32, 8. kolovoza 1993., str. 4.

¹⁷⁸⁹ Usp. *Isto*

¹⁷⁹⁰ Ivan MIKLENIĆ, *Pogledi u Glas Koncila*, Zagreb 2013., str. 30. O navodnim razmatranjima da se zaustavi daljnje izlaženje lista vidi i: *Deset godina iluzija i nada*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 8. listopada 1972., str. 2-3.

¹⁷⁹¹ *Deset godina iluzija i nada*, u: *Glas Koncila*, br. 20, 8. listopada 1972., str. 2-3.

Međutim, iz jednoga pisma koje je Pavlinić u veljači 1964. poslao suradnici lista Smiljani Rendić, doznajem da je informaciju o mogućoj „zaplijeni“ lista krajem 1963. doznao upravo od nje:

Nije mi jasna rečenica iz Vašeg pisma gdje kažete da je listu prijetila opasnost da bude zaplijenjen. I tvrdite da smo to spriječili objavljivanjem onih potpisa. Je li to Vaše nagađanje ili ste pozitivno nešto o tome čuli? Ništa o tome ne znamo. Objavljivanje potpisa biskupa imalo je upravo onu svrhu koja je u glavi bila rečena: da se potaknu svećenici i vjernici na uzimanje i širenje lista. Znamo samo da je pitanje sudbine lista visilo onda kad je imao izaći prvi broj.¹⁷⁹²

Nažalost, u daljnju korespondenciju, odn. odgovore Smiljane Rendić na ova Pavlinićeva pitanja, nisam imao uvida, pa tako pitanje „izvora“ i vjerodostojnosti vijesti o mogućem „zaustavljanju“ lista već krajem 1963. godine i dalje ostaje otvoreno.

Presude uredniku *Glasnika sv. Antuna Padovanskog* i nakladniku i odgovornom uredniku *Malog koncila*

Kako sam već ranije u ovome poglavlju rada prikazao, državne vlasti, uključujući i Javno tužilaštvo SR Hrvatske, najkasnije od 1964. razmatrale su mogućnosti pravnog sankcioniranja pisanja katoličkog tiska, pa tako i *Glasa Koncila*, osobito u pogledu „prekoračivanja vjerskog djelokruga“. Isto tako, kako je već prikazano (VI.1.2.), najranije do 8. travnja 1967. pravna mišljenja o tome je li i zakonski nedvojbeno kažnjivo tretiranje „nevjerskih“ tema na stranicama vjerskoga tiska, bila su podijeljena.¹⁷⁹³

Sudeći po presudama *Glasniku sv. Antuna Padovanskog* i *Malom koncilu*, vlasti su već do kraja te, 1967. godine, ipak odlučile otkloniti pravne dvojbe i primijeniti „strože“ gledanje na pitanje dopustivosti „prekoračivanja vjerskog djelokruga“ u katoličkom tisku.

¹⁷⁹² Pismo urednika Vladimira Pavlinića Smiljani Rendić od 8. veljače 1964., u: Osobni Arhiv Vladimira Pavlinića, London

¹⁷⁹³ Usp. Prilog 5 Sjednici Komisije od 8. travnja 1967., u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 9).

Presuda uredniku *Glasnika sv. Antuna Padovanskog*

Prvu zabranu od strane komunističkih vlasti nakon obnove katoličkog tiska doživio je mjesečnik *Glasnik sv. Antuna Padovanskog* u studenome 1967. godine. Zbog tri članka objavljena u broju 12 – „Dva sata u procjepu“, „Neobičan sudar u Ujedinjenim nacijama“ i „Pismo omladinca“ – raspačavanje toga broja lista je zabranjeno, a njegov glavni urednik svećenik Ivon Ćuk je 5. ožujka 1968. osuđen na 9 mjeseci zatvora¹⁷⁹⁴, no kasnije je ta kazna preinačena u uvjetnu. Prema optužnici, u inkriminiranim su člancima "iznesene lažne i izopačene tvrdnje koje izazivaju uznemirenost građana".

Nakon toga Nakladnik - Provincija franjevac konventualaca sa sjedištem u Zagrebu – donosi odluku da navedenome mjesečniku promijeni ime u *Veritas*.

Premda *Glasnik sv. Antuna Padovanskog* nije izravni predmet ovoga rada, tu ću presudu, zbog važnosti njenog sadržaja i obrazloženja za budući odnos komunističkih vlasti u Hrvatskoj prema katoličkom tisku, ovdje ipak ukratko prikazati.

Kao pravnu podlogu na temelju koje je presuda izrečena, Općinski sud u Zagrebu naveo je:

1. Ustav SFRJ, čl. 46. - koji je navodio kako je „ispovijedanje vjere slobodna i privatna stvar svakog čovjeka“, da su „vjerske zajednice odvojene od države i slobodne u vršenju vjerskih poslova“, te da je protuustavna „zloupotreba vjere i vjerske djelatnosti u političke svrhe“;
2. Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica koji je čl. 2. propisivao da „djelatnost vjerskih zajednica mora biti u skladu s Ustavom i zakonima“; čl. 3. koji je omogućavao da „vjerske zajednice mogu izdavati i raspačavati vjersku štampu u pogledu koje vrijede opći propisi o štampi“; te čl. 5. koji je izričito „zabranjivao zloupotrebu vjerske štampe i vjerskih osjećaja u političke svrhe“;

¹⁷⁹⁴ Usp. HDA, KOVZ, kutija 184, br. 43/1968. Kopiju presude od 5. ožujka 1968, zajedno s tekstom žalbe te molbom da, ukoliko bude u prilici, njegov slučaj spomene članovima Komisije za vjerska pitanja, „kako bi se kazna pri žalbenom postupku izmijenila barem u uvjetnu“, Ivon Ćuk je, uz napomenu kako su i presuda i žalba zanimljive „obzirom na našu vjersku štampu“, dostavio kardinalu Franji Šeperu 4. travnja 1968. Vidi u: NAZ, Prezidijal Šeper, 36/Pr/1968.

3. Zakon o štampi i drugim oblicima informacija, čl. 7. koji je isticao kako „objavljivanje informacija koje nanose štetu interesima društvene zajednice predstavlja zloupotrebu slobode informacija“, što povlači i zakonsku odgovornost; te

4. Kazneni zakon, čl. 311. koji opisuje „krivično djelo protiv javnog reda i pravnog saobraćaja - zloupotrebom vjere i Crkve u političke svrhe“.

U spornim se člancima *Glasnika sv. Antuna Padovanskog*, po mišljenju suda, „neistinito i izopačeno prikazuje položaj vjere i vjerskih zajednica u država[ma] sa socijalističkim društvenim uređenjem, položaj nacionalnih manjina u tim zemljama, karakter rata na Srednjem istoku i Vijetnamu te negativno ocjenjuje moralna vrijednost socijalističkog sistema obrazovanja“.

No, kako se iščitava iz obrazloženja, to nije jedini bio „krimen“ Ivona Čuka. On je proglašen krivim da je „kao vjerski predstavnik [istaknuo A.M.] zloupotrebio slobodu vršenja vjerskih poslova u svrhe protivne ustavnom poretku“, odnosno, „zloupotrijebio je vjeru i Crkvu u političke svrhe“, a takvo je djelovanje, po ocjeni Suda, ne samo protuzakonito, nego i protuustavno.

Sud naime, kako izričito stoji u obrazloženju presude, smatra „da u vjerski list ne spada komentiranje političkih događaja, te da je prema tome uvrštavanje svakog članka u kojem se tako nešto iznosi protivno Ustavu, Zakonu o štampi i drugim oblicima informacija i Osnovnom zakonu o pravnom položaju vjerskih zajednica“.

Dakle, po mišljenju Suda *Glasnik svetog Antuna Padovanskog* je vjerski list, te je „logično [je] i jedino dopustivo da se [...] bavi isključivo vjerskom tematikom“. Sud, doduše, priznaje da je vrlo teško „distancirati što bi trebalo spadati u vjersku tematiku u jednom širem smislu, ali je sasvim sigurno da komentiranje političkih događaja nikako ne može spadati u vjersku tematiku, pogotovo ne kada takvi komentari prelaze granice dozvoljenog i pretvaraju se u serviranje maglovitih poluistina, pa kroz to unose dezinformacije među čitaoce“.

U svojoj je žalbi Ivon Čuk pokušao pobiti takvo shvaćanje odvojenosti Crkve i države i ograničenja tematike kojom se smije baviti vjerski tisak. Tako se u čl. 7. svoje žalbe pozvao na čl. 40. Ustava kojim je „zajamčena sloboda štampe, sloboda govora, javnog istupanja“ te „građanima pripada pravo da putem sredstava informacija izražavaju i objavljuju svoja

mišljenja, te se koriste sredstvima informacija, da izdaju novine i drugu štampu, šire informacije itd.“.

Osim toga, Ćuk u svojoj žalbi pita „da li se štampanje i izdavanje ovakova časopisa smatra 'vršenjem vjerskog posla'?“ i, odmah potom, nudi svoj odgovor:

Onaj tko izdaje i štampa bilo novine, časopis itd. bavi se poslom propisanim Zakonom o štampi i za nj važe odredbe toga zakona, jer se bavi izdavačko-štamgarskim poslom. Zakon ne pozna vrste štamparskog posla po sadržaju, po tematici o kojoj štampa radi niti to propisuje nego jedino poznaje izdavačko-štamgarski posao pa tako ne poznaje niti vjerski izdavačko-štamgarski posao, pa prema tome vršenje izdavanja i štampanja jedne edicije sa vjerskom tematikom nije vjerski posao nego štamparski.¹⁷⁹⁵

Stoga zaključuje kako „vjerski predstavnik koji se bavi štampanjem i izdavanjem potpada za svoj rad pod propis Zakona o štampi itd. i ako počini kakovo krivično djelo, odgovarat će za taj svoj čin po propisima Zakona o štampi kao svaki drugi građanin, ali je također jasno da on ne može radi toga što je vjerski predstavnik biti stavljen u gori položaj od drugih građanskih izdavača i štampara“ (istaknuo A.M.)

Inače, kako bi pokazao svu apsurdnost presude kojom je osuđen na zatvorsku kaznu, Ćuk Žalbenom sudu ukazuje i na činjenicu da „inkriminiranim krivičnom djelom nije nastala nikakva šteta, da nisu nastale nikakve štetne posljedice niti su mogle nastati, jer je cijela naklada broja 12 *Glasnika* uzapćena i poništena“ prethodnom sudskom odlukom o zabrani toga broja.

Kazna Nakladniku i odgovornom uredniku *Malog koncila*

Da će sudske vlasti i ubuduće pisanje o društveno-političkim događajima u vjerskome tisku tretirati kao nedozvoljeno ponašanje, svjedoči i rješenje o prekršaju Suca za prekršaje grada Zagreba od 19. studenoga 1968., kojim je „ukorom kaznio Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu, kao izdavača, i biskupa Kuharića, kao odgovornog urednika lista *Mali koncil*, zbog objave članka "Inkvizicija više nije važna" u br. 9/1968., u kojem su u okviru vjeronauka

¹⁷⁹⁵ Čl. 10. Žalbe Ivona Ćuka na presudu od 5. ožujka 1968., u: NAZ, Prezidijal Šeper 36/Pr/1968.

analizirani suvremeni politički događaji u Čehoslovačkoj, Vijetnamu i Bijafri s društveno-političkog gledišta, jer je vjerskim listovima dozvoljeno pisati samo o vjerskim temama¹⁷⁹⁶.

Zahtjev za pokretanje prekršajnog postupka pokrenulo je Općinsko javno tužilaštvo u Zagrebu.¹⁷⁹⁷

Kako se navodi u obrazloženju te presude¹⁷⁹⁸, sudac ih je „proglasio krivim, jer se u postupku uvjerio, da se u članku 'Inkvizicija više nije važna' raspravlja o okupaciji u SR Čehoslovačkoj, Vijetnamu i Bijafri sa društveno-političkog stanovišta. Ustavom SFRJ (član 46.) i citiranim zakonskim propisom¹⁷⁹⁹ zakonodavac je jasno razlučio sveru [sferu] privatizacije Crkve od države i isključio bilo kakove društveno-političke pretenzije vjerskoj štampi, svodeći njen sadržaj isključivo na katehizaciju, pa kako je citirani članak prešao ove okvire, to je trebalo riješiti kao u dispozitivu“.

Inače, kako se također navodi u obrazloženju, Kuharić je u raspravi poricao krivnju „navodeći da spominjanje suvremenih događaja u citiranom članku, o događajima u Čehoslovačkoj, Vijetnamu i Bijafri nisu tretirani sa političkog aspekta, niti sa političkom nakanom, već sa etičkog aspekta, pošto vjerski odgoj čovjeka smatra integralnim, kako bi čovjek znao zauzeti stanovište samo u svjetlu moralnih načela o događajima iz konkretnog života“.

U svojoj izjavi, koja se ne navodi u tekstu presude, Kuharić je dodao: „Ako je svrha naše vjerske štampe da u tom smislu odgaja svoje čitaoce, onda smatram i uvjeren sam da nismo izišli iz okvira zakona“.¹⁸⁰⁰

Zbog te optužnice protiv biskupa Kuharića, Komisiju je 6. listopada 1968., prije izricanja presude, posjetio glavni urednik *Glasa Koncila* Vladimir Pavlinić, a primio ga je

¹⁷⁹⁶ "Informativni bilten" Komisije za vjerska pitanja SR Hrvatske, br. 3/1968., u: HDA, KOVZ, kutija 75, Pov. br. 27/1968.

¹⁷⁹⁷ Informaciju o pokretanju zahtjeva sucu za prekršaje OJT Zagreb je 23. listopada 1968. dostavilo i Službi državne sigurnosti, Centar Zagreb. Vidi u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, Dosje UDBA-e i Službe državne sigurnosti o Franji Kuhariću, uvezani dokumenti – dar ministra Ivana Jarnjaka, Zagreb 1995., str. 142.

¹⁷⁹⁸ U citiranju se služim kopijom presude koju sam pronašao u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, Dnevničke zabilježbe 1969-1973, korice 1, Sveš. 5, str. 2.

¹⁷⁹⁹ U presudi se kao pravna osnova za postupak navodi Osnovni zakon o izdavačkim poduzećima i izdavačkim ustanovama, čl. 58. i čl. 56., st. 1. i 2., kao i Osnovni zakon o prekršajima, čl. 34.

¹⁸⁰⁰ Navedeno prema prijepisu, s nadnevkom 31. listopada 1968., koji ima oblik službenoga zapisnika, ali nema pečata ni potpisa, pa se ne može sa sigurnošću utvrditi da je citirana rečenica uistinu i dostavljena/izrečena na raspravnome ročištu. No, kako se dijelovi toga teksta doslovno navode u tekstu rješenja, odnosno u njegovom obrazloženju, može se zaključiti da je riječ o autentičnome tekstu Kuharićeve obrane. Usp. NAZ, Ostavština Franje Kuharića, korice Spisi 2.

predsjednik republičke Komisije Stjepan Iveković. Kako se navodi u Zabilješci s toga susreta¹⁸⁰¹, Pavlinić je namjeravao posjetiti tajnika Komiteta CK SKH Miku Tripala, „ali je ovaj odsutan, pa je došao u Komisiju“. I on je iznio stav da se u „spornim“ člancima *Malog koncila*, „ne radi o političkim pitanjima nego im je bila namjera da te događaje objasne svojim čitaocima s etičkog aspekta“. Kako je dodao, „na isti način ove stvari tretiraju i u *Glasi Koncila* pa mu se čini da u tome nisu griješili“, te je poručio da se i njima u uredništvu čini „kao da je to zaoštavanje odnosa“ i „ustupak ‘staljinističkim snagama’ da ih se tretira kao neprijatelje“. Svog je sugovornika Pavlinić upozorio i kako bi „postupak protiv biskupa Kuharića“ mogao izazvati „jaku reakciju u inozemstvu“.

No, Iveković je odgovorio kako je „čitavi postupak stvar nadležnih organa Tužilaštva i Suda, ali po njegovom mišljenju taj članak zaista je nelojalan i nepoćudan i nije ga trebalo objaviti“, te je zaključio:

Treba shvatiti da to nije nikakvo zaoštavanje odnosa nego kršenje propisa, za što se jednako postupa prema svim ostalim građanima i listovima (u posljednje vrijeme zaplijenjeno je nekoliko drugih listova). Dodao je da bi redakcija trebala voditi računa i o stavu države prema određenim pitanjima, a posebno kod ove čisto političke teme.

Prijetnja zabranom *Glasi Koncila* br. 2, od 22. siječnja 1967.

Prva dokaziva prijetnja zabranom *Glasi Koncila* odnosi se na br. 2, od 22. siječnja 1967. godine.

Naime, zbog reportaže iz Svete zemlje¹⁸⁰², autora fra Bonaventure Duda, točnije zbog objavljene fotografije nadbiskupa Alojzija Stepinca s jednoga hodočašća u Svetu zemlju iz 1937., odgovorni urednik *Glasi Koncila* biskup Franjo Kuharić 20. siječnja 1967. bio je pozvan na razgovor u republičku Komisiju, gdje ga je primio tajnik Komisije Ivan Lazić.

¹⁸⁰¹ Zabilješka sa susreta Stjepana Ivekovića i Vladimira Pavlinića od 6. listopada 1968., u: HDA, KOVZ, kutija 79, Pov. br. 228/1968.

¹⁸⁰² Bonaventura DUDA, *Nazaret. Putopis iz Svete zemlje*, u: *Glasi Koncila*, br. 2, 22. siječnja 1967., str. 7-10. Inače, u potpisu slike kardinal Stepinac nije naveden imenom, nego puni potpis fotografije glasi: „Hodočasnici običavaju ispiti čašu vode na 'Marijinom zdencu'. – Ovo je snimak s hrvatskog hodočašća u srpnju 1937.“

U službenoj Zabilješci s toga sastanka¹⁸⁰³ navodi se kako je Lazić upozorio biskupa Kuharića kako „objavljivanje upravo ove slike tj. slike Stepinca smatramo nekorektnim i neloyalnim aktom redakcije prema našoj zemlji u klimi poboljšanih odnosa između Crkve i države kod nas i u doba kada se obostrano ulažu napori za daljnje poboljšanje tih odnosa”. Pritom je dodao kako mu taj stav „iznosi kao zvaničan stav Komisije za vjerska pitanja Izvršnog vijeća Sabora SRH“.

Biskup Kuharić na to se, kako se navodi u Zabilješci

[...] jednim neugodnim tonom odmah suprotstavio iznesenom stavu, te je rekao da se Katolička Crkva nije odrekla Stepinca i da je poznat njen stav da on zapravo nije uopće imao zašto biti suđen. Dodao je da mu se čini da upravo primjedba na objavljivanje Stepinčeve slike nije u skladu s postojećom klimom u odnosima između Crkve i države. Kuharić je napomenuo da bi se obnovom procesa Stepincu sada moglo dokazati da on nije bio kriv za ono za što je suđen.

Tajnik Komisije pritom je ustvrdio „da je Katoličkoj Crkvi u našoj zemlji dobro poznato negativno mišljenje većeg dijela naše javnosti o kardinalu Stepincu, te da pozivanje na prošlost s ovakvim primjerima ne može pospješiti razvijanje dobrih odnosa”. To je, kako se dodaje, „posebno bilo istaknuto i u toku razgovora između predstavnika SFRJ i Vatikana“. Objavljivanje ove slike, nastavio je Lazić, „proturječi i mnogim mislima kardinala Šepera izrečenim u intervju-u objavljenom u istom broju *Glasa Koncila*, posebno onima u kojima on poziva na uklanjanje međusobnog nepovjerenja ili se zalaže za ulaganje zajedničkih napora za što brže izlaženje iz ‘napete klime’“.

Kako je biskup Kuharić stalno inzistirao na tome „da još uvijek treba voditi računa o onome što se odigralo u nedavnoj prošlosti kod nas“, odgovoreno mu je „da bi to daleko više kompromitiralo KC zbog njezinog držanja u toku rata i poslije njega, te da je on jedan od rijetkih naših biskupa koji se vrlo često poziva na Stepinca i prošlost.“

U zabilješci nadalje stoji kako je Kuhariću „skrenuta pažnja da o zvaničnom stavu koji mu je iznesen vode računa“, jer „ni njima ni nama ne bi bilo drago“ da dođe do bilo kakve „administrativne intervencije nadležnih organa“ [istaknuo A.M.] u slučaju da se i ubuduće budu javljale slične pojave.

¹⁸⁰³ Zabilješka sa susreta Ivana Lazića i biskupa Franje Kuharića od 20. siječnja 1967., u: HDA, KOVZ, kutija 71, Pov. br. 44/1967.

Pritom se dodaje kako je razgovor „protekao je u jednoj neobično neugodnoj atmosferi, zahvaljujući držanju biskupa Kuharića koji se i na ovome pokazao kao ortodoksan i tradicionalista“.

O svom sastanku s Lazićem u Komisiji biskup Kuharić je istoga dana podnio iscrpno izvješće¹⁸⁰⁴ nadbiskupu Šeperu. Premda se u bitnim točkama podudara s prije navedenom službenom zabilježskom Komisije, u nekim se dijelovima od nje ipak i razlikuje.

Biskup Kuharić izvješćuje kako mu je za objavu slike kardinala Stepinca u Komisiji rečeno kako je to „protiv duha Protokola, to je vraćanje na stare uzroke sukoba, to je protiv klime, koju se s državne strane nastoji stvoriti, to je i protiv duha intervju kardinala Šepera; koji kaže u tom istom broju: 'Teško je u ovome to što mnogi naši ljudi, koji su iz različitih razloga postali neprijateljski raspoloženi prema Crkvi, nevoljno osjećaju ovo proširivanje prostora slobode za Crkvu kao neko popuštanje Crkvi, kao da oni tako uzmiču pred protivnikom. Taj osjećaj nema realne osnove. Neka shvate da Crkva njima nije neprijatelj ni protivnik!“.

Tajnik Lazić, kako dalje navodi Kuharić, na tome mu je susretu poručio: „Mi vas moramo zvanično upozoriti na stav naše vlade prema kardinalu Stepincu. Ja nisam ovlašten mijenjati odluku suda koja je o njemu bila izrečena, i mi ne želimo da se sa slučaja kardinala Stepinca skida prašina, da se njegova slika donosi, jer to bi kod velikog dijela naših građana moglo izazvati neugodne uspomene na njegovu političku djelatnost za vrijeme rata. Što će osjećati pravoslavac, kojemu je, na primjer, nasilno prekrštavan otac?“.

Kuharić je uredništvo *Glasa Koncila* branio tvrdnjom da „uredništvo nije imalo nakane nikoga ni izazivati, ni vrijeđati“, te je slika donesena u kontekstu 30. obljetnice posvete oltara bl. Nikole Tavelića u Apostolskoj delegaturi u Jeruzalemu, kojega je posvetio upravo kardinal Stepinac, te se sprema i hodočašće tim povodom. U tome je kontekstu, navodi se u Kuharićevom izvješću, „uredništvo smatralo, da nije nimalo neumjesno, da se slika stavi uz tekst“.

Kuharić nadalje navodi kako mu je prigovoreno zašto „u propovijedima i inače evociram uspomenu Kardinala Stepinca“, na što je tajniku Laziću odgovorio „da je njegov prigovor sa

¹⁸⁰⁴ Izvješće biskupa Franje Kuharića nadbiskupu Franji Šeperu o susretu s Ivanom Lazićem od 20. siječnja 1967., u: NAZ, Prezidijal Šeper, 3/Pr/1967.

obrazloženjem njegova subjektivna konstrukcija“, te da bi se „o slučaju Kardinala Stepinca moralo bi se već jednom početi objektivno govoriti“, poručivši:

Nikada nećemo usvojiti ni priznati stav vlade ni odluku suda u procesu Nadbiskupa Stepinca kao objektivnim i pravednim! Crkva bi imala pravo zahtijevati obnovu procesa i rehabilitaciju kardinala Stepinca i uvjereni smo, da bi se u sadašnjoj klimi drugačije sudilo, činjenice objektivnije vagale i dokumenti studirali. On je nepravедno suđen . [...] Njega je sudila revolucija, a revolucija ne sudi mirno.

Osim toga, kako se navodi u izvješću, biskup Kuharić je iznio stav kako je kardinalu Stepincu, nakon 16 godina, „rok njegove kazne [je] prošao i on ima građanska prava, makar i mrtav.“

Kuharić je Laziću potom iznio i svoja iskustva razgovora u UDB-i u Samoboru i Zagrebu te ga je podsjetio na napise u tisku o Crkvi i svećenicima, na što mu je Lazić odgovorio: „Priznajemo da je bilo pogrešnih postupaka, ali mi sada želimo ići novim putem!“ – „To je pošteno“, odgovorio sam, „priznati pogreške, ali onda biste morali isto tako pošteno priznati, da ste pogriješili u postupku s Kardinalom Stepincem! To ne bi škodilo novoj klimi, nego bi naprotiv stvorilo bazu za iskreno povjerenje. Pošteno ispravljanje prošlosti pomaže stvaranju boljih odnosa u budućnosti!“.

3.1. Zabrana Glasa Koncila br. 4, od 22. veljače 1970. godine

Okružno javno tužilaštvo Zagreb, Rješenjem br. KTR-152/70 od 19. veljače 1970, naložilo je privremenu zabranu raspačavanja *Glasa Koncila* br. 4 od 22. veljače 1970., kojega je potpisao zamjenik Okružnog javnog tužioca Željko Jovanović. Kako se navodi u rješenju, mjera je donesena zbog objave prijevoda članka izvorno objavljenog u *L'Osservatore Romano* 11. veljače 1970. godine¹⁸⁰⁵, u kojem su, kako se navodi

[...] javni i politički istupi pok. kardinala i nadbiskupa zagrebačkog dr. Alojzija Stepinca za vrijeme neprijateljske okupacije Hrvatske 1941-1945. godine ocijenjeni kao djelovanje istaknutog pobornika protiv nacionalne, vjerske i rasne diskriminacije i zaštitnika hrvatskog naroda i ostalog stanovništva Hrvatske od terora okupatora i njegovih slugu, što je protivno činjeničnom stanju o njegovoj suradnji sa neprijateljem u tom vremenskom razdoblju utvrđenom pravomoćnom presudom Vrhovnog suda Hrvatske Stup 6/46 od 11. 10. 1946., kojom je nađen krivim za krivična djela stupanja u vrijeme rata i neprijateljske okupacije u političku suradnju sa neprijateljem, pomaganja u prisilnom prevođenju na drugu vjeru

¹⁸⁰⁵ Usp. Fiorello CAVALLI, „Nikad nismo izgubili pouzdanje u Boga“. *Kard. Alojzije Stepinac, nadbiskup zagrebački – 10 godina od blažene smrti*, u: *Glas Koncila* br. 4, 22. veljače 1970, str. 9.

stanovništva Jugoslavije, pomaganja naoružane vojničke formacije sastavljene od jugoslavenskih državljana u cilju službe neprijatelju i zajedničke borbe s njime protiv domovine, te stupanja za vrijeme rata i neprijateljske okupacije u političku suradnju s neprijateljem iz čl. 3. t. 3., 4. i 6. Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države i osuđen na kaznu lišenja slobode s prisilnim radom u trajanju od 16 godina i gubitak političkih i građanskih prava u trajanju od 5 godina, to je obzirom na okolnost da se radi o ličnosti najvišeg poglavara Rimokatoličke Crkve u Hrvatskoj podobno da kod dijela vjernika i drugih građana pobudi nespokoјstvo i ugrozi njihovo povjerenje u zakonit rad pravosuđa, dakle iznose lažna tvrđenja kojima se izaziva uznemirenost građana, čime je počinjeno djelo iz čl. 52. st. 1. t. 2. Zakona o štampi i drugim oblicima informacija.¹⁸⁰⁶

Istoga dana službenici Sekretarijata Javne sigurnosti u sjedištu *Glasa Koncila* u Zagrebu zapečatili su „ukupno 35.600 komada“ primjeraka lista, pri čemu su se Nakladnik i uredništvo obvezali „da preostalu količinu spomenutog broja neće stavljati u prodaju niti raspačavati“. No, bio je to tek manji dio tiskanih primjeraka jer je, kako su ustanovili, „ostali dio naklade *Glasa Koncila*“ od ukupno 175.000 štampanih primjeraka“ poslano „tokom 18. i 19. II.“, za koje je do 23. veljače uredništvo lista obećalo dostaviti adrese i broj poslanih primjeraka, kako se navodi u Zapisniku s toga događaja.¹⁸⁰⁷

Rasprava pred Okružnim sudom u Zagrebu održana je 23. veljače 1970., na kojoj je *Glas Koncila* zastupao odvjetnik Zlatko Kuntarić, a tročlano Vijeće udovoljilo je prijedlogu Tužilaštva da se zabrani raspačavanje, pri čemu se „zabrana raspačavanja neće [se] primijeniti na ostale dijelove, nepovezane arke *Glasa Koncila* br. 4 koji se mogu odvojiti od strane 9, zbog koje je izrečena zabrana“ dok se zabranjeni arak „ima [se] oduzeti i uništiti“.¹⁸⁰⁸

Po navodima sadašnjeg glavnog urednika Ivana Miklenića, uredništvo je potom organiziralo izrezivanje sporne stranice, pa su i preostali primjerci lista pušteni u prodaju.¹⁸⁰⁹

Kako se navodi u obrazloženju Rješenja, zastupnik *Glasa Koncila* je tijekom rasprave negirao navedene optužbe uz obrazloženje kako je „članak prenesen [je] iz poluslužbenog vatikanskog dnevnika *L'Osservatore Romano*, koji je legalno unesen u našu zemlju i raspačavan. Da je ovaj članak suprotan Zakonu o štampi i da se njime izaziva uznemirenost građana, državni sekretar za unutrašnje poslove zabranio bi unošenje i raspačavanje“, što se nije

¹⁸⁰⁶ Ovdje navodim prema preslici Rješenja pohranjenoj u: Arhiv *Glasa Koncila*, Ur. br. 20/1970.

¹⁸⁰⁷ Preslika Zapisnika u: Arhiv *Glasa Koncila*, Ur. br. 20/1970.

¹⁸⁰⁸ Navedeno prema preslici Rješenja br. Kr-10/70 od 26. veljače 1970., potpisanom od strane predsjednika Vijeća Ivana Glavašića, pohranjenoj u: Arhiv *Glasa Koncila*, Ur. br. 20/1970.

¹⁸⁰⁹ Usp. Ivan MIKLENIĆ, *Pogledi u Glas Koncila*, str. 43.

dogodilo. Osim toga, zaključio je, „napadnuti članak ne iznosi niti pronosi lažne izopačene vijesti ili tvrdnje, pa prema tome nije podoban da izazove uznemirenost građana, već je naprotiv u duhu sporazuma naše zemlje sa Svetom Stolicom i ni u kom slučaju ne zloupotrebljava slobodu štampe“.

Inače, više pojedinosti sa same rasprave nalazim u sažetku kojega je, pod naslovom „Činjenični i pravni supstrat“, 6. ožujka 1970. sastavio odvjetnik Kuntarić. Iz njega je vidljivo kako je predstavnik tužilaštva najspornijim dijelom članka označio dijelove teksta s podnaslovima „Ljubav prema bližnjemu“ i „Milosrdni Samarićanin“, dok je za autora teksta Fiorella Cavallija ustvrdio da je poznat kao osporavatelj ispravnost presude protiv Stepinca, o čemu je objavio i jedan članak u Madridu 1947. godine, kao i jednu knjigu na tu temu.¹⁸¹⁰ Osim toga, u sažetku se, citirajući dio zapisnika s rasprave, navodi i to kako je Kuntarić izjavio da je dio članka s podnaslovom „Ljubav prema bližnjemu“, zapravo temeljen na govoru nadbiskupa Stepinca od 30. listopada 1943., „koji je u stvari i održan kako je to u ono vrijeme preko radio stanica *Slobodna Jugoslavija*, zatim Engleska radio stanica *BBC* i Agitprop. Narodno oslobodilačke borbe u letku, koji je slao svojim jedinicama.“¹⁸¹¹ Na kraju dokumenta se navodi kako „*Glas Koncila* nije uložio žalbu“ na Rješenje Suda.

Iz dnevnčkih zabilješki biskupa Kuharića doznajem i mnoge druge pojedinosti vezane uz ovaj slučaj. Ponajprije, već kod prethodnoga *Glasa Koncila* br. 3 od 8. veljače, Kuharić je s članovima uredništva lista razmatrao na koji način obilježiti 10. obljetnicu smrti kardinala Stepinca. Pritom navodi kako je i svoju propovijed za misu posvećenu kardinalu Stepincu 10. veljače 1970. oprezno pripremio i doslovno čitao, jer nije „želio u ovoj situaciji zaoštravati stvar pa nisam jače naglasio progonstvo koje je nevin trpio“. Pritom dodaje:

Mogao sam ga usporediti s Tomom Morus, ali možda bi unitaristima dao samo više povoda da napadaju težnju hrvatskog CK da se Hrvatskoj prizna kakva takva ekonomska i kulturna samostalnost! Tu je napetost unutar redova Partije, pa ako ljudski nešto žele dobro učiniti za hrvatski narod, ako žele barem nešto pravednosti izvojtiti za taj narod – nakon tolikih podnesenih i u nebo vapijućih nepravdi – razboritost traži od nas da budemo promišljeni i da ne učinimo nešto čime bi stvar otežali dajući u ruke neprijateljima hrv. Naroda povoda da još više napada. Stoga smo vagnuli da se desetgodišnjica Kardinalove smrti objavi u *Glasi Koncila* ali tako da suviše ne izazove. Naglašena je duhovna veličina Kardinalova i izraženo je naše mišljenje o njemu ali u mjeri koja je za sada moguća i razborita. Najprije

¹⁸¹⁰ Riječ je o knjizi *El proceso de monsenor Stepinac*, Ediciones Católicas, Madrid 1947.

¹⁸¹¹ Pravni sažetak odvjetnika Zlatka Kuntarića „Činjenični i pravni supstrat“ od 6. ožujka 1970., Preslika dokumenta u: Arhiv *Glasa Koncila*, Ur. br. 29/1970.

se pomišljalo da se posveti veći dio broja Nadbiskupu. Od toga se odustalo baš radi unutarnje situacije koja je vrlo napeta.¹⁸¹²

A kad je u idućemu, 4. broju objavljen i „sporni“ članak iz *L'Osservatore Romano*, pojedinosti događaja koji su uslijedili Kuharić u svome Dnevniku dosta iscrpno opisuje.¹⁸¹³

Čim su 19. veljače 1970. u popodnevnim satima u Nadbiskupski dvor došla trojica službenika „od Unutrašnjih poslova“, Kuharić priznaje da je „odmah [sam] znao da se radi o Nadbiskupu Stepincu“. Uručujući mu Rješenje Javnog tužilaštva o zabrani raspačavanja toga broja, Kuharić im je kazao kako ga to čudi „jer u članku ništa ne piše što mi ne govorimo o Stepincu“, pri čemu je jedan od službenika „rekao da i njega čudi ali da oni tu ne mogu ništa“. Nakon Nadbiskupije, službenici su u pratnji dvojice Kuharićevih suradnika otišli u uredništvo, a nakon pečačenja prostorije s preostalim primjercima lista, biskupu dolaze glavni urednik lista Vladimir Pavlinić i član redakcije Živko Kustić, te dogovaraju da biskup Kuharić napiše pismo Apostolskom delegatu Cagni, te da ga sutradan u Beograd odnese Kustić.

Kuharić navodi:

Navečer u televizijskom dnevniku bio je javljeno da je odlukom javnog tužništva zabranjeno raspačavanje ovog broja *Glasa Koncila*. Lijepo je pročitana naslov članka i podnaslov. Tako je i na televiziji spomenuta desetgodišnjica blažene smrti Nadbiskupa Stepinca. Stvarno me iznenađuje ta reakcija tim više što je to članak iz *L'Osservatore Romano*-a zaista [je], kako sam napisao i Delegatu, „bello, obietivo, conciliante“. Svakako neće biti to zgodno ni Titu prigodom puta u Rim i najavljenog posjeta Sv. Ocu. Htjeli smo na svoj način pripremiti javnost i Partiju da se skine tabu s Nadbiskupa Stepinca i da se pomalo počimaju psihološki pripremati na njegovu rehabilitaciju. Prošli broj su podnijeli ali ovaj ne i to najviše radi citata njegove propovijedi od 30.X.1943. kojom je demantirana cijela njihova optužnica i osuda! Pitali smo se tko bi mogao od njih preuzeti odgovornost za taj korak, da li hrvatski CK ili žankovci! U tom sukobu svakako ne bismo htjeli dati povoda žankovcima da budu još agresivniji. Dakle, još uvijek se ostaje kod stanovišta osude! A ta nije bila ni kod nas ni u svijetu /samo u Partiji/ nikada priznata kao pravedna. Osuđen je nevini čovjek! Objektivna povijest još mora šutjeti!

¹⁸¹² U: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, Dnevničke zabilješke 1969-1973., korice 1, Sveš. 1, str. 99.

¹⁸¹³ Događaji vezani uz zapljenu lista navode se u nadnevcima od 19. do 25. veljače 1970., u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, Dnevničke zabilješke 1969-1973., korice 1, Sveš. 1, str. 106-113, 116.

Sutradan, 20. veljače, biskupu dolazi Vladimir Stanković koji ga izvješćuje kako se zabranjeni broj *Glasa Koncila* još uvijek prodaje u crkvi sv. Marije. „Iz toga mi se moglo zaključiti da još nisu išli u lov za njim po župnim uredima. Ako to ne učine, onda im možda nije toliko stalo da ga obustave“, piše biskup Kuharić.

Stanković Kuhariću prenosi i informaciju kako je 19. veljače Vjekoslav Bajsić razgovarao s predsjednikom republičke Komisije za vjerska pitanja Zlatkom Fridom, koji mu je rekao kako „to nismo smjeli sada u ovom času učiniti i da su oni morali tako reagirati“. Kuharić iz toga izvodi zaključak „da je odluku donio hrvatski CK da bi se zaštitio od optužbi žankovaca da previše popuštaju Crkvi! Ako je tako, onda bih taj motiv razumio i draže bi mi bilo da to nije inicijativa unitarista“.

Istoga dana Kuharić je o slučaju, za ručkom, razgovarao i s Bajsićem, koji mu je prenio sadržaj svog razgovora s Fridom. Kuharić piše:

Iz toga razgovora se može zaključiti kao sigurno da je hrvatski CK poduzeo tu mjeru protiv *Glasa Koncila* da ga ne bi unitaristi optuživali da više nema vlasti u Hrvatskoj. Frid je rekao: Računao sam s time da ćete komemorirati desetu godišnjicu Stepinčeve smrti. To je razumljivo. U sadašnjem bilo bi još kako tako da je bilo spomenuto suđenje i zatvor. Ipak bi se vidjelo da nešto nije bilo u redu – Ovako izgleda da smo mi zaista bili zločinci kad smo osuditi takvoga čovjeka kako ga članak prikazuje. Dopuštam da je Stepinac možda i nevin, ali to će moći priznati generacija iza nas. Mi smo previše uključeni u to zbivanje. Sada u ovoj situaciji bio bi veoma loše potezati rehabilitaciju Stepinca. To bi značilo srušiti ljude koji sada jedino mogu nešto učiniti i koji su ušli u vrlo težak spor. Situacija je unutra napeta. Pobjeda hrvatskog CK protiv unitarista još nije sigurna. To je bio prema Bajsićevom pripovijedanju sadržaj razgovora.

Navečer su kod Kuharića bili i Tomislav Šagi-Bunić i Julije Sulić. Šagi-Bunića je zanimalo je li i biskup Kuharić „bio pitan od uredništva *Glasa Koncila* da uvrste Cavallijev članak. Odgovorio sam da mi je bilo rečeno da ima u *L'Osservatore Romano* lijep članak o Nadbiskupu Stepincu, ali mi nije bilo rečeno da ga kane prevesti i uvrstiti u *Glas Koncila*. Ja sam samo zaželio da taj članak vidim. Šagi smatra da je ovo bio vrlo nezgodan čas za objavljivanje toga članka obzirom na naše unutarnje odnose i situaciju“.

U subotu, 21. veljače, Kustić po povratku iz Beograda izvješćuje Kuharića o susretu s apostolskim delegatom Cagnom.

Kaže da delegat nipošto ne prigovara našem postupku jer je pokojni Kardinal ličnost koja mnogo znači za Crkvu i za hrvatski narod. Dobro smo učinili što smo komemorirali godišnjicu smrti i dobro smo učinili

što nismo samo [sami?] sastavljali članka nego smo ga prenijeli iz vatikanskog lista. Delegat kaže da je zapravo to sud *L'Osservatore Romano*. On je uvjeren da su u Državnom Tajništvu Sv. Stolice taj članak prostudirali. Ako bude Capovilla [drž. tajnik Sv. Stolice] prisiljen da dokazuje kako članak ne donosi nikakve laži, kako tvrdi optužnica, onda će on početi izdavati dokumente. Pitanje Stepinac bit će opet tema svjetske štampe, a to sigurno ne bi bilo u interesu jugoslavenske vlade. Delegat misli da bi trebalo posve dobronamjerno upozoriti vlast na te okolnosti prije suda. Što se tiče samog suđenja *Glasi Koncila*, on savjetuje da budemo vrlo razboriti, da ne rečemo nijednu riječ suvišnu. Svakako nikome nije do toga da se odnosi zaoštre.

Po Cagninom savjetu Kustić je istoga dana, 20. veljače, otišao i u saveznu Komisiju za odnose s vjerskim zajednicama gdje ga je, zbog nenazočnosti predsjednika Mila Jovičevića, primio potpredsjednik Petar Šegvić. „Šegvić je odmah rekao: Učinili [ste] lošu uslugu hrvatskim komunistima. Drugovi se muče da stvore jednu određenu liniju a vi ste ovim činom učinili vrlo lošu uslugu. Sad će biti teži položaj Kuharićev. Kustić mu je saopćio da bi bilo u obostranom interesu da se ta stvar ne proširuje i da se računa s odjecima koje bi slučaj mogao imati u svjetskoj javnosti“. O svom putu u Beograd Kustić je potom sastavio i pisano izvješće koje se, po Kuharićevim navodima, čuva u njegovu Prezidijalu.

Popodne, 21. veljače, Kuharića je posjetio i voditelj humanitarnog fonda „Gladno dijete“ Vladimir Paleček, koji je dan ranije bio u republičkoj Komisiji za odnose s vjerskim zajednicama. Prenio mu je sadržaj svog razgovora s tajnikom Lazićem te da su u Komisiji „veoma ljuti na mene jer smatraju mene za sve krivim“. Kuharić pritom dodaje:

U pitanju su odnosi sa Sv. Stolicom. Cvrlje će uložiti demarche. Predlaže mi da bi bilo dobro da posjetim Bakarića ili Savku Dapčević da se stvar nekako izgadi. Osobito mi je naglasio da bi trebalo njima pomoći da ih se izvuče iz neugodne situacije. Da li je to savjetovao sam od sebe ili je bio poslan? Nisam ga pitao. Rekao sam mu da se je sa mnom moglo razgovarati prije odluke o obustavi raspačavanja lista. Moglo se je stvar srediti još dok je bio list u tiskari. Mi ne želimo zaoštravati odnose, premda se ne može odreći ni svojih vrijednosti na račun „dobrih“ odnosa [...] Oni moraju računati i s time da se mi Stepinca ne možemo odreći i nećemo odreći! Ali ako misle da je sada nezgodan čas da se pokreće to pitanje mi smo pripralni još šutjeti. I šutnja koji put može biti svjedočanstvo dostojanstva. Ja sam uvijek za ozbiljan razgovor. Zašto me nisu pozvali na razgovor nakon onog prvog broja u kojem smo komemorirali Nadbiskupa? Mogli su reći da [bi] nastavljanje pisanja o njemu moglo izazvati nepoželjne neugodnosti u ovoj napetoj situaciji i mi bismo bili šutjeli. Sada takav razgovor ne smatram korisnim. Stvar je predana sudu, a vlada može sudu sugerirati odluku koja će ići u smjeru smirivanja a ne rasplamsavanja vatre koju su oni zapalili svojim postupkom. Možda su imali razloga za taj korak u ovom času? Ja bih bio pripran te razloge razumjeti! G. Paleček je uporno navaljivao da zatražim taj razgovor. Rekao sam da ne vidim sada za to mogućnosti, a oni, ako žele, mogu me obavijestiti i ja ću razgovarati s kime god žele!

Istoga dana Kuharića je posjetio i njegov nećak Zvonko, koji mu je prenio kako se „i po Zagrebu govori da smo lošu stvar učinili jer smo hrvatski CK stavili u neugodan položaj obzirom na odnose vis-a-vis Žanka i Beograda“. Iz toga Kuharić zaključuje kako će se cijeli slučaj promatrati „samo u tom svjetlu i razumljivo je da će se ljudi sada dijeliti u ocjeni o cijeloj stvari“, te dodaje.

Svakako ne želimo zavariti kotače, ako hrvatski komunisti žele nešto izboriti za dobro hrvatskog naroda. Ako smo u tome nešto pokvarili izlaženjem članka, onda bi bilo bolje da nije objavljen i da se ostalo samo na već učinjenoj komemoraciji. Ali, moramo vjerovati da ni iz toga spleta činjenica i tumačenja nije odsutna Providnost!

Držim veoma vjerojatnim da je objavljivanjem članka Sv. Stolica dala do znanja vladi da odnosi Sv. Stolice i jugoslavenske vlade ne mogu biti građeni uz cijenu zaborava nevine žrtve Nadbiskupa Stepinca.

U ponedjeljak, 23. veljače, bila je održana rasprava na sudu, na koju je i Kuharić htio osobno otići. No, na sastanku u Nadbiskupskom dvoru uoči rasprave od toga ga je odgovorio odvjetnik Zlatko Kuntarić, a i članovi uredništva Pavlinić, Kustić i Ladika s time su se složili. Nakon rasprave, o kojoj su ga odmah izvijestili članovi uredništva, a koja je, kako piše, iskorištena kao prilika „da obnove sve svoje optužbe protiv Nadbiskupa i da 'svečano' izjave da je stvar vlade o njemu nepromijenjena“, Kuharić zaključuje kako je „ova zgoda s člankom iskorištena kao odgovor Blaževićev na moj razgovor s njime 17.XII. na primanju“.¹⁸¹⁴

Kasnije je Kuharić čuo kako je Zlatko Frid i prije suda znao kakva će biti presuda. U razgovoru kojega je 5. ožujka vodio s Tomislavom Šagi-Bunićem, on mu je prenio kako je prije suđenja listu telefonski razgovarao s Fridom, te da je Fridov zaključak o tome članku taj da su „u *Glasi Koncila* htjeli meni [Kuhariću] naškoditi da me sruše da ne budem nadbiskup, pa su umetnuli inkriminirani članak. On je rekao kakva će biti i osuda: izrezivanje lista!“¹⁸¹⁵

¹⁸¹⁴ I taj razgovor s Jakovom Blaževićem, do kojeg je došlo u Banskim dvorima u Zagrebu u prigodi obilježavanja 300. obljetnice Zagrebačkog sveučilišta, Kuharić opisuje u svome Dnevniku. Vidi: Dnevnički zapis Franje Kuharića od 17. prosinca 1969., u: Dnevničke zabilješke 1969-1973, korice 1, Sveš. 1, str. 79-81.

¹⁸¹⁵ Dnevnički zapis Franje Kuharića od 5. ožujka 1970., u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, Dnevničke zabilješke 1969-1973., korice 1, Sveš. 1, str. 116.

Šagi mu je tom prigodom prenio i to da ga je više puta nazivao tajnik Komisije Lazić, interesirajući se kako je u Rimu, u kojemu je Šagi-Bunić boravio tih dana, odjeknula presuda *Glasi Koncila*.

O „zapljene dijela *Glasu Koncila*“ bilo je riječi i na sjednicama Komisije. Tako, primjerice, 27. veljače 1970. Komisija razmatra taj slučaj, uključujući i mjere „koje bi poslije toga trebalo poduzeti, te uopće o odnosu prema veličanju kulta Stepinca“. ¹⁸¹⁶ Među ostalim, zaključeno je kako o slučaju treba razgovarati i s izaslanikom Sv. Stolice Mariom Cagnom, kojega treba upoznati „s implikacijama što ih donose pokušaji Stepinčeve rehabilitacije i ulogi biskupa Kuharića u tome“; ali i da se na tu temu povede razgovor „s biskupom Kuharićem i drugima“.

Prijetnja zabranom br. 1, od 9. siječnja 1972. godine

I početkom 1972. vlasti su razmatrale zabranu br. 1 *Glasi Koncila* od 9. siječnja, u kojem je objavljen članak o primanju kod pape Pavla VI. na kojemu su, u prigodi objave pretiska *Misala po zakonu rimskog dvora* iz 1483., bili predstavnici izdavačke kuće „Liber“ Slavko Goldstein i Ivo Frangeš, te zagrebački nadbiskup Franjo Kuharić. ¹⁸¹⁷

Naime, osim što u „spornome“ članku list prenosi Kuharićev govor Papi, u kojem je on aludirao na političke prilike u Hrvatskoj, zamolivši ga da moli „za hrvatski narod u ovom bremenu tjeskobe, da ga Božja Providnost obdari ustrajnošću u vjeri, jakošću u nevoljama, pravdom i mirom“, sporna je bila i objava ovih Papinih riječi:

Živite u teškim prilikama, ali budite čvrsti u vjeri. Ostanite na Božjoj liniji, i – molimo!

Taj je događaj naišao na veliku pozornost tadašnjih državnih vlasti, pa i doveo do pogoršanja odnosa između državnih i crkvenih vlasti u Hrvatskoj. Među ostalim, Komisija za vjerska pitanja predložila je 13. siječnja 1972. Saveznom sekretarijatu za vanjske poslove da Ambasadi SFRJ pri Sv. Stolicu pošalje depešu, u kojoj se pozdravni govor nadbiskupa Kuharića

¹⁸¹⁶ Zapisnik sa sjednice Komisije za vjerska pitanja od 27. veljače 1970, u: HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije (knjiga 12.), str. 66-67.

¹⁸¹⁷ *Izaslansvo iz Zagreba darovalo Papi pretisak najstarije hrvatske tiskane knjige: Misal iz g. 1483.*, u: *Glasi Koncila*, br. 1, 9. siječnja 1972., str. 1.

Papi prilikom predaje *Misala* „ocjenjuje krajnje nekorektnim“. Pritom se dodaje kako „i posljednja dva broja *Glasa Koncila* 25/71 te 1/72 sadrže određene aluzije, te je bilo rasprave o njihovoj eventualnoj zabrani“. Sekretarijat Komisiji dostavlja odgovor Vojislava Pekića od 1. ožujka 1972. u kojem izvješćuje kako je u razgovoru s mons. Pier Luigi Celatom iz Državnoga tajništva Sv. Stolice 22. veljače 1972. prenio ocjene koje je zaprimio od Komisije, kao i da ga je 24. veljače primio mons. Agostino Casaroli, kojemu je prenio nezadovoljstvo tim slučajem, ali ne u obliku službenoga demarša, nego tek „u želji da ga informira“. U tome dopisu Pekić također navodi kako je Casaroliju prenio da Papa nije izgovorio rečenice o kojima je izvijestio *Glas Koncila*, „što mogu sam posvjedočiti, jer sam tome Papinom razgovoru s Kuharićem prisustvovao“. ¹⁸¹⁸ Povijesničar Miroslav Akmadža donosi kako su i ostali sudionici sastanka u razgovorima s predstavnicima vlasti tvrdili da sporna Papina rečenica nije ni bila izrečena. ¹⁸¹⁹

Zbog nastalog je spora, među ostalim, organiziran i sastanak predsjednika Komisije Zlatka Frida s nadbiskupom Kuharićem 12. siječnja 1972., na kojemu je Kuharić ostao pri stavu da je sve što je objavljeno u *Glasi Koncila* na sastanku s Papom uistinu i izrečeno. Frid je, pak, Kuhariću iznio kako je „od nadležnih tijela bilo zahtjeva da s *Glasi Koncila* zaplijeni, no da su se ipak odlučili na razgovor s Kuharićem, u želji da on osobno obrazloži taj svoj pozdravni govor Papi“. ¹⁸²⁰

I sam Kuharić u svojim dnevničkim zapisima potvrđuje navode iz toga Zapisnika:

Frid me je obavijestio da je i *Glas Koncila* od 9. 1. o.g. trebao biti zaplijenjen, ali on to nije odobrio. Razlog zašto je Tužilaštvo predložilo zapljenu, jest moj govor Sv. Ocu od 22. 12. pr.g. i izjava Sv. Oca da „živimo u teškim prilikama“. Mislim da bi jako nezgodno odjeknulo to obrazloženje zapljene. ¹⁸²¹

¹⁸¹⁸ Dopis Saveznoga sekretarijata za vanjske poslove Komisiji za vjerska pitanja SR Hrvatske br. Pov. br. 08-8/1-1971. od 1. ožujka 1972., u: HDA, KOVZ, kutija 93, Pov. br. 8.

¹⁸¹⁹ Usp. Miroslav AKMADŽA, *Katolička Crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 397; Usp. i HDA, KOVZ, kutija 93, Pov. br. 14/1972.

¹⁸²⁰ Miroslav AKMADŽA, *Katolička Crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 397, Usp. i: Zapisnik s razgovora Zlatka Frida i Franje Kuharića od 12. siječnja 1972., u: HDA, KOVZ, kut 93, Pov. br. 10/1972.

¹⁸²¹ Dnevnički zapis Franje Kuharića od 12. siječnja 1972., u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, Dnevničke zabilješke 1969-1973, korice 1, Sveš. 3, str. 45.

No, Kuharićev Dnevnik možda razrješava i dvojbu o tome je li Papa uistinu izgovorio spornu rečenicu, te kako to da ju ostali sudionici audijencije nisu čuli? On, susret, naime opisuje ovako:

U srijedu (22.XII.) u 12 sati bila je audijencija kod Sv. Oca. Nakon generalne audijencije Sv. Otac je došao u manju dvoranu za privatne audijencije. Dočekali smo ga, u redu postavljeni: ja, Frangeš, njegova gospođa, Goldstein i Huml. Kad je Sv. Otac ušao u dvoranu, **otišao sam mu malo ususret** (istaknuo A.M.) i pozdravio sam se s njime, poljubivši mu ruku. On **mi je** odmah rekao: „Siete in grandi turbulazioni“. Da, Svetosti, odgovorio sam. Rekao mi je da budemo čvrsti u vjeri, da ostanemo na Božjoj liniji. Obećao mi je molitvu za nas. Zatim je rekao za *Glas Koncila* da je to vrlo dobro uređivan list. Neka učvršćuje i produbljuje vjeru u narodu i neka pusti strane ideje! Iz nastupa Sv. Oca vidjelo se da je zabrinut za našu situaciju. Zatim sam mu predstavio goste. Sa svakim se malo porazgovorio. Okolina je mislila da bi audijencija s time mogla svršiti, ali ja sam zamolio Sv. Oca da mu pročitam svoju adresu. Ja sam je pažljivo polako čitao na latinskom jeziku, a on ju je pažljivo slušao i odobravao¹⁸²².

Iz ovog opisa - koji je izgledno zapisan nedugo nakon samog susreta, a svakako prije nego je objava u *Glasi Koncila* naišla na nezadovoljstvo predstavnika vlasti i prije spomenutog susreta s Fridom, jer odmah nakon toga upisa u Dnevniku slijede drugi upisi sa susljednim nadnevcima do kraja prosinca – moglo bi se zaključiti da ostali sudionici audijencije uistinu i nisu mogli čuti Papine „sporne“ riječi, jer su one izgovorene u razgovoru samoga Pape i Kuharića, koji mu je „otišao ... ususret“.

Premda su, kako je već rečeno, zbog objavljenih Kuharićevih i Papinih riječi predstavnici Jugoslavenskoga veleposlanstva pri Sv. Stolici prosvjedovali kod predstavnika Sv. Stolice¹⁸²³, i Kuharić u svome Dnevniku navodi kako mu, prigodom njihovog susreta 12. ožujka 1972., pronuncij Cagna pritom „nije ništa prigovorio radi toga, iako su u Sekretariji [Tajništvu Sv. Stolice] „dali izjave da to nisam smio učiniti, jer je to bila privatna izjava“. No, Kuharić pritom piše kako je i njima poručio da je to učinio „radi povijesne istine“. Cagni je, pak, svoje motive još i precizirao ovako:

Rastumačio sam zašto sam tu izjavu dao u javnost. Širi se propaganda (koja može imati izvor u neprijateljskim redovima) da Papa ne mari za hrvatski narod. To je lažna propaganda. Stoga sam dao u javnost njegovu izjavu iz koje je bilo jasno da prati naše prilike i da nije ravnodušan.¹⁸²⁴

¹⁸²² NAZ, Ostavština Franje Kuharića, Dnevničke zabilješke 1969-1973., korice 1, Sveš. 2, str. 41.

¹⁸²³ Usp. i: Miroslav AKMADŽA, *Katolička Crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 399.

¹⁸²⁴ Dnevnički zapis Franje Kuharića od 12. ožujka 1972., u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, Dnevničke zabilješke 1969-1973., korice 1, Sveš. 3, str. 16.

3.2. Zabrana *Glasa Koncila* br. 21, od 22. listopada 1972.

O sudskoj zabrani raspačavanja *Glasa Koncila* br. 21 od 22. listopada 1972. list je sam izvijestio svoje čitatelje.¹⁸²⁵ Ovaj su put, kako se navodi u toj obavijesti, kao razlog navedena čak tri članka:

- Reportaža „Sedamnaest stoljeća svetog prkosa“¹⁸²⁶
- Izvješće „Svečano primanje kod Nadbiskupa u povodu 10-te obljetnice *Glasa Koncila*“¹⁸²⁷ i
- Pismo čitatelja „Katoličkih novina prije rata nije bilo“.¹⁸²⁸

U rješenju o privremenoj zabrani raspačavanja Okružnog javnog tužilaštva u Zagrebu, br. KTR-1201/72 od 20. listopada 1970. godine¹⁸²⁹, kao inkriminacija navodi se to da je list spornim člancima:

- „pozvao građane na neposlušnost i nepoštivanje Ustava i Zakona SFRJ i SRH“;
- „glorificirao Alojzija Stepinca, političkog suradnika okupatora i fašističkog režima ustaške NDH“ te
- iznosio „lažne tvrdnje o nepostojanju slobode štampe u našoj zemlji“.

Kao sporni dijelovi teksta, navedeni su:

- 1) Iz reportaže „Sedamnaest stoljeća svetog prkosa“:

¹⁸²⁵ Usp. *Sudski zabranjeno raspačavanje Glasa Koncila Br. 21/72*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 5. studenoga 1972., str. 2.

¹⁸²⁶ Živko KUSTIĆ, *Sedamnaest stoljeća svetog prkosa*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 22. listopada 1972., str. 1, 10-12.

¹⁸²⁷ *Svečano primanje kod Nadbiskupa u povodu 10. obljetnice Glasa Koncila*, u: *Glas Koncila*, br. 21, 22. listopada 1972., str. 7.

¹⁸²⁸ Zlatko KUNTARIĆ, *Katoličkih novina prije rata nije bilo*, u: *Glas koncila*, br. 21, 22. listopada 1972., str. 17.

¹⁸²⁹ Rješenje OJT Zagreb od 20. listopada 1972., u: *Arhiv Glasa Koncila*, Ur. br. 16/1972.

Osobito je Polion tvrdio da ima zakona pravednih koje su kršćani dužni obdržavati, ali da ista vlast zna izdati odredbe koje nisu pravedne, zakone koje vjernik ne smije prihvatiti. I za taj svoj stav, za slobodu svoje savjesti, vjernici rađe idu u smrt nego da se pokore. Polion je to rekao i pošao na lomaču upozoravajući poganskog suca da jest Bog kojemu jedinome pripada sud. Bog je Polionu trebao da čovjek bude slobodan. „Vertikala“ je tu u službi „horizontale“, čovjek prizivan na Boga, da izmakne samovolji tiranina ...

Kad se Polion pred istražiteljem i sucem Probom (u ono vrijeme tužilaštvo nije bilo odijeljeno od sudstva ni sudstvo od izvršne vlasti, pa je bilo „kadija te tuži – kadija sudi“) spomenuo zapovijedi vječnog Kralja, Prob se trgnuo, zainteresirao, žurno je zapitao kakav je to kralj koji mimo cara može u Carstvu zapovijedati. Polion je odgovorio riječima koje velikim dijelom dr. Šagi-Bunić prenio u spomenutoj rubrici *Glasa Koncila* ...

Bog nezavisan od cara – to je mogući temelj svake revolucije. Kako bi carski službenici mogli mirno spavati, dok ima ljudi kojima carska i vladarska riječ nije posljednja, koji se usuđuju po svojoj savjesti ispitivati jesu li državni zakoni dobri ili zli, treba li im se pokoravati ili ih djelom i riječju osporavati?

2) Iz izvješća „Svečano primanje kod Nadbiskupa u povodu 10-te obljetnice *Glasa Koncila*“:

[...] dr. Bajsić, kao pročelnik centra Kršćanska sadašnjost, predao je na ruke glavnog urednika *GK* malu brončanu statu u Kardinala Stepinca u znak priznanja za 10 godišnje djelovanje lista. Namjera je da ta statua postane znak najvećeg godišnjeg priznanja istaknutijim djelatnicima u Crkvi među Hrvatima“

3) Iz pisma „Katoličkih novina prije rata nije bilo“:

I *Glasi Koncila* je djelo sadašnjih prilika: djelo je ograničene slobode tiska, što više ograničeno u radu strahom [...]

Čim je iskliznula iz okvira „slobode“ *Glasa Koncila*, koja je ograničena strahom, piše članak [...]

Raspravi koja je pred Vijećem Okružnog sudom u Zagrebu, održana 23. listopada 1972. pristupili su Živko Kustić u ime uredništva te, zanimljivo, upravo autor inkriminiranog pisma

čitatelja Zlatko Kuntarić, ali u svojstvu odvjetnika Nakladnika, Nadbiskupskog duhovnog stola.¹⁸³⁰

Zastupnik Nakladnika pritom je naveo kako je u prvom članku riječ o opisu povijesnih događaja, koji nemaju „nikakve veze [...] sa zakonima naše države“. Za drugi je, pak, članak naveo kako je „dužnost svakih novina donijeti potpunu istinu o onome što se je dogodilo“, a Tužilaštvo ničime ne dokazuje da se opisani događaj nije dogodio. Što se pak tiče objavljenog pisma, zastupnik je tvrdio kako ga Tužilaštvo uopće nije „seriozno pročitao“, jer se u njemu govori kako „su ti članci koji nisu mogli biti objelodanjeni u *Glasu Koncila* radi ograničene slobode kao katolički list, izašli na teritoriju naše države potpunoma slobodno i po neograničenoj slobodi“. Stoga se „ograničena sloboda odnosi na zadatak kojega imade katolička štampa, konkretno *Glas Koncila* prema katoličkoj vjeri a strah prema osudi nadležnih crkvenih krugova i kada katolici neće da se podvrgnu toj ograničenoj slobodi ili strahu da budu osuđeni, bježe pod slobodu državnog tiska i štampaju to u državnom tisku“.

To je potkrijepljeno i slučajem kad Smiljana Rendić „nije mogla objaviti u tom listu radi crkvene cenzure kao ograničene slobode“ svoj članak „o krizi vjere i Crkve u SR Hrvatskoj, koja materija spada u *Glas Koncila*“, pa ga je objavila u Časopisu *Kritika* (br. 19/1971). Stoga i za taj članak predlaže da se pribavi u spis.

Kustić je, pak, pročitao pismeno obrazloženje, koje je predano u spis, pa ga Zapisnik ne donosi¹⁸³¹, u kojem je poručio da bi Tužilaštvo dokazalo svoje tvrdnje kako *Glas Koncila* poziva na nepoštivanje Ustava i zakona SFRJ najprije „trebalo [bi] dokazati tj. pokazati da zaista u SFRJ i SRH ima zakona kojima bi se vjernici po kršćanskoj savjesti trebali protiviti“, odn, trebalo bi pokazati „da je *Glas Koncila* neke od postojećih zakona označio kao takve“. Sasvim suprotno od toga, dodao je, *Glas Koncila* se puno puta pozivao upravo na Ustav SFRJ i neke zakone „primjećujući da bi neki čini određenih funkcionera mogli biti u suprotnosti s tim Ustavom i tim zakonima“.

Što se pak tiče članka u kojem se spominje Stepinac, Kustić je istaknuo kako je Stepinac „kaznu izdržao, te se sada ne nalazi ni pod kaznom gubitka građanskih prava“. Osim toga, riječ

¹⁸³⁰ Usp. Zapisnik s Rasprave pred Okružnim sudom u Zagrebu br. Kr-33/72-3 od 23. listopada 1972., u: Arhiv *Glasa Koncila*, Ur. br. 18/1972.

¹⁸³¹ Nepotpisani tekst Kustićevo obraćanja vidi u: Arhiv *Glasa Koncila*, Ur. br. 19/1972. Kako nisam imao uvida u spis, ne mogu utvrditi da li tekst priložen sudskome spisu u potpunosti odgovara ovoj nepotpisanoj inačici, no parafrazirani dijelovi ovoga teksta navode se u Rješenju Okružnog suda br. KR-33/72-5 od 23. listopada 1972., u: Arhiv *Glasa Koncila*, Ur. br. 28/1972.

je o „priznavanju njegovih zasluga na područjima koja nemaju veze s onim djelima za koja ga je sud proglasio krivim“. Dodao je i kako Stepinac ima velikih zasluga za život Zagrebačke nadbiskupije, te kako ga i „građani Zagreba neprekidno štiju“ kiteći cvijećem njegov grob i paleći svijeće, pa Tužilaštvo nikad nije zbog toga pokušavalo „okriviti odgovorne crkvene ljude“.

Treći je pak članak Kustić branio na sličan način kao i Kuntarić, pojašnjavajući da je uistinu riječ o kontekstu slučaja novinarkice Smiljane Rendić:

Taj se tekst odnosi isključivo na određenu neslobodu crkvenog tiska. Crkveni je tisak redovito podložan crkvenoj cenzuri s obzirom na ispravnost moralne i vjerske nauke. Dr. Kuntarić piše o određenoj katoličkoj novinarki koja je, po njegovom mišljenju, pišući u crkvenim listovima bila ograničena tom unutrašnjom crkvenom cenzurom, odnosno strahom od te cenzure. A kad je o vjerskim pitanjima pošla pisati u necrkvenom časopisu *Kritici*, oslobodivši se straha od te cenzure, napisala je nešto, što dr. Kuntarić ne smatra vjerski korektnim. Riječ je o cijelom pismu o kristološkim temama, o sasvim posebnom poglavlju dogmatičnog bogoslovlja, dakle nema nikakve sveze s onim što u tom pismu pronalazi javno tužilaštvo.

Na kraju svojeg iskaza, Kustić je cijeli ovaj postupak povezo s „nedavnim govorom“ sekretara CK SKH Josipa Vrhovca i činjenicom „da se mi nalazimo pod udarom psihoze“ koju je stvorio taj istup. Stoga je iznio nadu da ta psihoza „neće imati utjecaja na stajalište ovog suda“. ¹⁸³² Također je predložio da se u dokaznom postupku sasluša i profesor moralne teologije „u vezi osnovnog stava ove reportaže, da naime po tradicionalnom naučavanju Katoličke Crkve postoji razlika između naravnog zakona koji je za nas 'Božji zakon' i pozitivnih zakona koji bi ako su u sukobu s tim naravnim zakonom bili neobavezni za savjest vjernika-građanina“.

No, svi su ti prijedlozi odbijeni, a Rješenjem Suda ¹⁸³³, koje je potpisao predsjedatelj vijeća sudac Milan Petranović, potvrđena je odluka o zabrani raspačavanja izrečena od strane Javnog tužilaštva.

U završnoj riječi predstavnik Nakladnika još je, pozivajući se na „javnu optužbu“, zatražio da se *Glas Koncila* ne povezuje s *Hrvatskim tjednikom*, jer njegovo (GK) uredništvo nije imalo i nema nikakvih političkih pretenzija, te da ga se ne dovodi u vezu s ekstremnom

¹⁸³² Ovaj završni dio Kustićevog obraćanja nije naveden u Rješenju Okružnog suda, u kojem se parafraziraju neki njegovi drugi izrečeni dijelovi, pa nemam dokaza da je ono, ovako kako je napisano, uistinu i izrečeno.

¹⁸³³ Rješenje Okružnog suda br. KR-33/72-5 od 23. listopada 1972., u: Arhiv *Glasa Koncila*, Ur. br. 28/1972.

emigracijom ili političkom emigracijom. Kako se te riječi Tužiteljstva ne navode ni u Zapisniku ni u Rješenju suda, nisam utvrdio što je Tužilaštvo na raspravi točno tvrdilo.

No, iz Žalbe Nadbiskupskog duhovnog stola Vrhovnom sudu Hrvatske u Zagrebu na Rješenje Okružnog suda, u kojem se također poziva na „usmeno obrazloženje“ Tužilaštva, može se razaznati kako je ono u tom usmenom obrazloženju iznijelo optužbu kako pisanje *Glasa Koncila* predstavlja nastavak pisanja *Hrvatskog tjednika*, te da političkoj emigraciji sada „nakon zabrane *Hrvatskog tjednika* ostaje jedino *Glas Koncila*“.¹⁸³⁴ Ta je optužba odbijena, kao i povezivanje *Glasa Koncila* i *Hrvatskog tjednika* te je istaknuto kako vlasti dosad nisu imale prigovora na način na koji Katolička Crkva, a na njenoj liniji i *Glas Koncila*, djeluje „u pastoralnom pogledu u vezi s ekonomske emigracije“.

U Žalbi na Rješenje Okružnog suda koju je Nadbiskupski duhovni stol 28. listopada 1972. podnio Vrhovnome sudu Hrvatske, još su i dodatno razrađeni prigovori koji su već izneseni na raspravi pred Okružnim sudom 23. listopada, dok je teza o „uvjetnoj slobodi katoličkog tiska“ obzirom na okvire katoličkog nauka potkrijepljena i činjenicom „da je pitanje pisanja *Glasa Koncila* i slobode pisanja u zadnjih nekoliko godina predmetom rasprave Biskupske konferencije“.

Vrhovni je sud Žalbu Nadbiskupskog duhovnog stola odbio 8. studenoga 1972. godine.¹⁸³⁵ Odvjetnik Zlatko Kuntarić u ime Nakladnika podnio je 23. studenoga 1972. prijedlog Saveznom javnom tužilaštvu u Beogradu da Ustavnome sudu uloži Zahtjev za zaštitu zakonitosti protiv Rješenja Okružnog suda i Rješenja Vrhovnog suda Hrvatske.¹⁸³⁶ U tome se prijedlogu navodi da se rješenja Okružnog i Vrhovnog suda „osnivaju na povredi materijalnog zakonskog propisa i ustavnih prava Rimokatoličke vjerske zajednice“. No, Savezno je tužilaštvo taj predmet prosljedilo Javnom tužilaštvu Hrvatske¹⁸³⁷, koje ga je odbilo 31. siječnja 1973. godine.¹⁸³⁸

¹⁸³⁴ Žalba Nadbiskupskog duhovnog stola Vrhovnom sudu Hrvatske od 28. listopada 1972., u: Arhiv *Glasa Koncila*, Ur. br. 29/1972.

¹⁸³⁵ Rješenje Vrhovnog suda Hrvatske br. I Kž 1730/72-3 od 8. studenoga 1972., u: Arhiv *Glasa Koncila*, Ur. br. 32/1972., Preslika Rješenja u: *Isto*, Ur. br. 33/1972.

¹⁸³⁶ Usp. Prijedlog Saveznom Javnom tužilaštvu od 23. studenoga 1972., u: Arhiv *Glasa Koncila*, Ur. br. 36/1972.

¹⁸³⁷ Obavijest Saveznog javnog tužilaštva o ustupanju predmeta Javnom tužilaštvu SR Hrvatske Ktz. Br. 938/72 od 5. prosinca 1972., u: Arhiv *Glasa Koncila*, Ur. br. 40/1972.

¹⁸³⁸ Dopis Javnog tužilaštva Hrvatske odvjetniku Zlatku Kuntariću br. Ut-221/72. od 31. siječnja 1973., u: Arhiv *Glasa Koncila*, Ur. br. 13/1973.

Inače, iz pisma kojega je Zlatko Kuntarić, kao autor pisma čitatelja koje je postalo predmetom sudske zabrane, 29. siječnja 1973. poslao uredništvu *Glasa Koncila* doznajem da ni on nije bio zadovoljan činjenicom da je to pismo uopće objavljeno. Kako piše, on ga je poslao kao „privatno pismo – u nizu pisama urednicima – a da je objelodanjeno bez mojega znanja“¹⁸³⁹, te smatra kako bi *Glas Koncila* to trebao javno obznaniti.

Odgovorio mu je 1. veljače 1973. Živko Kustić, uvjeravajući ga da mu ni Smiljana Rendić ni njezin odvjetnik nikad nisu dali naslutiti da im Kuntarićevo pismo smeta, uz opasku kako „nema smisla to ponovno podgrijavati u tisku“.¹⁸⁴⁰

Tijekom 1973., *Glas Koncila* plijenjen je još dva puta: br. 7 od 1. travnja i br. 12 od 24. lipnja, pod optužbama da se „prenose izopačene vijesti o slobodi vjeroispovijesti u socijalističkim istočnoevropskim zemljama“; da se list „miješa u odnose jedne socijalističke zemlje, napada njezin ustavni poredak, kod naših vjernika izaziva uznemirenje; ali i da se „Katolička Crkva želi prikazati kao jedini stvarni zaštitnik interesa hrvatskog naroda i u kojem se negira politički kurs u našoj zemlji“¹⁸⁴¹; no kako te zabrane izlaze iz vremenskoga okvira kojim se bavi ovaj radi, ovdje ih neću pobliže elaborirati.

3.3. Sudeње Živku Kustiću kao autoru *Glasa Koncila*

Osim protiv *Glasa Koncila*, tijekom 1972., nekoliko mjeseci prije sudskih postupaka protiv *Glasa Koncila* opisanih u prethodnoj točki ovoga rada, pokrenut je i postupak protiv Živka Kustića kao njegovoga autora, i to zbog reportaže iz Banata, objavljene u veljači 1972.¹⁸⁴²

Za postojanje istrage o tome slučaju javnost je mogla doznati iz *Vjesnika*, koji 27. svibnja 1972. u članku „Iseljena Hrvatska u don Jurinoj kadionici“ Živka Kustića optužuje za

¹⁸³⁹ Pismo Zlatka Kuntarića Glasu Koncila od 29. siječnja 1973., u: Arhiv *Glasa Koncila*, Ur. br. 11/1973. Razlog zbog kojega je uopće poslao ovo pismo jest glasina koja je do njega došla da mu svećenici s područja Rijeke zamjeraju pismo, koje je objavio GK, jer bi ono moglo otežati položaj Smiljane Rendić na sudu. Upravo u to vrijeme, naime, Smiljana Rendić bila je sudski gonjena zbog svojega članka „Izlazak iz genitiva ili drugi hrvatski preporod“ u časopisu *Kritika* br. 18, svibanj-lipanj 1971. Sudski će proces najprije završiti osudom od godinu i pol strogog zatvora i godinu dana zabrane nastupanja u javnosti, no Vrhovni će sud tu presudu 6. studenoga 1973. preinačiti u uvjetnu kaznu zatvora, uz produljenje zabrane javnog nastupa na dvije godine. Usp. Božidar NOVAK, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 765.

¹⁸⁴⁰ Pismo Živka Kustića Zlatku Kuntariću od 1. veljače 1973., u: Arhiv *Glasa Koncila*, Ur. br. 13/1973.

¹⁸⁴¹ Usp. Božidar NOVAK, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 740.

¹⁸⁴² Usp. Ž.[ivko] K.[USTIĆ], *Između Tise i Dunava. (U povodu imenovanja prvog Madžara biskupom u SFRJ)*, u: *Glas Koncila*, br. 3, 6. veljače 1972., str. 10-11.

„nacionalizam“ jer, primjerice, u nekim svojim reportažama relativizira međurepubličke granice kad Zagreb, Sarajevo, Split i Rijeku naziva „hrvatskim metropolijama“. Da je taj članak nastao u suradnji s nekime iz tadašnji vlasti svjedoči i činjenica, kako to primjećuje sam Kustić u svome odgovoru na taj članak, da njen autor iznosi informaciju prema kojoj je Kustić zbog dijela svoje reportaže „Između Tise i Dunava“, kojega se i citira, „bio osumnjičen i pozvan pred suca istražitelja“ – a da, kako Kustić primjećuje, „vijest o tome nije dosad nigdje objavljena“?!¹⁸⁴³

U obavijesti koju je, pak, *Glas Koncila* objavio nakon što je Okružni sud zabranio raspačavanje br. 21 od 20. listopada, navodi se kako je „na zahtjev javnog tužilaštva istražni sudac Vladimir Marković pozvao [je] pisca reportaže 'Sedamnaest stoljeća svetoga prkosa', Živka Kustića, na ispitivanje kao okrivljenog po čl. 118/1 Kaznenog zakonika. Istraga je u toku“.¹⁸⁴⁴

Nažalost, zbog nepotpune dokumentacije o tome slučaju u Arhivu *Glasa Koncila*, nisam uspio rekonstruirati cijeli tijek toga postupka. No, iz Rješenja o odbijanju Žalbe koju je Kustić podnio, doznajem kako je istraga Istražnog suca Okružnog suda u Zagrebu - i to zbog sumnje na krivično djelo iz čl. 118. st. 1 Kaznenoga zakona koji opisuje „krivično djelo protiv naroda i države neprijateljskom propagandom“- službeno pokrenuta 21. rujna 1972. godine.¹⁸⁴⁵

Nakon što je pokrenut postupak protiv *Glasa Koncila* zbog triju članaka objavljenih u br. 21. od 22. listopada 1972., protiv Živka Kustića kao autora jednoga od „spornih“ članaka istraga je 31. listopada i proširena¹⁸⁴⁶, a Kustićeve žalbe na to rješenje odbijena.¹⁸⁴⁷

Dokumenata o daljnjem tijeku postupka ne nalazim, pa nisam mogao rekonstruirati niti krajnji ishod toga sudskog postupka, no sam Kustić o tomu piše:

¹⁸⁴³ Živku KUSTIĆ, „*Iseljena Hrvatska u don Jurinjoj kadionici*“, u: *Glas Koncila*, br. 12, 11. lipnja 1972., str. 8.

¹⁸⁴⁴ Usp. *Sudski zabranjeno raspačavanje Glasa Koncila Br. 21/72*, u: *Glas Koncila*, br. 22, 5. studenoga 1972., str. 2.

¹⁸⁴⁵ Rješenje okružnog suda u Zagrebu br. Kv 1003/72-2 (veza Kio 471/72) od 27. listopada 1972., u: Arhiv *Glasa Koncila*, Ur. br. 30/1972.

¹⁸⁴⁶ Rješenje Okružnog suda u Zagrebu br. Kio-1246/72 od 31. listopada 1972., u: Arhiv *Glasa Koncila*, Ur. br. 31/1972.

¹⁸⁴⁷ Rješenje Okružnog suda o odbijanju žalbe br Kv 1136/72-2 (Veza br. Kio 1246/72) od 6. studenoga 1972., u: Arhiv *Glasa Koncila*, Ur. br. 33/1972.

Najprije sam oslobođen, pa sam ponovno osuđen od Vrhovnoga suda. Bio sam dobio ipak samo pola godine zatvora, uvjetno na dvije godine. Godinu dana nisam smio javno nastupati. Pa onda nije bilo moje rubrike „Pismo seoskog župnika“. Nisam krio da ne nastupam javno, nego anonimno.¹⁸⁴⁸

Dokumenti iz Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu bacaju, pak, i dodatno svjetlo na ovaj postupak. Naime, iz Promemorije Komisije za vjerska pitanja od 29. ožujka 1973. proizlazi kako je postupak pokrenut upravo na njihov zahtjev:

„Naša je Komisija još početkom mjeseca veljače prošle godine dala prijedlog Okružnom javnom tužilaštvu u Zagrebu za pokretanje krivičnog postupka protiv novinara *Glasa Koncila* Živka Kustića“ navodi se u toj Promemoriji te dodaje da je Okružno javno tužilaštvo „prihvatilo naš prijedlog i pokrenulo postupak, te je nakon konzultacija s našom Komisijom podignuta i optužnica kod Okružnog suda u Zagrebu“. U istome dokumentu njegovom se primatelju sugerira „da bi kod Okružnog suda u Zagrebu trebalo intervenirati da prestane s odugovlačenjem i da održi suđenje, jer nam je ovakva situacija već znatno štetila i otupljuje napore na onemogućavanju zloupotrebe vjernika u političke svrhe.“ Istodobno, pojašnjavaju se i motivi i motivi zbog kojih je Komisija dala prijedlog za pokretanjem sudskoga postupka:

S obzirom da upravo Živko Kustić konstantno daje negativan ton *Glasi Koncila* kako u pogledu odabiranja tema tako i u njihovoj interpretaciji, čime se taj list konstantno predstavlja kao političko sredstvo konzervativnih i reakcionarnih snaga u Crkvi, pa i izvan nje, naša je Komisija već desetak puta intervenirala da Kustić konačno bude izveden pred sud [...].¹⁸⁴⁹

Na samoj Promemoriji nije naveden primatelj, no iz pristiglog odgovora¹⁸⁵⁰, kojega je 10. svibnja 1973. poslao Republički sekretarijat za pravosuđe i opću upravu, zaključujem da je ona bila upućena upravo toj instituciji. Sekretarijat pritom obavještava Komisiju kako se na njihovu Promemoriju 8. svibnja očitovalo Predsjedništvo Okružnog suda u Zagrebu, dopisom br. Pov. br. 8-73., u kojem je pojasnilo kako sudac koji vodi postupak protiv Kustića raspravu

¹⁸⁴⁸ Živko KUSTIĆ, „*Glas Koncila*“ u *kununističkom razdoblju*, u: *Glas Koncila*, br. 39, 28. rujna 2003., str. 3. Usp. i: Ivan MIKLENIĆ, *Pogledi u Glas Koncila*, str. 216.

¹⁸⁴⁹ Promemorija „Odugovlačenje suđenja novinaru *Glasi Koncila*“ od 29. ožujka 1973., u: HDA, KOVZ, kutija 100, Pov. br. 57.

¹⁸⁵⁰ Odgovor Republičkog sekretarijata za pravosuđe i opću upravu br. Pov. br. 40/1973-3 od 10. svibnja 1973., u: HDA, KOVZ, kutija 100, Pov. br. 57.

nije zakazao iz opravdanih razloga, odn. zbog ranije zakazanih rasprava u drugim sudskim predmetima.

Ne ulazeći ovdje u ocjenu činjenice da Komisija, preko ministarstva, od Suda traži „da prestane s odugovlačenjem“, pri čemu se navode politički razlozi, odn. ne ulazeći u ocjenu može li se to i po tadašnjim standardima neovisnosti sudstva smatrati pokušajem utjecaja na Sud u jednome konkretnom predmetu, ovdje bih ipak podsjetio na činjenicu kako je, po ranije spomenutim Kustićevim navodima, Okružni sud u prvome stupnju ipak donio oslobađajuću presudu.

Potvrđuje to i rukom pisana bilješka, umetnuta u omot spisa u kojoj stoji: „Tužilac (okružni) će se žaliti na oslobađajuću presudu (tel. razgovor s tužiocem)“¹⁸⁵¹, a koja dodatno potkrjepljuje informaciju da je Tužilaštvo u ovome predmetu djelovalo u uskoj povezanosti s Komisijom.

U omot istoga spisa Komisije je, također, uložena i optužnica Okružnog javnog tužilaštva protiv Živka Kustića od 23. studenoga 1972. (br. KT-259/72), iz koje se daje jasnije iščitati za što ga se teretilo.

Pod prvom točkom se navodi da je

[...] Hrvate i Slovence koji prebivaju na području SR Srbije nazvavši ih iseljenicima izjednačio sa našim građanima koji žive u inostranstvu [...] sve to u namjeri da kod hrvatskog i slovenskog naroda stvori uvjerenje da se boraveći u drugim republikama SFRJ nalazi u položaju naših građana u inostranstvu i stvarajući time kod njih osjećaj neravnopravnog položaja u odnosu na građane republike u kojoj borave.

a u drugoj točki da

poziva građane-vjernike na nepoštivanje pozitivnih propisa SRH i SFRJ, koristeći se pri tome opisom povijesnog događaja Katoličke Crkve.

U zaključku se, potom, navodi da optuženi time „iznosi lažne tvrdnje u namjeri da izazove neraspoloženje i uznemirenje građana i da se umanju povjerenje građana u odluke i mjere državnih organa, pa je time počinio krivično djelo protiv javnog reda i pravnog saobraćaja širenjem lažnih vijesti opisano i kažnjivo po čl. 292 KZ“.¹⁸⁵²

¹⁸⁵¹ Rukom pisana bilješka, u: HDA, KOVZ, kutija 100, Pov. br. 58.

¹⁸⁵² Optužnica Okružnog javnog tužilaštva protiv Živka Kustića br. KT-259/72 od 23. studenoga 1972., u: HDA, KOVZ, kutija 100, Pov. br. 58.

Inače, i u Dnevniku nadbiskupa Kuharića nalazim njegovo svjedočanstvo o tome kako je tih dana čuo za jednu znakovitu izjavu predsjednika hrvatske Komisije za vjerska pitanja Zlatka Frida. Naime, pod nadnevkom 12. lipnja 1972. Kuharić piše kako ga je posjetio hrvatski svećenik koji je djelovao u Frankfurtu, Bernard Dukić, te ga izvijestio o Fridovoj posjeti.

Dakako, Frid je izražavao nezadovoljstvo sa mnom. Rekao je da Kustića ni Bog neće spasiti od dugoga zatvora, a da su Pavlinića smijenili biskupi.¹⁸⁵³

Da je znao za Fridovo nezadovoljstvo zbog „spornog“ Kustićevog članka Kuharić u svome Dnevniku piše i znatno ranije, 22. veljače 1972., jer ga je nadbiskup Franić, nakon svog susreta s Fridom, upozorio kako se ovaj „ljuti [se] na Kustića zbog reportaže o Banatu.“¹⁸⁵⁴

Svoj susret s Fridom od 19. lipnja iste godine Kuharić je iskoristio kako bi ga pitao je li to istina, ne navodeći od koga je to čuo, te opisuje:

Zanijekao je to. (Imam svjedoka da je to rekao u Njemačkoj). Rekao je da je Kustić napisao stvari koje izazivaju. Ima žalac. Napominje da je rekao tim ljudima da se sada pazi na svaku riječ pa neka budu oprezni. „Po magli se vozi sa spuštenim svjetlom!“ Rekao sam mu da se onda ne može govoriti o slobodi ako se mora biti u strahu za svaku riječ. Na to je on odgovorio: „Živimo u neslobodnom društvu i zato nema slobode!“¹⁸⁵⁵

¹⁸⁵³ Dnevnički zapis Franje Kuharića od 12. lipnja 1972., u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, Dnevničke zabilješke 1969-1973, korice 1, Sveš. 3, str. 51.

¹⁸⁵⁴ Dnevnički zapis Franje Kuharića od 22. veljače 1972., u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, Dnevničke zabilješke 1969-1973, korice 1, Sveš. 3, str. 11.

¹⁸⁵⁵ Dnevnički zapis Franje Kuharića od 19. lipnja 1972., u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, Dnevničke zabilješke 1969-1973, korice 1, Sveš. 3, str. 55.

VII. ZAKLJUČAK

U ovome sam radu, na temelju brojnih podataka koje sam njemu iznio, pokazao kako je *Glas Koncila* u prvih 10 godina svoga postojanja odigrao značajnu ulogu u životu tadašnjih Crkve i društva u hrvatskome narodu, a njegov je sadržaj bio predmetom osobitog interesa tadašnjih državnih, ali i crkvenih vlasti i krugova.

Ponajprije, unatoč ograničenim mogućnostima distribucije, odnosno sustavnome onemogućavanju da se taj list distribuira redovitim kanalima te se prodaje ravnopravno s drugim tiskom na tadašnjim kioscima i drugim prodajnim mjestima, list je do kraja 60-ih godina postigao relativno visoke naklade, što dokazuje da je od strane čitalačke publike bio dobro primljen. Osim toga, kako sam nastojao prikazati, tragove njegove prisutnosti vidimo i na pojedinim crkvenim učilištima u zemljama srednje i istočne Europe, rado su ga čitali i pripadnici drugih Crkava i vjerskih zajednica, dopirao je i do hrvatskoga iseljništva, kojemu je bio važan element povezanosti s domovinom, a rado su ga primali i hrvatski misionari diljem svijeta. Svoju privrženost, odn. potporu *Glasi Koncila*, brojni su svećenici i vjernici laici pokazivali prije svega svojom zauzetošću u distribuciji i promociji toga lista, ali i kroz dijalog s uredništvom putem pisama, od kojih bi neka list redovito objavljivao na svojim stranicama.

Sadržaj *Glasa Koncila* bio je zapažen u crkvenim krugovima, ali je pomno praćen i analiziran i od strane tadašnjih državnih vlasti.

Oni prvi – pojedini vjermički krugovi, osobito oni koji su s nepovjerenjem gledali na Drugi vatikanski koncil, njegovu provedbu i napetosti koje je poslijekoncilska obnova donijela ponajprije u Katoličkoj Crkvi u pojedinim zemljama zapadne Europe, a koje su se potom očitovale i u nekoliko značajnih crkvenih „slučajeva“ u Crkvi u hrvatskome narodu – na sadržaj *Glasa Koncila* iznosili su brojne prigovore: kako one koje se tiču odnosa uredništva toga lista prema pojedinim moralno-teološkim pitanjima, tako i prema odnosu toga lista prema spomenutim „slučajevima“ u Katoličkoj Crkvi u zemlji i svijetu. Pojedini predstavnici crkvenih vlasti svoje su nezadovoljstvo izražavali i preko prosvjednih pisama tadašnjemu odgovornom uredniku lista (nad)biskupu Franji Kuhariću, a pisanje *Glasa Koncila* bilo je predmetom i nekoliko zasjedanja tadašnjih Biskupskih konferencija Jugoslavije. Svi su spomenuti, svatko na svoj način, tražili da se uređivačka politika lista promijeni ili pak da se Crkva od takve uređivačke politike i takvoga *Glasa Koncila* otvoreno ogradi.

Državne su, pak, vlasti, u okviru tadašnje Komisije za vjerska pitanja, temeljito pratili i analizirali pisanje *Glasa Koncila*, iščitavajući u njemu i „politiku“ tadašnje Katoličke Crkve u Hrvatskoj i Jugoslaviji. I državne su vlasti, na različite načine, iznosile svoje prigovore na sadržaj i djelovanje toga lista, bilo kroz upozorenja članovima uredništva, bilo kroz iznošenje prigovora drugim predstavnicima Katoličke Crkve s kojima je Komisija održavala kontakte, a pri kraju promatranoga razdoblja i zabranom raspačavanja dva broja toga lista te pokretanjem sudskoga procesa protiv jednoga njegovoga autora – Živka Kustića.

No, tek tematska sadržajna analiza *Glasa Koncila*, koju sam u radu iznio, pokazuje kako su „kritičari“ toga lista, i oni crkveni i oni državni, za svoje kritike na samim stranicama lista uistinu mogli pronaći brojne argumente. List je, naime, uistinu vrlo otvoreno izvještavao o poslijekoncilskim napetostima u Katoličkoj Crkvi u pojedinim zemljama zapadne Europe, osobito u Italiji i Nizozemskoj, što su neki vjernički krugovi doživljavali kao „uvoz“ tzv. „progresističkih“ ideja na hrvatsko crkveno područje, osobito nakon što je nekoliko sličnih „slučajeva“ znatno obilježilo i život Crkve u hrvatskome narodu krajem 60-ih i početkom 70-ih godina XX. stoljeća. List je, osim toga, vrlo otvoreno iznosio i zahtjeve pojedinih biskupa, svećenika i teologa u svijetu i Hrvatskoj koji su tražili ozbiljne reforme u pojedinim pitanjima koji se tiču crkvene prakse, discipline i organizacije, poput pitanja obvezatnosti celibata, ređenja žena, načina izbora biskupa, uloge laika u životu Crkve i sl., što su ostali izazovi u životu Katoličke Crkve sve do današnjega dana, kako svjedoče povremene rasprave koje se na te teme i u današnje vrijeme otvaraju u domaćoj i svjetskoj javnosti.

Državni su pak predstavnici dobro uočili i političke, odn. općedruštvene tendencije lista, koje su se očitovale u njegovom suprotstavljanju ateizaciji tadašnjega društva, osobito preko sustava školstva i tadašnjih medija, te u njegovom otvorenom zalaganju za punu ravnopravnost vjernika, a time i za svojevrsnu demokratizaciju tadašnjega društva. Temama kojima se bavio, kao i načinom njihove obrade, *Glas Koncila* tako se nametnuo kao svojevrsna alternativa tada vladajućem poretku i marksističkom, ateističkom svjetonazoru – koji je prevladavao ne samo u tadašnjim državnim, nego i u svim društvenim institucijama i „mainstream“ medijima – te je na taj način širio i prostore slobode. Te su tendencije lista, razumljivo, naišle na otpor i protivljenje predstavnika tadašnjega komunističkog, jednopartijskog režima, te su oni tražili načina kako da takvo djelovanje lista ograniče, pa i suzbiju.

Znanstveni doprinos ovoga rada ponajprije se sastoji u iznesenoj temeljitoj analizi sadržaja *Glasa Koncila*, ali i u iznošenju brojnih, stručnoj javnosti dosad slabo poznatih, pa i

nepoznatih reakcija koje je taj list „izazvao“ u krugovima tadašnjih vlasti, ali i u pojedinim crkvenim krugovima toga vremena. No, neka područja djelovanja, utjecaja i recepcije toga lista od strane tadašnje crkvene i društvene javnosti i nakon ovoga rada ostaju otvorena daljnjim proučavanjima i analizama.

Ponajprije, mogući tragovi reakcija na pisanje *Glasa Koncila* u tadašnjim stručnim, osobito kulturnim časopisima, nisu bili predmet interesa ovoga rada, a sasvim je moguće, pa i vjerojatno, da je list imao nekog odjeka i na njihovim stranicama. Osim toga, i jezik *Glasa Koncila* mogao bi biti zanimljiv jezikoslovcima, obzirom na tvrdnje koje se ponegdje mogu pročitati i čuti, a prema kojima je taj list njegovao „najčišći“ hrvatski jezik među svim drugim tadašnjim javnim glasilima, za što bi bilo potrebno napraviti temeljitu usporednu analizu jezičnoga standarda *Glasa Koncila* i pojedinih drugih listova toga vremena. Sadržaj i uvjeti u kojima je *Glas Koncila* djelovao mogli bi se usporediti i sa sadržajem i uvjetima u kojima su djelovali vjerski listovi u drugim zemljama u kojima su vladali komunistički režimi, osobito na istoku Europe, te tako provjeriti sintagmu o *Glasi Koncila* kao najslobodnijim i najutjecajnijim vjerskim novinama „od Jadrana do Tihog oceana“, koju su znali koristiti kasniji glavni urednici *Glasa Koncila*¹⁸⁵⁶, što bi zasigurno dovelo i do nekih zaključaka o uvjetima u kojima je Katolička Crkva uopće djelovala u pojedinim komunističkim zemljama toga doba. Pa i samo uredničko i grafičko oblikovanje *Glasa Koncila* toga vremena zasigurno bi moglo biti izazovno za medijske stručnjake i povjesničare hrvatskoga tiska.

No, sve te teme nisu mogle biti predmetom interesa ovoga rada, jer bi svojim opsegom izašle iz njegove osnovne teme, a premašivale su i moje stručne i objektivne mogućnosti, kao njezinog autora. No, ovdje ih ipak iznosim kao mogući poticaj drugim istraživačima.

¹⁸⁵⁶ Usp. Živko KUSTIĆ, „*Glas Koncila*“ u komunističkom razdoblju, u: *Glas Koncila*, br. 39, 28. rujna 2003., str. 3, Usp. i: Ivan MIKLENIĆ, *Pogledi u Glas Koncila*, str. 147.

IZVORI I LITERATURA

1. Arhivska građa:

1. Hrvatski državni arhiv u Zagrebu (HDA):
 - Fond Komisije za odnose s vjerskim zajednicama (KOVZ)
2. Nadbiskupijski arhiv Zagreb (NAZ):
 - Ostavština Franje Šepera
 - Prezidijal Šeper
 - Ostavština Franje Kuharića
3. Arhiv *Glasa Koncila*, Zagreb
4. Osobni Arhiv Vladimira Pavlinića, London

2. Tiskani izvori:

1. Miroslav AKMADŽA, *Crkva i država – Dopisivanje i razgovori između predstavnika Katoličke crkve i komunističke vlasti u Jugoslaviji*, Svezak I., 1945-1952., Zagreb 2008.
2. Miroslav AKMADŽA, *Crkva i država – Dopisivanje i razgovori između predstavnika Katoličke crkve i komunističke vlasti u Jugoslaviji*, Svezak II., 1953-1960., Zagreb 2010.
3. Miroslav AKMADŽA, *Crkva i država. Dopisivanje i razgovori između predstavnika Katoličke crkve i komunističke državne vlasti u Jugoslaviji*. Svezak III. 1961-1964., Zagreb 2012.
4. Juraj BATELJA (Ur.), *Alojzije Stepinac: Propovijedi, poruke, govori 1934.-1940.*, Zagreb 2000.
5. *Bibliografija Glasa Koncila 1962-1973*, Zagreb 1973.
6. *Dokumenti Drugog vatikanskog koncila*, Zagreb 1970.

3. Tisak:

1. *Aktualnosti Kršćanske sadašnjosti: informativni bilten (AKSA)*, Zagreb
2. *Borba* (zagrebačko izdanje)
3. *Crkva u svijetu*, Split
4. *Glas Koncila*, Zagreb
5. *KANA*, Zagreb
6. *Jutarnji list*, Zagreb
7. *NIN*, Beograd
8. *Oslobođenje*, Sarajevo
9. *Politika*, Beograd
10. *Slobodna Dalmacija*, Split
11. *Službeni vjesnik Zagrebačke nadbiskupije*, Zagreb
12. *Telegram*, Zagreb
13. *Veritas; Glasnik sv. Antuna Padovanskog*, Zagreb
14. *Vjesnik*, Zagreb
15. *Vjesnik Đakovačke biskupije*, Đakovo
16. *Vjesnik u srijedu (VUS)*, Zagreb

B. LITERATURA

Knjige:

1. Miroslav AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, Rijeka 2004.
2. Miroslav AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945. – 1980.*, Zagreb – Slavonski Brod 2013.
3. Zvonimir ANCIĆ, *Pregovori i ponovna uspostava diplomatskih odnosa između Vatikana i SFRJ*, magistarski rad, mentor Miroslav AKMADŽA, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu 2012.
4. Ivo BANAC, *Hrvati i Crkva. Kratka povijest hrvatskog katoličanstva u modernosti*, Zagreb-Sarajevo 2013.

5. Juraj BATELJA, *Blaženi Alojzije Stepinac svjedok Evandjelja ljubavi*, Knjiga 1, Zagreb 2010.
6. Aleksa BENIGAR, *Alojzije Stepinac – hrvatski kardinal*, Zagreb 1993.
7. Dušan BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb 1999.
8. Agostino CASAROLI, *Mučeništvo strpljivosti*, Zagreb 2001.
9. Čedomil ČEKADA, *Proigrana šansa. „Fenomen Glasa Koncila“ u svjetlu činjenica i dokumenata*, Đakovo 1971.
10. Zvonimir DESPOT, *Tito - Tajne vladara*, Zagreb 2009.
11. Ivan GOLUB, *Običan čovjek*, Zagreb 2013.
12. Josip HRNČEVIĆ, *Svjedočanstva*, Zagreb 1986.
13. Karl MARX - Friedrich ENGELS, *Rani radovi*, Zagreb 1953.
14. Giseppe MASUCCI, *Misija u Hrvatskoj*, Madrid 1967.
15. Ivan MIKLENIĆ, *Pogledi u Glas Koncila*, Zagreb 2013.
16. Zoran MILIĆ, *Gore srca. Katolički tjedni list 1946-1953.*, diplomski rad, Institut za teološku kulturu laika Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu 2002.
17. Božidar NOVAK, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, Zagreb 2005.
18. Ćiril PETEŠIĆ, *Što se događa u Katoličkoj Crkvi u Hrvatskoj*, Zagreb 1972.
19. Zdenko RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, Zagreb 2006.
20. Radmila RADIĆ, *Država i verske zajednice 1945-1970*, Knjiga II, Beograd 2002.
21. Marin SRAKIĆ, *Cruce et labore – Križem i radom*, Đakovo 2014.
22. Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere*, Zagreb 2010.
23. Tomo VEREŠ, *Filozofsko-teološki dijalog s Marxom*, Zagreb 1981.
24. Marija VUKOVIĆ, *Glas Koncila (1962./63.-2011.). Nastanak, povijesni prikaz, značenje, glavni urednici*, diplomski rad, mentor Igor KANIŽAJ, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu 2011.
25. Lav ZNIDARČIĆ, *Alojzije Stepinac, O stotoj godišnjici rođenja*, Zagreb 1998.

Članci u časopisima i Zbornicima:

1. Miroslav AKMADŽA, *Fond pape Ivana XXIII. i gradnja crkava u Zagrebu*, u: *Tkalčić*, 13/2009, Zagreb 2009., str. 7-108.
2. Miroslav AKMADŽA, *Uzroci prekida diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije 1952. godine*, u: *Croatica christiana periodica*, br. 52, god. XXVII, Zagreb 2003., str. 171-202.
3. Ante ALFIREVIĆ, *Pijo XI. protiv komunizma*, u: *Život*, br. 5/1937, str. 193-200.
4. Stipe BAGARIĆ, *Informativna sredstava Kršćanske sadašnjosti*, u: *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti*, Zbornik radova sa znanstvenog simpozija o 40. obljetnici djelovanja, Zagreb 2010., str. 307-331.
5. Josip BALOBAN, *Pokoncilski pastoralno-teološki pomaci*, u: *Bogoslovska smotra*, 70 (2000), br. 3-4, Zagreb 2000., str. 559-583.
6. Mario CIFRAK, *Izdavačka djelatnost Kršćanske sadašnjosti kao vrijeme teologije* u: *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti*, Zbornik radova sa znanstvenog simpozija o 40. obljetnici djelovanja, Zagreb 2010., str. 53-69.
7. Bonaventura DUDA, *Prihvat II: Vatikanskog koncila u Hrvatskoj (II). Fragmenti za buduće cjelovitije prouke*, u: *Crkva u svijetu*, 31 (1996.) br. 3, Split 1996., str. 251-274.
8. Vlado KOŠIĆ, *Recepcija Koncila u Hrvatskoj – uloga Kršćanske sadašnjosti u tome*, u: *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti*, Zbornik radova sa znanstvenog simpozija o 40. obljetnici djelovanja, Zagreb 2010., str. 23-30.
9. Živko KUSTIĆ, *Glas Koncila u pokoncilskom vremenu*, u: *Jeke jednog Koncila*, Vlado KOŠIĆ – Anton PERANIĆ (ur.), Zagreb 1984., str. 121-152.
10. Živko KUSTIĆ, *Naše crkvene i društvene prilike u vrijeme djelovanja Kršćanske sadašnjosti*, u: *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti*, Zbornik radova sa znanstvenog simpozija o 40. obljetnici djelovanja, Zagreb 2010., str. 43-47.
11. Mirko MATAUŠIĆ - Krunoslav NIKODEM - Gordan ČRPIĆ, *Crkva i mediji*, u: Pero ARAČIĆ (ur.), „*Jeremija, što vidiš (Jr 24,3)*”. *Crkva u hrvatskom tranzicijskom društvu*, Đakovo 2001., str. 53-76.
12. Mirko J. MATAUŠIĆ, *Katolički tisak u Zagrebačkoj nadbiskupiji*, u: *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094 – 1994.*, Zbornik u čast kardinala Franje Kuharića, Zagreb 1995., str. 649-660.

13. Mirko MATAUŠIĆ, *Prihvat Drugog vatikanskog koncila u Hrvatskoj na primjeru katoličkog tiska i odnosa Crkve prema medijima*, u: *Časopis za suvremenu povijest*, 38 (2006.) br. 2, Zagreb 2006., str. 499-521.
14. Ivan MIKLENIĆ, *Kardinal Franjo Šeper – utemeljitelj katoličkog lista „Glas Koncila“*, u: *Šeper. Veritatem facientes in caritate 3*, Zbornik radova Međunarodnog simpozija, Zagreb 2003., str. 253-261.
15. Vladimir PAVLINIĆ, *Katolička štampa u Hrvatskoj*, u: *Mi Crkva i drugo*, Zbornik bogoslovske tribine, Zagreb 1971., str. 63-78.
16. Stjepan RAZUM, *Osuđeni vjerski službenici u Hrvatskoj u razdoblju od 1944. do 1951. godine. Doprinos hrvatskom žrtvoslovlju*, u: *Tkalčić*, br. 11/2007., Zagreb 2007., str. 307-400.
17. Katarina SPEHNJAK, *Problemi vjeronauka u školama u Hrvatskoj 1945.-1952. godine*, u: *Dijalog povjesničara-historičara*, Pečuh, 19.-21. studenog 1999., knj. 2, (Prir: Fleck, Hans-Georg; Graovac, Igor), Zagreb 2000., str. 601-616.
18. Katarina SPEHNJAK, *Uloga novina u oblikovanju javnog mnijenja u Hrvatskoj 1945.-1952.*, u: *Časopis za suvremenu povijest*, 25 (1993.), br. 2-3, Zagreb 1993., str. 165-181.
19. Lav ZNIDARČIĆ, *Organizirano djelovanje katoličkih svjetovnjaka na području zagrebačke nadbiskupije (1852-1994)*, u: *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094-1994.*, Zbornik u čast kardinala Franje Kuharića, Zagreb 1995., str. 373-392.
20. Mato ZOVKIĆ, *Recepcija Drugoga vatikanskog sabora u Crkvi u Hrvata*, u: *Bogoslovska smotra*, 75 (2005.), br. 3, Zagreb 2005., str. 687-712.
21. Tihonija ZOVKO, *Đakovačke tiskare i novine u razdoblju od 1853. do 1948.godine*, u: *Knjižničarstvo*, 15-16/2011-2012. Osijek 2011/2012., str. 35-52.

Internet:

1. <http://www.pobijeni.info/userfiles/PoslanicaEpiskopata1945.pdf>
2. <http://www.jutarnji.hr/kad-je-papa-htio-vezu-sa-staljinom/310988/>
3. <http://hrcak.srce.hr/file/90810>
4. http://www.knjznicarstvo.com.hr/wp-content/uploads/2012/12/198_Zovko_2011-2012_1-2.pdf

PRILOZI

Popis priloga:

1. Pismo kardinala Franje Šepera uredništvu *Glasa Koncila* od 21. siječnja 1966.¹⁸⁵⁷
2. Pismo biskupa Franje Kuharića uredništvu *Glasa Koncila* od 17. kolovoza 1967.¹⁸⁵⁸
3. Pismo kardinala Franje Šepera biskupu Franji Kuhariću od 28. srpnja 1969.¹⁸⁵⁹
4. Pismo skupine katoličkih laika biskupu Franji Kuhariću od 27. prosinca 1969.¹⁸⁶⁰
5. Pismo biskupa Franje Kuharića uredništvu *Glasa Koncila* od 4. ili 5. siječnja 1970.¹⁸⁶¹
6. Pismo (odgovor) Živka Kustića biskupu Franji Kuhariću od 7. siječnja 1970.¹⁸⁶²
7. Pismo nadbiskupa Franje Kuharića uredništvu *Glasa Koncila* od 6. veljače 1971.¹⁸⁶³

¹⁸⁵⁷ Izvornik pisma u: NAZ, Prezidijal Šeper, 1/Pr/1966.

¹⁸⁵⁸ Izvornik pisma u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, korice Spisi 2.

¹⁸⁵⁹ Izvornik pisma u: NAZ, Ostavština Franje Šepera, kutija 48, korice 227.

¹⁸⁶⁰ Izvornik pisma u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, korice Spisi 3.

¹⁸⁶¹ Izvornik pisma u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, korice Spisi 3.

¹⁸⁶² Izvornik pisma u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, korice Spisi 3.

¹⁸⁶³ Preslika pisma u: Osobni Arhiv Vladimira Pavlinića, London

Zagreb, 21. I. 1966.

Uredništvu
"GLASA KONCILA"
Z a g r e b, Kaptol 8

Već su se više puta čuli prigovori zbog netočnosti koje su iznesene u nekim člancima "Glasa Koncila", i sa strane svećenika i sa strane laika. Ovih dana mi je dostavljen i zapisnik korone jednog dekanata gdje se prisutno svećenstvo žalilo zbog tih pogrešaka i čak traži da bi se postavio neki "korektor" koji bi prosuđivao da li da neke stvari uđu ili ne, dotično na koji način da se pišu. S ovim se mišljenjem ne slažem, ali smatram potrebnim da na ovo upozorim.

Držim da nedostaci kojima se prigovara proizlaze iz novinarske brzine kojom se moraju redigirati pojedini brojevi i zbog preopterećenosti malog broja ljudi koji rade u redakciji. S obzirom na ovo možda su mnogi nedostaci neizbježivi. Mislim ipak da bi trebalo paziti kad se radi o pitanjima vjere ili s područja morala, na pr. kod odgovora na postavljene casuse. Tu ne bi smjela igrati ulogu novinarska brzina, već stoga što nije potrebno da se na takva pitanja odmah odgovori, jer to nisu vijesti za koje nam je stalo da budu svježije. Takve bi stvari trebalo dobro promisliti prije nego se štampaju. I takve stvari bi trebali rješavati zbilja teološki stručnjaci koji su na raspolaganju redakciji. Mene na pr. nikako nije zadovoljio odgovor koji sam dobio od redakcije glede onog upita o civilnom braku. Odgovor je glasio: baš se ja nalazila u redakciji gđica Berith, pa smo njoj dali da na piše odgovor. A stvar je bila vrlo delikatne naravi gdje je odgovor trebao dati teolog, i to dobro promišljeno, a ne gđica Berith /koju uostalom mnogo poštujem/. A taj je odgovor od mnogih svećenika primljen s negodovanjem. To su stvari savjesti koje treba s mnogo savjesti rješavati.

Redakcija mora imati na umu: kao izdavač je označen Duhovni stol, pa mnogi ljudi misle da je sve što je u "Glasu Koncila", pogotovo što se tiče vjerske nauke i morala, službena nauka Crkve. Mnogi će možda svoju savjest formirati prema onomu što donosi "Glas Koncila", pa stoga leži ozbiljna odgovornost na onima koji te stvari pišu.

./.

¹⁸⁶⁴ Izvornik pisma u: NAZ, Prezidijal Šeper, 1/Pr/1966.

1/Gr.

1966

Osim ovih stvari koje traže solidnost nauke ima i drugih predmeta za koje nije umjesno ili taktično da se donesu, pa ih je bolje prešutjeti, jer čitaoci nisu za njih zreli ili dovoljno pripravljeni. Tu se ne bi smjelo gledati na senzacionalnost ili neobičnost vijesti, dakle čisto sa žurnalističkih kriterija. Redakcija se dobro sjeća kakav je revolt proizveo jedan pasus iz interview-a s preuzv. Čekadom. Isto tako smatram neumjesnim onaj pasus o ispovijedanju i pričesćivanju pravoslavnih na Tekijama /br. od 22.VIII.1965./. Osim toga se u članku spominje da je to primjena dekreta o Ekumenizmu. Želio bih da mi netko pokaže gdje je u tom dekretu određeno ili dopušteno da se odijeljenoj braći dijele sakramenti ispovijedi i Pričesti. Takve se stvari ne pišu napamet i "od oka". Nije mi poznato da li je preuzv. Bäuerlein dao takve dispozicije ispovjednicima i na temelju čega. Ako je i bilo, mislim da je preuranjeno o tomu pisati. Meni je na temelju ovog članka već bio stavljen upit, može li se majka pravoslavna pričestiti sa svojim sinom, krštenim u katoličkoj Crkvi, kad bude primao sv. Pričest.

Ovo sam sve napisao u dobroj namjeri, baš stoga što znadem kakav ujtjecaj ima naš list, pa da se izbjegnu nesporazumi i kriva tumačenja te da list u što potpunijoj mjeri postigne svoju svrhu.

NADBISKUP:

J. J. J.

Ex. 21.1.66. P.

Mons FRANJO KUHARIĆ
pomoćni biskup

*Nesto izvanzemni tekst
glasa Uredništva!*

Zagreb, 17.VIII.1967.
Kaptol 31, p. p. 406

Cijenjenom Uredništvu "Glasa Koncila" - Zagreb!

Za vrijeme djeljenja sv.potvrde pročitao sam "Glas koncila" br.16 /109/ od 6 kolovoza o.g.Maš sam se nalazio u pakračkom dekanatu!Moram staviti neke primjedbe i upozoravan na slijedeće:

1. U uvodniku stoji rečenica:"Iz toga je jasno da katolici više ne smiju misliti na pokatoličenje pravoslavnih..."Ta rečenica može se dogmatski posve krivo shvatiti!Što znači "pokatoličiti" u dogmatskom smislu? Znači primiti nekoga u potpuno zajedništvo Crkve Kristove kojoj je vidljivi i živi znak Rimski Biskup! To nam svima mora biti želja i molitva!Pokatoličiti ne znači obrijati bradu i promjeniti kroj odijela,nego priznati Credo Crkve i Primat Tko to spozna,dužan je ući propter salutem u Kat.Crkvu. Netko me od svećenika zapitao,zar više ne smijemo primiti u Crkvu one koji iskreno žele? U jednoj župi poslije sv.potvrde pitala me je jedna pravoslavna djevojka,kako može biti primljena u Kat.Crkvu, jer ozbiljno želi,a ne radi se o ženišbi! Ona je upoznala Crkvu i bit će primljena i dužnost nam je da je primimo!Nikako se iz Papina govora ne može izvući smisao,da je on posve izjednačio Pravoslavnu i Kat.Crkvu i kao da je svejedno kojoj čovjek pripada. Uvodnik ne smije postavljati tvrdnje koje mogu stvarati zabunu!

2. Interview s biskupom Salisom je djelomično promašen i suviše površno je dirnuo u veoma delikatna pitanja,koja se ne nabaćuju u jednoj kozeriji.U prvoj polovici njegovog života sigurno je bilo pozitivnijih i značajnijih događaja,nego slučaj Strassnoff i kanonik koji kupuje biskupsku čast!? Čemu to služi?Moramo biti ljubomorno osjetljivi za čast svoje Majke Crkve unatoč grijeha njezine djece!

Spomonjanje glinske tragedije? Da li ste u stanju pisati objektivnu povijest o svim tragedijama i njihovim dimenzijama što su učinjene u to tragično doba bilo s koje strane? Činjenica je da mi još ni danas ne znamo objektivnu istinu!Čemu podilaziti jednoj proračunatoj propagandi! Kađamo se,da će budućnost biti u stanju da s jedne dalje perspektive mirno i objektivno sve stavi na svoje mjesto!A Dožji sud bit će pravedan prema pobjednicima i pobijeđenima!

Rečenica "Kaj je je" može biti formulacija devedesetpet-

¹⁸⁶⁵ Izvornik pisma u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, korice Spisi 2.

Uredništvu Glas Koncila, 1967.

godišnjeg starca, ali nikako nije spojiva s karakterom Nadbiskupa Stepinca, koji je znao zauzeti uvijek čvrsti stav u duhu Crkve i glasom svoje savjesti. Rečenica "kaj je je" ima oportunistički prizvuk, znači slijeganje ramenima. Za takav stav nije sposoban onaj koji je pripravan umrijeti za svoje uvjerenje. Jedan zagrebački pravnik traži od Uzoritoga demanti toga stavka! Vjerojatno mu je poznata bila situacija i kategorički stav Nadbiskupa Stepinca.

A čemu ono poslije pontifikala u sakristiji spominjati? Pred vjernicima u katedrali dostojanstvo, ozbiljnost, svetost svete službe Božje, a iza toga u sakristiji - sigurno će se netko zlorado smješiti - gimnastika u ornatu nakon svršene "glume"!

3. Upozoren sam i na tvrdnju, da na plaži nije svejedno kako je tko obučen, nego kako se vlada. Istina, to je citat, ali na taj citat trebalo je jasnije i odlučnije naglasiti načela kršćanskog shvaćanja **odijevanja** i stidljivosti! Mogao bi se netko pristojno vladati i gol hodati ulicom! Ipak ne bi išlo!

Dragi moji suradnici, shvatite ove primjedbe kao bratske. Uvijek si budite svjesni da pišete za milijun čitalaca i da ima veoma kritičkih čitalaca koji važu svaku riječ. Mučite se mnogo, ali pazite da taj trud bude sačuvan ~~od~~ bilo čega što bi moglo imati negativnih posljedica. Više puta sam i sam osjetio kako je jedna rečenica, a koji puta i jedna riječ pokvarila mi onaj dobar dojam koji sam imao o cijelom broju. Na neke stvari morate biti naročito osjetljivi i pažljivi.

Mudite si svjesni da se "Glas Koncila" smatra glasilom Crkve. Iza njega stoji Kardinal, a biskup je odgovorni urednik. Stoga kada se radi o člancima i tvrdnjama u kojima se izražava stav Crkve, politika Crkve, ocjena izvjesnih događaja i zbivanja u ime Crkve, predočite to ili kardinalu ili barem odgovornom uredniku. Delikatne stvari neka mi budu predočene.

U odgovorima na pitanja seksualne naravi treba biti delikatan, a na delikatna pitanja treba dati privatni odgovor. Može biti i izazovnih pitanja koja postavljaju "seksualno iskusni"! a prave se naivnima.

Nastojte biti dijaloški disponirani unutar obitelji. Ako netko nešto dobronamjerno primjeti, saslušajte to i promislite njegove razloge. Pogotovo kad nešto sugeriraju ljudi s terena, dobro je vagnuti te primjedbe. Više očiju uvijek više vidi i više ušiju više čuje!

Neke su primjedbe bile izrečene od biskupa i na Biskupskim Konferencijama u tom ~~slu~~ smislu, da se pre naglim i nejasnim tvrdnjama ne stvara zabuna i da se ima u vidu naše delikatne prilike.

Srdačno Vas sve pozdravljam i blagoslivljam želeći sve najbolje za dobro Crkve Božje

+ Franjo Kuharić

Prilog 3: Pismo kardinala Franje Šepera biskupu Franji Kuhariću od 28. srpnja 1969.¹⁸⁶⁶

Rima, 28. VII. 1969.

Dragi Preuzvišeni,

Već se dugo spremam da Vam pišem u vezi s "Glasom Koncila". To nije stvar koja uznemiruje samo mene, nego i mnoge druge. U zadnje vrijeme sam dobio nekoliko pisama, s različitih strana, s izrazima negodovanja zbog pisanja GK. Jedan naš ugledni svećenik / ne želim spominjati imena/ piše da su skrenuli sasvim na lijevo. Jučer sam dobio pismo od jednog našeg biskupa koji se osvrće na članak "Internacionala svećenika" /13.VII. str.6/ na koji ću se i ja kasnije osvrnuti. Taj biskup se pita: "Ne znam čemu sve to vodi. Da li je to početak borbe protiv obližnjeg celibata kod nas?" - Jedan zagrebački profesor/potpisan/ piše: "Sa svojim kolegama intelektualcima Vas molim da spriječite da GK piše slobodarski i da smućuje vjernike. Vremena su preteška, pa neka oni nevolje ne otešćavaju još više. Pišu često kao zagrebački "Vjesnik". Narod zaravije i moralnije misli od njih, pa neka oni ili Bogu služe ili uopće ne pišu". Prilažem Vam i pismo iz Zagreba s potpisom "Vaše hrvatske majke".

I ja imam dojam da previše skreću na lijevo. Možda je krivnja i u tomu što je takva literatura /listovi i časopisi/ koje dobivaju izvana i iz kojih crpe svoje vijesti. Nešto će krivnje biti i na tomu što se previše zanose senzacionalnim, a to je napast za sve novinare. Oni će dakako reći da moraju objektivno informirati svoje čitaocve. Ali oni imaju i odgojnu ulogu, pa bi morali, kod različitih vijesti, iznijeti i svoj ispravan stav. A toga ima malo. Oni zaboravljaju da je izdavač lista Nadb.duh. stol i da je pomoćni biskup odgovorni urednik, a da to nije palestra za ljevičarske novinarske senzacije iz katol. svijeta. I tako sve ispada jednostrano, a ne objektivno. Još nisam vidio u GK članka koji bi se potužio na nered i smutnju koju prave žurnalistički teolozi i teološki demagozi na Zapadu. Isto još nisam vidio ni jednog članka gdje se spominje koja pozitivna struja /ne mislim ovdje fanatične i intransigentne "tradicionaliste" koji uopće ne priznaju Koncil/ koja se bori protiv ovog nereda.

Pogledajmo samo zadnji broj od 13.VII.- Na str. 2 članak "Nema više govora o 'krivovjerju' teologa Schillenbeexa". Ne znam čemu služe te ponovljenje apologije ovog teologa. Nitko nije govorio da je heretik, ali da u njegovo

¹⁸⁶⁶ Izvornik pisma u: NAZ, Ostavština Franje Šepera, kutija 48, korice 227.

teologiji nije sve u redu, to stoji, premda ~~xxxxxxx~~ smatram da u Holan-
dini ima puno opasnijih od njega. Zašto se njega kod nas mora braniti?
Možda da se zadovolji laicim-čitateljima "Svezaka"?

Kad su štampali brošuru sa Suenensovim intervju-om, ja sam Vam izrazio
svoje negodovanje. Kasnije sam imao prilike, pa sam Pavliniću privatno
poslao pismo, dosta opširno o toj temi. Dakako Pavliniću i njegovim teološ-
kim savjetnicima ne vrijedi ono što veli njihov nadbiskup, po otovo jer je
sada i on član te zlosretne rimske Kurije od koje potječe sve zlo u našoj
Crkvi. I sad dobivam odgovor na svoje pismo, kao neko "otvoreno pismo":
ovaj broj posvećuje više nego jednu čitavu stranicu /str.2, 4 i 5/ Sue-
nensu, dakako sve najpozitivnije. Da je danas živ Pio XI, zadesila bi
Suenensa sudbina kard. Billota. Ali danas je ovdje Pavao VI koji radije
"ponizno razmatra" ove prigovore, ali neka Pavlinić & Co. ne misle da je
Papa s takvim sredstvima presije sa strane jednog kardinala oduševljen.
Poznato je da je Sunens povrijeđen što Papa nije "Humanae vitae" dao na
glasanje čitavom episkopatu, nego se usudio sam donijeti taj dokumenat.
A povrijeđen je i zbog jedne druge stvari, koja je meni poznata, ali o
kojoj ne mogu govoriti. I sad se abregira na ovaj način. Dakako da je
uvijek vješto postavljena distinkcija Papa-Kurija. I to danas kad Papa
zbilja ozbiljno nastoji da Kuriju ažurira, te da ukloni, koliko se može,
njezine nedostatke.

Ovdje Vam šaljem jedan broj lista "L'Homme nouveau" od 20.VII.
Tamo ćete naći na str. 6 malo drugačije glasove u vezi s intervju-om.
I to nisu glasovi kakvih pobožnih bakica. Ima i zanimljivih detalja o
S-ovom referatu u Churu. Ja tražim, u ime objektivnosti, da GK donese
i ove izjave.

A ne bi škodilo kad biste dali prevesti i publikirati, eventualno
u "Svescima" /ako budu imali kuraže/ i onaj članak na str.1 "L' Homme
nouveau".

No to nije sve. Zucker kommt zuletz". Na str. 6 članak o
"Internacionali svećenika". Dakako da nisu spomenuli onu svetogrdnu
"fruštuk-misu" koju je ta internacionala održala u Churu. Tu bi naš
svijet vidio tko su ti. Najgore je to da GK naziva ovu grupu "veliko-
dušnom grupom francuskih svećenika". Mislim da je to ipak previše.

-3-

Kako se usuđuju ovako pisati? I još žale da biskupi ne žele s takvima razgovarati, i to prigodom sastanka koji je namijenjen samim biskupima. Zar bi bilo ljepše da su ti počeli s demonstracijama za vrijeme referata? Kud ide GK?

Kraj toga članka je i drugi s bučnim naslovom "Ostavka 28 svećenika". Čemu sve to? Zar samo za volju objektivne informacije ili za stvaranje kaosa kod našeg svijeta?

Ja sam već nekoliko puta mislio da im pošaljem zaostalu pretplatu i da ih zamolim da mi list više ne šalju. Znam da je jedan povjerenik GK odlučio da ovaj broj neće dati u cirkulaciju.

Menise sad postavlja pitanje: može li u ovakvoj situaciji i nadalje list izlaziti kao list Duh. stola i možete li Vi i nadalje biti onaj koji snosi odgovornost za list? Meni se sve čini da se ni oni nisu mogli oteti napasti "la tentation du pouvoir". Oni su si svjesni da nešto znače, da stvaraju javno mnijenje, pa ih nije brige za drugo. Vidjet ćete da će Vam se popeti na glavu i da će postati glavni faktor u nadbiskupiji. Nešto slično kao nekadašnji seniorat.

Custos quid de nocte?

Mnogo Vas pozdravlja

Janj. Pavu

P.S.- Jedan naš svećenik mi piše da su u biltenu "Svjedočenja" pobožnosti Srcu Isusovu i bl. Gospi nazvane "trik pobožnostima" i stavljene u parateologiju. Ne znam da li to stoji.

ZAGREB, 27. prosinca 1969.

Monsinjore,

Obraćamo Vam se, ne samo kao odgovornom uredniku "Glasu Koncila", nego i kao Apostolskom administratoru Zagrebačke nadbiskupije, koja je izdavač "Glasa koncila".

U Božićnjem broju "Glasa koncila" objavio je redoviti suradnik "seoski župnik - don Jure" pismo u kojemu se osvrće na članak dra Čedomila Čekade "Horizontalno kršćanstvo" - objavljen u "Vjesniku dekovečke biskupije" br. 11 /studeni 1969.g./.

Različitost mišljenja i gledanja na rješavanje suvremenih strujanja i problema Crkve kod nas i u svijetu dokaz su slobode koja u Crkvi vlada, jer smo svi djece zajedničkog Oca. Slobodni po naravi i po Kristovu oslobođenju.

Kao vjernike nas ne iznenađuje, da i među članovima klere postoje različita mišljenja, ali ono što nas je ponukalo da Vam se, Monsinjore, obratimo jest način pisanje i stav pisca - don Jure, prema zaslužnom katoličkom publicisti dru Čedomilu Čekadi.

Naglasak je pisma - upućenog dru Čekadi - na pozivu da prestane pisati, jer je njegovo vrijeme prošlo, a razlog je što "zastupa čudno mišljenje", "uznemiruje naš prevovjerni katolički puk" i "mutno previ pe u mutnom lovi".

Mi u ovom različitom gledanju na stvar ne želimo zauzimati stanovište ni jednog od pisaca, ali smo osupnuti načinom na koji pisac, don Jure, nastupa prema bratu svećeniku.

Kao vjernici željeli bismo da budemo objektivno obavješteni o stanovištu jednih i drugih, a iznenađuje nas, da jedan svećenik drugome osporava pravo na daljnje pisanje i iznošenje vlastitih pogleda na probleme. Dijalog je danas aktuelan, a činimo vrlo slabu uslugu katoličkoj stvari, ako taj - toliko naglašavani i potrebni dijalog na ovaj način među sobom vodimo.

Uvjereni smo da pisanje don Jure nije službeni stav uredništva "Glasu koncila", već samo mišljenje jednog suradnika.

Ne radi se samo o osobi dra Čedomila Čekade, kojemu mi svi neizmjereno mnogo dugujemo zbog njegova priznatog publicističkog djelovanja, kao i zbog njegovih osobnih žrtava, nego se radi i o načelnom pitanju da li je dopustiv takav /don Jurin/ stav prema čovjeku, piscu i svećeniku. Ako je to - kao u konkretnom slučaju - dr Čekada, čovjek koji je u životu pokazao divljenje vrijedan karakter, onda stvar i zabrinjava.

./.

¹⁸⁶⁷ Izvornik pisma u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, korice Spisi 3.

Bili bismo Vam, Monsinjore, zahvelni, kad bi se uredništvo "Glasa koncila" ogradilo od takvog stava prema dru Čekedi i načinu pisanja uopće, te kada bi omogućilo dru Čekedi da u jednom od slijedećih brojeva "Glasa koncila" odgovori "seoskom župniku".

Bio bi to značajan doprinos našem unutrašnjem dijalogu, a ujedno i zadovoljštine dru Čedomilu Čekedi zbog nekorektnog načina borbe mišljenja, koja se u konkretnom slučaju spustila na nivo moralnog diskreditiranja čovjeka i svećenika.

Zahvaljujemo unaprijed i ostajemo

u Kristu Kralju odani

Gospodinu
 Msgru FRANJI KUHARIĆU,
 biskupu i Apostolskom administratoru
 zagrebačke nedbiskupije

Z A G R E B
 Kaptol 31

Dr. Nagolowicz

Dr. Marko Turić

Franjo Greguric

Dr. Zdravko
 Anđelija Baraga

Ante Lohar
 Dr. Ljiljana Zdravković

Prof. Miroslav Zver
 Dr. Zvonimir Ruzicki
 Dr. Zdravko Lohar

Prof. Antun Lerovec

Dr. Zdravko Lohar
 Dr. Antun Ruzicki

Prof. Krunoslav Ruzicki
 Miroslav Zver

Dr. Miroslav Zver
 Dr. Zvonimir Ruzicki
 Dr. Antun Ruzicki

prof. f. Krunoslav

Dr. Miroslav Zver
 Dr. Antun Ruzicki

Dr. Zdravko Lohar
 Dr. Antun Ruzicki

Dr. Miroslav Zver
 Dr. Zvonimir Ruzicki, prof.

Dr. Antun Ruzicki
 Dr. Miroslav Zver
 Dr. Zvonimir Ruzicki

Luka Topali, prof.
Peculiere
Jokor lulu
Dipl. ing. Jure M. L. et al.
Prof. Franc. P. L. et al.
August. P. L. et al.

Zagreb, 5. I. 1970.

Draga moja braćo u Uredništvu!

Dostavljam Vam uz povrat pismo koje sam primio a koje je izazvano pisanjem Don Jure u božićnom broju "Glasa Koncila". I moje je mišljenje da se stvar nije smjela onako postaviti. Da mi je članak bio prije predložen, ja ga sigurno ne bih bio odobrio u onakvoj formi, u onom genre-u ni onom broju.

Htio bih svakako napomenuti na neke momente! Kad se pred javnost donosi sud o sadržaju jednog članka onda treba sadržaj toga članka prosuđivati u njegovoj cjelini ali i u cjelini čitavog čovjeka koji ga je pisao. U don Jurinom napisu je čekada ipak nepravедno napadnut jer su neke misli samovoljno interpretirane izvan cjeline cijelog njegovog stava. Čemu je bila potrebna ta svada? Osim toga, smatram da nije bilo prikladno da se izvjesne izmjene misli stave u genre u kojem se obračunava s Mandićem i Žankom! Nije pošteno proglasiti čovjeka koji sigurno ima najbolje nakane i upozorava na suviše izazovne gluposti, koje se pojavljuju na Zapadu a pomalo očijukaju i prema Istoku, osumnjčiti radi krovovjerja pred 200.000 čitalaca božićnog broja "Glasa Koncila"!

Trebalo je imati na umu da je taj čovjek za katolike Bosne pojam i da je taj čovjek svjedočio svoju vjernost Crkvi sa 12 godina tamnice. Ima i razloga da bude osjetljiv u situaciji pred kojom ni ne smijemo zatvarati oči! Ako mi nismo raspoloženi u svjetlu naše nedavne prošlosti prosuđivati i sadašnjost Crkve, ako nismo dovoljno sabrani da cijenimo žrtve podnesene za Crkvu, izlažemo se opasnosti da postanemo nepravедni i nezahvalni!

Smatram neke pojave opasnijima za život Crkve nego što se misli da jesu. Ne škodi ako netko i oštrije upozori i zato ga ne smijemo staviti na lomaču. Čekada bi mogao uzvratiti: Ako sam zlo rekao, dokaži! Ako sam istinu rekao, zašto me biješ? To su ozbiljne teme i one se ne mogu persiflirati! To nije stil dijaloga! Osim toga, nemojmo papagajski ponavljati kako su kršćani u predkoncilskoj Crkvi samo gledali u nebo i zato je svijet pošao zlim putem! I suviše su živjeli za zemlju! I postkoncilski kršćani neće popraviti svijet ako ne budu više gledali na nebo, tj. ako ne budu dublje sjedinjeni s Bogom! Zakoni milosti i uvjeti spasenja ostaju nepromjenljivi. Činjenica je i to da su sveci bili najaktivniji izvršitelji ljubavi i obnovitelji Crkve. Ja drugog puta ni danas ne vidim, ako se pitanju obnove pristupa s dubljim razmišljanjem.

¹⁸⁶⁸ Izvornik pisma u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, korice Spisi 3.

Došle su neki dan dvije gospođe iz Zapruda. Pitaju kad ćemo u Utrine poslati svećenika? Aki kažu: Pošaljite svetog svećenika koji se ne bude stidio pokazati kao svećenik i koji se ne bude sakrtao civilnim odijelom! Imaju pravo!

Penovno Vas molim, s punom svješću odgovornosti važite svakom riječ. Ovaj je članak ipak povreda ljubavi i pravednosti, a to si "Glas Koncila" ne smije priuštiti, jer bi time demantirao sam sebe.

Moram Vam biti iskren pa Vas molim da razmislite o odjeke takvih polemika unutar Crkve obzirom i na moj položaj kao biskupa i odgovornog urednika. Bilo je stvari koje ja baš ne bih kao odgovorni urednik potpisao a niti kao biskup uzimajući u obzir kompleksnost naše situacije i situacije Crkve danas! Ipak nisam uvijek reagirao imajući povjerenja u dobre nakane i poštujući Vašu odgovornu slobodu. Morate priznati da sam bio daleko od toga da bih bilo cjepidlaka. Međutim, ipak bih Vas želio upozoriti da vodite o tome računa da se "Glas Koncila" izdaje u ime Nadbiskupije i da je biskup odgovorni urednik koji bi imao pravo da mu prije budu predložene delikatnije stvari. Imam pravo i to da ljudi ne budu zabludi pa da misle da ja sve potpisujem što se štampa. U odgovoru onom rimskom građaninu napisali ste da ja nisam vlasnik lista. Dobro ste napisali. Vlasnik lista je Crkva kod nas i ja svoju funkciju i svoju funkciju smatram samo služanjem Crkvi, ali nemojmo si uvijek prisvajati monopol da smo samo mi u pravu i da samo mi znamo pravi put. Treba imati više širine, širokogrudnosti i mirnog prosuđivanja. Kad su se oko Isusa najviše tiskali ljudi, on je otišao u pustinju i proveo noć u molitvi!

Razmislite kako ćete stvar popraviti da naša ljubav ostane nepovrijeđena! Ja poštujem ljude koji su se uvijek borili za Crkvu i za nju trpjeli, časno i dosljedno. Boli me njihovo poniženje. Ni mučenik Stepinac ne bi danas drugačije sudio o kršćanstvu širokog puta nego to čini Čekada! Uvjeren sam da nije mislio na Vas, pa se niste trebali ni braniti, a ne trebate braniti ni one ekstremiste preko granica! Sloboda je odgovornost!

U nadi da smo se razumjeli srdačno Vas sve pozdravljam i želim obilje Božjeg blagoslova

FK

UREDNIŠTVO I UPRAVA

KAPTOL 8
POŠT. PR. 465
ZAGREB

Preuzvišeni,

Držim da je bolje odgovor sažeti pismeno. Pišući ono o dru-
Čekadi osjećao sam se vrlo neugodno, ali mi ni sada, nakon dob-
rog razmišljanja, savjest ne prebacuje što sam onako postupio.
Ljudi koji nam prigovaraju ne moraju znati da mi svoje odluke
takodjer donosimo pred Gospodinom, možda i nakon noći prove-
denih u molitvi. Pojave koje u Crkvi zabrinjavaju, zabrinjavaju
i uredništvo Glasa Koncila, zabrinjavaju i mene osobno. Ima lije-
pi broj svećenika koji me osudjuje kao suviše opreznog i u duši
konzervativnog. Urednik Veritasa primio je više protestnih pisa-
ma svećenika protiv mog zastupanja autoriteta, biskupske vlasti,
osobito protiv mojih kritičkih članaka na račun onih što se bore
protiv celibata. I na adresu Glasa Koncila dolazilo je takvih pisa-
ma. No, to ovdje nije važno. Ja sam s drom Čedomilom Čekadom imao
ovih godina barem dva sasvim ozbiljna razgovora. Poduzeo sam te
razgovore na svoju ruku, u želji da izgladim sukob, da izbjegnem
stvaranje fronta između njega i naših zagrebačkih teologa. Ovdje
su mi unaprijed govorili da neću uspjeti. No, ja sam vjerovao da
je moguće. Imao sam s drom Čekadom i intervju. Ispalo je pomir-
ljivo. No, on je nakon svega toga nastavio kampanju. Osobno sam
uvjeren da je to prava kampanja protiv Koncila. Mogao bih to i
dokazati. Bilo bi dosta proći redom njegove članke koji su pisa-
ni za vrijeme Koncila. Redovito je do zadnjeg časa zastupao ono
što je Koncil odbacio. I to je, dok nije bilo službeno odbačeno,

¹⁸⁶⁹ Izvornik pisma u: NAZ, Ostavština Franje Kuharića, korice Spisi 3. Pismo nosi nadnevak 7. prosinca 1970., no kako je riječ o neposrednom odgovoru na pismo nadbiskupa Kuharića od 4. ili 5. siječnja, očito se radi o tiskarskoj pogrešci, te je trebalo stajati „7. siječnja 1970.“

zastupao kao jedino moguće, kao stav svih razumnih i kreposnih, prikazujući zastupnike drugačijeg stava kao nesvjesne, kao sumnjive s obzirom na vjernost Crkvi. Držim da potpisnici protestnog pisma ne žele da provodim to dokazivanje. Bilo bi pogubno. Ali pisanje dra Čekade smućuje svećenika, koči obnovu duhova, gasi u ljudima vedru nadu da Crkvu ovoga časa vodi Duh Sveti.

Potpuno usvajam Vaše misli o opasnostima. Mogao bih sve to potkrijepiti analognim vlastitim tekstovima kroz brojeve i brojeve ove Glasa Koncila. Kad me se napada s dvije suprotne strane bit ću poće da sam negdje u sredini. Sredinu zovu zlatnom, ali ona je uvijek oigrama najopasniji stav.

Moglo bi se sasvim precizno pokazati kako je dr Čekada sasvim otvorenim aluzijama napada stavove dra Šagića i drugih naših teologa. Vrlo superiorno, uvijek se pozivajući na Božanski autoritet. Zašto on sada podiže paniku protiv pričešćivanja stojeći? Tko je od nas dizao paniku protiv pričešćivanja klečeći? I tako daću protiv. Ja neću protiv ovog pisma s potpisima pokretati "kontaofen-sivni poziv". Ne moram dokazivati da bih sakupio barem toliko potpisa, već se mi da ti potpisnici ne bi bili slabiji kršćani. No, ja predlažem Vama i uredništvu GK. da se ovo pismo s potpisma doslovno objavi u Glasu Koncila. Ja ili ne bi replicirao, ili bih se, u granicama poštenja i iskrenosti, javno ispričao dru Čekadi, ukoliko sam ga uvrijedio. Takodjer sam spreman podnijeti svaku sankciju. Nisam postupio nasumce, moram biti odgovoran za svoje stavove. Znam da je dr Čekada zaslužan svećenik i visoko moralna ličnost. Volio bih da ljudi vjeruju da i mi Boga molimo i da se Boga bojimo. Napisao sam ovo po savjesti, svjestan svoje odgovornosti.

Računam na razumijevanje, s punim poštovanjem Vašeg autoriteta.

Nažlost, nijedan se autoritet nije našao ponukanim da protestira protiv razornog pisanja dra Čedomila Čekade.

Zagreb, 7. prosinca 1970.

S poštovanjem
Zivko Lentić

6. veljače 1971.

Cijenjeno Uredništvo!

Dostavljam Vam pismo o Nikole Roščića koje se odnosi na izvještaj "Glasa koncila" o slučaju Simonis!

Želio bih ad to pismo pročitati sine ira et studio! Dobro će biti razmotriti i njegov sadržaj!

Neka i meni bude dozvoljeno da kao prijatelj kažem nekoliko misli iz svoje savjesti! Razgovarajmo u povjerenju i iskreno! Uvjeran sam da to možemo, jer mi sigurno nećete zaniijekati dobronamjernost!

Razmišljajući o tom izvještaju, postavljalo mi se pitanje: da li je cjelovit? Da li je zaista objektivan? Da li je to potpuna istina ili poluistina? Autor se očito opredijelio na simplicističku podjelu: lijevo-desno, integristi-progresisti, crno-bijelo! U ovom slučaju lijevi su posve u pravu, desni posve u krivu? Mislim da je to onaj isti autor koji je opet u "Službi Božjoj" postavio stvari drugačije nego što to in ače čini u izvještajima koje piše za "Glas koncila" na temelju jednostranih sudova obično iz ljevičarskih novina.

To je dokaz kako čovjek zaista nije samo čista misao! Stoga ne promatra ni ljude ni događaje kao čista misao! Ne donosi sudove kao čista misao! Ne opredjeljuje se kao čista misao! Čovjek ima živca, temperament, srce, odgoj, interese itd. Zato je od svakoga čovjeka teško očekivati objektivne sudove i mirna, objektivna rješenja promatranja!

Kad sam čitao izvještaj Mihovilovićev o istom slučaju u Vjesniku, osjetio sam da je hladniji, smireniji! Onda sam se sjetio Mihovilovićevih članaka iz staljinističke ere! S kolikim žalcem je pisao o Crkvi, Papi i svemu što je u odnosu s vjerom! Protupapinski žalac se ovog puta nije osjetio u Mihovilovićevu izvještaju! Nego toga žalca je bilo u izvještaju S.R.! Možda i previše za vjerske novine! Ipak čovjek nije čista misao! Nije mu lako biti objektivan, pravedan, pošten! A to su uvjeti za svaki međju-ljudski razgovor! Bez tih uvjeta uvijek će postojati opasnost sve većeg nerazumijevanja, sve većeg udaljavanja jednih od drugih, sve većeg sukob-

¹⁸⁷⁰ Preslika pisma u: Osobni Arhiv Vladimira Pavlinića, London

ljavanja jednih protiv drugih! Bez silnog poštenja sve vrijednosti mogu postati zamagljene, dvolično izražene!

Sloboda, javno mnijenje, obnova, napredak, zajedništvo itd.

Sve te vrijednosti mogu biti manipulirane i instrumenti manipulacija s ljudima i ljudskim savjestima, ako se ljudi ne postave na čvrsto stanovište: Istine i Ljubavi! Bez toga nema pravednosti i poštenja, a bez pravednosti i poštenja nemogući su konstruktivni međuljudski odnosi izvan Crkve, a pogotovo unutar Crkvi!

Za mene osobno ne postoji ni lijeva ni desna istina, ni integristika ni progresistička istina! Za mene postoji Istina! Ali jer i sam nisam čista misao, priznajem da je zaista teško uvijek biti pravedan i objektivan sudac, jer čovjek može biti makar i podsvjesno subjektivan! Ali kršćanska obveza uvijek obvezuje našu savjest da budemo poštteni prema svakom i da tražimo samo istinu i da je branimo s ljubavlju!

To načelo uvijek izaziva u meni žalost, povrijedjenost i zabrinutost, kad osjetim da bilo tko i bilo na koji način tendencioznom dezinformacijom ili poluistinom zaobilazi istinu i pravednost! Dosta smo se načištali i naslušali toga u poratnim godinama, Ni trunak toga ne bi smjelo doći u vjersku štampu koja mora uvijek služiti istini i ljubavi!

Crkva nije nikakva partija! Ona ne smije živjeti zemaljskih duhom. Ona mora živjeti Kristovim Duhom! Crkva se može obnavljati, napredovati i živjeti samo snagom Istine i Ljubavi! Sve što je protiv toga od Zloga je! Bez toga sve vrijednosti gube svoju zaštitu i temelj! Bez toga će sloboda uvijek biti za jedne samovolja, za druge ropstvo! I dok bi si jači uvijek prisvajali pravo govora, slabiji bi uvijek morali šutjeti! I dok bi jači uvijek imali pravo, slabiji bi uvijek imali krivo! Tome obično prethodi mentalitet anarhije koja se onda pretvara u najkruću diktaturu! Sloboda krivo shvaćena, sloboda bez odgovornosti i poštenja uvijek se pretvara u tiraniju! Borba protiv vlasti uvijek je borba za vlast, samo ta obično potencira prevlast čovjeka nad čovjekom! Metode borbe ovoga svijeta uvijek drapdavaju žalosnu uzrečicu da jednom mora smrknuti da bi drugome avanulo!

Majka Crkva ne može živjeti takvim duhom! Ona mora živjeti, ona mora svjedočiti istinu, pravdu, slobodu i ljubav!

Teško je to nama ljudima, boji nismo čiste misli, ali obveza je to! Tom odgoju mora služiti apostolska štampa!

Čujem da su ^{mladi} ljudi u nekim crkvama čitali svoju deklaraciju s protestima i zahtjevima! Javno optužuju konkretne ljude! Hoće li ti optuženi imati pravo da kažu i svoju obranu? Hoće li istim sredstvima i na istim mjestima moći reći i svoju riječ! Da li je pravo samo na jednoj strani? Što onda ako ima ozbiljnih razloga za koje su odgovorni i mladi da je došlo do nesporazuma, Hoće li tu biti poštivana pravednost? Da li je poštivana ljubav? Istina? Ako nije, da li je to onda put obnove? Ili je to samo pubertetska imitacija nekih metoda koje nisu spojive s Evandjeljem na koje se inače tako bučno pozivaju? Takvi mentaliteti mogu biti opasni za autentični život Crkve! Kad se piše protiv lova na vještice, ne smijemo zaboraviti da i to može biti lov na vještice! Alibi!

Nekatolički časopis "Rassemblement Magazine" od 9.I. donosi karikaturu o slučaju biskupa Simona s naslovom "Moderni lov na vještice"!

Razumijte, dragi prijatelji i braćo, ovo moje pismo kao svjedočanstvo unutarne tjeskobe koja se radja u ljubavi prema Crkvi i prema svakom čovjeku. Nemam druge nakane nego da ispovijedim vlastitu brigu i da time potaknem na život te brige za Crkvu, posebno za Crkvu u hrvatskom narodu koji je, nažalost, u vrijeme bio manipuliran izvana a iznutra razdijeljen i zato mu je povijest tragična.

Reći ću i to iskreno i pošteno, da sam začudjen da iz mojih nagovora za vrijeme Svećeničkog tečaja nijedna riječ nije našla mjesta u "Glasu koncila" kad se izvještavalo o tečaju! Govorio sam iz svoje savjesti kao zagrebački nadbiskup! Može se to nekom možda činiti suviše "desnim", ali to je moja savjest i moje uvjerenje, pa bi bilo, mislim, dobro da vjernici čuju što je nadbiskup rekao braći svećenicima pred Božjim narodom! Možda su to ipak bile važnije stvari nego neki drugi napisi u ovom broju "Glasa koncila"! Možda bi to bilo više naše i odraz našega časa ovdje u Hrvatskoj nego što je slučaj svećenika Gerarda! Da li je ono sve tako?

Budite uvjereni da vas sve iskreno volim cijeneći vašu muku, ali vas molim da razumijete i moju muku. Srdačno vas sve pozdravljam i želim obilni Božji bla goslov.
v.r.Fr.Kuharić, nadbiskup

ŽIVOTOPIS AUTORA

Anto Mikić rođen je 17. siječnja 1973. u Matićima (BiH). Nakon osnovne škole u rodnome mjestu, u Zagrebu završava Nadbiskupsku klasičnu gimnaziju (1991.), te na Katoličkom bogoslovnom fakultetu diplomira teologiju (1999.) s radom „Problem humanizma u filozofiji Ivana Supeka“, pod mentorstvom Stjepana Kušara. Od 2007. na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu studira na Poslijediplomskome doktorskom studiju kroatologije.

Od studentskih dana bavi se novinarstvom: najprije honorarno kao novinar na *Otvorenoj televiziji* (OTV) (1993.-1995.), i kao novinar i kolumnist u prilogu za iseljništvo inozemnog izdanja *Večernjeg lista* „Dom i svijet“ (1995.-1998.), a potom i kao stalni zaposlenik, novinar i urednik, *Informativne katoličke agencije* (IKA) i *Hrvatskoga katoličkog radija* (HKR), gdje od 1999. obnaša službu urednika informativnog programa, a od 2005. i glavnoga urednika. 2014. godine imenovan je ravnateljem novoutemeljene *Hrvatske katoličke mreže*. Objavljivao je i u drugim katoličkim medijima, među kojima i *Glasi Koncila*, te zadnjih pet godina i političko-društvene kolumne na internetskom portalu *Tportal.hr* te u *Jutarnjem listu*.

Sudjeluje i u nastavi: od 2005. do 2014. kao naslovni asistent vodio je praktični dio (seminari i vježbe) kolegija „Teorije i sustavi radijskoga novinarstva“ na Hrvatskim studijima sveučilišta u Zagrebu; a od 2015. vodi vježbe iz kolegija „Radio“ na visokom učilištu Edward Bernays u Zagrebu te seminar iz kolegija „Radijsko novinarstvo“ Studija komunikologije Hrvatskoga katoličkog sveučilišta u Zagrebu.

Član je Hrvatskoga društva katoličkih novinara (od 1994.), Hrvatskoga novinarskog društva (2000.-2008.), Upravnoga odbora (2005.-2013.) i Skupštine (od 2013.) Akademije za politički razvoj, te Odjela za medije Matice hrvatske (Od 2007.).

Popis predavanja i radova:

1. Predavanje *Razvoj radija – „od starog do novog medija“*; okrugli stol Odjela komunikologije Hrvatskih studija, Skradin 2008.
2. Izlaganje *Mikrofon je vaš* na seminaru „*Kako učinkovito komunicirati s tiskovnim medijima i nastupati na radiju?*“ u sklopu Tempus projekta PRO-CRO, Zagreb 2008.

3. Izlaganje na radionici *Mediji i politika* u sklopu Komunikološke škole Matice hrvatske 2009, Zagreb 2009.
4. Pozvano predavanje *Glavni urednici Glasa Koncila i njihove koncepcije* na Međunarodnome znanstvenom simpoziju *Fenomen Glasa Koncila 1963.-2013.*, Zagreb 2013.
5. Izvorni znanstveni rad *Glavni urednici Glasa Koncila i njihove uređivačke koncepcije* za Zbornik sa simpozija *Fenomen Glasa Koncila 1963.-2013.* (U pripremi za tisak).